

Tracy Borman

VIAȚA PRIVATĂ A DINASTIEI TUDORILOR

POLIROM

Tracy Borman

**VIAȚA PRIVATĂ
A DINASTIEI TUDORILOR**

Traducere de Vlad Stăngu

POLIROM
2017

Tracy Borman, *The Private Lives of the Tudors. Uncovering the Secrets of Britain's Greatest Dynasty*

First published in Great Britain in 2016 by Hodder & Stoughton

An Hachette UK company

Copyright © Tracy Borman 2016

Map © Neil Gower

The right of Tracy Borman to be identified as the Author of the Work has been asserted by her in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

All rights reserved.

© 2017 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6788-8

ISBN PDF: 978-973-46-6789-5

ISBN print: 978-973-46-6315-6

Coperta: Carmen Parii

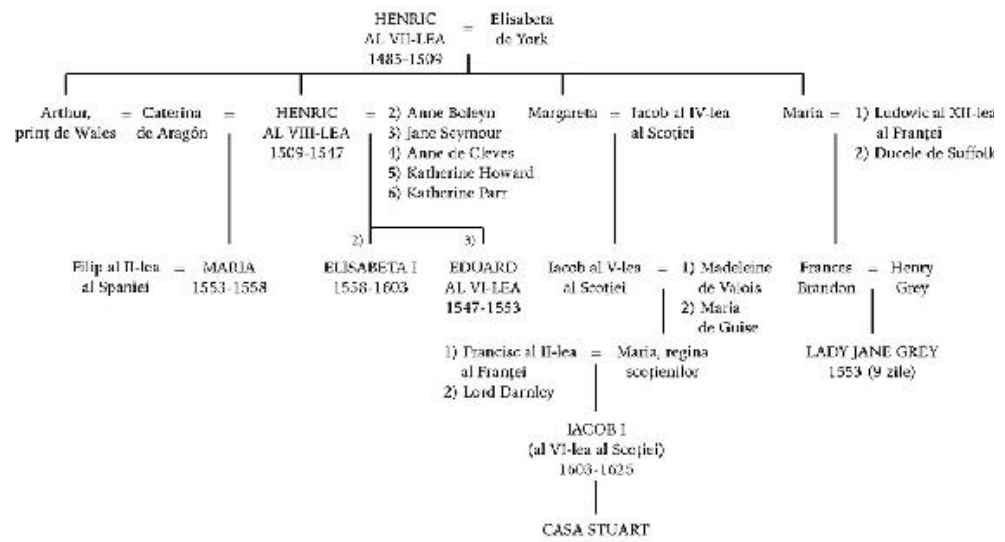
Pe copertă: © iStockphoto.com/wynnter

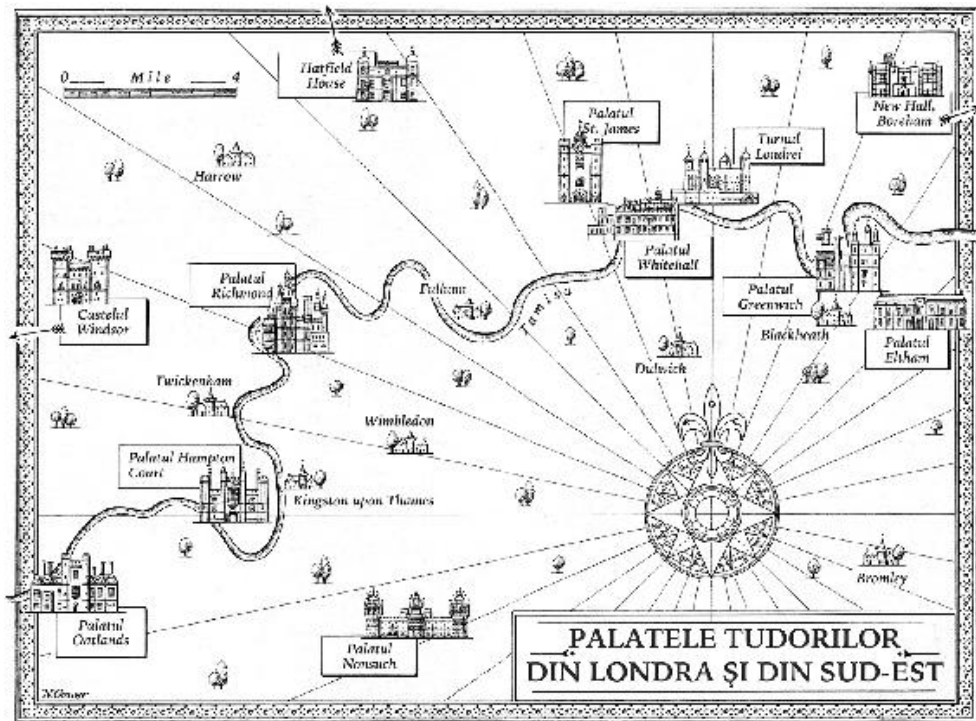
Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

TRACY BORMAN este istoric și curator-șef la Historic Royal Palaces. A predat istorie la University of Hull. Este autoarea mai multor cărți de succes, între care *Elizabeth's Women: The Hidden Story of the Virgin Queen* (2010), *Matilda: Wife of the Conqueror; First Queen of England* (2012), *Witches: James I and the English Witch Hunts* (2014), *Thomas Cromwell: The Untold Story of Henry VIII's Most Faithful Servant* (2015).

În amintirea prietenei mele din copilărie
Susie Fairhead

Dinastia Tudorilor

Prefață

Spre sfârșitul domniei sale, cu chipul și trupul răvășite de trecerea timpului, boli și cosmetice toxice, Elisabeta I era nevoită să suporte un ritual tot mai elaborat pentru a-și păstra așa-numita „mască a tinereții”. Când apărea, triumfătoare, în fața curții, încă mai era acea Gloriana gătită în rochii uluitoare, peruci cu bijuterii și straturi groase de machiaj alb și putea să-și păcălească supușii care o adulau că era încă cea mai seducătoare femeie din Europa. Un vizitator la curtea sa a fost uimit, în 1599, să o vadă pe regină, trecută de 60 de ani, cu „o înfățișare foarte tinerească, părând să nu aibă mai mult de 20 de ani”¹.

Doar în intimitatea „budoarelor ei secrete” de la curte se dezvăluia adevărata Elisabeta celor câteva doamne de încredere cărora le era permis să o slujească. Dar cu o ocazie celebră, intimitatea sa a fost încălcată de un tânăr „admirator” lipsit de respect. Robert Devereux, conte de Essex, era mai tânăr decât ea cu mai bine de treizeci de ani, dar îi făcea curte reginei ca un amant. Măscărici înăscut, Essex era chipeș, carismatic și extrem de încrezător în el însuși și își trata iubita regală cu un exces de familiaritate care de multe ori a făcut să fie dojenit pentru lipsă de respect. Însă Elisabetei îi plăceau exuberanța și îndrăzneala lui; și s-a îndrăgostit atât de tare de el, încât o apuca o gelozie nebună dacă vreuna dintre doamnele ei îi arunca măcar o privire admirativă.

Crezând că puterea sa asupra reginei era de nezdruccinat, comportamentul contelui a devenit tot mai revoltător. La un moment dat a ignorat regulile stricte privind accesul în apartamentele private ale Elisabetei și a năvălit neanunțat în dormitorul ei. A fost consternat la vederea femeii bătrâne din fața lui, despuiată de podoabele de la curte, cu părul cărunț și fața cu riduri adânci, într-un contrast tulburător cu înfățișarea regească pe care o afișa în public. A părăsit în mare grabă camera iubitei sale regale, pentru a nu se mai întoarce niciodată.

Essex nu a manifestat prea mari păreri de rău, iar în taină își lua în râs iubita regală, „o femeie bătrână... cu mintea nu mai puțin șubredă decât hoitul”². Însă Elisabeta nu a uitat niciodată întâmplarea, zvonindu-se că a jucat un rol important atât în prăbușirea contelui, cât și în revolta sa eșuată câțiva ani mai târziu. Îi iertase multe acestui favorit, dar nu era pregătită să treacă cu vederea intruziunea lui nerușinată în viața ei privată.

Introducere

„Identitatea publică și cea privată”

„Eu nu trăiesc într-un ungher. O mie de ochi văd tot ce fac.” Această lamentație grăitoare a Elisabetei I atrage întrebarea: au avut Tudorii o viață privată? Ca monarhi, erau permanent înconjurați de o armată de slujbași, curteni, miniștri și aspiranți. Chiar și în momentele lor cele mai intime, erau însoțiți de un servitor numit special pentru sarcina respectivă. Un valet al toaletei aștepta răbdător alături de Henric al VIII-lea în timp ce acesta își făcea nevoile zilnice, iar când Elisabeta I se retrăgea seara, una dintre servitoarele sale dormea la căpătâiul patului ei. Nu e de mirare că, atunci când își susținea vehement nevinovăția în privința oricărui incident sexual, aducea ca martori acei „o mie de ochi” care o vegheau neîntrerupt.

Dar dacă Tudorii erau rareori singuri, în spatele ușilor închise duceau o viață foarte diferită de cea la care asistau majoritatea supușilor lor. În apartamentele lor private din Hampton Court, Whitehall sau din alte numeroase palate somptuoase în care își petreceau zilele, trăsăturile și obiceiurile lor mai „umane” își puteau găsi exprimarea. „Un monarh are cel puțin două identități, cea publică și cea privată”, remarca de curând un istoric¹. Era vital ca un rege sau o regină să nu-și manifeste public slăbiciunile: orice semn de fragilitate, boală sau chiar procesul natural al îmbătrânirii trebuiau ascunse sub o mască de invincibilitate. Dacă aceasta cădea, putea să cadă și dinastia. Însă slujitorii lor cei mai apropiați cunoșteau adevărul. Au văzut lacrimile vărsate de implacabilul Henric al VII-lea la moartea fiului său Arthur. Cunoșteau adevărata cauză a sarcinilor prelungite – și, în cele din urmă, fără rezultat – ale Mariei „Sângeroasă”. Și au văzut „hoitul șubred” al Elisabetei I ascuns sub machiajul atent aplicat, sub rochii și accesorii.

Relatările acestor martori oculari, precum și o mare varietate de alte izvoare contemporane – corespondență, registre ale administrației reședințelor, mărturii arhitecturale și picturale, rapoarte ale ambasadorilor și cuvintele monarhilor înșiși – mi-au permis să explorez viața particulară a Tudorilor. În acest demers am împletit povești cunoscute, ca legătura turbulentă a lui Henric al VIII-lea cu „Marea Desfrânată”, Anne Boleyn, și problema dezbătută la nesfârșit a virginității fiicei lor Elisabeta I, cu episoade mai puțin cunoscute, cum ar fi curtea făcută de Henric al

VII-lea propriei nurori și îndelungata, chinuitoarea moarte a nepotului său, Eduard al VI-lea.

Relațiile maritale (și extramaritale) ale Tudorilor constituie, firește, o temă importantă, dar, în mod ironic, acesta a fost unul dintre aspectele cele mai puțin „private” ale vieții lor la curte. În mod justificat, problema urmașilor era una foarte importantă pentru supuși. Ceea ce nu era cazul, cel puțin nu în aceeași măsură, în privința altor aspecte legate de modul lor de viață în spatele ușilor închise: educația lor, ce mâncau, cum se îmbrăcau, pasiunile și prietenii lor, sănătatea și igiena. Deși monarhii înșiși constituie tema principală, viețile private ale curtenilor lor sunt introduse în narațiune la momentele potrivite.

Și toate acestea se desfășoară chiar pe fondul vieții de la curte. Am avut privilegiul să obțin permisiunea de a pătrunde în unele dintre cele mai importante palate în care monarhii dinastiei Tudor și curtenii lor au trăit și au murit – de la pompa și măreția puternicei fortărețe numite Turnul Londrei la coridoarele labirintice și camerele din Hampton Court. Aici, sexul și puterea, raportul numeric dintre bărbați și femei și însăși arhitectura palatului au creat o atmosferă de casă rău famată în care scandalurile izbucneau aproape zilnic. De asemenea, au creat o distincție deliberată între universul public și cel privat ale monarhilor Tudori.

Explorând cea mai celebră dinastie a Marii Britanii prin prisma vieții private, această carte dorește să arunce o nouă lumină asupra unei epoci foarte cunoscute. Doar atunci când îi înțelegem pe oamenii adevărați din spatele măștii regalității – cu toate calitățile, defectele, gusturile și temperamentele lor – putem înțelege cu adevărat tulburările politice, religioase și sociale ale acestei perioade extraordinare.

Capitolul 1

„Nemărginită suspiciune”

Venirea Tudorilor la putere în 1485 a fost semnalul încheierii a mai mult de treizeci de ani de cumplit război civil. Războiul celor Două Roze, cum s-a numit mai târziu, a fost o serie de conflicte dinastice între ramurile rivale ale Casei regale a Plantagenetilor, Casa de York și Casa de Lancaster. Desfășurat în mai multe episoade sporadice, nu într-un război continuu, a durat din 1455, când Richard, duce de York, i-a contestat lui Henric al VI-lea autoritatea regală în bătălia de la St Albans, până în 1487, când Henric al VII-lea, din Casa de Lancaster, l-a înfrânt pe „pretendentul” Lambert Simnel și pe susținătorii săi yorkiști în bătălia de la Stoke.

Ambițiile la tron ale lui Henric Tudor fuseseră stârnite de moartea lui Eduard al IV-lea, în 1483. Eduard lăsase doi fii, dar ambii erau minori și fuseseră plasați sub protecția unchiului lor, Richard, duce de Gloucester. Ulterior, Richard a declarat nulă căsătoria părinților lor pe motiv că Eduard al IV-lea era deja logodit în momentul căsătoriei sale cu Elizabeth Woodville. Prin urmare, copiii lor au fost declarați ilegitiimi și înlăturați din linia de succesiune, iar Richard a avut cale liberă să ocupe tronul. Cei doi nepoți ai săi, care fuseseră închiși în Turnul Londrei, au dispărut în circumstanțe misterioase curând după aceea și s-a presupus că au fost uciși la ordinele lui Richard.

Profitând de ocazie, Henric Tudor a lansat o invazie în vara anului 1485, debarcând pe coastă în Pembrokeshire și mășăluind rapid spre Anglia. Contrar așteptărilor, armata sa de prizonieri și mercenari a înfrânt forțele superioare ale regelui Richard în lupta de la Bosworth din 22 august, iar Henric a fost proclamat rege. Încoronarea sa a avut loc două luni mai târziu, în „triumf și glorie”, la Westminster Abbey. Reunită cu fiul pe care nu îl mai văzuse de paisprezece ani, lady Margaret Beaufort „a plâns minunat”¹.

Deși victoria lui Henric al VII-lea de la Bosworth a fost considerată un moment decisiv în cadrul conflictului, el venea la tron cu recomandări cel mult îndoielnice. El se trăgea din Casa de Lancaster prin formidabila sa mamă, strănepoata fiului lui Eduard al III-lea, John de Gaunt, și al Katherinei Swynford. Problema era că bunicul Margaretei fusese bastard, rezultatul unei relații îndelungate între John și Katherine înainte de căsătorie. Pe de altă parte, tatăl lui Henric era copilul reginei lui Henric al V-lea,

Caterina de Valois, cu valetul ei galez. Faptul că, în 1485, Henric Tudor era cel mai îndreptățit pretendent al Casei de Lancaster arată cât de disperată ajunsese cauza lor. Puțini dintre noii săi supuși se puteau aștepta să reziste mult timp: cu siguranță aveau să fie alți pretendenți, mai buni, care să-i ia locul. Pe scurt, Tudorii nu aveau niciun motiv să ajungă pe tronul Angliei.

Născut în 1457, când mama lui avea doar 13 ani, iar tatăl său decedase de două luni, Henric a fost despărțit de aceasta la o vârstă fragedă. A fost crescut la început de unchiul său patern, Jasper, conte de Pembroke, iar după fuga lui Jasper peste graniță, în 1461, de William, Lord Herbert, un înflăcărat susținător al Casei de York. Era o existență periculoasă pentru acest valoros urmaș al Casei de Lancaster, care era nevoit să se păzească mereu de potențiali asasini. Obligat să rămână în Wales o mare parte din copilăria sa, la paisprezece ani a fugit în exil în Bretania împreună cu Jasper și a rămas acolo următorii paisprezece ani, până a venit vremea să pretindă tronul Angliei.

Când Henric l-a învins pe Richard al III-lea în 1485, a fost doar începutul unei lungi și înverșunate lupte pentru câștigarea loialității noilor săi supuși. În ochii lor, era un uzurpator nelegitim fără niciun drept de a fi rege. Henric și-a creat unele avantaje în această privință. Descris de cronicarul burgund contemporan Jean Molinet drept o „frumoasă podoabă” a curții bretone, adoptase maniere franceze, venera sfinți bretoni și vorbea cu un accent pronunțat. Îi lipseau însă carisma naturală și extravaganța predecesorilor săi din Casa de York. Introvertit, paranoic și de o „nemărginită suspiciune”, era probabil cel mai retras dintre toți regii dinastiei Tudor². Putea avea un motiv întemeiat să fie vigilent – rebeli și pretendenți yorkiști se aflau pretutindeni –, însă Henric era din fire reticent. Își păzea banii și posesiunile la fel ca și secretele, și curând avea să câștige o reputație de avar. Contrastul cu darnicul și carismaticul Eduard al IV-lea, a cărui memorie supușii săi încă o adorau, nu putea fi mai mare.

Însă Henric Tudor avea și o serie de trăsături care aveau să-l avantajeze ca rege. Era un observator răbdător și atent și, bine pregătit de către unchiul său, își păstra calmul în situații tensionate. Conștiincios, metodic și subtil, „abilitățile lui deosebite” erau recunoscute de către contemporani.

Potrivit umanistului italian Polydore Vergil, care l-a întâlnit pe rege cu mai multe ocazii, Henric era „extrem de plăcut la înfățișare, avea un chip vesel, mai ales când vorbea”³. Cu o înălțime puțin peste medie, Henric avea un aer regal și era zvelt, puternic și avea ochi albaștri, dar și un ten palid. Ochiul stâng îi fugea, ceea ce însemna că „în timp ce un ochi se uita la tine, celălalt te căuta”⁴. Acest lucru făcea ca privirea lui să aibă un efect deconcertant asupra celor spre care era fixată.

În ciuda faptului că a petrecut mult timp în mijlocul oamenilor de arme, Henric a dus o viață relativ castă și a avut un

singur bastard, Roland de Velville, conceput în timpul exilului său în Bretania. Probabil nu era surprinzător ca Henric, fiul lui lady Margaret Beaufort, care era recunoscută pentru evlavie sa intensă, să fie văzut ca un „susținător înfocat al religiei, participând zilnic, cu mare devoțiune, la slujba divină”. Chiar dacă pietatea era ceva de așteptat din partea unui rege, mai ales a unuia care trebuia să șteargă pata uzurpării, credința lui Henric pare să fi fost sinceră. Vergil remarcă: „Celor pe care îi cunoștea că erau preoți vrednici, adeseori le făcea în secret milostenii, ca să se roage pentru sufletul lui”⁵.

Henric al VII-lea are de mult timp reputația unui om posac, dar avea și o latură mai veselă. Registrele sale contabile relevă că era pasionat de jocul de cărți, deși pierdea mult în mod regulat – cel mai semnificativ în iunie 1492, când a fost nevoit să dea iama în cuferele regale pentru 40 de lire (echivalentul de astăzi a aproape 20.000 de lire) ca să își plătească creditorul. Rezistent fizic din anii de campanie, ținea turniruri regulate și îi plăcea să joace tenis. Acesta din urmă era preferat în mod special de către rege, un expert contemporan în rafinamentul de la curte laudându-l ca fiind un „sport nobil foarte potrivit să fie jucat de un curtean... deoarece arată cât de bine clădit este din punct de vedere fizic, cât de rapide și agile îi sunt toate membrele”⁶. Mai târziu în timpul domniei sale, Henric a angajat doi jucători profesioniști în calitate de antrenori. Tenisul de tip Tudor (sau „tenisul adevărat”) era foarte diferit de tenisul de câmp mai obișnuit care a fost inventat în epoca victoriană. Se juca într-o curte închisă, mingile fiind lovite de perete, precum și peste plasă. Mingile erau mai tari, mai grele și mai puțin săltărețe decât cele de astăzi. Erau făcute din lână împachetată și legată strâns cu sfoară, acoperită cu un alt strat de lână.

De asemenea, regele angaja un măscărici pe nume Patch, îl plătea pe „zăpăcitul duce de Lancaster” ca să-l distreze și răsplătea menestrelile, cântăreți din lăută, cimpoieri, dansatori și un grup de copii care cântau. Însă deși regele știa să se distreze, nu pierdea niciodată din vedere cât costau diversele petreceri. Toate cheltuielile erau notate cu grijă în registre și le verifica personal, contrasemnând în dreptul fiecărei intrări⁷. Deplângea risipa și, deși era pasionat de această distracție, a introdus amenzi grele pentru jocurile de noroc. În special servitorii și ucenicii nu aveau voie să joace cărți – exceptând Crăciunul. Însă puțini au ținut cont de noua legislație, jocurile de noroc devenind ceva atât de obișnuit la curte și în casele aristocrate de pe cuprinsul regatului, încât unii funcționari primiseră responsabilitatea de a se ocupa de profiturile generate.

Henric a moștenit o serie impresionantă de palate în Londra și în jurul ei de la predecesorii săi yorkiști. Cel mai estic era Greenwich, construit inițial ca „Bella Court” de Humphrey, duce

de Gloucester, al patrulea fiu al lui Henric al IV-lea și regent al tânărului rege Henric al VI-lea, în 1453. Ducele și-a pierdut poziția și viața în urma unei lovituri a soției lui Henric al VI-lea, Margareta de Anjou, care a redenumit locuința „Placentia” și a efectuat o serie de îmbunătățiri consistente. Mai târziu, Henric al VII-lea a lărgit-o, acoperind fațada întregii clădiri cu cărămidă roșie și schimbându-i numele în Greenwich. Avea să devină unul dintre palatele favorite ale monarhilor din dinastia Tudor.

În apropiere, spre sud-est, se găsea un alt palat medieval, Eltham, amplasat într-un parc spațios. Inițial un conac rural, a devenit reședință regală la începutul secolului al XIV-lea, după care a fost reconstruit și lărgit în repetate rânduri. Era palatul preferat al lui Eduard al IV-lea, care în 1480 a construit o nouă Sală Mare înzestrată cu un minunat acoperiș cu grinzi în consolă. În momentul urcării pe tron a lui Henric al VII-lea, era una dintre cele mai mari și mai vizitate reședințe regale din Anglia, însă noul rege considera acest palat mai potrivit pentru a fi cabană de vânătoare sau creșă regală decât un loc pentru festivități de curte.

De departe cea mai impunătoare și una dintre cele mai vechi reședințe regale din oraș era Turnul Londrei, construit de William Cuceritorul după 1066. Încorporează colțul sud-estic al zidurilor vechiului oraș roman, iar imensul donjon normand care a ajuns cunoscut drept „Turnul Alb” domina linia orizontului pe mai multe mile împrejur. O suită de locuințe regale au fost construite mai târziu în apropierea Turnului Alb, locuințe extinse de Henric al VII-lea pentru a include un turn rezidențial, o galerie și o grădină. Până la urcarea sa pe tron, era o tradiție bine înrădăcinată ca noii monarhi să petreacă noaptea de dinaintea încoronării în Turn.

Aproape de zidul vestic al Orașului Vechi, castelul Baynard oferea priveliști excelente datorită așezării sale pe malul fluviului, aproape de locul pe care acum se înalță Catedrala St Paul. Reședința din Londra a Casei de York în timpul Războiului celor Două Roze era potrivită mai degrabă pentru apărare decât pentru confort, așa încât în 1500 Henric s-a apucat să o transforme dintr-un castel fortificat într-o „casă frumoasă și încăpătoare”⁸. Dar cum locul era în continuare strâmt, curând nu a mai fost preferat, fiind folosit mai mult ca depozit regal decât ca reședință.

York Place era reședința arhiepiscopului de York și se situa în apropierea centrului guvernării regale de la Westminster. Fusese lărgită considerabil în deceniul de dinainte ca Henric Tudor să ocupe tronul, astfel încât acum era un palat impresionant, cu cameră de gardă la intrare, o sală imensă, capelă și apartamente private. În anii 1530 avea să fie extins și mai mult, devenind o masă uriașă și lăbărțată de clădiri, curți și grădini care a ajuns să fie cunoscută ca palatul Whitehall.

În vestul Londrei se găsea conacul Sheen, care fusese reședință regală încă de la începutul secolului al XIV-lea. A fost

reconstruit masiv de Henric al V-lea în 1414 și a devenit cunoscut ca palatul Sheen. Mai la vest se afla castelul Windsor, fondat de William Cuceritorul în secolul al XI-lea. Trei secole mai târziu, Eduard al III-lea l-a transformat dintr-o fortăreață într-un palat gotic, cu noi apartamente regale somptuoase și o nouă capelă splendidă, St George. În afară de faptul că era reședință regală, Windsor era și sediul Ordinului Jartierei, unde erau investiți noii cavaleri ai Jartierei.

Drumurile care legau fiecare dintre principalele reședințe erau cele mai bune din regat, însă majoritatea palatelor erau situate pe cursul fluviului, fiind ușor accesibile cu barca. Transportul era un aspect important, având în vedere caracterul încă mobil al curții, fiind o instituție care se deplasa între principalele reședințe regale cam de treizeci de ori pe an.

Noul rege Tudor s-a grăbit să ia în posesie toate reședințele regale, care acum erau de drept ale sale. Introvertit din fire, prefera compania câtorva slujitori și sfetnici de încredere, însă era conștient de necesitatea de a se înconjura cu o curte la fel de impresionantă ca și aceea a predecesorilor săi din Casa de York. Pentru a da o impresie de continuitate și, prin urmare, pentru a-și consolida locul de drept în cadrul succesiunii, Henric a păstrat în mare parte structurile, personalul și tradițiile pe care le moștenise.

Petrecându-și mare parte din viața sa de adult în exil, în Bretania, Henric a fost probabil uimit de măreția curții pe care o conducea acum. Administrația regală era vastă și cuprindea până la 1.000 de funcționari și slujbași. Numărul creștea și mai mult datorită faptului că fiecare curtean avea voie să își aducă propria suită. De exemplu, un duce putea să aducă doisprezece servitori la curte. Și toți aveau nevoie de hrană, cazare și de dotări pentru a-și asigura curățenia lor și a vestimentației.

Alaiurile și ceremonia care constituiau semnul distinctiv al vieții de la curtea regală își datorau desfășurarea numeroaselor activități și pregătiri care aveau loc în spatele ușilor închise. Chiar și într-o zi obișnuită – una fără vreun eveniment deosebit –, sute de funcționari, slujbași și servitori munceau din greu pentru a face curtea să arate impecabil.

Administrația curții era împărțită în două secțiuni. Reședința de deasupra scărilor (*Domus Magnificence*) cuprindea Camera (inclusiv Camera de Gardă), Camera de Prezență și Camera Privată. Acest departament era controlat de lordul șambelan, care de obicei era un prieten apropiat și de încredere al monarhului. Reședința reginei era organizat pe baze similare și se afla sub autoritatea șambelanului ei. Dar era mai mic decât cel al regelui și aproape în întregime deservit de femei. Reședința de sub scări (*Domus Providencie*) era controlată de lordul intendent, iar grajdurile de un supraveghetor al cailor. În afara jurisdicției atât a lordului șambelan, cât și a lordului intendent existau diverse departamente, cuprinzând Casa Bijuteriilor, Oficiul de Ceremonii,

Oficiul Lucrărilor, Armurăria Regală și Capela Regală. Întreaga administrație regală se afla sub conducerea nominală a lordului mare șambelan.

Domus Magnificence avea mult mai mulți servitori decât *Domus Providencie* și includea lachei (în mod normal 7 sau 8), curteni (între 4 și 14) și halebardieri ai gărzii (al căror număr varia între 40 și 200). Rolul lacheilor erau de a-l însoți pe rege în afara castelului, de exemplu la vânătoare sau la călărie, așa că li se asigura îmbrăcăminte somptuoasă și care ținea de cald⁹. Curtenii făceau parte din anturajul de ceremonie la apariția regelui în public și erau din rândul nobilimii de țară și al mării nobilimi. Prin urmare, erau însoțitorii cel mai bine îmbrăcați ai regelui, gătiți de obicei cu mătăsuri, satinuri, catifele și blănuri. În schimb halebardierii gărzii trebuiau să fie foarte vizibili, deoarece aveau cea mai mare responsabilitate, și anume „paza regelui”¹⁰. În 1514 s-a stabilit să poarte o livrea stacojie, care a rămas uniforma lor până în ziua de azi. În rândul personalului de la *Domus Magnificence* se numărau și alți slujitori, cum ar fi bărbierul regelui, muzicieni și funcționari ai Garderobei.

Domus Providencie, reședința de sub scări, era împărțită într-un număr de secții ca spălătoria de vase, cămara, brutăria, bufetul, pivnița, veselăria (căreia îi era subordonată spălătoria de haine) și păsăretul (căruia îi erau subordonați hamalii și cărăușii). Marea majoritate a personalului care lucra în aceste departamente erau bărbați. Singurele femei de sub scări se ocupau cu spălatul, curățenia și diferite sarcini elementare pentru întreținerea reședinței.

Înfățișarea elegantă și uniformă a personalului *Domus Magnificence* transmitea capacitatea monarhului de a se îngriji de toți și simboliza autoritatea și controlul său asupra reședinței sale – și, prin extensie, asupra regatului. În schimb, celor de sub scări nu li se oferea mai nimic, pentru că nu erau văzuți de persoanele importante. Așadar, cei de la bucătărie duceau mâncarea în zonele de servire, de unde era preluată de personalul în livrele al *Domus Magnificence*¹¹. Existau câteva excepții notabile, cum ar fi cei patru „legănători”, a căror sarcină era să legene pătuțul pruncului regal, și spălătoreasa și coșarul regal, cărora li se dădea livrea.

La începutul epocii Tudorilor, viața privată a monarhului era de mult subiectul unei ordini stricte de rutină, tradiție, ceremonie și etichetă. Acest lucru se reflecta în structura curții și în arhitectura palatelor regale. Crearea unei serii de camere private pentru rege sau regină poate fi urmărită până în secolul al XII-lea. Abia 300 de ani mai târziu, în timpul domniei lui Eduard al IV-lea, această dezvoltare a fost accelerată atunci când regele a transformat toate reședințele regale, pentru a-și asigura lui și familiei sale apartamente separate și private, cunoscute sub numele de Cameră. A fost o strategie deliberată a lui Eduard de a controla accesul la persoana regală și, prin aceasta, de a centraliza

puterea în mâinile regelui. Separarea în acest fel a regelui de supușii săi a accentuat atmosfera de mister ce înconjura monarhia și i-a înălțat pe cei cărora li se permitea să depășească granița arhitecturală și să aibă acces la prezența regală.

Până la sfârșitul domniei lui Eduard, Camera cuprindea Marea Cameră sau Camera de Gardă, prima dintre încăperile ceremoniale în drumul spre rege, deservită de garda lui personală; Camera de Prezență (sau sala tronului), unde regele lua ceremonios masa, primea vizitatori importanți și se întâlnea cu consiliul; și Camera Privată, care era atât dormitorul regelui și apartamentele private, cât și numele organizației care popula și guverna aceste camere interioare. Camera Privată nu era atât de privată pe cât sugerează numele, dar, la fel ca și camerele deschise publicului de dinainte, în ea se desfășurau numeroase ceremonii formale.

În jurul anului 1470 influentul avocat sir John Fortescue a redactat tratatul politic *The Governance of England*, în care a expus principiile regalității. Unul dintre cele mai importante era că un monarh nu ar trebui să fie cumpătat la haine și mobilă: „Va fi nevoie ca regele să aibă asemenea bogății, încât să construiască noi clădiri când va voi, pentru plăcerea și mărirea lui; și încât să își cumpere haine bogate, blănuri frumoase... în acord cu statutul său regal. Și deseori va cumpăra draperii scumpe și alte podoabe pentru casele sale... pentru că dacă un rege nu a făcut asta și nici nu o va face, atunci nu a trăit pe potriva statutului său, ci mai degrabă în sărăcie și în supunere mai mare decât o persoană privată”¹².

Eduard al IV-lea a îmbrățișat din plin conceptul de măreție ca fiind sinonim cu cel de putere. Un vizitator la curtea sa remarcă în 1466 că regele englez „avea cea mai splendidă curte care se putea găsi în toată creștinătatea”¹³. În schimb, rivalul lancasterian al lui Eduard, Henric al VI-lea, s-a ferit de asemenea găteți regale – și a plătit scump pentru asta. Un comentator batjocoritor a descris intrarea sa în Londra după recucerirea temporară a tronului în 1471 ca fiind „mai mult o piesă de teatru decât apariția unui prinț pentru a câștiga inimile oamenilor săi”. Îmbrăcat într-o mantie simplă, lungă și albastră din catifea, „de parcă nu mai avea altceva de schimb”, a refuzat de asemenea să păstreze o curte mare, în schimb a trăit de parcă ar fi fost într-o „sărăcie lucie”¹⁴.

Oricât de avar ar fi fost, Henric Tudor era destul de abil încât să nu repete această greșeală. Hainele unui bărbat – mult mai mult decât cele ale unei femei – aveau o importanță simbolică deosebită. Un statut adoptat în 1483 definea atent culorile și materialele pe care avea voie să le poarte un bărbat, în funcție de rangul său. Folosirea „țesăturii cu fir de aur” și a mătăsii purpurii era rezervată familiei regale, iar țesăturile de catifea erau apanajul celor care se bucurau cel puțin de rangul de cavaler. Prin urmare,

puteai distinge dintr-o privire statutul unei persoane după hainele pe care le purta.

Henric și urmașii săi au investit părți mari din averea lor în crearea și păstrarea garderobei și acordau o mare atenție înfățișării lor. Departe de a fi un interes din orgoliu sau frivol, îmbrăcămintea avea o mare importanță simbolică, reflectând nu doar statutul celui care o purta, dar și personalitatea, gustul, influența, aspirațiile și puterea lui. De-a lungul domniei sale, Henric avea să cheltuie excesiv de mult pe haine și găтели, promovând emblemele personale ale trandafirului Tudorilor și hersa Beaufort.

Spre deosebire de majoritatea supușilor lor, felul în care monarhii Tudor se îmbrăcau în mediul privat era la fel de important ca și ținuta publică. Nu aveau ceea ce am numi astăzi haine de stradă. Chiar și îmbrăcămintea de noapte era produsă din cele mai bune pânze de in și decorată cu broderii. Ținuta pentru activități sportive nu era mai puțin elaborată. Confortul personal era întotdeauna sacrificat în folosul înfățișării exterioare.

Primul om pe care Henric l-a numit în importantul rol de croitor a fost George Lovekyn, parizian prin naștere, care lucrase și pentru Eduard al IV-lea și Richard al III-lea. O manevră intenționată, pentru a sublinia continuitatea succesiunii regale – și, prin urmare, locul legitim al lui Henric în cadrul ei. Deși era în mare măsură un outsider, petrecând paisprezece ani de exil în Bretania, stilul vestimentar al lui Henric era consecvent cu cel al predecesorilor săi Plantageneti. Încoronarea sa a urmat același model ca și cea a lui Eduard al IV-lea, iar Lovekyn i-a confecționat o tradițională robă ceremonială de satin stacojiu cu blană albă și o mantie de catifea purpurie¹⁵. Niciunul din aceste lucruri nu a scăpat neobservat de ambasadorul venețian, care a remarcat că regele „nu a schimbat niciunul din vechile obiceiuri ale Angliei de la curtea sa”¹⁶. După moartea lui Lovekyn în 1504, Henric l-a promovat pe ucenicul acestuia, Stephen Jasper, în funcția de croitor, post pe care îl va ocupa pe toată durata domniei.

Lucrând în strânsă legătură cu croitorii erau broderii. La începutul domniei sale, Henric i-a numit pe William Moreton și William More în această funcție. Cel de-al doilea a rămas în acest post pe durata întregii domnii, slujindu-l și pe succesorul lui Henric. Doar persoanele de cea mai mare încredere erau numite în acest foarte privat departament al curții și deseori funcțiile se transmiteau de la un membru al familiei la altul. Elizabeth Langton este un exemplu rar de femeie care a lucrat în cadrul garderobei regale, dar probabil a fost numită să se ocupe de mătăsuri în timpul lui Henric al VII-lea, în jurul anului 1502, deoarece era văduva lui Thomas Langton, care îl aprovizionase pe rege cu mătase în anii 1490¹⁷.

Henric a cheltuit cele mai mari sume pentru haine în primii ani de domnie, când se simțea cel mai nesigur de tronul său

proaspăt câștigat. La doar o săptămână după înfrângerea lui Richard al III-lea la Bosworth, a comandat o haină lungă de stofă aurie căptușită cu satin negru, o alta din catifea căptușită cu satin violet, patru robe scurte din pânză purpurie căptușită cu satin negru, o vestă din satin negru cu stacojiu și o cantitate de pânză pentru cămăși. Întreaga comandă s-a ridicat la 336 de lire, echivalentul a 180.000 de lire din ziua de azi. În următorii doi ani a cheltuit în total, pentru garderobă, 5.386 de lire (3 milioane). Cheltuielile au scăzut la o treime pentru restul domniei, când își consolidase poziția¹⁸.

În schimb mama regelui, lady Margaret Beaufort, și-a întărit imaginea pioasă evitând rochiile ostentative de la curte și îmbrăcându-se mai mult ca un membru al unui ordin religios decât ca unul al familiei regale. În toate portretele care s-au păstrat, poartă o bonetă ascuțită din pânză albă de in, cu o basma care îi acoperea gâtul și bărbia și o robă neagră și mohorâtă. Margaret voia nu numai să-și exprime pietatea, ci și autonomia, din moment ce se sugera că nu avea îndatoriri casnice. Își asumase două jurăminte de castitate, în 1499 și în 1503, iar din 1499 a trăit singură. Era ceva destul de obișnuit pentru văduve, însă mama regelui era căsătorită încă cu al doilea ei soț, Thomas Stanley. Cu toate acestea, imaginea pe care voia să o afișeze era aceea a unei mamei stăruitoare regale. Chiar dacă, în acest scop, purta de bunăvoie haine simple, acestea erau confecționate din cele mai luxoase materiale. Registrele ei includ robe din damasc negru cu blană de hermină și 24 de piei de miel pentru a-i căptuși roba de noapte. De asemenea, cheltuia sume considerabile pe bijuterii: inele de aur cu rubine, cingători aurite și bijuterii sub formă de flori cu diamante și rubine¹⁹. Fețele de masă ale lui lady Margaret nu erau mai puțin luxoase și includeau o față de masă din damasc și prosoape țesute cu trandafiri și herse, blazonul familiei sale.

Chiar și materialele mai simple, ca țesătura de lână, necesitau un îndelungat proces de producție, motiv pentru care erau vândute la prețuri exorbitante. Mătăsurile și catifelele erau atât de scumpe, încât doar cei cărora oricum le era îngăduit să le poarte și le puteau permite. Investiția în haine noi pentru o vizită la curte îi putea falimenta pe membrii micii nobilimi și ai nobilimii de țară. Faptul că monarhul își permitea să apară în cele mai fine țesături din aur sau catifea ori de câte ori voia îi întărea superioritatea. Dacă cei mai mulți dintre curtenii săi nu puteau ține pasul, atunci supușii lor nu aveau nicio șansă. Un yard de țesătură cu fir de aur costa cât salariul pe șase luni al unui lucrător și trebuia să muncească trei ani pentru a-și permite o manta bună²⁰.

Pe lângă faptul că erau confecționate din materiale dintre cele mai fine și mai scumpe, veșmintele monarhului necesitau și specialiști pentru îngrijire și curățare. Având în vedere caracterul itinerant al monarhiei Tudorilor, era important ca hainele să fie transportabile, astfel încât să poată fi în mod regulat împachetate

și cărate de o echipă de slujitori regali, iar cu prima ocazie să fie pregătite pentru a fi purtate.

Materialele textile scumpe nu erau solicitate doar pentru garderoba regală. Erau folosite și pentru decorarea palatelor în care locuiau monarhul și familia sa – cât și pentru a feri de curenții de aer. Și, la fel ca în cazul hainelor regelui, decorațiile lucrate pentru interiorul ușilor închise erau la fel de importante ca și cele care se înfățișau publicului. Lui Henric îi plăceau foarte mult tapiseriile bogate. Era probabil inspirat de anii de exil în Franța, unde e posibil să fi asistat la țeserea unui ansamblu imens numit *Povestea calului troian* de Pasquier Grenier. De îndată ce a devenit rege a comandat propria țesătură, care i-a fost expediată de fiul lui Grenier în martie 1488. De-a lungul domniei, Grenier avea să primească numeroase alte comenzi.

Documente contemporane relevă faptul că Henric și demnitarii săi acordau o atenție minuțioasă atârării acestor tapiserii în funcție de valoarea lor. Camerele exterioare ale curții erau împodobite cu tapiserii făcute doar din lână, camerele din mijloc cu lână și mătase și doar apartamentele private ale regelui erau decorate cu tapiserii țesute cu fir de aur. Acest lucru servea la întărirea ordinii stricte a priorității la curte, care era reflectată și în arhitectura palatelor. Capela privată a regelui necesita o altă serie de materiale comandate, cum ar fi veșminte și fețe de masă.

Neprețuitele tapiserii, haine și alte bunuri materiale ale monarhului erau depozitate într-un departament anume al reședinței regale cunoscut ca Marea Garderobă a Veșmintelor și Așternuturilor. Acesta fusese înființat în Evul Mediu, fiind inițial depozit de armuri, corturi și uniforme. În primii aproximativ 150 de ani ai existenței sale a fost găzduit în Turnul Londrei, însă la mijlocul secolului al XIV-lea devenise atât de mare încât a trebuit să i se găsească o nouă locație în apropiere de castelul Baynard, în capătul vestic al Londrei²¹. Semăna cu colegiul de la Oxford sau de la Cambridge, având clădiri ce înconjurau grădini și o curte, unde cai de povară și căruțe puteau fi încărcate și descărcate. Existau și depozite permanente pentru stocurile și colecțiile sale la Turn, la palatul Somerset și la palatul Whitehall. În plus, fiecare palat dispunea de o „garderobă de descărcare”, unde hainele erau trimise în lăzi și cufere când regele și curtea sa își mutau reședința. Acesta se afla de obicei dedesubtul camerei private a regelui și a reginei, prevăzută cu o scară ce făcea legătura cu camera de deasupra.

Soțiile regilor aveau propria lor versiune de Mare Garderobă la castelul Baynard. De la castelul Baynard, articolele vestimentare erau trimise direct slujitorilor responsabili cu hainele reginei, la palatele unde era nevoie de ele. Structura garderobei reginei era la fel cu aceea a Marei Garderobe, cu halebardier, slujitor și paj, majoritatea funcționarilor fiind transferați de la o regină la alta.

În vremea Tudorilor, Marea Garderobă se afla deja sub jurisdicția Camerei Private, reflectând natura în esență privată a conținutului său. Toate hainele și ornamentele regale nu erau doar depozitate aici, ci și confecționate, comandate și achitate. Monarhul semna personal toate comenzile și plățile pentru veșminte. Acestea erau comandate în cantități mari la fiecare șase luni, însă Marea Garderobă trebuia, de asemenea, să asigure fără întârziere comenzi mari pentru diverse evenimente cum ar fi funeraliile.

Omul care a slujit ca prim custode al garderobei în vremea lui Henric al VII-lea a fost ales atât pentru loialitatea lui, cât și în vederea realizării unei continuități cu regimul yorkist. Peter Curteys a fost numit prima dată în această poziție de Eduard al IV-lea în aprilie 1481 și fusese responsabil cu pregătirea încoronării nereușite a lui Eduard al V-lea doi ani mai târziu, dar își pierduse funcția la scurt timp după aceea, când Richard al III-lea a pus mâna pe tron. Când o invazie a lui Henric Tudor părea iminentă, Curteys s-a refugiat pe furiș la Westminster împreună cu alți simpatizanți ai Tudorilor. După ce l-a învins pe Richard la Bosworth, Henric l-a recompensat pe Curteys oferindu-i înapoi vechea slujbă, „ținând cont de adevărata sa inimă și slujire și de marile persecuții, pericole și pierderi de bunuri suferite de el în numele cauzei regelui, stând la adăpost în Westminster mult timp în tristețe, osândă și neliniște așteptând sosirea regelui”²².

Curteys a fost una dintre numeroasele legături importante cu trecutul, toate acestea permițându-i primului rege Tudor să-și pună rapid în ordine reședința, ceremoniile și alte însemne ale puterii. Dar, în ciuda tuturor podoabelor ei, noii curți a lui Henric îi lipsea un ornament important: o regină.

Dornic să-și stabilească o dinastie, noul rege trebuia să-și întărească legitimitatea luând o mireasă cu o ascendență impecabilă. De fapt, candidata perfectă îi fusese deja aleasă înainte ca el să ajungă pe tron. În 1483, în timp ce Henric aștepta momentul potrivit pentru a contesta tronul lui Richard al III-lea, mama sa Margaret a făcut o înțelegere tacită cu văduva lui Eduard al IV-lea, Elizabeth Woodville, că, dacă Henric reușește să ia coroana Angliei, se va căsători cu fiica ei cea mai mare, Elisabeta. Henric a depus un jurământ în acest sens în catedrala din Rennes în ziua de Crăciun 1483 și a cerut dispensa papală necesară la începutul următorului an.

Elisabeta de York avea multe avantaje ca potențială mireasă. Cu nouă ani mai tânără decât Henric, era într-un tot o prințesă Plantagenetă: înaltă și suplă, cu un frumos păr blond. Iar frumusețea ei nu era deloc surprinzătoare: mama sa, Elizabeth Woodville, era atât de atrăgătoare, încât tatăl ei, Eduard al IV-lea, stârnise un întreg scandal în tot regatul pentru a se căsători cu această femeie de rând. Chiar și cei care-l dezaprobau erau nevoiți să o privească cu admirație pe mireasa aleasă de Henric. Un

emisar venețian a descris-o ca fiind „o femeie foarte frumoasă și cu multe abilități”²³.

Adevărata atracție pe care Henric o resimțea față de Elisabeta de York nu se datora farmecelor ei fizice, ci ascendenței sale. Fiind fiica cea mai mare a lui Eduard al IV-lea, era cel mai mare premiu al Casei de York – descrisă de Thomas Morus ca fiind „cea mai bună partidă a unui rege” – și, făcând din ea soția sa, Henric semnala sfârșitul amarnicului război care fusese purtat împotriva propriei sale Case de Lancaster²⁴. „Toată lumea consideră [mariajul] avantajos pentru regat”, observa un ambasador străin, adăugând că „toate lucrurile par să se îndrepte spre pace”²⁵. Elisabeta era o soție ideală în toate privințele, încât se zvonea că răposatul ei unchi, Richard al III-lea, s-ar fi gândit să o ia chiar el de soție. Se spune că atunci când Henric a auzit acest lucru a simțit „o durere în stomac”²⁶.

Henric s-a grăbit să își afirme custodia asupra viitoarei sale mirese. La scurt timp după ce au ajuns în Londra a instalat-o în căminul neînduplecatei sale mame, Margaret Beaufort, la reședința sa din Coldharbour. Un conac medieval frumos pe malurile Tamisei, aproape de Podul Londrei, ce se fălea cu o sală imensă cu vedere spre fluviu. În trecut o găzduise pe Alice Perrers, amanta lui Eduard al III-lea. Hotărât să-și lase amprenta asupra capitalei, Henric a poruncit renovarea casei. A fost una dintr-o serie de case opulente de pe malul Tamisei pe care noul rege avea să le renoveze după ultima modă burgundă, cu cupole smălțuite și strălucitoare importate, cu galerii și camere opulent decorate.

Probabil că Henric și Elisabeta s-au întâlnit prima dată la Coldharbour, deși nu s-a păstrat nicio consemnare a acelei întâlniri. În toamna anului 1485, regele i-a trimis soției sale 10 yarzi de catifea stacojie, 6 yarzi de damasc cafeniu și 64 de „legături” (baloți conținând 40 de piei fiecare) de blană de hermină, convins că ar trebui să fie la fel de bine îmbrăcată ca el²⁷. Nu conta prea mult ce simțeau unul pentru celălalt. Nu exista nicio pretenție publică de dragoste, ci doar de curtoazie și respect. Cel mult cuplurile unite prin asemenea alianțe puteau spera la armonie și respect reciproc. Dragostea, romantismul și pasiunea erau rezervate în principal legăturilor extraconjugale ale unui rege.

Avea însă Elisabeta alte așteptări? Ca fiică de rege, era cu siguranță foarte versată în obiceiurile de la curte. Dar, lucru neobișnuit, părinții ei se căsătoriseră din dragoste, iar atracția puternică ce existase între ei slăbise prea puțin în cei nouăsprezece ani de căsnicie. Elisabeta ar fi putut fi inspirată de exemplul lor în speranța de a-și găsi ea însăși o dragoste pereche. Dar, deși avea doar 19 ani în momentul căsătoriei cu Henric Tudor, nu era deloc o naivă în politică. Copilăria ei se desfășurase pe fundalul turbulent al războiului civil, coroana trecând rapid din mâinile pretendenților yorkiști în mâinile lancasterienilor. Fusese crescută

să se aștepte în căsnicie nu la fericire conjugală, ci la promptitudine politică.

În timp ce Elisabeta se bucura de plăcerea îndoielnică de a împărți casa cu posibila ei soacră, Henric începu să pună temelia legală a căsătoriei lor. Pe 7 noiembrie, Parlamentul a recunoscut formal legitimitatea titlului său și a anulat instrumentul prin care Richard al III-lea a pretins tronul și care afirma ilegitimitatea copiilor lui Eduard al IV-lea. În luna următoare, Thomas Lovell, președintele Camerei Comunelor, l-a îndemnat pe noul rege să-și țină promisiunea de a se căsători cu „acea ilustră lady Elisabeta, fiica regelui Eduard al IV-lea”, și să netezească astfel calea pentru „creșterea unor urmași de viță regească”. Aceasta înseamnă că, oricât de mult și-ar fi afirmat Henric dreptul la tron, avea nevoie disperată de Elisabeta pentru a-și legitima titlul de rege. Cu patru zile înainte, Giovanni de' Gigli, canonic la St Paul, i-a transmis abil papei: „Se afirmă în mod hotărât că regele are de gând să se căsătorească cu ea, lucru pe care toată lumea îl consideră avantajos pentru regat”²⁸. Camera Lorzilor a repetat solicitarea președintelui Camerei Comunelor, iar Henric a acceptat în mod oficial să se căsătorească cu prințesa de York. Parlamentul a aprobat unirea pe 10 decembrie, zi din care Elisabeta a fost tratată ca regină a Angliei.

Cu toate acestea, înainte de toate trebuia obținută o dispensă papală, deoarece Henric și Elisabeta erau „rude de gradele patru și cinci”²⁹. Putea dura luni întregi până să se obțină ceva de la Roma, iar Henric nu era dispus să aștepte. Norocul a fost de partea lui. Un legat papal, aflat pe atunci în Anglia, a fost convins să autorizeze căsătoria în numele pontifului său. Și-a dat acceptul scris în mod corespunzător pe 16 ianuarie, iar căsătoria a avut loc două zile mai târziu la Westminster Abbey, unde mireasa fusese botezată cu aproape 20 de ani în urmă³⁰.

Henric și Elisabeta au parcurs apoi distanța scurtă de la abație la palatul Westminster, urmați de lordul șambelan, episcopi, cardinali, lorzi, cavaleri ai Ordinului Bath, nobili, heralzi, demnitari, trâmbițași și menestrelți. Ca și abația, palatul Westminster fusese fondat de Eduard Confesorul, iar acum era principala reședință londoneză a monarhului și sediul guvernării. Era și locul de naștere al noii regine, care își petrecuse acolo o bună parte din copilărie.

După sosirea la palat, regele și mireasa lui s-au retras într-o cameră privată pentru o odihnă scurtă și probabil pentru schimbarea veșmintelor. Trebuie să fi fost un moment de intimitate bine-venit într-o zi plină de ceremonii și festivități îndelungate. Un contemporan nota: „După ce [Henric] a avut oarecum plăcerea de a se odihni, în aceeași casă, cu acei nobili, se poate întoarce în acea sală, unde să fie servit regește pe măsura ospățului”³¹.

Nu există nicio mărturie asupra locului unde a avut loc ospățul, dar probabil că totul s-a întâmplat în enorma Sală Mare. Construită de William al II-lea la sfârșitul secolului al XI-lea, era cea mai mare sală din Europa, măsurând 240 de picioare lungime și având o suprafață de 17.000 de picioare pătrate. Nu era nici pe departe cel mai intim spațiu pentru celebrarea unei nunți, dar, cum Henric era nerăbdător să-și impresioneze noii supuși, s-a potrivit exact nevoilor sale.

Ar fi interesant de știut dacă bucătarii regali au pregătit vreuna dintre mâncărurile despre care se credea că stârnesc apetitul sexual al cuplului proaspăt căsătorit. Castanele, fisticul și semințele de pin se foloseau de mult timp în medicina populară pentru stimularea libidoului. Despre consumul de carne se credea că întărește potența soțului și ajută la fertilitatea soției. Între principalele feluri, cuplul regal ar fi fost servit cu o „delicatesă” – o sculptură generoasă din marțipan sau vată de zahăr acoperită cu foiță de aur. Un model popular pentru nunți era imaginea noii soții înfățișate în ultimele etape ale sarcinii – în caz că încă nu știa ce se aștepta de la ea. Tudorii nu erau pudici nici în privința alimentelor de formă falică, precum sparanghelul, nici a celor care puteau inspira jocuri de cuvinte cu tentă sexuală, ca „apricock”³² *. La urma urmei, ospățul de nuntă era doar un preludiu la evenimentul principal: ceremonia de unire.

După servirea ultimului fel al acestui banchet somptuos și prelungit, cuplul regal mâncând și bând pe săturate, mirii ar fi fost escortați spre dormitor. Și debutul public al acestui eveniment în esență privat avea un scop: chiar și după înfăptuirea ceremoniei religioase, o căsătorie nu era considerată încheiată până nu era consumată. Eșecul sexual putea avea numeroase consecințe pentru un cuplu regal, putând stârni tulburări politice și chiar revolte. Prin urmare, era imperios ca membrilor curții și ai reședinței să li se dea suficiente asigurări că actul fusese înfăptuit cu succes.

Mai mult, pentru a avea vreo speranță la asigurarea unei păci îndelungate, căsătoria lui Henric cu Elisabeta trebuia să producă un urmaș – și asta cât mai repede. Regele știa că pretenția sa la tron este șubredă și că rivalii săi din Casa de York se pregăteau să o conteste. Un moștenitor născut în mod incontestabil de o prințesă a Casei de York i-ar fi putut liniști – chiar și numai atât cât i-ar fi trebuit lui Henric pentru a-și asigura o autoritate mai fermă asupra noului său regat. După cum remarcă cronicarul din secolul al XVI-lea Edward Hall, principala așteptare de la căsătorie era ca din „cele două trupuri ale lor să iasă un moștenitor”³³.

Henric și Elisabeta erau trecuți bine de vârsta la care se puteau împreuna pentru prima dată – doisprezece ani la fete și paisprezece la băieți. Era de dorit (dar și încurajat în mod activ) ca un moștenitor regal să dobândească experiență sexuală înainte de căsătorie. I-ar fi dovedit potența sexuală și, eventual, capacitatea de a procrea, așa cum făcuse și Henric. În schimb, dacă nu mai

fusesse căsătorită înainte, mireasa trebuia să fie castă fără nicio urmă de îndoială. În ciuda zvonurilor despre relația sa cu unchiul ei decedat, e aproape sigur că Elisabeta s-a căsătorit virgină. Una dintre cele mai puternice arme de negociere ale unei potențiale soții de rege era virtutea ei. Era imperios ca mama viitorilor regi sau regine să aibă moravuri ireproșabile. Elisabeta fusese strașnic păzită în timpul domniei tatălui ei, ambii părinți fiind conștienți de valoarea celei mai mari dintre fiicele lor pe piața internațională a căsătoriilor.

Ceremonia regală de împreunare era supusă unui set de reguli stricte, similare celor de la ceremonia căsătoriei și de la ospățul de nuntă. În jurul orei 8 seara, mireasa era escortată în camera ei de către doamnele sale, care o dezbrăcau și o așezau în pat. Între timp, mirele era dezbrăcat până la cămașă – o lenjerie care îi ajungea până la jumătatea coapsei și care, în cazul lui Henric, era brodată cu finețe. Apoi, însoțit de anturajul de gentilomi, muzicieni, preoți și episcopi, se alătura soției sale în dormitor. Clericii își rosteau binecuvântarea și era servit un amestec de vin și mirodenii. Cunoscut ca *void* sau *voidee*, era un amestec de mirodenii scumpe dulci și iuți cum ar fi piper, șofran, ghimbir, cuișoare, scorțișoară și nucșoară. Se credea că este benefic pentru sănătate și digestie, precum și pentru îndulcirea respirației și pentru stârnirea forței și a curajului.

De obicei, privitorii nu se grăbeau să plece. Uneori cereau să vadă atingându-se picioarele dezgolite ale cuplului, lucru care în unele cazuri era acceptat ca semn al contactului sexual. Alții așteptau să îi vadă pe tinerii căsătoriți sărutându-se sau îmbrățișându-se. Era o amintire crudă a faptului că trupul regesc era proprietatea statului; funcțiile sale erau de mare interes pentru locuitorii regatului. În această privință, regele și soția sa erau mai săraci decât cei mai umili dintre supușii lor. Aceștia nu se bucurau, probabil, de confortul care venea odată cu sângele regal, dar măcar se bucurau de luxul unui vieți private în adevăratul sens al cuvântului.

Chiar și după ce mulțimea curtenilor a urat cuplului noapte bună și a părăsit încăperea, unii mai așteptau în fața ușii închise, ciulindu-și urechile să prindă orice sunet care putea indica faptul că actul sexual era în desfășurare. Pentru Henric și Elisabeta, această lipsă de intimitate chiar și pentru cele mai tainice momente era un semn a ceea ce îi aștepta. Era ceva obișnuit ca regii și reginele să fie însoțiți de slujitori în cursul nopții. În timp ce unii aveau un pat pe roți poziționat dincolo de ușa dormitorului regal sau în anticameră, alții dormeau în aceeași încăpere cu stăpânul lor și soția sau amanta lui.

Apropierea imediată a slujitorilor avea atât o funcție practică, cât și una de siguranță. A avea un servitor în sau în apropierea dormitorului cuiva însemna că acesta, la nevoie, putea îndeplini rapid orice poruncă. Mai mult, un monarh era cel mai vulnerabil

în timpul somnului. Date fiind evenimentele violente care au dus la urcarea pe tron a lui Henric al VII-lea, se poate ca acesta să le fi cerut slujitorilor lui să rămână aproape în timpul nopții. Nu e de mirare că acești servitori jucau deseori un rol important în demascarea adulterului sau în disoluția unei căsnicii nereușite.

Prezența unei perdele groase în jurul patului regal împiedica vederea perechii regale (dacă nu și auzirea ei), însă urmările vizibile ale împreunării lor maritale erau arătate uneori întregii curți, în dimineața următoare. Așternuturile de pat pătate de sânge ale Isabellei de Castilia au fost arătate ca dovadă a virginității sale pierdute când s-a căsătorit cu Ferdinand de Aragón în 1469. În schimb, cele ale miresei impotentului ei frate vitreg au fost ascunse.

Deși sunt puține mărturii, probabil că Henric și Elisabeta și-au petrecut noaptea nunții în camera pictată de la Westminster, cea mai luxoasă încăpere din palat. După cum sugerează numele, era decorată din abundență. O pictură murală comandată de Henric al III-lea înfățișa încoronarea lui Eduard Confesorul, iar o descriere din secolul al XIV-lea menționa că „toate povestirile războinice din Biblie sunt pictate cu o măiestrie nemaipomenită”³⁴. Camera era încălzită cu un șemineu mare și conținea o capelă privată pentru folosul cuplului regal. Avea vedere spre fluviu și spre palatul Lambeth, precum și spre o serie de grădini înguste.

Camera pictată era dominată de un uriaș pat ornamentat, probabil patul care, după mai bine de o sută de ani, mai putea fi încă văzut la unul dintre palatele regale ale uneia dintre nepoatele lor. Un vizitator german în Anglia a fost impresionat, în 1599, de „un pat de dimensiuni extraordinar de mari, foarte bogat ornamentat, lat cât șaisprezece palme de-ale mele și lung de paisprezece, despre care se spunea că era patul lui Henric al VII-lea – nu am văzut unul mai mare în viața mea”³⁵.

Astfel de paturi elaborate erau folosite pentru ocazii ceremoniale sau oficiale, dar în restul timpului se obișnuia ca regele să doarmă într-un pat mai simplu și mai mic, ferit de public. Tudorii au inventat patul cu baldachin, care a început să apară de la sfârșitul secolului al XV-lea. Înainte, paturile mai complexe aveau perdele și draperii suspendate de grinzile tavanului, dar acum au fost adăugați stâlpi în fiecare colț al patului de care era fixat baldachinul de deasupra. Acest nou model de pat a devenit mai curând un simbol al condiției sociale decât al odihnei. Pe lângă faptul că proteja ocupanții de orice insectă care putea să cadă pe baldachinul de deasupra, draperiile groase de lână care erau trase în jur creau un interior intim și liniștit, ferind de curent și zgomote. De-a curmezișul somierei erau împletite frânghii întinse (originea sintagmei „somn ușor”^{**}), peste care se întindea o rogojină groasă din rogoz proaspăt. Aceasta era acoperită cu un strat de paie presărate cu lavandă frumos mirositoare (pentru un

somn mai liniștit), peste care se puneă un sac țesut bine umplut cu lână de oaie. Iar la urmă, deasupra se așezau două saltele.

În timp ce majoritatea oamenilor simpli dormeau pe saci aspri de lână umpluți cu paie, membrii cei mai bogați ai societății se bucurau de confortul saltelelor umplute cu pene. Acestea nu erau doar cele mai moi saltele care se puteau găsi, dar și păstrau căldura emanată de ocupanții lor care dormeau. Saltelele de cea mai bună calitate erau umplute cu pene mici, moi, iar puful rațelor sălbătice era cel mai moale – deși, fiind ceva rar, era rezervat membrilor familiei regale și nobililor de cel mai înalt rang. Cearșafurile erau din cea mai bună pânză albă de in cu modele, iar deasupra se puneau pături pentru mai multă căldură, ansamblul fiind completat de o cuvertură brodată.

În lunile de iarnă, un pat regal era pregătit cu un număr uluitor de straturi diferite. Ordinea obișnuită era următoarea: rama patului, saltea, pilotă și pernă tapițată, barchet (o țesătură grea de pânză din bumbac sau uneori lână), cearșaf, perne și fețe de pernă, pilotă, barchet, plapumă, scarlat (o țesătură de foarte bună calitate de lână din Țările de Jos, prețuită pentru moliciune și culorile vii), damasc și o cuvertură. Având în vedere că nunta lui Henric cu Elisabeta a avut loc în mijlocul iernii, putem presupune că patul lor era aranjat într-un mod similar. Se știe și că noul rege prefera blana de hermină pentru un plus de căldură și de lux.

Nu s-au păstrat detalii despre patul în care Henric și Elisabeta și-au petrecut noaptea nunții, iar până în 2010 se credea că nu mai există niciun pat regal Tudor. Totuși, în anul acela s-a descoperit întâmplător un pat care aproape sigur fusese creat pentru ei mai târziu, în timpul căsniciei lor. Fabricat din stejar, este acoperit cu sculpturi bogat ornamentate înfățișând scene biblice cu Henric și regina lui ca Adam și Eva. Dantelăria complexă de frunze și crengi care acoperă fiecare parte a patului reprezintă Pomul Cunoașterii. Ținând cont și de alte trăsături decorative, era fără îndoială un pat regal. Cei doi stâlpi din față au fiecare deasupra câte un leu, iar blazoanele regale (purtând leul Angliei și floarea de crin a Franței, asupra căreia Tudorii emiteau pretenții) sunt sculptate în tăbliile de la capătul și de la picioarele patului. Baldachinul e decorat cu o imagine a încoronării lui Eduard Confesorul. Urme de vopsea dovedesc că patul a fost la un moment dat viu colorat³⁶.

În dimineața de după noaptea nunții, regele i-a oferit noii sale soții un „dar de dimineață” – un poem de Giovanni de’ Gigli. Elisabeta a participat apoi la o mică ceremonie de „trezire”³⁷. Se pare că toată bătaia de cap prin care trecuse noul ei soț pentru noaptea nunții și pentru ce a urmat și-a găsit justificarea. La doar câteva zile după nuntă, „o mare bucurie o cuprinsese pe regină”³⁸. Cu alte cuvinte, era însărcinată. Elisabeta a rămas probabil grea fie în noaptea nunții, fie la scurt timp după aceea, deoarece primul

ei copil s-a născut pe 20 septembrie – la doar opt luni după nuntă. Își împlinise menirea ca prințesă fertilă a Casei de York.

Dar oare lăsase Henric totul la voia întâmplării? Faptul că copilul se născuse cu o lună mai devreme decât era de așteptat atrage presupunerea ispititoare că Henric se culcase cu Elisabeta înaintea nunții. Acest lucru e mai puțin probabil să se fi întâmplat din cauza lipsei de înfrânare, oricât de atrăgătoare ar fi fost, după cum se spune, logodnica sa. Se știe că Henric era un rege „foarte prudent”, care nu acționa impetuos³⁹. Într-adevăr, potrivit comentatorului din secolul al XVI-lea Francis Bacon, el a considerat dezgustătoare ideea de a se căsători cu un urmaș al casei dușmane: „Aversiunea sa față de Casa de York era la el atât de puternică, încât și-a făcut loc nu doar în războaiele și consiliile sale, ci și în camera sa și în patul său”⁴⁰. Dacă Henric a făcut sex cu Elisabeta înainte de nuntă, a făcut-o pentru a se asigura că era fertilă. Probabil considera că miza era prea mare pentru a risca totul pe o soție stearpă. Dacă el murea fără un moștenitor, atunci dinastia Tudor s-ar fi stins aproape imediat ce începuse.

Faptul că Henric și Elisabeta fuseseră logodiți mai bine de o lună înainte de nuntă întărește teoria că mireasa era deja însărcinată în momentul căsătoriei. O promisiune verbală de căsătorie sau „cererea mâinii” erau considerate un acord obligatoriu. Prin urmare, se socotea uneori că este suficient pentru a justifica relațiile fizice. Pentru Henric ar fi fost destul de ușor să se culce cu logodnica lui în intimitatea casei mamei sale de la Coldharbour. Într-adevăr, acesta ar fi putut fi de la bun început motivul mutării ei acolo.

Data fiind importanța vitală a zămislirii unui urmaș, Henric ar fi putut să se culce cu Elisabeta mai devreme, deoarece credea că ar fi avut mai multe șanse să conceapă un copil atunci decât în noaptea nunții. Potrivit științei de la sfârșitul secolului al XV-lea, o femeie trebuia să ajungă la orgasm pentru a rămâne însărcinată. Producea apoi o „sămânță” care se amesteca cu cea a partenerului. Această opinie era încă generalizată în secolul al XVII-lea, când influentul botanist Nicholas Culpeper avertiza că e posibil ca o femeie să nu rămână însărcinată dacă „exista puțină sau chiar niciun strop de plăcere în actul copulației”. O altă autoritate a mers atât de departe încât să susțină că, dacă o femeie își ura soțul, uterul ei nu se va deschide⁴¹. Presiunile din noaptea nunții, cu toate ceremoniile și formalitățile obositoare, nu aveau cum să ducă la plăcerea femeii. Prin urmare, Henric a decis probabil să asigure plăcerea logodnicei sale în condiții mai relaxate, înainte de noaptea nunții.

Este posibil, desigur, să se fi respectat toată eticheta, Elisabeta născând pur și simplu primul ei copil înainte de termen. Francis Bacon credea cu siguranță că pruncul se născuse în „luna a opta”, dar cu toate acestea era „puternic și sănătos”. Alte

mărturii sugerează că bebelușul era slab și că a avut nevoie de îngrijire atentă în primele șase luni de viață.

După ceremonia formală a împreunării care marcase începutul mariajului ei cu Henric Tudor, Elisabeta a fost instalată în propriile ei apartamente, asemănătoare cu cele ale regelui. Includeau un dormitor, în care regele putea să își vadă soția când dorea să facă sex cu ea. Adeseori, aceste ocazii erau precedate de o cină împreună în apartamentele soției. De cum era sigur că regina era însărcinată, regele se abținea complet de la astfel de vizite conjugale. Se credea că nu este benefică pentru sănătatea fătului continuarea relațiilor sexuale în timpul sarcinii. De obicei, aceasta era perioada în care soțul regesc își căuta mângâierea în brațele unei amante.

Medicina Tudorilor oferea o gamă largă de diferite licori – majoritatea dezgustătoare – pentru alinarea simptomelor începutului de sarcină. Pulberi făcute din pietrele găsite în burta unei rândunici sau în ficatul unui uliu erau administrate femeii care se plângea de grețuri sau amețeli. Alternativ, putea fi sfătuită să bea enzime din stomacul unui iepure, suc de primule sau de păiuș. Dacă viitoareii mame i se umflau picioarele, putea mânca boabe de soc fierte în bere cu „grăsime de vrabie”. De asemenea, durerile de stomac puteau fi alinate prin umplerea unui săculeț cu pelin, mentă, oțet, apă de trandafiri și o cintează moartă. Deloc surprinzător, multe dintre aceste așa-numite leacuri făceau mai mult rău decât bine, de multe ori ajungându-se la plângeri împotriva doctorilor și moașelor care le recomandau.

Nu erau puține sfaturile despre cea mai bună dietă de urmat în timpul sarcinii pentru a asigura nașterea unui copil sănătos. *Leechbook* (*Cartea lipitorii*) (*leech*, „lipitoare”, fiind un cuvânt arhaic pentru doctor), din secolul al IX-lea sau al X-lea, scrisă de doctorul Bald, era încă populară în epoca Tudorilor. Aceasta avertiza femeile însărcinate să nu mănânce nimic sărat, dulce sau gras și le sfătuia să evite carnea de porc, altfel copilul va fi cocoșat. De asemenea, trebuiau să evite fructele și legumele și să bea mai degrabă vin și bere decât lapte sau apă. În ansamblu, viitoarelor mame li se recomanda o dietă searbădă, dar măcar erau scutite de zilele de post care erau un reper regulat al calendarului catolic.

Pe lângă schimbarea dietei, o femeie însărcinată trebuia să treacă printr-o serie de ritualuri și precauții pentru a-și proteja pruncul nenăscut. Se credea că își hrănea fătul cu sângele ei și că îi dădea formă cu ajutorul imaginației, așa că trebuiau evitate anumite practici și influențe. De exemplu, se credea că orice activități care implicau înfășurare sau măcinare duceau la strangularea fătului în pânțele. Căinii prea zglobii trebuiau ținuti să nu sară pe mamă, pentru a nu cauza o diformitate. Mama trebuia să evite să se uite la iepuri, deoarece acest lucru ar fi făcut să-i apară copilului buză-de-iepure; vederea unui șarpe l-ar fi făcut

să aibă ochi verzi, iar dacă se uita la lună, copilul devenea lunatic sau somnambul. Cel mai rău, dacă mergea în vârful picioarelor prin roua de mai, cu siguranță avea să avorteze.

Ceva mai rațional, femeile însărcinate erau sfătuite să nu alerge, să nu sară și nici să se ridice brusc. Trebuiau să evite să ridice greutate, iar corsetul nu trebuia strâns prea tare. De asemenea, se recomanda evitarea temperaturilor extreme, un somn suficient și evitarea supărărilor. Această ultimă recomandare era dificilă pentru Elisabeta. Prima vară din căsnicia ei, în 1486, a fost una cu turbulențe în regat. Zvonuri despre frământări în nord ajunseseră la curte, și au fost suficient de serioase încât să-l determine pe rege să facă o călătorie lungă și dificilă pentru a înăbuși rezistența împotriva domniei sale.

Între timp, regina călătorea la Winchester pentru a aștepta să nască. Acest lucru se întâmpla de obicei cu o lună înainte de soroc. După cum remarcă amuzat un observator străin: „Există un vechi obicei în Anglia când o prințesă e gata să nască: să se izoleze 40 de zile înainte și 40 de zile după naștere”⁴². Dar în lipsa unor mijloace adecvate pentru calcularea zilei probabile a nașterii, de multe ori se făceau greșeli, astfel încât izolările puteau dura de la șapte zile până la șapte săptămâni înainte de nașterea copilului.

Henric i-a dăruit soției sale, drept cadou de despărțire, niște piese vestimentare scumpe. Chiar dacă regina nu le putea etala în fața curții, darul era bine ales. Regele știa că Elisabetei sale îi plac hainele frumoase și îi dăruise anterior obiecte de lux, cum ar fi nouă metri de satin purpuriu și o pereche de încălțări îmblănite, pentru noapte⁴³.

Alegerea Winchesterului pentru nașterea Elisabetei era simbolică. Vechea capitală a Angliei era un oraș bogat în legende și tradiții regale. Steagul lui Henric de la Bosworth purtase însemnul dragonului roșu, emblema heraldică a regelui Arthur, și chiar tatăl Elisabetei comandase un arbore genealogic pentru a dovedi legătura sa cu miticul erou. Nu putea fi un loc mai potrivit pentru nașterea primului copil al regelui Tudor.

Deși alegerea evidentă ca reședință în Winchester era castelul, construit de William Cuceritorul și extins la dimensiunile unui edificiu uriaș în secolul al XIII-lea, acesta era acum considerat de modă veche, inconfortabil și expus la curent. Mult mai potrivite erau camerele stăreției de la St Swithin. Această clădire din piatră cu trei etaje, cu un portic de intrare arcuit, oferea distinșilor oaspeți condiții luxoase de cazare. Stăreția era una din cele mai bogate case monastice din ținut, așa că avea capacitatea să cazeze oaspeți regali. Frumoasele grădini care înconjurau stăreția ofereau mere proaspete și flori. Stărețul a putut de asemenea să pună la dispoziția oaspetelui regal o rezervă de portocale, pentru că acestea erau deseori date mamelor însărcinate ca o delicatessă.

În vreme ce gazdele Elisabetei făceau tot ce le stătea în putință pentru a-i asigura confortul, soacra ei stabilise deja un set strict de reguli care trebuiau respectate în timpul izolării sale. Imediat ce copilul „începu să miște”, în jurul Paștelui din 1487, Margaret Beaufort începu să compileze Cartea Reședinței Regale. Bazându-se pe secole de convenții – în parte religioase, în parte medicale –, aceasta stabilea și cel mai mic detaliu pentru a asigura nașterea fără probleme a unui urmaș. A fost reiterată de un set de decrete alcătuite pentru guvernarea reședinței în 1494.

Intimitatea era de maximă importanță. Regina însărcinată era izolată în camera ei, constituită de fapt dintr-o serie de încăperi după modelul camerei private de la curte, dar cu anumite modificări. De exemplu, s-a înființat un oratoriu, astfel încât să se poată spune rugăciuni de ajutorare în condițiile unui travaliu dificil, precum și o cristelniță pentru botezarea rapidă a unui copil bolnav. Camera de naștere era cea mai depărtată de lumea de afară, pentru ca mama și copilul ei să fie feriți de influența corupătoare și nimeni în afară de însoțitori nu putea să o vadă nearanjată sau să-i audă țipetele chinuite.

Dulapurile erau bine garnisite cu vin, alimente și condimente, precum și vase de aur și de argint pentru servirea lor. Provizii proaspete erau livrate în camera exterioară a apartamentului, aceasta fiind singurul contact cu lumea exterioară, însă în orice caz ferită de mama însărcinată.

Personalul numit în camera de izolare era alcătuit numai din femei. Odată ce o soție de rege însărcinată se retrăgea de la curte, „niciun bărbat nu are voie să intre în camera în care va naște, ci doar femei”⁴⁴. După cum dictau și decretele lui lady Margaret Beaufort: „Femeile trebuie să înfăptuiască toate slujbele, de valeți, lucrători la cămară, cusătorese”⁴⁵. Orice provizii sau alte obiecte necesare erau aduse la ușa camerei mari și predate unei femei dinăuntru. Chiar și regelui și doctorilor li se interzicea intrarea. O echipă de „surori bune” sau „cumetre” preluau ceremoniile serviciului zilnic, precum și sarcini materne. Elisabeta era de asemenea însoțită de mama sa și de două dintre surorile ei, Anne și Cecily, precum și de încăpățânata ei soacră, o prezență mai puțin dorită.

Întreaga încăpere – „pereți, tavan, ferestre, tot” – era împodobită cu tapiserii groase de Arras și „acoperită în întregime cu covoare groase”. Chiar și găurile cheilor erau înfundate cu bucăți de material. Pe lângă faptul că realiza un mediu asemănător uterului, acest lucru urmărea dublul scop de a opri intrarea aerului proaspăt, considerat nesănătos pentru un nou-născut, și lumina naturală, despre care se credea nu doar că făcea rău ochilor mamei, dar făcea ca mama și pruncul ei să devină vulnerabili în fața atacurilor spiritelor rele. În acest timp se aprindeau mangaluri în fiecare șemineu cu câteva zile înainte ca regina să intre în

cameră și parfumuri scumpe umpleau aerul din sticlele neînchise care erau răspândite peste tot prin cameră.

După cum era de așteptat, piesa principală a camerei de naștere era un pat de cerimonie special construit, măsurând opt picioare pe zece, în care avea să se nască pruncul de preț. În sfârșit, două leagăne erau instalate în cameră – un „leagăn mare de ceremonie”, bogat tapițat cu pânză stacojie cu fir de aur și o cuvertură căptușită cu blană de hermină pentru a se potrivi cu patul reginei. Acesta era folosit în scop ceremonial, în timp ce celălalt – un leagăn mai modest din lemn vopsit în auriu și argintiu, cu așternut căptușit cu blană de hermină – era pentru somn⁴⁶. Chiar și sugar, moștenitorul regal avea un pat „public” și unul „privat”.

Ideea nașterii era terifiantă pentru mamele care se aflau pentru prima dată în situația asta. Rata deceselor – atât pentru mamă, cât și pentru copil – era ridicată, și, chiar dacă supraviețuiau nașterii, unul dintre ei sau amândoi puteau muri după câteva zile din cauza unei infecții. Rata mortalității rămânea ridicată în primii câțiva ani ai vieții unui copil. Cunoștințele medicale se bazau mai mult pe folclor decât pe știință. În momentul primei nașteri a Elisabetei, doctorii încă își bazau practica pe teoria din Grecia antică potrivit căreia corpul omenesc era compus din patru umori: sângele, transpirația, flegma și fierrea. Prin urmare, cele mai multe boli erau atribuite excesului uneia dintre aceste umori. Tinerei regine i se luase probabil sânge înainte să nască pentru a înlătura „influențele negative”, ceea ce de fapt i-ar fi diminuat puterea de care avea atâta nevoie.

Imediat după ce regina intra în travaliu, cumetrele începeau să facă ultimele pregătiri pentru naștere. Îi scoteau toate podoabele care se închideau, cum ar fi inele, brățări, cingători și șireturi, deoarece se credea că acestea creșteau riscul strangulării copilului. La fel, nimeni din cameră nu avea voie să-și încrucișeze picioarele, brațele sau degetele pentru că puteau îngreuna nașterea. Pentru a ușura contracțiile, burta Elisabetei putea fi unsă cu creme făcute din rachiu, infuzie de măghiran și șofran. Un „brâu magic” era legat în jurul burții, cu bucăți de hârtie pe care erau scrise „descânțece” pentru a oferi protecție. E posibil, de asemenea, să fi purtat o curea de care atârnav cochilii de ghioc despre care se credea că aduc noroc datorită asemănării lor cu o vulvă.

În lipsa unor calmante eficiente, pielea unui bou sălbatic era uneori legată în jurul coapselor femeii, iar în jurul abdomenului erau înfășurate piei de șarpe sau de cerb. Alții se bazau pe poțiuni vegetale făcute din crini, migdale, trandafiri, ciclame și cimbru sălbatic sau, mai ciudat, din pulbere din ficat de țipar, ouă de furnici, păr de virgină și lapte de vacă roșcată. De multe ori, femeilor li se administrau și unele pulberi speciale care să le facă

să strănute, deoarece se credea că strănutul poate ajuta la expulzarea copilului din corpul mamei.

Pe durata travaliului, doamnele reginei – și probabil chiar și Elisabeta – recitau rugăciuni sau citeau din Evanghelii. Într-o epocă foarte evlavioasă, alinarea provenită din această practică era evidentă. Dar e posibil să fi fost ceva benefic și în imnurile convenționale, repetitive, care-i ofereau mamei alte subiecte de meditație în afară de durerea suportată. Cuvântul „abracadabra”, asociat astăzi mai mult cu magia de scenă, făcea parte dintr-un cântec popular utilizat la naștere.

Nu există documente care să menționeze moașele care au asistat-o pe Elisabeta la prima ei naștere. E posibil ca moașa preferată a mamei sale, Marjory Cobbe, să fi fost prezentă. O ajutase pe Elizabeth Woodville în timpul ultimei sale lăuzii, cu mai puțin de șase ani înainte. De obicei, moașele erau femei mai în vârstă, care nu mai puteau avea copii și care dobândiseră experiență în urma asistării la multe nașteri. Posibilele moașe trebuiau să aibă anumite caracteristici, cum ar fi mâini mici cu unghii tăiate scurt, să nu poarte inele sau brățări și să fie răbdătoare, politicoase, blânde și vesele. De asemenea, trebuiau să fie discrete și să nu spună nimic din ceea ce vedeau sau auzeau în camera de naștere, decât dacă era vorba de un păcat moral sau sexual.

Moașele mai experimentate foloseau metode surprinzător de moderne. O încurajau pe mama în travaliu să se plimbe prin cameră până la ruperea „uterului” sau a pântecelui. Dacă apa nu se rupea în mod natural, moașa străpungea uterul cu unghia, un cuțit ascuțit sau chiar cu un foarfece. Moașele erau sfătuite să nu o încurajeze pe mamă să împingă până ce fătul nu era pregătit să se nască, căci „tot efortul este zadarnic, doar atât cât trebuie”. Dacă o mamă își consuma întreaga energie prea devreme în timpul travaliului, putea să devină un „caz riscant”⁴⁷.

De asemenea, o moașă dispunea de diferite trucuri și instrumente pentru a grăbi un travaliu îndelungat. Pe lângă recomandarea ca pacienta să se plimbe prin cameră sau să îngenuncheze pe pat, unele moașe își aduceau propriul lor „scaun de gemut”, pe care mama în travaliu se așeza în timp ce o moașă îi apăsa pântecelul, iar alta îngenunchea pentru a prinde copilul. Alte moașe foloseau garouri din frânghie pentru a forța copilul să iasă din uter, în timp ce altele preferau intervenții mai blânde, cum ar fi masajul, prosoapele fierbinți și aplicarea de remedii vegetale. Mai presus de toate, moașa trebuia să fie calmă, veselă și să aibă o atitudine de încurajare, îmbărbătându-i pe ceilalți, pentru ca mama să fie cât mai liniștită.

Un manual sfătuia moașa ca în această ultimă etapă să își încurajeze pacienta să își țină respirația și să împingă în jos, „ca atunci când merge la toaletă”⁴⁸. Când era limpede că fătul era gata să iasă, moașa lovea și masa pântecelul, ungând încontinuu

organele genitale ale femeii cu unt sau cu grăsime până se iveau capul copilului. Dacă femeia care naștea era o regină, doar moașei principale i se permitea un contact fizic atât de intim.

Izvoarele contemporane nu menționează cât a durat travaliul Elisabetei la primul ei copil. Tot ce a contat pentru cronicari a fost faptul că, la ora 1, în dimineața zilei de 20 septembrie, a dat naștere unui prinț mult dorit. Tânăra dinastie a lui Henric al VII-lea era cu un pas mai aproape de siguranță.

Imediat după ieșirea băiețelului din uterul mamei sale, cordonul ombilical a fost tăiat și uns cu praf de tămâie sau de aloe înainte de a fi lăsat să se usuce. Acestei sarcini i se acorda o mare atenție, deoarece se credea că acest cordon ombilical avea puteri magice de protecție, iar unii purtau cu ei o bucăciă din el ca talisman împotriva vrăjitoarelor. Apoi era cercetat îndeaproape buricul copilului, deoarece se credea că oferă indicii privind fertilitatea pe viitor a mamei: dacă era încrețit, avea să mai aibă copii; dacă era neted, nu avea să mai urmeze niciunul.

După aceea copilul era spălat cu o mixtură de vin, ierburi, lapte, unt dulce sau apă de orz și frecat cu unt sau ulei de migdale, trandafir sau ghindă pentru a împiedica aburii dăunători să-i intre în pori. Era apoi înfășat bine în pânză pentru ca membrele să-i crească drepte, iar de obicei rămânea în această poziție inconfortabilă primele șase luni din viață. Apoi putea fi îmbrăcat cu o „haină scurtă”, asemănătoare cu rochiile până la gleznă purtate de fete.

Primul aliment administrat odorului nu era laptele mamei sale (soțiilor de regi le era interzis să alăpteze deoarece îngreuna conceperea și le împiedica să-și îndeplinească îndatoririle regale), ci o linguriță de vin îndulcit cu zahăr. I se alegea apoi o doică ce avea să-l alăpteze. Femeia respectivă trebuia ea însăși să fi născut un băiat, pentru că teoria medicală din vremea aceea spunea că sexul unui copil influența tipul de lapte produs. De asemenea, trebuia să aibă un caracter impecabil, deoarece se credea că „de cele mai mult ori copilul suge viciul doicii sale odată cu laptele din sfârce”⁴⁹. Între timp, mamei regale i se legau bine sânii pentru a opri lactația.

După ce și-a îndeplinit misiunea, Elisabeta a fost spălată rapid cu o pânză de in, iar pielea i-a fost unsă cu uleiuri din plante de către femeile aflate în slujba ei. În ciuda epuizării sale evidente, nu i s-a permis să doarmă decât două ore mai târziu, după tradiție. Camera sa rămânea în întuneric cel puțin trei zile după naștere. Abia atunci avea să fie spălată, îmbrăcată și transferată într-un pat de ceremonie de către o ducasă sau o contesă, care o ajuta să se „ridice” și să primească vizitatori.

Dar în timp ce clopotele băteau în tot Winchesterul pentru a anunța nașterea fiului ei, Elisabeta a fost cuprinsă de febră. Întreaga curte era cu sufletul la gură. Rata deceselor maternale cauzate de infecțiile din primele zile de după naștere era foarte

ridicată. Spre marea ușurare a tuturor – nu mai puțin a soțului ei –, tânăra regină a supraviețuit și, la scurtă vreme după dificila încercare, a fondat o capelă în catedrala Winchester, unde fiul ei a fost botezat Arthur. La începutul lunii octombrie i s-a făcut „molifta” – o rugăciune de purificare de „păcatul” nașterii – și i s-a permis să reîntre în societate.

Tradiția cerea ca un copil regal să aibă propria lui reședință, separat de părinții săi, la vârsta de doar trei luni. Așadar Arthur a fost mutat în Farnham (Surrey), unde avea să fie îngrijit de o adevărată armată de slujitori, inclusiv doica, guvernanta, halebardieri, lachei și, în fruntea creșei, o Lady Guvernantă. Profund suspicios chiar și față de cei mai apropiați curteni și sfetnici, regele s-a asigurat să fie aleși doar oameni de o loialitate dovedită pentru a avea grijă de fiul său. Cel mai important dintre ei era vărul său sir Reginald Pole, care conducea reședința ca șambelan. O alocație generoasă anuală de 1.000 de mărci (echivalentul a 300.000 de lire în banii de astăzi) era acordată întreținerii reședinței lui Arthur.

Henric și Elisabeta erau amândoi foarte ambițioși în ce privește educația fiului lor, care îmbina o programă clasică cu antrenamentul fizic și aptitudinile de care Arthur va avea nevoie în calitate de rege. Spre deosebire de soțul ei, regina avea mult mai multă experiență în privința educației regale, așa încât ea a avut cea mai mare influență asupra educației lui Arthur, care includea multe dintre elementele celei acordate nefericiților ei frați Eduard și Richard. Ca profesor a fost numit cumpătatul, bunul și vrednicul cărturar John Rede, fost director al Colegiului Winchester.

Chiar dacă a ajutat la creșterea fiului ei, Elisabeta a păstrat cu Arthur o legătură cel mult intermitentă. Aceasta era realitatea dură a maternității regale tradiționale: alte femei îi hrăneau, îi îmbrăcau, îi alinau și se jucau cu copiii ei. În schimb, părinții unor copii de viță regală tindeau să fie niște persoane distante față de care erau învățați să manifeste cel mai mare respect și considerație. Dragostea era un sentiment necultivat, care putea fi sau nu simțit de tânărul prinț față de femeia care îl adusese pe lume.

Între timp, ca soție de rege, Elisabeta știa că trupul ei era proprietatea statului, iar acel stat aștepta cu nerăbdare nașterea unui nou urmaș.

* Forma veche a cuvântului „apricot” (caisă), întâlnită și la Shakespeare, în *Visul unei nopți de vară* (actul III, scena I), *Richard al II-lea* (actul III, scena IV). „Cock” desemnează și penisul (n.tr.).

** Expresia „sleep tight” s-ar traduce prin „somn strâns/să dormi întins” (n.tr.).

Capitolul 2

„Neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”

Pe 25 noiembrie 1487, la paisprezece luni după ce l-a născut pe prințul Arthur, Elisabeta de York a fost în sfârșit încoronată. Era ca și cum nașterea unui fiu sănătos dovedise că era o regină vrednică, motiv pentru care a fost răsplătită cu întreaga pompă și ceremonie a încoronării. Soțul Elisabetei, cunoscut pentru parcimonia sa, nu s-a zgârcit în privința ceremoniilor bogate, care au inclus două zile de banchete și spectacole. Ca exercițiu de relații publice, a fost un triumf. Anglia avea o regină frumoasă, fertilă și, mai presus de toate, legitimă. Ea și Henric aveau un fiu sănătos și nu exista nicio îndoială că aveau să mai urmeze curând și alții. În doi ani de la Bosworth, Tudorii păreau pregătiți să domnească necontestăți.

Lucrurile nu erau însă atât de simple. Pentru început, indiferent dacă soția lui zămislise înainte de nuntă sau la câteva zile după aceea, încă nu exista vreun semn că ar urma o altă odraslă. Chiar și așa, cuplul regal era tânăr și împărțea regulat același pat. Reconstituirea mișcărilor lui Henric și Elisabeta în anul care a urmat încoronării sale dovedește că erau mai tot timpul împreună. Au sărbătorit Crăciunul din 1487 la Greenwich, au fost la Windsor de Paște, la Woodstock pe timpul verii, iar toamna la Westminster. Henric chiar și-a chemat „scumpa soție” pentru a-i fi alături la Kenilworth înainte să pornească la luptă în vara anului 1487. Grijă că exista un impediment trebuie să fi crescut.

Probabil a jucat un rol și neliniștea provocată de numeroasele comploturi și revolte care amenințaseră tronul din momentul urcării lui Henric. Sau e posibil ca Elisabeta să fi rămas grea curând după nașterea fiului ei Arthur. În izvoare există unele mărturii despre un prinț care nu a trăit mult pe nume Eduard, deși data nașterii sale este incertă¹.

Despre Elisabeta nu se spune că ar fi avut probleme de sănătate după nașterea lui Arthur. De obicei, în primii ani de căsnicie, femeile căsătorite de tinere nășteau câțiva copii unul după altul. Diferența de vârstă între copii creștea până la ultima sarcină, care în general se producea când femeia ajungea pe la 35 de ani – după care, la puțin timp, intra în menopauză. În prima parte a căsniciei, mama Elisabetei îi dăruise lui Eduard al IV-lea câte un copil aproape în fiecare an.

Regina lui Henric a urmărit probabil cu atenție orice semn de sarcină. Trecuse deja prin cel puțin una, așa încât cunoștea mai bine simptomele. În lipsa unor metode moderne de testare, femeile Tudor urmăreau anumite simptome fizice, cum ar fi încetarea menstruației, mărirea sânilor, vărsături și „pofte ciudate”. Sfaturi mai puțin sigure erau oferite de numeroase manuale din vremea aceea, care susțineau că bărbatul era primul care își dădea seama dacă avusese loc concepția pentru că ar fi trebuit să simtă o „plăcere extraordinară” sau „o aspirație sau tragere la capătul mădularului său”, pe care atunci când și-l scotea nu-l simțea „excesiv de umed”. Pe de altă parte, femeia simțea „un căscat sau o deschidere” în uter sau „un tremur și o vibrație” atunci când urina². Versiunea din vremea Tudorilor a testului de sarcină era să se amestece urina femeii cu vin ori să i se dea să bea apă de ploaie în timpul nopții sau să mănânce miere cu anason, ceea ce îi provoca dureri de stomac dacă era însărcinată.

Regele și regina au petrecut Crăciunul din anul 1488 împreună la palatul Sheen. În ciuda neliniștii provocate de eșecul zămislirii unui nou urmaș, în cuplu pare să fi existat o afecțiune crescândă. Cunoscând dragostea ei de lectură, Henric i-a dăruit soției sale câteva cărți cu anluminuri frumoase, printre care și *Miroir des Dames*, un manual moral pentru regine și alte doamne de rang înalt. Și Elisabeta îi mai făcea din când în când daruri soțului ei. Se pricepea la brodat, o aptitudine tipică pentru o doamnă de viță regală, și își petrecea mult din timpul ei liber lucrând diverse obiecte, dovezi ale devoțiunii sale maritale. Printre acestea s-a numărat și o robă a Ordinului Jartierei țesută cu aur venețian, pe care i-a oferit-o în dar soțului ei.

La o lună după ce spectacolul din ajunul Bobotezei a încheiat festivitățile, Elisabeta a rămas însărcinată și se pare că în aprilie 1489 atât ea, cât și soțul ei cunoșteau situația. La sărbătoarea de Sfântul Gheorghe, Henric i-a oferit soției sale o serie de daruri, aproape toate menite să-i asigure confortul – printre altele, țesături din catifea neagră, blană de veveriță, așternuturi din pene și puf și cearșafuri din olandă.

Mai ales catifeaua era în mod deosebit pe gustul Elisabetei. Ca fiică de rege, era obișnuită să poarte veșminte din cele mai scumpe materiale și prefera negrul, dar avea și rochii roșii, purpurii și aurii³. Multe dintre hainele ei erau din lână, care proteja împotriva răcorii din palatele regale, dar toate erau frumos tivite cu margini late. Mai avea și o serie de halate de in și jupoane stacojii.

Spre deosebire de soțul ei, care cheltuia enorm de mult pe îmbrăcăminte, ea doar când considera necesar, Elisabeta avea pentru veșmintele frumoase o slăbiciune pe care o va păstra de-a lungul căsniciei. Era de așteptat ca reginele consoarte să-și plătească singure garderoba, lucru pe care îl puteau face din daniile de pământuri și titluri oferite de rege. Deși făcea cele mai

multe achiziționări din propriile fonduri și nu era deloc extravagantă, cheltuielile Elisabetei depășeau în mod vădit așteptările lui Henric și de multe ori avea datorii, astfel încât Henric era nevoit să-i plătească datoriile făcute pentru lucruri din reședința ei și pentru garderobă. Trebuie să fi fost enervant pentru un rege căruia îi plăcea ca baierile pungii regale să fie cât mai strânse.

Pentru moment însă, Elisabeta se afla în grațiile soțului ei. Pe măsură ce sarcina avansa, era nevoită să se odihnească tot mai mult, dar încă mai căuta compania anturajului ei considerabil de însoțitoare. Mama ei avusese doar cinci doamne de onoare, dar, potrivit lui Rodrigo de Puebla, ambasadorul spaniol, „regina are 32 de doamne, splendide și foarte elegante”. Acestea o însoțeau atât în particular, cât și la curte, în public, ceea ce înseamnă că încăperea ei particulară trebuie să fi fost aglomerată. În mediul apropiatilor de la curte, multe dintre doamnele ei de onoare erau soțiile slujbașilor și consilierilor lui Henric, care de multe ori erau prezenți în apartamentele private ale reginei, aducând mesaje și daruri din partea stăpânului lor. De asemenea, cei doi apelau la serviciile acelorași animatori și muzicieni. Foarte popular era șeful menestrelilor regelui, Henric Glasebury, care avea talent la compunerea de versuri proaste care, pentru efect comic, aveau în mod intenționat ritm și rimă neregulate.

Atmosfera din reședința Elisabetei era convivială, antrenantă și deschisă, reflectând propria ei personalitate. Thomas Morus a remarcat faptul că se bucura „din plin de orice lucru plăcut”⁴. Printre membrii personalului ales de ea se afla și fratele ei vitreg nelegitim, Arthur Plantagenet, care fusese numit paharnic. Cu părul castaniu, bine clădit și cu o fire calmă, trăsături caracteristice vlăstarelor yorkiste, Arthur s-a lăsat antrenat în toate distracțiile de la curte, plăcându-i în special turnirurile și vinurile bune. Era atât de chipeș și de calm, încât un prieten l-a descris ca fiind „cel mai plăcut om din lume”⁵.

Într-un contrast izbitor, reședința încăpățânatei soacre a Elisabetei era la fel de sobră, inflexibilă și pioasă ca și lady Margaret. Își conducea slujitorii cu mână de fier. Chiar și duhovnicul ei, John Fisher, recunoștea că avea tendința să repete aceleași povești moralizatoare „de multe ori”⁶. Dominantă din fire și deplin conștientă de statutul său de mamă a regelui, lady Margaret era mult mai implicată decât s-ar fi convenit în viața fiului și nurorii sale. Se considera neoficial regină și pretindea să aibă parte de cinstea și ceremonialul cuvenite unei regine – uneori chiar mai mult de atât. La marile evenimente ale curții și ale statului, mergea cu numai jumătate de pas în spatele Elisabetei, a cărei întâietate de drept, ca regină, o enerva în mod clar pe soacră-sa.

În orice privință, Henric ținea cont de părerea mamei sale. De multe ori, în palatele unde își stabileau reședința, apartamentele

lor erau învecinate. De exemplu, la conacul Oxfordshire (Woodstock) exista o „cameră retrasă” care făcea legătura între ele, unde de multe ori discutau problemele zilei sau jucau cărți. Ochii ei negri pătrunzători erau mereu vigilenți, urmărind sosirile și plecările de la curte; reușise chiar să aranjeze ca unul dintre servitorii ei, sir Reynold Bray, să fie angajat la reședința fiului ei, pentru a o informa în permanență despre tot ce se întâmpla acolo.

Lady Margaret o supraveghea îndeaproape și pe nora ei – fiind, fără îndoială, suspicioasă față de această prințesă yorkistă și rudele ei trădătoare. Trimisul spaniol observa că o ținea pe Elisabeta „într-o stare de supunere”. Un alt vizitator la curte susținea că era portăreasa reginei și deplângea faptul că ar fi vrut să vorbească mai mult cu Elisabeta, „dacă n-ar fi fost curva aceea autoritară, mama regelui”⁷.

Toate acestea trebuie să fi fost extrem de enervante pentru Elisabeta, care, fiind crescută ca o prințesă la curtea Casei de York, era pe deplin conștientă de statutul ei și de cinstea care i se cuvenea ca regină. Nu era nici pe departe o naivă din punct de vedere politic, gata să se supună controlului exercitat de despotica sa soacră. Era însă suficient de înțeleaptă ca să-și ascundă orice resentiment pe care l-ar fi putut avea în spatele unei manifestări publice a unității familiei. Într-adevăr, departe de a se revolta împotriva autorității lui lady Margaret, Elisabeta și-a dat seama că cel mai bun mijloc de a-și înfrânge soacra era să o imite. Elementul esențial al caracterului lui lady Margaret era pietatea sa – mereu își etala spiritualitatea atât la curte, cât și în tot regatul. Pentru a nu fi mai prejos, Elisabeta a început să respecte ritualurile și rugăciunile zilnice cu o evlavie neclintită, făcând și donații regulate și generoase către Biserică. Atât de apropiate păreau soția și mama sa, încât de multe ori Henric vorbea despre amândouă în același timp.

Deloc surprinzător, lady Margaret a fost prezentă la ultima naștere a nurerii sale. A început la sfârșitul lui octombrie 1489, când regina s-a retras în camerele ce-i fuseseră puse la dispoziție în palatul Westminster, locul propriei sale nașteri. Camera ei, învecinată cu o capelă, îi oferea o priveliște spre fluviu – deși aceasta era în mare parte ascunsă vederii de perdele și draperii din postav albastru brodat cu crini aurii. Patul și salteaua pentru naștere erau acoperite cu baldachin auriu și catifea de multe culori, decorată cu trandafirii roșii ai Casei de Lancaster. Probabil Elisabeta reușise să o înduplece pe soacra ei să mai îmblânzească regulile stricte rânduite pentru perioada nașterii, deoarece aceasta din urmă a permis vizita vărului din partea lui Elizabeth Woodville, François de Luxembourg, care stătea în Londra cu un grup de ambasadori francezi.

În seara zilei de 28 noiembrie, după aproape o lună de izolare, Elisabeta a născut o fetiță. Trebuie să fi fost o dezamăgire pentru rege, care era nerăbdător să-și asigure tronul cu încă un

urmaș de sex masculin. Cronicarul minoriților conventuali din Londra nici măcar nu s-au oboșit să înregistreze evenimentul. Însă prințesa copilă putea fi utilă măcar pentru încheierea unei alianțe prin căsătorie. A fost botezată Margareta două zile mai târziu, în cinstea bunicii paterne. Curtea a rămas la Westminster pentru festivitățile de Crăciun, iar binecuvântarea reginei (rugăciunea de purificare) a fost amânată până pe 27 decembrie din cauza unei erupții de pojar, care a luat viețile câtorva dintre doamnele ei de onoare.

Elisabeta s-a refăcut rapid după naștere, reluându-și curând îndatoririle regale. Acestea includeau și supravegherea educației fiicei sale. Tradiția cerea ca, în timp ce urmașul la tron era pregătit pentru domnie de profesori și slujitori special aleși în acest scop, îngrijirea celorlalți copii de viță regală să fie încredințată mamei lor. Pentru că se bucurase și ea de o asemenea creștere, Elisabeta știa exact de ce era nevoie.

De îndată ce s-a întors la curte, regina și-a reluat și îndatoririle de soție. De data aceasta, nu a durat mult până să apară un nou urmaș: până la sfârșitul anului era din nou însărcinată. Locul ales pentru a treia naștere a reginei a fost palatul Placentia din Greenwich. Era mult mai mic și mai puțin simbolic în comparație cu primele două locuri. E posibil să-l fi ales chiar Elisabeta, deoarece se spunea că era locuința ei preferată, fiind mai liniștită și mai intimă decât Westminster. Era de asemenea avantajos și pentru că era departe de căldura și agitația centrului Londrei pentru această primă naștere în timpul verii.

Regina a ajuns în Greenwich probabil la începutul lunii iunie, pregătirile obișnuite fiind deja făcute. În a 28-a zi a acelei luni a adus în siguranță pe lume un fiu, Henric. Ea și soțul ei erau mulțumiți să aibă încă un moștenitor de sex masculin. Însă bebelușul Henric era doar rezerva, iar la naștere nu s-a bucurat de prea multă atenție oficială – cel puțin în comparație cu fratele lui mai mare, Arthur. Toată atenția era îndreptată spre acesta din urmă, care, la aproape cinci ani câți avea, se dovedea a fi un băiat grozav, lăudat atât pentru inteligența lui, cât și pentru abilitățile sale fizice.

Curând după botez, prințul Henric a fost trimis să se alăture surorii sale Margareta, la palatul Eltham. Pe măsură ce devenea tot mai conștient de lumea din jur, lui Henric i se amintea de strămoșii săi yorkiști prin blazonul *rose en soleil* al bunicului său Eduard al IV-lea, sculptat deasupra intrării în minunata Sală Mare. A fost crescut împreună cu sora lui Margareta într-un mediu predominant feminin, supravegheat de mama lor, care îl iubea pe fiul ei mai mic ca pe ochii din cap. Prințul era la fel de atașat de ea – mult mai mult, se pare, decât de tatăl său. Analiza mângălelilor din copilărie ale lui Henric sugerează o asemănare cu scrisul de

mână al Elisabetei de York, ceea ce înseamnă că ea l-a învățat alfabetul.

Reședința reginei avea legături strânse cu locul unde stăteau copiii ei la Eltham. Când Henric avea trei ani, mama sa a numit-o pe Elizabeth Denton, una dintre doamnele ei de onoare, să se ocupe de copiii ei. „Guvernanta” Denton nu a renunțat totuși la serviciul în slujba reginei, deoarece a continuat să primească salariu din partea ei. Faptul că a putut să păstreze ambele roluri în același timp sugerează că Elisabeta petrecea la Eltham o bună parte din timpul ei.

De asemenea, regina le-a prezentat copiilor ei și câteva rude din Casa de York, printre care și pe Arthur Plantagenet, sperând, evident, să fie un model pozitiv pentru fiul ei mai mic, plin de energie. A avut dreptate: caracterul lui Henric era mai apropiat de vicii săi strămoși yorkiști decât de cel al tatălui său cumpătat, care era prea apăsător de grijile statului pentru a se bucura de cele mai multe activități sportive și de recreere atât de îndrăgite de Henric. Tânărul prinț a remarcat mai târziu că unchiul său Arthur avusese „cel mai blând suflet din lume”⁸. În schimb, referirile făcute la adresa tatălui său erau în termeni respectuoși, dar reținuți.

Chiar dacă era ocupată cu creșterea fiului mai mic și a fiicei sale Margareta, Elisabeta știa că se aștepta de la ea să sporească pepiniera de urmași. La trei luni după nașterea lui Henric a rămas din nou însărcinată. Potrivit obiceiului său, regina a ales o nouă locație pentru perioada nașterii: Palatul Sheen. Însă a fost prima naștere la care mama ei, Elizabeth Woodville, nu a putut fi prezentă. Era grav bolnavă la Bermondsey Abbey, unde locuise în ultimii cinci ani. Nu se știe cum s-a simțit regina în camera de naștere, lipsită de alinarea oferită de dragostea și experiența mamei sale. Dar nu era nimic pe lângă durerea resimțită la auzul veștii că Elizabeth a murit pe 8 iunie 1492.

Când regina a născut, pe 2 iulie, o fetiță, i-a pus numele Elizabeth, în onoarea mamei sale răposate. Prințesa s-a alăturat surorii mai mari și fratelui său la Eltham Palace, dar copilăria i-a fost curmată de un început de slăbiciune. Cele mai obișnuite cauze ale acestei maladii debilitante sunt anomalii congenitale, alimentația proastă sau lipsa exercițiilor fizice. Cum ultimele două nu prea puteau fi valabile în cazul prințesei, e posibil să fi fost bolnavă din naștere.

Prințesa Elizabeth a fost primul dintre copiii regelui care a murit în copilărie, iar părinții ei au fost cuprinși de durere când au auzit vestea morții sale la numai trei ani, în 14 septembrie 1495. Corpul i-a fost adus cu mare pompă de la Eltham și a fost înmormântat pe latura de nord a altarului lui Eduard Confesorul de la Westminster Abbey. Funeraliile s-au desfășurat cu mare fast și au costat 318 lire (echivalentul a 155.000 de lire astăzi). Regele a comandat pentru fiica sa un mormânt mareț. Construit din marmură de Purbeck și marmură neagră, cu o lespede frumos

șlefuită din lidiană neagră pe care erau așezate inscripții dedicate prințesei împreună cu efigia ei în cupru aurit – astăzi nu mai există nimic din toate acestea.

Rata mortalității infantile era îngrijorător de ridicată în epoca Tudorilor, în comparație cu timpurile moderne. Unele familii și-au pierdut aproape jumătate din copii din cauza bolilor, nașterilor de copii morți sau a morții lor în timpul somnului. Igiena precară, malnutriția, complicațiile la naștere și accidentele au contribuit la multe mii de decese. Rata cea mai crescută era în rândul claselor mai sărace, însă moartea neașteptată și imprevizibilă a unui prunc nu ținea cont de rang, așa încât multe familii aristocrate sau regale au împărtășit aceeași soartă.

Regele și regina s-au consolat probabil cu faptul că, până să moară fiica lor, Elisabeta era din nou însărcinată. Pe 18 martie 1496 a dat naștere unei alte prințese, Maria, la Sheen. Avea să fie ultimul vlăstar regal născut aici, deoarece, în anul următor, un incendiu a distrus palatul până în temelii.

Deși dinastia lui Henric se consolida tot mai mult, acest lucru nu garanta și siguranța tronului său. Era mereu chinuit de zvonuri privind comploturi și revolte yorkiste, care îi accentuau și mai mult firea suspicioasă și paranoică. Un semn al neliniștii sale este dezvăluit de registrele sale care, la sfârșitul anului 1493, includeau o plată către un bărbat pe nume Cornish, pentru o „profeție”⁹. Probabil Henric căuta asigurări în legătură cu cel mai periculos din „pretendenții” la tron cu care avusese de-a face până atunci. Perkin Warbeck, cum a ajuns să fie cunoscut, pretindea că este Richard, duce de York, cel mai tânăr dintre frații reginei, despre care se presupunea că fuseseră asasinați de unchiul lor Richard al III-lea. Un tânăr chipeș cu ținută regală, își atrăsese deja o mare susținere din partea rivalilor internaționali ai lui Henric, printre care se numărau și „mătușa” sa, Margareta de Burgundia, care și-a afirmat oficial pretenția la tronul Angliei în 1490, și Iacob al IV-lea al Scoției, care nu pierdea nicio ocazie să-i dea bătăi de cap regelui englez.

Un semn al neliniștii lui Henric este faptul că în perioada 1490-1492, când amenințarea din partea lui Warbeck părea din ce în ce mai serioasă, cheltuielile pe îmbrăcăminte au revenit la sumele exorbitante de la începutul domniei. Pentru fiecare din acești trei ani a risipit impresionanta sumă de 3.533 de lire (1,7 milioane de lire în banii de astăzi) pe veșminte pentru el și familia sa¹⁰. Încerca probabil, încă o dată, să-și mascheze nesiguranța adânc înrădăcinată printr-o etalare a splendorii exterioare.

Chiar mai grăitoare sunt un set de decrete din decembrie 1494 pentru reglementarea administrației regale. Acestea instituiau o schimbare semnificativă în privința activităților camerei private. Descoperind că existau conspiratori chiar și în reședință, regele nu mai era dispus să accepte protocoalele amănunțite după care era condusă. Acestea le dădeau servitorilor

posibilitatea să circule între mediul public și cel privat ale curții regale: din bucătăria și spălătorii până în Camera de Prezență și în cea Privată. De acum încolo însă, Henric a făcut din Camera Privată o entitate separată, privată și atent păzită, nesupusă regulilor normale de la curte. În mod normal, ușa camerei în care se afla regele era păzită de un gentilom ușier, însă regele a decis ca funcționarul respectiv să cedeze responsabilitatea „unui asemenea om care ar gândi că discreția lui ar mulțumi în cea mai mare măsură dorința regelui și care, în plus, este obișnuit cu acest lucru”¹¹.

Acum, că era separată de restul curții, Camera Privată sau „secretă” s-a extins, transformându-se într-un grup de încăperi mai luxoase, unde erau satisfăcute cele mai intime capricii ale regelui. Prima dintre aceste încăperi era însăși camera privată – de obicei un apartament de dimensiuni medii bogat decorat cu tapiserii, covoare și un scaun de ceremonie. Dincolo de ea se înșira un mic complex de camere interioare sau încăperi private ale căror mărime și număr variaua de la o reședință la alta. Includeau cel puțin un dormitor cu garderobă, o baie, o cameră de retragere, o cameră pentru îmbrăcare, o odaie sau un oratoriu pentru rugăciunile particulare ale regelui și un birou sau o bibliotecă umplută cu cele mai prețioase și mai cunoscute cărți. De multe ori încăperile erau căptușite cu lambriuri de lemn cu model de draperie plisată, care le făceau să pară mai întunecate și întăreau sentimentul de intimitate. De obicei comunicau cu încăperile publice ale curții printr-un mic coridor sau galerie, iar cu apartamentele reginei printr-o altă galerie sau o scară privată¹². Galeriele erau oaze de liniște și frumusețe, cu priveliști desfătătoare înăuntru și afară. Aici, regele și apropiații săi puteau să discute și să se plimbe în taină și confort, la adăpost atât de elementele naturii, cât și de universul public al curții.

Noua structură, care imita modelul curții franceze, făcea ca doar câțiva dintre sutele de servitori și slujitori ai reședinței regale să aibă acces la rege. Acest lucru a întărit aura de mister din jurul monarhului impunând o distanță și mai mare între el și curtenii săi și învăluindu-l cu mare fast. După cum afirmă un istoric, aceste inovații „au creat o Cameră Secretă care a instituționalizat distanța”¹³. Primul biograf al lui Henric, Francis Bacon, descrie cum regele intenționa să „păstreze distanța... neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”¹⁴. Pe lângă faptul că a creat un monarh mai puțin accesibil, acest lucru a ritualizat aparițiile sale în public. Drept urmare, pentru a atrage atenția regelui, curtenii lui se luptau cu și mai multă ferocitate decât fuseseră nevoiți până atunci.

Nu mai puțin violente erau disputele pentru puținele locuri libere în noua cameră privată. Spre deosebire de încăperea principală cu sutele ei de funcționari, personalul camerei private cuprindea acum doar șase valeți conduși de un valet al toaletei. Iar

pentru alegerea lor Henric nu se ghida după rang sau statut, ci după cum credea el că ar fi mai potrivit pentru a „mulțumi în cea mai mare măsură dorința regelui”. Șef peste ei era Hugh Denys, valet al toaletei, un gentilom din Gloucestershire care, prin căsătorie, intrase în influența familie Ros (sau Roos), cu puternice legături lancasteriene. Născut în jurul anului 1440, Denys era unul dintre cei mai vechi membri ai anturajului lui Henric, iar loialitatea și-o dovedise deja cu prisosință.

Prima referință la acest post se găsește într-o împuternicire a Marii Garderobe, datată 15 noiembrie 1497, care-i poruncește custodelui să-i asigure „lui Hugh Denys, Valet al Toaletei noastre... mai întâi un scaun de lemn acoperit cu catifea neagră tivită cu mătase”, precum și „două vase de cositor și patru yarzi de pânză roșiatică”¹⁵. Așadar Denys pregătea construirea unei toalete închise pentru stăpânul lui, regele. De asemenea, era responsabil cu întreținerea ei și transportarea la alte palate, după cum era nevoie, și, mai presus de toate, trebuia să-l însoțească pe rege atunci când o folosea.

Îndatoririle de bază ale valetului toaletei erau prezentate în *Book of Nurture* (cca. 1452) a lui John Russell, care includea următoarele instrucțiuni pentru deținătorul funcției:

Camera privată pentru ușurare trebuie să fie frumoasă, plăcută și curată;
Iar scândurile din care e făcută să fie acoperite cu pânză verde curată;
Iar la gaură să nu se vadă nicio scândură;
Deasupra o pernă curată, ca mizeria să nu deranjeze pe nimeni.
Ai grijă să fie pătură, bumbac sau in pentru ștergerea părții de jos,
Și dacă te cheamă, să fii pregătit și prompt,
Cu vas și cană, iar pe umăr un prosop¹⁶.

Comentatorii moderni ar putea fi foarte nedumeriți că o funcție atât de dezagreabilă era atât de râvnită. Dar valetul toaletei avea și o serie de sarcini administrative importante. Era responsabil de bijuteriile și vesela de care regele se folosea în fiecare zi, precum și de lenjeria, mobilierul și înzestrările apartamentelor sale private în general. Din oficiu, valetul și păstrător al pungii private, ceea ce-l făcea responsabil cu administrarea financiară a reședinței regale; în plus, avea o serie de importante sarcini de secretariat. De asemenea, ducea la bun sfârșit orice altă sarcină trasată de suveranul său.

Mai presus de toate, prestigiul valetului toaletei era sporit de faptul că petrecea cele mai multe ore singur cu regele. Dacă se dovedea a fi vrednic și discret, putea ajunge cel mai de încredere confident din regat; omul căruia regele îi împărtășea cele mai intime gânduri ale sale. Ca atare, avea posibilitatea să exercite mai multă influență chiar și decât membrul cu cel mai înalt rang din consiliu. Și faptul că reglementa accesul la rege îi conferea o putere considerabilă. Le putea îngreuna rivalilor sau dușmanilor săi obținerea unei audiențe și, în același fel, își putea

promova aliații nu doar ușurându-le accesul, ci și recomandându-i lui Henric în numeroasele ore petrecute împreună.

Îndatoririle oficiale ale restului personalului camerei private se axau pe trupul regelui. Îl îmbrăcau și îl dezbrăcau, îl îmbăiau, îi verificau mâncarea să nu fie otrăvită, îl serveau la masă, îi pregăteau băutura de culcare și îl păzeau pe rege în timpul nopții dormind cu schimbul pe o saltea de paie așezată pe podeaua camerei private. Erau asemenea ofițerilor din garda personală, mereu atenți și prezenți. Valeții îndeplineau și sarcini mai domestice: făceau curățenie, făceau focul, întindeau rogoz proaspăt pe podeaua dormitorului său și așezau saltele pentru dormit. În plus, se aștepta de la ei și să joace cărți, să cânte, din gură sau la instrumente, să se angajeze în discuții aprinse și în alte activități de petrecere a timpului pentru amuzamentul regelui. Pe scurt, după cum observa un istoric, „în afară de prieteni, erau cele mai apropiate persoane pe care le avea”¹⁷.

Cei șase valeți și valetul toaletei erau singurii slujitori care aveau dreptul să-l atingă pe stăpânul lor regal. Pentru că regele fusese uns la încoronare și sfințit în acest mod, se credea că puterea și carisma regală puteau trece – la propriu – asupra slujitorilor din camera sa privată. Ceea ce le dădea un prestigiu considerabil și le permitea să impună mare respect la curte.

Între noile prevederi se găsea și o listă extraordinar de detaliată cu instrucțiuni pe care slujitorii personali ai regelui trebuiau să le respecte pentru a se asigura că poate dormi noaptea în siguranță. Sarcina aparent simplă a pregătirii patului regal în fiecare noapte devenea acum un ritual ce putea dura câteva ore.

Dorința de intimitate a lui Henric al VII-lea va avea un impact de durată asupra configurației, funcțiilor și personalului de la curte, prestigiul camerei private crescând tot mai mult pe măsura evoluției epocii Tudorilor. Cu toate acestea, oricât de mult i-ar fi plăcut orele de izolare petrecute acolo, Henric știa că trebuie să păstreze o imagine impresionantă față de restul curții și regat. Dinastia Tudor trebuia să pară de nezduncinat chiar dacă, în realitate, era periculos de fragilă.

În septembrie 1497, după mai multe încercări nereușite de invazie, Warbeck a debarcat pe coasta Cornwallului. După ce a fost declarat „Richard al IV-lea” la Bodmin Moor, a mărșăluit spre Exeter cu puternica sa armată de 6.000 de oameni, iar după cucerirea orașului a înaintat spre Taunton. Henric a trimis trupe să-i atace pe cei din Cornwall, iar când Warbeck a aflat că iscoadele regelui erau la Glastonbury, s-a panicat și și-a părăsit armata. A fost ulterior capturat la Beaulieu Abbey (Hampshire). Deși Henric s-a îndurat de el după ce fusese forțat să recunoască în public că era un impostor, primindu-l chiar la curte, Warbeck a rămas un ghimpe în coasta lui. Când regele, din ce în ce mai paranoic, a auzit zvonul că pretendentul conspirase cu Edward

Plantagenet în timpul încarcerării lor în Turn, l-a judecat pentru trădare și l-a spânzurat.

În parte ca reacție la disputa cu Perkin Warbeck, Henric a decis să întreprindă o serie de manifestări publice ale domniei sale. Pentru întărirea maiestății sale, se țineau ceremonii oficiale cu purtarea coroanei și atingeri regulate pentru vindecarea supușilor săi scrofuloși de „boala regală” (scrofuloză). Între timp, s-a generalizat folosirea însemnelor sale dinastice pe clădiri, hrisoave și uniforme slujbașilor săi, proclamându-și dreptul moștenit de a domni.

În octombrie 1497, doi ambasadori italieni au sosit la Woodstock (Oxfordshire), unde își stabiliseră reședința Henric și anturajul său. Unul era secretarul lui Ludovico Sforza, ducele de Milan, iar celălalt un trimis special din Veneția. Aceștia au fost vizibil impresionați de ceea ce au văzut. Regele englez i-a primit într-o „sală mică, decorată cu tapiserii foarte arătoase, sprijinindu-se de un scaun de ceremonie înalt suflat cu aur, îmbrăcat în țesătură cu fir de aur”. Henric era îmbrăcat în veșminte scumpe, cu o „robă violetă căptușită cu țesătură cu fir de aur și un guler din multe bijuterii, iar la pălărie avea un diamant mare și o preafrumoasă perla”.

După ce li s-a acordat privilegiul de a fi primiți de rege într-o audiență privată, ambasadorii au concluzionat că acesta era „binevoitor, solemn, o persoană foarte vrednică”. Au fost de asemenea prezentați și reginei, care purta „un veșmânt din țesătură cu fir de aur” și era flancată de mama regelui de o parte și de fiul ei de șase ani, Henric, de cealaltă. Acum în vârstă de 33 de ani, era încă o „femeie frumoasă”, potrivit italienilor.

Însă etalarea impresionantă a maiestății nu putea ascunde cu totul tensiunile la care Henric fusese supus în ultimii ani. Ambasadorii au remarcat fizicul său uscățiv și pomeții proeminenți, precum și părul grizonant de la tâmpile. Cu cât deveneau mai familiarizați cu regele și curtea sa, cu atât mai mult își dădeau seama că nu totul era după cum părea. Trimisul milanez, Raimondo da Soncino, a menționat că, deși „foarte înțelept”, Henric „suspecta orice”, adăugând că „nu are pe nimeni în care să poată avea încredere, în afara oștenilor săi plătiți”¹⁸.

Tot mai închis în sine și mai distant, regele se retrăgea des în camera sa privată. Acolo, departe de a se afunda în distracții care să îl ajute să uite grijile statului, petrecea ore întregi „scriind cu mâna lui bilanțul cheltuielilor sale”. Se refugia într-o obsesie crescândă față de bani – o obsesie care, în mod ironic, mai mult stimula lipsa de loialitate a oamenilor săi decât comploturile și rebeliunile care se înmulțeau în jurul lui. Pedro de Ayala, un trimis din Spania, a observat cu agerime că, deși regelui englez îi plăcea să fie considerat un „mare om”, nimeni nu credea lucrul ăsta deoarece dragostea lui de bani era „prea mare”¹⁹.

Regina era dureros de conștientă de faptul că membrii propriei sale familii complotau neconținut împotriva soțului ei. Să îi dăruiască un alt urmaș ar fi fost un mod elocvent de a-și reafirma loialitatea. Dar la fel cum primul pretendent, Lambert Simnel, ar fi putut contribui la neputința Elisabetei de a zămisli timp de mai bine de doi ani, marea tulburare provocată de invazia lui Warbeck pare să fi avut un efect asemănător. Dar acum, că pretendentul fusese înlăturat definitiv, Elisabeta rămase însărcinată. Data conceperii nu este sigură, însă cu siguranță era însărcinată în mai 1498. Registrele soțului ei cuprind plăți către doctorul ei, Master Lewis și către chirurgul ei, Robert Taylor. Acest lucru sugerează că ar fi putut exista cauze de îngrijorare în privința acestei ultime sarcini.

Când a născut, în februarie 1499, regina de 33 de ani era considerată prea în vârstă pentru a mai avea copii. În plus, deși copilul – un alt băiat, Edmund – părea sănătos, ambasadorul spaniol a menționat că la naștere existase „o mare frică pentru viața ei”. E posibil ca nașterea dificilă să fi creat probleme și pentru copil, căci Edmund a murit pe 19 iunie 1500, la doar cinsprezece luni. A fost îngropat la Westminster Abbey, alături de sora sa Elizabeth.

Moartea lui Edmund i-a pricinuit reginei o mare durere, iar Elisabeta și-a căutat alinarea petrecând mult timp la Eltham, unde erau crescuți fiul ei Henric și cele două surori ale sale, Margareta și Maria. Elisabeta acordase o atenție specială educației fiului ei preferat. Ajutată de soacra sa, a ales preceptorii și însoțitorii pe care îi considera cei mai potriviți pentru a forma caracterul și educația lui Henric. Printre ei se număra și paharnicul său, Henric Guildford, fiul lui Joan, una dintre doamnele de onoare ale Elisabetei, și al sfetnicului de încredere al regelui, sir Richard Guildford. Apropiat ca vârstă de Henric, Guildford era zvăpăiat și ager la minte, ceea ce a făcut ca între el și prinț să se stabilească imediat o legătură. Aveau o pasiune comună pentru turniruri și sport, iar Guildford avea să-și slujească stăpânul de viță regală pentru tot restul vieții.

Totuși, de departe cel mai influent dintre oamenii numiți în serviciul prințului Henric era preceptorul său John Skelton, care se alăturase personalului care deservea reședința de la Eltham la sfârșitul anilor 1490. O adevărată forță a naturii, deborda de idei, umor, știa limbi străine, versuri și, mai presus de toate, avea o mare încredere în sine. Prin urmare, era o alegere foarte neconvențională și potențial riscantă, însă mama lui Henric a considerat, cu înțelepciune, că avea șanse mai mari să-l îndemne la învățătură pe fiul ei capricios decât preceptorul mai tradițional și mai cumpătat al fratelui său mai mare. Recomandările lui Skelton erau, fără îndoială, impresionante. Se întâlnise pentru prima dată cu regele în timpul vizitei acestuia la Universitatea din Oxford în 1488, când Henric i-a conferit titlul de laureat în

retorică clasică latină. Această onoare nu mai fusese acordată în Anglia până atunci, ceea ce însemna că Skelton era primul poet englez laureat. Și Cambridge i-a conferit apoi propriul titlu, cinci ani mai târziu, ceea ce l-a adus în centrul atenției binefăcătorului instituției, mama regelui, lady Margaret Beaufort.

Pentru că servise ca asistent al lui Elizabeth, contesă de Surrey, soția influentului curtean Thomas Howard, era clar că Skelton se simțea în largul lui în compania femeilor – prin urmare, era perfect pentru reședința de la Eltham. Poziția lui s-a consolidat și mai mult în 1495, când fiul contesei, Thomas, s-a căsătorit cu sora reginei, Anne. A fost numit preceptor sau „mentor” al lui Henric în jurul anului 1496, iar după hirotonire, doi ani mai târziu, a devenit capelanul său. Ceea ce însemna că era responsabil cu formarea minții și spiritului prințului. Deși oarecum neconvențională, numirea a atras laudele unora dintre cei mai mari intelectuali ai epocii. Într-o scrisoare către Henric scrisă în 1499, celebrul savant olandez Desiderius Erasmus spunea despre Skelton că era „lumina și gloria literelor engleze”²⁰.

Skelton și-a dat repede seama de potențialul poziției sale și a început să îl învețe pe Henric nu doar programa clasică de gramatică, latină și studii religioase, ci și manierele, eticheta și guvernarea. A inclus multe din propriile texte în lista de lecturi a lui Henric, inclusiv *Speculum Principis* (*Oglinda pentru prinți*), un ghid de comportament pe care l-a prezentat prințului în 1501. Acest text dezvăluie mai multe despre propriul interes al lui Skelton decât despre gândirea pedagogică a timpului. Îl îndeamnă pe Henric să „iubească poezii”, insistând: „Atleți găsești pe toate drumurile, însă protectori ai artelor mai rar”. Avertizează, de asemenea, asupra „deșertăciunii bogățiilor”, recomandând în schimb „gloria virtuții”²¹.

Deși Skelton năzuise de mult la o poziție la curte, a fost descurajat curând de strictețile ei. Manifestând o indiferență vizibilă tot mai mare față de tot ce ar fi putut crede angajatorii lui regali, a scris o serie de texte satirice controversate despre sex, societate și esența vieții de la curte. În cel mai celebru dintre toate, *The Bowge of Court*, s-a înfățișat pe sine ca „Drede”, un om al „virtuții”, înconjurat de hoți, cartofoi, proxeneți și potențiali criminali, toți măgulindu-se între ei și uneltind neconținut unul împotriva celuilalt.

În orice caz, influența lui Skelton fusese deja înlocuită de aceea a unui alt mentor sau „tovarăș de studii”: William Blount, Lord Mountjoy. Mama lui Henric îl alesese ca om de lume: educat, cultivat și multilateral. Era hotărâtă ca Henric să aibă un model pozitiv care să îl transforme într-un prinț de care înaintașii ei cavaleri York să fie mândri. Mountjoy era ideal pentru această sarcină. Bunicul său fusese un apropiat al lui Eduard al IV-lea și al familiei Woodville, Mountjoy însuși fiind fiul vitreg al contelui de Ormond, șambelanul reginei.

Când s-a alăturat personalului de la Eltham, în jurul anului 1499, Mountjoy, pe atunci în vârstă de douăzeci și ceva de ani, avea un istoric exemplar al serviciului. Își dovedise loialitatea față de Henric al VII-lea luptând împotriva unei rebeliuni, mai târziu plecând la Paris pentru a se dedica studiilor clasice. Acolo l-a cunoscut pe Erasmus, care a fost atât de impresionat de tânăr, încât și-a jurat că-l va urma pe Mountjoy chiar și în „iad”. Mountjoy l-a luat în serios și l-a invitat pe Erasmus să-l însoțească atunci când s-a întors în Anglia în 1499. Acolo a aranjat ca atât Erasmus, cât și prietenul său Thomas Morus să viziteze grădinița regală de la Eltham. Cei doi bărbați l-au impresionat profund pe băiețelul de opt ani, care era plin de învățătură și foarte talentat, dar și un răsfățat.

Erasmus și-a amintit ulterior vizita aceea. Toate cele trei odrasle regale erau adunate în Sala Mare, cu Henric în mijloc – deja o prezență care trebuia luată în seamă. Scriind din amintiri, cărturarul olandez afirma că tânărul prinț părea „oarecum să aibă firea unui rege, afișând un spirit nobil amestecat cu o deosebită curtoazie”²². Deși impresionat, Erasmus era și profund jenat de faptul că nu se gândise să-i aducă un dar prințului, cu atât mai mult cu cât tovarășul lui i-a oferit lui Henric un text scris. Mai târziu, când toți erau la cină, tânărul prinț precoc l-a provocat pe Erasmus să scrie ceva. Dornic să-și ia revanșa, cărturarul a scris la repezeală o odă în zece pagini dedicată Angliei, intitulată *Prosopopoeia Britanniae Maioris*, plină de laude la adresa lui Henric și a familiei sale. Dacă a sperat ca în felul acesta să intre în grații pentru o poziție la curte, a fost dezamăgit. Câteva luni mai târziu a părăsit Anglia, mormăind încă la adresa „acelor curteni mizerabili”²³.

În timp ce soția lui își găsea alinare alături de tinerii săi copii, regele se distanța tot mai mult – atât de familie, cât și de curtea sa. Însă exista o persoană de care a rămas apropiat. În iulie 1501 i-a scris mamei sale pentru prima dată după mai multe luni, mărturisind că neliniștea și mâhnirea din ultimii ani începuseră să-i afecteze sănătatea. „Cu adevărat, doamnă, vederea mea nu e nici pe departe la fel de bună cum era și știu bine că va fi așa zilnic, motiv pentru care sunt convins că nu vei fi nemulțumită, deși nu scriu atât de des cu propria-mi mână, pe legea mea că s-au scurs trei zile până să pot pune capăt acestei scrisori”²⁴. Slăbirea vederii era o sursă de mari frustrări pentru un rege care se preocupa personal și intens de toate registrele și hârtiile statului, așa că încerca totul pentru a opri declinul. Loțiuni și băi pentru ochi cu apă de fenicul, apă de trandafiri și rostopască erau folosite pentru „a face vederea clară”, dar fără niciun folos²⁵.

Cuprins de durerea pierderii fiului său și marcat încă de temeri pentru coroană, Henric părea dintr-odată vulnerabil. Probabil de aceea a avut neașteptatul impuls de a-i scrie femeii

care îi era mai devotată decât oricine altcineva – chiar și decât soția sa. Acest bărbat de obicei precaut își exprima dragostea filială cu o patimă și afecțiune neobișnuite, asigurând-o pe lady Margaret: „Mă voi bucura să te mulțumesc după pofta inimii dumitale, și o știu foarte bine, că sunt la fel de legat să fac acest lucru ca orice făptură ce trăiește pentru marea și unica dragoste și afecțiune maternă pe care ai binevoit să mi le arăți tot timpul”. Și încheie: „Maica mea cea mai iubitoare, îți mulțumesc cât pot eu de sincer, rugându-te să continui să faci la fel”²⁶.

La câteva luni după scrierea acestei scrisori, Henric avu în sfârșit motiv de bucurie când a asigurat pentru fiul și urmașul său una dintre cele mai căutate mirese de pe piața internațională a căsătoriilor. Ideea căsătoriei prințului Arthur cu Caterina, fiica lui Ferdinand și a Isabelei de Spania, fusese avută în vedere încă din martie 1489, însă abia în 1497 au fost puse la punct detaliile. Acestea includeau o clauză privind o frumoasă zestre a miresei (200.000 de coroane), la fel de atrăgătoare pentru posibilul viitor socru ca și ascendența ei.

Caterina a ajuns în cele din urmă la Plymouth în octombrie 1501 și a călătorit la Hampshire pentru a-și întâlni logodnicul. În ciuda faptului că nu s-au putut înțelege unul cu altul, prima lor întâlnire din 4 noiembrie a decurs destul de bine. Arthur le-a scris socrilor pentru a-i asigura că era nespus de fericit „să admire chipul frumoasei sale mirese” și a promis că va fi „un soț cinstit și iubitor”. Aproape de împlinirea a șaisprezece ani, Caterina era într-adevăr o frumusețe deosebită, cu părul castaniu deschis și trăsături delicate. Hainele ei contrastau izbitor cu cele purtate de restul doamnelor de la curte, care nu peste mult timp au început să adopte moda spaniolă preferată de Caterina. Între timp, mirele ei de 15 ani devenise un tânăr înalt și zvelt, mai degrabă serios ca tatăl său. În cele câteva portrete ale prințului care s-au păstrat, este înfățișat purtând hainele în culori mohorâte preferate de rege.

Nunta a avut loc pe 14 noiembrie la Catedrala St Paul. Mii de oameni au umplut străzile, încercând să o vadă fie și pentru o clipă pe exotica prințesă, împodobită într-o „ținută scumpă, lucrătură în aur și broderie, cu pietre scumpe [și] lanțuri masive”, călărind un cal acoperit cu clopoței și paiete din aur strălucitor²⁷. Neobișnuit pentru acele vremuri, atât Caterina, cât și mirele ei erau îmbrăcați complet în alb. Mireasa a fost condusă în biserică de viitorul cumnat, prințul Henric, în vârstă de zece ani. Deja tânărul Henric avea o carismă și o înfățișare ce le lipseau în mare măsură fratelui mai mare și tatălui său.

După ceremonie, împreună cu regele și regina și invitații lor, tinerii căsătoriți s-au îndreptat spre Bishop's Palace pentru ospățul de nuntă. Arthur și Caterina păreau încântați unul de celălalt, fiind „amândoi înfloritori și îndrăgostiți”²⁸. După ce au terminat cina în jurul orei cinci după-masa, regele l-a trimis pe lordul șambelan să instruiască mai multe doamne de rang înalt să pregătească, la

castelul Baynard din apropiere, camera de dormit pentru fiul și nora sa. A durat trei ore, ceea ce, fără îndoială, a sporit nerăbdarea – și emoțiile – tinerilor căsătoriți. În sfârșit au fost transportați la castel, pentru ca ceremonia nupțială oficială să poată începe.

Patul și camera au fost binecuvântate de preoții și episcopii care erau prezenți. Arthur s-a băgat în pat alături de soția lui și au fost amândoi binecuvântați de prelații oficianți, care se rugau să fie protejați de „fantasme și amăgiri diavolești”. Oaspeții au fost serviți cu vin și mirodenii, după care au plecat, lăsându-i pe prinț și pe noua lui soție să-și „încheie și să-și consume” căsătoria²⁹. A urmat apoi cea mai controversată noapte a nunții din istorie. Deși ei nu au știut lucrul ăsta, problema dacă Arthur Tudor a consumat căsătoria cu Caterina de Aragón în noaptea aceea sau în cele patru luni și jumătate care au urmat va avea consecințe profunde pentru viața politică și religioasă a Angliei.

Mărturiile contemporane despre ce s-a întâmplat după plecarea invitațiilor sunt puține. Doar când problema a devenit esențială, în anii 1520 și 1530, participanții la nuntă au fost chemați să-și depună mărturiile. Acestea erau enervant de contradictorii. Unii (printre care și Caterina) susțineau că nu s-a întâmplat nimic între cei doi, doar îmbrățișări nevinovate, amândoi crezând că aveau timp suficient pentru a-și consuma uniunea când vor fi câștigat în maturitate. Alții pretindeau că intensitatea și frecvența raporturilor sexuale l-au slăbit în mod fatal pe mirele și așa fragil, la fel cum fratele Caterinei, Juan, fusese chipurile omorât de eforturile depuse pentru satisfacerea soției sale „excesiv de pasionale” Margareta, cu patru ani înainte.

Cronicarul Edward Hall nu avea nicio îndoială că mariajul fusese consumat. El nota că „acest prinț lubric și frumoasa lui mireasă au fost aduși și puși împreună într-un pat, dezbrăcați, iar acolo au înfăptuit acel act care, pentru funcționarea și consumarea deplină a căsătoriei, este cel mai necesar și mai potrivit”³⁰. Însă el scria la începutul anilor 1540, când era înțelept (ca să nu spunem mai mult) să afirme despre Caterina că și-a pierdut fecioria cu Arthur. În schimb, medicul Caterinei, dr. Alcaraz, a mărturisit mai târziu că proaspătul soț nu fusese în stare să îndeplinească actul sexual: „Prințului i-a lipsit forța necesară pentru a cunoaște o femeie, ca și cum ar fi fost o bucată rece de piatră, deoarece era în ultimele etape ale ftiziei [tuberculoză]”. A mers și mai departe, spunând că membrele lui Arthur erau neputincioase și că „nu mai văzuse niciodată un om cu picioare și alte părți ale corpului atât de slabe”³¹.

Caterina a păstrat cea mai profundă discreție după noaptea nunții. În ziua următoare, luni, 15 noiembrie, castelul Baynard era „cufundat în tăcere”, iar mireasa a rămas în camera sa doar cu doamnele ei de onoare. „Accesul era strict interzis”, iar singurul vizitator care a fost primit în camerele ei a fost contele de Oxford,

care venise cu un mesaj plin de afecțiune din partea noului socru al Caterinei³².

Spre deosebire de discreția miresei sale, Arthur a ieșit din dormitorul lor cu un „ten rumen și sănătos” și părea nerăbdător să se laude cu isprăvile lor. L-a trimis pe Anthony Willoughby, unul din slujitorii săi personali, să îi aducă o halbă de bere, „căci azi-noapte am fost în mijlocul Spaniei”³³. În ziua următoare, însoțit de tatăl și de fratele său mai mic, împreună cu 500 dintre membrii casei regale și ai suitei Caterinei, a mers în procesiune, cu mare fast, la St Paul pentru o ceremonie de mulțumire. Noua lui soție era încă tăinuită, fiind „dusă în secret” într-o cămăruță de sus din catedrală, de unde putea urmări procesiunea³⁴.

A urmat o săptămână de festivități la Westminster, cu turniruri, carnavali și dansuri. Sora de paisprezece ani a lui Arthur, Margareta, a participat la acestea din urmă, însoțită de fratele ei mai mic, Henric. După două dansuri lente, enervat de toată pedanteria, prințul de zece ani „și-a dat brusc jos pelerina și a continuat să danseze în jachetă”. Demnitarii adunați au fost încântați de acest gest care a captat atenția, iar părinții indulgenți au dovedit o „plăcere mare și neobișnuită”³⁵.

Ultima parte a festivităților a avut loc la zece mile vest de oraș, la noul palat măreț al regelui de la Richmond, care poruncise să fie degrabă construit pentru a-i primi pe proaspeții însurăței. Ridicat pe locul conacului Sheen (care arsese în 1497), palatul era conceput să impresioneze nu doar pe tânăra prințesă spaniolă, ci întregul regat. Era un simbol măreț, plin de încredere, al tinerei dinastii Tudor.

Privit dinspre fluviu, Richmond era un palat de poveste cu grupuri de turnuri și turnulețe cu cupole în spatele unui zid înalt. Era înconjurat de unele dintre cele mai frumoase grădini din Anglia, cu flori și ierburi înmiresmate, arbuști tunși sub forma unor monștri mitici și livezi care asigurau bucătărilor regale mere, pere, piersici și goldane. Existau și alei pentru bowling, terenuri cu ținte pentru arcași, terenuri de tenis și „alte distracții apreciabile și plăcute pentru oricine, după vrere și dorință”.

Apartamentele private de la Richmond erau decorate cu paisprezece turnulețe și dispuneau de un mare număr de ferestre. Apa proaspătă venea prin țevi în apartamentele regale, iar un sistem de încălzire deosebit de avansat le asigura ocupanților căldură și confort, chiar și în mijlocul iernii. De asemenea, palatul dispunea de o rețea de pasaje acoperite care legau diferitele clădiri, ceea ce înseamnă că se putea trece dintr-o parte în alta a palatului fără traversarea unei curți deschise expuse la curent.

Însă realitatea rece a vieții în Anglia a ajuns curând să fie cunoscută și de Caterina atunci când, după încheierea festivităților, ea și noul ei soț s-au îndreptat spre castelul de la Ludlow, reședința tradițională a prințului de Wales. Pereții groși din piatră ai acestui impunător castel de graniță, construit mai

mult pentru apărare decât pentru confort, nu reușeau să oprească iarna rece și umedă. Departe de a ușura condițiile, începutul primăverii a adus o nouă primejdie: o „boală îngrozitoare” care a izbucnit în regiunea din jurul castelului. S-a presupus că ar fi boala transpirației sau chiar ciuma, dar niciuna dintre acestea nu apare în izvoarele vremii. Cel mai probabil a fost o tulpină mortală de gripă.

Unele izvoare sugerează că atât Arthur, cât și soția lui au căzut pradă bolii. Dacă e așa, atunci Caterina și-a revenit curând. Însă prințul era de mult timp într-o stare fragilă, sănătatea lui șubrezindu-se de la începutul lunii februarie. Se pare că suferea de tuberculoză, care fie i-a fost fatală, fie i-a slăbit sistemul imunitar și nu a reușit să lupte împotriva bolii epidemice izbucnite în zonă. O mărturie contemporană afirmă că „o mizerabilă boală și slăbiciune a cuprins sângele, supunându-l unei descompuneri ucigătoare”³⁶. Arthur a murit pe 2 aprilie, lăsând-o pe Caterina văduvă după doar patru luni și jumătate de căsnicie. Corpul său a fost eviscerat, îmbălsămat, uns cu mirodenii și înfășurat în pânză cerată, după care a fost pus într-un sicriu deschis și expus în camera sa din castelul Ludlow. Avea să rămână acolo trei săptămâni.

Faptul că moștenitorul regelui murise la o vârstă atât de fragedă, imediat după căsătoria lui cu fiica uneia dintre cele mai puternice familii ale Europei, era o catastrofă. Șambelanul prințului răposat, sir Richard Pole, a scris de îndată regelui și consiliului la Greenwich. Când scrisorile au ajuns târziu în seara zilei de 4 aprilie, consiliul a hotărât că sarcina de neînviat a transiterii veștii lui Henric ar trebui acordată capelanului său particular. A doua zi, dimineața devreme, regele a fost deranjat de un ciocănit la ușa camerei sale. Surprins să-și vadă capelanul înainte de ora obișnuită, Henric l-a lăsat imediat înăuntru. Capelanul a cerut ca toți ceilalți însoțitori ai regelui să iasă din cameră pentru a-i putea împărtăși între patru ochi trista veste.

O sursă anonimă descrie ce a urmat: „Când majestatea sa a înțeles acele vești cumplite, a trimis după regină, spunând că el și regina vor suporta împreună mahnirea dureroasă”. Când i s-a spus că fiul ei cel mai mare e mort, Elisabeta a reacționat mai mult ca o soață credincioasă decât ca o mamă iubitoare. „Cu cuvinte pe deplin mărețe și mereu alintătoare, l-a rugat pe majestatea sa ca, după Dumnezeu, să se gândească mai întâi la binele propriei sale persoane nobile, la alinarea regatului și a ei”. I-a reamintit apoi lui Henric că propria lui mamă „nu a avut alți copii în afară de el însuși și că Dumnezeu, prin mila Sa, l-a protejat întotdeauna și l-a adus unde era”. Mai mult, aveau încă „un prinț frumos, două minunate prințese” și „amândoi sunt destul de tineri” pentru a mai avea copii. Henric i-a mulțumit soției sale pentru „alinarea cea bună”, după care ea a plecat.

Dar imediat ce Elisabeta a pătruns în intimitatea camerei sale, liniștea ei sufletească s-a sfărâmat. Acum era stăpânită de „impulsul ei natural și matern”, iar conștientizarea „marii sale pierderi a lovit-o atât de amar în inimă”, încât a început să plângă neconținut. Slujitoarele ei voiau cu atâta disperare să-i aline suferința, încât au trimis după rege să o liniștească. Henric nu a ezitat – „din dragoste cu adevărat nobilă și credincioasă, a venit degrabă și a mângâiat-o și i-a amintit ce sfat înțelept îi dăduse ea mai devreme, iar dacă el îi mulțumea lui Dumnezeu pentru fiul lor, și ea ar trebui să facă la fel”³⁷. Faptul că în această cea mai mare tragedie a domniei lor cuplul regal renunță la formalitățile obișnuite ale căsătoriilor regale și își caută alinarea unul în brațele celuilalt demonstrează cât de apropiați deveniseră.

Oricât de lovită de durere era, Elisabeta, îngrijorată fiind de situația nurilor sale devenite de curând văduvă, a trimis o lectică acoperită cu catifea neagră care să o transporte înapoi la Londra. Totuși, dată fiind starea fragilă a prințesei, cortegiul era nevoit să înainteze extrem de greu. Fără îndoială, pe regină o îngrijora sănătatea Caterinei, însă un alt motiv al îngrijorării sale în privința transportului era posibilitatea foarte adevărată (cel puțin așa credea Elisabeta) ca nora ei să fie însărcinată.

Curând a devenit clar că prințesa nu purta vreun viitor urmaș la tronul Angliei. În schimb chiar Elisabeta a rămas însărcinată la doar o lună după moartea lui Arthur. Cuvintele spuse lui Henric, că erau încă destul de tineri pentru a zămisli un alt urmaș, se dovediseră a fi profetice.

Capitolul 3

„Ascuns ca o fată”

În timp ce văduva lui Arthur, ajutată de mama acestuia, încerca să se adapteze la noua situație, fratele său Henric – acum „prințul meu” – a fost adus brusc în centrul atenției. Acest lucru a avut un impact imediat asupra reședinței de la Eltham. Guvernanta prințului, Elizabeth Denton, a fost transferată la reședința lui lady Margaret Beaufort, iar în locul ei regele a numit mai mulți noi slujitori bărbați. Chiar dacă cei mai mulți dintre aceștia erau la sfârșitul adolescenței sau aveau douăzeci și ceva de ani, ei își dovediseră deja devotamentul față de coroană. Printre ei se număra și William Thomas, un galez loial care anterior îl slujise pe fratele lui Henric, Arthur. Ralph Pudsey fusese valet al camerei private a regelui, iar acum devenise cusătorul prințului și custode al bijuteriilor lui. Un alt tovarăș era William Compton, fiul unui proprietar de pământ din Warwickshire, care crescuse printre servitorii domestici ai reședinței regale. Versatul și ambițiosul sfetnic regal sir Henry Marney a fost însărcinat să se ocupe de administrare.

Cum Eltham nu mai era o reședință dominată de femei, mama prințului îl vizita tot mai rar. Și nu din cauză că nu îi mai păsa. Jelind încă pierderea fiului mai mare, avea și alte probleme, personale. Ultima ei sarcină nu se desfășura cum trebuie. Se îmbolnăvise în timpul șederii la Woodstock în iulie 1502, iar în septembrie spițerul ei fusese plătit pentru livrarea „unor lucruri pentru folosul reginei”. Pe 14 noiembrie a fost vizitată la Westminster de doamna Harcourt, iar douăsprezece zile mai târziu, o altă infirmieră (frânzuoaică) o însoțea la castelul Baynard. Toate acestea făceau parte probabil din pregătirile pentru naștere, însă nu există informații care să ateste astfel de vizite în cazurile anterioare.

Chiar dacă mai avea încă șapte săptămâni până la soroc, Elisabeta a aranjat să îi fie trimis brăul Fecioarei Maria din Westminster la mijlocul lui decembrie, ceea ce sugerează anxietatea produsă de o sarcină dificilă. Și-a luat însă o mină curajoasă în timpul sărbătorilor de Crăciun petrecute la Richmond, locul obișnuit pentru ospăț și petrecere. Poate pentru a-și alunga din minte grijile legate de fătul pe care îl purta, Elisabeta a jucat cărți ore în șir, pariind marea sumă de 100 de șilingi. Printre darurile pe care ea și Henric le-au primit de Anul Nou se număra și un horoscop realizat de renumitul astrolog italian William Parron. Prezicerile făcute în a sa *Book of the Excellent Fortunes of*

Henry Duke of York and his Parents includeau și afirmația că regina va trăi până la optzeci de ani. Se va dovedi însă prea curând inexactitatea acestei proorocii.

La sfârșitul lui ianuarie, regina a plecat din Richmond pentru a merge în Turnul Londrei, astfel încât să poată petrece Întâmpinarea Domnului alături de soțul ei înainte de a se izola în vederea pregătirii nașterii. În barja ei, sprijinită de perne și covoare și încălzită de mangaluri aprinse umplute cu ierburi aromate, a fost transportată cu cea mai mare grijă pe Tamisa înghețată. După sosirea la Turn a participat la o slujbă ceremonială în capela St John the Evangelist, după care s-au servit vin și dulciuri. Apoi, însoțită de un alai de doamne condus de soacra ei Margaret Beaufort, Elisabeta a intrat în camerele rezervate pentru ea în Apartamentele Reginei.

Cu toate acestea, fie medicii regali au calculat greșit data zămislirii, fie pruncul a fost prematur, însă doar câteva zile mai târziu, pe 2 februarie 1503, regina a născut „pe neașteptate” o fetiță. Acest lucru era în totală contradicție cu celelalte travalii ale ei și dă greutate teoriei că nu a fost totul în regulă. Chiar dacă moașa ei favorită, Alice Massy, fusese prezentă, se pare că travaliul s-a desfășurat cu probleme.

Copilul a fost numit Katherine, probabil ca un omagiu adus nurorii îndurerate a părinților ei. Însă nici mama și nici copila nu se simțeau bine. Curând după naștere, a fost trimis la Kent un mesager pentru a găsi un doctor pe nume „Aylsworth” sau „Hallysworth”. Simptomele reginei nu sunt clare, dar e posibil să fi făcut o infecție post-partum, precum febră puerperală, sau că suferea din cauza unei anemii feriprive. Cu cât o femeie naște mai mulți copii, cu atât mai mare era riscul de boală sau moarte ca urmare a epuizării fizice a corpului ei, la care se adăuga și vârsta înaintată. Micuța prințesă a început și ea să slăbească, iar pe 10 februarie a murit. Elisabeta a urmat-o a doua zi, când împlinea 37 de ani.

Soțul ei a fost distrus de durere. Potrivit unei relatări, „a plecat în taină într-un loc izolat și nu voia ca nimeni să fie cu el”¹. Ultimul lucru pe care l-a făcut înainte să se izoleze în camera sa privată de la palatul Richmond a fost să-i trimită pe sir Richard Guildford și pe sir Charles Somerset la reședința răposatei sale soții a doua zi după moartea ei. Trebuiau să transmită personalului asigurările sale că le va găsi de lucru în alte părți.

Doar lady Margaret Beaufort avea voie să-l viziteze pe regele care jelea, însă nici ea nu-i putea aduce alinare. Devastat de pierderea soției pe care ajunsese să o iubească foarte mult, Henric a căzut grav bolnav. Faptul că acest rege foarte retras putea fi afectat de boli și de sentimente era ceva foarte neobișnuit, iar membrii anturajului său s-au alarmat.

Henric nu a jelit singur. Elisabeta era idolatrizată de copiii ei, în special de fiul ei favorit Henric. Măhnirea familiei este ilustrată

în mod grăitor într-un manuscris cu anluminuri care i-a aparținut cândva lui Henric al VII-lea, descoperit recent în Biblioteca Națională a Țării Galilor. Regele este înfățișat în haine de doliu, cu o expresie tristă pe chip. În fundal, în spatele tatălui lor, sunt cele două fiice ale reginei defuncte, Maria și Margareta, purtând amândouă voaluri negre. Fiul de unsprezece ani, Henric, „multi-iubitul fiu” al Elisabetei, plânge în așternuturile patului gol al mamei sale². Chipul său, îngropat în palme, este ascuns, însă părul roșu caracteristic se poate vedea limpede. Se crede că manuscrisul se găsea deja în biblioteca prințului Henric când acesta a devenit rege.

Probabil Henric a aflat de moartea mamei sale nu de la rege, ci de la Guildford și Somerset. Era ceva obișnuit pentru un om care întotdeauna fusese distant și rece ca tată, în mod sigur în contrast cu mama iubitoare și indulgentă a prințului, și e posibil ca Henric să-l fi disprețuit pentru asta. Durerea pierderii era încă proaspătă patru ani mai târziu, când tânărul prinț precoce i-a scris lui Erasmus, deplângând moartea lui Filip „cel Frumos”, regele Castiliei: „Niciodată, de la moartea mamei mele scumpe, n-am mai primit o veste atât de neplăcută”, mărturisirea el. A continuat muștrându-l pe cărturar pentru faptul că i-a spus de moartea lui Filip, „deoarece părea să-i redeschidă o rană pe care timpul i-o închisese”³.

Între timp, îndureratul tată al tânărului Henric a ieșit din izolare doar cât să pregătească funeraliile soției sale. Fiica lor Katherine fusese înmormântată discret alături de cei doi frați micuți ai ei, Elizabeth și Edmund, în cripta din Westminster Abbey. Însă cu același fast ca și la înmormântarea Elisabetei. Thomas Morus a scris o „Rueful Lamentation”, care a fost pictată pe o placă și afișată alături de mormântul ei. Scrisă ca un mesaj de bun-rămas din partea Elisabetei pentru familia ei îndurerată, rezervase cele mai tandre cuvinte pentru „soțul meu drag, vrednicul meu stăpân”, îndemnându-l:

Întâi ai fost tată, iar acum trebuie să fii
Și mamă, căci uite unde zac eu acum.

Morus – care de acum avea o tot mai mare influență asupra prințului Henric – a scris aceste cuvinte gândindu-se la el. Știa cât de mult își venerase prințul mama și faptul că îl silea pe rege să-i ia locul sugerează faptul că era conștient de absența lui ca tată.

Însă regele nu părea să țină seama de acest sfat. Timp de șase săptămâni lungi rămase izolat de restul curții, doar în compania slujitorilor din camera sa privată. Nu se menționează nicăieri modul în care și-a petrecut lungile ore de izolare, însă distracțiile obișnuite la care s-ar fi putut gândi, cum ar fi jocul de cărți sau cititul, au fost curând înlocuite de boală. Slăbit de tulburarea produsă de decesul soției sale, Henric a căzut pradă tuberculozei

care îl afectase în iernile trecute. În plus, s-a ales și cu o angină și o amigdalită acută, pustuloasă. Cu plămânii infectați și respirația îngreunată, nu mai putea să înghită, nici măcar să deschidă gura. După ce a stat așa câteva zile, slujitorii săi mai apropiați au început să se teamă pentru viața lui. Venind atât de repede după moartea reginei și a fiului lor mai mare Arthur, dacă informațiile despre boala regelui s-ar fi aflat la curte și în țară, ar fi fost un dezastru pentru tânăra dinastie Tudor, care era în continuare atacată de pretendenți rivali și de rebeliuni.

Discretul și vrednicul valet al toaletei, Hugh Denys, a întărit cum se cuvine securitatea în jurul stăpânului său regal. Li s-a permis accesul doar celor mai apropiați slujitori domestici ai lui Henric – Piers Barbour, James Braybroke, Francis Marzen (un vechi slujitor breton), William Smith (valet al garderobei) și Richard Weston. Prezentă, firește, era și mama regelui, care-și stabilise reședința la Richmond. Măcar acum, prezența ei impunătoare trebuie să fi fost bine primită de către slujitorii tensionați care știau secretul regelui. Ea își ocupa timpul comandând leacuri și provizii pentru fiul său, precum și cantități generoase de vin dulce pentru ea însăși.

Celălalt vizitator al dormitorului regelui suferind era fratele vitreg al soției sale, Arthur Plantagenet. Pe lângă faptul că asigura o prezență plăcută de care era foarte mare nevoie în atmosfera apăsătoare a camerei private, probabil că trimitea mesaje confidențiale tânărului său stăpân regal la Eltham, care aștepta, tulburat fără îndoială, vești despre tatăl său.

Au trecut zilele, săptămânile, iar regele încă nu se întrema, dar continua să fie cuprins de stări de delir. Abia spre sfârșitul lui martie 1503, pe măsură ce zilele deveneau mai lungi și frigul tăios al iernii lăsa loc aerului mai blând de primăvară, a început în sfârșit să dea semne de revenire. Dar într-o conversație secretă ce a fost dezvăluită autorităților, sir Hugh Conway, trezorier al Calaisului, l-a descris pe rege ca fiind „un om slăbit și bolnăvicios, ce nu pare să mai aibă mult de trăit”⁴.

Când, în cele din urmă, regele a revenit în lumea de la curte, părea vizibil mai îmbătrânit. Părul îi albise, iar fața îi era brăzdată de ridurile mâhnirii. A continuat să poarte haine cernite, iar o baladă din secolul al XVII-lea despre moartea Elisabetei îl descrie pe rege ca fiind „stăpânit de durere” și spune că acesta petrecuse „multe luni jelind”⁵.

Regele care a reapărut dinaintea supușilor săi în primăvara aceea mai era schimbat într-o privință. Deși fusese întotdeauna oarecum rece și distant, acum era de-a dreptul inflexibil. Lipsit de influența binevoitoare a soției sale și având un singur moștenitor care să asigure viitorul fragilei sale dinastii, era mistuit de paranoia și suspiciune. Drept urmare, după cum observa cu perspicacitate un istoric modern: „Puțini din jurul său, inclusiv cei

mai apropiați sfetnici, îl vor mai vedea sau auzi vreodată pe omul acela retras”⁶.

Cu toată durerea care l-a cuprins pe Henric în urma pierderii mult-iubitei sale soții, la doar două luni după moartea ei deja se gândea la o nouă mireasă. „După ce au fost căsătoriți o dată, tuturor acestor suverani le este cu neputință să mai rămână singuri”, observa în acest sens Filip cel Frumos, cumnatul Caterinei de Aragón⁷. Acest lucru nu era nici neobișnuit, nici considerat greșit: fiecare rege avea nevoie de o consoartă, iar fiecare curte de o regină. Mai mult, durata scurtă a vieții în epoca Tudorilor făcea ca rareori prima căsătorie să fie pentru toată viața ambilor parteneri.

Dar dacă ideea lui Henric de a se recăsători era larg acceptată – de fapt, așteptată –, alegerea sa în privința miresei nu era. La 46 de ani, regele intra în ceea ce Tudorii numeau bătrânețe. Îmbătrânit prematur de mâhnire și stres, își pierduse majoritatea dinților, iar cei care-i rămăseseră erau „înnegriți”⁸. În schimb, presupusa mireasă avea doar șaptesprezece și era în floarea tinereții. Numeroși bărbați înaintea lui își luaseră soții cu mult mai tinere decât ei. Dar ceea ce făcea ca alegerea lui Henric să fie atât de șocantă (mai ales pentru doamna în cauză) era faptul că pusese ochii pe propria lui noră.

La auzul veștii în aprilie 1503, mama Caterinei a fost îngrozită. I-a scris imediat lui Henric, reproșându-i că se gândea la „un lucru foarte rău; unul nemaivăzut până acum... supărător până și pentru urechi”. A cerut să îi trimită fata acasă pentru a putea scăpa din ghearele sale libidinoase. Însă vicleanul rege englez era atras de mult mai mult decât de frumusețea tinerească a Caterinei. Moartea prematură a fiului său Arthur stârnise dispute diplomatice între cele două țări în legătură cu plata mult întârziată a zestreii Caterinei⁹. În tot acest timp, Henric, cunoscut ca fiind un om cumpătat, fusese obligat să o întrețină pe prințesa văduvă și reședința ei la nivelul impus de statutul ei.

Evident, Caterina mărturisise familiei sale din Spania dezgustul pe care îl simțea la gândul de a se căsători cu socrul ei în vârstă. Mama sa Isabela a hotărât să acționeze abătând atenția lui Henric spre o altă potențială mireasă. Ioana, regina Neapolelui, avea 26 de ani și se pare că era destul de frumoasă. Rămăsese văduvă la șaptesprezece ani, la doar câteva luni după căsătoria cu nepotul ei, Ferdinand, și nu se recăsătorise. Henric a mușcat momeala și, doi ani mai târziu, ambasadorul venețian, Vincenzo Quirini, raporta că primise „informații veridice și sigure că regele Angliei încheiasă o căsătorie cu tânăra regină a Neapolelui, nepoata regelui Spaniei; și că deja trimisese o solie la ea în Valentia; nu se știa însă dacă va vrea sau nu să-l accepte”¹⁰.

Instrucțiunile extrem de detaliate pe care Henric le-a dat ambasadorilor săi au fost publicate 250 de ani mai târziu. Ele sugerează că era mai mult decât un aranjament diplomatic pentru

regele care îmbătrânea. Le-a spus ambasadiorilor să se intereseze asupra oricărui element al înfățișării Ioanei: culoarea părului, starea dinților, mărimea și forma nasului, netezimea pielii, chiar și dacă avea păr pe buza superioară. Trebuiau, de asemenea, să acorde o atenție specială „sânilor ei... dacă sunt mari sau mici”. Ambasadorii l-au informat cum se cuvine pe rege că sânii Ioanei „sunt oarecum mari și plini și erau strânși cât se putea de ferm și sus după felul din țara aceea, ceea ce face ca Înălțimea Sa să pară mult mai plinuță, iar gâtul ei să fie mai scurt”¹¹.

Henric a fost foarte mulțumit de răspunsurile primite, dar nu o va avea niciodată pe această mireasă durdulie. Negocierile de căsătorie au eșuat din motive politice și financiare. Dar până atunci deja atrăgea interesul altor partide. Margareta de Savoia, fiica puternicului Maximilian I, împăratul Sfântului Imperiu Roman, a fost scoasă la înaintare ca rivală. Cam de o vârstă cu Ioana, era deja văduvă de două ori și jurase să nu se mai recăsătorească. Ambasadorul venețian a raportat în decembrie 1505 că era „mai degrabă împotriva” ideii căsătoriei cu regele englez¹².

Neclintit, Henric a comandat un portret pentru a fi trimis posibilei lui mirese. Avea să devină cel mai celebru portret al regelui îmbătrânit, care avea 48 de ani când a fost pictat. Chiar dacă îi scoate în evidență demnitatea de rege a lui Henric, așa cum apare el împodobit cu mătăsuri și blănuri prețioase și adoptând o privire detașată iscoditoare, este departe de a fi un portret măgulitor având scopul de a seduce o potențială soție. Părul regelui este pe alocuri grizonant, iar pomeții ascuțiți trădează neliniștea și sănătatea precară ce-l chinuise ani în șir. Se zărește doar umbra unui zâmbet schițat de buzele sale subțiri, strâns lipite una de cealaltă. Puținii dinți pe care îi mai avea sunt astfel ascunși, ceea ce este o binecuvântare¹³.

Deși a avut în vedere mai multe candidate pentru a o înlocui pe răposata lui soție, Henric nu s-a recăsătorit niciodată. Tot mai măcinat de o sănătate proastă, s-a resemnat cu o viață de văduv. A rămas ca fiul său mai mic, Henric, să intre în grațiile văduvei fratelui său – cu consecințe dramatice. Potrivit lui Nicholas Fox, expert în drept matrimonial, care era de față atunci când regele și-a chemat fiul de la Eltham pentru a discuta problema, stăpânul său regal a început direct: „Henric, fiule, am căzut de acord cu regele Aragonului că ar trebui să te căsătorești cu Caterina, văduva fratelui tău, pentru ca pacea între noi să dăinuiască”. Apoi a vrut să știe dacă prințul este de acord. Conștient de răspunsul așteptat de la el, prințul a acceptat, supus și ascultător – pentru moment cel puțin. Logodna a fost stabilită în mod corespunzător, însă aveau să urmeze multe luni de dispute diplomatice.

Cum viitorul ei continua să atârne în balanță, Caterina a început să sufere tot mai dese crize de boală. Catolică evlavioasă, Caterina urma ritualurile stricte ale credinței sale, respectând

inclusiv zilele regulate de post. Probabil stresul, malnutriția sau o combinație a celor două au contribuit la ceea ce în august 1504 a fost descrisă ca o stare de „febră și deranjament stomacal”¹⁴. A fost trimis în grabă un doctor care să o îngrijească pe prințesă la Greenwich, iar acesta a încercat de două ori să îi ia sânge. Acest fapt sugerează că unul dintre simptome era acela că i se oprise menstruația. Se credea că, dacă unei femei nu îi venea ciclul, uterul ei se „îneacă” din cauza excesului de sânge, motiv pentru care trebuia eliberat din altă parte a corpului. De fapt, acest lucru ar fi agravat problema. Totuși încercările au eșuat, iar doctorul nota oarecum alarmat că nu venea „deloc sânge”¹⁵. A concluzionat că sănătatea precară a Caterinei se datora lipsei activității sexuale. Leacul pentru toate tulburările suferite de fecioare, cu pânțele lor „reci, umede”, era sămânța „caldă, uscată” a unui bărbat. Se părea că pentru Caterina singura speranță de recuperare era să se mărite cât mai repede.

Pe 23 februarie 1504 Henric a fost numit oficial prinț de Wales – după aproape doi ani de la moartea fratelui său Arthur. În următoarea lună iunie, cu patru zile înainte ca prințul să împlinească treisprezece ani, a părăsit Elthamul pentru a se alătura reședinței regale. Sincronizarea era importantă: se credea că la treisprezece ani băieții devin adulți. Când a ajuns la Richmond într-o noapte caldă de vară, ideea conviețuirii cu un tată pe care abia îl cunoștea trebuie să fi fost descurajantă.

După sosirea la curte, personalul și consiliul prințului au fost absorbite de cele ale regelui. A fost încântat că unchiului său, Arthur Plantagenet, i s-a permis să rămână cu el, împreună cu sir Henry Marney, care fusese numit recent, și diverși alți slujitori. Regele voia totuși ca propriii lui slujbași să-l servească (sau, mai precis, să-l supravegheze) pe fiul și urmașul său. Printre aceștia se număra și sir Richard Empson, tot mai apreciat la curte, care se alăturase acum consiliului prințului.

Henric însuși era foarte atent la fiul său, mult mai mult decât era obișnuit pentru un părinte regal în ce privește educația. „Nimic nu scapă atenției sale”, remarcă un observator¹⁶. Deși este de înțeles că acest rege paranoic și nesigur voia să își țină aproape singurul fiu în viață, acest lucru era opusul a ceea ce ar fi fost bine pentru un moștenitor regal. În loc să încurajeze independența fiului său, regele îl răsfața și-l încorseta, urmărind îndeaproape fiecare aspect al educației lui. Apartamentele prințului erau accesibile doar prin cele ale regelui și, ori de câte ori voia să părăsească palatul pentru a vâna sau pentru a participa la turniruri, era escortat printr-o ușă laterală într-un parc izolat și însoțit tot timpul de grupul bine sudat al tovarășilor numiți de tatăl său.

„E minunat cât de mult îl iubește regele pe prințul de Wales”, observa ambasadorul spaniol. „Cu siguranță, nu ar putea exista în lume o școală mai bună ca tovarășia unui tată ca Henric al VII-

lea.”¹⁷ Prințul nu împărtășea entuziasmul ambasadorului. Deși se arăta mulțumit să-și asculte tatăl în toate privințele, în taină era iritat de influența lui sufocantă, pe care nu avea să o mai suporte mult timp. Prințul Henric se transforma într-un tânăr bărbat chipeș și athletic, admirat de toată lumea. Părul său roșu ca focul, pielea netedă și buzele senzuale frumos arcuite contrastau cu fizicul său puternic, antrenat în turniruri și în întreceri cavalești. Fiind mai înalt decât tatăl său gârbovit și costeliv, prințul a fost descris drept „gigantic” de către ambasadorul spaniol, care recunoștea că nu exista „în lume un tânăr mai desăvârșit”¹⁸. Deja avea o forță fizică extraordinară. Unul dintre adversarii lui, Richard, conte de Kent, s-a ales cu o mână ruptă după „o luptă cu prințul” în timpul unei ședințe de antrenament¹⁹.

Prințul Henric adunase în jurul lui un grup de tineri pe măsura lui, care-i împărtășeau pasiunea pentru turniruri. Printre ei se numărau William Hussey, Giles Capel, Thomas Kyvet și Charles Brandon. Brandon, care devenise în scurt timp preferatul fiului regelui, era cu șapte ani mai mare, dar îi semăna îndeaproape – atât de mult, încât unii se refereau la el ca la „fratele nelegitim” al lui Henric²⁰. Provenea dintr-o familie ce-și dovedise loialitatea față de coroană, iar Charles crescuse la reședința regală. Era deja un curtean desăvârșit la vârsta de șaptesprezece ani, când a participat la un turnir cu ocazia căsătoriei dintre Arthur și Caterina.

Însă viața particulară a lui Brandon era oarecum mai puțin impecabilă decât recomandările sale curtenesti. În jurul anului 1503 se îndrăgostise de Anne Browne, una dintre doamnele de onoare din suita reginei. Nu după mult timp Anne a rămas însărcinată. Când a izbucnit scandalul, protectorul lui Brandon, contele de Essex, a insistat să o ia pe fată de soție. Dar, deși a fost de acord, Brandon a rupt ulterior logodna și s-a căsătorit cu mătușa Annei, Margaret Mortimer, cu vreo douăzeci de ani mai mare decât el. Anne a suferit un șoc atât de mare, încât a pierdut sarcina. Dar adevăratele motive ale lui Brandon s-au clarificat în scurt timp, când a vândut bunurile noi sale soții și a folosit câștigurile pentru a-și finanța stilul de viață extravagant de la curte. Nu după multă vreme căsătoria a fost anulată pe motiv de consangvinitate, iar el a plecat la Essex, unde Anne trăia în izolare și sărăcie. A dus-o la o biserică din Stepney și s-a căsătorit cu ea, având drept martori câțiva tovarăși apropiați.

Încurajat de Brandon și de ceilalți tovarăși îndărătnici, prințul Henric, acum tânăr adolescent, s-a dedat unei vieți de sporturi, muzică, băutură și femei. Împreună cu anturajul său și cu un grup select de doamne, prințul stătea și dansa până noaptea târziu. La fel cum își dăduse jos pelerina pentru a dansa la nunta fratelui său, acum provoca senzație dansând „în cămașă și fără încălțări”²¹.

Îngrijorați, regele și sfetnicii săi au ajuns la concluzia că înclinația moștenitorului pentru sporturi de forță și distracții

imorale ar trebui „reprimată”. Se poate ca hotărârea lor să fi fost firească, dar dacă se așteptau ca tânărul Henric să se supună numaidecât dorințelor lor înseamnă că îi apreciaseră greșit caracterul. În ultimii ani de domnie ai lui Henric al VII-lea, fiul său devenise tot mai hotărât să-și afirme independența. Semănând fizic cu bunicul său matern, Eduard al IV-lea, era o alternativă tot mai atrăgătoare la bătrânul rege ursuz și hrăpăreț ai cărui sfetnici disprețuiți, Richard Empson și Edmund Dudley, făceau ca regimul său să devină din ce în ce mai nepopular.

În vreme ce negocierile privind căsătoria fiului său cu Caterina de Aragón încă trenau, regele a poruncit să i se interzică accesul fetei la prinț, deși locuiau în același palat mai tot timpul. Dacă a fost un mijloc de a o face pe prințesa spaniolă și mai dornică de a se căsători cu prințul, atunci a avut succes. Într-o scrisoare către tatăl ei, Caterina i-a mărturisit că „mai degrabă aș muri în Anglia” decât să renunțe la ideea de a se căsători cu fratele răposatului ei soț²².

Cât despre Henric, deși îi fusese permis să petreacă puțin timp cu ea, prințul părea foarte îndrăgostit de Caterina – sau cel puțin de ideea cavalierească de a o „salva” pe această prințesă spaniolă abandonată. E posibil, de asemenea, să fi făcut o pasiune pentru ea din tinerețe, când, la vârsta de zece ani, o escortase pentru a se căsători cu fratele său mai mare Arthur. La un moment dat i-a mărturisit tatălui său că o considera „o făptură frumoasă”. Într-una din rarele ocazii când le era permis să se vadă, de Anul Nou, în 1508, prințul i-a oferit Caterinei un dar depotrivă romantic și patriotic: „un frumos trandafir din rubine într-un trandafir cu alb și verde”²³.

În jocul delicat și complex al diplomației internaționale, timpul regelui era pe sfârșite. Sănătatea i se înrăutățise în ultimele luni. O tuse cronică care îl deranjase în fiecare primăvară devenise mai persistentă și pierdea constant în greutate. Registrele administrării reședinței lui Henric relevă faptul că, atunci când umbla pe la cabanele lui de vânătoare, anturajul său era obligat să zăbovească vreme de câteva săptămâni în fiecare loc. Deși nu se spune din ce motiv, probabil că era prea slăbit pentru a-și mai putea continua călătoria fără o odihnă prelungită.

În februarie 1507 Henric a suferit prima revenire serioasă a anginei care îl doborâse după moartea Elisabetei. În luna următoare simptomele sale deveniseră atât de severe, încât existau temeri pentru viața sa. E posibil ca Henric să fi suferit de tuberculoză, complicată de astm. Retras la Richmond în grija priceputei sale mame, care stătuse mereu alături de el în ultimii ani, Henric suferea, nefiind în stare să înghită apă sau hrană și chinându-se să respire. La sfârșitul lui martie părea să fie pe moarte. Comandând puținul personal care avea permisiunea să îl servească pe fiul ei în camera privată, lady Margaret era atât de sigură de decesul iminent, încât i-a plătit heraldului Jartierei,

Thomas Wriothesley, 20 de șilingi pentru „realizarea unor haine de doliu” și 57 de lire, 6 șilingi și 8 penny pentru o cantitate însemnată de „material negru”. Preoții regelui au primit poruncă să slujească liturghii pentru sufletul lui, iar confesorului lui lady Margaret, John Fisher, i s-a spus să fie pregătit. Dar în ciuda tuturor sortilor, până la sfârșitul lunii Henric s-a întremat. Pe 31 martie, ambasadorul spaniol de Puebla a fost primit în camera privată și l-a găsit pe rege în convalescență. Criza trecuse – deocamdată.

În vara aceea, Henric a călătorit prin East Anglia și Oxfordshire. Părea mai sănătos decât fusese în ultimii ani, iar un observator a remarcat că „se îngrășase”. Departe de a mai avea nevoie de răgazuri frecvente și lungi, regele era acum plin de energie, „umblând de la un loc de vânătoare la altul”²⁴. Totuși, în ciuda acestei aparente bune dispoziții, regele era cuprins încă de temeri secrete. Accesul la el era tot mai restricționat, iar în lumea închisă a camerei sale private zvonurile și suspiciunile erau mereu în floare.

Unul dintre slujitorii săi apropiați era poetul Stephen Hawes, care intrase în serviciul regal în jurul anului 1503. În poemul său „The Comfort of Lovers” a scris despre atmosfera tensionată de la reședința regală, în care curtenii, „în taină deplină”, încercau permanent să se șicaneze unul pe celălalt „prin înșelătorii și iscusință”. Poziția sa ca slujitor al camerei l-a făcut părtaș de taină la o serie de conversații clandestine, dintre care una l-a șocat deoarece era clar că interlocutorii „îl iubeau prea puțin” pe regele lor. Hawes era obligat să raporteze asemenea discuții cu iz de trădare. Dar în loc să transmită discret conversația mai departe stăpânului său regal sau sfetnicilor, i-a denunțat public pe făptași în versuri pe care le-a răspândit la curte. Drept urmare, a fost acuzat că ar fi scandalagiu și a fost bătut de un grup de curteni necunoscuți, care l-au bătut într-un asemenea hal încât a fost „în pericol de moarte”. Ulterior a fost dat afară din reședința regală.

În februarie 1508, Henric a avut o nouă criză de tuberculoză. La sfârșitul lunii s-a dus din nou la palatul Richmond în încercarea de a se izola de curte, închis în camerele sale. În ciuda confidențialității la care erau obligați servitorii domestici, s-a aflat că regele respira greu și că, neputând să digere niciun fel de mâncare, slăbise extraordinar de mult. Faptul că a trebuit să trimită un delegat pentru a participa la pelerinajul obișnuit la Westminster pentru comemorarea morții soției sale dovedește cât de bolnav era.

Încă o dată, mama regelui s-a mutat la Richmond pentru a-și putea îngriji fiul. Și-a adus cu ea și personalul, instalându-se în încăperile special construite în acest scop. Deși îngrijorată de starea fiului ei și nemulțumită că nu putea face nimic pentru a-l ajuta, s-a gândit să comande paturi noi pentru el și a trimis un servitor la Londra să cumpere un butoi cu vin dulce muscat.

În martie, Henric s-a întremat suficient cât să primească un trimis al lui Ferdinand de Aragón. Don Gutierre Gómez de Fuensalida era însoțit de un reprezentant al ramurii aragoneze a băncii Grimaldi, care avea cu el cambii ca parte din zestrea Caterinei. Regele Spaniei se gândise bine că singura cale de a-și asigura acceptul lui Henric în privința căsătoriei dintre fiul său și Caterina era să îi arate, efectiv, banii. Chinuindu-se într-o barjă, Henric a fost transportat la Greenwich, ferit de aerul rece de martie de covoare groase și perne. Și-a făcut apariția pentru scurt timp în fața mulțimii adunate, după care s-a retras pentru a purta conversații particulare cu ambasadorul.

Regele a reapărut două zile mai târziu pentru a asista la turnirurile organizate în cinstea unei solii a împăratului Maximilian. Fiul său era și el prezent, privind cu invidie la tovarășii săi care se înscriau pe liste. Deși Henric dorea să-l prezinte pe voinicul său tânăr moștenitor ca imagine publică a monarhiei Tudor, îl ținea și mai din scurt decât înainte, ascunzându-l „ca pe o fată”, după spusele lui Fuensalida. Ambasadorul a observat că tânărul Henric era „atât de supus... încât nu scoate un cuvânt, răspunzând doar întrebărilor regelui”²⁵. Însă cu această ocazie, bolnav fiind, regele a fost nevoit să-l lase pe prinț să se ocupe de distracții, el retrăgându-se în apartamentele sale private, obosit peste măsură de păstrarea aparențelor că totul este în regulă. Prințul Henric a profitat din plin de această oportunitate. Toți cei prezenți au admirat farmecul natural și degajat și ținuta regală care îi lipseau cu desăvârșire tatălui său. Un spectator a observat că acesta stătea „pe locul regelui”²⁶.

În aprilie, medicii regelui spuneau că acesta începuse să dea semne de însănătoșire. Dar a rămas izolat. Încă slab, plătând și epuizat după lungile săptămâni de boală, era descris de biograful său contemporan, Bernard André, ca fiind „deprimat”. Preotul mamei sale, episcopul Fisher, era și el de părere că regele suferise „multe neplăceri și necazuri” în această „lume mizerabilă”²⁷. Se refugia tot mai mult în chichițe financiare, verificând personal și trecându-și inițialele în dreptul fiecărei intrări din registrele sale contabile. Aceste registre includeau plăți către menestrelii trimiși să încerce să-l învelească pe rege, precum și pentru noi seturi de șah și de zaruri și delicatesele produse de patiserul său francez pentru a-i stimula apetitul tot mai slăbit.

În vara anului 1508, în timp ce regele și curtea sa erau în călătorie, boala transpirației a cuprins Londra. Simptomele acestei boli foarte agresive, care fusese adusă în Anglia de armata de prizonieri și mercenari a lui Henric al VII-lea în 1485, erau înfricoșător de rapide și dramatice, moartea putând surveni în doar câteva ore. Departe de a scăpa de boală, Henric și anturajul său erau urmăriți de ea oriunde se duceau. A ajuns chiar și la reședința prințului, omorând trei dintre slujitorii camerei sale. A urmat o stare de panică. Cu un rege cu sănătatea încă șubrează și cu

singurul său fiu periculos de aproape de a fi infectat de boala despre care se știa „că era cea mai ucigătoare din lume”, dinastia Tudorilor părea dintr-odată îngrozitor de fragilă²⁸.

Henric și tovarășii lui și-au luat toate precauțiile posibile. Condimentele iuți, prazul, usturoiul și vinul erau interzise în timpul unei epidemii deoarece se credea că măresc temperatura corpului și, prin urmare, riscul unei infecții. Zadarnic însă. Inevitabil, având în vedere legăturile strânse între cele două reședințe, a prințului și a regelui, boala a afectat-o curând și pe aceasta din urmă – ajungând până în inima ei. Hugh Denys, cel mai apropiat slujitor al regelui, a fost doborât, împreună cu șambelanul regelui și episcopul de Winchester, Richard Fox, și un alt tovarăș important, Charles Somerset, Lord Herbert. Dar tocmai când părea că era gata să elimine întregul personal al reședinței regale, boala a slăbit brusc. Toți cei trei slujitori ai camerei private a regelui și-au revenit, astfel că în curând era clar că atât Henric, cât și fiul său scăpaseră de infecție.

Chiar dacă regele scăpase de această boală îngrozitoare, era totuși evident pentru cei mai apropiați că nu mai avea mult de trăit. În ianuarie 1509, el și mama lui s-au mutat de la Richmond în apropiatul Hanworth. Lady Margaret a chemat o echipă de spițeri și, în mod convingător, pe cei trei nepoți ai ei în viață. Simțind că tuberculoza și angina ce-l „chinaseră amar” în ultimii ani aveau să-l doboare de data asta, regele s-a dus la mănăstirea benedictină de la Chertsey (Surrey) pentru a înălța rugăciuni pentru sufletul său²⁹. Și-a întrerupt călătoria de întoarcere pentru a-i face o vizită particulară lui Richard Fox, la Esher. Episcopul era un sfetnic de încredere aflat în slujba regelui de mai bine de 25 de ani și probabil că scopul întâlnirii lor fusese acela de a pregăti terenul în vederea unei succesiuni pașnice.

La sfârșitul lui februarie, Henric s-a întors la reședința sa favorită de la Richmond. Urmând etapele unei rutine bine exersate, slujitorii lui s-au asigurat că regele era bine izolat în apartamentele sale private. Ambasadorul aragonez, căutând în continuare să obțină un acord pentru căsătoria prințului cu Caterina, nota nemulțumit că regele „nu permitea să fie vizitat”³⁰. A acceptat, totuși, prezența liniștitor de familiară a mamei sale, care, împreună cu suita sa, ajunsese la Richmond la sfârșitul lui martie. Era clar pregătită pentru o vizită de durată, deoarece își adusese patul preferat și numeroase „obiecte de bucătărie”. Dar fiul ei deja nu mai putea mânca, fiecare respirație fiind pentru el un chin.

În seara zilei de 20, episcopul Fisher a observat o schimbare în respirația regelui. Deși săptămâni întregi fusese greoaie, acum părea să fie sacadată, hârșăită, în timp ce Henric se lupta cu „asalturile tăioase ale morții”. A rezistat până în seara următoare, când, la ora unsprezece, ultima suflare i-a părăsit trupul. Confesorul său i-a dat ultima împărtășanie și a așezat o lumânare

în mâna fără viață a lui Henric, să lumineze calea sufletului plecat la ceruri. Unul dintre servitori s-a apropiat apoi și a închis pleoapele regelui, ascunzând privirea fixă a ochiilor săi albaștri pătrunzători.

Potrivit unui călător german care a vizitat palatul Richmond în 1599, Henric lăsase instrucțiuni ca, după moartea sa, intestinele să-i fie scoase și, „pline de sânge, să fie izbite de pereții unei camere din palat, ca simbol al faptului că a cucerit regatul cu forța, ucigându-l pe Richard al III-lea, care uzurpase tronul, în bătălie”. El spunea că „în una din camere ni s-au arătat mai multe urme de sânge”³¹. Această relatare înfiorătoare nu este confirmată, dar se potrivește cu determinarea neabătută a lui Henric, născută din nesiguranță, de a-și afirma dreptul la tron.

Primul rege Tudor al Angliei murise în izolare, o stare în care toată viața se simțise confortabil. Singurii care știau de moartea lui erau slujitorii camerei sale private, episcopul Fox și cei câțiva sfetnici care îi fuseseră alături în ultimele clipe. Nerăbdători să-i pună afacerile în ordine și să consolideze siguranța regatului în mijlocul incertitudinii care însoțea întotdeauna moartea unui suveran – chiar și a unuia cu un succesor în viață și iubit –, aceștia au dispus ca informația să fie „ținută secretă”³². A fost făcută publică abia două zile mai târziu, când curtea era plină de demnitari adunați pentru Sărbătoarea Ordinului Jartierei.

Lady Margaret a lăsat la o parte suferința produsă de moartea unicului ei copil îndrăgit și și-a concentrat întreaga energie pentru a-i asigura nepotului ei o succesiune ușoară. De asemenea, a supravegheat organizarea funeraliilor pentru regele decedat, care au avut loc pe 11 mai la Westminster Abbey. După dorința fiului ei, trupul i-a fost așezat lângă „iubita noastră soție, regina”. Fără a-și acorda vreun răgaz pentru a jeli, lady Margaret și-a îndreptat atenția spre marea întronare a nepotului ei, care s-a celebrat pe 24 iunie. Fiind așadar martoră la urcarea pe tronul Angliei a noului rege Tudor, această bătrână formidabilă a cedat în cele din urmă fragilității sale fizice și a murit cinci zile mai târziu.

Capitolul 4

„Datoria lor constă în multe taine”

Urcarea pe tron a lui Henric al VIII-lea în aprilie 1509 părea să vestească pentru regat un viitor glorios și strălucit. Dispăruse bătrânul nenorocit și ursuz care-i fusese tată, ai cărui ultimi ani fuseseră plini de suspiciune și paranoia. În locul lui era un tânăr de șaptesprezece ani energic și de perspectivă. Laudele răsunau în urechile lui Henric pe măsură ce curtenii și diplomații strigau măgulindu-l pe noul rege și făcând comparații favorabile cu predecesorul său. „Cerurile se bucură, pământul exultă... Avariția este alungată din țară, gata cu jecmănirea, dărnicia împrăstie bogății cu o mână mărinimoasă. Și regele nostru nu dorește aur, nestemate sau metale prețioase, ci virtute, glorie, nemurire”, se entuziasma lordul Mountjoy. „Dacă ai vedea cum întreaga lume se bucură că are un prinț atât de minunat, cum toată dorința lor se îndreaptă spre viața lui, nu ți-ai putea stăpâni lacrimile de bucurie desăvârșită.”¹

Henric al VIII-lea era – la propriu – superior majorității curții sale. Cu o înălțime de aproape 1,9 metri, o circumferință a pieptului de 1 metru și o talie de 78 de centimetri, era o persoană impunătoare, athletică². Era plăcut la înfățișare, asemenea strămoșilor săi yorkiști, și semăna foarte mult cu bunicul său matern, Eduard al IV-lea. Era mereu bine bărbierit și purta părul tuns scurt și îngrijit conturat. Un diplomat venețian care a vizitat curtea Angliei în 1515 a scris o relatare strălucitoare despre tânărul rege, pe care l-a descris drept „cel mai chipeș monarh pe care l-am văzut vreodată; cu o înălțime peste medie, cu o minunată pulpă a piciorului, cu pielea foarte fină și strălucitoare, cu părul șaten pieptănat drept și scurt, după moda franceză, și o față rotundă atât de frumoasă, încât s-ar potrivi unei femei drăguțe”. Thomas Morus, care curând avea să se înalțe la curtea lui Henric, nu era mai puțin măgulitor: „În mijlocul a o mie de nobili tovarăși, regele se remarcă fiind cel mai înalt, iar forța lui e pe măsura trupului său măreț. Are o putere pătimasă în ochi, frumusețe în chipul său, iar în obraji culoarea a doi trandafiri îngemănați”³.

Pe lângă faptul că era un sportiv desăvârșit căruia îi plăcea să-și etaleze îndemânarea în arena pentru turniruri, Henric – un adevărat prinț renesanțist – excela și la muzică, versuri și limbi străine. Își cultiva pasiunile personale cu aceeași energie și dăruire neabătută pe care tatăl său le aplica în problemele politice. Henric

moștenise și farmecul și carisma familiei mamei sale. Afabil, ager la minte și generos peste măsură, era „omul cel mai sufletist”, potrivit lui Erasmus. Thomas Morus era și el de aceeași părere: „Regele are un fel aparte de a face pe oricine să simtă că se bucură de bunăvoința sa specială”. Ambasadorul venețian conchidea că era „prudent, înțelept și lipsit de orice viciu”⁴.

Însă noul rege avea și o latură absolut întunecată. Răsfățat în copilărie, devenise un tânăr foarte șiret, impulsiv și orgolios, cu un temperament îngrozitor și impredictibil. Cei care îl serveau aveau să afle curând cât de repede se putea pierde bunăvoința lui. Profund antipatizați, foștii oameni de încredere ai tatălui său, Empson și Dudley, au fost aruncați în Turn (acuzăți pe nedrept de trădare) la câteva zile după urcarea pe tron a lui Henric și executați în anul următor.

Având în vedere că voia să înlăture rămășițele regimului tatălui său, Henric nu uitase cui își datora ajungerea la domnie. Printre bunurile personale se numărau și veșmintele Ordinului Jartierei ce-i aparținuseră răposatului său frate, Arthur. Deși Henric nu era de obicei sentimental și dăruia bucuros haine și bunuri aparținând foștilor favoriți, a păstrat aceste veșminte încuiate în siguranță în garderoba sa personală pentru tot restul vieții – o recunoaștere, poate, a faptului că numai datorită morții fratelui său a putut deveni rege.

Una dintre primele acțiuni ale lui Henric ca rege a fost să pună capăt certurilor diplomatice privind logodna sa cu Caterina de Aragón, pentru a o putea lua de soție. Au fost cununați pe 11 iunie, cu puțin înainte ca mirele să împlinească optsprezece ani. Caterina s-a transformat brusc dintr-o persoană demnă de milă într-una invidiată. Anii în care o ducea de azi pe mâine cu alocația acordată de avarul ei socru trebuie să-i fi părut o amintire îndepărtată alături de frumosul și carismaticul ei soț și cu reședința plină de toate articolele de lux posibile.

În ciuda atracției lui Henric pentru splendoare și spectacol, nunta sa a fost o chestiune discretă, ținută într-una din camerele private ale reginei de la palatul Greenwich. S-a desfășurat, într-adevăr, într-o asemenea taină, încât niciun detaliu legat de ea nu s-a transmis posterității. Singurele mărturii sunt cuvintele rostite de către mireasă și mire, formule pregătite dinainte de William Warham, arhiepiscop de Canterbury.

Noaptea nunții ar fi petrecut-o în clădirea cu cinci etaje care găzduia apartamentele regale, cu vedere spre grădinile, livezile și fluviul din jur. A fost o alegere foarte personală pentru rege, Greenwich fiind palatul preferat al iubitei sale mame răposate. Elisabeta comandase efectuarea unor lucrări de îmbunătățire a apartamentelor cu puțin timp înainte să moară, inculsiv noi grădini, o bucătărie nouă, un turn nou și noi decorații.

Caterinei i-a fost asigurată o nouă suită pe măsură, care cuprindea 33 de femei de condiție bună – contese, baronese, soții

de cavaleri și doamne de companie. Printre ele se număra și Elizabeth Boleyn, a cărei fiică mai mică avea să fie rivala Caterinei. Aceste doamne au pregătit-o pe Caterina pentru noaptea nunții, deși nu există izvoare care să menționeze ceremonia de împreunare sau vreo etalare în dimineața următoare a cearșafurilor pătate ale noii regine – un obicei care începuse să dispară.

Se pare că exista o puternică atracție între tinerii însurăței. La 23 de ani, Caterina era încă în floarea vârstei, iar Henric, un adevărat prinț galant, era încântat de ideea romantică de a o fi salvat pe sărăcita, dar frumoasa prințesă spaniolă. În ceea ce o privea, Caterina cu greu ar fi putut să nu fie impresionată de tânărul soț chipeș și puternic care o izbăvise de anii de așteptare și de incertitudine.

De data aceasta nu era nicio îndoială că mariajul fusese consumat. Probabil că până la încoronarea Caterinei, care a avut loc în mai puțin de două săptămâni, ea era deja însărcinată. Fericita ei stare a fost anunțată în noiembrie 1509. Henric i-a trimis o scrisoare triumfătoare socrului său, Ferdinand de Aragón, spunându-i că fiica lui „a zămislit în pântecul ei un copil și este grea cu acesta”⁵. Curtea s-a bucurat de fertilitatea cuplului proaspăt căsătorit, încrezătoare că pepiniera regală va fi curând plină de urmași. La urma urmei, erau amândoi tineri, doritori și din neamuri foarte fertile.

Totul a mers foarte bine cu sarcina și s-au făcut pregătirile convenite pentru naștere. S-a comandat un scaun de naștere sau de „gemut” împreună cu un vas din cupru aurit pentru a strânge sângele și placenta. În acest timp, aceeași cristelniță în care fusese botezat Henric a fost trimisă de la catedrala din Canterbury.

Dar la sfârșitul lui ianuarie s-a întâmplat dezastrul. La doar șapte luni de sarcină, Caterina a intrat în travaliu, suferind „doar puțină durere la genunchi”⁶. În ziua de 31 a născut o fetiță moartă. Nu au pierdut, totuși, speranța, pentru că burta Caterinei a rămas umflată, ceea ce i-a făcut pe medici să conchidă că aștepta gemeni și că mai era încă un făt viu. Prin urmare, au continuat pregătirile pentru lăuzie, iar la mijlocul lunii martie 1510 și-a părăsit soțul și curtea și s-a retras la Greenwich.

Pe măsură ce săptămânile treceau și pântecul umflat al Caterinei începuse să se dezumfle, devenea clar că nu avea să mai vină niciun copil. Regele și regina au fost atât de rușinați, încât la început au ținut secret lucrul acesta. Dar curtenii și diplomații iscoditori nu mai puteau fi ținuți la distanță, așa încât, în cele din urmă, vestea a fost anunțată. Caterina i-a scris tatălui ei Ferdinand în mai, recunoscând că suferise un avort. A rămas izolată până la sfârșitul acelei luni – cam zece săptămâni de când începuse pregătirile de naștere.

Vestea a stârnit un val de speculații în regat și peste hotare. Luis Carroz, ambasadorul spaniol, a dat vina pe ciclul menstrual neregulat al Caterinei. Acest lucru era raportat în mod regulat de

către medicii ei, care nu prea făceau un secret din asta: la urma urmei, fertilitatea unei soții de rege era o problemă de interes public justificat. Prin urmare, Carroz a sfătuit-o pe noua regină să-și schimbe dieta. Alții s-au temut că acest eșec inițial de a naște un copil sănătos este semnul unei probleme mai serioase.

De fapt, când a reapărut în societate, Caterina era deja din nou însărcinată, ceea ce însemna că zămislise în perioada de izolare – ceea ce, strict vorbind, însemna că ignorase convențiile stabilite de bunica soțului ei, lady Margaret Beaufort, care dictau că doar după „binecuvântarea” soției regelui după lăuzie aceasta își putea relua relațiile sexuale cu soțul ei. Însă Caterina și Henric socotiseră probabil că, din moment ce nu fusese însărcinată în timpul izolării sale, regulile normale își pierduseră valabilitatea. În orice caz, erau probabil nerăbdători să șteargă rușinea falsei sarcini asigurându-se că va urma curând una adevărată.

Caterina mai avea și un alt motiv pentru a-și ademeni din nou soțul în patul ei. Căci, ca și cum suferința nu ar fi fost destul, în timpul blestematei sale izolări aflate că Henric începuse să flirteze cu Anne Hastings, mai tână soră, căsătorită, a ducelui de Buckingham. Valetul toaletei din suita regelui, sir William Compton, jucase rolul de intermediar între stăpânul său și lady Hastings. Elizabeth Amadas, soția bijutierului regal, a susținut mai târziu că Compton aranjase întâlniri secrete pentru rege și amanta sa în casa lui de pe strada Tamisa și că încercase să o convingă să-l însoțească pe stăpânul regal acolo. Totuși, curând au început să circule zvonuri despre Compton că ar fi început el însuși o aventură cu lady Stafford, zvonuri ce păreau să se confirme atunci când fratele acesteia l-a găsit în camera ei. Compton a negat ferm orice fărâdelege, dar a fost obligat să ia împărțășania pentru a dovedi acest lucru. În timpul acesta, soțul furios al Annei a trimis-o la o mănăstire aflată la 60 de mile depărtare de curte⁷.

Deși Henric fusese discret, soția sa a auzit imediat despre această aventură – probabil ca urmare a faptului că Henric i-a poruncit să o îndepărteze pe sora Annei, Elizabeth Fitzwalter, una dintre doamnele ei de companie preferate. Intuind că ceva nu era în regulă, Caterina l-a înfruntat pe aventurierul ei soț și au avut prima ceartă a căsniciei lor. Henric a considerat că nu are rost să protesteze: în tinerețe fusese liber să-și satisfacă pasiunea pentru femei și nu vedea vreun motiv pentru care căsătoria ar fi trebuit să-l împiedice să o facă și acum. Deși experimentată în eticheta căsniciei regale, regina era îndrăgostită de soțul ei și, prin urmare, infidelitatea lui o rănise. Răceala dintre ei era evidentă întregii curți.

Însă Caterina era deja din nou însărcinată, ceea ce a vindecat repede ruptura. Dornici să evite rușinea unei alte sarcini false, ea și soțul ei au ținut vestea secretă până nu a mai fost nicio îndoială. În acest timp Caterina a avut mare grijă de sănătatea ei, odihnindu-se mai toată vara la reședința unde copilarise soțul ei,

palatul Eltham, și a refuzat să-l însoțească în călătorii. Urmând sfatul ambadorului spaniol, s-a asigurat că are cele mai bune mâncăruri. Printre care, probabil, spanac amestecat cu unt, care era deseori recomandat ca mijloc de înlăturare a constipației – unul dintre efectele secundare mai puțin plăcute ale sarcinii. Dacă acesta nu era eficient, viitoareii mame i se puteau prescrie „supozitoare” făcute din miere și gălbenuș de ou sau din „săpun venețian” – un amestec conținând funze de siminichie⁸.

În decembrie 1510, Caterina a intrat în a doua perioadă de izolare din anul acela, preferând confortul de la Richmond în așteptarea zilelor până la soroc. I s-au repartizat o serie de încăperi de la primul etaj, cu vedere spre grădini și fluviu. O singură fereastră a fost lăsată neacoperită, ceea ce-i oferea reginei o frumoasă priveliște spre sud, spre o grădină împrejmuită cu ziduri dincolo de care curgea Tamisa.

Data fiind evlavie Caterinei, e posibil să o mai fi alinat obiceiul popular de a pune o cruce pe burtă când începeau durerile. De data aceasta au avut un final fericit. În primele ore ale dimineții zilei de Anul Nou 1511, regina a născut un băiat. Reușise să facă singurul lucru care conta pentru o soție de rege: să îi dea acestuia un fiu și un urmaș.

Prințul a fost numit Henry, iar vestea venirii lui pe lume a fost anunțată în toată Londra, anunțându-se zile de sărbătoare publică. S-au aprins focuri, se trăgeau clopote și se auzeau salve de tun din Turnul Londrei. Regele era peste măsură de fericit. În mai puțin de doi ani de domnie, dinastia sa părea deja sigură. Fără îndoială la fel de fericită, mai ales după umilința primei încercări, Caterina a rămas în izolare cel puțin încă trei săptămâni după naștere, conform tradiției. Nu a participat la botezul copilului ei, care s-a desfășurat cu mare pompă și ceremonie. A asistat totuși la splendidele turniruri, ceremonii și banchete care s-au ținut pe 12 și 13 februarie la Westminster pentru a sărbători evenimentul. A fost una dintre cele mai luxoase și mai scumpe serii de spectacole care s-au desfășurat în timpul domniei lui Henric. Dintr-o galerie de deasupra, înfășurată în blănuri scumpe pentru a-i ține cald, Caterina l-a urmărit, împreună cu doamnele ei de onoare, pe soțul ei în rolul lui sir Loyal Heart, purtând un costum brodat cu inițialele soției.

Imediat după aceea, prințul Henry a fost instalat într-o mare reședință a sa, separat de părinții lui și slujit de nu mai puțin de 44 de servitori bărbați, precum și de un număr necunoscut de doici, legănătoare și alte femei. Elizabeth Poyntz a fost numită șefă peste doicile prețiosului bebeluș. Între timp, tatăl său făcuse un pelerinaj la Walsingham (Norfolk), cel mai renumit dintre locurile sfinte răspândite în regat, la care mulți supuși evlavioși mergeau pentru a mulțumi Fecioarei Maria.

Însă recunoștința lui Henric a fost prematură. La doar două luni după naștere, micul prinț a murit. Focurile de artificii și

flamurile care însoțiseră venirea lui pe lume au fost înlocuite de haine cernite și ciocli când micul sicriu a fost transportat într-o procesiune solemnă de la Richmond la Westminster. Henric și Caterina erau atât de îndurerați, încât persoanele îndoliate au fost avertizate să nu-și prezinte condoleanțele pentru a nu provoca o nouă izbucnire în lacrimi. Cronicarul Edward Hall a descris cum regina a căzut în „mare tânguire”. Făcând apel la pietatea ei naturală, soțul a încercat să o consoleze spunându-i că așa a vrut Dumnezeu. Și cu cât acest lucru era mai condamnat, cu atât mai mult Dumnezeu s-ar fi supărat. Nicio vină nu a fost adusă personalului de îngrijire. Elizabeth Poyntz a fost răsplătită pentru serviciul ei cu o rentă anuală de 20 de lire (6.000 de lire în banii de azi)⁹.

Moartea prințului Henry i-a apropiat și mai mult pe părinți, uniți în durere, iar în luna septembrie a acelui an circulau zvonuri că regina era din nou însărcinată. De fapt erau zvonuri nefondate – stârnite, probabil, de ceea ce se bârfea printre doamnele de onoare ale Caterinei cu privire la faptul că nu mai avea sângerări lunare. Dacă într-adevăr așa era, acest lucru se datora mai degrabă ciclului ei de obicei neregulat sau supărării cauzate de moartea fiului ei. În orice caz, aveau să mai treacă doi ani până să apară din nou speranța.

Caterina a rămas grea în primăvara anului 1513. Spre deosebire de sarcinile anterioare, nu s-a bucurat prea mult de odihnă. Soțul ei a plecat să se lupte în Franța curând după aflarea veștilor, iar în luna septembrie din acel an Caterina a fost nevoită să facă față unei invazii scoțiene. Tratatul Păcii Eterne nu s-a ridicat la înălțimea numelui și, în ciuda protestelor soției sale Margareta de a adera la termenii negociați cu fratele ei, Iacob s-a hotărât în favoarea „Vechii alianțe” dintre Scoția și Franța. Într-o acțiune ce amintește de mama sa, regina războinică, Caterina a călărit spre nord, toată în armură, pentru a vorbi trupelor sale, în ciuda faptului că sarcina era de acum înaintată. Și acestea au dobândit o victorie importantă la Flodden Field, zdrobind forțele scoțiene. Savurând triumful, Caterina i-a transmis vestea soțului ei în Franța, adăugând și o bucată din haina însângărată a lui Iacob al IV-lea, care murise în luptă, pentru ca Henric să o folosească drept flamură în asediul de la Tournai.

Imediat după ce sărbătorirea victoriei s-a încheiat, Caterina a călătorit la Walsingham, vrând să se roage pentru o naștere fără probleme. Dar probabil că această călătorie, împreună cu efortul de a conduce războiul împotriva Scoției au dus la un alt travaliu prematur. Pe 17 septembrie a dat naștere unui fiu care a murit la scurt timp după aceea. Henric a sosit acasă luna următoare și, încă o dată, a jeli în intimitate cu soția lui. Se vedea că erau atât de „drăgăstoși”, încât curtenii erau „încântați” de armonia evidentă a căsniciei lor.

Șase luni mai târziu regina era din nou însărcinată. În august 1514 burta îi crescuse așa de mult, încât era clar pentru oricine o vedea. Ambasadorul venețian raporta că era „însărcinată [și] îmbrăcată în satin cenușiu cu lanțuri și giuvaericele, iar pe cap avea o bonetă de aur”. Faptul că era la a patra sarcină și nu avea încă niciun copil în viață nu era ceva absolut neobișnuit. Într-o epocă în care cunoștințele de obstetrică erau rudimentare, iar alimentația și igiena lăsau mult de dorit, rata mortalității atât la prunci, cât și la mame era mereu ridicată – aproximativ unul din cinci nou-născuți nu supraviețuia. Un factor esențial îl constituiau travaliile lungi și dificile suportate de mame. Deși moașele mai experimentate erau îndemânate și capabile, altele foloseau metode cu consecințe fatale, cum ar fi atașarea unui cârlig de capul copilului în încercarea de a-l smulge afară. Infecțiile postpartum erau de asemenea extrem de obișnuite într-o epocă a igienei deficitare și a interpretărilor medicale eronate.

Chiar și așa, pierderea a trei copii era cel puțin regretabilă și putea indica o problemă fundamentală, fie la Caterina, fie la soțul ei. O teorie răspândită era că Henric ar fi suferit de sifilis, teorie bazată în mare parte pe reputația de afemeiat a lui Henric, care se bucura de favorurile unui șir de amante (și, mai târziu, soții). Faptul că manifesta o serie de simptome – cum ar fi iritații, inflamații și schimbări de temperament – a fost folosit în sprijinul acestei teorii. Însă promiscuitatea lui Henric fusese exagerată. Documentație credibilă există doar în privința relațiilor sexuale pe care le-a avut cu câteva femei, în afara soțiilor lui. Nu există vreo dovadă că vreunul dintre copiii lui, cei care au supraviețuit, ar fi avut sifilis congenital.

Iar șansele ca problema să fi fost la Caterina sunt la fel de mici. O teorie presupune că ar fi avut Rh negativ, ceea ce făcea ca organismul să respingă fetele. Dar această respingere se produce de obicei în primul trimestru, or ambele pierderi de sarcină ale Caterinei au avut loc cam în luna a șaptea. O altă posibilitate este ca, în acea epocă de igienă precară, mâncarea și apa pe care le consuma la curte să fi fost infectate cu listeria, o bacterie care poate duce la avort, naștere de prunci morți și îmbolnăvire gravă a nou-născuților. La fel, sarcinile sale eșuate s-ar fi putut datora toxemiei (preeclampsie), iar stricta respectare a zilelor de post se poate să fi contribuit la lucrul ăsta.

Ultima sarcină a Caterinei nu a fost menită să se încheie cu bine. Cam în noiembrie 1514 a dat naștere unui prunc mort, care sosise cu o lună mai devreme. În vârstă de 30 de ani și fără niciun copil în viață din multele sarcini pe care le avusese, regina trebuie să fi fost aproape de disperare. În plus, ceea ce înrăutățea și mai mult lucrurile, știa că soțul ei curta diferite doamne de la curte, printre care se număra și Jane Popincourt, doamna ei franceză de onoare. Jane slujise înainte la curtea lui Ludovic al XII-lea și fusese numită în suita Caterinei la urcarea pe tron a lui Henric al

VIII-lea. A început o aventură cu ducele de Longueville, care a fost capturat de Henric în bătălia de la Spurs din 1513 și adus înapoi în Anglia. Deși nu există o dovadă directă a unei aventuri cu regele englez, mai târziu Henric i-a făcut într-adevăr o donație generoasă de 100 de lire. Pe atunci, Jane ajunsese atât de rău famată, încât, când s-a propus să se întoarcă în Franța și să slujească în suita noii soții a lui Ludovic, sora lui Henric, Maria, regele francez a respins indignat ideea din cauza caracterului ei imoral.

Totuși, un inamic mult mai semnificativ câștiga în importanță. La sărbătorile de Anul Nou ținute la Greenwich în 1515, la scurt timp după ce Caterina pierduse băiatul prematur, una dintre tinerele doamne de onoare ale reginei, Elizabeth Blount, a fost centrul atenției. Elizabeth („Bessie”) cea cu părul de aur și cu ochi albaștri era renumită pentru talentul la muzică și la dans și era partenera regelui la petreceri. Îmbrăcată în catifea albastră cu beretă aurie și mască, era o priveliște seducătoare. Caterina, care nu bănuia nimic, s-a bucurat atât de mult de reprezentație, încât și-a invitat soțul și pe doamna de onoare să o repete în apartamentele ei private.

Era greu pentru Henric să nu fi fost atras de frumoasa Bessie, iar ea era fără îndoială măgulită de atențiile sale. Deși cu nouă ani mai în vârstă decât ea, la 23 de ani el era în culmea puterii fizice și sexuale. Rapoarte diplomatice sugerează că era un amant afectuos și priceput – deși mai degrabă unul conservator. Statutul său regesc îl făcea și mai irezistibil tinerelor femei din suita soției sale. Iar în ochii contemporanilor, Henric era îndreptățit să caute și alte debușee pentru poftele sale sexuale în timpul numeroaselor sarcini ale Caterinei: într-adevăr, el pur și simplu își făcea datoria de soț iubitor și respectuos.

Însă atitudinea Tudorilor față de sexul extraconjugal – chiar față de sex în general – era mai complexă. Societatea era împărțită în cei care credeau că celibatul era starea ideală, deoarece îl apropia pe om de Dumnezeu, și cei care credeau în sfânta legătură a căsătoriei. Primii erau de acord cu învățăturile Greciei antice, având oarece sprijin în Biblie. Sfântul Pavel propovăduise că cel singur se îngrijea de cele ale lui Dumnezeu, iar cel căsătorit se îngrijea de cele lumești. Acest lucru era întărit (cel puțin teoretic) de moștenirea a 500 de ani de comunități de celibatari în cadrul sutelor de mănăstiri care dominau zonele rurale din Anglia.

În același timp însă, Biblia promova și valorile vieții de familie. Se consemna că Hristos participase la nunți, iar învățăturile sale despre sex și căsătorie arată clar că susținea unirea spirituală și trupească dintre bărbat și femeie. Dintr-un punct de vedere practic, mulți considerau că sexul era necesar pentru sănătate. Chiar și grecii, care susțineau beneficiile celibatului, spuneau că sexul în mod regulat (bun) avea un efect pozitiv asupra apetitului și digestiei, făcea corpul ușor și vioi,

deschidea porii și purifica flegma. De asemenea, stimula sănătatea mentală bună, alungând melancolia și nebunia. Pe de altă parte, sexul „prost” slăbea atât trupul, cât și mintea, târându-l pe om până la nivelul unui animal de rând. Majoritatea minților luminate erau de acord că prea mult sex, de orice fel, era dăunător sănătății. O teorie larg acceptată era aceea că orice act sexual scurta cu o zi viața unui bărbat. De aceea, se recomanda limitarea împreunării la o dată pe săptămână, cu o abținere temporară în timpul menstruației femeii.

Chiar dacă aventurile lui Henric erau justificate pe temeiul nevoii de eliberare sexuală în timpul sarcinilor soției sale, ele nu erau privite cu ochi buni de Biserica Catolică. În această epocă de dinainte de Reformă, Henric se considera un catolic pios și tradițional. Și totuși, încălca învățătura limpede formulată că adulterul era împotriva legilor lui Dumnezeu. Mulți credeau că, până și în căsnicie, actul sexual era doar pentru procreare. Plăcerea era un obiectiv secundar.

Teologii considerau de mult „vărsarea risipitoare a seminței”, prin masturbare sau sex oral, dăunătoare și păcătoasă. În secolul al XII-lea, Sf. Hildegard von Bingen era de părere că „bărbații care își ating propriul organ genital și își varsă propria sămânță își pun sufletele în mare pericol”. Ideea a fost preluată în secolul următor de avocatul și teologul William Pagula, care îi avertiza pe preoții parohi că, „dacă cineva a vărsat cu bună știință și de voie sămânța coitului în orice alt fel decât în mod natural cu soția sa, păcătuiește grav”. O altă autoritate avertiza că vărsarea spermei dăunează bărbatului „mai mult decât dacă ar sângera de patruzeci de ori pe atât”¹⁰. În 1533 s-a votat o nouă lege care făceau pasibile de pedeapsă cu moartea toate actele „nenaturale împotriva Voinței omului și a lui Dumnezeu”, inclusiv sexul anal și perversiunile sexuale. Copiii născuți în afara căsătoriei legale se confruntau cu stigmatul social de bastard, iar părinții se puteau alege cu pedepse corporale severe și cu amenzi.

Totul era foarte bine, dar într-o epocă în care marea majoritate a căsătoriilor regale și nobile se făceau în scopuri dinastice, politice și financiare, era inevitabil ca de multe ori bărbații să caute în altă parte plăcerea sexuală. Era o practică obișnuită ca soții să frecventeze prostituate sau să aibă legături cu femei de condiție inferioară. Cu toate acestea, femeile care aveau aventuri extraconjugale nu se bucurau de aceeași înțelegere. Femeile trebuiau să își facă datoria și să tolereze mariajele nesatisfăcătoare – și să producă urmașii necesari, potrivit înțelegerii. Și totuși, se credea că femeile erau în mod natural mai vorace și mai necontrolate din punct de vedere sexual decât bărbații. Alcătuite din umori reci, umede și flegmatice, aveau o nevoie incontrollabilă de esența caldă a unui bărbat. Și în timp ce bărbații aveau tăria să își controleze apetitul, femeile erau prea slabe să facă asta. Acest lucru făcea parte din răutatea lor naturală,

care-și avea originea în păcatul Evei. Se credea că o femeie care se deda în exces actelor sexuale devenea sterilă, pentru că uterul ei ajungea să fie prea umed și alunecos pentru a putea reține sămânța unui bărbat.

Teoriile medicale despre organele sexuale erau cel puțin confuze și contradictorii. În timp ce unii medici susțineau că fătul se forma în întregime din sămânța bărbătească, uterul femeii asigurând doar un loc de creștere, alții argumentau că exista și o sămânță femeiască pe lângă cea bărbătească și că cele două trebuiau să se combine pentru ca zămisirea să aibă loc. Cei care adoptau ultima teorie credeau că organele genitale ale femeii aveau aceeași formă ca și cele ale bărbatului, cu două testicule mici deasupra vaginului în apropiere de baza uterului. Scriind în anii 1570, Thomas Vicary înfățișa organele reproducătoare ale femeii ca fiind „la fel ca ale unui bărbat, însă inversate sau întoarse spre înăuntru”¹¹. Se credea, totuși, că sămânța femeii era mai apoasă, mai rece și mai slabă decât cea a bărbatului.

În domeniul confuz și contradictoriu al sexului extraconjugal nu e poate surprinzător faptul că, în aventurile sale, Henric al VIII-lea dădea dovadă întotdeauna de cea mai mare discreție. Acest lucru face dificil (uneori imposibil) de stabilit când au început și când au luat sfârșit, chiar și cu cine. Nu există nicio mărturie de încredere că Henric ar fi făcut ceva mai mult decât să danseze cu Bessie Blount la Greenwich în ianuarie 1515. Chiar și dacă legătura lor începuse, Henric a continuat să viziteze patul soției sale, dureros de conștient de nevoia de a avea un urmaș. În mai, Caterina era din nou însărcinată. Informația a devenit publică în octombrie sau noiembrie, iar curtea era iarăși cu sufletul la gură în timp ce regina se retrăgea la palatul Placentia (Greenwich), în ianuarie 1516. Când, la scurt timp după aceea, a sosit vestea morții tatălui Caterinei, Ferdinand, regina însărcinată nu a fost înștiințată, de teamă să nu-i fie declanșată o altă naștere prematură sau să nască un copil mort.

Când travaliul reginei a început pe 17 februarie, s-au respectat toate ritualurile obișnuite și au fost luate toate măsurile de precauție. Doar că de această dată s-a produs o schimbare importantă: Caterina a apelat la serviciile unui medic bărbat. Arhivele conțin o plată către un anume Doctor Vittoria, pentru servicii efectuate la nașterea copilului. Nu e limpede dacă regina ignorase convențiile stricte ale nașterii prin prezența unui bărbat în camera de naștere sau dacă Vittoria a ajutat cu sfaturi de la distanță. Faptul că i s-a cerut ajutorul indică probabil că era o naștere deosebit de dificilă – și cum trecuse deja prin patru, Caterina nu mai era dispusă să riște.

La 4 dimineata, pe 18 februarie, regina a născut o fetiță, Maria. Copila nu era fiul după care Henric tânjea atât, dar măcar era sănătoasă – și dată fiind experiența nașterilor Caterinei, era ceva demn de recunoștință. Un botez somptuos a avut loc trei zile

mai târziu la biserica Observanților, la care au participat cei mai înalți membri ai curții – printre care și Thomas Wolsey, întâiul sfetnic al regelui.

Între timp regina primea leacurile tradiționale menite să o ajute să-și revină după travaliu. Acestea includeau prafuri de aloë și tămâie care erau aplicate pe abdomen. Un travaliu dificil, ca acela suferit de Caterina, putea duce la ruptură vaginală. Iar aceasta nu era tratată, ci era lăsată să se vindece natural. Totuși, în lipsa unei igiene adecvate, de multe ori ruptura se infecta, cu rezultate fatale. Între timp, pentru a calma și încălzi părțile care fuseseră întinse, corpul femeii putea fi învelit în lâna unei oi proaspăt tunse.

În vreme ce Caterina se recupera după naștere, fiica ei a fost dată în grija unei doici, Katherine Pole, soția unui gentilom ușier al regelui. Katherine a alăptat-o pe Maria în primii doi ani de viață. Prințesa avea și o echipă de patru legănătoare pentru a o ține liniștită în leagăn și, chiar mai necesar, o spălătoreasă. La câteva zile după naștere, i-a fost atribuit un trezorier care să-i administreze finanțele reședinței, precum și un capelan și o doamnă de onoare. Era o curte în miniatură pentru micuța prințesă, iar personalul acesteia va deveni familia ei – mult mai apropiați decât părinții. Totuși, neobișnuit pentru un copil de rege, nu există vreo dovadă că Maria a crescut împreună cu copiii unor nobili de rang înalt care să-i țină companie în camera de joacă și, mai târziu, la studii.

Prima guvernantă a Mariei a fost Elizabeth Denton, o matroană cu experiență care avusese grijă de copiii tatălui ei. Dar pe vremea nașterii Mariei Elizabeth era o femeie în vârstă care în 1518 a fost înlocuită cu lady Margaret Bryan, agitată și pricepută. Femeia care avea să aibă cea mai mare influență asupra prințesei copile a fost, totuși, guvernanta Margaret Pole, contesă de Salisbury. Numirea ei a fost dorința expresă a reginei, care era prietenă apropiată cu Margaret. Fiica ducelui de Clarence, căzut în dizgrație, frate al lui Eduard al IV-lea, Margaret avea sânge regal și era considerată una dintre cele mai de frunte femei din regat.

Ca nou-născut, Maria a fost înfășată în scutecele tradiționale. Dar când a început să umble pe la vârsta de un an, a fost „îmbrăcată” – adică i s-au pus haine lungi până la glezne. Pentru fete, acestea erau de obicei o versiune miniaturală a ținutei femeilor adulte, deși nu purtau corset până la doi-trei ani (și chiar și atunci nu era strâns prea tare), iar corsajul era încheiat la spate, și nu cu un pieptar în față¹².

Deși era încântat de noua sa fiică, regele avea încă nevoie de un urmaș de parte bărbătească. Prin urmare, a continuat să frecventeze regulat patul Caterinei – conștient, fără îndoială, că fertilitatea ei scădea foarte repede. Doi ani au trecut fără vreun semn al unui alt copil, dar în primăvara anului 1518 regina avea motive să spere că era din nou însărcinată. Henric i-a împărtășit

vestea lui Wolsey în aprilie. La scurt timp după aceea a plecat în grabă din Londra, cu soția, pentru a scăpa de îngrozitoarea boală a transpirației. Însoțiți de o curte mult diminuată, au petrecut vara călătorind între diferite case de la țară, găzduiți de diverși supuși de rang nobil. În acest timp, sarcina Caterinei a progresat de la o „probabilitate” nesigură la o „mare speranță”, așa încât au început pregătirile pentru retragerea ei la Greenwich.

Ochii lumii erau din nou ațintiți asupra Angliei. Sebastian Guistinian, ambasadorul venețian la Londra, i-a scris papei la sfârșitul lui octombrie că nașterea reginei era iminentă și că spera ca pruncul să fie băiat, pentru „ca regele să fie liber să se lanseze în orice întreprindere majoră”. Aceasta era și dorința cea mai aprigă a lui Henric, care, totuși, nu părea menită să se împlinească. Luna următoare Caterina a născut o fetiță, din nou cu o lună înainte de termen. Guistinian a raportat despre „supărarea” supușilor lui Henric, care „așteptau un prinț”¹³. Șapte zile mai târziu, micuța era moartă. Din cele șase sarcini ale Caterinei, era a cincea în care născuse un copil mort sau care a trăit puțin.

Aflată acum în pragul împlinirii a 33 de ani, speranțele Caterinei de a mai avea un copil scădeau cu repeziciune. Diferența de vârstă dintre ea și Henric părea din ce în ce mai mare. Anii ei fertili erau pe terminate, în timp ce soțul său era încă în floarea vîguroasă a vârstei. Ca pentru a dovedi lucrul ăsta, în timpul ultimei sarcini a soției sale, Henric începuse (sau reluase) o aventură cu Bessie Blount. La data la care se născuse această fiică ce nu a trăit mult, amanta îi purta deja în pânțece copilul. Dacă regina nu îi putea dăruia un fiu, atunci poate că altă femeie putea.

În primele luni ale anului 1519, Henric al VIII-lea l-a însărcinat pe prim-ministrul său, Thomas Wolsey, cu o problemă oarecum delicată. Bessie Blount, a cărei sarcină era acum vizibilă, fusese trimisă de la curte din motive de discreție, iar Wolsey a fost însărcinat cu pregătirea nașterii. Firește, nu trebuia să fie ceva sofisticat, ca în cazul unei regine, dar Henric era destul de preocupat de sănătatea copilului său bastard, așa încât voia să se asigure că Bessie avea să se bucure de cât mai mult confort posibil.

Nu există dovezi că regina ar fi știut de nașterea iminentă a copilului nelegitim al soțului ei. E posibil ca eforturile depuse de Henric pentru a ascunde nașterea lui Bessie la mănăstirea augustiniană St Laurence din Blackmore (Essex) să fi urmărit salvarea demnității soției sale, mai degrabă decât ca aceasta să nu afle. Și a reușit atât de bine, încât data la care Bessie a născut poate fi doar aproximată – în iunie 1519.

Faptul că Henric a rezistat tentației de a sărbători la curte această naștere trebuie să fi necesitat o mare reținere din partea lui, deoarece avea toate motivele să fie bucuros. Bessie îi dăruise ceea ce el râvnise în ultimii zece ani: un fiu sănătos. Momentul era cât se poate de potrivit – pentru toți, cu excepția Caterinei. Avortul

ei recent, după care nu mai existaseră semne ale unei alte sarcini, dovedea că problema nu era regele, care acum avea un fiu viguros, ci soția lui.

Deși nu există nicio mărturie a vreunei celebrări deschise la curte, Henric a făcut limpede cunoscut lumii că fiul lui Bessie era al lui. Iar botezul nu a fost câtuși de puțin ținut secret, ca nașterea: prim-ministrul regelui, Wolsey, a fost naș și a făcut și mai evidentă paternitatea lui Henric dându-i copilului numele Henry FitzRoy. Nașterea fiului ei a fost și apogeul, dar și sfârșitul legăturii lui Bessie cu Henric. Câteva săptămâni mai târziu regele a căsătorit-o cu Gilbert Tailboys, moștenitorul lui George, Lord Tailboys de Kyme, Lincolnshire¹⁴.

Între timp, în urma eșecurilor continue ale soției sale de a-i oferi un fiu și un moștenitor, Henric devenea tot mai conștient de nevoia de a asigura prin alte mijloace stabilitatea dinastiei sale. În primii ani de domnie, hotărât să facă din curtea lui invidia întregii lumi, a cheltuit peste măsură pentru crearea unui centru de cultură, artă, decadență și ceremonie. Nefiind mulțumit cu seria impresionantă de palate regale pe care le moștenise, a comandat altele. Henric a fost cel mai prolific constructor dintre toți monarhii Tudor, iar în timpul domniei sale numărul palatelor a crescut de la 12 la 55. Cele mai multe au fost influențate din plin de arhitectura burgundă și reflectau și impactul Renașterii italiene, cu motive ornamentale „antice”.

Unul dintre cele mai spectaculoase palate ale lui Henric era Nonsuch (Surrey). Plănuit ca o celebrare a puterii dinastiei Tudor, numele său era o mândrie că nu mai exista în lume un palat asemănător. Construit în jurul unor curți cu turnuri înalte octogonale la fiecare capăt, avea decorații de stuc pe fiecare perete disponibil. În apropiere, la Walton (Surrey), marele conac de la Oatlands a fost achiziționat de Henric și transformat într-un somptuos palat cu curte. Între timp, în inima Londrei, Henric „a cumpărat toate pajiștile de lângă St James și acolo a ridicat un conac frumos și un parc și a construit multe case scumpe și comode pentru distracție”¹⁵.

De asemenea, Henric a renovat și redecorat unele dintre palatele moștenite. La cel mai vechi dintre ele, castelul Windsor, a adus îmbunătățiri capelei St George. Însă Henric considera Windsor un loc mohorât, așa încât rareori a stat acolo. „Parcă aș fi într-o temniță”, s-a plâns el o dată, „căci aici nu sunt nici galerii, nici grădini prin care să mă plimb”¹⁶. Mult mai pe gustul său era Hampton Court. Inițial construit de Wolsey, a trecut mai târziu în posesia lui Henric, care s-a apucat imediat să-l remodeleze și să-l extindă. A adăugat o Mare Sală magnifică, o nouă serie de apartamente regale, o curte mare pentru turniruri, un teren de tenis acoperit și alte facilități sportive pentru a crea palatul perfect pentru plăcere și intimitate. La terminarea lucrărilor, Hampton Court avea nu mai puțin de 800 de camere, toate bogat decorate cu

draperii și mobilă scumpe și era clar conceput pentru a stârni admirație.

Henric s-a asigurat ca toate palatele lui să fie aranjate minunat cu decorații și țesături luxoase. Tânărului rege îi plăceau în mod deosebit tapiseriile, adunând o colecție de mai bine de 2.000 până la sfârșitul domniei¹⁷. Doar la Hampton Court se găseau 430 de draperii, iar un set (*Povestea lui Avraam*) era evaluat la uriașa sumă de 8.000 de lire, mai scumpe decât acesta fiind doar bijuteriile coroanei¹⁸. Țesute cu fire de mătase din cel mai frumos auriu, argintiu, roșu, albastru, verde și o paletă de alte culori strălucitoare, înfățișau o priveliște orbitoare vizitatorilor și curtenilor deopotrivă, mai ales în lumina lumânărilor.

O echipă separată de artizani a fost angajată să confecționeze și să repare draperiile și tapiseriile care împodobeau palatele regale. Aceasta cuprindea nu mai puțin de 26 de croitori de livrele și zece lucrători la perdele. Totuși, spre deosebire de cei care lucrau la hainele regelui, aceștia erau angajați numai din iunie până în septembrie, pentru a economisi căldura și lumina. E un rar exemplu de cumpătare în cheltuielile altfel excesive ale garderobei lui Henric.

Un inventar al bunurilor lui Henric efectuat la sfârșitul domniei cuprinde 800 de covoare, din care 100 erau „covoare mari” (măsurând 4,5 până la 10,5 metri lungime), folosite la acoperirea atât a meselor, cât și a podelelor. Multe erau bogat decorate cu trandafiri Tudor, figuri geometrice clasice și alte motive simbolice brodate. Un covor deosebit de luxos era brodat dens pe toată suprafața cu fir de aur și argint, cu un cerc central și margine de catifea verde brodată cu aur și perle și alte cercuri de satin purpuriu cu trandafiri albi și roșii. Majoritatea ferestrelor palatelor regale aveau obloane, dar cele ale „odăilor private” ale regelui erau acoperite cu perdele din țesături scumpe.

Henric a cheltuit excesiv și pe blănuri, mai ales pe cele preferate – frumoasele și somptuoasele blănuri de samur, aduse tocmai din Rusia. În timpul domniei sale, Henric a strâns nu mai puțin de 844 de blănuri de samur, majoritatea fiind depozitate în două cufere din fier în vechea casă a bijuteriilor din palatul Whitehall. Regele a împodobit multe dintre aceste blănuri cu pietre prețioase și alte ornamente. Una dintre ele e descrisă într-un inventar ca având capul animalului montat în aur, cu perle la urechi și rubine în locul ochilor, circumscris de un colier de aur ornamentat cu patru diamante și patru rubine și cu un ceas la cap. Picioarele samurului erau și ele din aur, cu gheare de safir¹⁹.

Luxul atingea niveluri extreme în apartamentele private ale lui Henric. Un pat comandat pentru „dormitorul întunecat” de la palatul Whitehall oferă o privire asupra splendorii de care era înconjurat în orele petrecute în intimitate²⁰. Baldachinul și pologul erau făcute din bucăți de pânză țesută cu fir de argint și aur, tivită cu panglică de catifea mov și brodată cu trandafiri Tudor, crinul

francez și blazonul regal al Angliei. Draperiile care erau trase în jurul lui erau făcute din tafta purpurie și albă, cu panglică aurie de-a lungul tivului. Un număr uimitor de opt saltele erau așezate peste baza țesută strâns.

Unul dintre puținele lucruri ale lui Henric care au ajuns până la noi este un frumos pupitru de scris, pe care probabil l-a ținut în birou. Făcut din lemn de nuc bălțuit și piele aurită, a fost decorat de Lucas Horenbout, un pictor flamand specializat în miniaturi. A pictat blazonul regelui și reginei susținut de amorași, cu trâmbițe, medalioane, motive antice și chipurile lui Venus și Marte. Altundeva era chipul pictat al Sfântului Gheorghe și capetele lui Hristos, Paris și Elena. Pupitrul e tivit cu catifea roșie și are o serie de sertare și compartimente secrete²¹. Numeroase alte bunuri personale sunt enumerate în inventarele curții. Acestea includ cutii pentru piepteni, pânze pentru bărbierit, batiste și învelitori pentru cărțile de rugăciune. Toate erau splendid realizate din cele mai bune materiale, dar, din păcate, nu au supraviețuit.

Se poate ca Henric să fi fost un înăscut om de spectacole, iar curtea lui un teatru nemaipomenit, dar pentru menținerea acestei imagini era nevoie de o trupă de mii de „recuziteri”. Acești bărbați și femei lucrau zile întregi (de multe ori și noaptea) pentru a se asigura că regele și curtea lui se prezentau întotdeauna în cel mai scilipitor stil cu putință.

Numărul membrilor personalului camerei private a lui Henric a crescut foarte mult în prima parte a domniei sale: de la cei câțiva apropiați ai tatălui său până la nu mai puțin de 50 de servitori. Dacă pentru Henric al VII-lea apartamentul privat fusese sediul afacerilor și vieții lui intime, fiul lui l-a umplut cu prieteni și confidenți, devenind un for al vieții lui sociale.

Cel mai important dintre membrii personalului camerei private era valetul toaletei, căruia Henric i-a acordat o și mai mare importanță și onoare decât tatăl său. Henric a ales pentru acest rol bărbați de cel mai înalt rang, iar aceștia erau favoriții lui personali. Primul numit a fost sir William Compton, pe care Henric îl știa din copilărie. Când tatăl lui Compton a murit în 1493, Henric al VII-lea a devenit tutorele lui și l-a numit slujitor al fiului său mai mic. Deși era cam cu nouă ani mai mare decât prințul, cei doi au devenit prieteni apropiați, iar unul dintre primele lucruri pe care Henric le-a făcut după ce a devenit rege a fost să-l numească pe Compton valet al toaletei. Într-un an, vorbind despre Compton, ambasadorul spaniol l-a numit „privado” sau favoritul regelui, iar în 1511, ambasadorul francez spunea despre el că se bucură de mai mult „crédit” la Henric decât oricare alt slujitor²².

Curtean desăvârșit, Compton era și un soldat excelent și avea să-l slujească pe rege într-o serie de campanii. Ca valet al toaletei, trebuia să îl însoțească pe stăpânul său regele oriunde mergea acesta. De exemplu, atunci când, la începutul domniei, Henric a participat deghizat la un turnir, Compton a fost singurul său

tovarăș. Ca să poată fi lângă stăpânul său cu ușurință la orice oră din zi și din noapte, camerele valetului toaletei erau amplasate chiar sub camera privată din fiecare palat, legată de aceasta printr-o scară privată.

Deși sarcina primară a acestuia era în continuare aceea de a-l asista pe rege la toaletă, Compton își sporea tot mai mult portofoliul și cu alte îndatoriri. Printre acestea se număra și aceea de a fi mesagerul cel mai de taină al regelui. Ca atare, era responsabil cu sarcina foarte sensibilă și secretă de a duce mesaje ale stăpânului său atât reginei, cât și amantelor – după cum dovedise aventura cu Anne Hastings. Chiar mai importantă era datoria valetului de a controla accesul la rege, ceea ce-i sporea și lui influența.

Ca parte din lărgirea personalului particular, în 1518, Henric a creat un nou set de ofițeri de rang înalt, gentilomi ai camerei private. Aceștia erau în total doisprezece nobili (inclusiv valetul toaletei), dintre care șase erau de serviciu în orice moment. Erau diferențiați prin robele și vestele lor din damasc negru. Gentilomii aveau o poziție extrem de privilegiată și influentă, fiind capabili să-l sfătuiască și chiar să-l influențeze pe rege, precum și să controleze accesul la prezența sa și să facă tot felul de afaceri. Așadar, chiar dacă multe dintre sarcinile cerute de slujba lor – să aducă, să care, să îmbrace și să dezbrace – puteau fi considerate, din punct de vedere teoretic, înjositoare pentru niște bărbați de origine și rang înalt, faptul că le făceau pentru rege – „nu... un om, ci... o ființă mai înaltă și mai divină” – le transforma într-o ocupație onorabilă²³.

Pe lângă îndeplinirea sarcinilor formale, gentilomii camerei private aveau și datoria de a-l însoți pe rege la activitățile lui sportive și la alte distracții. Mergeau cu el la vânătoare și la șoimărit, participau la turniruri, luau parte la carnavaluri, jucau tenis, cărți sau alte jocuri de masă. Era de așteptat să fie oameni de calitate și educație suficiente pentru a fi pe măsura gusturilor și inteligenței lui Henric, astfel încât să poată conversa cu ei despre orice. Henric alegea bărbați de cea mai mare încredere și care-i puteau oferi o tovarășie pe gustul său. Trebuie să aibă „o stimă și o privire vigilentă și plină de respect asupra Maiestății Sale, ca dintr-o singură privire a lui sau expresie a feței să își dea seama ce-i lipsește sau care ar fi plăcerea pe care ar vrea să și-o satisfacă”²⁴. Mulți dintre bărbații aleși de Henric îl slujiseră pe când era prinț de Wales și erau alegeri personale, nu politice. Ducele de Buckingham mormăia, cu oarece justificare, că regele „acorda salariile, funcțiile și recompensele unor băieți, nu unor nobili”²⁵.

Gentilomii au devenit cunoscuți pentru comportamentul lor turbulent și nepotolit, care era încurajat de stăpân. Unul dintre cei mai scandalagii era Francis Bryan, fiul femeii care se ocupa de creșterea prințesei Maria. Venise la curte la o vârstă foarte fragedă

și împărtășea pasiunea lui Henric pentru turnir, jocuri de noroc și tenis. Ca și regele, risca în timpul jocurilor și și-a pierdut un ochi în timpul unui turneu în 1526, ceea ce l-a obligat ca de atunci încolo să poarte un plasture distinctiv pe ochi. Era de asemenea un soldat, diplomat și om de litere desăvârșit, cu o agerime malițioasă și un farmec irezistibil. Promiscuu din punct de vedere sexual, în timpul unei călătorii la Calais a cerut „un pat moale, apoi o prostituată tare”. Lipsa naturală de respect a lui Bryan l-a îndemnat să adopte ceea ce alți curteni vedeau a fi o familiaritate excesivă față de rege. Îi spunea întotdeauna glume și tot ce-i trecea prin minte, dar lui Henric îi plăcea de el pentru asta și a rămas în grațiile lui tot timpul domniei.

În rest, personalul camerei private includea și patru slujitori apropiați (*esquiers of the body*). Cavaleri antrenați, ei vegheau în permanență asupra regelui, ajutându-l să se îmbrace și anunțându-l pe lordul șambelan „dacă lipsea ceva pentru persoana sau plăcerea sa”. Ca și gentilomii, și ei erau confidenții regelui: „Datoria lor constă în multe taine”, remarca un contemporan²⁶. Printre cei numiți în această funcție se numărau Edward Neville și sir Thomas Boleyn. Neville era un văr îndepărtat al regelui și semăna atât de mult cu acesta, încât de multe ori erau considerați frați. Între timp, Boleyn își începuse serviciul la curte în perioada tatălui lui Henric, în 1501. Un parvenit fără scrupule, se căsătorise (depășindu-și cu mult poziția) cu Elizabeth Howard, fata contelui de Surrey, iar principala sa proprietate era frumosul castel Hever (Kent). Un om pe cât de ambițios, pe atât de învățat, vorbea latina și franceza mai bine decât oricine de la curte, iar Henric l-a folosit într-o serie de solii importante.

Ceilalți doi slujitori apropiați fuseseră în slujba lui Henric încă de când acesta era mic. Henry Guildford a fost descris ca „un tânăr robust foarte iubit de rege”. Era întotdeauna în centrul spectacolelor de la curte, cum ar fi într-o piesă despre Robin Hood și vesela lui ceată, pusă în scenă în ianuarie 1510, în onoarea reginei. Iar William Fitzwilliam împărtășea dragostea stăpânului său pentru vânătoare și era unul dintre cei mai apropiați tovarăși ai săi. Se spunea că înțelegea „firea și temperamentul regelui mai bine ca oricine din Anglia”²⁷. Spre deosebire de majoritatea celorlalți oameni de la curte, Fitzwilliam era sincer dedicat slujbei închinată regelui, urmărindu-și mai puțin propriile interese, și a evitat partizanatul politic.

Cei patru gentilomi ușieri erau un fel de maeștri de ceremonii, așa încât trebuiau să fie pe deplin familiarizați cu „toate obiceiurile și ceremoniile legate de rege”. Ei păzeau ușa camerei sale, îi conduceau pe vizitatori la rege și îi supravegheau bunurile. Pentru că, dintre cei care făceau parte din personalul camerei private, aveau mai multă deschidere la public, trebuiau să fie „curtenitori și bucuroși să primească, să sfătuiască și să îndrume pe oricine”²⁸. De asemenea, aveau în subordine servitorii

începători. Slujitorii camerei pregăteau patul regal și luminau cu torțe aprinse drumul regelui. În plus, aveau grijă ca în pasajul ce ducea spre camera privată să nu fie „ștregari, copii și alții”, care aveau tendința să zăbovească acolo și să facă tot felul de năzbâtii²⁹.

Ca și tatăl său, Henric păstra în camera privată un număr de valeți. Aceștia erau asistați de patru paji de onoare sau lachei care își slujeau superiorii în camera privată, iar în procesiunile publice mergeau alături de calul regelui. Acești paji purtau tunici viu colorate și lanțuri de aur peste umăr, iar la ocazii ceremoniale purtau bastoane în dungi verde cu alb. Împreună cu valeții, dormeau în Camera de Prezență sau în camera pajilor, dacă exista una.

Șase gentilomi care serveau masa, trei paharnici, trei gravori, doi supraveghetori și trei cusători erau și ei incluși în personalul camerei private. Barbierul regal, medicii și chirurgii erau de asemenea membri ai acestui departament, după cum erau și secretarii regelui.

Fiecare membru al impresionantei echipe de servitori privați ai regelui era important pentru crearea în public a iluziei de splendoare și măreție. Însă pregătirile private de care erau responsabili erau la fel de ceremoniale ca și chestiunile oficiale de stat și protocolul la care participa restul curții. Structura și ordinea rigide din cadrul procesului de pregătire a regelui pentru audiențe consolidau ierarhiile de la curte: de la spălătoreasa umilă care aducea hainele proaspăt spălate până la gentilomii camerei de dormit care supravegheau ceremonia îmbrăcării. Arta măreției era la fel de evidentă în spatele ușilor închise ca și în public.

Capitolul 5

„Să pună mâinile pe persoana sa regală”

În primii săi ani de domnie, când era în culmea vigoriei tinereții, Henric se trezea devreme în zori și pleca la vânat pentru mai multe ore – uneori până la apusul soarelui. Curteanul și diplomatul Richard Pace i-a spus cardinalului Wolsey că, în timpul verii, „cu excepția zilelor de sărbătoare, regele se trezește zilnic la 4 sau 5 [dimineața] și vânează până la 9 sau 10 seară”¹. În lunile mai reci Henric se trezea mai târziu, de obicei în jurul orei 8. La început, lua întotdeauna cu el la vânătoare o enormă suită de curteni. Totuși, zarva lor îi „stânjenea și tulbura” desfătarea, astfel că în cele din urmă le-a redus numărul la doar câțiva apropiați – printre care, de multe ori, se număra și soția lui, Caterina, care era o călăreață pricepută².

Pentru a-l pregăti pe rege pentru expedițiile lui de vânătoare și pentru alte distracții curtenești, personalul camerei private trebuia să se trezească mai devreme decât el. Regulile curții prevedeau ca valeții camerei private să se trezească la ora 6 pentru a curăța și pune în ordine camerele regelui înainte ca el să se trezească, deși probabil că trebuiau să se trezească mult mai devreme când stăpânul pleca la vânătoare. Chiar dacă nu știau de existența bacteriilor, Tudorii înțelegeau cel puțin legătura dintre mizerie și boală, așa încât apartamentele regale erau curățate de „tot felul de murdării”³. De asemenea, Henric avea câte o echipă permanentă la fiecare dintre principalele lui reședințe, care avea sarcina să curețe temeinic palatul după plecarea regelui și a curții spre următoarea destinație. Niciun colțișor din aceste mari palate nu era neglijat, căci echipa ștergea praful și spăla fiecare centimetru de podea, lambriu și chiar de tavan.

După ce făceau curățenie în camerele regelui, valeții îi trezeau pe slujitorii apropiați ai regelui, care dormeau în „camera cu saltele de paie” din imediata apropiere a dormitorului regal. Dar nu reușeau întotdeauna: Henric s-a plâns de multe ori că aceștia încă sforăiau când el era treaz și îmbrăcat. Când reușeau să se dea jos din paturi, slujitorii intrau în dormitorul stăpânului lor „pentru a-l aranja și îmbrăca cu hainele sale [lenjeria de corp]”. Acestea erau ținute în unul dintre cele două cufere din dormitor, acoperite cu ierburi proaspete pentru a le păstra frumos mirositoare. În celălalt cufăr se aflau hainele murdare care așteptau să fie luate la spălat de spălătoreasa regelui. Dacă slujitorii apropiați aveau nevoie și de alte obiecte de lenjerie

pentru a completa ținuta regelui pentru ziua respectivă, acestea le erau înmânate, la ușa dormitorului, de un valet care, la rândul lui, le primea „proaspete și curate” de la unul dintre slujitorii garderobei⁴. Chiar dacă aceștia nu aveau voie să intre în camera privată, purtau aceeași livrea ca și slujitorii camerei, pentru a fi deosebiți de ceilalți valeți de la curte.

În afară de punerea la dispoziție a hainelor regelui la ușa camerei sale private, slujitorul, împreună cu pajul și cu valetul, avea sarcina să se asigure că rămăneau în stare perfectă. Periau hainele și le păstrau frumos mirositoare și, în plus, țineau la zi inventare detaliate cu tot ce se găsea în sarcina lor. Când stăpânul lor și curtea se pregăteau să se mute într-un alt palat, acești servitori aveau grijă să-și ia cu ei haine potrivite. O altă sarcină pe care e posibil să o fi avut era să asigure hainele și bijuteriile necesare portrețiștilor, precum faimosul Hans Holbein, pentru ca aceștia să prindă detaliile fără a răpi din timpul modelului⁵. Portretele curții Tudorilor sunt unice în privința detaliilor somptuoaselor haine purtate de rege și de curtea sa, iar acest lucru se datorează atât eforturilor depuse de slujitori pentru a facilita accesul la garderoba regală, cât și talentului pictorului.

Când Tudorii găseau servitori care se dovedeau a fi abili și de încredere, nu numai că îi recompensau, dar numeau membri ai familiilor lor pentru a-i urma în funcție. Nu era neobișnuit ca mai multe generații ale aceleiași familii să îndeplinească aceeași funcție pentru o succesiune de monarhi. Uneori erau promovați chiar și în camera privată. De exemplu, un bărbat pe nume Richard Cecil a fost numit unul dintre slujitorii lui Henric al VIII-lea. În afară de îmbrăcarea persoanei regelui, se ocupa și de accesoriile, armele și echipamentul său de vânătoare. Cecil se ridicase din funcțiile de paj și apoi de valet. Fiul său a fost William Cecil, care mai târziu a devenit prim sfetnic, secretar de stat și lord mare trezorier al Elisabetei I.

După ce era „îmbrăcat sumar” de slujitorii apropiați, Henric intra în camera privată pentru ca cei șase gentilomi să poată continua ceremonia îmbrăcării cu hainele pe care el le alesese pentru ziua respectivă. Wolsey menționa că gentilomii regelui ar trebui să fie pregătiți la ora 7

pentru a-l îmbrăca și împodobi pe Înălțimea Sa, punând hainele într-un mod respectuos, discret și sobru... și niciunul dintre sus-pomeniții valeți sau ușieri să nu se apropie sau să înceapă (decât dacă Maiestatea Sa a poruncit sau a îngăduit altfel) să pună mâinile pe persoana sa regală sau să se amestece în pregătirea sau îmbrăcarea sa, afară doar de cei șase gentilomi pomeniți: numai să încălzească hainele ori să le aducă acelor gentilomi lucruri care privesc îmbrăcarea și împodobirea persoanei regelui⁶.

Un rege cu înclinații vestimentare ca Henric al VIII-lea avea fără îndoială idei foarte precise cu privire la cum dorea să se îmbrace în fiecare zi, în timp ce alții se mulțumeau probabil să lase acest aspect în grija personalului. Hainele erau o preocupare majoră pentru tânărul rege – mult mai mare decât pentru tatăl său, care se îmbrăcase maiestuos din rațiuni politice, mai degrabă decât datorită gustului personal. Când Henric a urcat pe tron, omologii săi europeni priveau cu dispreț moda englezească. *Cartea curtezanului*, influenta lucrare a lui Baldassare Castiglione, începută în 1508, oferea câte o apreciere a simțului modei al fiecărei națiuni, dar omitea complet stilul englez. Doar un deceniu mai târziu, Henric schimbase totul. Raportând stăpânului său în 1519, ambasadorul venețian Sebastiano Guistinian l-a descris pe Henric ca fiind „cel mai bine îmbrăcat suveran din lume”⁷.

Primul act legislativ al lui Henric conținea legi somptuare detaliate care limitau folosirea anumitor țesături și culori doar de către familia regală. „Legea împotriva purtării de ținute scumpe” a fost urmată de alte trei Legi ale vestimentației. Ele stipulau că doar familia regală avea voie să poarte culoarea purpurie; ducii și marchizii își puteau face mânecile pelerinelor din mătăsuri aurii; conții puteau purta blănuri de samur; baronii aveau dreptul la o manta din țesătură bună din Țările de Jos împodobită cu catifea roșie sau albastră; iar cavalerilor le erau permise o cămașă de damasc și un guler de pânză aurie – o țesătură cu bucle de fir metalic.

Lui Henric îi plăcea să își etaleze fizicul athletic (precum și bogățiile) prin calitatea și cantitatea materialelor din care erau croite hainele sale. Umerii săi largi erau scoși în evidență de mâneci căptușite și brodate, curba mușchilor gambei era cel mai mult reliefată în ciorapi de mătase albă, iar prohabul improbabil de mare simboliza masculinitatea și puterea lui. De asemenea, Henric și-a tăiat pieptarele la gât, astfel încât să i se vadă de dedesubt o bună parte din cămașă. Pe lângă faptul că îi scotea în evidență bogăția (pânza albă curată de în arăta că purtătorul ei nu efectua o muncă manuală), acest lucru era din cale-afară de exhibiționist din partea tânărului rege, pentru că o cămașă era o piesă de lenjerie intimă. Ca tot restul garderobei lui Henric, încălțările erau mult mai exagerate decât cele ale predecesorului său. Un stil distinctiv, cunoscut ca pantof înalt, avea un vârf pătrat, care putea ajunge și la 17 centimetri lățime. Era făcut din piele, de obicei din piele de capră, iar uneori avea căpute din material textil.

Toate elementele care formau veșmintele lui Henric – cămașă, pieptar, veston, jiletă, jachetă și mantie – creau o siluetă mai degrabă masivă. Ceea ce se și urmărea. Henric era bine făcut, aproape gras, iar curtenii săi mai zvelți căutau să îi imite statura adăugând vestimentației straturi suplimentare. Unii foloseau chiar pieptare căptușite. Dar cei mai mulți dintre curtenii lui Henric nu

prea aveau nevoie de astfel de tertipuri: chiar și cele mai elementare straturi de îmbrăcăminte ofereau grosimea necesară, iar alimentația copioasă de care se bucurau la curte făcea restul.

Deloc surprinzător, date fiind pasiunea lui pentru haine și frecvența cu care mergea la vânătoare, Henric avea numeroase haine de călărie și vânătoare realizate de croitorii regali cu mari cheltuieli. Avea și haine pentru șoimărit și avea un șelar și un meșteșugar care asigurau țesături scumpe de mătase cu fir metalic scumpe pentru a îmbrăca echipamentul șoimilor și câinilor. Inventarele ținute de funcționarii garderobei indică o amplă colecție de echipament de vânătoare cuprinzând nu mai puțin de 450 de scufii pentru șoimi și 158 de zgărzi pentru câini. Acestea erau atât de valoroase, încât erau păstrate în dulapurile și cabinetele de lucru din apartamentele private ale regelui din palatele Greenwich și Whitehall și în casa privată a bijuteriilor de la Hampton Court. Dată fiind importanța cailor pentru transportul regelui și averilor lui, precum și pentru turniruri, vânătoare și evenimente ceremoniale, poate nu surprinde faptul că registrele administrației sunt pline și de referințe la șei, harnașamente, frâie, catarama și alte echipamente de călărie. Acestea erau la fel de extravagante ca orice alt element din garderoba personală a lui Henric. Printre altele, includeau o șă acoperită cu catifea purpurie decorată cu crini aurii și un ham în stil italian împodobit cu panglici de mătase neagră, ținte și ciucuri de mătase neagră și fir de aur pentru dârlogi.

Echipamentul distinctiv care se făcea pentru caii și câinii regelui avea atât un rol funcțional, cât și unul decorativ. Lui Henric îi plăceau foarte mult câinii și avea mai mulți, inclusiv un spaniel pe nume Cutte și un alt câine pe nume Ball, care amândoi aveau tendința să se piardă. Regele era atât de înnebunit de fiecare dată când se întâmpla lucrul ăsta, încât oferea o recompensă substanțială pentru întoarcerea lor în siguranță, ca atunci când Cutte a dispărut în mai 1530, apoi din nou în februarie 1531. Câinele purta o zgardă foarte scumpă, ceea ce putea ajuta la găsirea lui. Potrivit inventarelor garderobei, câinii lui Henric purtau zgărzi lucrate cu grijă din catifea și țesătură cu fir de aur, presărate cu cochilii de scoici, trandafiri și rodii decorative și blazionate cu inițialele regelui. Lanțurile lor erau făcute uneori din argint sau aur – acestea din urmă vopsite în culorile preferate ale Tudorilor, alb și verde. Oricine găsea câinii aceștia înzorzonați nu putea avea nicio îndoială în privința proprietarului lor.

Ornamentele hainelor lui Henric erau realizate cu și mai mare grijă (și cheltuială). Pieptarele lui se încheiau cu nu mai puțin de patruzeci de nasturi încrustați cu aur, argint și diamante. Mânecele erau punctate cu nasturi de-a lungul antebrațului până la încheietură, iar mai mulți nasturi puteau fi văzuți pe gulerele tari ale pieptarelor. Nasturii erau strict apanajul bărbaților în prima

jumătate a epocii Tudor, când ținuta lor era probabil mai complexă decât a doamnelor de la curte.

Garderoba regelui era o dezlănțuire de culori: țesături cu fir de aur, de un roșu aprins, albastru intens, verde crud sau negru uni nu numai că impresionau ochiul, dar erau și păguboase pentru visterie. Cu cât o haină era mai viu colorată, cu atât costa mai mult confecționarea ei. Aceasta însemna că regele și cei mai de vază curteni ai săi ieșeau în evidență în mulțime, dintre care cei mai mulți își permiteau haine vopsite în nuanțe mai estompate, cum ar fi albastru pal, roz-portocaliu sau galben-muștar. Membrii cei mai de jos ai curții trebuiau să se mulțumească cu țesături nevopsite.

Numeroși alți bărbați și femei erau angajați pentru producerea vestimentației regelui. Un croitor, broder, tricoter și un pielar (furnizor de blănuri) îi făceau hainele, iar un pantofar, un cuțitar, un pălărier și o mătăsară se ocupau de confecționarea accesoriilor. La început Henric I-a păstrat pe croitorul răposatului său tată, Stephen Jasper, dar după numai doi ani de domnie l-a înlocuit cu William Hilton, dornic, probabil, să renunțe la modelele tatălui său și să-și impună propriul stil. Hilton a slujit în această funcție până la moartea sa, în 1519, fiind înlocuit apoi de un francez, John de Paris, ceea ce indică dorința regelui de a ține pasul cu ultima modă din țara marelui său rival, Francisc I⁸.

Croitorii regali nu au creat hainele regelui apelând la cărți sau manuscrise despre moda contemporană. Primele manuscrise despre designul vestimentar au apărut târziu în secolul al XVI-lea, și chiar și atunci erau o raritate⁹. În schimb, veștile despre ce era la modă se răspândeau din gură în gură de pe continent, prin descrieri în scrisori și prin studierea croiului hainelor importate de peste mare. Inspirați de acestea, croitorii lui Henric își schițau propriile modele. Un vizitator la Whitehall observa că în mica încăpere de lucru de lângă dormitorul regelui se găseau „diverse planșe și modele de mantii”¹⁰.

Printre puținele roluri pe care o femeie le putea avea în cadrul garderobei regale era acela de mătăsară. În această calitate, putea să facă comerț în nume propriu și să angajeze ucenici. Sarcina ei era să facă funde, panglici și diverse accesorii, precum și să îndeplinească îndatoririle tipic feminine de spălat și apretat, reparat mâneci, gulere și văluri. Prima mătăsară a lui Henric despre care avem mărturii este Lettice Worsop, care a fost urmată de o femeie pe nume Anne Cowper.

Un articol de îmbrăcăminte care nu intra în responsabilitățile personalului garderobei erau cămășile regelui, de care se ocupa cel mai intim slujitor, valetul toaletei. Faptul că aceste cămăși erau purtate mai aproape de corp decât majoritatea celorlalte obiecte de îmbrăcăminte poate explica faptul că erau în sarcina celui mai apropiat slujitor al regelui. Există puține amănunte despre cămășile lui Henric, cu excepția felului în care erau decorate – de

exemplu, cu mătase neagră și albă, „cu panglici și gulere cu fir de argint și aur” și „gulere de mătase de diferite feluri”¹¹.

În scurt timp Henric acumulasă o colecție impresionantă și luxoasă de haine, țesături, broderii, dantelării și bijuterii. Guistinian afirma că în primul deceniu de domnie regele englez cheltuisese 16.000 de ducăți pe garderobă, adică aproximativ 1,6 milioane de lire în banii de astăzi. De fapt, e posibil ca suma să fi fost subevaluată. Un inventar al garderobei lui Henric din 1521 îi estimează valoarea la 10.380 de lire, ceea ce ar însemna astăzi aproape 4 milioane de lire¹². Valoarea ridicată a conținutului Marii Garderobe făcea să fie unul dintre cele mai importante departamente ale reședinței regale. Oricât de cheltuitor ar fi fost, Henric nu era un strângător obsesiv. Dornic să țină pasul cu ultima modă, își făcea periodic curățenie în garderobă și renunța la haine pe care le dăruia membrilor preferați ai curții și reședinței. Urmașii săi aveau să facă la fel. Inventarele demonstrează că regii Tudor renunțau anual la sute de articole de îmbrăcăminte, pe care le ofereau drept cadouri.

Doar mulțumită asiduității lui Nicholas Bristowe, funcționar al Garderobei Veșmintelor și Așternuturilor, a ieșit recent la iveală ceea ce ar putea fi un obiect rar din garderoba personală a lui Henric al VIII-lea. În 2014, Historic Royal Palaces a fost abordat de un descendent direct al lui Bristowe care era în posesia unei pălării splendide care, potrivit tradiției familiei, ar fi aparținut regelui. Povestea spune că, fiind martor la căderea orașului Boulogne după un îndelungat asediu în 1544, victorios, Henric și-a aruncat în aer pălăria, pe care a prins-o Bristowe, care își însoțise stăpânul în campanie. Pălăria e destul de scumpă pentru a fi aparținut regelui. Confectionată din mătase purpurie, e împodobită cu o pană de struț și a fost cândva bătută cu nestemate. Analizele științifice au datat-o la sfârșitul Evului Mediu sau la începutul epocii Tudor, așa încât legenda că ar fi „Pălăria lui Henric” rămâne o ipoteză tentantă¹³.

Când Henric era îmbrăcat pentru ziua ce îl aștepta, era așezat pe un scaun cu un taburet pentru sprijinirea picioarelor, iar pe umeri i se puneă o eșarfă. Bărbierul, un bărbat pe nume Penny, înainta atunci pentru a-l bărbieri pe stăpân și pentru a-i aranja părul. În primii săi ani de domnie, Henric era bărbierit de tot, însă curând a început să-și lase barbă, de care bărbierul se îngrijea să fie bine aranjată. Aceasta a devenit moda pentru toți gentilomii de la curte.

Bărbierul regal trebuia să fie un om cu un caracter impecabil și de o încredere nemărginită: la urma urmei, ținea lame ascuțite la gâtul regelui. Un set de reguli de curte spunea limpede că „bărbierul trebuie să acorde o atenție specială curățeniei și să se păstreze pe sine curat... să nu prefere compania unor persoane mârșave... [și] să evite pericolele și tulburările pe care le-ar putea provoca persoanei regelui”. De asemenea, ar trebui să aibă

pregătite toate instrumentele de care ar putea avea nevoie pentru a-și îndeplini eficient munca, inclusiv „apă, pânze, cuțite, piepteni, foarfeci și alte lucruri... pentru ajustarea și aranjarea capului și bărbii regelui”¹⁴.

Opulența se manifesta și în operațiunile de tuns și bărbierit, cum de altfel se observa în orice alt element al rutinei personale a lui Henric. Inventarele bunurilor sale includ vase de argint pentru bărbierit păstrate în Turn și la Hampton Court, unde erau ținute și pânze pentru bărbierit tivite cu mătase neagră. Regele avea un pieptene „din aur încrustat cu... pietre și perle”, o cutie din aur pentru scobitori și un „bețigaș de ureche din argint”¹⁵.

După ce bărbierul își termina treaba, regele era examinat de unul dintre cei patru medici ai săi care își efectuau vizita de dimineață prin rotație. Aceștia erau ușor de distins de restul curtenilor după halatele lor lungi cu mâneci îmblănite și bonetele din catifea neagră. Aveau frecvent cu ei ploști în formă de vezică pentru a analiza urina regelui; în plus, îi examinau și scaunele. Henric era îngrijit în mod regulat și de spițerii regali, iar la nevoie de chirurgii săi personali.

Supunându-se frecventelor analize ale medicilor săi, regele nu făcea decât să urmeze protocolul regal. La urma urmei, sănătatea unui suveran avea cea mai mare importanță pentru stat, așa încât orice semn de boală trebuia detectat și rezolvat imediat. Însă Henric avusese dintotdeauna predispoziții spre ipohondrie, panicându-se la orice semn de boală resimțit la curte. Faptul că fratele său murise la cincisprezece ani, înainte să fi avut șansa de a avea urmași, ar fi putut alimenta paranoia lui Henric. Ambasadorul francez l-a descris ca fiind, „în astfel de probleme, cea mai fricoasă persoană pe care ai putea-o întâlni”¹⁶.

Frica lui Henric de boli nu era totuși nejustificată. Curtea era un spațiu atât de aglomerat și de contagios, încât orice boală s-ar fi răspândit rapid în perimetrul ei – mai ales vara, când aerul era stătut și fluviul purta cu el ape reziduale. Henric însuși a căzut victimă câtorva boli serioase, printre care un atac de variolă în 1514, iar în 1521 primul din ceea ce se pare că au fost episoade repetate de malarie. Pe de altă parte, pasiunea sa pentru sporturi de forță îl făcea vulnerabil la răniri. Cele mai grave dintre acestea se datorau turnirurilor, însă regele a reușit să se lovească la picior și în timp ce juca tenis. Durerea a fost atât de mare și a durat atât de mult, încât, vreme de o lună, a fost nevoit să poarte un papuc de casă din catifea neagră.

Întotdeauna stăpân pe soarta sa, Henric era hotărât să-și întărească imunitatea împotriva slăbiciunilor și a bolilor. Din acest motiv, a manifestat un interes ieșit din comun față de practicile medicale ale vremii. În 1518 a fondat în Londra Colegiul Regal al Medicilor, iar mai târziu a înființat Compania Bărbierilor și Chirurșilor¹⁷. În timpul domniei lui s-au aprobat nu mai puțin de șapte legi ale Parlamentului cu scopul de a reglementa și autoriza

practica medicală – legislație ce a rămas neschimbată vreme de 300 de ani. De asemenea, a creat catedre de medicină la Oxford și la Cambridge.

Deoarece nu se mulțumea doar să accepte orbește diagnosticele diferiților medici specialiști din jurul lui, Henric avea propriul său dulap cu medicamente, iar de multe ori se trata singur. De asemenea, îi plăcea să împărtășească rețete cu membrii familiei și cu prieteni apropiați, iar odată i-a trimis lordului primar al Londrei un remediu împotriva ciumei pentru a fi răspândit printre locuitori. Era un amestec de ierburi, frunze de soc și de măceș și ghimbir, cu vin alb. Regele sfătuia să se bea timp de nouă zile. Nu se știe dacă primarul a distribuit acest leac bine chibzuit, dar absolut ineficient.

Henric și medicii săi credeau cu tărie în influența planetelor asupra sănătății, stării de bine și caracterului unei persoane. Fiind născut în zodia Racului, se credea că regele era guvernat de ciclurile acvatic și matrice ale lunii, ceea ce explica interesul său obsesiv pentru probleme feminine ca nașterea, sexul și amorul. Potrivit hărții lui natale, avea să fie un copil voios, ușuratic și înclinat spre flirturi care se va transforma într-un bărbat de acțiune. Dar avea să fie și irascibil, agitat și excesiv de sensibil la critici. Manifestările fizice din horoscopul său includeau somn de slabă calitate, poftă sexuală ridicată, vise umede în exces și o predispoziție la dureri de cap și constipație. Se vor dovedi a fi niște predicții remarcabil de exacte.

Regele era atât de obsedat de mișcarea planetelor, încât mai târziu a instalat la Hampton Court un ceas astronomic. Această realizare sofisticată a tehnologiei Tudorilor arăta nu numai ora, ci și luna, data și numărul de zile scurse de la începutul anului. De asemenea, arăta fazele lunii, mișcarea constelațiilor în zodiac și, de o utilitate mai practică pentru Henric și curtenii săi, vremea fluxului la Podul Londrei.

Ca parte a serviciului lor, medicii regali foloseau o gamă largă de leacuri din plante încercate și testate și aveau acces la multe varietăți de ierburi și plante care creșteau în grădinile bucătărilor palatelor. Poțiunile lor difereau ca eficiență. Ciulinul-de-mare sau *eryngium* era folosit ca afrodisiac, în timp ce tătăneasa se credea că potolește durerea de spate provocată de „folosirea excesivă a femeilor”. Scoarța de salcie era distilată pentru a se obține leacuri împotriva durerilor de cap, care erau probabil eficiente deoarece conține aspirină. Margaretele puteau atenua umflăturile și vânătăile, iar crețșoara, măselărița, busuiocul-de-câmp și sunătoarea erau folosite pentru tratarea rănilor și ulcerelor. Această din urmă problemă era deosebit de supărătoare pentru rege, așa încât medicii au făcut o pastă specială din ulei de trandafir, semințe de mirt și „jumătate de uncie de viermi lungi care au fost tăiați și spălați în vin alb timp de două ore”. Alcoolul din vinul alb ar fi fost eficient la curățarea răni, iar

larvele vii ar fi îndeplinit aceeași funcție, însă viermii morți din pasta respectivă cu greu ar fi putut avea vreun efect benefic. Medicii regali au născocit și un remediu pentru o problemă mai intimă. Cunoscut ca „Unguentul pentru Grația Regelui”, era compus în principal din trifoi galben plăcut mirositor și era folosit pentru tratarea „membrului său inflammat”¹⁸.

Mai târziu în timpul domniei sale, printre medicii care îl îngrijeau pe rege se numărau și bărbieri-chirurghi. Această profesie a evoluat în timpul domniei lui Henric și, după cum sugerează și numele, îndeplinea atât o funcție medicală, cât și una de toaletare. Exista un motiv serios pentru asta: bărbierul-chirurg era într-o poziție excelentă pentru a afla informații despre starea de sănătate a clientului său după pielea, părul, respirația și mirosul general al acestuia. Medicii-chirurghi îndeplineau o serie întreagă de sarcini, de la luat sânge și extracția dinților la curățarea și răzuirea dinților, tăierea unghiilor, curățarea urechilor și scoaterea viermilor sau „micilor vietăți” de acolo și îndepărtarea oricăror semne sau pete de pe piele.

Medicina din vremea Tudorilor are o reputație nemeritată de a fi fost absolut barbară și ineficientă. Chiar dacă luarea de sânge, purgația și chiar tăierea unor membre aveau rolul lor, practica medicală contemporană recomanda o abordare holistică a stării de bine a pacientului. Prin urmare, medicii erau sfătuiți să fie atenți la starea mentală a pacienților, la obiceiurile cotidiene și alimentație și să observe corpul ca întreg, nu doar acea parte a lui cauzatoare de dureri sau probleme de sănătate. De asemenea, credeau despre caracterul unui pacient că era dictat de una dintre cele patru umori care era dominantă în organism. De exemplu, cine avea exces de bilă era mofturos și irascibil, în timp ce prea multă flegmă ducea la un comportament posomorât, apatic.

Pentru a echilibra umorile, obținând astfel o stare de sănătate optimă, medicii le ofereau pacienților un *regimen sanitatis*, un ghid de viață sănătoasă ce cuprindea sfaturi privind obiceiurile alimentare, relaxarea, evitarea stresului și buna înțelegere cu colegii și partenerii. *Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge* a lui Andrew Borde, publicată în 1542, rezuma această abordare. El își sfătuia cititorii „să liniștească și să bucure spiritele”, „să nu trăiască în păcat și să urmeze învățătura lui Hristos”. Afirmă: „Afară de Dumnezeu, nimic nu liniștește inima mai mult decât bucuria sinceră și buna tovărășie”. Pe scurt, râsul era cel mai bun medicament. Din acest motiv, a devenit cunoscut ca „Andrew cel vesel”. Și sfaturile sale alimentare erau întemeiate, el recomandând o serie din ceea ce astăzi am numi „superalimente”, și anume ghimbir, ouă poșate și citrice¹⁹.

Acestea erau foarte bune când pacientul avea o stare de sănătate relativ bună, dar în perioadele de boală medicii recurgeau la metode mai intervenționiste. Luarea de sânge era deosebit de populară, textele medicale care au ajuns până la noi oferind

îndrumări detaliate referitoare la venele care ar trebui deschise în funcție de suferință. De exemplu, vena dintre arătător și degetul mare atenua o migrenă, infecțiile vezicii urinare erau tratate prin deschiderea venei de sub gleznă, iar un leac pentru melancolie era deschiderea unei vene din spate. Se foloseau și laxative, vomitive și emenagoge (ierburi care simulează menstruația). Henric a manifestat un real interes față de serviciile doctorilor săi și se sfătuia ore întregi cu ei asupra celor mai bune mijloace pentru a-și asigura starea de bine.

Spălat, dichisit, îmbrăcat și examinat, regele era pregătit în sfârșit să apară în fața curții. La fel ca restul curții, el servea prima masă din zi în jurul orei 10.30 sau 11, deși uneori se făcea chiar și amiază²⁰. Aceasta era cunoscută ca prânz și era principala masă a zilei. Pentru că de multe ori vâna încă din zori, probabil Henric își lua ocazional mâncarea cu el. De obicei, în prima jumătate a epocii Tudorilor, la curte nu se servea micul dejun, excepție făcând muncitorii, copiii mici, femeile însărcinate sau care alăptau și bolnavii. Toți ceilalți, înainte de prima masă a zilei, munceau (cei din clasele inferioare) ori se ocupau de afaceri, mergeau la vânătoare sau se bucurau de alte activități plăcute (cei din clasele superioare).

Întotdeauna se respecta un ceremonial elaborat când se servea masa regelui, dar în măsuri diferite, în funcție de masa respectivă și de gradul de intimitate. Câțiva funcționari de rang superior supravegheau o echipă de servitori care pregăteau camera și aranjau mesele. Chiar dacă regele nu era de față în timp ce masa era pregătită, fiecare dintre gentilomii implicați se înclina către scaunul său gol și săruta șervetele și fața de masă într-un mod reverențios. Era responsabilitatea valetului toaletei să aducă garnitura de pânzeturi pentru masă, care după folosire era dusă la oficiu, apoi la spălătorie, după care era depozitată până la următoarea folosire.

Una dintre cele mai somptuoase piese ale garniturii era un ștergar, o bucată de material frumos împodobită lungă de 3-4 picioare așezată peste partea de masă a regelui, acoperind fundul de lemn, cuțitul, lingura și furculița (instrumentele lui Henric pentru „zaharicale”, cu o lingură la un capăt și o furculiță bifurcată la celălalt), sarea și pâinea; după ce mâncarea era pusă pe masă, ștergarul respectiv era înlăturat²¹. Inventarul bunurilor lui Henric al VIII-lea făcut la sfârșitul domniei sale include un set de astfel de ștergare „țesute cu fir de aur și mătase” datând din timpul domniei lui Eduard al IV-lea sau chiar mai devreme²². Ceilalți erau obligați să vină la masă cu cuțitul și lingura lor, iar un șervet separat din pânză de in sau o țesătură lungă era folosită ca șervet de către toți cei aflați la fiecare dintre mese.

Spre deosebire de imaginea populară a lui Henric al VIII-lea devorând la nesfârșit pulpe de pui și aruncând apoi oasele peste umăr, el și cei de la curtea sa erau cei mai delicați meseni. La

început, regele participa la o ceremonie elaborată de spălare a mâinilor. De îndată ce se așeza la masă marginea feței de masă era ridicată și așezată în poala sa. Dacă avea nevoie de șervet în timpul mesei, acesta îi era adus de un gentilom ușier, care apoi îl împăturea peste braț. În manualul său despre politețe, Erasmus spunea: „Nu e politicos să îți lingi degetele unsuroase sau să le ștergi de haină. Mai bine folosește fața de masă sau un șervet”²³.

Imaginea celor mai multe dintre mesele de la curte ale Tudorilor ca festinuri uriașe și gălăgioase, prezidate de regele aflat în capul mesei, nu prea are o bază reală. Doar când primea ambasadori sau alți oaspeți importanți regele lua masa cu mare pompă, de obicei în Camera de Prezență. Alteori, aici luau masa cei mai mulți dintre membrii importanți ai curții. De obicei, prin intermediul unei galerii și al unui cabinet, Camera de Prezență avea legătură cu camera privată. Aici regele lua masa de cele mai multe ori, servit de personalul privat.

Sub apartamentele private ale regelui era instalată o bucătărie privată, pentru ca mâncarea să fie pregătită în apropiere și să ajungă fierbinte pe masa regală. De asemenea, acest lucru le permitea bucătarilor personali ai lui Henric să creeze mâncărurile cele mai bune, nestingheriți de nevoile masive ale Marii Bucătării. Printre preferatele sale erau supa albă cu migdale, rulada de vită, pulpa de miel cu lămâie, plăcinta de vânat umplută cu portocale, tocana de clapon, păunul regal, friptura de cerb, ficatul de porc și somonul prăjit în sos.

Unul dintre cei mai vestiți bucătari ai regelui era un francez pe nume Piero le Doux. Talentele sale culinare erau atât de apreciate de Henric, încât a fost răsplătit cu numeroase haine ca daruri, inclusiv o mantie din țesătură castanie împlănită cu 123 de piei negre de miel, un pieptar din catifea neagră și o jachetă din camlot negru împlănită cu blană albă de miel²⁴. O singură femeie apare ca membră a bucătăriilor lui Henric al VIII-lea: doamna Cornwallis. Se ocupa de produsele de patiserie, iar în registrele reședinței este menționată ca fiind „femeia care face budincile regelui”²⁵. Atât de mult îi plăceau regelui dulciurile ei (în special șarlota, clătitele, tartele, jeleul, crema de migdale și o marmeladă de gutui atât de compactă, că putea fi tăiată felii), încât a recompensat-o cu o casă frumoasă în Aldgate²⁶.

Propria sa bucătărie privată îl proteja, de asemenea, pe rege de riscul otrăvirii, deoarece dispunea doar de o parte din personalul angajat în Marea Bucătărie. În plus, aceasta făcea ca Henric să nu depindă de orarul rigid pe care Marea Bucătărie îl impunea restului curții. Acest lucru se dovedea folositor dacă, așa cum se întâmpla de obicei, „se ducea în zone îndepărtate la plimbare, la vânătoare, șoimărit sau pentru alte distracții”²⁷. Henric trimitea în mod obișnuit după gustări seara târziu, iar una dintre preferatele sale era „aleberry” – un fel de bundincă de pâine cu bere.

La mesele mai oficiale, regelui și celor de la masa lui li se oferea o gamă largă de preparate: până la 35 la fiecare fel. Restul primeau un număr fix de mâncăruri, după statutul lor. Legile somptuare din mai 1517, care impuneau culorile și ținutele la curte, dădeau și dispoziții legate de mâncare. Astfel, de exemplu, un cardinal avea dreptul la nouă feluri de mâncare la o masă, un duce, arhiepiscop, marchiz, conte sau episcop la șapte, lorzii, cavalerii Jartierei, primarii Londrei și stareții la șase, iar cei de rangul cel mai de jos nu aveau dreptul la mai mult de trei feluri. Dar nici aceștia nu se poate spune că erau privați, din moment ce un „fel” putea însemna o lebădă sau un păun întregi sau „păsări de mărime asemănătoare”; patru fluierari, potârnicchi sau sitari; opt prepelițe; și douăsprezece păsări foarte mici, cum ar fi ciocârliile²⁸. Mai mult, aceste legi se aplicau doar anumitor mâncăruri. Altele, ca ciorbele dese și felurile din măruntaie sau stridii (care erau ieftine și la discreție), puteau fi servite tuturor din abundență²⁹.

Prânzul era destul de consistent pentru a ține de foame regelui și curții sale pentru tot restul dimineții și după-masa. Cina era servită între orele 3 și 4, iar uneori se servea o gustare de seară între orele 8 și 9³⁰. Pentru cei destul de norocoși încât să mănânce la curte, cina putea fi o repetare a prânzului. Familia regală era servită cu o gamă la fel de uimitoare de feluri diferite de mâncare, inclusiv supe, ciorbe, cărnuri fripte, tarte, șarlote, fructe, nuci și brânzeturi. În organizarea ospetelor, Tudorii acordau la fel de multă importanță și gustului, dar și aspectului. Cărțile de gătit din vremea aceea cuprindeau instrucțiuni detaliate pentru a transforma felurile de mâncare în forme complexe pentru a fi de efect. De exemplu, stomacul de porc era umplut cu carne tocată de porc și mirodenii și acoperit în totalitate cu migdale blanșate pentru a semăna cu un arici. Un animal mitic ca valiscul putea fi realizat prin coaserea jumătății din față a unui clapon de partea din spate a unui porc. Pentru asigurarea efectului maxim, astfel de preparate erau purtate prin fața întregii curți înainte de a fi servite.

Tudorii credeau că stomacul e asemenea unui cazan încălzit de restul trupului și că o digestie bună era esențială pentru sănătate – precum și pentru fertilitate, un aspect important pentru rege. Dacă bărbatul mănâncă o masă bună, în ordinea corectă, atunci procesul său digestiv va produce o sămânță. Pe de altă parte, femeia va putea produce suficient sânge să umple uterul și să hrănească sămânța plantată acolo. Alimentele ce produc flatulență, cum ar fi fasolea, puteau umfla penisul unui bărbat la momentul dorit. Iar alimentele cele mai scumpe, și anume carnea roșie, zahărul și vinul, se credea că au cel mai mare efect în creșterea apetitului sexual.

Teoria digestiei a avut o influență directă asupra ordinii în care se serveau la curte diferitele feluri de mâncare. Această ordine se păstrează și în ziua de azi. Doctorii lui Henric

recomandau începerea mesei cu acele preparate care necesitau cea mai îndelungată „fierbere” sau descompunere, cum ar fi carnea de vită, mazărea și terciul de ovăz – toate fiind ingrediente de bază în supă. Supele erau ideale și pentru formarea „zemei” de la fundul cazanului în care urmau să fie „gătite” celelalte feluri. Pâinea era un bun fel doi pentru că era o mâncare tare și, prin urmare, ajuta la umplerea stomacului pentru felurile care urmau.

Urma carnea, iar cărnurile fierte erau consumate înaintea celor fripte deoarece se credea că sunt mai greu de digerat. Tudorii mâncau mult mai multă carne decât mâncăm noi astăzi, iar regele mânca cel mai mult. Într-o împrejurare, el și suita lui au dat gata într-o singură zi 720 de ciocârlii, 240 de porumbei, 192 de potârnică, la fel fluierari și lișițe, 132 de claponi, 84 de găinușe, 56 de bătlani, 40 de oi, 34 de fazani, 24 de păuni, 20 de berze, 12 porci, 8 viței, 7 lebede și 6 boi. Pentru a se asigura că întodeauna carnea era din abundență la curte, Henric a poruncit personal o „zi de carne” în fiecare săptămână „de la Paște până la Sf. Mihail [29 septembrie]”, când curtenii săi erau obligați să mănânce carne³¹. Prevalența cărnii în alimentația lui Henric și a multora dintre curtenii lui însemna un aport regulat zilnic de 4.500-5.000 de calorii – mai mult decât dublul recomandat astăzi pentru o alimentație sănătoasă.

După cărnuri, mesenii erau sfătuiți să ia o pauză și să bea bere sau vin, ceea ce îi ajuta la digestie, după toată mâncarea solidă consumată înainte. Berea Tudorilor era mult mai dulce și mai consistentă decât cea de astăzi și nu era foarte alcoolizată. Regele și invitații săi preferau să bea mai degrabă vin, care era uneori îndoit cu apă. Rareori se bea doar apă proaspătă, deoarece de multe ori nu era curată și exista riscul îmbolnăvirii. Așa încât la curtea Tudorilor abstenența nu era o opțiune.

De obicei urmau salate, fructe sau alte mâncăruri reci. Tudorii nu mâncau la fel de multe fructe proaspete câte mâncăm noi astăzi, deoarece se limitau de obicei la fructele de sezon. Astfel, de exemplu, căpșunile și cireșele erau savurate de întreaga societate, dar numai câteva săptămâni pe an. Doar regele și cei mai bogați nobili ai lui își permiteau să importe fructe, iar într-o epocă în care transportul era anevoios gama de fructe care rezistau în timpul călătoriei era restrânsă la portocale și lămâi. Majoritatea fructelor locale erau conservate pentru consumarea în afara sezonului. Cu toate acestea, Henric al VIII-lea a încurajat cultivarea locală a unor varietăți mai exotice. Pomicultorul regal, Richard Harris, a fost trimis în Țările de Jos și în Franța pentru a lua mostre din diferite soiuri pe care să le cultive apoi într-o pepinieră specială din Kent. Mulțumită acestui „mare efort și întreprinderii excelente”, Henric și curtenii lui se puteau bucura de cele mai dulci cireșe, de cele mai gustoase mere Pippin și cele mai zemoase piersici și caise³².

Legumele erau mâncate sub formă de „salate”. Acestea conțineau produse gătite, conservate și proaspete cum ar fi ceapă, praz, ridichi, morcovi fierți, păstârnac, napi, varză, lăptuci și castraveți. Se adăugau ierburi și flori, ca violete și ciuboțica-cucului, pentru intensificarea aromelor și a culorii. Puteau fi drese cu oțet, ulei și zahăr. Ca multe alte preparate, salatele erau de multe ori foarte decorative, legumele fiind tăiate în forme complexe, iar alte ingrediente fiind folosite „de paradă numai”, conform unei cărți de bucate de la începutul secolului al XVII-lea³³.

În completarea mesei se serveau brânzeturi. Se credea că acestea închid stomacul, sigilând înăuntru toate celelalte alimente. Dată fiind gama largă de mâncăruri servite regelui și familiei sale, poate că nu e surprinzător că multe dintre acestea erau luate de la masă neatinse. Aceste „cărniuri intacte” erau date servitorilor personali și orice alte resturi de mâncare coborau treptat de-a lungul ierarhiei, astfel încât mâncarea pe care nu o mai dorea nimeni ajungea la săracii care întotdeauna se perindau la porțile palatului. Pe lângă aceste avantaje, cei care lucrau la reședința regală beneficiau, pe lângă salariu, de o serie de „câștiguri”. De exemplu, cei care lucrau în sala cazanelor puteau lua ceea ce rămânea de la fripturi, „resturile” de la costițe și grăsimea rămasă la fundul oalei după fierberea cărnii de vită³⁴.

Regele și curtenii săi cei mai de vază cheltuiau sume enorme pe mâncare. La întâlnirea de pe Câmpia Cortului de Aur, 18 zile de ospete și spectacole extravagante la care au participat Henric al VIII-lea și rivalul său francez, Francisc I, în 1520, o incredibilă sumă de 7.409 lire (2,8 milioane lire în ziua de azi) a fost cheltuită pentru hrana regelui englez, a reginei și a nobililor lor. Din aceasta, 440 de lire (167.000 de lire) s-au dus doar pe mirodenii. Pescarul maritim al lui Henric a fost plătit pentru 9.100 de cambule, 7.836 de merlani, 5.554 de calcani, 2.800 de languste, 1.890 de macrouri, 700 de țipari-de-mare, 488 de pești cod, 300 de plătici, 48 de chefali, 30 de paltuși, 21 de bibani, 11 eglefini, 5 dulgheri, 4 păstrăvi, 3 crabi, 3 somoni, 1 sturion, 1 homar și 1 delfin. Aceste cantități erau și mai mari într-o zi normală, când personalul bucătăriei trebuia să gătească pentru toată curtea. În medie, anual, hrănirea întregii curți costa echivalentul a mai bine de 6 milioane de lire³⁵.

Hrănirea regelui și a curții era o sarcină de proporții de-a dreptul gargantuești chiar și într-o zi obișnuită. Personalul bucătăriei trebuia să producă pentru nu mai puțin de șase sute de tacâmuri de două ori pe zi. Așa încât nu e de mirare că bucătăriile de la Hampton Court ocupau o treime din întregul complex al palatului. Ele există și astăzi, fiind cel mai bun model al unei bucătării din vremea Tudorilor. În bucătăriile lui, Henric al VIII-lea folosea în jur de 200 de oameni, toți lucrând zile întregi la curățat, tăiat, jumulit, fiert, prăjit și decorat gama largă de

preparate diferite care le erau servite zi de zi stăpânului lor regal și curtenilor săi.

Cel mai important membru al personalului bucătăriei regale era secretarul. Un funcționar foarte educat și de mare încredere, el ținea cheile de la dulapuri și era responsabil cu distribuirea proviziilor pentru personalul bucătăriei. Urmărea îndeaproape fiecare ingredient – de la scumpele mirodenii la cea mai simplă hașmă –, trecându-le cu mare grijă în registre. Le prezenta apoi Consiliului Țesăturii Verzi – grupul de oameni responsabili cu activitățile desfășurate în fiecare zi în cadrul reședinței regale.

Următorul în ierarhia strictă a personalului bucătăriei era maestrul bucătar. Asemenea unui *chef* din zilele noastre, acesta era răspunzător de gătirea mâncării, dar el personal îndeplinea doar sarcinile cele mai dificile și complexe. Sarcinile mai simple, cum ar fi curățarea și tăierea legumelor și pregătirea cărnii, erau lăsate în seama subordonaților. La curtea Tudorilor erau trei maștri bucătari: unul pentru bucătăria reședinței principale, iar ceilalți doi pentru bucătăriile private ale regelui și reginei.

Una dintre cele mai proaste slujbe din bucătăriile regale era la răsucitul frigărilor. După cum sugerează și numele, sarcina lor era să stea ore în șir în fața unui foc enorm, învărtind o țepușă plină cu bucăți mari de carne. Căldura focului și vuietul curenților de aer aspirat și evacuat prin coșul de fum făceau ca nefericitului ocupant al acestui post să îi fie foarte cald și să înghețe de frig în același timp. Misiunea era atât de anevoioasă, încât a fost una dintre primele mecanizate. Încă din 1536 există mărturii despre folosirea în bucătărie a unui câine pentru răsucirea frigării. Câinii erau antrenați să alerge în interiorul unei roți care învărtea țepușa prin intermediul unei pulii atașate la unul din capete.

Păstrarea proșpețimii proviziilor și a mâncărurilor pregătite era o provocare considerabilă într-o epocă lipsită de facilități moderne cum ar fi frigiderele și congelatoarele. Butoaiele erau folosite nu doar pentru vin și bere, ci și pentru alimente ca pește sărat, măsline și fructe uscate. Bunurile mai scumpe, cum ar fi bomboanele, erau păstrate în cutii de lemn, existând și dovezi ale folosirii lor pentru depozitarea marmeladei. Fructele și legumele erau ținute în coșurile din nuiiele de răchită folosite pentru transportarea lor la bucătărie. Alimentele mai predispuse la alterare, precum gemurile și dulcețurile, erau ținute în recipiente ceramice închise ermetic, iar vase mari din ceramică erau folosite pentru depozitarea untului clarificat. Una dintre cele mai eficiente metode de a menține carnea proaspătă era învelirea ei într-o foaie groasă de aluat și coacerea ei. În felul acesta, cărnuri precum cea de căprioară, de mistreț, slănină, carnea de lebădă și de delfin erau menținute proaspete și suculente timp de câteva zile. Alte cărnuri erau afumate și atârinate de grinzi, ferite de câini, pisici și paraziți. Peștele de apă sărată era învelit în alge de mare pentru a se menține proaspăt, dar alți pești erau ținuți vii cât de mult posibil.

Cele mai multe palate regale aveau iazuri de pește tocmai în acest scop.

La Hampton Court exista o rețea complexă de cămări pentru alimente umede, uscate și din carne, care porneau toate dintr-o singură curte și erau accesibile printr-o singură ușă, care era ținută încuiată pentru a diminua riscul furturilor. Mai existau și trei pivnițe, două sub Marea Sală și una sub Marea Cameră de Gardă. Pivnița de vinuri avea alături o „sală de degustări”, unde probabil era gustat vinul înainte de a fi servit. Henric și curtea sa beau 300 de poloboace de vin pe an, din care mare parte era depozitat la Hampton Court. Marea pivniță era plină cu sute de butii de bere – băutura cea mai populară la curte, cu aproximativ 600.000 de galoane consumate anual. Vinurile și berea de soi erau păstrate pentru rege și regină și depozitate în pivnița privată.

Deși apa proaspătă era o raritate pentru multe reședințe, curtea regală beneficia de un sistem sofisticat de instalații. De exemplu, la Hampton Court, apa proaspătă era pompată din diverse bazine colectoare de la Coombe Hill, de la patru mile depărtare, și ajungea la palat prin țevi ce treceau prin Tamisa. Oricât de impresionant era acest sistem, exista și un risc în privința securității, deoarece apa putea fi cu ușurință otrăvită la sursă. Pentru a preveni acest lucru, bazinele colectoare erau construite foarte solid, cu ziduri groase și uși cu două încuietori, iar în jur erau plantați ciulini și mărăcini³⁶. În plus, regele lua în proprietate pământul pe care se aflau conductele.

Sistemul nu alimenta doar bucătăriile, ci asigura apa curentă și pentru sălile de baie regale, apartamentele curtenilor și multe birouri ale reședinței. Surplusul din bazine era folosit pentru alimentarea fântânilor, șanțurilor cu apă și iazurilor de pește, precum și pentru evacuarea murdăriei de la Marea Sală a Retiradei. Pentru ca acest sistem remarcabil să funcționeze în mod eficient, Henric avea un om care periodic curăța haznalele și canalele de scurgere din palatele regale și alții care curățau șanțurile cu apă.

Funcționarii lui Henric încercau să obțină standarde înalte de igienă în bucătăriile regale. După fiecare masă, fiecare oală, tigaie, vas, pahar și țepușă erau curățate și lustruite, pregătite pentru următoarea folosire. Cazane mari erau umplute cu apă și puse pe foc la fiert. Se adăuga leșie făcută din cenușă de lemn, iar petele mai rezistente erau frecate cu nisip fin importat din Calais.

Unul dintre cei mai mari experți culinari ai timpului, Andrew Borde, sfătuia: „Dintre toate, cămara, pivnița, bucătăria, cu toate celelalte încăperi, să fie păstrate curate”³⁷. Când cardinalul Wolsey a descoperit că, dintre ajutoarele de la bucătărie, unii își făceau treaba „dezbrăcați sau în haine jechoase, cum o fac acum” (probabil din cauza căldurii intense din bucătărie), s-a îngrozit. Imediat i s-au dat bani secretarului bucătăriei pentru a cumpăra „haine cinstite și complete” personalului, „pentru o mai bună

evitare a alterării și necurăției în casa regelui, care produc pericolul infecției vătămătoare și neplăcute”. De asemenea, era în mod expres interzisă urinarea în vetrele de gătit³⁸.

Dar, în ciuda eforturilor lui Wolsey și ale celorlalți funcționari, bucătăriile regale cu greu puteau fi modele de curățenie. Căldura copleșitoare de la cuptoare și focuri și aglomerarea permanentă de corpuri produceau condiții neplăcute de nădușeală. Un control contemporan nota că băieții de la țepușe nu puteau să nu „contribuie cu propria lor grăsime, care se adăuga celei care cădea de pe carne”³⁹. În plus, bucătăriile erau invadate de câini, pisici și rozătoare, care nu se lăsau impresionate de numeroasele încercări de a le alunga cu bice și clopoței.

Alexander Barclay, un călugăr care vizitase curtea la începutul domniei, a fost șocat de neglijența care domnea sub scări. Petrecând ceva timp în mijlocul servitorilor regali, îi considera leneși și necivilizați, iar când a trebuit să împartă cu ei camera de dormit a fost îngrozit:

E un mare necaz să le
suorți țipetele,
Unii se pârlăie, unii
se zvârcolesc, alții
sforăie și fornăie;
Unii împung și alții
mormăie, unii vin beți
în pat,
Hrăniți ca animalele,
unii se ceartă, iar alții
se bat;
Unii vomită, alții se
pișă, niciunul nu-i
liniștit.
Nu se liniștesc decât
la miezul nopții,
Când unii se ceartă și
pentru pat se bat⁴⁰.

Chiar dacă era înnebunit după mâncărurile bune, lui Henric nu îi plăcea să zăbovească la masă, mai ales în prima jumătate a domniei, când era nerăbdător să vâneze, să participe la turniruri, să joace tenis sau să facă alte activități fizice. Când putea servi masa în apartamentele sale private, aceasta dura mult mai puțin decât festinurile oficiale de la curte, care se puteau lungi și câteva ore. Descriindu-și prima (și scurta) audiență la rege la o cină în septembrie 1529, ambasadorul imperial Eustace Chapuys remarcă faptul că Henric se grăbise să termine de mâncat pentru a se întoarce la vânătoare și șoimărit pentru restul după-amiezii.

În ciuda exuberanței sale tinerești, în orele sale libere, Henric se angaja și într-o serie de activități mai liniștite. Recunoscut pentru evlavie sa, petrecea o parte importantă a zilei în rugăciune. În timpul vizitei sale la curte în 1519, ambasadorul venețian Sebastian Giustinian menționa că tânărul rege englez era „foarte religios” – și nota: „Participă zilnic la trei slujbe atunci când vânează, iar uneori la cinci, în celelalte zile”⁴¹. Henric împărtășea această evlavie cu soția sa, Caterina, participând în fiecare zi la două slujbe în capela ei privată.

Henric avea în apartamentele sale și un oratoriu, o „cameră intimă”, în care își putea rosti rugăciunile sale. Situat între Camera Privată și Camera de Prezență, acesta avea un loc unde regele putea îngenunchea la un „pupitru” sau o strană, delimitată, printr-un paravan cu o deschidere zăbreliță, de un spațiu mai mare în care se aflau un altar și capelanul. Aceste capele particulare erau mult mai mici și mai simplu împodobite decât camerele „de sărbătoare” sau „mari” care separau familia regală de principalul corp de capele publice din palatele lor. În acestea din urmă, regele și regina participau la slujbe, uneori în compania unor oaspeți importanți, cum ar fi ambasadori în misiune. Prin urmare, aceste camere de sărbătoare erau bogat împodobite cu podele și tavane decorate, ornamente și odăjdii somptuoase și vitralii purtând blazoanele și emblemele regale. Intimitatea relativă pe care o ofereau față de restul capelei le permitea ocupanților și să discute netulburați probleme confidențiale în timp ce slujba era în desfășurare.

Regele se ruga mai mult în intimitate decât în public, dar participa la liturghie în capela principală în fiecare duminică și la anumite sărbători religioase importante, cum ar fi Crăciunul, Paștele, Întâmpinarea Domnului și multe altele. La cele mai importante regele purta veșminte purpurii, iar sărbătoarea Bobotezei era considerată atât de însemnată, încât constituia și o ocazie de „purtare a coroanei”. Chiar dacă mai târziu va institui o reformă radicală a practicii religioase în regatul său, Henric personal era conservator și a continuat să respecte tipicul ceremoniilor la toate slujbele importante. De exemplu, de Paște mergea în genunchi prin capelă pentru a slăvi crucea. De asemenea, a continuat tradiția atingerii pentru „boala regală” (scrofuloză) și binecuvântarea inelelor pentru crampe, despre care se credea că vindecă epilepsia și durerile musculare. Ambele ceremonii erau destinate să ofere dovezi concrete ale naturii divine a puterii regale.

Pătruns în tinerețe de dragostea de învățătură, când a ajuns pe tron Henric era foarte educat, iar biblioteca sa particulară era plină cu texte clasice și teologice din toată lumea. În deplasările regulate între palate, întotdeauna lua cu el câteva cărți. Odată își pusese în sipete patru cărți în franceză, trei în engleză, un tratat religios, „o Biblie ilustrată” și, „într-o cutie, o replică a

crucificării”. Henric era pasionat și de topografie, iar un inventar al bunurilor personale include o „Mappa Mundi pe pergament”. În plus, acolo mai apărea un „săculeț lucrat de mână conținând niște omuleți din os”, probabil un joc de șah în miniatură⁴².

Uneori regele făcea baie în apartamentele private. E greu de stabilit cât de frecvente erau aceste ocazii, însă medicii de renume ai vremii nu recomandau îmbăierile frecvente în apă caldă deoarece aceasta deschidea porii și permitea bolilor mortale, precum ciuma, boala transpirației și variola, să pătrundă în organism. În tratatul său *This is the Myrrour or Glasse of Helth*, Thomas Moulton recomanda: „Nu folosiți băi sau sobe; nici nu transpirați prea mult, pentru că toate deschid porii corpului omului și fac să intre aerul murdar și deci să infecteze sângele”⁴³. În schimb, apa rece trebuia folosită pentru spălarea mâinilor și a feței dimineața și înainte și după fiecare masă, pentru a înlătura orice murdărie.

Chiar dacă băile lui Henric nu erau frecvente, erau probabil luxoase. La Richmond și Whitehall, Henric instalase băi cu aburi, iar părți din acestea sunt încă păstrate în depozitele arheologice de la Hampton Court. Aceste băi erau de formă dreptunghiulară, afundate în podea. Curtenii, în schimb, trebuiau să se descurce cu căzi mobile care erau aduse în camerele lor când era nevoie și așezate în fața focului.

Pe tot parcursul ritualului îmbăierii, regele era slujit de gentilomi. Nu intra dezbrăcat în apă, ci purta o cămașă din pânză de in. Un set de registre pentru reședința lui Henric relevă faptul că avea un rând de haine special făcute pentru baie, inclusiv „cămășoale” și scufii⁴⁴.

Uneori sub cearșafurile din pânză de in de pe marginea căzii regale erau puse pietre fierbinți, împreună cu scorțișoară, chimion, mentă sau lemn-dulce, pentru o baie cu aburi parfumată. Mirodeniile erau importante pentru că se credea că, la fel cum aerul rău putea intra în corp prin porii deschiși, tot așa putea intra și aerul benefic. Se credea că rozmarinul stimulează creierul și întărește memoria – de aceea sir Thomas Morus plantase un tufiș de rozmarin sub fereastra camerei sale de lucru. Era folosit în cele mai importante slujbe bisericești: la cununie, pentru a aminti miresei de jurămintele ei; la botezuri, pentru a se asigura că nașii vor ține minte promisiunile făcute în numele copilului; și la înmormântări, pentru a-i ajuta pe oameni să își amintească de răposat. Iar despre levănțică se credea că are proprietăți de liniștire și calmare. De multe ori era atârnată în buchete sau mănunchiuri, ori era adunată în săculeți și pusă printre așternuturi. Măghiranul era o aromă populară pentru perioada zilei, deoarece se credea că induce o dispoziție „veselă”.

Persoanele de viță regală și nobilii lor preferau să se spele mai degrabă cu apă cu parfum de flori decât cu săpun. Acesta era făcut din seu sau ulei de balenă și potasă, care pentru ei erau prea

grosolane și urât mirositoare, așa încât era folosit de clasele muncitoare. Totuși, aceasta însemna că mirosul corpului trebuia îndepărtat prin alte mijloace, scop în care se folosea parfumul. Un tratat contemporan asupra sănătății și igienei recomanda: „E de folos să masezi și să freci pielea cu o mixtură pe bază de trandafiri”⁴⁵. Parfumurile realizate din uleiuri esențiale erau folosite în mare măsură pentru a face ca propria persoană și mediul înconjurător să fie cât mai plăcut mirositoare. La începutul epocii Tudorilor, doar cei de rang foarte înalt își puteau permite așa un lux. Henric al VIII-lea și cei din reședința sa foloseau în mod regulat ulei de trandafiri, atât pentru aroma sa plăcută, cât și pentru faptul că trandafirul era simbolul dinastiei Tudor. Uleiul de trandafir aplicat direct pe piele emana o aromă atât de amețitoare, încât se credea că e afrodisiac. Un alt mijloc larg răspândit de a masca mirosurile neplăcute era pomanderul, un mic recipient decorat perforat care putea fi umplut cu ierburi parfumate, arome și mirodenii. Putea fi purtat deopotrivă de bărbații și femeile de la curte. După îmbăiere, regele era frecat cu pânze de in și uns cu ulei parfumat.

Există multe mituri în privința igienei personale din epoca Tudorilor. În general se consideră că marea majoritate a oamenilor – de la rege până la cel mai umil supus – se spălau și se îmbăiau atât de rar, încât puteau până la cer. Acest lucru e doar parțial adevărat. Igiena și curățenia personală erau foarte importante pentru monarhii Tudor și curtenii lor. Pentru a fi considerat o persoană respectabilă, trebuia să miroși „plăcut”, ceea ce însemna că mirosul corpului trebuia îndepărtat, nu ignorat. Iar acest lucru nu numai că îi diferenția de clasele muncitoare mai sărace, dar asigura și un trai mai plăcut la curte, unde se creau aglomerări de sute de trupuri. Era esențial și pentru crearea unei prime impresii bune vizitatorilor, în special celor de la curțile rivale de peste mare.

Din cauza pericolelor pe care le implica îmbăierea, oamenii erau interesați mai mult să își păstreze hainele curate, nu trupul. Lenjeria intimă era schimbată și curățată în mod regulat, un aspect considerat esențial pentru sănătate. Lâna, mătasea și pielea erau rezervate în general straturilor exterioare ale veșmintelor pentru că erau mai dificil de curățat, iar pânza de in era recomandată pentru hainele care intrau în contact direct cu pielea, deoarece absorbea transpirația, grăsimea și mizeria de pe trup. Printre hainele din pânză de in se numărau cămăși, halate, colanți, ciorapi lungi, gulere, bonete și scufii. Aceste articole erau schimbate regulat de servitorii regelui și trimise la spălat. Că mirosul corpului era transferat de pe piele pe aceste articole de lenjerie se spune și în piesa lui Shakespeare *Nevestele vesele din Windsor*. Falstaff se ascunde într-un coș de rufe plin cu „cămăși și schimburi murdare, călțuni de băgat în cizme, ciorapi puturoși, șervete unsuroase” și se plânge că „mi-au otrăvit răsuflarea cu cel

mai puturos amestec de mirosuri care va fi ocărât vreodată nările unui muritor”⁴⁶. O poezie de la începutul secolului al XVII-lea, „In Praise of Cleane Linen”, rezumă limpede beneficiile unei rufării „proaspete și curate”, fără de care „ai puți pe fața pământului ca un animal”⁴⁷. Cu cât erai mai bogat, cu atât mai des îți puteai schimba lenjeria de-a lungul unei zile și – conform teoriei acceptate – cu atât erai mai sănătos.

Majoritatea oamenilor obișnuiți aveau două-trei rânduri de lenjerie din pânză de in, însă membrii familiei regale aveau duzini de obiecte de lenjerie de corp și se schimbau de mai multe ori pe zi. Curtenii cei mai de vază aveau și ei dulapuri de rufărie la fel de bine aprovizionate și se schimbau cel puțin o dată pe zi. În medie, fiecare curtean avea cu sine rufăria pe o săptămână.

Hainele vizibile ale unui curtean nu erau niciodată spălate, pentru că erau realizate din culori și materiale naturale și acoperite cu ornamente complexe care erau prea delicate pentru a fi băgate în apă și frecate. Prin urmare, mirosul, curățenia și paraziții erau o problemă, mai cu seamă în cazul unor materiale grele, ca lâna și blănurile. Acestea din urmă erau populare din motive practice, dar și estetice, având în vedere că fereau de răcoarea din palatele regale expuse la curenți. O lege somptuară adoptată în 1532 decreta că numai familia regală avea voie să poarte blană de samur, însă ei și nobilii lor preferau și blana de hermină sau de iepure. Pielea de veveriță, miel și chiar de lup putea fi și ea folosită. Henric al VIII-lea purta întotdeauna pe dedesubt, aproape de piele, o bucățică de blană pentru a ademeni paraziții de pe corpul său.

Tudorii abordau în diverse moduri problema păstrării hainelor exterioare curate și proaspete. Pudre făcute din plante și ierburi aromatice (cum ar fi petale uscate de trandafir și lavandă) erau puse în săculeți de mătase și așezate între sau în haine atunci când erau depozitate. Parfumul era și el folosit pentru a menține hainele exterioare frumos mirositoare. Funcționarii garderobei primeau de la spișerul regal arome pentru „afumarea mantiilor, pieptarelor, așternuturilor și cămășilor regelui”⁴⁸. Câtă vreme veșmintele se aflau în depozit, cădea în sarcina funcționarilor garderobei să verifice regulat să nu fie afectate de umezeală, mucegai, praf, șoareci și molii. De asemenea, slujitorul garderobei trebuia să aprindă focul în încăperi pentru a le feri de umezeală și pentru a aerisi hainele.

Singura modalitate de a curăța o haină exterioară era să fie periată, dar acest lucru nu era eficient în toate cazurile. Așa că spălătoresele regale experimentate efectuau o curățare locală atentă, aplicând tratamente speciale. Acestea includeau leșie alcalină și agenți de tamponare pe bază de lămâie, suc de lămâie acid, agenți de umezire cum ar fi bila de bou, absorbanti precum argila și dispersanți ca alcoolul și albușul de ou⁴⁹. Când mantiile, pieptarele sau alte obiecte de îmbrăcăminte exterioare ajungeau să

se îmbibe de transpirație și pete, croitorul regal le înlocuia căptușeala. Era ceea ce se numea „împerspătare”.

Accesoriile puteau fi la fel de greu de păstrat curate ca și hainele exterioare. Mănușile din piele erau un obiect de eleganță care îl proteja pe purtătorul lor de noroi atunci când călărea sau efectua alte activități exterioare, dar dacă se murdăreau (ceea ce era inevitabil) se curătau foarte greu. Mănușile purtate de membrii familiei regale și de membrii mai bogați ai curții erau făcute din piele de ied și de multe ori erau bogat ornamentate cu broderii și paiete. Îndrumările din vremea aceea recomandau o procedură migăloasă pentru păstrarea mănușilor în cele mai bune condiții. Trebuiau tratate cu ulei de iasomie și ambră cenușie (ceară) înainte să fie curățate cu puțin vin de Madeira (malmsey) și frecate cu unsori precum ulei de chiparos, alifie sau ulei de cedru. Iar la sfârșit puteau fi parfumate cu bucăți de mosc, scorțișoară, cuișoare, nucșoară, ulei de lămâie și zibetă sau cu apă de flori de portocali și trandafir moscat⁵⁰. Însă doar membrii cei mai bogați ai societății își puteau permite să se îngrijească în felul ăsta de păstrarea unor asemenea articole de calitate.

Regele și curtea sa erau tot timpul serviți de o armată de spălătorese și cusătorese care spălau, sortau și reparau țesăturile purtate și uzate de aceștia. Când la putere se afla un rege, rolurile pentru femei la curte erau limitate și spălătoresele regale erau singurele membre permanente ale personalului ce-l slujea pe rege. Dat fiind că erau direct responsabile de lenjeria și alte rufării ale monarhului, acestea trebuiau să fie femei discrete și de încredere.

Doar câteva dintre numele lor sunt menționate în izvoare ale vremii. Spălătoreasa lui Henric al VIII-lea, Anne Harris, e pomenită cel mai frecvent. Un set de reguli de la curte specificau foarte precis sarcinile ei: „Numita Anne [Harris] va spăla în fiecare săptămână 7 haine lungi pentru micul dejun, 7 scurte, 8 prosoape, 3 duzini de șervete și piese după cum va dicta nevoia; și la fel va livra atât... cât va fi necesar pentru slujirea majestății sale”. De asemenea, Anne trebuia să „asigure atât pudră, ierburi aromate și alte lucruri dulci cât va fi necesar pentru a păstra curate aceste rufe”⁵¹.

În principal, spălătoresele regale se mișcau la curte cât mai neobservate, livrând discret pachetele însoțitorilor regelui și ai nobililor săi de cel mai înalt rang. Grijă pe care o aveau față de munca lor era impresionantă. Toate albiturile erau fierse pentru a fi curățate, iar instrumente ca „aburitoare” pentru pânză și mici fiare erau folosite pentru a presa și apoi plia rufele. Spălătoresele primeau și „chafer”, un sac de cenușă și un vas de cositor în care apretau unele rufe cu amidon.

Cea mai mare parte a spălării se desfășura afară, unde erau suficiente rezerve de apă și destul spațiu pentru a întinde rufele la uscat în bătaia soarelui pe timp de vară sau atârdate iarna lângă mangaluri. Drept urmare, au rămas puține mărturii arheologice,

ceea ce înseamnă că a fost o activitate în cadrul palatului regal de multe ori neglijată. Chiar dacă spălarea rufăriei de la curte nu se făcea în imediata apropiere a palatului, ea nu se desfășura nici chiar atât de departe încât transportul să fie prea dificil. Însă rufele celor de rang înalt, cum ar fi lenjeria purtată de rege și familia sa, era spălată, uscată și călcată separat – probabil în interiorul palatelor, pentru discreție. Registrele reședinței includ chitanțe pentru căzi de lemn „care ocupau galeria [de la palatul Whitehall] pentru a spăla în ele hainele regelui”⁵².

Un indiciu al dimensiunilor reale ale operațiunilor de spălare în cadrul unui palat regal e dat de alocarea albiturilor unei spălătorese. A primit patru fețe de masă, 56 de pânze pentru mic dejun, 28 de prosoape de mână și 12 duzini de șervete și trebuia să spele un sfert din acestea în fiecare săptămână. Le ducea „supraveghetorului sau slujitorului gurii regelui” pentru ca regele să aibă o rezervă suficientă de pânză curată pentru masă. Aceeși spălătoreasă primea un număr stabilit de piese de lenjerie, deși detaliile acestora nu sunt specificate în registre⁵³.

Oricât ar părea de improbabil, practica spălării mai degrabă a hainelor decât a corpului chiar funcționa. Pânza de in era extraordinar de eficientă pentru curățarea pielii, așa încât, dacă lenjeria era spălată regulat, oamenii nu aveau probleme cu mirosurile corpului⁵⁴. Atât de eficientă era pânza de in pentru păstrarea curățeniei și sănătății pielii, încât de multe ori oamenii păstrau bucăți pentru a se freca cu ele în fiecare dimineață. Respectatul cărturar și diplomat sir Thomas Elyot le recomanda cititorilor lui „să-și frece trupul cu o bucată de pânză aspră, la început ușor și încet, apoi să intensifice tot mai mult, până ajung la o frecare apăsată și rapidă, până se umflă pielea și devine oarecum roșiatică”⁵⁵. Despre acest ritual – probabil un precursor al exfolierii – se credea că transferă toxinele din corp în bucata de pânză, care era apoi spălată bine înainte de o nouă folosire.

În timp ce restul curții trebuia să se mulțumească cu toaletele comune, ca „Marea Sală a Retiradei” de la Hampton Court (care avea un impresionant număr de 28 de locuri), Henric avea în fiecare palat propria toaletă. „Camerele toaletei” de la Greenwich și Hampton Court erau înzestrate cu tablouri și rafturi cu cărți pentru ca regele să se întrețină în lungile ore petrecute acolo.

Pentru a asigura confortul regelui, dar și pentru a-i etala măreția chiar și în cele mai intime încăperi, s-au creat pentru el o serie de scaune închise luxoase^{***}. Făcute din aliaje de cositor, erau acoperite cu catifea brodată, căptușite cu puf de lebădă și ținute cu cuie aurite. Când Henric mergea în deplasări, astfel de toalete luxoase erau construite la fiecare casă în care poposea, rezervate doar pentru el. Ele întăreau atât statutul regelui, cât și intimitatea extremă în care trebuia să își facă nevoile; dar și statutul valetului toaletei ca singura persoană care avea privilegiul de a-l însoți pe suveran în asemenea momente.

Ori de câte ori regele părăsea camera privată – după baie, la toaletă, la somn sau bucurându-se de un răgaz –, servitorii de acolo rămâneau să o păzească. Deseori era plecat întreaga zi, mai ales în primii ani de domnie, când vânătoarea era pasiunea sa de căpătâi. Personalul camerei private pierdea vremea jucând cărți și zaruri, dar chiar și acest timp de „distracție” era controlat de regulile de la curte. Trebuiau „să se iubească între ei și să nu trângănească despre ce lucruri s-ar putea face sau spune când iese regele”. Nu li se permitea nici să bârfească sau să speculeze despre ce făcea stăpânul lor: „Trebuie să lase deoparte întrebările despre unde se află sau unde merge regele, fără să manifeste invidie, să mormăie sau să vorbească despre activitățile regelui, despre culcarea lui târzie sau devreme sau despre orice altceva face majestatea sa”⁵⁶.

Odată cu lăsarea serii, personalul se ocupa de pregătirea ceremoniei de punere a regelui în pat, care nu era mai puțin elaborată decât rutina de dimineată. Patul său era dezvelit în fiecare dimineată de cum se trezea și lăsat întreaga zi la aerisit. Era apoi pregătit de nu mai puțin de zece oameni din personalul camerei private. Un slujitor aducea așternuturile, pernele și păturile de la garderoba așternuturilor. Stătea apoi la capul patului cu o torță în timp ce opt slujitori ai camerei și garderobei se aliniau, câte patru pe fiecare parte a patului. Un gentilom ușier era însărcinat cu verificarea patului, în vederea depistării unui eventual asasin ascuns, privind cum un slujitor împlânta pumnalul în paiele saltelei de jos. Ușierul se asigura că sabia regelui era atârnată în apropierea patului și că avea o halebardă la îndemână, în caz că regele ar fi fost atacat în timpul nopții.

Peste saltea se puneau un acoperământ din pânză, apoi un așternut umplut cu puf. Un slujitor se „rostogolea într-o parte și în alta” peste acesta pentru a se asigura că nu fuseseră ascunse arme în el. Abia după aceea putea fi făcut patul, cu cearșafurile, păturile, cuverturile, pernele lungi tapițate și pernele bune. Cu mare reverență, fiecare slujitor făcea semnul crucii asupra patului, săruta locurile unde îl atinsese și le stropea cu apă sfințită⁵⁷. Draperiile erau trase în jurul patului și o mantie de catifea purpurie căptușită cu blană de hermină era pusă alături, pentru ca regele să o îmbrace imediat după trezire, a doua zi dimineată.

În vreme ce ceilalți servitori se retrăgeau, slujitorul rămânea îngenunchiat lângă pat pentru a-l păzi până la venirea regelui. Acest lucru se întâmpla câteva ore mai târziu. Henric se retrăgea rareori înainte de miezul nopții, „ora noastră obișnuită de culcare”⁵⁸. Imediat ce pășea în dormitor începea o complexă ceremonie de dezbrăcare. Gentilomii și slujitorii apropiați dezlegau, desfăceau și dădeau cu grijă la o parte toate articolele de îmbrăcăminte și apoi îi puneau cămașa de noapte, care de obicei era din pânză bună albă sau mătase. Alt servitor îi aducea un vas cu apă și un ștergar pentru spălarea feței și curățarea dinților.

Slujitorii apropiați ai regelui îi pieptăneau părul și îl acopereau cu o „bonetă de noapte” de catifea roșie sau neagră brodată, după care îl ajutau să urce în pat și aprindeau o lumânare alături.

După aceea, toți servitorii camerei private, în afară de unul, se înclinau adânc și ieșeau cu spatele din cameră, lăsându-și stăpânul să se odihnească. Gentilomul rămas dormea pe salteaua de la capul patului, uneori chiar în patul regelui. În plus, doi slujitori ai camerei dormeau pe paturi de paie lângă ușa dormitorului, iar doi slujitori apropiați dormeau alături în camera cu saltele. Dincolo de suita aceasta de camere private, începea veghea de noapte a halebardierului gărzii în Camera de Prezență, care rămânea vigilent de-a lungul întregii nopți pentru a evita apariția unor oaspeți nepoștiți, intruși sau pentru a depista un eventual miros de ars – focul fiind un risc permanent.

Fiecare detaliu al acestei proceduri prelungite era respectat în fiecare seară, fără greșală. Ritualul diferea doar atunci când Henric dorea să-și viziteze soția. În asemenea ocazii își chema slujitorii camerei, care îl îmbrăcau în halatul de noapte și îl însoțeau cu torțe aprinse până la ușa dormitorului reginei. Rareori regele petrecea noaptea acolo. De cele mai multe ori pajii așteptau lângă ușă până când stăpânul lor era pregătit să se întoarcă în pat. O atare lipsă de intimitate a vizitelor conjugale ale regelui, cu toată ceremonia elaborată din jurul lor, cu greu ar fi putut permite declanșarea unei pasiuni spontane. Dar era întru totul acceptată de cuplul regal și curtea lor. În fond, zămislirea de urmași era o problemă de interes public – după cum noua regină știa prea bine.

*** Un fel de toalete portabile (n.tr.).

Capitolul 6

„Excela în toate acestea”

În 1523, regina, în vârstă de 37 de ani, era considerată „trecută de căile femeilor” – un eufemism pentru menopauză. Faptul că nu reușise să îi ofere lui Henric fiul după care acesta tânjea era un motiv de mare supărare pentru Caterina, accentuată de relațiile extraconjugale ale soțului ei.

E posibil ca, încă din 1520, fiica cea mare a lui Thomas Boleyn să fi devenit cea mai recentă amantă a regelui. O combinație de abile manevre politice și căsătorii avantajoase transformaseră familia Boleyn din niște arendași relativ obscuri în mici nobili cu prezență la curte. Căsătoria lui Thomas cu Elizabeth, fiica celui de-al doilea duce de Norfolk, îl ajutase mult, atât politic, cât și dinastic, ea dăruindu-i fiul de mare importanță, pe George, care să-i ducă neamul mai departe, precum și două fiice, Mary și Anne, care se puteau dovedi de mare folos pe piața căsătoriilor.

Născută în 1499, Mary, asemenea surorii sale Anne, o slujise pe sora regelui, Maria, în timpul scurtei căsătorii a acesteia cu Ludovic al XII-lea al Franței, fiind transferată apoi în serviciul Claudiei, soția noului rege, Francisc I. Între acel moment și reîntoarcerea ei în Anglia, în jurul anului 1519, căpătase o reputație dubioasă și în mod sigur fusese o vreme amanta regelui francez. Probabil pentru a salva reputația fiicei sale mai mari a rechemat-o Thomas Boleyn în Anglia și i-a asigurat un loc în cadrul personalului Caterinei de Aragón. În februarie 1520 a fost măritată cu William Carey, un gentilom al camerei private. Henric al VIII-lea a fost invitatul de onoare la nuntă și le-a oferit tinerilor însurăței camere la curte, în apropiere de ale lui.

Mary a însoțit probabil curtea în Franța la Câmpia Cortului de Aur – o întâlnire luxoasă și de paradă între Henric al VIII-lea și mare său rival, Francisc I, ținută în iunie 1520. Însă nu există dovezi că era deja amanta lui Henric. Primele indicii ale începutului legăturii lor sunt o serie de danii regale către soțul ei la începutul anului 1522. Se speculează că Mary era doamna pentru care a luptat Henric la turnirul desfășurat în onoarea ambasadorilor imperiali din 2 martie 1522. Regele a călărit un cal cu podoabe argintii brodate cu o inimă rănită și mottoul „Elle mon cœur a naverá” („Ea mi-a rănit inima”). Câteva zile mai târziu, Mary a luat parte la o piesă cu măști despre atacul asupra „Château Vert”. Doamnele au purtat haine de satin alb și bonete aurii, încrustate cu nestemate și brodate cu inițialele lor. Mary a

jucat rolul „Bunătății”, iar sora ei Anne, care se întorsese recent din Franța, a apărut (destul de potrivit) ca „Stăruința”.

În vremea aceea, legătura dintre Henric și Mary era cu siguranță în desfășurare, iar în jurul anului 1523 ea a dat naștere primului său copil, Catherine, care în general era recunoscut ca fiind al regelui, nu al soțului ei. Acesta a primit o serie de danii regale în următorii doi ani, care puteau fi considerate o formă de compensație. Paternitatea celui de-al doilea copil al lui Mary, Henry, este mai îndoielnică. Acesta s-a născut în martie 1526, când aventura mamei lui cu regele era aproape sigur terminată. Inevitabil, au fost zvonuri că Henric mai avea încă un bastard, însă multe dintre acestea au apărut câțiva ani mai târziu.

Ignorând flirturile soțului său cu eticheta potrivită unei regine, Caterina își concentra atenția asupra fiicei lor, Maria, care devenea rapid o tânără prințesă desăvârșită. Deși fusese crescută într-o reședință dominată de femei, Maria era educată de bărbați și beneficia de cea mai bună educație renascentistă, dominată de ideile umanistului spaniol Juan Luis Vives, care fusese însărcinat de mama Mariei să scrie *De institutione feminae christianae* (*Educația femeii creștine*). „Fiicele”, credea el, „nu ar trebui cocoloșite. Pentru că acest lucru dăunează fiilor, dar le distruge în totalitate pe fiice”¹. El spunea că scopul educației unei femei era acela de a servi ca tovarășă a soțului, ceea ce era vital pentru stat. Nu era tocmai o viziune care să încurajeze independența și încrederea în sine a tinerei prințese, dar era o viziune adoptată întru totul de mama ei.

Pe lângă limbi străine, educație religioasă și clasică, Maria a învățat rafinamentele de curte ale muzicii și dansului, în care excela. La vârsta de doi ani a vizitat curtea și l-a auzit pe organistul venețian Dionysius Memo cântând pentru invitații tatălui ei. A fost atât de încântată de spectacolul său, încât atunci când a luat sfârșit a fugit după el și l-a chemat să mai cânte. La patru ani știa să cânte la clavecin, iar mai târziu a învățat să cânte la lăută și la regală (un fel de orgă).

Tudorii acordau o mare importanță exercițiilor fizice în creșterea unui copil, considerând că sunt benefice pentru sănătate și țin bolile la distanță. S-a convenit că „la momentele potrivite [Maria să] facă exerciții moderate pentru a se înviora cu aer curat în grădini, locuri curate și salubre și plimbări care să îi dea sănătate, veselie și odihnă”². A fost învățată să călărească încă din copilărie, avea o haită de câini și, în plus, îi plăcea și șoimăritul.

La nouă ani a fost trimisă la Wales pentru a-și continua educația. Însoțită de preceptorul, dr. Richard Fetherstone, și de capelanul ei, Henry Rowle, s-a stabilit la castelul Ludlow, o reședință cu un personal impresionant, de 300 de oameni. La vârsta aceea știa deja să scrie în latină și e posibil să fi fost îndrumată în acest sens de Thomas Linacre, un distins cărturar și umanist de la Oxford. Dar în afară de studii, Mariei i-a fost

încredințată de către tatăl său responsabilitatea prezidării Consiliului din Wales și Mărcile. Era însă ceva mai mult simbolic – nu era de așteptat ca o fată de nouă ani să îndeplinească în totalitate acest rol; dar faptul că i s-au acordat multe alte prerogative regale rezervate în mod normal unui prinț de Wales sugerează că tatăl ei începea să se resemneze la gândul că fata putea fi singura lui moștenitoare legitimă.

În același timp, regele îi arăta fiului său bastard o mare onoare – atât de mare, încât se zvonea că intenționa să-l facă urmașul său. În iunie 1525, Henric l-a ridicat pe băiatul de șase ani la rangul de pair, „cu adevărat înaltul și nobilul prinț Henry, duce de Richmond și Somerset”, după care l-a sărbătorit la curte, cu spectacole și ospete bogate. Registrele bucătăriilor regale relevă hrana extraordinar de bogată cu care era tratat noul duce. O masă includea mai întâi ciorbă deasă, carne fiartă, de vită și berbec, patru găște, trei claponi prăjiți, un sfert de vițel prăjit și șarlotă; un al doilea meniu includea jumătate de miel, șase iepuri, 14 porumbei, o pasăre de vânat, o tartă, dulciuri, patru galoane de bere, două urcioare de vin și o selecție de fructe. Totuși, în ciuda acestui răsfăț, regele știa că supușii săi nu l-ar accepta niciodată pe FitzRoy ca urmaș legitim. Chiar și perspectiva ca fiica sa Maria să devină regină era mai bună decât un bastard pe tron.

Frustrat de problemele dinastice aparent de nerezolvat, Henric căuta tot mai mult, la curte, distracții care să-l ajute să le uite. Trecut puțin de 30 de ani, își păstra încă vigoarea fizică din tinerețe și petrecea mai multe ore din zi vânând, trăgând cu arcul și efectuând alte activități sportive. Sir William Kingston, un obișnuit al curții lui Henric, observa că, deși aflat de mai bine de 20 de ani pe tron, „regele vânează în fiecare zi cu ulii porumbari și alte... și înainte, și după masa de amiază”³. Tovarășul obișnuit al lui Henric în turniruri era Charles Brandon, duce de Suffolk. Chiar dacă erau prieteni, cei doi se luptau cu înverșunare. De exemplu, în 1524, Henric a pornit cu viziera ridicată, iar ducele, în loc să îl prevină, a călărit în viteză și și-a lovit adversarul deasupra arcadei drepte. Dacă nimerea puțin mai jos, Henric și-ar fi pierdut ochiul. Însă regele, plin de entuziasm și sub efectul adrenalinei, nu i-a purtat ranchiună.

Pe lângă faptul că era cel mai apropiat prieten al lui Henric, Brandon îi era și cumnat, căsătorindu-se cu frumoasa soră mai tânără a regelui, Maria, fără permisiunea lui. Este o dovadă a bunăvoinței cu care regele îl trata pe Brandon faptul că acesta a scăpat neatins din acest scandal și a fost iertat în mod public. Cu fizicul său robust și cu barba lui mare, Brandon semăna cu regele mai mult ca oricând. Cu prilejul serbărilor de Crăciun din anul 1524, cei doi au apărut la curte îmbrăcați identic – o onoare unică pentru Brandon.

Popicele erau o altă distracție populară. Ca și trasul cu arcul, era un joc practicat de toate clasele din regat, de la

cârciumile sătești la pistele de popice special comandate care deveniseră o modă în palatele și casele de nobili. Când Henric al VIII-lea a dobândit somptuosul palat de la Hampton Court al cardinalului Wolsey, a început imediat să-i extindă capacitățile sportive, dorindu-și inclusiv o pistă de popice.

Henric moștenise pasiunea pentru tenis a tatălui său și juca în majoritatea după-amiezilor. Fiind îndrumat de mic de antrenori speciali, era un sport la care excela. Ambasadorul venețian, care era impresionat de dibăcia lui, observa: „Este cel mai frumos lucru din lume să îl vezi jucând, cu pielea curată strălucind printr-o cămașă din cea mai bună țesătură”⁴. Regele se mândrea să fie bine îmbrăcat pentru orice ocazie, fie că era vorba de un meci de tenis sau de o recepție ocazională de primirea unui ambasador. Registrele garderobei sale din 1517 includ și o haină strânsă pe corp din catifea neagră și albastră care se dorea a fi echipament pentru acest sport. În anii 1520 a abandonat tunicile de tenis în favoarea pieptarelor din satin roșu, care îi permiteau probabil să se miște pe teren cu mai mare ușurință. Henric avea și pantofi speciali pentru tenis.

Terenurile de tenis oficiale erau dreptul exclusiv al celor bogați, ceea ce făcea ca sportul respectiv să fie unul elitist. Mai popular în rândul claselor inferioare era fotbalul – sau „camping”, cum i se spunea uneori. Spre deosebire de tenis, primele forme ale acestui sport nu aveau reguli, ceea ce ducea la bătăi și alte comportamente necuviincioase în timpul meciurilor. Thomas Elyot îl considera absolut nepotrivit pentru domni, „nefiind altceva decât furie animalică și violență extremă, care duc la rănire”⁵. Cu toate acestea, regele nu ezita să participe la câte un joc ocazional, punând chiar să i se facă o pereche de pantofi de fotbal, deși nu juca atât de des încât să se justifice cheltuiala.

Foarte multe dintre bunurile lui Henric erau dedicate sportului. Casa Bijuteriilor de la Hampton Court adăpostea un set de greutate dintr-un aliaj de cositor „pentru exersarea brațelor de bărbat”. Tot acolo, biroul său privat, de lângă camera privată, era împodobit cu numeroase trofee de vânătoare (inclusiv capete și colți) și scufii elaborate pentru șoimi. În schimb, dulapul de la Greenwich conținea rachetele de tenis ale regelui⁶.

Împreună cu anturajul de tineri favoriți neînfrânați, Henric participa la orice formă de distracție – odată a participat chiar și la o bătaie cu bulgări de zăpadă. O altă distracție preferată a regelui și tovarășilor săi erau luptele de cocoși. La palatul Whitehall instalase un ring de lupte în acest scop, pentru a se putea bucura oricând dorea de acest sport sângeros. Spectatorii urmăreau o serie de lupte în succesiune rapidă și pariau mari sume de bani pe rezultat. Încolțirea taurilor și a urșilor erau și ele sporturi sângeroase populare în epoca Tudorilor, iar Henric se bucura de amândouă.

Se puteau câștiga sau pierde mari sume de bani pariind pe rezultatul acestor spectacole fioroase. Tudorilor le plăceau jocurile de noroc, iar Henric nu făcea excepție. Pe lângă pariutul pe sporturi cu spectatori, îi plăcea să joace cărți și jocuri de masă, cum ar fi domino. Punga privată din ianuarie 1530 include uluitoarea sumă de 450 de lire (145.000 de lire în ziua de astăzi) pierdută de rege la un singur joc de domino. Deși era nevoie de un om curajos ca să îl învingă pe Henric, încă 100 de lire au fost cheltuite pentru acoperirea pierderilor la cărți către diverși gentilomi ai camerei private. Norocul lui Henric s-a mai îmbunătățit doi ani mai târziu, când a pierdut 45 de lire la „shovelboard”, un joc care presupunea împingerea de mici monede de-a lungul mesei, către niște ținte marcate, în același timp aruncându-se de pe masă monedele adversarilor. În mod ironic, același joc a fost declarat ilegal de guvernul lui Henric deoarece devenise o obsesie atât de mare, încât îi abătea pe oameni de la practica trasului cu arcul.

Interesant este că nu doar gentilomii de rang înalt se bucurau de privilegiul de a juca cărți cu regele. Richard Hill, supraveghetorul pivniței, era un frecvent partener de cărți al regelui în perioada 1527-1539. Într-adevăr, monarhii Tudor aveau cu slujitorii lor o relație total diferită de abordarea tradițională „deasupra scării – sub scară” a epocii victoriene. Departe de a fi invizibili și ignorați, membrii personalului-de-sub-scară se puteau aștepta să fie de obicei observați de rege și de familia sa, care puteau să intre în vorbă cu ei, să-i implice în jocuri și alte distracții și să le ofere daruri sau alte recompense.

Munca în cadrul reședinței regale asigura și o excelentă securitate pe termen lung. Chiar dacă monarhii Tudor rămâneau uneori cu puțini bani, era vital să păstreze măreția curții pentru lumea din afară, așa încât personalul reședinței nu se diminuea niciodată. Dacă un servitor își îndeplinea bine serviciul, se putea aștepta să lucreze toată viața la reședința regală și să le asigure slujbe copiilor lor și altor membri ai familiei. Dacă se îmbolnăveau, primeau bani și erau ajutați cât timp erau bolnavi sau la bătrânețe. Perspectivile de promovare erau excelente pentru cei care își dovedeau competența. De exemplu, sir John Gage a fost slujitor apropiat, controlor, viceșambelan și lord șambelan în vremea lui Henric al VII-lea și Henric al VIII-lea; iar fiul său, chiar dacă a intrat în rândul personalului casei regale ca un umil paj în timpul domniei acestuia din urmă, când succesorul său era încoronat ajunsese la rangul de intendent al casei regale.

Lui Henric al VIII-lea îi plăcea să danseze și, la fel ca în cazul celor mai multe dintre activitățile fizice pe care le desfășura, excela și în acest domeniu. Un ambasador arăgos din Spania i-a descris eforturile ca „topăieli”, dar toți ceilalți care l-au văzut pe rege în acțiune i-au lăudat abilitatea. Ambasadorul venețian a remarcat că Henric „s-a achitat divin”, iar trimisul milanez era

uimit de faptul că „umblă și sare ca un cerb”⁷. În acest caz, e posibil ca Henric să fi executat *tourdionul* – un dans care consta în patru sărituri înalte și o cadență în care dansatorul ateriza pe ambele picioare. Cum nu exista pauză între salturi, era nevoie de o bună condiție fizică. Pentru a-i permite dansatorului să-și tragă sufletul, erau introduse momente cu mai calmul *basse danse*, în care partenerii se deplasează calm și elegant, într-o mișcare de plutare sau de plimbare fără să se desprindă de podea.

În primii ani ai domniei sale, Henric o avea ca parteneră pe sora lui preferată, Maria, a cărei „purtare în dans e la fel de plăcută pe cât ți-ai dori”⁸. Soția lui, Caterina, era mai rezervată și prefera să exerseze pașii în intimitatea camerelor sale, cu doar câteva doamne de companie. Sarcinile frecvente îi scuzau și ele aparenta reticență. Dar în felul acesta le permitea frumuseților grațioase și încrezătoare de la curte să-și etaleze potențialul pe scena publică, ajungând astfel în atenția soțului ei.

Asemenea tatălui său, lui Henric îi plăceau spectacolele teatrale. Piese de mistere erau încă populare în prima parte a domniei lui, dar, odată cu răspândirea idelilor reformiste de pe continent, aceste povești religioase moralizatoare au fost treptat eclipsate de teme laice. Atât de mult îi plăceau lui Henric reprezentațiile care se organizau în mod regulat la curte, încât a angajat patru actori profesioniști și pe ucenicul lor.

Un alt personaj din anturajul lui Henric care era angajat să îl binedispună pe rege era bufonul. Henric avusese un bufon în cadrul personalului reședinței sale de la vârsta de 10 ani, când „John Goose, bufonul domnului meu de York” este menționat în registre⁹. Acum, că era rege, era normal să-și dorească un asemenea personaj pentru distracție. Mai mult, „veselia” și râsul erau considerate esențiale pentru o bună stare de sănătate, ceea ce era un aspect important pentru acest rege preocupat de sănătatea lui.

Cel mai cunoscut dintre bufonii lui Henric este William (Will) Somer¹⁰. Depart de a fi actori talentați care făceau pe nebunii pentru a stârni râsul, cei mai mulți bufoni de la curte de la începutul epocii Tudor erau „nebuni din fire” sau oameni cu dizabilități de învățare. Acesta era și cazul lui Will, care primise un „îngrijitor”, o persoană care să aibă grijă de el. Nebunii de la natură erau definiți ca fiind „lipsiți de înțelepciune, unde natura avea mai multă putere decât rațiunea”, și erau fie incapabili, fie nu-și puteau controla propriile acțiuni¹¹. Tudorii aveau o atitudine ambiguă față de persoanele cu dizabilități mentale. În mod obișnuit, acestea stârneau frica sau erau ținta bătăilor de joc, iar dizabilitățile lor erau interpretate ca semne ale păcatului, ceea ce atrăgea batjocura și stigmatizarea cu care erau tratate de cei din jur. Însă *Elogiul nebuniei* (1511) a lui Erasmus prezintă o viziune alternativă. Pornind de la epistolele Sfântului Pavel, care spunea că „toți oamenii sunt nebuni în fața lui Dumnezeu, iar nebunia lui

Dumnezeu era mai înțeleaptă ca înțelepciunea oamenilor”, el afirma că nebunii aveau o bunătate și simplitate primare, ceea ce însemna că nu puteau păcătui și erau mai aproape de Dumnezeu. Lucrarea lui Erasmus a avut o influență deosebită la curtea Tudorilor și probabil de aceea „nebunii” de acolo erau ținuti la mare preț, primeau haine scumpe și petreceau multe ore în intimitatea regelui.

Data nașterii lui Somer nu este cunoscută deoarece avea origini obscure, însă era probabil mai tânăr decât suveranul său. Prima referire la el ca bufon în slujba regelui datează din 28 iunie 1535. Imaginea lui Somer de sfetnic ager care critica regulat excesele stăpânului său datorează mai mult pieselor scrise după moartea lui – de pildă, *Summer's Last Will and Testament* (1592) de Thomas Nashe. Dacă nu era un bufon tradițional, atunci îi plăcea lui Henric din alte motive, deoarece a devenit în scurt timp unul dintre cei mai de încredere și preferați membri ai curții, petrecând cu regele mai mult timp chiar și decât unii dintre cei mai de vază curteni. Cu siguranță juca un rol important în distracțiile de la curtea lui Henric, de cele mai multe ori fiind menționat în legătură cu o trupă de muzicieni regali. Există numeroase mărturii ale darurilor vestimentare făcute lui Somer, în special pentru evenimente ceremonioase și de carnaval. Primise o livrea pe care să o poarte la curte și costume luxoase pentru deghizări.

În comparație cu cei mai mulți dintre membrii curții, bufonilor li se permitea o mai mare familiaritate față de rege și de miniștrii săi. „Ei pot spune adevărul și chiar insulte pe față și pot fi ascultați cu plăcere”, observa Erasmus. „Într-adevăr, cuvintele care pe un înțelept l-ar costa viața sunt surprinzător mai plăcute când sunt spuse de un clovn.”¹² Pe măsură ce Henric își continua domnia și era tot mai apăsător de grijile statului, Will Somer îi oferea destinderea mult dorită.

Un tablou al familiei regale care a fost terminat la zece ani după prima apariție a lui Somer la curte reflectă poziția ca tovarăș regal preferat. E unul dintre cele două personaje care îl flanchează pe Henric al VIII-lea și familia regală și e înfățișat sub o arcadă în extrema dreaptă a tabloului. O maimuță de casă e cocoțată pe umărul lui – o piesă animată de recuzită preferată de nebunii de la curte. O descriere și mai plină de viață a lui Somer apare într-o psaltire prezentată lui Henric în 1540. Ilustrația se referă la un verset din Psalmul 52: „Dixit insipiens in corde suo non est Deus” („Zis-a cel nebun întru inima sa: «Nu este Dumnezeu!»”). Henric este înfățișat ca psalmistul David, în timp ce Somer e prezentat ca un bărbat masiv îmbrăcat într-o haină până la genunchi și purtând la brâu o pungă. Părul îi este tuns scurt sau ras, după cum îl purtau cei mai mulți bufoni, mâinile îi sunt împreunate în față, iar ochii mari privesc mai curând cu nervozitate. Umerii îi sunt ridicați, părând ușor deformați.

Multe dintre reședințele de frunte ale regatului aveau câte un bufon pentru distracție. Unul dintre cei mai vestiți era un bărbat pe nume Sexton, cunoscut și ca Patch, devenit celebru pentru glumele sale istețe și fără sens. A fost în serviciul prim-ministrului regelui, Wolsey, și probabil îl întreținea chiar pe rege în timpul vizitelor sale pe la diferitele palate ale cardinalului. Când Wolsey a căzut mai târziu în dizgrație, i l-a dăruit pe Patch regelui, încercând să-i recâștige bunăvoința.

În ciuda tuturor distracțiilor care îi umpleau regelui orele libere în anii 1520, pe la mijlocul aceluia deceniu găsisese o nouă distracție. Nașterea celei care avea să devină sămânța de scandal a creștinătății era atât de neînsemnată, încât data nici nu a fost consemnată. Acum se acceptă în general că s-ar fi întâmplat în 1500 sau 1501¹³. A doua fiică a lui Thomas Boleyn, Anne, s-a dovedit a fi curând cea mai inteligentă dintre cele două fete. Tatăl ei nota că era deosebit de „hotărâtă” și s-a decis să „se preocupe cât mai bine de buna ei educație”. Această educație includea mult mai mult decât studiile sumare permise unei tinere din mica nobilime. Când avea probabil nu mai mult de 11 ani, Anne a părăsit Anglia pentru a ocupa o slujbă la cea mai sofisticată curte a Europei: cea a Margaretei a Austriei, regenta Țărilor de Jos, unde Thomas Boleyn tocmai fusese numit ambasador. După toate mărturiile, Margareta era încântată de Anne, scriind chiar cât de „strălucitoare și plăcută” era pentru vârsta ei.

Dar Franța a fost locul în care educația Annei în privința vieții de la curte a ajuns la apogeu, experiențele avute acolo urmând să-i afecteze profund caracterul și comportamentul. Asemenea surorii sale, Mary, a fost numită în slujba surorii lui Henric al VIII-lea la căsătoria acesteia cu regele Franței și a rămas să o slujească pe Claude, noua regină. Spre deosebire de sora sa, Anne prefera divertismentele culturale și intelectuale ale acestei splendide curți și și-a câștigat reputația ca una dintre cele mai grațioase și mai cultivate doamne din suita reginei.

Atât de mult a adoptat Anne manierele, limba și obiceiurile franceze, încât poetul curții, Lancelot de Carles, observa: „A devenit atât de plină de grație, încât nu-ți venea să crezi că este din Anglia, ci că e născută în Franța”¹⁴. Anne era admirată în special pentru gustul ei deosebit și eleganța rochiilor sale, câștigând admirația lui Pierre de Brantôme, un curtean experimentat, care nota că toate doamnele mondene de la curte încercau să-i imite stilul, dar că ea avea „o grație care rivaliza cu cea a lui Venus”. Era, încheia el, „cea mai frumoasă și mai răpitoare dintre toate doamnele frumoase de la curtea franceză”¹⁵.

Când Anne s-a întors în Anglia în 1522, devenise o tânără atrăgătoare. Statura ei zveltă, minionă îi conferea o fragilitate fermecătoare și avea un frumos păr castaniu închis, pe care îl lăsase să crească foarte lung. Însă cea mai izbitoare trăsătură a ei erau ochii, deosebit de negri și seducători, „invitând la discuție”.

Însă Anne nu era nicidecum o frumusețe convențională. „Doamna Anne nu este una dintre cele mai frumoase femei din lume”, declara ambasadorul venețian, care în mod limpede nu înțelegea de ce bărbații o găseau atât de atrăgătoare. „E de statură mijlocie, are pielea închisă la culoare, gâtul lung, gura largă, sânii nu sunt ridicați prea mult – de fapt, nu are altceva decât marele apetit al regelui englez și ochii, care sunt mari și frumoși și au un efect deosebit asupra celor care au slujit-o pe regină când era pe tron.”¹⁶ Deși se știa că Anne avea pieptul mai mult plat, referința la sânii ei care „nu sunt ridicați prea mult” ar putea avea legătură mai mult cu moda timpului. În epoca Tudorilor, femeia ideală avea un decolteu discret, cum este înfățișat în portretele lui Holbein făcute doamnelor importante de la curte. Întărirea corsajului se termina sub linia bustului mai mult pentru a închide decolteul decât pentru a-l mări. Încheieturile se aflau în spate sau în lateral, având ca efect tragerea în jos a bustului, și nu împingerea lui în sus¹⁷. Anne avea și un măr al lui Adam mare „ca al unui bărbat” și, mai notoriu, ceea ce semăna cu un al șaselea deget la una dintre mâini¹⁸.

Capitalul cel mai de preț al Annei îl constituiau carisma sa, stilul și grația, mai mult decât înfățișarea fizică. Printre numeroșii ei admiratori se număra și poetul (căsătorit) Thomas Wyatt, care observase că înfățișarea Annei „era și mai deosebită datorită distincției ei scumpe și vesele; și... de asemenea întărită de nobila prezență a formei și a eleganței, care emanau blândețe și maiestate, mai mult decât s-ar putea exprima”¹⁹. Farmecul ei, cizelat până la perfecțiune la una dintre cele mai sofisticate curți ale lumii, au evidențiat-o atunci când, în 1522, și-a făcut intrarea la curtea lui Henric al VIII-lea ca doamnă din suita reginei. „Căci la purtare, maniere, ținută și exprimare excela în toate acestea”, spunea mai târziu biograful ei din secolul al XVI-lea George Wyatt²⁰. Dacă Thomas Boleyn a urmărit ca prin aducerea Annei la curte să-i găsească o partidă bună, acest lucru părea să se întâmple curând după sosirea ei, când i-a atras atenția lui Henry Percy, mai târziu al șaselea conte de Northumberland. Lui Percy i s-au aprins atât de repede călcâiele după Anne, încât a încercat să rupă o logodnă anterioară pentru a se căsători cu ea. Se pare că Anne răspundea afecțiunii lui – s-au logodit în secret, probabil în primăvara anului 1523, când sora Annei, Maria, era însărcinată cu copilul regelui.

Percy era paj la reședința lui Wolsey și, la aflarea veștii, cardinalul l-a dojenit, deoarece permisiunea pentru căsătorie nu fusese cerută de la tatăl lui sau de la rege. E posibil ca acesta din urmă să fi avut deja un interes pentru Anne și să îl fi instruit în taină pe Wolsey să desfacă logodna. Totuși nu există o dovadă sigură în acest sens, așa încât abia în 1526 a început Henric al VIII-lea să-i acorde Annei o atenție serioasă. Indiferent dacă

fusese sau nu instruit, acțiunile lui Wolsey îl făcuseră un inamic implacabil al noii iubite a regelui.

În anul în care Anne Boleyn a crescut în importanță la curte, Wolsey a alcătuit un set de decrete pentru guvernarea reședinței regale. Decretele Eltham, cum au ajuns să fie cunoscute, au putut fi parțial inspirate din dorința cardinalului de a-și asigura influența asupra regelui și de a contracara puterea tot mai mare a familiei Boleyn.

Principala țintă a reformelor lui Wolsey a fost camera privată, care era tot mai plină de oameni ostili influenței cardinalului. Printre aceștia se număra și șeful lor, sir William Compton, valetul toaletei. Cu trei ani înainte, Wolsey încercase să slăbească influența lui Compton asupra regelui, în prezența căruia se afla în permanență, trimițându-l în 1523 să slujească la granițele cu Scoția. A fost cea mai lungă perioadă în care William Compton a stat departe de stăpânul său, dar când s-a întors a găsit neștirbită bunăvoința regelui – spre frustrarea lui Wolsey. Prin reformele sale din 1526, Wolsey a reușit să-l înlăture pe Compton din slujbă și să-l înlocuiască cu sir Henry Norris, mult mai favorabil cauzei sale²¹.

Acum, că avea un aliat în cel mai influent post al camerei private, prestigiul lui Wolsey a crescut și mai mult. Decretele Eltham îl descriau pe valetul toaletei ca fiind singurul servitor „al dormitorului și al altor locuri private, după cum va fi plăcerea” regelui. Pentru a risipi orice îndoială, ele enunțau mai departe că niciunul dintre ceilalți slujitori ai camerei private „nu putea presupune că pot să intre sau să îl urmeze pe maiestatea sa” în aceste camere, cu excepția poruncii speciale a regelui²². Hotărârile confirmau de asemenea importanța gentilomilor camerei private ca singurii care puteau să îl atingă pe rege. În schimb, valeții și ușierii nu trebuiau să se „apropie sau să își ia libertatea... să pună mâinile pe persoana sa regală”²³.

Însă cea mai importantă schimbare adusă de Decretele Eltham a fost reducerea personalului camerei private de la circa 50 la doar 15 oameni. Wolsey pretindea că în felul acesta era protejată intimitatea regelui și se evita ca regele să fie mereu asaltat de parveniți ambițioși, însă era clar pentru toată lumea că măsura sa constituia în egală măsură o încercare de a-și întări propriul control asupra lui Henric. Decretele menționau numele persoanelor (majoritatea asociați ai cardinalului) care „îl vor sluji cu sârguință în numita cameră privată; îndeplinind slujbe umile, respectuoase, discrete și modeste”. Cardinalul porunea și ca persoanele numite să nu recurgă la „stăruință asupra regelui, nici să nu se promoveze în slujbe viitoare, altele decât cele pe care le va atribui sau va dori să le atribuie maiestatea sa; sau la cereri ori să se amestece în orice pricini sau probleme, oricare ar fi acestea”. Adăuga apoi că cei suficient de norocoși să slujească în sanctuarul interior trebuie să își amintească întotdeauna că, „cu cât mai sus i-

a chemat maiestatea sa la el, cu atât mai mult trebuie să fie mai respectuoși, sobri, discreți și de folos, în toate faptele, purtările și conversațiile”²⁴.

Reformele lui Wolsey au reîntărit importanța camerei private a regelui ca loc în care putea să se izoleze de zgomotele curții și să își refacă dispoziția sufletească prin relaxare: „Întrucât păstrarea curată a camerei private a regelui, cu ordinea de acolo, asigură o mare parte din liniștea regelui, odihna, alinarea și păstrarea sănătății lui”. El afirma că, dacă oamenii obișnuți se puteau bucura de intimitate, la fel și regele ar trebui să poată:

Având în vedere că persoanele obișnuite, pentru folosul lor și pentru sănătatea și plăcerea camerelor lor, se retrag și se refugiază uneori, străduindu-se să aibă un loc de odihnă cât mai des în aceste camere, cu atât mai mult este convenabil ca înălțimea sa regele să aibă camera lui privată și locuințele interioare izolate, după plăcerea maiestății sale, fără multă vânzoleală; de aceea se poruncește ca nimeni, de orice condiție ar fi el... de acum înainte să nu îndrăznească, să nu încerce sau în vreun alt mod să fie primit să vină sau să treacă prin camera privată a regelui; decât doar atunci când asemenea lucru va fi poruncit de maiestatea sa²⁵.

Era un sentiment nobil, dar Wolsey știa cel mai bine că viața particulară a unui rege era supusă unui șir întreg de restricții și intervenții, așa încât cu greu putea fi comparată cu viața supușilor săi.

Decretele Eltham au reușit să aducă mai multă ordine în rândul slujitorilor regelui, definindu-le mai bine rolurile. Însă nu au reușit să-i întărească poziția lui Wolsey. În momentul implementării lor, femeia care avea să devină în scurt timp dușmanul său de moarte își asigurase deja o puternică influență asupra regelui, pe care se părea că nimeni nu avea să o poată știrbi.

Se pare că legătura dintre Henric și Anne Boleyn a evoluat treptat din jocul unei iubiri curtenești. La sfârșitul anului 1526, toată curtea știa cine este ultima iubită a regelui. Dar de data aceasta era diferită de infidelitățile precedente, pentru că Anne s-a dovedit a fi cea mai neînduplecată amantă. Învățând din experiența surorii sale, știa că Henric și-ar pierde repede interesul amoros de îndată ce s-ar fi supus dorințelor lui – însă ea ținea un premiu mult mai mare. De partea ei era faptul că, după aproape douăzeci de ani de căsnicie, regele nu avea încă un fiu, iar soția sa nu părea să mai fie în stare să-i ofere copii. În schimb Anne avea în jur de 25 de ani și provenea dintr-un neam foarte fertil. Mama ei fusese însărcinată de cel puțin șapte ori, iar bunica din partea tatălui născuse zece copii, din care opt crescuseră mari.

Henric i-a trimis Annei o serie de scrisori din ce în ce mai pasionale, plângându-se că „de mai bine de un an am fost lovit de săgeata iubirii și încă nu știu sigur dacă voi eșua sau voi găsi un

loc în inima voastră”. A implorat-o pe Anne să „se predea, trup și suflet, mie”, promițându-i că dacă accepta o va face „singura iubită”, un privilegiu pe care până atunci nu îl acordase niciunei femei²⁶. Însă Anne era hotărâtă să obțină mai mult – așa încât i-a spus: „Mai bine îmi pierd viața decât onoarea... Iubita ta eu nu voi fi”. A continuat să îl joace pe rege cu toată abilitatea și viclenia deprinse în anii petrecuți la curtea Franței, încurajându-l doar atât cât să-i țină treaz interesul, dar respingându-l dacă încerca să întrecă măsura. Evident că i-a acordat lui Henric unele favoruri sexuale, fără să consimtă la întregul act, pentru că la un moment dat Henric scria gândindu-se vesel la perspectiva de a săruta „fâțele frumoase” ale Annei, iar apoi se lamenta cât de departe era față de „soare”, adăugând malițios: „Și totuși căldura e cu atât mai mare”²⁷.

Bilanțurile pungii private a lui Henric relevă faptul că printre darurile trimise Annei în încercarea de a o seduce se număra și o cămașă de noapte de satin negru²⁸. O alegere intenționat intimă. Cămașile de noapte erau purtate doar în prezența familiei sau a prietenilor și servitorilor foarte apropiați, constituind un contrast bine-venit cu straturile sufocante ale hainelor exterioare, dar de multe ori erau articole de lux ca atare și au devenit foarte complexe în timpul domniei lui Henric. Cămașile de noapte mai scumpe erau făcute din catifea și căptușite cu blană pentru a fi călduroase, cum era și cea aleasă de Henric pentru Anne. Dacă nu i se permitea să împartă patul cu Anne, atunci Henric era hotărât să se bucure de vederea ei în această ținută de noapte ori de câte ori dorea. De aceea l-a însărcinat pe Holbein să o deseneze pe Anne îmbrăcată cu ea. În portret, Anne este înfățișată purtând un combinezon de olandă tipic, îmblănit și brodat, cu guler înalt, pe sub cămașa de noapte. Pe cap are o bonetă din pânză de in legată cu un fruntar – o legătură de pânză purtată în jurul capului. Oricât de intim, acesta nu era totuși cel mai măgulitor portret al mării iubiri a lui Henric. Cu privirea plecată, are o pronunțată bărbie dublă și pare, fără îndoială, antipatică²⁹. Atât de mare este contrastul cu portretul mai celebru al frumuseții cu păr negru a lui Henric, încât apare o oarecare îndoială că ar fi vorba de Anne, în ciuda inscripției din vremea aceea.

Știind că Anne îi împărtășea pasiunea pentru haine bune, Henric a cheltuit excesiv de mult cu alte asemenea daruri pe care i le-a făcut, inclusiv metraje de satin roșu, țesătură cu fir de aur și nestemate. Un martor ocular de la curte nota că nu mult după ce a devenit favorita regelui, lady Anne „a început să fie foarte trufașă și mândră, având tot felul de bijuterii și straie ce pot fi obținute cu bani”³⁰.

Veșmintele constituiau una dintre principalele arme în lupta tot mai deschisă dintre Anne Boleyn și Caterina de Aragón. Când, în iunie 1527, Henric i-a spus soției sale că începuse să se îndoiască de trăinicia căsniciei lor, una dintre primele reacții ale

Caterinei a fost să se îmbrace mai somptuos decât până atunci. Hotărâtă să își afirme superioritatea asupra Annei, și-a dublat cheltuielile vestimentare în acel an, după cum dovedesc registrele garderobei sale³¹. Preferase întotdeauna culorile închise, cum ar fi negru și violet, care erau regale, dar evlavioase. Devoțiunea sa religioasă fusese demonstrată și în alte feluri – de pildă, purtând pe sub haine veșmântul Sfântului Francisc și îmbrăcându-se modest în intimitate. Însă acum se înfățișa în culori și materiale scumpe – o afirmare foarte vizuală a statutului ei de regină. Probabil spera și să fie mai atrăgătoare pentru soțul ei și să îi capteze din nou atenția.

Însă era o luptă pe care Anne, cu simțul său natural pentru eleganță – ca să nu mai amintim de numeroasele daruri vestimentare și țesături scumpe primite de la rege –, era destinată să o câștige. Își etala splendoarea corpului său zvelt într-o serie de ținute regale din ce în ce mai izbitoare, care o făceau pe rivala ei să pară, prin comparație, bondoacă și demodată. Pentru a profita de avantajul ei, Anne a pus să se brodeze pe livrelele servitorilor ei cuvintele: „Ainsi sera, groigne qui groigne” („Așa va fi, oricâți ar mormăi”)³².

Afecțiunea lui Henric pentru soția sa a scăzut pe măsură ce creștea dorința de a o avea pe Anne, așa încât l-a însărcinat pe Wolsey să găsească o modalitate de a anula căsătoria. Era o mișcare surprinzătoare și, în privința supușilor săi, extrem de nepopulară. Deși adevăratul motiv al regelui era evident, el susținea că acționează așa împins de conștiință, deoarece realizase că Dumnezeu era nemulțumit de el pentru că s-a căsătorit cu soția fratelui său. S-a bătut monedă pe pasajul din Levitic care avertiza că „De va lua cineva pe femeia fratelui său, urâciune este... fără copii să moară”³³. Nu conta foarte mult că Henric și Caterina aveau o fiică sau că papa sancționase căsătoria lor deoarece Caterina susținuse întotdeauna că mariajul cu Arthur nu fusese consumat.

În 1528, Henric s-a destăinuit legatului papal, cardinalul Campeggio, că nu mai făcuse sex cu Caterina de doi ani, deși continuau să împartă patul în mod regulat de dragul aparențelor. Iar dacă Henric nu se culca nici cu soția lui, nici cu amanta, înseamnă că era abstinent? E posibil ca, potrivit spuselor sale, să fi fost atât de îndrăgostit de Anne, încât nu putea nici măcar să se uite la o altă femeie. Dar având în vedere apetitul său sexual, dovedit de sarcinile dese ale Caterinei și de diferitele lui legături extraconjugale avute de-a lungul căsniciei, este greu de crezut că s-a abținut vreun pic. Cel mai probabil Henric și-a alinat poftele culcându-se cu alte femei – posibil dintr-o clasă inferioară și nu dintre doamnele de la curte, ca să nu afle Anne.

Între timp, negocierile anevoioase pentru anularea căsătoriei sale cu Caterina se prelungeau, se pare cu puține șanse de reușită. Faptul că nepotul reginei, Carol al V-lea, era cel mai puternic om

din Europa și avea o mare influență chiar și asupra papei, se dovedea un obstacol semnificativ în calea ambițiilor lui Henric. Nici chiar abilul său ministru Wolsey nu reușise să rezolve problema și fusese înlăturat de la putere, lăsând calea deschisă vicleanului și talentatului protejat al cardinalului, Thomas Cromwell, a cărui influență a crescut rapid.

Cu cât Anne îl subjugă mai mult pe Henric (și la distanță), cu atât mai mare devenea influența sa la curte. Îl însoțea permanent în apartamentele sale private, vâna, dansa și se ruga alături de el. Singurul lucru pe care nu îl făcea era să se culce cu el. Tot mai des, Henric prefera să mănânce cu Anne în intimitatea „apartamentelor sale private”. În 1528, de exemplu, se menționează că a cinat la Hundson, într-o „cameră dintr-un turn în care maiestatea sa obișnuia uneori să cineze separat”³⁴.

Pe măsură ce statutul Annei creștea, la fel se întâmpla și cu mândria și semeția ei. Devenise insolentă față de stăpâna sa regina, iar o dată a fost auzită spunând cu voce tare că dorea să îi vadă pe toți spaniolii pe fundul mării. Un vizitator străin la curte a fost dezamăgit de întâlnirea cu Anne, pe care a descris-o ca fiind o tânără „cu caracter meschin, a cărei dorință este lege pentru el [regele]”³⁵.

În schimb Caterina păstra o atitudine tăcută, demnă, și insista că ea era soția legitimă a regelui. Ca pentru a dovedi că totul era în regulă, continua să își îndeplinească îndatoririle conjugale, făcând cămășile regelui. Reginei îi plăcuse întotdeauna să coasă și petrecea multe din orele ei libere cufundată în această activitate. Registrele reședinței conțin referințe la lucrul ei de mână, cum ar fi „o față de masă din pânză bună cu prosop și șervete împodobite cu cusătură roșie spaniolă”³⁶. Însă faptul că regina încă îi făcea soțului cămăși se datora nu numai pasiunii sale pentru cusut. Cămășile se numărau printre cele mai intime articole de îmbrăcăminte purtate de rege, așa încât gestul ei avea o mare încărcătură simbolică – ceea ce nu i-a scăpat Annei, care, când a aflat, i-a pus capăt imediat. A început să îi asigure ea însăși cămășile lui Henric – chiar dacă plătise un croitor pentru asta, în loc să le facă ea. Henric ar fi trebuit să își dea seama: amanta nu era din același aluat cu soția, care era supusă și casnică.

Stoicismul Caterinei a fost zadarnic. În 1531 a fost alungată de la curte, iar Anne a fost făcută neoficial regină. Totul evolua acum rapid în favoarea Annei. Eforturile combinate ale lui Thomas Cromwell și Thomas Cranmer (un alt bărbat dedicat cauzei sale, care a fost făcut arhiepiscop de Canterbury în octombrie 1532) au făcut să crească șansele de obținere a anulării. Dacă papa nu voia să acorde divorțul, atunci pur și simplu vor elimina necesitatea acordului său făcându-l pe stăpânul lor regal capul Bisericii Angliei. Era o idee extrem de radicală, însă Henric era acum suficient de disperat încât să o îmbrățișeze.

În lungii ani de negociere în vederea anulării, preocupat de asemenea probleme grele și nemaibucurându-se de energia fizică din tinerețe, Henric s-a retras tot mai mult din viața de la curte și și petrecea în izolare cele mai multe dintre orele sale libere. Drept urmare, la curte erau mult mai puține distracții decât în primii ani de domnie, iar curtenii erau nevoiți să alunge plictiseala așteptării apariției regelui folosind facilitățile recreative de la palate. Poate ca o recunoaștere a acestui lucru, după 1530, Henric a comandat noi complexe sportive la Greenwich, Hampton Court și Whitehall. Acestea includeau terenuri de tenis, piste de popice și arene pentru turniruri. Arena de la Hampton Court era deosebit de impresionantă și includea o serie de turnuri de observare care puteau fi folosite și drept săli pentru banchete³⁷.

Deși Henric participa încă cu plăcere la aceste sporturi, personalitatea lui trecea printr-o schimbare majoră, devenind tot mai paranoic și mai suspicios față de cei din jur, trezind amintirea tatălui de care întodeauna se deosebise atât de mult. „Nu are încredere în nicio ființă”, remarca un observator³⁸. Doar cei care îl slujeau în camera privată erau de încredere și îndrăgiți. Tot mai mult, printre ei se numărau și bărbați care erau apropiați ai Annei Boleyn.

Francis Weston, care fusese numit gentilom al camerei private în 1532, făcea deseori echipă cu regele la tenis și cu Anne la cărți. Un favorit promițător era William Brereton, care slujise ca paj din 1524 și îi însoțea pe Henric și pe Anne la vânătoare. Dar cel mai privilegiat era Henry Norris, care fusese numit valet al toaletei în același an în care Anne captase pentru prima dată atenția regelui. Ca și Compton, Norris era cunoscut de Henric de mulți ani când a fost promovat la cea mai vânată slujbă de la curte. Slujise înainte ca gentilom al dormitorului și primise numeroase onoruri din mâinile stăpânului său. Ambasadorul francez l-a prezentat ca „*du roy le mieulx aimé*” („cel mai îndrăgit de rege”) ³⁹.

Norris a înțeles repede potențialul poziției sale, mai cu seamă în privința controlului accesului la rege. De exemplu, în 1530, vicecancelarul Universității din Oxford a sosit la curte cu o delegație pentru a solicita menținerea Colegiului Cardinal, amenințat în urma căderii lui Thomas Wolsey. Însă neavând „prieteni” care să îi recomande, au fost lăsați să aștepte vreme de unsprezece zile pe motiv că regele era ocupat cu „probleme importante”. În cele din urmă, lui Norris i s-a făcut milă de ei și, în doar câteva ore, au fost primiți de rege⁴⁰. De asemenea, Norris și-a dovedit abilitatea și în rolul tradițional al valetului toaletei de a facilita legăturile ascunse ale regelui. Ca dovadă adusă în apărarea ei atunci când a fost arestată în 1532 pentru trădare, Elizabeth Amadas a susținut că Norris complotase cu Anne Boleyn în numele stăpânului său regal⁴¹. Norris era asistat de Thomas Heneage, un asociat al lui Cromwell. Heneage se

mândrea cu fiecare aspect al modului în care îl slujea pe rege, iar odată a spus: „Afară de jupân Norris și cu mine, nimeni nu-l slujește pe Maiestatea Sa Regele când merge și urinează în dormitorul său”⁴².

În noiembrie 1532 Henric a luat-o pe Anne în calitate de consoartă oficială la Calais, unde s-a întâlnit cu marele său rival Francisc I într-o altă manifestare de înțelegere. Deplin conștientă de semnificația evenimentului, Anne era hotărâtă să fie la înălțimea așteptărilor. Eustace Chapuys, ambasadorul imperial, scria cu reproș: „Doamna fusese ocupată să-și cumpere rochii scumpe; iar regele, nemulțumit doar cu faptul că îi dăruise bijuteriile lui, l-a trimis pe ducele de Norfolk să le obțină și pe ale reginei”. Cererea soțului ei de a-și ceda bijuteriile „concubinei” lui era prea mult pentru Caterina. A răspuns furioasă că era împotriva conștiinței sale să-și cedeze bijuteriile „pentru a împodobi o persoană care a scandalizat creștinătatea”⁴³. Însă când regele porunea în mod expres, nu putea face mai nimic pentru a se opune – așa încât, dureros de conștientă de semnificație, și-a dat toate bijuteriile pe care le avea.

Însă pentru Anne vizita la Calais a fost un triumf în toate privințele. Nu doar pentru că se afla acolo în postura de consoartă a regelui, împodobită cu bijuteriile soției lui îndepărtate, dar în timpul șederii Francisc I a promis că-i va sprijini în vederea căsătoriei. Se poate ca acest lucru să o fi convins pe Anne să îi cedeze în sfârșit lui Henric, deși s-a presupus că ea și Henric trecuseră printr-o ceremonie intimă de logodnă înainte de îmbarcarea pentru Calais. În continuare era nevoie de foarte multă discreție în privința întâlnirilor lor amoroase, având în vedere etapa delicată în care ajunseseră tratativele pentru anulare. Dar curtenii însoțitori au observat aproape imediat că ceva se schimbase în relațiile de cuplu. Cel puțin la început, Henric era chiar mai înnebunit după Anne decât fusese înainte. „Regele nu se poate desprinde de ea nici măcar pentru un ceas”, observa Chapuys cu un dezgust abia mascat.

Tudorii credeau că e posibil să se influențeze sexul unui copil prin anumite ritualuri. De pildă, prin legarea unei panglici în jurul testiculului stâng al bărbatului în timpul actului sexual, deoarece se credea că acolo e strânsă toată sămânța de parte femeiască. De asemenea, pentru conceperea unui băiat erau recomandate anumite poziții sexuale. La fel cum se credea că testiculul drept al bărbatului conține toată sămânța masculină, așa și partea dreaptă a uterului femeii se considera că ar fi mai receptivă la sămânța lui. De aceea multe cupluri optau pentru o poziție care permitea ca sperma să cadă în dreapta uterului. E interesant de presupus dacă acesta a fost motivul pentru care Annei nu îi plăcea poziția tradițională a misionarului preferată de Henric, care mai târziu a mărturisit că fusese surprins de cunoștințele ei în privința sexului.

Până în decembrie Anne era însărcinată. De îndată ce a fost sigură de asta, regele trebuia să acționeze repede dacă voia ca bebelușul să fie legitim. Așa încât a renunțat la permanentele dispute cu Biserica și, în secret, probabil în 25 ianuarie 1533, s-a căsătorit cu Anne în capela sa privată de la Westminster. Discreția a fost atât de mare, încât nici astăzi nu se cunosc cu certitudine data și locul cununiei lor. Însă curtenii lui Henric au observat imediat o schimbare la Anne datorită veșmintelor. Chapuys îi raporta stăpânului său Carol al V-lea: „Sâmbătă... marea doamnă Anne a mers la slujbă cu pompă regală, încărcată de bijuterii, îmbrăcată cu o rochie din stofă cu fir de aur moltonată... și a fost dusă la biserică și adusă înapoi cu marele fast, sau chiar mai mult, care îi era rezervat reginei”⁴⁴.

Au mai trecut alte patru luni până ce mariajul regelui cu Caterina să fie anulat, timp în care starea Annei devenise evidentă pentru toți cei de la curte. Dată fiind fecunditatea familiei Boleyn, nu exista niciun motiv pentru care sarcina să nu meargă bine – și să fie doar prima dintre multe altele. Sănătatea Annei era în general bună și, cum remarcă un observator, părea „destul de bine pentru a avea copii”. Mai mult, rămăsese grea aproape imediat după ce devenise iubita lui Henric, ceea ce cu siguranță era un semn bun – atât pentru această sarcină, cât și pentru cele viitoare.

Totuși, Anne concepușe primul ei copil mult mai târziu decât majoritatea femeilor din familia sa, având în vedere cei șapte ani în care noul ei soț încercase să scape de prima lui soție. Când Henric a început să o curteze pe Anne, ea avea în jur de 25 de ani și se afla la apogeul fertilității; acum, fiind în vârstă de vreo 32 de ani, se apropia de sfârșitul ei. În schimb soțul ei avea 41 de ani. Prin urmare, după standardele epocii Tudor, puteau fi considerați cam bătrâni pentru întemeierea unei familii.

Sarcina Annei a decurs fără incidente și îi plăcea să se laude cu starea ei, iar odată a spus cu voce tare că-i este poftă de mere. Acest lucru a fost transmis imediat curților de pe continent, unde căsătoria regelui englez cu „Concubina” era sursa multor bârfe. În ciuda mândriei sale, noua regină era îngrijorată în taină de efectul pe care sarcina îl avea asupra celebrei sale siluete zvelte. Fără îndoială, se temea că, pe măsură ce farmecul ei pălea, regele va căuta plăcerea în altă parte, mai ales că trebuiau să evite a face sex până după nașterea copilului. Chiar dacă doamnele ei de onoare erau obligate să-i lărgească rochiile, Anne avea grijă să se îmbrace la fel de elegant ca și înainte.

Fără să piardă vremea, Anne și-a impus stilul în apartamentele din palatele soțului ei pe care fosta soție le eliberase. Registrele administrative scot în evidență extravaganța accesoriilor și a materialelor, din care multe erau decorate cu emblema personală a Annei și cu inițialele întrepătrunse „HA”⁴⁵. Acestea includeau o serie de covoare scumpe ce acopereau podelele apartamentelor ei private. Unul era făcut din țesătură cu

fir de aur, argint și lucrătură de mătase și decorat cu noile monograme ale reginei, trandafiri albi și roșii, o margine cu caprifoii, ghinde și literele H și A. Caprifoii simboliza dragostea și devotamentul, în timp ce ghinda era simbolul fertilității, creșterii și a noii vieți. Un alt covor era țesut cu blazonul regal și cu șoimul alb al emblemei Annei. Și în camerele publice Anne a avut grijă ca schimbarea reginei să fie evidentă. În Marea Sală de la Hampton Court, de exemplu, tâmplarii regali au trebuit să înlocuiască inițialele Caterinei cu deja cunoscutele inițiale întrepătrunse „HA”⁴⁶.

În august 1533, în timp ce Anne se pregătea să nască, au început să circule la curte zvonuri despre o legătură secretă între rege și o femeie „foarte frumoasă”. Dușmanii de la curte ai noii regine s-au grăbit să-l încurajeze pe rege în inițiativa lui, iar vigilantul Chapuys scria: „Afecțiunea regelui pentru ea [Anne] nu mai este ce a fost. Acum pare îndrăgostit de o altă doamnă și mulți nobili îl ajută în această aventură”. Până să audă și Anne, povestea a fost înflorită: Henric se culcase cu cel puțin o femeie, probabil mai multe. Noua lui soție nu era câtuși de puțin la fel de dispusă ca precedentă să închidă ochii la necuviințele soțului ei. Chapuys nota cu satisfacție că era „foarte geloasă pe rege, și nu fără motiv întemeiat”⁴⁷. Enervată de această umilire, Anne l-a înfruntat pe Henric. Spre dezamăgirea ei, în loc să îi ofere asigurări liniștitoare, i-a spus că trebuie „să închidă ochii și să îndure”, la fel cum făcuseră și alte persoane mai „merituoase”. Ca soție, Anne nu mai avea același farmec pentru un bărbat atras de caracterul palpitant al vânătorii. „Ea trebuia să știe că stătea în puterea lui să o umilească din nou într-o clipă, mult mai mult decât o preamărise înainte”, observa cu agerime Chapuys⁴⁸.

Cearta a ținut câteva zile, dar, până să se retragă Anne la Greenwich, se pare că ea și Henric și-au rezolvat neînțelegerile. Așteptând cu încredere nașterea unui fiu, nu era în interesul regelui să își trimită soția în izolare plină de mânie și suspiciune. Anne împărtășea încrederea soțului ei în privința sexului copilului lor. La porunca ei, au fost scrise dinainte scrisori ce anunțau nașterea, mulțumind lui Dumnezeu pentru că i-a trimis „noroc bun în purtarea și nașterea unui prinț”⁴⁹. În vremea asta, Henric deja hotărâse ca băiatul să fie botezat Henric sau Eduard. Fusesse ocupat și cu organizarea unui splendid turnir pentru a marca nașterea fără probleme a fiului său. Un curtean remarcă faptul că niciodată nu îl văzuse pe rege atât de „vesel”. Cu o singură excepție, toți astrologii și profeții de frunte ai regatului erau de acord că pruncul purtat de Anne era băiat. Doar faimosul „vizionar” William Glover nu era de acord. A îndrăznit să îi spună reginei Anne că avusese o viziune cu ea purtând „un copil de sex feminin”. Profeția lui nu a fost bine primită.

Pe 26 august, Anne a participat la liturghia ținută în capela palatului, după care a fost gazda unui ospăț pentru toți lorzii și

toate doamnele curții ținut în Marea Cameră, care fusese bogat decorată pentru această ocazie. Acolo, reginei și invitaților ei li s-au servit „mirodenii și vin”, iar curând după aceea a fost însoțită cu mare pompă la ușa dormitorului ei de către două doamne de rang înalt. Luându-și formal rămas-bun nu doar de la rege, ci de la toți curtenii, funcționarii și servitorii bărbați, a pășit în lumea exclusiv feminină a încăperilor pregătite pentru naștere.

Chiar dacă Anne era dispusă să se supună ritualurilor stricte stabilite pentru o naștere regală, ea considera că doar acestea nu erau suficiente pentru a convinge lumea că ea era regina legitimă, iar copilul ei va fi moștenitorul legitim. Prin urmare, a comandat o serie de podoabe, toate cu încărcătură simbolică. De exemplu, tapiseriile care atârnau în camera ei înfățișau povestea Sfintei Ursula cu cele 11.000 de fecioare – o temă care se va dovedi remarcabil de potrivită.

Piesa centrală a camerei de naștere era „unul dintre cele mai somptuoase și mai mărețe paturi” aflate în posesia regelui⁵⁰. Valorând în jur de 500.000 de lire în banii de astăzi, se spunea că făcuse parte din răscumpărarea unui duce francez care fusese capturat la Verneuil în 1424. Dacă era adevărat, atunci probabil că era menit să amintească faptul că regina slujise în tinerețe la curtea Franței. Patul era împodobit cu o cuvertură complexă, „bogată ornamentată cu modele în relief pe catifea roșie”, căptușită cu blană de hermină și tivită cu aur. Un baldachin și perdele de satin roșu brodate cu coroane aurii întregeau efectul, cu blazoanele reginei adăugate ca o altă aducere-aminte a ascendenței sale – și, prin urmare, a dreptului ei la tron.

Însă Anne mai avea o ultimă și foarte crudă solicitare pentru a fi mulțumită că totul era pregătit pentru nașterea copilului ei. I-a cerut regelui să îi procure de la fosta lui soție „pânza scumpă triumfală” pe care Caterina o adusese cu ea din Spania pentru botezul viitorilor ei copii. Aceasta era mai mult decât o simplă dușmănie. Pânza era un simbol al sângelui legitim regal, iar Anne și-o dorea cu disperare pentru copilul ei. Dar pentru Caterina era unul dintre puținele lucruri pe care le mai avea și care îi amintea cu durere de toți copiii săi care se născuseră morți sau decedaseră la câteva zile după naștere. Fosta regină a fost indignată când a auzit cererea și a refuzat să predea țesătura. Oricât de mult ar fi vrut să-și mulțumească soția însărcinată, Henric a ezitat în fața insensibilității ei și a refuzat să mai insiste asupra problemei. Așa încât Anne a fost nevoită să se potolească cu toată grația pe care era în stare să o afișeze.

Pe 7 septembrie, cu o zi înainte de sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului, Anne a intrat în travaliu. Se întâmpla la numai douăsprezece zile după retragere, așa încât s-a presupus fie că pruncul era prematur, fie că moașele calculaseră greșit. Este posibil, de asemenea, ca Anne să le fi spus că data conceperii era puțin mai târzie decât în realitate, având în vedere că copilul

fusesse conceput aproape sigur în afara cununiei. Anne știa că legitimitatea lui era deja pusă la îndoială, așa că dorea să țină această informație numai pentru ea.

Travaliul Annei a decurs liniștit, deși a fost „deosebit de dureros”, iar la ora trei după-masa a dat naștere unui prunc sănătos⁵¹. Însă Anne nu se descurcase cu mult mai bine decât predecesoarea ei: născuse o fată. Deși probabil că a intrat în panică la gândul că, după toate tulburările create de el pentru a se căsători cu ea, nu a reușit să îi ofere lui Henric un fiu, a înfruntat situația cu curaj. „De acum încolo au motiv să numească această încăpere Camera Fecioarelor”, le-a spus ea doamnelor adunate, „căci o fecioară s-a născut în ea, în ajunul acelei zile favorabile când Biserica sărbătorește nașterea binecuvântatei noastre doamne Fecioara Maria”⁵². Când și-a vizitat prima dată noua fiică, Henric a reușit să își ascundă ceea ce trebuie să fi fost o dezamăgire amară. „Și tu, și eu suntem încă tineri”, i-a spus Annei, „iar prin mila Domnului vor urma băieți”⁵³. Era mai puțin o consolare, fiind mai mult o cerere.

Capitolul 7

„O mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică”

Deși avea toate motivele să își disprețuiască fiica, se pare că Anne o iubea nespus. Spre marea surpriză a curții, pusese o pernă de catifea lângă tronul ei, astfel încât bebelușul, care fusese botezat Elisabeta, îi putea fi aproape în timp ce ea își îndeplinea îndatoririle impuse de poziția ei. Era foarte neobișnuit ca o regină să își țină copilul cu ea și să nu îl încredințeze doicilor, însă Anne a mers și mai departe, declarându-și intenția de a o alăpta ea însăși pe Elisabeta. Era o idee atât de șocantă, încât s-a pus problema că Anne nu ar fi tocmai potrivită ca regină. Când a auzit aceasta, regele a fost indignat și a insistat ca Anne să apeleze la serviciile unei doici, cum făcuseră predecesoarele ei. A fost aleasă o femeie pe nume Pendred, iar trei luni mai târziu Elisabeta a fost trimisă cu o suită considerabilă la Hatfield House, unde avea să fie crescută departe de părinții săi aflați la curte, după cum dicta tradiția regală.

Anne nu a avut prea mult timp să sufere după plecarea fiicei sale. Știa că trebuia să procreeze cât mai repede pentru a-și consolida poziția de regină. Și se pare că a reușit. În 1533, de Crăciun, i-a dăruit soțului ei un simbol al fertilității: o fântână de aur flancată de trei femei goale din ale căror sfârcuri țâșnea apă. Acest lucru a stârnit zvonuri cum că ar fi fost din nou însărcinată, zvonuri confirmate în luna aprilie a anului următor, când aurarul curții a primit sarcina să confecționeze un leagăn de argint decorat cu trandafiri Tudor și pietre prețioase. În același timp, croitoreasa regală a început să lucreze la un set de haine de bebeluș confecționate din țesătură cu fir de aur.

Pe 27 aprilie, un curtean a raportat de la Greenwich că regina „are o burtă apreciabilă, rugându-ne Domnului nostru să ne trimită un prinț”, iar o călătorie plănuită la Calais a fost amânată pentru după naștere, având în vedere că Anne „avea sarcina foarte înaintată”¹. Pe 26 iunie a participat la o serie de spectacole organizate la Hampton Court – dacă zvonurile erau adevărate, la vremea aceea probabil sarcina era deja foarte înaintată. Dar nu s-au făcut pregătiri pentru naștere și nu a apărut niciun copil. În septembrie, unele dintre bârfele de la curte speculau că născuse prematur un fiu la sfârșitul lui iunie, în timp ce alții susțineau că nu fusese deloc însărcinată. E posibil ca, fiind disperată să îi dăruiască un fiu lui Henric, avusese o sarcină falsă – când mintea femeii convinge trupul că este însărcinată, determinând o parte,

dacă nu toate simptomele obișnuite în asemenea cazuri. Acest lucru ar putea explica burta ei umflată observată de curteni, precum și o serie de alte simptome fizice corespunzătoare unei sarcini reale. Faptul că Anne s-a înșelat – mai mult decât că ar fi avortat – e confirmat de raportul lui Chapuys din septembrie: „Până la urmă, «Concubina» a fost sortită să aibă un copil”².

Oricât de mult o preocupa necesitatea de a-i oferi regelui un fiu, Anne nu și-a neglijat copila câtuși de puțin. Când treburile curții îi permiteau, o vizita pe Elisabeta la Hatfield, iar prințesa era adusă când și când la curte, ca în primăvara anului 1535. Dar asemenea vizite erau foarte rare, așa că Anne se consola întreținând o corespondență regulată cu guvernanta fiicei sale, lady Margaret Bryan, și asigurându-se că fiica ei avea tot ce trebuia pentru buna sa creștere. Din acest necesar făcea parte o rezervă îndestulătoare de pânză de in pentru înfășarea prințesei. Scutecele și bavetele erau făcute din același material.

În toamna anului 1535, după a doua aniversare a prințesei, Anne și lady Bryan s-au sfătuit în privința înțărării. Guvernanta afirma că fata era suficient de mare ca să bea din cană, așa încât nu mai era nevoie de doică. Chiar și aceste probleme mai intime trebuiau prezentate regelui și consiliului, care au fost de acord ca „prințesa mea” să fie înțarcată „cu toată promptitudinea”³. Lady Bryan a fost însărcinată cu această misiune, însă Anne i-a trimis o scrisoare privată, conținând probabil propriile ei instrucțiuni materne despre cum ar trebui să facă. Toate acestea erau în deplin acord cu ceea ce se știa la vremea aceea, când se spunea despre copii că ar trebui înțărcați după doi ani. Erau în continuare hrăniți în mare parte cu lapte, introducându-se doar treptat carnea de pasăre și alte cărnuri albe. Mâncărurile scumpe erau considerate nepotrivite, chiar și pentru odraslele regale, așa că primele alimente solide ale Elisabetei au fost mai degrabă simple.

Cam în același timp în care a fost înțarcată Elisabeta, Anne a rămas din nou însărcinată. În ultimele 18 luni suferise cel puțin un avort, posibil două, ceea ce nu a ajutat cu nimic relațiilor cu Henric, care s-au deteriorat repede după nașterea Elisabetei. Regele căuta tot mai mult distracție printre celelalte doamne de la curte. În februarie 1535, vigilantul Chapuys raporta că verișoara reginei și doamna sa de onoare, Mary Shelton, se bucura de bunăvoința regelui. Cu siguranță îi era amantă, iar legătura lor a durat cam șase luni.

În vara anului 1535, regele și curtea sa au călătorit la Wiltshire și Somerset. Alegerea locului a fost intenționată, căci îi permitea lui Henric să efectueze o vizită la Wolf Hall, casa familiei Seymour, care se afla în inima pădurii Savernake. Aceștia se lăudau cu o veche descendență, însă aveau statut de nobili de țară, nu de mari nobili. Cu toate acestea, fiii lui sir John Seymour, Edward și Thomas, ieșeau tot mai mult în evidență la curtea lui

Henric, așa încât vizita era într-un tot îndreptățită. Însă regele dorea mai mult să o vadă pe sora lor, Jane.

Jane Seymour era una dintre doamnele de onoare ale Annei, dar o slujise înainte pe predecesoarea acesteia, Caterina de Aragón, pe care o admira mult. Nu atrăsese prea mult atenția asupra sa la curte, având o purtare liniștită și mai degrabă simplă. Cu părul bălai și pielea albă, avea o față mare și bucălată, cu bărbie dublă. Avea ochi mici și mărgelați, iar buzele subțiri. Un martor ocazional de la curte a descris-o ca fiind „de statură medie și nu o mare frumusețe”⁴. În plus, Jane nu avea nici agerimea și înțelepciunea scilicet ale stăpânei sale regale: de fapt, abia dacă știa să scrie și să citească.

De aceea, a fost o mare surpriză – și derută – când la sfârșitul anului 1534 regele a început să-i acorde lui Jane Seymour o atenție deosebită. Avea pe atunci în jur de 25 de ani – cam cu șapte-opt ani mai puțin decât Anne. Henric a curtat-o cu discreția lui obișnuită. Primul indiciu al legăturii lor provine dintr-o scrisoare a lui Chapuys, care informa în octombrie că Henric se „atașase” de „o tânără doamnă” de la curte⁵. Deși era încântat că „Concubina” se părea că își pierde influența asupra regelui, ambasadorul nu putea să explice ce vedea acesta la respectiva doamnă de onoare. Putea doar deduce că are o „enigmă” frumoasă, adică „ghicitoare” sau „secret”, ceea ce în epoca Tudorilor se referea la organul genital al femeii⁶.

Totuși, adevăratul farmec al lui Jane rezida, pentru Henric, nu în înfățișarea, ci în purtarea ei. Natura pasională, furtunoasă a Annei întetise dorința regelui în lungii ani în care o curtasese, însă erau calități care cu greu puteau fi potrivite unei soții de rege. În schimb, Jane părea blajină, docilă și calmă. În timp ce Anne stârnea zăpăzire și dezbinare la curte, Jane era apreciată pentru atitudinea ei conciliantă. Însuși Henric i-a evidențiat această calitate, laudând-o că este „blândă și predispusă către pace”⁷. Și în timp ce Annei i se spunea disprețuitor „Concubina” și îi plăcea să flirteze cu cercul ei de admiratori, Jane era indiscutabil castă. Thomas Cromwell a descris-o ca fiind „cea mai virtuoasă doamnă și cea mai nobilă femeie care a trăit vreodată”⁸. Chapuys conchidea că perspectiva înlocuirii Annei cu Jane era, „pentru mulți, una comparabilă cu bucuria și plăcerea pe care o are un om când scapă de o mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică, sperând să aibă curând un cal bun de călărie”⁹.

Pe vremea când Anne și soțul ei vizitau Wolf Hall la sfârșitul verii anului 1535, Anne era pe deplin conștientă de pasiunea tot mai mare pe care soțul ei o avea pentru doamna de onoare cu chip palid. În loc să se plângă de lucrul ăsta, cum făcuse în cazul altora dintre necuviințele sale, a hotărât să acționeze decisiv. Știa că, oricât de îndrăgostit ar fi fost Henric de această favorită, poziția ei ca regină va fi asigurată dacă îi va dăruia un fiu. Prin urmare, a

folosit ceea ce îi mai rămăsese din farmecele seducătoare vestite cândva și l-a atras pe Henric în patul ei.

Se părea că jocul a reușit: Anne a rămas din nou însărcinată. Deși era încântat de starea soției sale și aparent preocupat de orice nevoie a ei, Henric nu putea masca dezgustul pe care ajunsese să îl simtă pentru ea, iar curtenii au observat că în intimitate „se îndepărta de ea”¹⁰. Deși în trecut Anne nu s-ar fi sinchisit prea mult de asta, fiind sigură că putea să-i recâștige afecțiunea, incertitudinile și trădările din ultimii doi ani au lăsat-o plină de nesiguranță și frică.

Dar la începutul anului 1536 evenimentele au luat o turnură decisivă în favoarea Annei. Pe 8 ianuarie, Caterina de Aragón, femeia pe care cea mai mare parte a Angliei o considera încă regina de drept, a murit la castelul Kimbolton. Anne și Henric au fost atât de bucuroși, încât au sărbătorit la curte „îmbrăcați în galben din cap până în picioare”¹¹. Bucuria lor a fost prematură. Trei săptămâni mai târziu, în aceeași zi în care fosta regină era înmormântată în catedrala Peterborough, Anne a pierdut sarcina. Fiind de aproximativ cincisprezece săptămâni, sarcina era destul de avansată și s-a putut vedea că fetusul era un băiat. Chapuys s-a grăbit să-i trimită vestea lui Carol al V-lea. Cu o satisfacție abia reținută, i-a spus stăpânului său: „Concubina a suferit un avort, copilul părând să fie un băiat pe care ea l-a purtat doar trei luni și jumătate, iar regele era foarte tulburat”. Concluzia lui era brutală, dar potrivită: „Și-a lepădat salvatorul”¹².

Disperată să dovedească că nu era vina ei, Anne a pus avortul pe seama șocului resimțit când unchiul ei Norfolk i-a spus despre accidentul de la turnir al regelui. Era cel mai grav pe care Henric îl suferise în toți anii de când participa la turniruri. Căzuse de pe cal în timp ce lupta la Greenwich și, chiar dacă mărturiile că zăcuse inconștient timp de două ore nu sunt fundamentate, cu siguranță a suferit o rană urâtă la picior. Aceasta a devenit apoi ulceroasă, provocându-i lui Henric o durere considerabilă. Trei luni după accident, un membru al curții informa: „Regele trece rareori granița, pentru că îl supără foarte tare piciorul”¹³. S-a dovedit a fi un moment decisiv pentru domnia regelui odată athletic. Nemaiputând să facă mișcare în mod regulat și energic, a luat rapid în greutate și a devenit tot mai irascibil.

Cât despre încercarea soției sale de a evita acuzațiile, regele nu mai avea nevoie de alte dovezi că mariajul cu Anne era blestemat, așa încât l-a însărcinat pe ministrul său Thomas Cromwell să-l scape de el. Între timp, evitând-o pe Anne, și-a îndreptat atenția în mod ferm spre noua lui iubită, acoperind-o cu „multe daruri”. Jane apela acum la unele dintre tacticile pe care văzuse că le folosisese Anne cu un rezultat atât de eficient. La urma urmei, exista acum precedentul ca o amantă să devină regină. Ca și Anne, Jane refuza să se culce cu regele, refuzându-i avansurile cu o modestie feciorelnică. Când în aprilie 1536 el i-a trimis o

pungă cu bani însoțită de o declarație de dragoste, Jane a sărutat respectuos scrisoarea înainte de a o înapoia nedeschisă, rugându-l pe rege să ia în considerare faptul că „nu e pe lume comoară mai de preț decât onoarea ei, pe care cu niciun chip nu avea de gând să o piardă, chiar de-ar fi să moară de o mie de ori”. A adăugat cu viclenie că, dacă regele ținea să îi trimită în viitor un asemenea dar, va trebui să aștepte „momentul în care Dumnezeu va binevoi să o binecuvânteze cu o căsătorie avantajoasă”¹⁴.

În timp ce Henric și Jane jucau acum jocul previzibil al seducției, Cromwell strângea discret probe care să îl scape pe rege de a doua lui soție. O anulare nu era de ajuns de data aceasta: ar fi ridiculizat toată tulburarea și problemele implicate în desfacerea primei căsătorii a regelui. În plus, Cromwell avea propriile motive să scape definitiv de Anne, deoarece în 1536 erau deja inamici înverșunați: regina nu făcuse niciun secret din faptul că dorea să îl vadă decapitat pe prim-ministru. Prin urmare, Cromwell a elaborat un complot inspirat de comportamentul ușuratic al Annei față de grupul de curteni care se aflau adeseori în prezența ei – bărbați ca Henry Norris, William Brereton, Mark Smeaton, un muzician de la curte și chiar fratele reginei, George Boleyn. Toți aveau funcții în camera privată a regelui, ceea ce – după cum considera în mod just Cromwell – avea să stârneasă și mai mult scandal.

Că relațiile Annei cu acești bărbați nu au mers mai departe de flirturi a fost dovedit în mod convingător¹⁵. Însă Cromwell studiasse mijloacele prin care ar fi putut să o doboare și nu a precupețit niciun efort în strângerea de bârfe de la doamnele ei de onoare, bârfe care puteau fi răstălmăcite, devenind dovezi incriminatorii. Când le-a prezentat discret lui Henric, acesta nu a ezitat. Regele dorea foarte mult să scape de a doua lui soție, un indiciu în acest sens constituindu-l și faptul că era dispus să joace rolul de soț încornorat. Căci societatea nu-i vedea cu ochi buni pe bărbații care fuseseră înșelați de soții. Departe de a fi priviți cu milă, erau ridiculizați ca slabi și ineficienți, incapabili să-și satisfacă soțiile în patul conjugal. Pentru un rege care se fălea cu potența lui sexuală, era un lucru cu adevărat umilitor. Însă Cromwell s-a asigurat ca Anne să fie atât de incriminată, iar acțiunile ei să fie considerate atât de dibace și de păcătoase, încât nimeni să nu-l poată învinui de ceva pe soțul ei.

Cu ocazia serbării primăverii, ca de obicei, turnirul s-a organizat la Greenwich, însă un cronicar contemporan nota că, „pe nepusă masă, regele a plecat de la turnir luând cu el nu mai mult de șase oameni... De această plecare bruscă mulți oameni s-au mirat, dar mai ales regina”¹⁶. Și pe bună dreptate. Pe 2 mai, Anne a fost arestată pe neașteptate și dusă în Turn. Procesul ei a avut loc după două săptămâni și a fost supusă unui șir de acuzații sinistre și scandaloase. Crima ei nu era doar adulterul, ci incestul și perversiunea. Mărturiile făcute de unele dintre doamnele ei de onoare, precum și de unii bărbați cu care, chipurile, avusese

legături necurate, au fost scandaloase și explicite. Stăpânită de „pofa ei supusă ispitei și carnală”, îl sărutase pe fratele ei „introducându-și limba în gura lui, iar el în a ei” și îi incitase și pe alții din anturajul ei să cedeze „provocărilor sale josnice”¹⁷. Atât de nepotolit era apetitul ei sexual, încât l-a adus pe Henry Norris în patul ei la doar șase săptămâni după nașterea Elisabetei.

Una dintre acuzațiile mai puțin cunoscute aduse Annei poate părea banală observatorilor moderni, însă era condamnabilă în ochii contemporanilor ei. S-a spus că ea și fratele ei au râs de hainele regelui¹⁸. Faptul că pe lângă alte acuzații mai grave, suficiente pentru a-i condamna, era inclusă și aceasta atestă importanța acordată vestimentației lui Henric și a curții sale. Hainele erau o extensie a omului, așa încât să râzi de ținuta regelui însemna să râzi de el – o fărâdelege șocantă și de neiertat.

Anne s-a apărat în mod elocvent, insistând calm asupra nevinovăției sale. Deși nu îi lipsise ocazia de a avea legături extraconjugale, datorită separării apartamentelor private ale regelui și ale reginei, a insistat că niciunul dintre bărbații acuzați nu avea acces. Doar într-o singură ocazie, la Winchester, a recunoscut că l-a primit pe Mark Smeaton în camerele ei pentru a-l asculta cântând la virginal. Dar, cum s-a străduit ea să demonstreze, „acolo camerele mele erau deasupra celor ale regelui”¹⁹.

Totuși, oricât de neîntemeiate erau dovezile împotriva ei, nu putea fi decât un singur verdict. Într-adevăr, încă înainte de începerea procesului, soțul înstrăinat trimisese deja la Calais după călăul expert. Regina căzută a fost așadar găsită vinovată de adulter, ceea ce însemna trădare în cazul unei soții de rege, și condamnată la moarte. De asemenea, căsătoria ei cu regele a fost anulată, ceea ce făcea ca fiica lor, Elisabeta, să devină bastard.

Pe 19 mai 1536, Anne a fost condusă pe distanța scurtă de la apartamentele din Turn la eșafod. Elegantă până la sfârșit, purta o rochie subțire roșie peste care avea un veșmânt larg din damasc gri închis tivit cu blană, iar pe umeri o capă de hermină. Rochia roșie era probabil pentru a-i ține cald (deoarece se credea că roșul generează căldură), însă era și culoarea martirilor. Când a urcat pe eșafod, doamnele din suită i-au scos acoperământul capului, dând la iveală o bonetă din pânză albă ce-i acoperea părul. După ce a rostit câteva cuvinte, slujitorii ei au legat-o la ochi ca să nu vadă sabia călăului, care a ucis-o cu o lovitură precisă. Mulțimea se uita înspăimântată cum ochii și buzele Annei continuau să se miște, ca într-o rugăciune tăcută, atunci când capul ei a fost ridicat și ținut sus. Zadarnic au căutat doamnele ei înlăcrimate un coșciug în care să pună trupul stăpânei lor. Ca o ultimă umilință, au fost nevoite să folosească un vechi cufăr pentru săgeți și așa a fost așezată să-și doarmă somnul de veci a doua regină a lui Henric în capela St Peter ad Vincula din Turn.

În dimineața următoare, Jane Seymour a călătorit în secret cu o barjă la apartamentele regelui din Hampton Court, unde ea și Henric au fost logodiți. În zilele anterioare primise din partea regelui mari cantități de haine și materiale – era mai mult decât un semn al afecțiunii sale: Henric îi oferea noii sale consoarte articolele necesare pentru a-și ridica statutul de la doamnă de onoare la regină. Probabil că unele rochii erau aduse direct din garderoba Annei Boleyn. Henric nu avea scrupule în a refolosi hainele și bijuteriile fostelor soții sau foștilor curteni. Uneori aveau încă monogramele și simbolurile foștilor proprietari atunci când erau transferate următoarei persoane.

Henric și Jane au fost cununați pe 30 mai 1536 în odaia reginei de la Whitehall. Se spune că regele a purtat alb la ceremonie – un simbol al purității și al renașterii care sugerează că această căsătorie ștergea totul cu buretele: Jane era prima lui soție legitimă și adevărată. Deși principalul motiv al acestei căsătorii era odrăslirea unui fiu, la 45 de ani era trecut de virilitatea sexuală, iar izvoarele conțin aluzii cum că nu mai avea vigoarea din anii tinereții. Se zvonea că Anne Boleyn afirmase că „nu avea nici vigoare, nici virtute” ca iubit, iar Chapuys spunea că „fie și de-ar pune drept condiție pentru căsătorie ca ea [Jane Seymour] să fie virgină, de va vrea să divorțeze de ea tot va găsi suficienți martori care să declare că nu a fost așa”.

Însuși Henric i-a destăinuit lui Chapuys că se temea că nu va avea copii de la Jane. Accidentul suferit la un turnir desfășurat la începutul anului îl făcuse incapabil de eforturi mari și tot de atunci a început probabil să capete proporții. În vara următoare se plângea încă de durerea ascuțită din piciorul său ulceros. Însă voia cu disperare să-și țină secretă infirmitatea, convins că un suveran trebuia să pară invincibil supușilor săi. Într-o scrisoare către ducele de Norfolk scrisă în iunie 1537, Henric îi dădea instrucțiuni să anunțe motivul oficial pentru care anulase o excursie plănuită, dar i s-a destăinuit: „Ca să-ți spun drept, dar să ții pentru tine lucrul ăsta, o umoare a coborât într-unul din picioarele noastre, iar doctorii ne sfătuiesc să nu călătorim atât de mult în arșița anului, chiar și numai pentru acest motiv”²⁰. Departamentul de a se vindeca, rana îl va chinui pe Henric tot restul vieții.

Lui Jane îi lipseau probabil frumusețea și farmecul așteptate de la o soție de rege, dar Henric s-a asigurat ca măcar să se îmbrace ca o regină. Pentru prima sa apariție la curte în această calitate, la 4 iunie, a poruncit ca nu mai puțin de 560 de perle să îi împodobască hainele. Un inventar al hainelor lui Jane de la Whitehall relevă o garderobă mare conținând 27 de rochii, 30 de jupoane, 64 de perechi de mâneci, 15 jachete și 13 pieptare. Erau menționate și numeroase bonete, pălării, blănuri și fulare. Inventarul conține și mai mulți „bebeluși” sau păpuși. Acestea o înfățișau pe regină îmbrăcată în versiuni miniaturale ale hainelor

croite pentru ea de croitorii regali pentru ca ea să le poată alege pe cele pe care le voia.

Deși se bucura de însemnele regalității, Jane era hotărâtă să se distingă de predecesoarea ei adoptând un stil de vestimentație mai modest, foarte englezesc. Multe dintre hainele ei erau brodate cu desene naturaliste ca frunzele de căpșun – un motiv tipic englezesc. Noua regină le-a interzis doamnelor din suită să poarte bonete franceze elegante, care erau asociate cu Anne Boleyn, sau alte articole inspirate de curtea Franței. De asemenea, le-a obligat pe doamne să poarte rochii închise la gât, pentru a nu-și lăsa sânii la vedere.

La doar trei luni după nuntă, în timp ce proaspăta mireasă nu dădea niciun semn că ar rămâne însărcinată, soțul ei începea deja în taină să regrete alegerea pripită pe care o făcuse. Simplitatea și modestia lui Jane îi plăcuseră lui Henric câtă vreme Anne Boleyn fusese în viață. Dar acum, că nu mai constituia un dorit contrast cu soția de care voia să scape, părea că îi lipsesc atributele care să-i mențină treaz interesul. În august, regele i-a mărturisit lui Chapuys că voia să le analizeze mai bine pe cele două femei frumoase care își făcuseră apariția la curte la scurt timp după nuntă.

Cu toate acestea, Henric simțea nevoia unui moștenitor de sex masculin mai mult ca oricând după ce fiul lui nelegitim, Henry FitzRoy, murise în luna iulie a aceluși an. Evident, acest lucru l-a îndemnat să-și îndeplinească sarcinile maritale. La scurt timp după aceea, un martor ocular spunea că regele și-a pus mâna pe pânțelele noii sale soții spunând „Edward, Edward”²¹. De fapt, au mai trecut patru luni până ca Jane să rămână grea, la sfârșitul anului 1536. Starea sa fericită a fost anunțată în februarie, punând capăt unor săptămâni întregi de speculații făcute în rândul curtenilor care o urmăreau cu atenție pe regină, căutând să perceapă orice semn de sarcină. Acum, că taina fusese dezvăluită, Jane putea să își satisfacă toate capriciile declanșate de starea ei, printre care și o poftă de castraveți – asigurați corespunzător de fiica ei vitregă Maria.

Cealaltă fiică vitregă a lui Jane, în schimb, se pare că a fost în întregime uitată. Moartea rușinoasă a mamei sale a coborât-o imediat pe Elisabeta de la rangul de prințesă la cel de „lady”. Ca moștenitoare a tronului, prințesa copilă fusese slujită cu tot respectul cuvenit poziției sale, iar reședința de la Hatfield fusese condusă cu mare grijă și fast. Dar, după câteva zile de la execuția Annei Boleyn, guvernanta Elisabetei îi scria alarmată lui Thomas Cromwell despre dezordinea în care căzuse reședința.

Spre deosebire de perioada dinainte, când copila servea masa în apartamentele sale private, acum îi era permis „să prânzească și să cineze” cu adulții din rândul personalului. Cât timp mama ei era în viață, dieta Elisabetei fusese redusă la alimentele simple care erau prescrise copiilor proaspăt înțărcați, dar acum fetița

precoce profita de hrana bogată pe care o avea la îndemână. Lady Bryan era scandalizată. „Nu e potrivit pentru un copil de vârsta ei să țină o asemenea rânduială”, i-a spus ea lui Cromwell. „Dacă va continua în felul ăsta, nu-mi voi putea asuma răspunderea de a-i asigura sănătatea maiestății sale; pentru că va vedea diverse cărnuri, fructe și vin, de la care îmi va fi greu să o rețin.” Prin urmare, l-a rugat pe ministru să îi poruncească lui sir John Shelton, care conducea reședința, să aranjeze ca Elisabeta să mănânce din nou în apartamentele sale private, departe de tentațiile mâncărilor pentru adulți.

Era o vreme de încercări pentru fiica cea mai mică a lui Henric al VIII-lea. Pe lângă faptul că îi fuseseră interzise felurile de mâncare gustoase de care se bucurase doar în treacăt, Elisabetei începeau să îi dea dinții. „Dumnezeu știe că lady are mari dureri cu dinții mari [molari] și că aceștia ies foarte încet”, i-a spus lady Bryan lui Cromwell. În ciuda severității sale, îi părea foarte rău pentru durerea pe care acest lucru îl provocase copilei, recunoscând că „am suferit mai mult decât aș fi vrut din cauza lipsurilor alteței sale”. Era clar că se atașase de micuța orfană de mamă și l-a asigurat pe Cromwell: „E un copil așa cuminte și de o natură așa gingașă, cum n-am cunoscut în viața mea”²².

La curte, probabil pentru a sărbători sarcina lui Jane, dar și pentru a-i onora statutul de regină, cel mai mare portretist al epocii, Hans Holbein, a fost desemnat să-i facă portretul. Pentru acesta, Jane a purtat o rochie scumpă de catifea de un roșu închis. Era o culoare ce contrasta cu imaginea ei de soție liniștită și fără pretenții, devenind preferata ei. Un inventar al hainelor de la palatul Whitehall menționează și câteva rochii de „catifea purpurie”, completate cu mâneci și ornamente din țesătură cu fir de aur.

Oricât de splendid era efectul general, abilitatea lui Holbein pentru detaliu relevă latura intimă a acestei declarații foarte publice. În partea din față a rochiei se vede o „plachetă”: o bucată de material purtat pe sub cusătura din față a unei rochii sau fixat cu ace peste corsaj. De multe ori era întărit cu clei, bucăți de trestie sau oase de balenă pentru a oferi un suport pentru ornamente și a da o formă și a comprima stomacul și sânii, rezultând forma specifică rigidă a corsajului²³. O serie de mici gămălii de ace sunt vizibile în jurul plachetei lui Jane și ne arată cum era fixată. Faptul că era purtată peste corsaj sugerează că era însărcinată în momentul pictării portretului. Plachetele erau purtate de obicei de femeile însărcinate pentru că făceau loc burții în creștere.

Poate că Holbein a ales intenționat să arate gămăliile de pe placheta lui Jane. Curtenii lui Henric mai atenți la detalii ar fi înțeles că acestea simbolizau starea fericită a reginei. De obicei, sarcina nu era o stare înfățișată în portrete – dar atât de mare era bucuria lui Henric, încât ar fi aprobat alegerea artistului.

În scurt timp, toată curtea știa că „Maiestatea sa regina poartă un copil în pânțece și va purta un corsaj lejer”²⁴. Pe lângă faptul că o făcea să se simtă mai confortabil, acest lucru semnală și că fătul începuse să miște. Această schimbare în vestimentația lui Jane a avut loc la începutul lui mai 1537, când a călătorit la Hampton Court pentru a se bucura de confortul și relativa izolare a acestuia pe timpul verii. Henric dobândise acest palat de la cardinalul Wolsey la sfârșitul anilor 1520, când a și început să-l aranjeze într-un stil fastuos. Îmbunătățirile au semnalat și o schimbare semnificativă în relația dintre viața publică și cea privată a familiei regale. Palatul lui Wolsey cuprindea o serie de apartamente regale răspândite pe mai multe niveluri. Regele a renunțat la ele în favoarea unei perechi de apartamente pentru el și regină – care, în momentul începerii lucrărilor, era Anne Boleyn. Acestea se găseau la același etaj și se ajungea la ele pe niște scări mari ce porneau din grădinile private.

În același timp, Henric a consolidat prestigiul acelor bărbați cărora le era permis să îl slujească în apartamentele sale private. Valetul toaletei a primit funcția suplimentară de gentilom al camerei private. Apoi, în 1537, baronii vistieriei au hotărât că funcționarii camerei private serveau „nu doar corpul natural al prințului, [ci] corpul politic al maiestății sale... care îl include pe cel natural”²⁵. Acest lucru a diferențiat personalul camerei private de ceilalți slujitori personali ai regelui, cum ar fi medicii sau chirurgii. Datorită acestor evoluții, camera privată era considerată a doua, după Consiliul Privat, în ierarhia puterii la curte.

Camera privată și-a dovedit curând importanța atunci când, în același an, unul dintre gentilomi, Ralph Sadler, un protejat al lui Thomas Cromwell, a fost trimis ambasador în Scoția. Instrucțiunile sale spuneau că el

va afirma în fața regelui scoțienilor că, fiind membru al camerei private a unchiului său [Henric al VIII-lea] și de mult timp cunoscând faptele sale, știe adevărul înțeles, atitudinea justificată și felul stăpânului său regele de a avea așa o gândire, sinceritate și nevinovăție, după cum toată lumea dorește să știe motivele și toate tainele acestuia²⁶.

Pe scurt, Ralph era personificarea regelui, fiind astfel pe deplin împuternicit să acționeze în numele acestuia.

Între timp se făceau planurile pentru retragerea reginei. Chiar înainte de sosirea lui Jane la Hampton Court se construise o nouă galerie privată cu vedere spre grădinile ei private și spre Tamisa. Galeria lega camerele ei de camerele copiilor. Și-a petrecut întreaga vară la palat pentru a evita ciuma care făcea ravagii în Londra. Soțul ei era aproape, la Esher, îngrijorat ca nu cumva Jane să fie expusă unui risc de infecție. Era vizitată regulat de medicii regali, care au observat la mijlocul lui iulie că avea burta „mare”.

Pe 16 septembrie, Jane s-a retras oficial în camerele sale pentru a se pregăti de naștere. Camera în care trebuia să nască era decorată cu ornamente scumpe, inclusiv tapiserii înfățișând „istoria Pompeiului”. Alături era o cameră în care „istoria lui Tobit era lucrată și brodată cu aur în relief”²⁷.

Trei săptămâni mai târziu au început durerile facerii. Drept dovadă că Henric era absolut convins că avea să nască un băiat, a poruncit celui mai de încredere medic al său, sir William Butts, să o asiste pe regină. Prezența unui bărbat în camera de naștere era un lucru extrem de neobișnuit, însă Jane avea mare nevoie de înțelepciunea și experiența lui Butts. Deși sarcina fusese ușoară, travaliul nu era. A durat două zile și trei nopți până când, în sfârșit, pe la ora 2 din noapte, pe 12 octombrie, a născut un fiu sănătos – „cel mai frumos băiat din câți s-au văzut vreodată”²⁸. A fost botezat Eduard, în cinstea ajunului sărbătorii strămutării lui Eduard Confesorul^{****}.

Mai târziu s-a zvonit că prințul iubit fusese născut prin cezariană și că Henric fusese obligat să aleagă între mamă și copil (alegându-l pe acesta din urmă). Acest lucru este, totuși, nefondat, iar aceste proceduri nu au fost practicate în Anglia decât considerabil mai târziu. Doar în cazurile în care mama era moartă sau pe moarte fătul viu era scos prin tăiere. Obstetrica secolului al XVI-lea făcea ca șansele de supraviețuire să fie practic nule dacă o asemenea operație era făcută pe o femeie în viață, iar Jane prezenta toate semnele unei recuperări normale după naștere.

Plin de entuziasm, regele a călărit la Hampton Court pentru a-și întâlni fiul, salvatorul dinastiei sale. Între timp, veștile fericite au fost trimise în toate colțurile regatului, precum și suveranilor europeni. Două mii de salve au fost trase din Turnul Londrei, iar în orașe și sate din întreaga țară au început festivități dezlănțuite.

Botezul, somptuos, s-a făcut trei zile mai târziu în capela de la Hampton Court, sub tavanul de un albastru orbitor, decorat cu înșeri și stele aurii. S-au aprins cărbuni parfumați și s-a pregătit un bazin special pentru odorul iubit. În mijlocul capelei s-a înălțat o uriașă platformă octogonală pe care a fost instalat baptisteriul, astfel încât numeroșii invitați să poată vedea momentul în care prințul era uns de arhiepiscopul Cranmer. Botezul s-a făcut noaptea, lunga procesiune fiind îndrumată de o serie de oameni cu torțe. Ambele surori vitrege ale lui Eduard – Elisabeta de patru ani și Maria de 21 de ani – erau prezente, iar șase gentilomi ai camerei private țineau un acoperământ scump deasupra copilului, îmbrăcat în alb, în timpul drumului până la capelă. După ceremonie, oaspeții au primit vin și azime special făcute în acest scop.

Eduard a fost dus apoi înapoi la părinți pentru a fi binecuvântat. Mama triumfătoare stătea dreaptă în pat, purtând o rochie de catifea roșie tivită cu blană de hermină. Părea să fie sănătoasă și se făceau deja pregătirile pentru rugăciunea de

purificare. Dintr-odată însă a început să se simtă rău, plângându-se de febră și amețeli. Slujitorii au îmbrăcat-o în blănuri și i-au dat alimentele bogate în calorii pe care le cerea, dar starea ei s-a deteriorat rapid. Mai mulți doctori – printre care și Butts – au fost chemați degrabă la patul ei; au spus că „toată noaptea aceasta i-a fost foarte rău”²⁹. Pe 24 octombrie, contele de Rutland i-a spus lui Cromwell că Jane sângerase mult. În aceeași zi, ceva mai târziu, duhovnicul ei, Robert Aldrich, i-a dat ultima împărtășanie și l-a informat pe rege despre starea precară a soției sale. A murit cu puțin înainte de miezul nopții.

Moartea lui Jane a fost atribuită febrei puerperale, o infecție bacteriană provocată de condițiile igienice precare din camera de naștere. Necesitatea curățeniei nu era la mare preț în acea epocă, iar moașele și alți servitori nu se spălau prea des pe mâini. Prin urmare, posibilitatea transmiterii germenilor era mare. Teorii mai recente sugerează că Jane nu eliminase toată placenta. Simptomele asociate cu această problemă sunt asemănătoare cu cele manifestate de regina muribundă, sângerări masive și febră. Însă la vremea respectivă nu erau cunoscute astfel de probleme, iar în urma morții lui Jane, membrii curții lui Henric s-au grăbit să caute vina în altă parte. De exemplu, Cromwell era de părere că era „vina acelor care erau cu ea și care au făcut-o să îndure frigul și să mănânce lucrurile pe care delirul bolii le cerea”³⁰.

„Providența divină a contopit bucuria mea cu amărăciunea morții aceleia care mi-a adus această bucurie”, s-a plâns Henric într-o scrisoare către rivalul său francez, Francisc I³¹. Nu e sigur dacă fusese alături de a treia sa soție în clipa morții acesteia. Se afla la Esher când a primit mesajul lui Aldrich, dar nu a plecat imediat spre Hampton Court. Mereu paranoic în privința bolilor, invocase ca scuză faptul că ciuma făcea în continuare ravagii.

Jane Seymour a intrat în istorie ca singura soție pe care Henric a iubit-o cu adevărat. Cu siguranță i-a cinstit memoria – putea să o facă, dat fiind că a fost singura care a reușit să-i dăruiască un fiu. S-a anunțat perioada de doliu, iar curtenii și servitorii au primit haine și țeșături negre. Regele și membrii familiei au purtat culoarea tradițională regală de doliu, albastru-închis. Chiar și cinci luni mai târziu, prințesa Maria a fost nevoită să îi scrie lui Thomas Cromwell, vrând să știe dacă trebuia să mai poarte doliu în perioada Paștelui³². Dintre veșmintele tuturor soțiilor sale, hainele lui Jane sunt singurele pe care Henric le-a păstrat cu grijă la palatul Whitehall. Portretul ei era singurul prezent în colecția regală în momentul morții lui Henric. Dar asta nu înseamnă neapărat că între cei doi fusese o iubire adevărată. Amintirea lui Jane avea să fie îndrăgită mereu mai mult pentru că fusese unica soție care reușise singurul lucru cu adevărat important pentru Henric.

La câteva zile după moartea lui Jane, diplomatul sir John Wallop scria că „regele este sănătos și vesel pe cât poate fi un

văduv”³³. Însă Henric a respectat eticheta necesară până la funeraliile din 13 noiembrie și s-a retras într-un „loc solitar pentru a jeli”³⁴. Pregătirea corpului unui rege sau al unei regine pentru înmormântare impunea un ritual complex, ce includea curățarea trupului, care era apoi eviscerat și îmbălsămat cu mirodenii, după care era înfășurat într-un giulgiu. Pus într-o cutie de plumb și închis apoi într-un sicriu de lemn, corpul lui Jane a fost expus în Camera de Prezență de la Hampton Court până în 31 octombrie. De-a lungul acestei perioade, doamnele și gentilomii reședinței sale au ținut un priveghi sobru.

Oricât de mare ar fi fost durerea resimțită de rege după moartea soției sale, ea era alinată de faptul că tânărul fiu era sănătos. Departe de a fi copilul bolnăvicios pe care istoria ni l-a înfățișat deseori, Eduard era un băiețel viguros și, potrivit spuselor lui Cromwell, „sugea ca un copil cu puterea lui”³⁵. Dar Henric nu voia să riște. A poruncit ca fiul său, pe care îl numea „cea mai prețioasă nestemată din tot acest regat”, să rămână la Hampton Court, departe de boala permanentă ce năpăstuia capitala³⁶. Mai conștient de importanța igienei decât majoritatea contemporanilor săi, regele a construit o nouă sală de baie la palat și a poruncit ca pereții, podelele și tavanele apartamentelor lui Eduard să fie spălate de câteva ori pe zi. Tot ce putea fi atins de către prinț trebuia mai întâi spălat. Doar cei care aveau cel puțin rang de cavaler puteau să-l slujească pe prinț și toți trebuiau să fie sănătoși și foarte curați pentru a li se permite să intre în contact cu el. Nu aveau voie să vorbească cu persoane suspectate că ar fi umblat prin zonele afectate de ciumă și le era strict interzis să viziteze Londra pe timpul verii, când de obicei se declanșa boala. Orice slujitor care se îmbolnăvea trebuia să părăsească imediat reședința. Băieții și câinii era în mod special opriți pentru că erau neatenți și predispuși la infecții.

Situate în aripa de nord a Chapel Court, suita de apartamente a lui Eduard era dispusă într-o manieră similară cu cea a regelui. Un maiestuos leagăn de ceremonie trona în Camera de Prezență, unde vizitatorii privilegiați îl puteau admira pe îndrăgitul copil. Aici se intra printr-o scară procesională și o cameră de gardă bine păzită. Camera privată a lui Eduard servea drept cameră de zi, iar el dormea în dormitor sau în „camera de legănat”, într-un leagăn protejat de soare cu un acoperământ. Alături erau o cameră de baie și o garderobă, care mai există și astăzi.

În plus, Henric a pus să se construiască la Hampton Court o bucătărie privată pentru fiul său, pentru a evita orice contaminare de la bucătăriile principale care deserveau restul reședinței. După înțârcare, toată mâncarea prințului era verificată de un servitor înainte să îi fie servită, hainele îi erau spălate, periate și examinate înainte să le poarte, iar toate hainele noi trebuiau spălate, uscate la foc și parfumate pentru a fi considerate potrivite spre a fi purtate de Eduard. Niciun detaliu nu a fost uitat. O imagine rară a camerei

de dormit a prințului de la Hampton Court este oferită de o referință la realizarea unei „structuri din bare deasupra patului prințului pentru a-l feri de căldura soarelui”³⁷. Aceleași restricții erau aplicate și altor reședințe frecventate de Eduard și personalul său de o mărime considerabilă, în special palatul Richmond, Havering-atte-Bower și Hunsdon.

Însă toată grija atentă a regelui era administrată de la distanță – căci și în cazul lui Eduard, ca și în situația surorilor lui mai mari Maria și Elisabeta, Henric a preferat tradiția regală a tatălui absent. O rară mențiune a unei vizite făcute fiului său este înregistrată în mai 1538, când și-a petrecut întreaga zi cu Eduard, „veselindu-se cu el în brațe mult timp și ținându-l la o fereastră, pentru ca poporul să îl vadă și să se liniștească”³⁸.

În schimb, cea mai mare soră vitregă a lui Eduard, Maria, era un vizitator regulat al reședinței sale. Având 21 de ani la nașterea lui, avea un puternic instinct matern și își revărsa afecțiunea asupra fratelui ei orfan de mamă. De asemenea, îi făcea diferite cadouri – toate fiind mai personale (și fără îndoială mai bine primite) decât cele primite de la tatăl lui. De exemplu, în 1539, de Anul Nou, i-a dăruit o haină pe măsură din satin roșu brodată cu aur și perle și mâneci din brocart. Regele i-a dăruit o prețioasă cupă cu picior poleită cu aur – cadou pe care l-ar fi făcut oricărui dintre curtenii lui adulți. În timpul copilăriei și înainte ca relația lor să se răcească din cauza opiniilor religioase diferite, Eduard era foarte atașat de sora lui mai mare. „Se bucura în mod deosebit” în tovărășia ei, iar într-o împrejurare a asigurat-o că, în ciuda rarelor ei scrisori, „eu te iubesc mai mult”³⁹. Îi plăcea și de cealaltă soră vitregă, Elisabeta, de care era mai apropiat ca vârstă. Elisabeta învățase să coasă până la vârsta de șase ani și croise pentru fratele ei o cămașă din chembrică sau din pânză albă de in. Testând un condei nou, a scris „Edwardus” de-a lungul paginii, cu scrisul ei atent, de copil.

În primul an de viață, Eduard a crescut „între femei”, după cum amintește mai târziu în jurnalul său⁴⁰. Acestea trebuiau să îl învețe pe tânărul prinț fundamentele etichetei, precum și să îi satisfacă orice nevoie. Printre ele se numărau și doica sa, „Mama Jack”, și Sybil Penn, care a preluat această responsabilitate în octombrie 1538, păstrând-o până în 1544⁴¹. Eduard o iubea pe Sybil – odată, când l-a adus să fie prezentat unor demnitari de la curte veniți în vizită, băiatul a fost cuprins de timiditate și a refuzat să îi privească, ținându-se de doică și îngropându-și fața la pieptul ei. Cumnatul Sybilei, William Sidney, membru al camerei private a regelui, a fost numit șambelan al prințului. Numeroși alți funcționari au fost numiți în serviciul prințului, astfel încât doar în primul an administrarea reședinței sale a costat 6.500 de lire (aproape 2 milioane de lire în ziua de azi).

De mare importanță în rândul celor care îl slujeau pe Eduard era experimentata lady Margaret Bryan, care își dovedise

abilitățile și încrederea ca „guvernantă” pentru ambele fiice ale regelui, Maria și Elisabeta. Capabilă și eficientă, se dovedise o învățătoare neînduplecată pentru prințese, dar avea o slăbiciune pentru fratele lor mai mic. În martie 1539 îl informa pe Thomas Cromwell cu privire la progresele prințului de 17 luni: „Domnul meu prințul este bine sănătos și binedispus. Mi-aș fi dorit nespuse ca regele și domnia voastră să îl fi văzut aseară. Menestrelii cântau, iar altele să a dansat și a jucat atât de mult încât nu mai putea sta în picioare”⁴².

Trupa de menestrelți pomenită de lady Bryan îi fusese acordată prințului de către îngăduitorul său tată, care era hotărât ca acestuia să nu îi lipsească nimic din tot ce i-ar fi putut dori inima lui tânără. Nu e de mirare că puținii vizitatori cărora le era permis accesul în apartamentele sale l-au descris ca fiind un copil fericit. Dar era și robust. În august 1539, lordul cancelar Audley a făcut o vizită la reședința prințului și i-a spus lui Cromwell că Eduard „crește robust și bățos”. Putea sta în picioare fără sprijin, iar dacă l-ar fi lăsat doicile, probabil putea și să meargă⁴³.

Chiar dacă, fără îndoială, îi acorda cea mai mare atenție fiului și moștenitorului său, Henric era un tată iubitor (deși distant) pentru toți copiii lui. Printre bunurile sale personale de la Whitehall era o colecție de amintiri din copilăria lor. Un inventar al palatului menționa o „cutie din satin roșu brodat conținând cămăși și alte lucruri pentru copii mici”⁴⁴. Totuși, este imposibil de spus dacă erau amintiri de la Eduard, Maria sau Elisabeta ori fuseseră făcute pentru copii cu viață scurtă sau cu ocazia sarcinilor Caterinei de Aragón și Annei Boleyn.

**** E vorba de strămutarea, în 13 octombrie 1269, de către Henric al III-lea a rămășițelor lui Eduard Confesorul într-o capelă din Westminster Abbey (n.tr.).

Capitolul 8

„Copulare cu adevărat carnală”

Henric a rămas burlac vreme de doi ani după moartea lui Jane Seymour. A fost cea mai lungă perioadă, de la începutul domniei, în care Anglia fusese lipsită de regină, ceea ce a avut consecințe profunde asupra structurii curții. Fără regină, nu era nevoie de zecile de femei care alcătuiau personalul ei. Acest lucru a modificat considerabil dinamica sexuală a curții, lipsindu-l pe rege, dar mai ales pe servitorii săi bărbați, de diversivniile amoroase pe care le oferea viața de la curte. Având în vedere că Henric își alesese soțiile din rândul acestor doamne, trebuia să se treacă la acțiune. Avea, în sfârșit, un fiu, însă propria lui copilărie dovedise că era nevoie de un moștenitor de rezervă.

Tulburările istoriei sale maritale de până atunci probabil l-au făcut pe rege să lase mai mult politica, și nu pasiunea, să hotărască alegerea noii mirese. Mai exista un motiv pentru care Henric era pregătit să se mulțumească cu mai puțin decât o soție ideală. În vârstă de 46 de ani la moartea lui Jane, era, potrivit standardelor vremii, un om bătrân. Accidentul de la turnir din 1536 declanșase episoade tot mai frecvente (și dureroase) de boală, cea mai gravă având loc în 1538, când pielea piciorului ulceros s-a închis peste rană, ceea ce a făcut ca materia infectată să pătrundă în corp, după cum spunea ambasadorul francez Castillon: „Regelui i s-a astupat una dintre fistulele de la picior și, pentru 10 sau 12 zile, umorile care nu aveau unde să curgă l-au chinuit într-atât de mult încât uneori nu mai vorbea, era negru la față și în mare pericol”¹. Regele a fost atunci atât de bolnav, încât au existat temeri pentru viața lui și s-au făcut pregătiri disperate pentru succesiune. E posibil ca Henric să fi suferit de osteomielită, o infecție septică a osului, rezultată în urma accidentului. Aceasta face ca așchii de os să se desprindă, iar atunci când, periodic, își fac loc prin piele, provoacă umflături bruște și dureri intense, ușurate doar de eliminarea puroiului și înlăturarea fragmentului de os². O altă teorie este că Henric ar fi suferit de tromboză, fie din cauza accidentului, fie ca urmare a preferinței lui de a purta o jartieră legată strâns sub genunchi. Sedentarismul și obezitatea pot face această afecțiune destul de severă pentru a provoca ulcerarea³. Oricare ar fi fost cauza ulcerului său dureros (și usturător), din acel moment, medicii săi au hotărât să țină rana permanent deschisă.

Henric și-a revenit din această sperietură, dar sistemul său imunitar a fost clar slăbit, deoarece imediat după aceea s-a îmbolnăvit, cuprins de răceală și friguri. Pentru aceasta din urmă, doctorii i-au administrat un laxativ și o clismă. Umilința presupusă de un asemenea tratament trebuie să fi fost pentru Henric o amintire neplăcută a faptului că nu mai era bărbatul viril și athletic de la începutul domniei, când fusese invidiat de întreaga lume. O remarcă grăitoare făcută în 1537 dovedește cât de dureros conștientiza el lucrul ăsta. Un bijutier parizian pe nume Jehan Langues îi prezentase regelui în acel an o gamă de obiecte la modă, printre care o robă brodată și colanți. Ulterior i s-a confesat unui conațional: „Regele a fost foarte fericit să vadă asemenea scumpeturi. I-am zis că erau făcute pentru el. A răspuns că este prea bătrân pentru a mai purta asemenea lucruri, dar a oferit 4.000 de coroane pentru amândouă”⁴.

Un alt aspect care îi amintea de anii înaintați era faptul că regele Angliei nu mai era considerat un trofeu de preț pe piața internațională a căsătoriilor. Printre diversele doamne care au fost propuse să-i fie a patra soție s-a numărat și Cristina, frumoasa ducesă de Milano, care, la 19 ani, era mai tânără decât el cu 30 de ani. Nu a ținut secretă aversiunea față de această idee și a răspuns cu acreală că numai dacă ar fi avut două capete unul ar fi fost la dispoziția lui Henric.

Regele a găsit repede consolare pentru acest refuz disprețuitor în persoana Annei, sora ducelui Wilhelm de Cleves, despre care ambasadorul englez afirma că o întrece în strălucire pe Cristina de Milano, așa cum soarele întrece luna. Anne a fost propusă prima dată ca posibilă soție în ultimele săptămâni ale anului 1537, curând după moartea lui Jane Seymour. Avea 22 de ani și fusese deja logodită cu François, moștenitorul ducatului Lorena, în 1527. Însă cum nu se ajunsese la niciun rezultat, acum era liberă să se mărite cu altcineva. Prim-ministrul lui Henric, Cromwell, lupta entuziast pentru această partidă deoarece Cleves, ca și Anglia, refuzase autoritatea papală. În cazul în care căsătoria avea loc, reformele lui religioase ar fi primit impulsul de care era mare nevoie.

La început Henric s-a arătat sceptic, neauzind nicio relatare credibilă despre frumusețea Annei; dar în 1539 avea nevoie de noi aliați pe continent, așa încât era dispus să reevalueze situația. În martie a aprobat în sfârșit începerea negocierilor, dar a insistat ca maestrul Holbein să plece la Cleves să-i facă portretul doamnei. E posibil ca înainte de plecare Cromwell să-l fi instruit în taină pe Holbein, deoarece artistul, atât de cunoscut pentru acuratețea lui, se pare că a avantajat-o mult pe doamnă – sau cel puțin a pictat-o din unghiul cel mai favorabil. Regele a fost încântat când a văzut lucrarea finală, care înfățișa impecabil chipul drăgălaș, ca de păpușă, al Annei, părul ei frumos, ochii negri, bărbia și gura delicate, precum și expresia sfioasă, feciorelnică. Cu un entuziasm

considerabil mai mare decât cel arătat înainte, Henric i-a spus lui Cromwell să încheie cât mai repede negocierile. Ministrul său nu a avut nevoie de prea multe îndemnuri: tratatul căsătoriei a fost redactat rapid și semnat de ambele părți în 4 octombrie.

Anne a plecat de la Cleves și a străbătut cu mare fast drumul pentru întâlnirea cu noul ei soț. În timpul ăsta Henric se ocupa de pregătirea curții pentru mireasa lui. Anticipând bucuros noaptea nunții, a comandat o frumoasă tăblie la capul patului, confecționată din stejar și decorată cu gravuri pictate, toate pe tema plăcerii conjugale și a fertilității. La un capăt se afla un bărbat cu un prohab proeminent, iar la celălalt o femeie cu ochii blânzi și privind în jos, ținând o sabie și un șarpe, amândouă simboluri falice bine-cunoscute. Faptul că regele spera că unirea lor va duce la nașterea unor noi moștenitori este dezvăluit de heruvimii sculptați zburând pe deasupra capetelor celor doi.

Obiectul închipuirilor lascive ale lui Henric a intrat în Anglia în ultimele zile ale anului 1539 și a petrecut Anul Nou cu festivități bogate organizate la castelul Rochester. A doua zi, nerăbdător să-și cunoască splendida soție, Henric a călărit spre sud împreună cu slujitorii săi. Urmând obiceiul preferat de monarhii Renașterii, care se logodeau cu mirese străine pe care nu le cunoscuseră, Henric s-a grăbit să o întâmpine mascat. Se credea că doamna și-ar fi recunoscut de îndată adevărata dragoste, în pofida deghizării. Din păcate, lucrurile au luat o altă întorsătură. Când Henric și anturajul său au intrat în castel, Anne urmărea o luptă cu tauri. Nu se aștepta să își cunoască soțul decât două zile mai târziu, așa că nu purta hainele cel mai bune și nici nu se pregătise în vreun fel. Apoi, dintr-odată, un grup de bărbați mascați au dat buzna în cameră. Năucită încă de șoc, a fost asaltată de unul dintre ei, care s-a dus drept la ea și a încercat să o sărute. L-a respins cu furie, înjurând în germană.

Nu doar că Anne nu reușise să își recunoască „adevărata dragoste”, dar dovedise o ignoranță absolută în privința jocurilor curtenești căruia lui îi plăceau atât de mult. Cel puțin pentru Henric zarurile era aruncate. Anne nu posedea rafinamentele curtenești pe care el le aștepta din partea unei soții. Era îmbrăcată în niște „haine și veșminte monstruoase” și purta o bonetă „după moda țării sale”. Ambasadorul francez scria că îmbrăcămintea ei părea „ciudată pentru mulți”, iar doamnele ei de onoare „erau îmbrăcate atât de greoi și de nepotrivit, încât, chiar și dacă erau frumoase, tot urâte păreau”⁵.

De asemenea, Anne nu era înzestrată nici cu farmecele fizice pe care Henric le căuta la o consoartă. Spre deosebire de statura mică a primelor trei soții, ea era înaltă și ciolănoasă. Avea un nas mare, care fusese ascuns cu dibăcie de unghiul ales de Holbein, iar pielea îi era pătată de semne de vărsat. Corpul îi mirosea atât de puternic, încât a fost remarcat de mai mulți dintre membrii curții.

Imediat după încheierea întâlnirii, regele l-a încolțit pe Cromwell, strigând: „Nu îmi place de ea! Nu îmi place de ea!”. I-a poruncit ministrului să îl scoată imediat din această partidă. Deznădăjduit, Cromwell a recunoscut că contractul era fără cusur și că stăpânul său nu are de ales decât să se căsătorească. Henric și Anne s-au întâlnit din nou pe 3 ianuarie. Aceasta ar fi trebuit să fie prima lor întâlnire – iar dacă ar fi fost așa, poate că lucrurile s-ar fi desfășurat altfel, pentru că de data asta Anne era complet pregătită. Îmbrăcată într-o magnifică haină cu fir de aur și purtând o bonetă împodobită cu perle orientale, o diademă de catifea neagră și un colier de pietre strălucitoare, avea „o înfățișare plăcută și o purtare femeiască”. În același timp, Henric afișa toate aparențele unui viitor soț iubitor, radiind „de cea mai drăgăstoasă expresie și purtare princiară”⁶. Dar nu păcălea pe toată lumea. „S-a putut vedea că regele a venit alături de ea, dar i se citea pe chip că era dezamăgit”, nota autorul *Cronicii spaniole*. „S-a văzut că din ziua aceea regele nu mai era la fel de vesel ca de obicei.”⁷

De fapt, Anne avea mai mare dreptate să fie dezamăgită de logodnicul ei decât el de ea. Până la treizeci și ceva de ani, Henric fusese foarte athletic și participase la activități sportive regulate și riguroase. Însă din cauza accidentului suferit la turnir cu aproape patru ani înainte a fost nevoit să petreacă mai mult timp înăuntru. Drept urmare, a luat repede în greutate și se plângea des de starea proastă de sănătate. Ambasadorul francez Marillac a fost uimit de „extraordinarul exces” alimentar al regelui⁸. Faptul că lua în volum este dovedit de dimensiunile armurilor sale. Între 1514 și 1536, Henric crescuse cu doar doi inchi în talie, dar în 1541 aceasta crescuse, surprinzător, cu 17 inchi, ajungând astfel la 50 de inchi. Între timp, mărimea pieptului ajunsese la 57 de inchi – o creștere de 12 inchi. Nu e de mirare că în acel an armurierul regal l-a descris pe suveranul său ca fiind „foarte trupeș”⁹.

Un desen al artistului din Anvers Cornelis Matsys, făcut patru ani mai târziu, îl înfățișează pe rege ca pe o figură grotescă. Ochii mici și rotunzi și buzele țuguiate sunt îngropate în straturile de grăsime ce le înconjoară. Pare că nu are gât, iar corpul său enorm trece dincolo de marginile desenului. „Regele era atât de trupeș, încât niciodată nu se mai văzuse un om atât de mare”, observa un contemporan. „Trei dintre cei mai mari oameni care s-ar putea găsi încap în vesta sa.”¹⁰

Acest lucru e confirmat de un portret pictat în jurul anului 1542 care îl înfățișează pe rege într-o haină enormă și largă pe care o poartă peste alte câteva straturi de veșminte într-o încercare de a-și masca masa enormă. În mâna stângă ține un baston cu măciulie din aur, de care se sprijinea greoi chiar și pentru scurtele plimbări în jurul palatelor sale. Pe măsură ce imobilitatea lui Henric devenea mai gravă, bastoanele deveneau tot mai complexe. Unele erau echipate cu o serie de accesorii, cum ar fi un pomander, călimară și toc și monede de aur. Dornici să își fleteze

regele imitându-l, curtenii săi adăugau și mai multe straturi și căptușeli propriilor costume. Purtau, de asemenea, bonete, care deveniseră o modă după ce Henric a fost nevoit să le poarte pentru a-și ascunde părul tot mai rar.

Alimentația, în special pasiunea sa pentru carnea roșie, i-a cauzat și alte probleme de sănătate. Pe măsură ce înainta în vârstă și îi scădea metabolismul, suferea de constipație dureroasă, necesitând vizite prelungite și deseori dureroase la closetul lui. De asemenea, Henric bea mult vin roșu, ceea ce însemna că trebuia să urineze frecvent. În plus, îl deshidrata – se spunea că avea o sete „de nepotolit” –, ceea ce îi exacerba constipația.

În 1539, Thomas Heneage, valetul toaletei, a menționat un episod de constipație deosebit de grav protectorului său, Thomas Cromwell, care se interesa îndeaproape de problemele regelui. Pentru a ușura simptomele stăpânului lor, medicii i-au prescris o pastilă și o clismă – o vezică de porc având fixată în ea un tub metalic dat cu unsoare, care era introdus în anusul regelui. Vezica conținea mai mult de o halbă de soluție slabă de sare și infuzie de ierburi care rămânea în anus timp de o oră sau două. După administrarea acestui tratament supărător, medicii îl sfătuiau pe suveran să se ducă devreme la culcare – deși cu greu se poate imagina că ar fi putut face altceva. Heneage scria că regele „a dormit până la ora două din noapte și apoi maiestatea sa s-a ridicat pentru a merge la toaletă, care, în urma efectului pastilei și al clismei la care înălțimea sa fusese supus înainte, a fost asediată destul de serios, după cum au spus doctorii amintiți înainte; fără să se îndoiască că tot ce a fost mai rău a trecut datorită îngrijirii lor, fără ca nici o teamă de viitoare supărări să rămână în el”. A adăugat, totuși, că regele avea „ceva durere în corp”¹¹. În urma deselor episoade de constipație, Henric făcuse hemoroizi. Această problemă era tratată cu rubarbă, care liniștea, dar nu o elimina complet. În ciuda disconfortului creat de atacurile frecvente de constipație, Henric nu se arăta dispus să își tempereze alimentația. Dimpotrivă, consumul de mâncăruri grele creștea pe măsură ce înainta în domnie.

Chiar dacă nu era o partidă perfectă nici pentru Henric, nici pentru Anne, nu aveau de ales decât să se adapteze cât mai bine cu putință. Regele mormăia că a trebuit „să-mi bag capul în jug” și îi zicea răstit lui Cromwell: „Domnul meu, dacă nu ar fi trebuit să mulțumesc lumea și regatul meu, pentru nimic în lume nu aş fi făcut ceea ce trebuie să fac astăzi”¹². El și Anne s-au dus, cum se cuvine, la Greenwich, unde fuseseră plănuit mai multe zile de festivități de nuntă. Cronicarul contemporan Edward Hall a descris ornamentele somptuoase de la castelul Blackheath din apropiere, printre care „șesături cu fir de aur scumpe și alte felurite corturi și pavilioane în care au fost făcute focuri și s-au înmiresmat pentru ea [Anne] și pentru doamnele pe care le primea alteța sa”¹³. Ar fi tentant să se considere că parfumarea puternică a

corturilor ar fi avut menirea să mascheze mirosul pătrunzător al miresei. În plus, doamnele au împletit în cununa Annei rămurile de rozmarin.

Henric nu dădea vreun semn că ar fi fost altcumva decât încântat de ideea căsătoriei cu Anne. Cu siguranță s-a îmbrăcat pentru ocazie, fiind plin de strălucire în „veșmânt bogat din țesătură cu fir de aur, brodat tot numai cu aur de Damasc, perle de fiecare parte a broderiei, cataramă și cingătoare toate din aur curat”. Pentru a se proteja împotriva aerului rece de iarnă, regele purta o pelerină de catifea purpurie ale cărei mâneci și piept erau legate cu „mari butoni de diamant, rubin și perle orientale”. Pentru a completa splendidul costum, purta o pălărie „atât de plină de nestemate, că puțini oameni le puteau evalua”¹⁴.

Între timp, doamnele de onoare ale Annei erau ocupate cu ultimele pregătiri pentru ținuta ei de nuntă. Rezultatul final nu era mai puțin impresionant decât cel al logodnicului ei. Când a auzit că regele se apropie, a ieșit din cort într-o mantie scumpă țesută cu fir de aur. Ca și Henric, purta o pălărie împodobită cu perle, iar la gât avea un lanț bățut cu pietre atât de mari, încât „scânteierea lor umplea câmpul”¹⁵. Toți participanții erau gătiți în mod similar, astfel încât întreaga nuntă constituia pentru mulțimile adunate – obișnuite cu spectacolul petrecerilor Tudorilor – o priveliște orbitoare cum nu mai văzuseră până atunci. Era ca și cum Henric încerca să îi orbească în fața farsei adevărate care se juca sub ochii lor.

În mod ironic, pentru această nuntă, nici pe departe agreată de Henric, există mult mai multe descrieri detaliate și omagiale decât pentru oricare alta. A avut loc devreme în dimineața zilei de 6 ianuarie, după trei zile de la sosirea cuplului la Greenwich, și a fost celebrată cu suficientă pompă și ceremonial pentru a-i păcăli chiar și pe cei mai atenți observatori că era o ocazie de bucurie sinceră pentru ambele părți.

La ora nouă erau căsătoriți, iar după liturghie fiecare s-a îndreptat spre camerele lui pentru a se pregăti de ospățul de nuntă. Henric s-a schimbat imediat de hainele de cununie (un grăitor detaliu raportat inocent de către Hall), în timp ce Anne a rămas în aceleași veșminte pentru ospăț. Doar atunci s-a schimbat într-o ținută care nu o avantaja, descrisă ca fiind „ca o robă de bărbat din stofă cu mâneci lungi prinse de ea, îmblănită cu zibelină scumpă”. În sfârșit, după terminarea tuturor ceremoniilor complicate, ea și proaspătul soț s-au retras „să se odihnească”¹⁶.

Dacă regele era pregătit să își îndeplinească datoria în public, în intimitate era altă problemă. Printre mărturiile privind domnia lui Henric există și o relatare detaliată a ceea ce s-a întâmplat în noaptea nunții. Mireasa și mirele s-au băgat în pat cu ritualul obișnuit, fiecare afișând aparența unei vesele anticipări a ceea ce avea să urmeze. Imediat după plecarea servitorilor, Henric a mângâiat trupul Annei, într-o încercare fără tragere de inimă de a

„stârni dorința”, dar a fost atât de scârbit, încât nu a reușit să facă mai mult. Și-au petrecut restul nopții dormind cast unul lângă altul. Dimineța, Henric și-a luat grațios rămas-bun de la Anne și s-a grăbit spre dormitorul său, unde l-a găsit pe Cromwell, care aștepta nerăbdător vești. Ministrul l-a întrebat într-o doară cum o găsește pe noua regină, la care Henric a răspuns: „Precum știi, înainte nu prea o plăceam, dar acum îmi place și mai puțin”, plângându-se apoi: „Nu e frumoasă și are tot felul de mirosuri urâte”.

Și, acuzator, Henric a pretins că existau „semne” că Anne nu ar fi virgină: „I-am simțit pânțele și sânii, așa că pot spune că nu are cum să fie fecioară”. Convingerea sa l-a făcut pe rege să nu poată consuma căsătoria. „Nu am avut nici dorința, nici curajul să continui”, i-a spus lui Cromwell, insistând: „Am lăsat-o la fel de fecioară cum am găsit-o”¹⁷. Nu există nimic care să dea temei acuzației sale și e posibil ca Henric să fi avut deja ideea de a anula căsătoria pe baza celeilalte logodne a Annei. Aluzia la faptul că nu era virgină era un mod potrivit de a pune lucrurile în mișcare.

Însă ar mai putea fi o explicație pentru eșecul lui Henric în consumarea căsătoriei. Era de mai bine de două ori mai în vârstă decât tânăra lui soție, iar în ultimii ani devenise tot mai neputincios. Chiar dacă îl mai pasionau jocurile curtenești, de ceva vreme nu mai existaseră zvonuri despre vreo amantă. Prin urmare, se poate să fi fost impotent. Mai mult ca oamenii obișnuiți, regii se mândreau cu potența lor sexuală. Era mai mult decât din simplă vanitate: era o chestiune vitală pentru perpetuarea dinastiei. Chiar dacă era atât de disperat să obțină anularea încât accepta să sufere umilința de a recunoaște public că nu fusese capabil să consume căsătoria, Henric se străduia din răspuțuri să sublinieze că acest lucru se datora în întregime Annei, nu vreunei neputințe fizice a lui. I-a spus medicului său, dr. Butts, că avusese „două vise umede” și a avut grijă ca informația să devină publică¹⁸. Dar cu cât protesta mai mult, cu atât mai puțin credibilă părea explicația lui.

Relatarea Annei cu privire la noaptea nunții sugerează că era absolut neștiutoare referitor la cum merg lucrurile. Ea credea că mângâierile caste ale lui Henric duseseră la consumare și că s-ar putea să fi fost deja însărcinată. „Cum să fiu fecioară... dacă dorm în fiecare seară cu regele?”, le-a întrebat pe doamnele din suita sa. „Când vine în pat mă sărută și mă ia de mână și îmi urează «Noapte bună, iubita mea», iar dimineța mă sărută și îmi spune «Cu bine, draga mea». Nu este de ajuns?” Contesa de Rutland i-a răspuns: „Doamnă, trebuie să fie mult mai mult de atât, căci altfel va trece mult timp până vom avea un duce de York, lucrul pe care întregul regat îl dorește cel mai mult”¹⁹.

Înțelegând aluzia doamnelor, Anne și-a dat curând seama că ceva nu era în regulă și a căutat să remedieze situația. A început prin a-i cere sfatul lui Thomas Cromwell, judecând corect că

acesta avea tot interesul să se asigure în privința consumării căsătoriei. Însă nu era un subiect pentru un bărbat obișnuit să se ocupe mai mult cu probleme legale și financiare, așa încât Cromwell s-a eschivat. În schimb l-a instruit pe lordul șambelan al Annei, contele de Rutland, să o sfătuiască cum „să stârneasă pofta” proaspătului ei soț²⁰. Probabil Cromwell a instruit-o și pe soția lui Rutland, care slujea în camera privată a Annei, să raporteze despre activitatea sexuală a cuplului regal.

În același timp, Cromwell l-a îndemnat în taină pe ajutorul valetului toaletei al regelui, Anthony Denny, să strecoare vorbe de încurajare la urechea stăpânului său, „profitând de fiecare ocazie pentru a o slăvi [pe Anne] înălțimii sale”. Nu era o sarcină de invidiat, iar nefericitul Denny s-a declarat repede învins. Henric l-a dojenit pe valetul său: „I-a spus simplu, ca unui servitor căruia îi împărtășea tainele sale... că niciodată nu va putea... fi provocat și stârnit să o cunoască trupește”²¹.

Câteva luni mai târziu, când împuterniciții lui Henric se străduiau să găsească posibilitatea unei anulări, regele l-a chemat pe Denny să depună mărturie pentru „lipsa de dorință și neputința de a consuma același lucru”. Regele era sigur că slujitorul său va „mărturisi adevărul; care este acela că nu din dragoste pentru femeie am fost de acord să mă căsătoresc cu ea; și că, dacă venea cu toată fecioria ei, nu i-aș fi luat nimic prin copulare cu adevărat carnală”²². Faptul că Denny ar fi știut cu siguranță dacă stăpânul său își consumase sau nu căsătoria sugerează natura intimă a relației dintre valet și rege.

Deocamdată, Anne făcea tot ce putea pentru a-i fi pe plac soțului ei. Relatări contemporane dovedesc că era atentă la ținută, alegând cele mai scumpe materiale și cele mai fine bijuterii. Pentru a-i masca „mirosurile urâte”, probabil doamnele din suită îi parfumau veșmintele cu ierburi și mirodenii, precum lavandă, mentă și nucșoară, sau preparau pomandere plăcut mirositoare pe care le purta asupra ei. Dar totul era în zadar. Deși Henric continua să viziteze dormitorul Annei, între ei nu a fost altceva decât sentimente cordiale și sărutări de noapte bună.

Cum regele petrecea cât mai puțin timp cu noua lui soție, Anne petrecea multe ore libere în camera sa privată. Slujitoarele ei au înțeles repede de ce spunea regele că îi lipseau rafinamentele ce se așteptau din partea unei consoarte. Educația doamnelor nobile era foarte diferită în Cleves față de cea din Anglia. Ambasadorul englez de acolo nota că, deși Anne putea citi și scrie în limba ei, nu putea vorbi în nicio altă limbă. Nu știa nici măcar să cante, din voce sau la vreun instrument. Dar îi plăcea muzica, iar cât timp a stat la curtea engleză a apelat la o trupă de muzicieni ca să o distreze. Printre ei erau câțiva dintre membrii familiei evreiești Bassano din Italia, care cântau cu mare talent la flaut drept și fuseseră descoperiți de agenții lui Cromwell din Veneția. De

asemenea, Annei îi plăcea să parieze cu doamnele ei la cărți sau zaruri și se bucura de frumoasele grădini ale palatelor soțului ei.

În vremea asta regele își petrecea timpul cu o altă doamnă de la curte. Probabil a întâlnit-o pe Katherine Howard, atrăgătoarea și tână nepoată a ducelui de Norfolk, în aceeași noapte în care a văzut-o pentru prima dată pe Anne de Cleves, deoarece făcea parte din suita acesteia. Vârsta ei nu e sigură, dar se poate să fi avut vreo cincisprezece ani când și-a făcut intrarea la curte. Deși tânără, Katherine nu era inocentă. Fusese crescută de mama vitregă a tatălui ei, ducesa văduvă de Norfolk, a cărei casă era cunoscută pentru imoralitatea ei. Katherine avea probabil doar în jur de doisprezece ani când a avut prima legătură sexuală, cu profesorul ei de muzică. Aceasta a fost urmată curând de o aventură cu o rudă de-a ei, Francis Dereham. Se știe foarte bine că au făcut sex: un martor ocular spunea că erau multe „gâfâieli și pufâieli” în dormitorul comun și că mereu „erau atârnați unul de celălalt ca două vrăbiuțe”²³. Însăși Katherine a recunoscut mai târziu că știa cum să se „amestece” cu un bărbat fără a zămisli, așa încât era clar foarte experimentată pentru vârsta ei²⁴.

Metodele de contracepție erau cel puțin rudimentare în epoca Tudorilor. Printre cele mai evidente (și sigure) era retragerea. Altele mai neobișnuite includeau aplicarea unui plasture cu cucută pe testiculele bărbatului sau ascunderea sub pat a testiculelor unui cocoș. O formă primitivă de obstacol era realizată dintr-un burete înmuiat în infuzie de ierburi sau oțet, în timp ce alte femei recurgeau la metoda mai extremă a sigilării uterului cu ceară. Primele prezervative, confecționate din pânză de in, piele de miel sau intestin de animal, au apărut în secolul al XVI-lea și erau cunoscute sub numele de „mănușa lui Venus”.

Chiar dacă ducesa văduvă îi acordase Katherinei un mare grad de libertate în casa ei, când a descoperit că făcuse sex cu Francis Dereham a decis să acționeze. Cu ajutorul fiului ei vitreg, i-a asigurat Katherinei un loc în cadrul personalului noii regine pentru a-i proteja reputația.

Drăguță și vioaie, Katherine era antidotul perfect pentru noua soție a regelui. Grăbindu-se să profite de oportunitate, ambițiosul său unchi, Norfolk, a început să aranjeze întâlniri între ea și Henric. În aprilie 1540, regele i-a făcut Katherinei o danie de pământ, împreună cu „23 de măsuri de mătase matlasată”. Acest lucru nu a scăpat unui curtean cu ochi ageri, care a observat că Henric „se strecura prea aproape de o altă doamnă”²⁵. Chiar și Anne știa acest lucru, iar pe 20 iunie i s-a plâns ambasadorului ducelui de Cleves de la Londra. Între timp, sfătuită de unchiul său, Katherine a avut grijă să facă pe fecioara față de pețitorul regal, care era de tot dornic să creadă că era neștiutoare în treburile bărbaților.

Evenimentele s-au desfășurat rapid. Pe 24 iunie, Anne a primit poruncă de la consiliu să părăsească curtea și să meargă la

palatul Richmond. Acolo a aflat că mariajul ei cu regele englez fusese pus în discuție deoarece Henric era îngrijorat în privința logodnei sale anterioare cu ducele de Lorena, motiv pentru care se abținuse de la consumarea căsătoriei. S-a dispus o anchetă ecleziastică corespunzătoare, iar la începutul lui iulie o delegație de membri ai consiliului a sosit la Richmond pentru a obține consimțământul Annei. Surprinsă de această întorsătură neașteptată a evenimentelor, regina a leșinat. După ce și-a revenit, a refuzat ferm să accepte desfășurarea anchetei.

Însă Anne învățase din exemplul predecesoarelor ei și era prea pragmatică ca să reziste prea mult din principiu. Așa încât mariajul a fost declarat ilegal pe 9 iulie, iar anularea a fost confirmată de parlament trei zile mai târziu. Cu mare demnitate, Anne i-a spus soțului înstrăinat: „Deși acest caz este dificil și întristător pentru mine, pentru marea iubire ce o port nobilei voastre persoane, și, prețuind mult mai mult pe Dumnezeu și adevărul său decât orice tulburare omenească... recunosc acum că accept și simt la fel”. De asemenea, a recunoscut „traiul curat și cast al regelui cu mine” și s-a oferit drept „cel mai umil servitor”²⁶.

Anne a fost bine răsplătită pentru acordul ei. A primit pe viață posesiunea palatului Richmond și a conacului Bletchingley, plus un venit anual considerabil. La acestea s-a adăugat și dreptul de a-și păstra toate bijuteriile regale, vesela și bunurile pentru a-și mobila noile proprietăți. A fost evitată orice urmă a dezonoarei prin acordarea înaltului titlu de „soră” a regelui, ceea ce însemna că era mai importantă decât toți supușii lui, cu excepția copiilor și a oricărei viitoare soții. Mai târziu Henric i-a acordat și alte reședințe, inclusiv castelul Hever, fostul cămin al Annei Boleyn. Acesta avea să devină principala sa reședință, unde a dus o viață foarte confortabilă la marginea vieții publice. I se permitea, de asemenea, să facă din când în când vizite la curte, iar fostul ei soț a onorat-o cu câteva vizite care, potrivit relatărilor, au fost foarte prietenoase. Spune multe despre tăria de caracter a Annei faptul că a reușit să accepte și să se adapteze noului stil de viață cu demnitate – și, poate, cu un sentiment de ușurare.

Odată confirmată anularea, fără a pierde o clipă, regele s-a căsătorit cu Katherine Howard. Nunta lor a avut loc pe 28 iulie 1540, în aceeași zi în care dizgrațiatul ministru Cromwell a fost executat. A fost săvârșită în secret, fiind făcută publică două săptămâni mai târziu, pe 8 august. Henric a comandat unui meșter francez un „pat cu perle” pentru noaptea nunții, care a costat foarte mult. Contrastul față de căsnicia anterioară nu putea fi mai mare. Dacă lipsa de atracție a Annei pare să îl fi făcut pe Henric impotent, acum nu-și mai putea lua mâinile de pe nubila lui soție. „Regele este atât de îndrăgostit de ea, încât nu știe cum să se mai poarte cu ea și o mângâie mai mult decât le-a mângâiat pe celelalte”, raporta scandalizat ambasadorul francez²⁷.

E lesne de înțeles ce vedea Henric la Katherine. Avea o exuberanță și o vitalitate jucăușă care probabil îl atrăgeau pe regele îmbătrânit, disperat să își recapete vigoarea tinereții. Mică de statură și cu forme apetisante, cu un păr castaniu și ochi strălucitori ce semănau cu ai verișoarei sale răposate Anne Boleyn, se îmbrăca elegant cu noile haine și podoabe la care avea acum acces. Cunoscând pasiunea tinerei sale soții pentru ornamente, Henric i-a dăruit, ca parte a darului de nuntă, un element decorativ (pentru partea superioară a podoabei de cap) „lucrat de un aurar, smălțuit și decorat cu 7 diamante frumoase, 7 rubine frumoase și 7 perle frumoase”, împreună cu un pandantiv din aur cu „un foarte frumos diamant și un foarte frumos rubin cu o perlă alungită atârând la fel” și un colier „conținând 28 de rubine și 29 de ciorchini de perle, cu 4 perle în fiecare ciorchine”²⁸. Curtenii se uitau cu un amestec de groază și amuzament cum suveranul lor făcea să curgă asemenea cadouri asupra noii lui mirese, care se mulțumea să îl trateze ca pe un amant în vârstă. „Regele nu avusese soție care să îl facă să cheltuie atât de mult pe haine și bijuterii cum făcea ea, care în fiecare zi avea câte un mof”, observa un vizitator la curte. „Era cea mai frumoasă dintre soțiile lui, dar și cea mai flușturistică.”²⁹

Încă o dovadă a bunăvoinței sale pentru noua lui soție a fost numirea lui Charles, fratele Katherinei, gentilom al camerei lui private. Și alți membri ai familiei Katherinei au fost repede favorizați. Cumnatul său, Robert Radcliffe, conte de Sussex, a fost numit lord mare șambelan, iar vărul ei, contele de Surrey, a devenit cavaler al Ordinului Jartierei.

Oricât de încântată era că devenise regină, cu tot luxul și avantajele aferente poziției, Katherine cu greu putea fi atrasă de soțul ei îmbătrânit și corpulent. Însă, deși îl considera respingător, a fost suficient de înțeleaptă încât să nu arate lucrul ăsta. În plus, e posibil să fi scăpat de problema dezgustătoare de a face sex cu el. În ciuda dorinței lui Henric de a-și pipăi noua mireasă, nu există vreo dovadă că ar mai fi fost capabil să consume această căsătorie mai mult decât pe cea dinainte. Dacă regele a descoperit din nou că este impotent, atunci doctorii i-au administrat probabil o serie de leacuri. Unul dintre cele mai obișnuite era o fiertură de testicule de prepeliță amestecate cu furnici mari înaripate, ulei de scoarță de copac și ambră aplicată din belșug pe membrul afectat. La fel, se putea lega testiculul stâng cu un bandaj sau se prescria rădăcină de mătrăgună, în formă de falus – nu este clar dacă se mânca sau era asimilată în vreun alt fel.

Probabil încercând să-și recapete vigoarea pierdută, spre sfârșitul anului 1540 Henric a început un nou regim pentru redobândirea sănătății și a condiției fizice. Ambasadorul Marillac nota că acum regele „se trezește între 5 și 6 dimineața, participă la slujba de la ora 7, după care călărește până la ora prânzului, care este 10”³⁰. Pentru un om cu statura și afecțiunile istovitoare ale lui

Henric, asemenea acțiuni trebuie să fi fost foarte supărătoare (atât pentru cal, cât și pentru călăreț), dar Henric nu se dădea bătut. A început să experimenteze tot mai mult cu propriile leacuri, precum și să consulte medici renumiți ai vremii.

Deși se declarase „reîntinerit” după adoptarea noului stil de viață, regele a fost afectat de o altă boală gravă în martie 1541, care, pe lângă faptul că l-a adus într-o stare de neputință, l-a și deprimat. „În afară de boala trupească, suferea și de *mal d'esprit*”, raporta ambasadorul francez Marillac. După care descria cât de paranoic și de suspicios devenise regele, încât evita compania favoriților și sfetnicilor în care altădată avea atâta încredere. În locul prințului iubitor de desfătare atât de cunoscut, acum era un rege închisat, vigilent și amenințător, care pe zi ce trecea părea să semene tot mai mult cu tatăl lui. „A petrecut lăsata secului fără distracții, chiar și fără muzică, de care obișnuia să se bucure ca orice prinț al creștinătății”, a continuat ambasadorul, „și a rămas la Hampton Court cu atât de puțini însoțitori, încât curtea semăna mai mult cu o familie obișnuită decât cu suita unui rege”³¹. Această dorință de a se retrage pe domeniul său privat a devenit și mai pronunțată în anii ce au urmat.

Dacă ar fi să se dea crezare zvonurilor de la curte, în ciuda metehnelor fizice ale regelui, acesta și soția lui puteau avea relații sexuale. Pe 10 aprilie, Marillac raporta: „Se crede că regina este grea, ceea ce ar fi o mare bucurie pentru rege, care, se pare, crede acest lucru și intenționează, dacă se adevărește, să o încoroneze în săptămâna Rusaliilor”. Nu a trecut multă vreme și zvonul a devenit certitudine, iar unii „tineri lorzi și gentilomi ai curții” au fost văzuți antrenându-se pentru turnirurile și jocurile care s-ar fi organizat cu ocazia încoronării reginei – care, probabil, ar fi avut loc numai după ce i-ar fi născut regelui un copil³². Dar fie a fost o alarmă falsă, fie Katherine a suferit un avort, deoarece nu s-a mai vorbit despre sarcina ei, iar la sfârșitul lunii iunie regele și curtea lui se pregăteau pentru o călătorie în nord.

În același timp, în viața privată a reginei începea să se dezvăluie un scandal. Cu puțin timp înainte de a cincizecea aniversare a soțului ei, pe 28 iunie, Katherine începuse o relație adulteră cu Thomas Culpeper, un gentilom al camerei private a regelui. Descris ca un „tânăr chipeș”, Culpeper era un fel de prădător sexual care în 1539 fusese acuzat de violarea soției păzitorului unui parc. Numai bunăvoința manifestată de rege l-a ajutat să scape nepedepsit. Pe lângă faptul că era printre cei mai apropiați slujitori ai lui Henric, Culpeper participase și la importante evenimente de stat, cum ar fi primirea Annei de Cleves la sosirea ei în Anglia. El și Katherine au început un flirt secret în luna aprilie a acelui an, tocmai când începuseră să circule zvonurile despre sarcina reginei. Henric fusese imobilizat de boală în luna aceea, ceea ce îi îngăduise tinerei sale soții mai multe ore de libertate.

Katherine putea lua în mod regulat legătura cu bărbații din camera privată a soțului ei, deoarece acum nu mai erau în slujba permanentă a regelui. De exemplu, când cuplul a întreprins o scurtă călătorie de iarnă în 1540, au luat cu ei doar patru sfetnici privați și „doamnele, nobilii domni și nobilele doamne ale camerelor lor private”³³. Prin urmare, nu a fost nicio surpriză că, atunci când tânăra regină l-a însoțit în vara aceea pe rege în călătoria lui la York, Culpeper a mers cu ei.

Logistica pentru această călătorie era mult mai complexă decât de obicei, date fiind sănătatea și mobilitatea deteriorate ale regelui. Deși servitorii săi creaseră mijloace tot mai sofisticate pentru a-și transporta stăpânul în sus și în jos pe scările palatelor, aceleași mijloace nu erau disponibile la casele persoanelor particulare. Astfel încât, atunci când Henric și Katherine au vizitat în anul acela casa din Chenies, Buckinghamshire, a lui sir John Russell, gazda lor a fost nevoită să aranjeze ca un pat special de ceremonie, cu țesătură de aur și draperii de argint împodobite cu blazoanele lui Henric, să fie așezat în „camera de jos”³⁴.

În același timp, și regina se interesa mai mult decât de obicei în privința camerelor rezervate ei – deși din motive foarte diferite. Urmărind să pregătească terenul pentru întâlnirile secrete cu Culpeper, Katherine lua în taină măsuri pentru a se familiariza cu planul camerelor sale private la fiecare dintre casele pe care ea și regele urmau să le viziteze. Conform mărturiei sale ulterioare, lady Rochfort, văduva fratelui Annei Boleyn și doamnă în suita noii regine, „trebuia ca la fiecare gazdă să caute uși secrete și să îi spună despre ele, dacă acestea existau”³⁵. Ajutat de această informație, în fiecare seară, Culpeper se strecura pe scara din spate în apartamentele Katherinei și petrecea noaptea zbgându-se cu ea. Altă doamnă de onoare a reginei, Margaret Morton, stătea de veghe când călătoria a ajuns la Lincoln, iar Katherine „a ieșit două nopți din camera ei, când era târziu, și s-a dus în camera doamnei Rochford”. Katherine nu s-a întors în camerele ei până la două din noapte, iar când Margaret s-a dus și ea la culcare, colega ei de cameră, Katherine Tilney, s-a trezit și a exclamat: „Doamne! Regina nu este încă în pat?”. Domnișoara Tilney nu fusese făcută părtaşă la indiscrețiile stăpânei sale, dar „nu avea acces în camera reginei, fiind oprită în odaia din față”³⁶.

Pentru a complica lucrurile, cam tot pe atunci s-a întors din exilul său din Irlanda și Francis Dereham. În loc să se distanțeze de fostul amant, regina (probabil supusă șantajului) și-a asumat un risc uimitor prin numirea lui ca secretar privat și ușier al camerei sale. Dereham s-a dovedit curând a fi o năpastă, căci se lăuda oricui îl asculta că, dacă regele murea, în mod sigur Katherine se căsătorea cu el. Făcea aluzie, de asemenea, că deja ea îi oferise câteva favoruri sexuale, ceea ce a făcut ca, atunci când a auzit, Culpeper să fie cuprins de gelozie. Noua regină a fost nevoită să ia în serviciul ei și o altă cunoștință. Joan Bulmer o slujise la casa

ducesei de Norfolk și fusese mesagerul dintre Katherine și Dereham. Acum ieșise și ea din umbră, cerând de lucru. „Știu că regina Angliei nu își va uita secretara”, i-a scris ea Katherinei, într-o încercare de șantaj puțin mascată. A funcționat, iar Katherine a numit-o pe Joan, fără tragere de inimă, camerista ei.

Tânăra regină ar fi putut scăpa neprinsă cu infidelitățile ei puse la cale în palatele regale, unde apartamentele întortocheate ofereau mult mai multă intimitate celor dinăuntru. Dar viața era foarte diferită în timpul călătoriilor, când curtenii – și chiar familia regală – erau nevoiți să adopte condiții de viață mult mai restrictive, iar intimitatea era un dar de care puțini se puteau bucura. Una dintre doamnele Katherinei a mărturisit mai târziu că aceasta și Culpeper au fost nevoiți să se întâlnească chiar și în toaleta reginei.

Katherine trecuse prin condiții similare și în casa ducesei văduve, și tot se lăsase în voia distracțiilor sexuale, convinsă fiind că ceilalți rezidenți vor închide ochii asupra indiscrețiilor sale. Dar acest lucru nu a fost valabil și pentru curtenii regali, care căutau mereu un cât de mic semn de scandal. Când Henric și curtea lui s-au întors la Londra, zvonurile despre indiscrețiile reginei erau deja în floare. Cineva din suita ei mărturisea că atât de semnificative „priviri sunt schimbate între regină și Culpeper”, încât credea că „sunt îndrăgostiți”³⁷.

Când a auzit zvonurile, arhiepiscopul Cranmer, care nu era prieten cu unchiul noii regine, s-a decis să facă cercetări. În scurt timp a obținut mărturia lui Mary Lascelles, din personalul ce deservea reședința ducesei de Norfolk, care cunoștea trecutul scandalos al Katherinei. Cranmer nu a pregetat și i-a prezentat regelui, care se afla în rugăciune în biroul privat, informații potrivit cărora soția lui nu ar fi atât de curată cum a crezut el. Regelui nu-i venea să creadă. Chiar dacă, în spatele ușilor închise, nu reușise să facă sex cu tânăra lui soție, o adora încă. Disperat să dovedească că acuzațiile împotriva ei sunt false, a poruncit imediat o anchetă. Aceasta a descoperit curând mărturii care confirmau zvonurile conform cărora Katherine nu era fecioară când s-a căsătorit cu Henric.

Confruntat cu povara șocantă și sordidă a adevărului, regele a cerut o sabie pentru a o ucide pe regină. A izbucnit apoi în lacrimi, plângându-se consiliului său de ghinionul de a întâlni „soții de așa condiție rea”³⁸. După aceea a căzut într-o depresie adâncă. Dragostea nebună pentru Katherine îl orbise și nu putuse să vadă caracterul ei adevărat. Când și-a dat seama că nu era „trandafirul său fără spini”, i s-a frânt inima. Pentru a-și alina mâhnirea, a comandat un nou set de tapiserii. Lui Henric i-a plăcut întotdeauna să aibă în jur tapiserii țesute bogat, iar în timpul domniei sale comandase sute de astfel de obiecte. Temele spuneau multe despre starea lui de spirit, de la „Povestea lui David”, care îi susținea argumentele în favoarea divorțului de Caterina de Aragón, până la

bogate scene religioase în perioada de apogeu a Reformei din anii 1530. Ultimul set era în mod vizibil mai puțin legat de încrederea în sine. Reprezenta „Povestea lui Vulcan și Venus” și înfățișa încornorarea lui Neptun de către Vulcan. În caz că cineva nu percepea mesajul, scenele erau mărginite cu inscripții moralizatoare deplângând natura dureroasă și înșelătoare a dragostei.

În timp ce regele își lingeă rănila în singurătate, soția vinovată și doamnele ei de onoare erau închise în camerele ei private. Chiar înainte să conștientizeze amploarea catastrofei, tânăra regină a știut că ceva nu este în regulă deoarece valetul toaletei din serviciul soțului ei, Thomas Heneage, nu trecuse pe la apartamentele ei, cum făcea în fiecare seară la ora 6, pentru a o întreba, în numele regelui, „ce mai face”³⁹. Motivul absenței sale a devenit imediat limpede când Katherine și doamnele ei au fost supuse unui interogatoriu intens de către miniștrii lui Henric. Până în acel moment, probele atestau doar comportamentul sexual neadecvat înainte de căsătoria ei cu regele. Dar Dereham, care a fost interogat în Turn, a afirmat că „Culpeper i-a urmat lui primind afecțiunea reginei”. Informația a fost imediat transmisă regelui, care a fost atât de tulburat la auzul veștii că soția sa îl trădase – și, mai rău, cu un slujitor intim îndrăgit –, încât a părăsit Hampton Court „imediat după masă” și a călărit până la Whitehall.

Deși regina recunoscuse că flirtase cu „dulcele și nebunaticul” Culpeper, a negat vehement că ar fi comis adulter cu el. Dar, una câte una, doamnele ei au început să mărturisească ce văzuseră în timpul călătoriei de vară și în scurt timp cazul împotriva Katherinei a devenit convingător. Când a ieșit la iveală întregul adevăr sordid, ca un act deliberat de răzbunare, Henric a confiscat toate hainele și bijuteriile soției sale, poruncind ca „domnul Seymour să rămână acolo [la Hampton Court] cu toate bijuteriile și celelalte lucruri ale reginei până ce ea va pleca și apoi să le aducă aici”⁴⁰. În zadar l-a implorat Katherine pe soțul ei înstrăinat să „ofere în dar câteva din hainele ei servitoarelor... pentru că nu îi mai rămăsese nimic cu ce să le recompenseze”⁴¹. Katherine era acum nevoită să poarte rochii simple, fără podoabe, un simbol concret al decăderii sale. Registrele garderobei specifică faptul că regina căzută în dizgrație avea „șase podoabe de cap... fără nestemate sau perle... de asemenea, același număr de perechi de mâneci, șase rochii și șase jachete... toate fără nestemate sau perle”⁴².

Faptul că reginei i se luaseră hainele scumpe era tipic și pentru soarta altor favoriți decăzuți. În ziua de dinaintea execuției sale din 28 iulie a anului precedent, hainele aparținându-i prim-ministrului soțului ei, Thomas Cromwell, sosiseră la Hampton Court. Acestea, împreună cu alte bunuri ale sale de valoare, fuseseră împărțite între curtenii mai importanți, cu excepția robelor ce țineau de Ordinul Jartierei, care rămăseseră „la

Hampton Court din porunca regelui”. Articolele fuseseră atent înregistrate de eficientul Nicholas Bristowe la locuința lui Cromwell de la Austin Friars. Nu era prima dată când fusese însărcinat cu inventarierea bunurilor curtenilor dezonozați sau decedați în numele regelui⁴³. Hainele erau printre bunurile cele mai personale ale unui curtean, dar și cele mai valoroase, fiind, prin urmare, confiscate de coroană.

În mijlocul anchetei scandaloase legate de a cincea căsătorie a regelui, acesta a primit vești alarmante de la reședința fiului său Eduard. În octombrie 1541, prințul, care se dezvoltase înconjurat de dragoste și mângâieri, se îmbolnăvise de o formă de malarie. Cuprins de durere, regele a chemat cei mai buni medici din țară pentru a-l îngriji pe fiul său. Unul dintre ei a fost atât de șocat de cât de gras era acel copil de patru ani, încât l-a descris ca fiind „atât de umflat și de nesănătos, încât nu cred, judecând după ce văd acum, că va mai trăi mult”⁴⁴. Însă Eduard și-a revenit, iar pentru o vreme doctorul regelui, William Butts, l-a supravegheat îndeaproape pe băiat, asigurându-se că nu mănâncă nimic altceva în afară de fierturi și supe. Prințul s-a săturat repede de asta și i-a poruncit lui Butts să plece. Tatăl său și servitorii, ușurați că își revenise, i-au permis să revină la vechiul său stil de viață, de răsfațat.

Pe 23 noiembrie 1541, Katherine i s-a luat titlul de regină și a fost întemnițată la abația Syon din Middlesex, unde a rămas toată iarna. Culpeper și Derehem au fost executați în decembrie, dar Katherine a rămas în așteptare până când, pe 7 februarie 1542, parlamentul a emis împotriva ei un act de privare de drepturi. Totul fusese pregătit de Legea promulgării regale prin împuternicire, care considera trădare – ce putea fi pedepsită cu moartea – faptul ca o regină consoartă să nu îi dezvăluie regelui viața ei sexuală în douăzeci de zile de la căsătorie sau să instige pe cineva să comită adulter cu ea. Acest lucru o făcea pe Katherine în mod clar vinovată.

Pe 10 februarie, Katherine a fost dusă la Turn. Barja a trecut pe sub Podul Londrei, unde capetele putrezite ale foștilor ei amanți erau încă în pari. În timp ce urca treptele Turnului St Thomas (cunoscut mai bine ca Poarta Trădătorilor), spectatorii au văzut că era îmbrăcată în catifea neagră simplă, în contrast total cu hainele bogat colorate în care se gătea ca regină.

În intimitatea apartamentelor care îi fuseseră puse la dispoziție, Katherine și-a petrecut noaptea de dinaintea execuției exersând cum să-și pună capul pe butuc, care îi fusese adus la cererea ei. Bucurându-se de statutul de regină pentru un timp atât de scurt și fiind atât de tânără (avea, probabil, numai 18 ani), nu avea experiență, dar era hotărâtă să se poarte cu demnitate regală. Conduasă la eșafod pe 13 februarie, se străduia să își păstreze calmul, dar era lividă și înfricoșată. A avut nevoie de ajutor pentru a se urca pe eșafod, dar a reușit să spună câteva cuvinte, zicând că

pedeapsa ei e „dreaptă și meritată”. Conform tradiției, ultimele ei cuvinte au fost: „Mor regină, dar aș fi preferat să mor ca soție a lui Culpeper”.

Trupul Katherinei a fost îngropat în capela St Peter ad Vincula, alături de rămășițele verișoarei sale căzute în dizgrație Anne Boleyn. A plătit scump pentru faptul că a crezut că o regină se poate bucura de o viață intimă.

Capitolul 9

„Regi și împărați, toți sunt simpli muritori”

După execuția Katherinei, Henric stătea în camerele private mai mult decât de obicei. Chiar și înainte de moartea ei, dorința lui de a avea mai multă intimitate era tot mai pronunțată. Acest lucru a dus la schimbări semnificative în funcționarea reședinței sale. Multe dintre funcțiile Camerelor de Prezență și de consiliu au fost transferate Camerei Private, pentru ca regele să rezolve problemele fără a părăsi acest sanctuar intim. Estomparea diferențelor dintre viața privată și cea politică a regelui a făcut ca în scurt timp camera privată să ajungă să fie la fel de plină de vrajbă ca și Consiliul Privat. De asemenea, a dus la creșterea personalului camerei private atât de mult, încât aceasta nu mai era un pașnic refugiu în care Henric se putea relaxa cu câțiva tovarăși preferați¹.

Prin urmare, accesul în camera privată nu mai era trofeul de odinioară. Din ce în ce mai mult, dormitorul devenea locul în care se concentra viața privată a regelui. În contrast cu începutul domniei, când gentilomii camerei private dormeau în aceeași cameră cu stăpânul lor, acum aveau nevoie de permisiune pentru a intra în dormitor. Pentru a indica prăpastia tot mai mare dintre rege și curtea sa, pentru dormitorul regal a fost făcută o nouă încuietoare, care era purtată de la un palat la altul.

Această dezvoltare importantă s-a reflectat în arhitectura palatelor lui Henric. La Hampton Court s-a construit o nouă suită de apartamente secrete cunoscute ca „Turnul Bayne”, departe de Camera de Prezență și de cea privată. La parter se aflau un birou și o încăpere securizată pentru trezorerul și funcționarii camerei private a regelui. La primul etaj erau dormitorul, sala de baie și un birou particular. Henric s-a preocupat în mod special de decorarea acestuia din urmă, însărcinându-l pe artistul italian Toto del Nunziata să picteze fresce pe partea superioară a pereților, precum și patru mari tablouri cu scene biblice, din care una îl înfățișa pe Hristos spălând picioarele apostolilor. De asemenea, a poruncit să se instaleze dulapuri și mobilă nouă. Sala de baie era una dintre cele mai complexe din lume. Apa era pompată printr-o țeavă de plumb dintr-un izvor aflat la 4 mile depărtare în Coombe Hill și țâșnea caldă sau rece din două robinete mari de bronz. Pe acoperișul Turnului Bayne au fost instalate cisterne cu apă rece de unde, prin țevi, apa ajungea în chiuvetele fixe din piatră. Mai exista și o cadă rotundă din lemn, tapetată cu pânză pentru a

proteja împotriva așchiilor. La ultimul etaj al Turnului Bayne se găseau casa bijuteriilor și biblioteca regelui, care conținea dulapuri cu uși lucioase ce se încuiau și draperii pentru a proteja cărțile prețioase împotriva luminii soarelui. Tavanul era frumos decorat cu șipci și bile aurite².

Henric a mărit „locuințele private” și la alte mari palate, transformându-le dintr-o serie de locuințe simple într-un complex considerabil de camere private. În general, acestea erau împărțite într-un sanctuar interior și unul exterior. Partea exterioară era cunoscută ca locuința privată și era alcătuită din camera privată, dormitorul și o cameră de consiliu unde, după decretele lui Thomas Cromwell din 1540, adeseori se țineau întâlnirile consiliului privat. E posibil ca cei mai intimi slujitori ai regelui să fi avut camerele alături sau, în cazul valetului toaletei, chiar lângă dormitorul regelui.

În plus, locuințele interioare cuprindeau și câteva camere „secrete”. La Whitehall, acestea erau construite în jurul galeriei private, motiv pentru care curtenilor le era interzis accesul în ea. În celălalt palat favorit al lui Henric, de la Greenwich, s-a construit o rețea de mici camere situate dincolo de dormitorul regelui. Pe lângă faptul că acolo regele dormea și își petrecea majoritatea timpului liber, aceste camere conțineau bunurile lui cele mai personale și mai de preț. Ca și la Hampton Court, camerele secrete ale regelui includeau și casa bijuteriilor. Acestea adăposteau nu doar bijuteriile și vesela de preț, ci și mari sume de bani. Tezaurile private de la Whitehall și Greenwich conțineau până la 50.000 de lire. Valoarea conținutului acestor camere era unul dintre motivele pentru care accesul la ele era mai restricționat decât în oricare altă parte a palatului.

Toate aceste camere noi erau atât de tainice, încât nu avem prea multe informații despre ele. Regele putea rămâne acolo zile întregi, ascunzându-și boala sau melancolia, coordonând treburi secrete sau pur și simplu bucurându-se de un scurt repaus departe de zarva de la curte. Ambițioșii parveniți care umpleau camerele publice au observat repede că regele se arăta acum atât de rar, încât „nu mai puteau să atace persoana sa cu vreo cerere”³.

Henric avea multe lucruri asupra cărora să reflecteze în timpul orelor de singurătate. În mai puțin de un deceniu, se căsătorise nu mai puțin de patru ori, o soție luând locul celeilalte cu o viteză ce reflecta nesfârșitul joc de putere de la curte – ca să nu mai pomenim sentimentele nestatornice ale regelui. Dar se putea consola cu ideea că cel puțin o căsnicie își îndeplinise rostul, căci avea un fiu care să continue dinastia Tudorilor.

Potrivit relatărilor, acestui fiu îi mergea cât se poate de bine. Izolat de restul lumii într-o succesiune de camere luxoase, prințului Eduard i se permisese răsfățul unei alimentații bogate în mâncăruri grele. Un vizitator plin de tact nota în octombrie 1541 că Eduard era „bine hrănit”, adăugând imediat că era și „frumos”

și „remarcabil de înalt pentru vârsta lui”⁴. Aflat încă sub supravegherea lui lady Bryan și a celorlalte femei din reședința sa, Eduard era deja pregătit pentru viitorul său rol.

Toți copiii Tudorilor, indiferent de statutul lor, trebuiau să învețe (aproape încă de la naștere) un set complex de reguli și comportamente sociale. Încă de la primii săi pași nesiguri, Eduard a fost învățat o serie de posturi pentru mers, stat în picioare sau așezat care transmiteau poziția lui socială superioară. Nu avea voie să stea cu brațele încrucișate, pentru că marele învățat Erasmus considerase că ar fi o prostie. O miniatură cu Will Somer, bufonul favorit al tatălui lui Eduard, îl înfățișează chiar într-o asemenea postură. În schimb, când un bărbat stătea cu picioarele depărtate, cu șoldurile împinse în față și cu privirea ațintită înainte era un semn de forță, virilitate și îndemânare marțială. Henric al VIII-lea a adoptat și a făcut celebră această poziție pentru portretul făcut de Holbein când regele se afla în culmea puterii.

Pentru a se diferenția de clasele muncitoare, ai căror membri lucrau câmpurile cu pas încet, greoi, tinerii nobili aveau un umblet fâlos, aruncându-și șoldurile în față pentru ca sabia, scutul (*buckler*) sau pungile să sune zgomotos, anunțându-le prezența. De la această practică zgomotoasă își trage originea cuvântul „fanfaron” (*swashbuckler*).

Poziția perfectă era dobândită doar dacă era învățată din primii ani de copilărie. Nu era o abilitate care putea fi deprinsă ca adult, așa încât originea celor care reușiseră să se înalțe în rang datorită comerțului sau norocului era întotdeauna trădată de felul în care stăteau sau mergeau. Eduard primise instrucția oficială în arta mișcării de la învățătorii și profesorii lui de dans. Cum aceste arte erau supuse capriciilor modei, profesorii se asigurau că adoptă cele mai noi stiluri de posturi.

Oamenii din secolul al XVI-lea trebuiau să facă față unei avalanșe de diferite coduri de conduită care fuseseră elaborate pentru a crea o ordine strictă între sexe și clase sociale. Băieții erau încurajați să fie îndrăzneți și plini de sine, după cum spunea Thomas Elyot în tratatul său din 1531: „Un bărbat în perfecțiunea lui naturală este aprig, temerar, cu opinii ferme, doritor de glorie și înțelepciune”. În schimb femeile trebuiau să fie „blânde, șovăitoare, supuse, blajine, de sigură aducere-aminte și sfioase”⁵. Este interesant de notat că sora vitregă a lui Eduard, Elisabeta, care era cu patru ani mai mare decât el și se bucura de aceeași educație, cu greu s-ar fi potrivit acestui model.

Vârsta impunea un respect considerabil în epoca Tudorilor, așa încât copiii trebuiau să le arate respect tuturor adulților, chiar și celor aflați cu mult sub ei pe scara socială. Erasmus a scris un ghid de conduită pentru copii intitulat *De civilitate morum puerilium* (*Despre buna creștere a copiilor*). Publicat prima dată în 1532, textul a căpătat repede o largă circulație, bucurându-se de mai multe ediții și cu siguranță a influențat educația celor doi

copii mai mici ai lui Henric. Unul dintre elementele fundamentale ale comportării politicoase la copii era arta plecăciunii și a reverenței. Eduard și Elisabeta au fost învățați aceste lucruri la vârsta de patru ani. O simplă descoperire a capului pentru băieți și o mișcare reverențioasă pentru fete erau suficiente la vârsta aceea. O plecăciune mai formală, cum i-a făcut probabil Eduard tatălui său regele, însemna căderea într-un genunchi. Însă Elisabeta era învățată să țină capul perfect întins, iar spatele foarte drept, în timp ce privirea era lăsată în jos. Măinile ei erau deschise și ușor îndepărtate în lateral, făcând ca întregul efect să pară un *plié* de balet.

În epoca Tudorilor se publicaseră numeroase cărți despre maniere, fiecare stabilind reguli stricte pentru fiecare activitate a copiilor: de la îmbrăcat și mâncat până la vorbit și jucat. Nu s-a omis nici o situație. Dacă unui copil îi curgea nasul și nu avea batistă, trebuia să-și prindă secreția între arătător și degetul mare și să o arunce jos, unde trebuia călcată cu piciorul și băgată în pământ ca să nu murdărească încălțările vreunui trecător. Ștergerea nasului cu mâneca era strict interzisă, la fel scobitul în nas, ocheadele, afișarea unei fețe triste, sprijinirea cotului de masă și vorbitul cu gura plină.

Pe când cei doi copii mai mici ai săi erau educați să devină membri exemplari ai familiei regale, regele și-a îndreptat atenția spre alte probleme, mai personale. Deși fusese devastat de trădarea celei de-a cincea soții, au început să circule zvonuri despre următoarea doamnă cu care avea să se căsătorească. Existau câteva candidate, însă una dintre favorite era Anne de Cleves. Aflând despre căderea Katherinei Howard, Anne s-a mutat imediat la Richmond, astfel încât să fie aproape în caz că regele s-ar fi decis să o primească înapoi. Ea și Henric au schimbat daruri de Anul Nou în 1542, iar Anne părea dornică să refacă legătura. Însă regele nu a dat vreun semn că și-ar dori să se recăsătorească cu cea care îl dezgustase din cale-afară; iar despre Anne s-a spus că a fost amarnic dezamăgită când a auzit că își căuta o nouă soție în altă parte.

Bârfele de la curte nu au avut de așteptat prea mult rezolvarea problemei căsătoriei regelui. La un an de la execuția Katherinei, curtea o altă doamnă cu același nume, dar cu un caracter cu totul diferit. Katherine Parr, în vârstă de treizeci de ani, era o doamnă de două ori văduvă, nobilă prin naștere și cu puternice legături la curte. Mama sa, Maud, o slujise pe prima soție a lui Henric, Caterina de Aragón, și îi oferise fiicei sale o educație extrem de progresistă pentru standardele vremii. Maud însăși era foarte hotărâtă și elocventă, iar programul de studii pe care îl alcătuisese pentru Katherine pornea de la premisa că femeile sunt egale cu bărbații din punct de vedere intelectual.

Katherine crescuse în mediul de stimulare intelectuală al mamei sale, iar la maturitate era o femeie abilă, hotărâtă și

independentă. În ciuda acestui lucru, știa că trebuie să-și ia un soț de îndată ce apărea unul potrivit. Prima ei căsătorie, cu fiul unui baron de Lincolnshire, a avut loc în 1529, când Katherine avea șaptesprezece ani. Partida nu a fost una fericită, însă soțul ei a murit pe neașteptate după doar patru ani. În următorul an s-a căsătorit cu John Neville, al treilea baron Latimer al castelului Snape din Yorkshire. După nouă ani de căsnicie aparent fericită, lordul Latimer a murit. Acest lucru nu pare să fi fost un șoc pentru Katherine, care cu câteva luni înainte își asigurase deja un loc la reședința fiicei mai mari a regelui, Maria, pe la sfârșitul anului 1542.

Katherine era cu doar patru ani mai mare decât Maria, iar între cele două femei s-a format imediat o legătură strânsă. Printre îndatoririle Katherinei era sarcina foarte personală de a comanda veșmintele prințesei. Însă serviciul ei a fost de o durată neașteptat de scurtă, deoarece a adus-o în atenția tatălui Mariei, care, fără a fi descurajat de povestea sa maritală dezastruoasă, a început să îi facă curte.

Katherine era o femeie atrăgătoare și plăcută vederii. Un portret al ei pictat în 1545 înfățișează o tânără bine îmbrăcată cu un aspect plăcut, respectabil. Era înaltă și zveltă, cu păr castaniu și ochi cenușii, precum și o piele albă, fără cusur, preferată pe vremea aceea deoarece se credea că emană puritate. În ciuda acestor trăsături, nu era considerată o mare frumusețe. Se spune că Anne de Cleves ar fi reflectat cu amărăciune că este mai puțin atrăgătoare chiar și decât ea. Dar e posibil ca nu farmecele fizice, ci caracterul Katherinei să fi atras la început atenția regelui asupra ei. Spirituală și antrenantă, îi plăcea conversația animată și putea vorbi coerent despre o gamă largă de subiecte. Descrisă de secretarul principal al regelui, Thomas Wriothesley, ca fiind o femeie cu „virtute, înțelepciune și bunăvoință”, avea din fire o purtare regească, fiind calmă și având o prezență deosebită⁶. De asemenea, era versată în realizările curtenesti ale muzicii și dansului și-i plăceau veșmintele fine și bijuteriile.

Deși potrivită ca soție, exista un inconvenient semnificativ. Pe vremea când Henric a început să-i acorde atenție, Katherine era deja îndrăgostită de un alt gentilom de la curte. Alegerea ei trăda o lipsă de judecată: Thomas Seymour era frumosul, dar nestatornicul frate al fostei regine și un scandalagiu notoriu la curte. Însă Katherine părea oarbă la defectele lui și, fiind trecută prin două căsătorii aranjate, era dornică să se mărite din dragoste.

Din acest motiv, Katherine a acceptat afecțiunea regelui cu destulă reticență. Însă a fost o curte foarte diferită de cele precedente. Trădarea Katherinei Howard zdruncinase serios încrederea lui Henric. În plus, regele era dureros de conștient că, departe de a fi tânărul chipeș de odinioară, era afectat de o sănătate șubredă și de o greutate excesivă. Probabil în speranța de a fi convins să adopte o alimentație mai sănătoasă, în 1542, Henric

l-a invitat la el pe renumitul medic Andrew Borde. După ce a examinat pacientul, Borde s-a concentrat asupra lucrurilor pozitive. Părul lui Henric era încă destul și roșu, chiar dacă se subțiasse un pic la vârf, pulsul era puternic și regulat, iar sistemul digestiv părea să funcționeze bine. Dar medicul a recunoscut că alimentația regelui necesita o atenție grabnică, deoarece mâncatul excesiv timp de ani buni dusese la obezitate. Medicii personali ai lui Henric au mers chiar mai departe, spunând că stăpânul lor „nu avea o constituție care să-i permită să trăiască mult”⁷.

„De acum încolo, puține doamne de la curte, dacă o fi vreuna, ar putea spera la o asemenea onoare”, remarcă sarcasticul Chapuys la aflarea veștii că parlamentul votase în ianuarie 1542 o lege care considera trădare ca o femeie imorală să se căsătorească cu regele⁸. Henric era la fel de sumbru în privința viitorului căsătoriei sale. În loc să-și copleșească noul obiect al afecțiunii cu semne de dragoste și gesturi mărețe, adopta o atitudine melancolică ori de câte ori lady Parr se afla în preajmă, pârând „trist, îngândurat și oftând”⁹. A suferit de gelozie când a aflat de dragostea Katherinei pentru Thomas Seymour și a găsit un motiv de a-l îndepărta pe acesta de la curte. Acest lucru nu a domolit prea mult reticența Katherinei, dar era destul de versată în politica de la curte pentru a ști că regele nu putea fi contrazis. Nu fără regret, a renunțat la propriile dorințe și a consimțit să devină a șasea soție a acestui monarh căsătorit de atâtea ori.

Nunta a avut loc pe 12 iulie 1543 în apartamentele private ale reginei de la palatul Hampton Court și a avut doar optsprezece invitați. Chiar dacă toate cele cinci căsătorii anterioare ale lui Henric s-au desfășurat pe public, nunțile în sine au fost toate chestiuni private – cu excepția notabilă a uniunii de rău augur cu Anne de Cleves, care fusese un eveniment intenționat public și oficial.

Deși căsătoria stârnise speranțe proaspete legate de un nou urmaș, existau șanse și mai mici decât fuseseră cu ultimele două soții ale lui Henric. În ciuda faptului că fusese căsătorită de două ori, vreme de treisprezece ani, Katherine nu avusese copii și nu există nicio dovadă că ar fi fost vreodată însărcinată. Anne de Cleves nu s-a putut abține să nu remarce că noua regină „nu putea trage speranță la un copil, având în vedere că nu avusese niciunul de la cei doi foști soți” – lucru despre care susținea că îi provoca „mare durere și disperare”¹⁰. Probabil resemnat de acum la gândul impotenței sale, Henric s-a mulțumit probabil să-și ia o soție care să-l stimuleze mai mult intelectual decât fizic.

Însă chiar dacă ceda treptat infirmităților fizice provocate de ulcerarea piciorului și de talia ce se mărea tot mai mult, regele încă se mândrea cu înfățișarea lui. Se pare că mariajul cu Katherine a dat un impuls activității din garderoba regală – pentru el și noua lui soție. Printre noile podoabe luxoase pe care Henric le-a comandat personalului garderobei sale pentru Katherine erau

câteva cămăși de noapte noi, din care una era descrisă în inventar ca fiind din damasc negru cu două tivuri și o margine de catifea neagră cu blană de miel¹¹.

Katherine a primit cu bucurie aceste daruri și s-a grăbit să comande și alte lucruri pentru garderoba ei. Deși avea un simț înăscut al eleganței, era dornică să se îmbrace potrivit rangului ei. Prin urmare, a apelat la John Scut, care fusese croitorul precedentelor regine ale lui Henric. Doar Caterina de Aragón fusese de sânge regal, așa încât celelalte (inclusiv Katherine Parr) trebuie să fi găsit reconfortant faptul că erau îndrumate, în primele zile ale demnității de regină, de un croitor regal cu experiență. Deși era mulțumită să adopte stilul vestimentar așteptat de la o regină, Katherine a adăugat câteva tușe proprii – cel mai notabil, o selecție de pălării din catifea în stil masculin¹². Îi plăceau și accesoriile ostentative, cum ar fi un evantai din „pene negre de struț în aur, decorate cu șase pietre false și câteva perle” și o eșarfă din catifea neagră „împodobită cu douăzeci de rubine... și plină toată cu perle”¹³.

În primii ani de domnie Katherine a preferat roșul și țesătura cu fir de aur, dar un semn al încrederii tot mai mari în rolul ei este faptul că a început să poarte, la ocazii importante, purpura regală. Costumul ei a fost deosebit de impresionant pentru recepția la curte a ducelui de Najera din 18 februarie 1544, când a purtat „o rochie deschisă din țesătură cu aur, cu mânecile tivite cu satin roșu și împodobită cu trei straturi de catifea roșie, având trena de o lungime de mai bine de doi metri”. La gât purta „două cruci și o bijuterie cu diamante foarte scumpe, iar în parură se găseau multe pietre prețioase și frumoase. Cingătoarea ei era din aur, cu pandantive foarte mari”¹⁴.

Katherine avea o slăbiciune deosebită pentru pantofi, într-un singur an comandând nu mai puțin de 47 de perechi de diferite culori, multe dintre ele ornate cu aur¹⁵. Avea și două piei de zibelină bătute cu nestemate, pe care le ținea închise într-un cufăraș, sub lucrul ei de mână. Că își prețuia bunurile materiale e sugerat de faptul că ținea registre cu hainele și bijuteriile ei, lângă o oglindă, într-un alt cufăr care era închis într-un „soclu mare” sau într-o ladă¹⁶.

Potrivirea Katherinei ca soție de rege era evidentă pentru toți cei de la curte și nu mai puțin pentru rege, care era foarte alinat de „draga și pe deplin iubită lui soție”¹⁷. „Maiestatea sa nu a mai avut nicicând o soție atât de pe placul inimii sale ca ea”, observa Wriothesley. Katherine era „mai liniștită decât oricare dintre tinerele soții pe care le-a avut regele și, pentru că știa mai multe despre lume, se înțelegea întotdeauna bine cu regele și nu avea nicio toană”¹⁸.

Noua regină a început curând să își organizeze personalul, umplându-l cu membri ai familiei sale și cu cei care îi împărtășeau

opiniile ideologice. Sora ei Anne a devenit întâia doamnă de onoare a suitei și, de asemenea, a găsit posturi pentru verișoara ei lady Lane și două fete vitregi dintr-o căsătorie anterioară. Mai presus de toate însă, îi preferea pe reformiști. Având grijă să rămână aparent ortodoxă, Katherine era radical religioasă și a strâns în jurul ei un grup de femei ce gândeau la fel – printre ele, Jane, lady Lisle, lady Elizabeth Hoby și Katherine Willoughby, ducesă de Suffolk. Cele mai multe dintre orele petrecute în intimitate de către regină erau dedicate nu bârfelor și brodatului, cum se obișnuia (deși excela în privința ultimei activități), ci dezbatelor și scrierilor despre opiniile radicale îmbrățișate de ea și de doamnele ei.

La reședința Katherinei, mai puțin controversat era un grup italian de viole. Noua regină împărtășea pasiunea soțului ei pentru muzică și de asemenea îi plăcea să danseze. Dornică să o atragă pe fiica ei vitregă, Maria, i-a trimis un mesaj prin unul dintre muzicienii ei personali, „care va fi, cred eu, cel mai potrivit, datorită talentului său la muzică, de care, știu foarte bine, te bucuri la fel de mult ca și mine”¹⁹.

În 1543 Henric a comandat o nouă serie de locuințe pentru a șasea lui soție la Hampton Court. Katherine și-a umplut apartamentele din fiecare palat cu flori, pe care le iubea. Registrele ei dovedesc faptul că zilnic comanda aranjamente florale proaspete, precum și „parfumuri pentru camera ei”. Aromele ei preferate erau ienupărul și zibeta. Katherine acorda multă atenție și igienei și mirosului personal. Făcea regulat băi în lapte și își trata corpul cu uleiuri și parfumuri costisitoare, cum ar fi apa de trandafiri. În plus, folosea tablete din salvie, lemn-dulce și angelică pentru a-și îmbroșta respirația.

Chiar dacă nu se căsătorise din dragoste, Katherine s-a apropiat de soțul ei bolnav și era atentă la starea lui de sănătate. În timpul ultimei sale căutări a gloriei militare în Franța, în vara anului 1544, i-a trimis o scrisoare drăgăstoasă, însoțită de carne de căprioară.

Katherine era o persoană iubitoare și grijulie și față de copiii soțului ei. Dorind să înfățișeze curții o familie Tudor unită, a aplicat o serie de tușe personale. De exemplu, pentru serbările de Anul Nou 1544-1545, a făcut haine asemănătoare pentru ea, prințesele Maria și Elisabeta și prințul Eduard, toate țesute cu fir de argint²⁰. Henric trebuie să fi fost încântat să își vadă soția și copiii într-o asemenea armonie vestimentară. Ulterior a aprobat achiziționarea și altor haine somptuoase pentru copiii lui și a existat o îmbunătățire vizibilă în ținutele Mariei și Elisabetei în timpul ultimei căsnicii a tatălui lor. Nemaifiind lăsate în umbră, erau prezentate cu fală curții, înveșmântate în țesături din stofă cu modele îndrăznețe, cu aur sau argint.

Relația Katherinei cu copiii săi vitregi avea la bază ceva mult mai puțin superficial decât folosirea imaginii, căci investea o mare

parte din timp în cultivarea bunăvoinței fiecăruia. Recunoscând abilitățile intelectuale ale Elisabetei și ale lui Eduard, s-a preocupat îndeaproape de educația lor și e posibil să fi influențat numirea preceptorilor lor. Tânărul prinț, care împărtășea dragostea de învățătură a surorii lui vitrege, s-a arătat entuziasmat și recunoscător „dragei sale mame”: „Am primit atâtea lucruri bune de la tine încât mintea mea cu greu le poate stăpâni”²¹.

Eduard împlinise șase ani la scurt timp după ce Katherine se căsătorise cu tatăl lui. Această vârstă (cunoscută și ca „împantalonare”, deoarece era însoțită de trecerea la ținuta de adult) era considerată de către Tudori un punct de reper, căci credeau că marchează tranziția de la copilărie la etapa de adult. Un ordin al garderobei din martie 1544 asigura tânărului prinț două veste și veșminte largi (pantaloni bufanți largi) de catifea purpurie și satin negru, cu butoni și cheotori din aur de Veneția²². În următorul an, pielarul regelui, Thomas Addington, i-a dat prințului mai multe piei, printre care 30 de piei de samur. Totodată, apartamentele lui Eduard erau renovate pentru a semăna cât mai mult cu cele ale tatălui său și au fost umplute cu orice lux imaginabil. Pereții au fost decorați cu tapiserii flamande ce înfățișau scene clasice și biblice, iar cărțile îi erau împodobite cu coperti din aur smălțuit bătut cu rubine, safire și diamante. Chiar și tacâmurile sale erau bătute cu pietre prețioase, iar șervetele străluceau datorită firelor de aur și argint.

Transformarea personalului ce-l slujea pe Eduard avea un rol mai mult decât decorativ, toate femeile au fost înlocuite cu bărbați. Eduard a primit și un institutor, Richard Cox (descriș ca fiind „cel mai bun institutor de școală al timpului nostru”), cu John Cheke ca ajutor, „pentru mai buna instruire a prințului și educarea silitoare a copiilor care vor fi numiți să îl slujească”²³. Începuse procesul serios al transformării lui în viitorul rege.

Prințul nu era singur în sala de studii. Era însoțit de paisprezece băieți de vârste apropiate, fii de nobili de rang înalt și favoriți la curtea tatălui său. Printre aceștia se numărau: Henry, lord Hastings; Robert Dudley, un preferat al surorii lui Eduard, Elisabeta; și Henry Brandon, fiul celui mai vechi prieten al regelui, ducele de Suffolk. Mâzgăliturile copilărești ale lui Henry Brandon se mai pot vedea încă pe lucrările școlare ale lui Eduard. Tovarășul preferat al prințului era Barnaby Fitzpatrick, care provenea dintr-o familie nobilă irlandeză. Barnaby a fost desemnat în poziția de neînviat a băiatului de biciuit, care însemna că era nevoit să suporte pedepsele pe care ar fi trebuit să le primească Eduard. Sora vitregă a prințului, Elisabeta, a continuat să studieze și ea, dar acum se afla în minoritate în această reședință predominant masculină.

Inventarul lui Henric al VIII-lea cuprinde o serie de articole pentru dotarea sălii de studii a fiului său. Nu a fost omis niciun detaliu. Eduard avea propriul pupitru de scris, acoperit cu

catifea neagră și brodat cu litera „E”. Un alt pupitru, îmbrăcat în catifea verde, conținea unelte și instrumente de scris. Exista un dulap plin cu hârtie, cuțite, o busolă de lemn, balanțe și greutatea și – pentru aspectul mai recreațional al studiilor – un mic sipet negru conținând un set de șah. În altă parte a camerei erau două tăblițe din gresie pentru scris, cinci instrumente astronomice și două cutii cu lentile. Un vizitator la curte a observat mai târziu că prințul părea să fie miop.

Educația lui Eduard era influențată mult de programa numită *bonae litterae* („litere bune”) adoptată de umaniștii nord-europeni – în special Erasmus. Aceasta sublinia importanța gramaticii și retoricii latine și grecești, a autorilor clasici și a Scripturii, în detrimentul elementelor mai tradiționale în educația unui prinț, ca vânătoarea, șoimăritul și dansul. „Nu este prostie mai mare”, era de părere Erasmus, „decât să apreciezi un prinț după realizări ca acestea: că dansează grațios, că este expert în jocul de zaruri, că bea din belșug, că își dă aere [și] jefuiește poporul la scară regală”²⁴. Cu toate acestea, Henric nu putea fi mulțumit cu o absență totală a acestora din urmă, așa încât a poruncit ca fiului său (dar nu și fiicei mai mici) să i se dea lecții de scrimă, călărie, muzică, etichetă și alte activități de gentilom.

Aptitudinile de bază, cititul și scrisul, erau predate separat, de obicei de institutori diferiți. Întâi era cititul și era învățat prin imprimarea literelor pe o bucată de hârtie fixată pe o placă de lemn cu o foaie transparentă deasupra. Copiii erau instruiți să recite alfabetul în timp ce învățătorul arăta fiecare literă în parte. Primul set de cuvinte pe care un copil îl putea citi era de obicei Rugăciunea Domnească.

Eduard și tovarășii săi învățau să scrie cu un toc din pene de gâscă, lebădă sau corb, înmuiat în cerneală și purtat pe suprafața unei bucăți de hârtie. Copiii mai săraci trebuiau să se descurce cu plăcuțe de gresie sau chiar făcând formele în nisip. Majoritatea literelor din epoca Tudorilor erau cele pe care le folosim și noi astăzi, dar cu câteva excepții notabile. Litera mică de astăzi „r”, de exemplu, pentru Tudori era „c”. Litera „s” avea trei forme diferite, în funcție de poziția în cadrul cuvântului. În timp ce majoritatea oamenilor foloseau un anumit stil de scriere (*secretary hand*), în Italia se dezvoltă un nou stil de scris de mână, cunoscut ca italic. Pe timpul studiilor lui Eduard, fusese adoptat de elitele din Anglia, care doreau să îmbrățișeze cultura Renașterii sub toate formele ei. Să știi să scrii, în orice formă, era un indiciu al statutului social. La începutul epocii Tudorilor, doar 5% dintre bărbați și 1% din rândul femeilor puteau să scrie. La sfârșitul secolului al XVI-lea, procentele crescuseră la 25% pentru bărbați și 10% pentru femei²⁵.

Deși Eduard se dovedea un elev serios și conștiincios, uneori era cuprins de izbucniri de temperament sălbatic ca al tatălui său. Reginald Pole, mai târziu arhiepiscop de Canterbury, a afirmat că,

într-un acces de furie, tânărul prinț a rupt odată un șoim viu în patru bucăți în fața învățătorilor lui.

Eduard nu și-a cunoscut mama, dar a fost învățat să îi respecte memoria încă din primele zile. Fiind singura soție a lui Henric care i-a dăruit fiul mult dorit, despre regina decedată regele și curtea vorbeau în termenii cei mai reverențioși, iar fratele ei, Edward, care a jucat un rol important în educația nepotului său, a ajutat la crearea unei imagini de sfântă în mintea băiatului. O remarcă a prințului de peste ani sugerează că simțea mai mult decât un pic de vină pentru moartea ei. „Cât de mult ghinion am adus celor din același sânge cu mine”, se lamenta el, „pe mama am ucis-o la naștere”²⁶. Printre bunurile sale din biroul privat de lângă dormitor se aflau niște documente privitoare la mama sa.

Alte bunuri ale lui Eduard erau vesele, pe cât ne putem aștepta în cazul unui băiat. Acestea includeau un pieptene în formă de cal cu un călăreț în spate, o păpușă, un harpon și o lance și un număr de „cornuri de narval poleite cu argint”. De asemenea, în mod limpede prințul împărtășea fascinația surorii lui, Elisabeta, pentru magie și astrologie. Printre jucăriile lui erau o cutie roșie cu „mici unelte de vrăjitorie” și „două instrumente de vrăjitorie din argint (*spattelles*)”²⁷. Cu siguranță avea și unele jucării la modă: figurine miniaturale, vase și alte forme realizate din aliaje metalice pe bază de cositor. Probabil, copil fiind, primise o morișcă împodobită cu clopoței, care servea atât pentru amuzament, cât și ca ajutor la apariția dinților. De cele mai multe ori acestea erau făcute din coral și dinți de lup, despre care se credea că au puteri supranaturale.

Chiar dacă Eduard era cel mai îndrăgit dintre copiii regelui, datorită influenței Katherinei, atât Maria, cât și Elisabeta au fost reînscrise la succesiune la scurt timp după ce s-a căsătorit cu tatăl lor. Pentru a marca acest eveniment important, Henric a comandat un nou portret cu el și urmașii săi. *Familia lui Henric al VIII-lea* este o imagine idealizată, deoarece o include și pe Jane Seymour, chiar dacă murise de opt ani. Celelalte personaje erau regele și cei trei copii ai săi. Deși scopul tabloului era să întărească forța dinastiei Tudorilor și să confirme succesiunea, fiica cea mică a lui Tudor l-a folosit pentru a transmite devotamentul tainic pentru mama sa. Numele Anne Boleyn fusese interzis la curte după execuție, deoarece regele ura să i se amintească de ea. Elisabeta știa toate acestea prea bine, dar mai știa și că revenirea ei în grații la curte depindea întru totul de bunăvoința nestatornică a regelui. Dar atât de mare era devotamentul secret față de răposata ei mamă, încât atunci când a pozat artistului purta la gât celebrul pandantiv cu litera „A” al Annei. Acest lucru ar fi fost vizibil în schițele preliminare, dar e abia perceptibil în tabloul final. Cu siguranță era suficient de discret încât să scape privirii regelui, dar probabil Elisabeta jubila în taină de fiecare dată când îl privea.

Chiar dacă cele două femei erau opuse din punct de vedere ideologic, natura blândă și plină de tact a noii regine a ajutat-o să o câștige de partea ei pe Maria, catolică neclintită. Prințesa mai mare aprecia eforturile mamei sale vitrege de a-l convinge pe rege să o privească cu ochi mai buni și s-a simțit destul de sigură pe afecțiunea lui renăscută pentru a-i trimite un dar în 1544, de Anul Nou. Darul ales de ea era ceva personal, însă făcea în același timp aluzie la infirmitatea tot mai accentuată a tatălui ei. A comandat meșterului broder Guillaume Brellont un scaun frumos brodat și s-a străduit să monteze tăbliile pe o ramă de lemn înainte de a fi transportat la Hampton Court.

Însă Katherine era mai apropiată de cea mai mică fiică a soțului ei, Elisabeta. Cea mai veche scrisoare a prințesei care s-a păstrat îi este adresată iubitei sale mame vitrege și dovedește afecțiunea sinceră care exista între ele. Scriind în iulie 1544, prințesa în vârstă de zece ani deplânge „soarta nefavorabilă” care o lipsise de „prezența ilustră” a Katherinei timp de un an. „Sunt hotărâtă nu numai să vă slujesc, dar și să vă respect cu dragoste de fiică”, o asigură ea²⁸. Chiar dacă Elisabeta avea toate motivele să o măgulească pe femeia care mijlocise reconcilierea cu tatăl ei, aici era mai mult decât diplomatie. Katherine a fost prima dintre mamele vitrege ale Elisabetei care a înțeles și a căutat să-i hrănească dragostea pentru învățătură și pentru credința reformistă. Tânăra prințesă era invitată din ce în ce mai des să participe la dezbaterile religioase care aveau loc în apartamentele private ale reginei.

La scurt timp după ce i-a scris mamei sale vitrege, Elisabeta s-a alăturat Katherinei la palatul Hampton Court, unde conducea curtea ca regentă a soțului ei, care era plecat în Franța. Henric decretase că soția lui avea deplină autoritate regală în absența lui. S-a observat că Elisabeta o însoțea în permanență pe mama sa vitregă, atât în public, cât și în privat. Avea să se dovedească a fi o experiență extrem de formativă pentru tânăra Elisabeta, care vedea cum curtenii și ambasadorii îi aduceau omagii reginei la fel de mult ca și tatălui ei. Până atunci Elisabeta fusese martoră doar domniei regelui, soțiile tatălui ei fiind izolate în sfera domestică. Acum în Camera de Prezență trona mama ei vitregă, slujită în genunchi și hotărând în toate problemele statului. Imaginea unora dintre cei mai puternici oameni ai țării înclinându-se în fața unei femei i-a făcut o impresie profundă și de durată prințesei, care avea puțin sub unsprezece ani. Probabil începând din acel moment a nutrit ambiții tainice de a fi și ea, într-o zi, regină domnitoare.

Imediat după întoarcerea lui Henric din încercarea zadarnică de a impune puterea militară a Angliei, Katherine a abandonat sarcinile de regentă. Însă prezentarea ei obișnuită ca fiind ceva mai mult decât o infirmieră a regelui aflat în ultimii săi ani nu are o legătură prea mare cu realitatea. E drept că putea să-i aline stările distrăgându-l cu conversații abile și însuflețite, însă pentru

nevoile lui medicale Henric avea la dispoziție suficienți medici. Tratamentele recomandate pentru ulcerația piciorului erau pe cât de variate, pe atât de ineficiente. *Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge* a lui Andrew Borde a fost unul dintre textele medicale mai raționale. Acesta făcea recomandări împotriva somnului excesiv, care ducea la trândăvie și la păcat, și sfătuia că, dacă pacientul trebuie să doarmă în timpul zilei, să o facă într-un scaun sau sprijinit de un dulap. Recomanda evitarea anumitor alimente, cum ar fi ouăle, somonul, crustaceele, carnea de vită și de rață, berea și vinul roșu. De asemenea, pacienților le era interzis să facă „acte de desfrâu” cu stomacul plin.

Este discutabil cât de mult respecta Henric aceste sfaturi. *Propre Boke of New Cokerye*, publicată în 1545, includea o serie de rețete noi și exotice preferate de rege. Printre ele se numărau păuni fierți cusuți la loc în pielea și penele lor, făcuți să scoată foc pe gură cu ajutorul camforului; găini în șase culori diferite; chiftele decorate să arate ca niște portocale și cremă de ouă cu migdale servite în scoici adevărate.

Analize recente sugerează că e posibil ca Henric să fi suferit de diabet de tip 2, ceea ce ar explica apetitul său exagerat și setea aparent de nepotolit. Faptul că piciorul lui ulcerat nu s-a vindecat niciodată, starea lui înrăutățindu-se din ce în ce mai mult, e un alt semn posibil al acestei boli. O altă teorie este că regele era Kell pozitiv și suferea de sindromul McLeod, ceea ce înseamnă că avea o grupă rară de sânge care putea face ca un partener sănătos să nu mai poată avea copii după o primă sarcină. Dacă un bărbat Kell pozitiv lasă însărcinată o femeie Kell negativ, ea poate dezvolta anticorpi împotriva celulelor roșii ale celui de-al doilea sau următorilor fetuși, ceea ce poate duce la avort, naștere de prunci morți sau moartea nou-născutului curând după naștere. E posibil ca Henric să fi moștenit această afecțiune de la străbunica sa maternă, Jacquetta Woodville. Cu siguranță acest lucru ar explica istoria reproductivă a primelor două căsnicii ale sale. Sindromul McLeod este legat de această afecțiune și poate duce la pronunțate modificări fizice și comportamentale, inclusiv mobilitate redusă și psihoze. Se manifestă de obicei la sfârșitul vârstei adulte²⁹.

Oricare ar fi fost cauza, era evident pentru toți cei de la curte că în vara anului 1546 Henric era grav bolnav. Suferind de obezitate morbidă, mobilitatea lui era atât de limitată încât trebuia să folosească niște dispozitive create special pentru deplasarea lui în palate³⁰. Cronicarul Edward Hall afirma că „regele era excesiv de corpolent și de gras, încât deplasarea lui devenise tot mai complicată. Nu putea să urce sau să coboare scările dacă nu era ridicat sau coborât cu un mecanism”³¹. Un inventar făcut în momentul morții sale include două scaune „în care să șadă maiestatea sa regele pentru a fi dus prin galeriile și camerele sale” din palatul Whitehall. Acestea erau somptuoase, asigurându-i atât

confortul, cât și măreția, fiind „acoperite peste tot cu catifea roșiatică [și] matlasate cu franjuri de mătase roșiatică”³². Chiar și îmbăiatul îl obosea acum pe rege, așa încât într-o cameră alăturată sălii de baie din Turnul Bayne de la Hampton Court a fost instalat un pat special. Chiar dacă era destinat pentru scurte răgazuri, nu pentru somn, era somptuos ca de obicei, pictat și poleit și împodobit cu draperii brodate cu blazoanele regelui. Henric era escortat către pat de servitori, îmbrăcat în robe din pânză de in, pentru a se putea odihni după efortul de a fi spălat și ajutat apoi să iasă din cadă.

Regele nu mai putea nici să se roage la fel de mult ca în tinerețe. În anii 1540 participa la mult mai puține slujbe zilnice, după cum nota ambasadorul francez, Charles de Marillac. Deși era încă un cititor avid, suferea de miopie tot mai accentuată și comanda câte zece perechi de lentile odată.

În plus, se diminuea și capacitatea lui Henric de a-și îndeplini sarcinile guvernamentale de rutină. În 1545 îl investise pe ajutorul valetului toaletei, Anthony Denny, cu autoritatea de a aplica sigiliul regal pe toate documentele emise de monarh. Stârnit de infirmitatea accentuată a lui Henric, acest lucru i-a permis lui Denny să dețină o și mai mare influență. Anticarul John Leland susținea că întreaga curte știa de reputația (*gratia flagrans*) ajutorului valetului³³. Sir Thomas Cheyney, unul dintre sfetnicii privați ai lui Henric al VIII-lea, a fost avertizat în timpul negocierilor de căsătorie cu sir Anthony Denny, că acesta era „cel mai aproape de rege și de aceea nu era nicidecum omul potrivit să fie păcălit sau batjocorit”³⁴. Importanța lui Denny a fost confirmată în 1546, când a fost promovat la rangul de valet al toaletei. A fost numit și curator al palatului Whitehall, ceea ce ar putea explica de ce o parte din cămășile lui Henric (care erau responsabilitatea valetului toaletei) au fost înregistrate ca fiind în grija ajutorului lui Denny la Whitehall, James Rufforth.

Și registrele garderobei regelui sugerează infirmitatea sa tot mai accentuată. În ultimii patru ani de domnie există comenzi pentru articole de îmbrăcăminte destinate căldurii și confortului, mai mult decât splendorii și afișării în public. Printre acestea se numărau o serie de „tunici” sau veste care puteau fi purtate peste cămașă pentru a ține de cald, dar ascunse sub un pieptar. În același timp, pielarii curții, Catherine și Thomas Addington, au fost însărcinați cu căptușirea a 28 de perechi de botine, opt haine groase, șase robe și cămăși de noapte și o pereche de ciorapi matlasați. Regelui îi plăcea blana de zibelină, miel, iepure, veveriță și chiar de leopard. Acum, că era mult mai puțin mobil decât în anii precedenți, probabil îl prindea frigul în timp ce stătea în palatele expuse la curent și în scurtele plimbări afară, așa încât era necesar ca hainele lui să fie adaptate pentru confort³⁵. Gravura lui Cornelis Matsys arată un Henric îmbătrânit cu gâtul înfășurat strâns în blănuri. Avea mai multe fulare din zibelină, dintre care

unul era făcut din catifea neagră ornamentat cu lanțuri de aur, perle, rubine și diamante, cu un lanț de aur smălțuit în verde cu perle atârând de el. Acest obiect a fost considerat atât de valoros, încât s-a realizat o cutie specială din piele neagră pentru depozitarea lui. Registrele înșiră și douăsprezece bandaje pentru genunchi, șase căptușite cu tafta și șase cu stofă roșie, făcute pentru a-i alina regelui durerea provocată de ulcerul piciorului.

Registrele dovedesc un sentiment de nesiguranță din partea regelui, care simțea că-i slăbește puterea asupra tronului. De-a lungul domniei, garderoba lui fusese dominată de haine negre și roșii, albul fiind și el predominant, însă în ultimii ani s-au înregistrat un număr neobișnuit de mare de haine purpurii. Aceasta era culoarea regalității și reprezenta o încercare intenționată a lui Henric de a-și reafirma autoritatea.

Doar slujitorii apropiați cunoșteau adevăratele proporții ale bolii regelui. Ei vedeau ulcerul supurând de la piciorul lui, a cărui duhoare era suficientă pentru a întoarce pe dos și cel mai rezistent stomac. Când îl dezbrăcau pe stăpânul lor în fiecare seară, trebuiau să aibă grijă să nu agraveze starea furunculelor pline de puroi care acopereau alte părți ale corpului său.

Chinuit și de durerea constantă și de faptul că știa că va muri, Henric izbucnea frecvent împotriva celor din jur – inclusiv împotriva reginei. În 1546, o conspirație condusă de Stephen Gardiner și ceilalți conservatori de la curte aproape că a reușit să îl facă pe acest rege paranoic și irascibil să se întoarcă împotriva soției sale, care era tot mai puțin discretă în privința aderării sale la opinii religioase radicale. A fost emis un mandat pentru arestarea ei, dar din întâmplare Katherine a auzit despre el înainte să fie dus la îndeplinire și, cu înțelepciune, și-a implorat soțul să o ierte pentru slăbiciunile ei femeiești. În ciuda paranoiei sale, Henric nutrea destulă afecțiune pentru cea de-a șasea lui soție pentru a o ierta imediat, ocărându-i furios pe Gardiner și pe Wriothesely că au îndrăznit să o acuze. A început apoi să reverse favoruri asupra reginei pe care fusese la un pas să o condamne. Între iulie 1546 și începutul lui decembrie, a poruncit bijutierilor francezi, flamanzi și italieni să aducă la curte „toate felurile de bijuterii, perle și nestemate... piei și blănuri de samur... haine și noi delicatături ale modei... după cum el sau ei le vor considera potrivite pentru plăcerea... soției noastre iubite, regina”³⁶.

La începutul lui decembrie 1546 Henric s-a mutat la palatul Oatlands, unde a fost văzut în ziua a șaptea făcând exerciții în arenă. Dar trei zile mai târziu a fost răpus de o febră atât de severă, încât doctorii săi au încercat timp de treizeci de ore orice remediu pe care îl știau pentru a-l ține în viață. Deși și-a revenit, ambasadorul imperial François van der Delft, care l-a văzut imediat după aceea, nota că era palid la față și avea corpul „mult slăbit”. Norfolk i s-a destăinuit în particular ambasadorului că regele „nu mai putea rezista mult”³⁷.

Hotărât să salveze aparențele, Henric a călătorit la Londra în etape încete și chinuitoare. Sfetnicii săi intimi și slujitorii apropiați au reușit să păstreze secretul în privința gravității bolii sale. Regele voia în continuare să-și ascundă decăderea și intenționa probabil să păstreze tradiția de a petrece Crăciunul la Greenwich. Însă curând a fost nevoit să-și accepte înfrângerea și a părăsit palatul pe 22 decembrie, pentru totdeauna. Și-a continuat drumul la palatul Whitehall și s-a retras în apartamentele sale private. În contrast izbitor cu numeroasele serbări zgomotoase de Crăciun de care Henric se bucurase în trecut, acum a poruncit ca palatul să fie închis pentru toți, „cu excepția sfetnicilor săi și a trei sau patru dintre gentilomii Camerei [Private]”³⁸. Deși regina și fiicele lui îl însoțiseră la Whitehall, în ajunul Crăciunului le-a spus să se întoarcă la Greenwich pentru a-l reprezenta la festivități.

Doar cei mai apropiați slujitori și medicii regelui au rămas cu el până la sfârșit, făcând tot ce puteau pentru a-i ușura suferințele și a-l face să se simtă cât mai bine. Pe 1 ianuarie 1547 a avut un nou atac de febră. O săptămână mai târziu circulau zvonuri despre moartea lui, pentru că „orice îmbunătățire s-ar anunța, puține persoane au acces la camera lui”. Regina și fiica sa vitregă mai mare, Maria, s-au grăbit să se întoarcă la Whitehall pe 10 ianuarie, dar chiar și lor li s-a interzis accesul la rege. Au rămas totuși acolo, iar răbdarea Katherinei a fost răsplătită – pe 26 ianuarie a fost chemată la căpătâiul regelui. Și-a găsit soțul foarte tulburat fizic și emoțional. „Este voia lui Dumnezeu să ne despărțim”, i-a spus el, după care a izbucnit în lacrimi. Neputând să mai continue, a trimis-o de lângă el³⁹.

În ziua următoare Henric s-a văzut cu duhovnicul său și a primit sfânta împărtășanie. Spre seară, starea i s-a deteriorat rapid. Însă nimeni nu fusese suficient de curajos încă să îi spună regelui, căruia niciodată nu îi plăcuse să-și arate vreo slăbiciune fizică, că se afla pe moarte. „Servitorii lui abia dacă au îndrăznit să îi spună să se gândească la apropiatul său sfârșit”, nota Edward Hall, „de teamă ca nu cumva el, în toanele lui furioase și imperative, să poruncească punerea lor sub acuzare”. În cele din urmă, valetul toaletei, sir Anthony Denny, și-a avertizat stăpânul că, „după cum putea judeca oricine, nu avea să mai trăiască” și l-a rugat să își mărturisească păcatele „cum se cuvine oricărui creștin să facă”. Spre ușurarea lui Denny, Henric a acceptat calm. Când valetul l-a întrebat dacă dorea să vorbească cu vreun „om învățat”, regele a răspuns: „Dacă ar fi vreunul, ar trebui să fie dr. Cranmer, dar voi dormi puțin înainte și apoi, după cum o să mă simt, o să mă sfătuiesc asupra problemei”⁴⁰. Acestea se știe că au fost ultimele lui cuvinte.

Cranmer a fost chemat degrabă de la Croydon și a ajuns la primele ore ale zilei de 28 ianuarie. În acel moment stăpânul său regal nu mai putea vorbi. Când arhiepiscopul l-a rugat să îi dea un semn că murea în credința lui Hristos, regele „i-a strâns mâna într-

a lui cât a putut de tare”. La scurt timp după aceea, în jurul orei 14, în ziua când tatăl său ar fi împlinit 90 de ani, Henric și-a dat ultima suflare.

Înveșmântat în haine de noapte somptuoase și înconjurat de opulența dormitorului său, a reflectat probabil la cuvintele pe care fostul său episcop, John Fisher, le rostise cu vreo 26 de ani în urmă pe Câmpia Cortului de Aur. Atunci păreau probabil curios de nelalocul lor, dar acum erau întru totul potrivite:

Regi și împărați, toți sunt doar niște oameni, toți sunt simpli muritori...
Toate veșmintele bogate pe care și le-ar putea imagina cineva nu îi pot feri de starea de muritori. Ei înșiși nu sunt altceva decât țărână și în țărână se vor întoarce, iar toată gloria lor apreciată și privită cu ochi buni nu-i decât mizeră⁴¹.

Capitolul 10

„Deși nu-i decât un copil”

Consiliul Privat i-a adunat pe fiul și pe fiica cea mare a regelui decedat pentru a le vesti moartea tatălui lor. Eduard s-a aruncat în brațele surorii sale și au plâns împreună câteva ore, uimindu-i pe sfetnici cu afișarea publică a durerii lor. Timp de cinci zile, corpul tatălui lor a stat, cu mare pompă, în camera privată de la Whitehall, în sicriul îmbrăcat în aur. Pe 3 februarie, trupul a fost mutat în capela palatului, unde un grup ales de bocitoare au ascultat o mesă funebră. Au urmat apoi o serie de slujbe neîntrerupte timp de zece zile și zece nopți, după care coșciugul a fost dus cu mare fast la Windsor, pentru a fi îngropat în capela St George, după cum poruncise Henric, alături de rămășițele celei de-a treia lui soții, Jane Seymour.

După numai patru zile, pe 20 februarie 1547, regele de nouă ani Eduard al VI-lea a fost încoronat. Testamentul lui Henric al VIII-lea nu stipulase numirea unui protector pentru a domni în timpul minoratului fiului său. În schimb, încredințase guvernarea regatului unui consiliu de regență care trebuia să conducă în mod colectiv, cu „sarcini deopotrivă și egale”. Cu toate acestea, la o săptămână după moartea lui Henric, executorii au ales să acorde o putere aproape regală unchiului noului rege, Edward Seymour, duce de Somerset.

Somerset își dovedise vrednicia atât la curte, cât și pe câmpul de luptă, dobândind succese militare notabile în Scoția și Franța. Cu toate acestea, a fost un semn atât al nesiguranței, cât și al ambiției sale faptul că nu a pregetat să adopte toate însemnele puterii. Acest lucru a inclus și jefuirea garderobei regelui defunct. La câteva zile după asumarea protectoratului, Somerset a dispus transferarea blănurilor de la unele dintre hainele lui Henric la propriile robe, pentru a le putea purta în timpul festivităților de încoronare. Inventarul bunurilor lui Henric arată că pielarul regelui a scos câteva blănuri de linx de la o haină de damasc roșu-cafeniu brodat cu aur venețian și le-a pus la o robă din țesătură neagră cu fir de aur. Dacă Somerset ar fi avut aceeași statură ca și regele decedat, ar fi putut lua hainele cu totul, în loc să se chinuie să scoată blănurile.

Somerset a reușit să pună mâna pe tezaurul particular al răposatului rege mulțumită ajutorului tainic al fostului valet al toaletei al lui Henric, sir Anthony Denny. La împărțirea bunurilor furate, care a urmat morții lui Henric, însuși Denny s-a grăbit să pretindă proprietatea asupra unei colecții de obiecte mai puțin

plăcute. Funcționarul care a alcătuit inventarul bunurilor regelui defunct a scris o notă marginală: „Toate aceste loturi [adică scaune de toaletă] numitul reclamant [Denny] le pretinde în virtutea funcției sale de valet al toaletei, pe care o avea la moartea regelui. Loturi pe care noi, împuterniciți, le acordăm pomenitului sir Anthony, acestea fiind legate de funcția respectivă”¹. Ce a făcut după aceea Denny cu toaletele fostului său stăpân nu se știe.

Denny și-a păstrat postul de valet al toaletei al noului rege și a pus bazele unei puternice alianțe cu protectorul Somerset, care era pornit să controleze întru totul viața nepotului său. Restul camerei private a lui Eduard a fost completat cu mai mulți valeți care îi fuseseră tovarăși încă din copilărie. Printre ei se număra și Edward Rogers, care îl slujise pe tatăl noului rege ca slujitor apropiat. Există continuitate și în alte funcții private de la curte. Chiar și bărbierii regali au rămas pe statul de plată șase luni, deși slujeau un băiat fără barbă.

În august 1547, Somerset a demarat o schimbare în cadrul personalului camerei private, declanșată de pregătirile de război cu Scoția. Alianța cu Denny nu a avut viață lungă, acesta fiind înlocuit de cumnatul lui Somerset, sir Michael Stanhope, care a început să înlăture din acest sanctuar interior pe toți rivalii protectorului. Stanhope nu a pregetat să restricționeze accesul direct la tânărul rege și să impună în mod deliberat o distanță între el și supușii săi. Aceasta a dus curând la instalarea unei atmosfere neprimitoare și austere în apartamentele private ale lui Eduard. Chiar și dacă ar fi vrut, Eduard nu putea cheltui exagerat de mult pe ornamente sau distracții. Stanhope gestiona cheltuielile pungii private și îl ținea atât din scurt cu banii, încât băiatul era nevoit să accepte cadouri nepermise.

Pe lângă îndeplinirea sarcinilor obișnuite ale valetului toaletei, Stanhope a preluat controlul festivităților, organizând ceremonialul de curte după cum credea el că ar fi potrivit ca regele să participe la ele. În scurt timp, o atmosferă cumpătată, aproape puritană, s-a răspândit la curtea lui Eduard, oglindind-o pe aceea a apartamentelor sale private. Acest lucru constituia un contrast evident și neplăcut cu gloria curții tatălui său din perioada de înflorire. În același timp, mărturiile contemporane sugerează că, în rândul curtenilor lui Eduard, normele de comportament începuseră să nu mai fie respectate. La doar șapte luni după moartea lui Henric s-a emis o proclamație care interzicea oricărei persoane să „urineze sau să se comporte indecent în incinta curții... lucruri prin care se poate naște depravarea și se poate ajunge la prejudicierea persoanei regale”².

Influența lui Stanhope asupra tânărului rege era evidentă pentru toți cei de la curte. Un observator s-a referit la „controlul” asupra stăpânului său regal. Însă Eduard știa ce voia și era hotărât să își exercite autoritatea – în special în sfera religioasă. Influențat în educație de idei reformiste, devenea un tânăr foarte cucernic.

Imediat ce se trezea, își începea ziua cu o rugăciune. Nu era ceva neobișnuit. De fapt, fiecare bărbat, femeie sau copil din toate păturile sociale erau învățați ca primul lor gând la trezire să se îndrepte către Dumnezeu, iar primele cuvinte să fie întru lauda sa.

Rugăciunea de dimineață a rămas o parte esențială a rutinei cotidiene a tuturor de-a lungul epocii Tudor, însă textul s-a schimbat după despărțirea de Roma. În 1545 a fost introdusă o nouă carte de rugăciuni, din care s-au scos toate referirile la papă și purgatoriu, în același timp acordându-se mai puțină atenție Fecioarei Maria. În timpul domniei lui Eduard, supușii săi erau obligați ca la trezire să spună Rugăciunea Domnească în engleză, fie recitând-o pe de rost, fie citind-o din cartea de rugăciuni. De asemenea, copiii erau învățați și să spună catehismul pe de rost.

Eduard se retrăgea în camera lui particulară de mai multe ori pe zi pentru a-și face rugăciunile zilnice și, asemenea supușilor săi, mai spunea o serie de rugăciuni înainte de culcare. Temele cel mai des folosite erau cereri de iertare a păcatelor de peste zi; o ocazie de a șterge totul cu buretele înainte de a începe o nouă zi. Retragerea la culcare era ca și când s-ar fi lăsat în grija Domnului, de aici și rugăciunea obișnuită: „Îmi încredințez trupul și sufletul, în noaptea asta și pentru totdeauna, în preasfintele lui mâini”. Inconștiența din timpul somnului era văzută ca o versiune mai scurtă a celei eterne a morții.

Oricât era de evlavios, Eduard nu era deloc nepăsător la avantajele bogăției și puterii ce vin odată cu domnia. Moștenise, cu siguranță, pasiunea tatălui său pentru haine ostentative. Fiecare articol al ținutei sale era croit din cel mai bun material, iar garderoba sa era plină cu haine țesute cu aur, brodate cu argint și decorate cu nestemate de preț. Chiar și nasturii hainelor sale erau din aur masiv, iar pălăriile și alte accesorii erau bătute cu diamante și safire. Bunul lui cel mai de preț era un pumnal din aur cu o mare piatră verde încastrată în mâner. Pumnalul era atașat de un șirag de perle, iar teaca era încrustată cu diamante, rubine și smaralde. Nu e de mirare că un vizitator la curte a afirmat că prințul făcea camere întregi să strălucească atunci când se plimba prin palatele sale.

Pentru încoronarea lui din februarie 1547, Eduard a fost îmbrăcat într-o robă țesută cu fir de aur și o pălărie cu blană de samur pentru a-l feri de aerul rece de iarnă. Ca și tatăl său, de-a lungul domniei, avea să prefere blana de samur mai mult decât alte blănuri. Pe dedesubt avea o vestă și o capă din catifea albă cu broderie de argint, împodobită cu rubine, diamante și perle³. Unele din nestematele tatălui său fuseseră refolosite pentru a-și face coroana, iar un număr de pietre prețioase și perle fuseseră scoase de pe pălăriile și bonetele lui Henric și cusute pe „unele pălării făcute pentru maiestatea sa regele care este acum”⁴.

Preferința personală a lui Eduard pentru haine bogat decorate avea și o rațiune politică. Având în vedere că era minor, ele erau

un mijloc important de a-și afișa autoritatea regală. Din acest motiv, stilul lui Eduard îl imita în mod intenționat pe cel al tatălui său. Un portret al său ca rege, pictat în jurul anului 1547, îl înfățișează în materiale opulente, cu silueta voluminoasă și robustă a lui Henric, creată de pieptarul și roba îmblănită aflate la modă. Dornic să își afișeze măreția, adoptă aceeași postură stridentă pe care tatăl său o adoptase pentru emblematicul portret al lui Holbein. Totuși, fiind zvelt, noul rege nu putea spera să imite statura enormă a tatălui său, iar pieptarul său pare umflat. Efectele urmărite erau susținerea continuității dinastiei Tudorilor și afișarea forței masculine, chiar dacă era doar un băiat de nouă ani⁵. De fapt, pare mai mult un copil îmbrăcat în haine de adult.

Cu toate acestea, Eduard a continuat să ia în serios problema hainelor și a redactat personal în 1552 o lege pentru limitarea vestimentației. Aceasta este însă mult mai puțin detaliată decât legislația lui Henric și aduce puține modificări – cum ar fi restricționarea purtării penelor de struț (care erau acum la modă) la rangurile de la gentilom în sus. Tânărului rege îi plăceau în mod deosebit beretele și comandase un set nou cu ocazia vizitei ambasadorului francez în 1550. A ales culorile alb, negru și roșu, care aminteau de culorile preferate ale răposatului său tată. Împărtășea, de asemenea, și pasiunea Tudorilor pentru bijuterii. Un inventar al bunurilor sale menționa cumpărarea, în 1551, de la un bijutier din Anvers a „unei frumoase flori din aur cu trei balașuri montate fără foiță și între fiecare balaș o perlă și între cele trei balașuri un mare diamant în colțuri și un pandantiv cu perlă la unul din balașuri”. Tânărul rege a mai cumpărat și „un frumos inel mare cu diamant în frumoasă lucrătură smălțuită cu negru, roșu, alb și albastru”⁶.

Chiar dacă Eduard a încercat întotdeauna să imite imaginea maiestuoasă a predecesorului său, el și curtenii lui se îngrijeau să fie la curent cu ultima modă. Aceasta includea și folosirea unor motive „maure” sau islamice în modelele de broderie pentru haine și decorații. Modelele naturaliste cu păsări și flori erau de asemenea populare, mulțumită unor publicații ca *Historia Animalum* a lui Conrad Gesner (1551). Ca întotdeauna, curtea dicta moda pentru restul regatului, iar casele celor mai bogați supuși ai lui Eduard s-au umplut repede de haine, căptușeli și tapiserii brodate, conținând toate motive maure sau naturaliste. Tânărului rege îi plăcea ca apartamentele sale să miroasă la fel de bine precum arătau. Se spune că un amestec de apă de trandafiri și zahăr fierte împreună dădea camerei de noapte a lui Eduard o mireasmă atât de amețitoare, „ca și când ar fi fost plină cu trandafiri”⁷.

Chiar dacă deseori este înfățișat ca un tânăr serios și grav, lui Eduard nu îi lipsea simțul umorului. A păstrat bufonul preferat al tatălui său, pe Will Somer, și s-a preocupat suficient de mult de bunăstarea acestuia pentru a plăti pe cineva care avea grijă de el.

O împuternicire din 1551 autoriza plata a 40 de şilingi unui anume William Seyton, „pe care maiestatea sa l-a numit pentru a avea grijă de William Somer”⁸.

Fără îndoială, datorită menestrelilor care îl distraseră pe când era copil, lui Eduard îi plăcea muzica, ca şi restului familiei, iar numărul muzicienilor de la curte a crescut în timpul domniei lui. Registrele curţii menţionează plăţi către 18 trompetişti, 7 cântăreţi la violă, 4 trombonişti, un cimpoier, un toboşar, un harpist, un cântăreţ la rebec şi 8 menestrelî. Însuşi regele era un muzician talentat şi fusese învăţat să cânte la lăută de către muzicianul favorit al tatălui său, Philip van Wilder. Se delecta, de asemenea, cu spectacole teatrale şi chiar a jucat în piese de teatru la curte. De asemenea, împărtaşea şi pasiunea tatălui său pentru jocuri de noroc – odată a atins substanţiala sumă de 143 de lire şi 17 penny ca „bani pierduţi la joc”, pe lângă 10 yarzi de catifea neagră, către sir Thomas Wroth, un gentilom al camerei private.

Eduard se delecta şi cu sporturile de forţă la care excela tatăl său, precum vânătoarea şi scrima, însă era bun şi la tras cu arcul şi la tenis. Un inventar al bunurilor sale relevă că practica pescuitul şi şoimăritul şi că ţinea ogari, urşi de luptă şi o maimuţă. E posibil ca aceasta din urmă să-i fi aparţinut bufonului său. Chiar dacă acum era rege, era încă supus aceleiaşi protecţii sufocante care îi limita activităţile în copilărie. Un vizitator italian la curte a observat cu agerime că regele merge regulat la vânătoare „ca să aibă motiv să călărească, căci oamenii lui, fiindu-le teamă pentru viaţa lui, se pare că deseori îl ţin din scurt în această privinţă”⁹.

Viaţa izolată a regelui era accentuată de faptul că era lipsit de tovarăşia surorilor sale vitrege, care preferaseră să trăiască departe de curte. Nu o vedea nici pe mama sa vitregă, Katherine Parr. Şi pe bună dreptate. În timp ce regatul şi curtea jeleau moartea regelui lor carismatic, autoritar şi – spre sfârşit – tiranic, văduva lui îşi îndreptase repede atenţia în altă parte. Dureros de conştientă că nu avea un loc la curte acum, că fusese cu totul exclusă din consiliul de regentă, Katherine Parr plecase la conacul ei din Chelsea imediat după încoronarea lui Eduard.

De cum a fost sigură că nu rămăsese însărcinată cu soţul ei acum decedat, această femeie faimoasă pentru discreţia şi demnitatea ei a lăsat deoparte prudenţa şi s-a căsătorit cu vechea ei iubire, unchiul noului rege, Thomas Seymour, lord mare amiral. Nu se ştie exact când a avut loc nunta, căci s-a desfăşurat în cel mai mare secret, dar e posibil să fi fost în mai 1547. Katherine ştia că consiliul nu i-ar fi permis să se recăsătorească atât de repede.

O acţiune atât de impetuoasă nu se potrivea cu calmul şi judecata înţeleaptă pentru care Katherine era atât de cunoscută. Este un semn de sfidare în acţiunile sale, determinat de excluderea sa de la guvernarea ţării. Probabil şi că, după trei mariaje din obligaţie, simţea că putea să-şi urmeze inima. În vârstă de 34 de ani – o vârstă destul de înaintată pentru căsătorie în epoca

Tudorilor –, căsătoria ei cu Seymour trebuie să-i fi părut ultima ei șansă la fericire și la copii. Deși pentru Katherine era, fără îndoială, o căsătorie din dragoste, noul ei soț nu era chiar atât de îndrăgostit. Înainte de moartea lui Henric al VIII-lea, se gândise să se căsătorească cu diferite alte doamne de rang de la curte – inclusiv cu fiicele regelui.

Când s-a aflat vestea despre căsătoria reginei văduve cu lordul amiral, scandalul a răsunat în întreaga curte. Perioada oficială de doliu nu se terminase, iar bărbatul ales de ea nu putea fi mai puțin potrivit. Miniștrii care controlau curtea și tânărul rege au fost indignați: Seymour era necugetat și arogant, dar și periculos de schimbător. Propriul său frate era cel mai revoltat. Tânărul rege a notat în jurnalul său: „Lordul Seymour din Sudeley s-a căsătorit cu regina al cărei nume a fost Katherine, căsătorie care pe lordul protector l-a supărat foarte tare”. Katherine a fost jignită amarnic de dezaprobarea lui, spunându-i soțului ei: „Noroc că suntem la o așa mare depărtare, căci altfel cred că l-aș fi mușcat”¹⁰.

Fiica vitregă a Katherinei, prințesa Maria, a fost și ea foarte ofensată. Ea și sora ei vitregă Elisabeta se alăturaseră reședinței Katherinei la scurt timp după întoarcerea la curte pentru a-l omagia pe răposatul lor tată. Pentru că noul rege nu avea regină, nu era considerat potrivit ca doamnele nemăritate să fie prezente fără a aparține personalului reședinței unei femei pe care să o slujească, iar mama lor vitregă a acceptat bucuroasă acest rol. Judecând situația foarte greșit, Seymour i-a cerut ajutorul Mariei în încercarea de a o convinge pe Katherine să se mărite cu el, însă a avut parte de un reproș. Oricât de apropiată era de mama ei vitregă, Maria a părăsit imediat reședința ei și nu a iertat-o niciodată întru totul pe Katherine pentru ceea ce considera a fi o insultă revoltătoare la adresa tatălui ei.

Însă Elisabeta, în stilul ei pragmatic, a ales să rămână cu mama sa vitregă la Chelsea. Când sora ei Maria a auzit acest lucru, a fost oripilată. I-a scris de îndată, rugând-o pe Elisabeta să nu se asocieze cu Katherine, considerând că „trupul abia răcit al tatălui nostru regele [fuse] atât de rușinos dezonorat de mama noastră vitregă regina”. Cu o clarviziune neobișnuită, a afirmat că reputația Elisabetei va avea de suferit dacă rămânea la Chelsea, așa încât i-a oferit un loc în propria sa reședință de la New Hall (Essex). Elisabeta a scris un răspuns plin de respect, dar filosofic, spunându-i Mariei că „trebuie să se supună cu răbdare lucrurilor care nu pot fi vindecate”. Și a adăugat în mod inteligent că, deși purtarea Katherinei nu fusese întru totul potrivită, „regina mi-a arătat atât de multă afecțiune și mi-a făcut atât de multe lucruri bune, încât trebuie să mă port cu mult tact, de teamă să nu par nerecunoscătoare față de binefacerile ei”¹¹.

Prințesa cea mică, acum în vârstă de treisprezece ani, ar fi putut avea și alte motive, mai puțin onorabile, pentru a rămâne la

Chelsea. Chiar dacă zvonurile că Seymour îi făcuse curte erau nefondate, se pare că era oarecum îndrăgostită de noul soț al mamei sale vitrege și era văzută roșind de fiecare dată când se vorbea despre el. Se bucura vizibil de ocazia de a petrece mai mult timp cu el, chiar dacă (cum credea ea) nu exista perspectiva unei noi curți.

Conacul de la Chelsea, o parte din moștenirea Katherinei de la regele decedat, era situată pe o frumoasă fâșie de pământ din apropierea Tamisei, înconjurată de grădini și păduri. Era o clădire frumoasă din cărămidă roșie, cu două etaje, și avea camere bine mobilate. Avea și alte facilități care puteau fi considerate un lux pentru vremea aceea, inclusiv alimentare cu apă adusă prin țevi de la un izvor din apropiere.

Pe lângă faptul că aveau tutela asupra Elisabetei, Katherine și noul ei soț cumpăraseră tutela și drepturile maritale ale lui lady Jane Grey, strănepoata lui Henric al VII-lea și o verișoară a prințesei¹². Ambițiosul tată al lui Jane, ducele de Suffolk, a susținut mai târziu că acceptase acest lucru deoarece Seymour îi promisese că va aranja ca regele Eduard să devină soțul ei. Jane a fost instalată la palatul Seymour, deși vizita ocazional Chelsea și e posibil să fi participat la lecțiile Elisabetei sub tutela renumitului învățat William Grindal.

Ambele fete împărtășeau dragostea de învățătură și erau foarte inteligente. Elisabeta era totuși mult mai versată decât verișoara ei. În timpul acestor luni pline de armonie petrecute la reședința Katherinei, tânăra prințesă s-a dezvoltat atât sexual, cât și intelectual. La paisprezece ani era o tânără cu trăsături frumoase și o clăie de păr roșu caracteristic Tudorilor. Era o partidă atrăgătoare pentru orice pețitor și una fatal de irezistibilă pentru soțul mamei sale vitrege.

Într-o dimineață devreme, înainte să se trezească toți ceilalți, Elisabeta și guvernanta ei credincioasă Kat Astley au fost șocate de apariția subită a lordului amiral în dormitorul ei. Observând expresia de pe chipul lor, le-a spus zâmbind că venise pur și simplu să îi dea binețe prințesei¹³. Nu peste mult timp, vizitele de dimineață ale lui Seymour în dormitorul Elisabetei deveniseră un obicei regulat. Și cu cât venea mai des, cu atât mai nerușinată devenea purtarea lui. „Venea în multe dimineți în camera lui lady Elisabeta înainte ca ea să fie pregătită, uneori chiar înainte să se trezească”, povestea mai târziu Kat Astley. „Și dacă era trează, îi dădea binețe și o întreba ce mai face, și o atingea familiar pe spate sau pe fese.”

Departă de a o proteja pe Elisabeta de atențiile scandaloase ale lui Seymour, Kat, care era peste măsură de devotată stăpânei sale, dar periculos de indiscretă, le încuraja activ. A pus la cale întâlniri de taină între cei doi, neluând în seamă interdicțiile la care ar fi trebuit să se supună o tânără lady – mai ales una de sânge regal. Odată a lăsat-o pe cea pe care o avea în grijă să

meargă la o plimbare romantică cu barca pe Tamisa în timpul nopții, însoțită doar de lordul amiral.

Nu după mult timp lucrurile au scăpat de sub control. Kat a povestit cum tânăra se ascundea în așternut, ademenindu-l pe Seymour să „vină la ea”. De-acum, chiar și guvernanta Astley era alarmată, iar când lordul amiral „s-a silit să o sărute [pe Elisabeta] chiar în patul ei”, l-a admonestat, spunându-i să „plece de rușine”¹⁴.

Ceea ce începuse ca un flirt inocent se agravase, devenind ceva mult mai serios. Deși perioada scandalului nu este sigură, se poate să fi coincis cu sarcina Katherinei, la sfârșitul anului 1547. Bucuroasă peste măsură să aibă în sfârșit un copil, Katherine era probabil prea preocupată pentru a observa obsesia tot mai mare a soțului ei față de tânăra ei fiică vitregă. Probabil grețurile începutului de sarcină o obligau să stea mai mult decât de obicei în camerele sale. În orice caz, ea și Seymour se abțineau de la sex pentru a păstra sănătatea copilului.

Degeaba încerca Kat Astley să îl oprească pe Seymour când venea, noapte de noapte, în dormitorul Elisabetei, îmbrăcat doar în cămașă de noapte. A strigat că este „o priveliște neplăcută să vină atât de despuiat în camera unei fecioare”, ceea ce a stârnit o replică furioasă din partea lui Seymour, care era frustrat sexual. „Ce să fac?”, a urlat el. „Mai bine să vadă toți!” – și a ieșit nervos¹⁵. Guvernanta Elisabetei a decis că trebuie să îi spună Katherinei totul despre caraghioslăcurile soțului ei. Însă Katherine a refuzat să o ia în serios și a insistat că Seymour își exprima pur și simplu afecțiunea față de noua lui fiică vitregă. Totuși, ca o concesie, s-a oferit ca pe viitor să-și însoțească soțul în timpul vizitelor lui matinale la Elisabeta.

Katherine și-a dat seama repede că existau multe care-i confirmau suspiciunile lui Kat. Totuși, în mod ciudat, în loc să își înfrâneze soțul, se pare că a devenit un complice al „poznelor” lui. Cu o ocazie notorie, i-a prins la spate mâinile Elisabetei, în timp ce soțul ei a tăiat rochia fetei „în o sută de bucăți”¹⁶. Acest lucru a fost interpretat ca o îngăduință naivă din partea Katherinei. Mai probabil s-a gândit că, dacă insistă ca Seymour să o lase în pace pe Elisabeta, acest lucru nu ar fi făcut decât să sporească farmecul fetei în ochii lui. Așa încât a considerat că cea mai bună metodă de a-l vindeca de pasiunea lui temporară era să-l lase cel puțin să guste din premiul pe care și-l dorea.

Dacă aceasta era strategia Katherinei, rezultatul a fost un spectaculos efect invers. Departă de a fi satisfăcut cu atingerile și mângâierile trecătoare pe care jocurile cu Elisabeta i le îngăduiau, acestea nu au făcut decât să intensifice dorința soțului ei. Când reședința s-a mutat la Hanworth, un conac din vestul Londrei, în primăvara anului 1548, comportamentul lui Seymour scăpase atât de mult de sub control, încât soția lui s-a văzut nevoită să facă

ceva. A instruit-o pe Kat Astley să „fie mai cu băgare de seamă și să vegheze între doamna Elisabeta și amiral”¹⁷.

S-a întâmplat ca o descoperire făcută chiar de Katherine să pună capăt lucrurilor. Căutându-și într-o zi soțul și pe fiica cea vitregă, i-a „descoperit pe neașteptate, când erau singuri (el ținând-o în brațe)”. Furioasă că a fost înșelată în felul acesta, i-a poruncit Elisabetei să plece de îndată din casa ei¹⁸. Când Elisabeta a protestat, susținându-și nevinovăția, acest lucru nu a făcut decât să o înfurie și mai tare pe mama sa vitregă. Cele două femei abia își mai vorbeau când Elisabeta a părăsit reședința în iunie. Dar în ciuda durerii și furiei la descoperirea infidelității aparente a fiicei sale vitrege, Katherine mai avea încă puțină afecțiune față de ea. Când Elisabeta și-a luat oficial rămas-bun, i-a spus că o va avertiza dacă auzea că apăreau zvonuri despre aventură. Acest lucru ar fi pregătit-o pe fiica ei vitregă să își apere reputația, despre care Katherine știa că este unul dintre cele mai prețioase lucruri pe care le avea.

Elisabeta și guvernanta ei au ajuns la Cheshunt, casa din Hertfordshire a cumnatului lui Kat, sir Anthony Denny. Casa oferea intimitatea foarte necesară prințesei, care spera ca bârfele inevitabile stârnite în rândul servitorilor de la Chelsea prin plecarea sa grăbită să nu fi ajuns la curte.

Însă există unele speculații că retragerea Elisabetei la Cheshunt era mai mult decât de dragul decenței. Jane Dormer, o doamnă de onoare din suita prințesei Maria, a comunicat zvonul că Elisabeta dăduse naștere copilului lui Seymour cât timp stătuse acolo. „Au fost vorbe despre un copil născut și nimicit în mod mizerabil”, a povestit ea. „Numai că moașa, care a fost adusă acolo de la casa ei legată la ochi... a spus că era copilul unei doamne tinere foarte frumoase.”¹⁹ Există unele dovezi (deși circumstanțiale) care confirmă acest lucru. Elisabeta a fost ținută în strictă izolare la Cheshunt, iar Kat Astley a spus că fata se îmbolnăvise de o boală nespecificată care a durat câteva săptămâni. Însă se știa că Jane Dormer era ostilă Elisabetei și nu prea mai există altceva care să-i susțină povestea. Avea să fie unul dintre numeroasele zvonuri care au circulat despre Elisabeta, iar chestiunea fecioriei sale va domina mai bine de o jumătate de secol bârfele de la curte atât în Anglia, cât și în toată Europa.

Pentru moment însă, se părea că întreaga aventură regretabilă avea să se liniștească. De cum a ajuns la Cheshunt, Elisabeta i-a trimis mamei sale vitrege o scrisoare cu umile rugăminți, mulțumindu-i pentru bunătatea ei și exprimându-și mâhnirea sinceră pentru ceea ce se întâmplase²⁰. Katherine a iertat de îndată purtarea fiicei sale vitrege, pe care a pus-o pe seama nechibzuinței tinerești.

Deși aventura se sfârșise repede, ea și-a lăsat amprenta pe sănătatea Katherinei. Această primă sarcină a ei la relativ înaintata vârstă de 36 de ani nu fusese una ușoară. Fiica ei vitregă

observase că părea foarte bolnavă când și-au luat rămas-bun la Hanworth și, neliniștită, s-a interesat de starea ei, acum, că era „grea cu un copil”²¹. Chiar dacă Katherine a asigurat-o că se simte mult mai bine, era limpede că era încă bolnavă. Pe lângă oboseala și disconfortul tot mai mari provocate de sarcină, se rănisese la încheietura mâinii atât de rău, încât abia mai putea să răspundă scrisorilor fiicei sale vitrege.

La scurt timp după plecarea Elisabetei în iunie, Katherine se hotărâse să se mute la frumosul castel al soțului ei din Sudeley (Gloucestershire), pentru a se pregăti de nașterea copilului. Armonia conjugală fiind restabilită, i-a scris lui Seymour la curte, asigurându-l că „micul ticălos” era sănătos și o lovea energic pentru a demonstra lucrul ăsta. Malițios, Seymour i-a răspuns că ar trebui să mențină copilul zvelt asigurându-i o alimentație sănătoasă și făcând mișcare în mod regulat, ca să „fie suficient de mic să se strecoare printr-o gaură de șoarece”²².

Câteva săptămâni mai târziu, lordul amiral s-a alăturat soției sale la Sudeley. Durerile au început la scurt timp după aceea, iar pe 30 august a născut o fată. Copila a fost botezată Mary, în cinstea prințesei mai mari, a cărei atitudine față de Katherine se mai înmuiașe când a aflat că e însărcinată. Deși totul părea bine, după câteva zile Katherine a fost cuprinsă brusc de febră, probabil febră puerperală. În delirul stării sale „tulburate”, toată durerea și umilința reprimată provocate de trădarea soțului au izbucnit, făcând-o să tună și să fulgere împotriva lui, în timp ce el privea înspăimântat lângă patul ei. „Nu sunt tratată bine”, a strigat către una dintre doamnele ei, „căci celor care ar trebui nu le pasă de mine, ci stau și râd de durerea mea”. În zadar a încercat Seymour să o calmeze cu asigurări blânde că nu a vrut să îi pricinuiască vreun rău. Însă Katherine a răbufnit: „Nu, domnul meu, nu cred; mi-ai adus multe afronturi viclene”. Cu cât încerca mai mult soțul ei să o calmeze, cu atât Katherine se purta cu el „aspru și fără menajamente”²³.

În primele ore ale zilei de 5 septembrie, chinuită de durere și amărăciune, Katherine și-a dat ultima suflare. A fost îngropată în aceeași zi la castelul Sudeley. Lady Jane Grey, care o înlocuise pe Elisabeta ca protejată a Katherinei, conducea corul bocitoarelor. În ciuda imprudențelor sale, se spunea că lordul Seymour era „cel mai împovărat om din lume” în urma pierderii neașteptate a soției sale, pentru care se pare că nutrea sentimente sincere²⁴. Fiica lui a fost dată în grija unei prietene a Katherinei, baroana Willoughby, dar nu a supraviețuit prunciei.

Multe din bunurile personale ale Katherinei i-au fost trimise lui Eduard al VI-lea după moartea ei, când erau deja proprietatea coroanei, datorită acțiunilor soțului ei. Includeau un set de inele de cărcei, folosite de obicei de femeile însărcinate datorită proprietăților de vindecare ce le erau atribuite.

Elisabeta a fost afectată de pierderea iubitei sale mame vitrege. Regreta amarnic mahnirea provocată de flirtul ei prostesc cu Seymour și învățase multe din acea întâmplare. Nu se putea spune același lucru despre Kat Astley. Cu o lipsă uimitoare de sensibilitate și de judecată, i-a spus Elisabetei că „fostul ei soț, numit la moartea regelui, era din nou liber și îl putea avea dacă dorea”. Elisabeta a respins imediat propunerea necugetată a lui Kat, subliniind că mariajul ei era o problemă care cădea în sarcina regelui și a consiliului.

Dacă ar fi lăsat chestiunea așa, Kat ar fi evitat un mare scandal viitor. Se pare însă că era înnebunită după lordul Seymour și hotărâtă să aibă plăcerea indirectă de a-l vedea căsătorit cu Elisabeta. Așa încât a continuat să flateze și să stăruie, laudând mereu calitățile lui Seymour și insistând că Elisabeta era cea pe care el o iubise tot timpul. În ciuda judecății sale înțelepte, prințesa avea totuși doar 15 ani, astfel încât, în cele din urmă, a fost încântată de teoria atractivă a guvernantei. Chiar dacă se abținea să îi scrie ea însăși lordului amiral, a acceptat să-i scrie Kat.

Victorioasă, Kat i-a spus totul soțului ei. Dându-și seama de atracția soției lui pentru Seymour, John Astley a certat-o furios și a avertizat-o, spunându-i că „toate pretendentele amiralului au parte de un sfârșit nefast”. Iritată de îndărătnicia soțului ei, Kat a plecat la Londra, intenționând, fără îndoială, să îl caute pe lordul Seymour, în ciuda instrucțiunilor Elisabetei de a nu face lucrul ăsta. În mod evident, Seymour știa de slăbiciunea lui Kat pentru el și a mizat pe ea, trimițându-i un mesaj în care o întreba cu frivolitate „dacă fesele ei mari i-au mai crescut cât de cât sau nu”²⁵.

Kat nu a reușit să obțină o audiență la lordul Seymour, dar i-a trimis un mesaj prin Thomas Parry, cufărarul Elisabetei, că „ar dori ca altele să fie soția voastră, dintre toți oamenii”. Seymour i-a replicat, înțelept, că fratele său, lordul protector, nu va fi niciodată de acord cu acest lucru. Însă nu a putut rezista tentației de a-i face o vizită Elisabetei în drum spre castelul Sudeley. Chiar și Kat și-a dat seama că ar fi fost o imprudență și a respins ideea fără a sta prea mult pe gânduri. Când i-a spus Elisabetei, aceasta „s-a supărat foarte tare pe ea”, spunându-i că nu ar fi trebuit să pună problema pe hârtie, căci astfel ar exista dovezi că știa de propunere²⁶.

Însă prințesa nu își putea ascunde pasiunea reînnoită pentru Seymour, iar când Parry s-a întors la Hatfield l-a asediat imediat cu întrebări despre tot ce se întâmplase între el și lordul amiral. L-a ascultat extaziată cum îi vorbea despre „bunavoința și ofertele sincere” ale lui Seymour și cum l-a îndemnat să meargă să-i spună și lui Kat ceea ce tocmai îi spusese, știind că guvernanta îi va împărtăși entuziasmul.

Încântată, Kat nu a putut rezista să nu bârfească despre asta atunci când, la scurt timp după aceea, a luat masa cu Thomas Parry și soția lui. Chiar i-a spus lui Parry că regina văduvă o prinsese odată pe Elisabeta în brațele lordului Seymour și că acesta fusese motivul plecării lor definitive de la reședința ei. Observând șocul de pe chipul lui Parry, și-a dat seama că mersese prea departe. Implorându-l să nu repete ceea ce îi spusese, a plecat²⁷.

Însă această informație scandaluoasă s-a dovedit a fi o tentație prea mare pentru Parry. Până în ziua de Crăciun a anului 1548, toată curtea vorbea numai despre zvonul că lordul Seymour ar fi fost pe punctul de a o lua de soție pe Elisabeta. Se spunea că Seymour păstrase doamnele de onoare ale soției sale decedate pentru a face parte din suita prințesei odată ce se va căsători cu ea.

Lucrurile au început să se desfășoare cu o viteză alarmantă. Invidios pe puterea fratelui său și pe apropierea lui Stanhope față de rege, Seymour a început să câștige bunăvoința tânărului său nepot, vizitându-l în secret și dăruindu-i mari sume de bani. Însă răbdarea nu era punctul său forte, așa încât în ianuarie 1549 a pus în aplicare un plan nesăbuit de a-l răpi pe rege. A făcut rost de niște copii ale cheilor de la apartamentele private și, târziu într-o noapte, s-a furișat în grădina privată a regelui de la Hampton Court, trezindu-l pe unul dintre spanielii lui Eduard. Pentru a-l opri din lătrat, a tras cu arma și a ucis câinele, ceea ce a declanșat alarma. Să fii prins lângă dormitorul regelui cu un pistol încărcat era un delict grav, pe care fratele lui s-a grăbit să-l interpreteze în cel mai rău mod posibil.

Seymour a fost arestat sub acuzația de înaltă trădare și închis în Turn. O parte importantă a dovezilor împotriva lui a constituit-o faptul că plănuiase să se căsătorească cu sora regelui fără permisiunea consiliului, delict pedepsit cu moartea. La scurt timp, Kat Astley și Thomas Parry au fost și ei închiși în Turn.

Deciși să obțină o mărturisire, anchetatorii au mutat-o pe guvernanta Elisabetei într-una din cele mai întunecate și mai inconfortabile celule din fortăreață. „Fie-vă milă de mine... și schimbați-mi închisoarea, căci este atât de frig încât nu pot dormi și atât de întunecat încât nu pot vedea lumina zilei și astup fereastra cu paie, căci nu are geam”, a implorat ea. Cu toate acestea, devotamentul față de Elisabeta a triumfat asupra terorii și nu a divulgat nimic²⁸.

Nu același lucru se poate spune despre Thomas Parry. La o lună după arestarea sa, a cedat și le-a spus anchetatorilor toate detaliile relației lui Seymour cu Elisabeta, de la hârjonelile lor pe jumătate dezbrăcați în dormitorul prințesei până la momentul când au fost prinși îmbrățișându-se. Când a auzit acest lucru, Kat a știut că nu putea face altceva decât să spună tot ce știa. Relatările sale despre jocurile tot mai indecente de la Chelsea au concordat cu

istorisirile lui Parry și a recunoscut că ea și stăpâna ei au vorbit „de mai multe ori”²⁹ despre ideea căsătoriei.

Când vestea a ajuns la urechile Elisabetei, la Hatfield, a fost „foarte rușinată și cu răsuflarea tăiată”, dar și-a adunat formidabilul curaj și a insistat că, deși vorbise despre lordul amiral cu guvernanta ei „în mai multe rânduri”, a precizat limpede întotdeauna că nu se putea face nimic fără consimțământul consiliului³⁰. Acest ultim amănunt, care a fost susținut de mărturiile lui Kat Astley și Thomas Parry, a salvat-o pe Elisabeta.

Dar nimic nu l-a putut salva pe Seymour. Lăsând la o parte relația scandalosă cu Elisabeta, își semnase deja sentința la moarte plănuiind să-l răpească pe rege. A fost condamnat pentru nu mai puțin de 33 de acuzații de trădare și a fost executat pe 20 martie. Elisabeta a avut grijă să nu manifeste niciun regret când a auzit despre moartea lui Seymour. Învățase o lecție dură, dar neprețuită: pentru o persoană de sânge regal, dorințele personale pot avea rezultate mortale.

Nerăbdătoare să repare răul făcut reputației sale, Elisabeta și-a schimbat imaginea. Un portret al ei pictat în jurul anului 1546 demonstrează limpede pasiunea sa pentru haine scumpe și bijuterii. Rochia ei din satin roșu este căptușită cu țesătură cu fir de aur și argint. Boneta, marginea decolteului și brâul îi sunt tivite cu perle (preferatele prințesei), iar la gât are un șirag de perle mai mari. Efectul general este izbitor, după cum intenționase Elisabeta.

Dar acum, după trei ani, prințesa de șaisprezece ani a folosit o stratagemă conștientă, schimbând rochiile pestrițe și ostentative cu rochii negre simple, după cum făcea și verișoara ei, lady Jane Grey. Preceptorul lor, Roger Ascham, a fost de acord cu transformarea. „În ceea ce privește podoabele personale, preferă în mare măsură o eleganță simplă în locul spectacolului și splendorii, disprețuind atât de mult împodobirea părului cu cosițe împletite și purtarea aurului, încât în toate aspectele vieții se aseamănă mai mult cu Hipolita decât cu Fedra”, nota el³¹. Un alt profesor de-al ei, Roger Aylmer, povestea că, deși tatăl ei îi lăsase fiicei sale mai mici un set de „haine scumpe și bijuterii”, chiar și după șapte ani de la moartea lui „niciodată în acel timp nu s-a uitat la acea ținută scumpă și la acele bijuterii prețioase decât o dată, și atunci împotriva voinței sale”. Atât de simplu și „virtuos” se îmbrăca acum Elisabeta, încât alte tinere doamne de rangul ei de la curte „se rușinau să fie îmbrăcate și colorate ca niște păuni”. La un splendid eveniment de la curte, „când toate doamnele... au mers cu părul pe frunte, buclat și cârlionțat, ea [Elisabeta] nu a schimbat nimic, păstrându-și vechea sfială feciorelnică”³². Pentru a-și sublinia și mai mult virtutea, Elisabeta avea grijă să aibă întotdeauna cu ea, oriunde mergea, cărți de rugăciune.

Toate acestea au câștigat aprobarea fratelui ei vitreg, Eduard. Deși fusese șocat de dezvăluirile uluitoare despre viața privată a Elisabetei, la unsprezece ani, regelui puțin îi păsa sau înțelegea

problemele inimii. În orice caz, devenea un tânăr serios și infatuat căruia religia îi ocupa tot timpul. „Nu există la curte episcop sau învățat atât de pregătit să dezbată în favoarea noii doctrine, cum este regele”, spunea ambasadorul imperial, „ținând seama de ceea ce îi spun învățătorii săi și ce învață el de la predicatorii lui”³³. Foarte dedicat răspândirii cauzei protestante, a petrecut mult din timpul scurtei sale domnii implementând o serie de reforme radicale, în primul rând prima carte de rugăciuni, publicată în 1549, al cărei scop era uniformizarea rugăciunii pentru toți, și cartea de rugăciuni din 1552, care a stabilit modelul rugăciunii în cadrul Bisericii Angliei pentru următoarele patru secole. Consiliul său a interzis și o serie de vechi ritualuri catolice, cum ar fi folosirea rozariilor, turnarea apei sfințite și pelerinajele.

Acest lucru a avut un impact profund asupra vieții private a supușilor săi. Eliminarea ritualurilor catolice a afectat mai multe aspecte, nu doar cultul religios. Femeile aflate în chinurile nașterii nu mai aveau voie să-și găsească alinare în cântece, moaște „sau alte asemenea lucruri superstițioase”³⁴. Moașele care continuau să efectueze ritualurile care aduseseră alinare femeilor răvășite de durerile nașterii deveneau brusc suspecte de farmece și vrăjitorie, așa încât trebuiau să-și adapteze repede practicile pentru a nu fi arestate.

Reformele religioase i-au afectat și pe apropiații tânărului rege. O notă din jurnalul regelui, din ianuarie 1552, spune: „Ambasadorul împăratului m-a atenționat de mai multe ori că sora mea Maria a putut participa la liturghie, ceea ce lui, spre marea sa mirare, nu îi era îngăduit”³⁵. În schimb sora mai mică a lui Eduard, care îi împărtășise vederile reformiste de pe vremea când erau educați împreună, era în mod deschis conformistă. Drept urmare, Eduard a devenit tot mai apropiat de ea și își exprima bunăvoința cu daruri ocazionale, ca atunci când i-a trimis Elisabetei, prin unul dintre servitorii lui, „un frumos diamant”.

La rândul ei, Elisabeta a avut grijă să îl educe pe fratele ei. Petrecând atât de mult timp împreună în copilărie, cunoștea firea lui mai degrabă capricioasă, îndărătnică și știa, prin urmare, că oricât de multe aveau în comun, niciodată nu se putea încrede complet în bunăvoința lui. Deși trăia departe de curte, a reușit să fie prezentă în gândurile lui. În 1550 i-a trimis o scrisoare particulară, împreună cu portretul ei. Spera că „gândurile bune către maiestatea voastră pot fi la fel de bine mărturisite, după cum chipul și înfățișarea exterioare se vor vedea” – și nu a rezistat impulsului de a adăuga: „Căci chipul pe care îl prezint e posibil să îl roșesc când îl arăt, dar nu voi fi niciodată rușinată să îmi arăt mintea”. Elisabeta l-a asigurat pe fratele ei și că, deși înfățișarea ei „se va pierde cu timpul”, devotamentul față de el nu va pieri niciodată, după cum spera să dovedească anii ce vor veni. Elisabeta știa pe deplin că cel mai sigur mijloc de a asigura bunăvoința unui suveran era să fie mereu în prezența lui și că

Eduard era înconjurat de bărbați care erau potențial ostili față de ea. De aceea, în încheierea scrisorii a spus: „Conjur umil pe maiestatea voastră ca, atunci când veți privi portretul meu, să vă îndurați a vă gândi că așa cum nu aveți în fața ochilor decât umbra mea exterioară, și mintea mea interioară dorește ca trupul să fie mai des în prezența voastră”³⁶.

În octombrie 1549, ducele de Somerset a fost înlăturat de la putere în urma unei lovituri a rivalului său, John Dudley, duce de Northumberland. Acest lucru a determinat o schimbare importantă în personalul camerei private. Nemaivoid să fie dominat de curteni ambițioși, Eduard și-a pus amprenta personală asupra celui mai intim dintre departamentele curții. Bărbații pe care i-a ales să-i fie cei mai apropiați slujitori ai săi aveau în comun două caracteristici: religia regelui și preferința lui personală. Printre ei se numărau fostul băiat de biciuit, Barnaby Fitzpatrick, și un alt tovarăș din copilărie, sir Robert Dudley, care devenise deja un prieten apropiat al Elisabetei.

Erau și oameni aleși de Northumberland, printre care „prietenul apropiat” sir John Gates. Potrivit unei surse, Gates a devenit „principalul instrument pe care îl folosea pentru a-l convinge pe rege într-o privință atunci când nu dorea să se știe că el însuși dorea lucrul respectiv”. Același observator afirma: „Toți ceilalți din Camera [Privată] erau uneltele ducelui”³⁷.

Northumberland a aranjat ca structura camerei private să fie revizuită, la fel și personalul ei. Funcția primului gentilom a fost înlocuită cu patru gentilomi principali ai camerei private. Doi dintre aceștia au primit răspunderea importantă de a fi în permanență lângă rege. Ceilalți doi trebuiau să stea lângă dormitorul regal în fiecare noapte și s-a decretat că doar gentilomii principali puteau avea acces. Niciunui alt slujbaş al camerei private nu i se permitea să intre în „camera interioară”³⁸.

Ducele era scutit de aceste restricții – cel puțin în practică, dacă nu în teorie. Pentru a-și întări influența asupra tânărului rege, îl vizita regulat noaptea, în taină, „nevăzut de nimeni, după ce toți adormeau”. După care, în ziua următoare, Eduard intra în camera de consiliu și își spunea părerile „ca și când erau ale lui; și toți erau, de aceea, uimiți, considerând că erau ale minții lui și prin proprie descoperire”³⁹.

Dându-și seama că Eduard era dornic să își dovedească abilitățile de rege, ducele de Northumberland i-a transformat educația. Au fost numiți șase sfetnici care să-l însoțească pe rege în camera privată, pentru a supraveghea educația lui în „acești ani delicți”. Acest lucru a întărit legăturile dintre cele două departamente ale curții care în mod obișnuit erau rivale: Camera Privată și Consiliul Privat. În plus, a asigurat ca Eduard să fie mai bine informat și mai capabil să participe la discuțiile de politică.

Aspectele mai savante ale educației lui Eduard au început să fie umbrite tot mai mult de instruirea militară tradițională a unui prinț. Ambasadorul venețian observa că ducele îl învățase pe Eduard „să călărească și să mânuiască armele și să facă și alte exerciții similare, așa încât maiestatea sa a început curând să țină și să tragă, să se ocupe de cai și să se delecteze cu felurite exerciții, trasul cu arcul, tenisul, vânătoare... neobosit”⁴⁰. Bărbatul tânăr altădată studios acum întârzia adeseori la lecții pentru că fusese prea absorbit de asemenea amuzamente fizice. Dar sir John Cheke s-a asigurat să nu își neglijeze în totalitate studiile, pe care le-a continuat până la împlinirea vârstei de paisprezece ani. Până atunci, Eduard acumulase un volum considerabil de cunoștințe. Avea o memorie aproape fotografică și putea reda numele tuturor porturilor, limanurilor și golfurilor din Anglia, Scoția și Franța, precum și „numele tuturor judecătorilor, magistraților și gentilomilor săi care aveau vreo putere”⁴¹.

Pe lângă faptul că hrănea apetitul de cunoștințe insatiable al lui Eduard, Cheke l-a încurajat și să țină un jurnal. A fost singurul monarh Tudor care a făcut acest lucru și este un izvor neprețuit – deși mai curând sec – pentru restul domniei lui. Paginile jurnalului său relevă un băiat inteligent precoce, după cum era de așteptat de la prețuitul și unicul fiu al lui Henric al VIII-lea, primind încă din pruncie cei mai buni învățători. Dar pare și rece, nesimțitor și intransigent – un amestec periculos de trăsături care l-ar fi putut transforma într-un tiran dacă trăia să ajungă la maturitate. Deși fusese apropiat de unchiul său, lordul protector Seymour, Eduard nu a acordat morții sale mai mult decât această mențiune fugitivă în jurnal: „Ducelui de Somerset i s-a tăiat capul pe Dealul Turnului între orele 8 și 9 dimineața”⁴².

Tânărul rege nu era însă total lipsit de sentimente. Se spune că, atunci când boala transpirației a luat viața unor foști colegi de școală, Henry și Charles Brandon, în iulie 1551, a fost devastat. În loc să își dezvăluie mâhnirea la curte, a scris o orăție pe tema jelierii morții unor prieteni. De asemenea, îl prețuia pe reformatorul protestant german Martin Bucer, pe care l-a tratat aproape ca pe un al doilea tată. Când Bucer s-a îmbolnăvit la sfârșitul anului 1550, Eduard a efectuat o plată de 20 de lire din punga privată „pentru alinarea bolii domnului Bucer”. Registrele lui mai relevă și alte donații caritabile, de pildă către un anume Alexander Ginzam, „pentru găsirea celor doi fii ai săi”, și către Margaret de la Rose, pentru „pierderea suferită din cauza focului”⁴³.

Anii fragezi ai lui Eduard l-au protejat împotriva bârfelor legate de obicei de viața amoroasă a monarhilor. Ca rege, totuși, problema viitoareii lui căsătorii trebuia discutată. Deși Elisabeta de Valois, lady Jane Grey și Maria, regina scoțienilor, au fost aduse în discuție, niciuna dintre aceste posibile căsătorii nu s-a împlinit. Dintre toate, Eduard era cel mai apropiat de lady Jane, care avea în comun cu el inteligența ascuțită și o puternică credință

reformistă. De asemenea, era neobișnuit de modestă pentru o tânără lady și evita hainele și bijuteriile de preț pe care rangul ei îi permitea să le poarte. Când a primit din partea prințesei Maria un dar de „brocart, țesătură cu fir de aur și catifea, pe pergament auriu”, Jane a fost mai mult contrariată decât bucuroasă – și a întrebat: „Ce să fac cu el?”. „Ei, asta-i”, i-a răspuns una dintre doamnele din suită, „poartă-l!”. „Nu”, a insistat Jane, „ar fi păcat să o aleg pe lady Maria împotriva cuvântului lui Dumnezeu”⁴⁴.

O asemenea austeritate pioasă era prea mult chiar și pentru regele puritan, care a respins sugestia de a se căsători cu Jane pentru că prefera ideea „unei prințese străine, bine îmbrăcată și plină de bijuterii”⁴⁵. Chiar și așa, Eduard nu părea prea tentat să se căsătorească. Era prea preocupat cu afacerile de stat și probabil socotea că mai aveau să treacă mulți ani până să se ocupe de probleme mai domestice.

În aprilie 1552 Eduard a scris în jurnal că era „bolnav de pojar și de vărsat”⁴⁶. Acesta din urmă era o boală deosebit de virulentă, de multe ori mortală. Deși tânărul rege și-a revenit, declarând că „am scăpat de ea”, e posibil ca organismul să-i fi slăbit în mod fatal. Pojarul poate suprima imunitatea naturală la tuberculoză, pe care e posibil ca Eduard să o fi contractat la scurt timp după aceea – cu un deznodământ fatal.

La sfârșitul lui octombrie, medicul și astrologul italian Hieronymus Cardanus a fost chemat în camera privată pentru a-l trata pe rege, care tocmai împlinise cincisprezece ani. Acest lucru a fost determinat de grija consiliului față de înrăutățirea evidentă a stării lui de sănătate, dar Eduard însuși ar fi aprobat alegerea, pentru că era interesat și de astronomie. „Ce este mai natural”, scria el odată, „decât înțelegerea principiilor, a cerului, a constelațiilor, a stelelor, a planetelor de al căror drum trupurile noastre... și toate ierburile, florile, toți copacii, grânele, vinurile și toate celelalte sunt guvernate și conduse?”⁴⁷.

Cardanus a lăsat o relatare detaliată a întâlnirii lor. Deși a inclus previzibila laudă a acestui „miracol al naturii”, cu „excelența lui înțelepciune și dezvoltare, deși nu-i decât un copil” și „dibăcia și delicatețea manierelor”, astrologul a mărturisit că Eduard „se purta ca un om în vârstă; și totuși era întotdeauna afabil și gentil, după cum i se potrivea vârstei”. L-a descris pe tânărul rege ca fiind „de statură oarecum sub înălțimea obișnuită, fața palidă cu ochi cenușii, cu un chip grav, decent și frumos”, dar a adăugat că „avea mai degrabă un corp alcătuit prost, decât că era suferind de anumite boli precise”. Cardanus a remarcat că Eduard avea „o claviculă cumva ieșită în afară”, dar a adăugat imediat că „asemenea defecte nu înseamnă diformitate”. A notat, de asemenea, că regele era puțin surd și avea vederea slabă. Pe lângă faptul că purta ochelari, Eduard avea și „o sticlă cu care să citească”, iar când ochii îl usturau erau tratați cu chimen roșu,

salvie, piper măcinat, vin alb, miere și „urina unui copil de parte masculin cast”, toate fiind amestecate și aplicate cu o pană⁴⁸.

Examinându-l așadar pe tânărul rege, Cardanus s-a apucat să îi facă horoscopul – sarcină ce i-a luat 100 de ore. A concluzionat că, deși va suferi de diferite boli, Eduard se va bucura de o viață foarte lungă. Predicția lui se va dovedi curând a fi greșită.

Până în martie, sănătatea lui Eduard se deteriorase atât de mult, încât, la recomandarea medicilor săi, stătea în camera privată, ca nu cumva o schimbare de mediu să-i pună viața în pericol. A părut să se însănătoșească luna următoare, mulțumită unei diete și unui program de exerciții atent concepute, și a fost văzut în parcul Westminster. Dar la sfârșitul lui aprilie starea lui se înrăutățise din nou, iar tradiționalele serbări ale Ordinului Jartierei au trebuit amânate. Medicii regali au raportat simptomele lui cu un amestec de alarmă și confuzie. „Materia pe care o dă afară pe gură e uneori colorată în galben-verzui și negru, alteori în roz, ca și culoarea sângelui”, au observat ei⁴⁹.

Tânărul rege a fost mutat la Greenwich, în speranța că aerul mai curat îi va grăbi însănătoșirea. Deși și-a revenit din nou pentru scurt timp, pe 12 mai ambasadorul imperial îi mărturisea stăpânului său că Eduard era atât de „suferind”, încât „se crede sigur că nu are scăpare”⁵⁰. Epuizat de o tuse rapidă și seacă și de febră mare, i-au apărut și ulcere pe trupul umflat. În timp ce sfetnicii se străduiau să pună capăt zvonurilor că regele era pe moarte, Eduard era îngrijit doar de cei mai de încredere servitori ai camerei private.

În ciuda sănătății care se deteriora rapid, mintea regelui a rămas ascuțită. Știind că Maria ar fi anulat toate reformele pentru care el și consiliul său munciseră atât de mult, era hotărât să o împiedice să moștenească tronul. Dar a mers și mai departe, propunând să o dezmoștenească și pe cealaltă soră vitregă a lui, Elisabeta, din cauză că era un bastard. Asta ar fi însemnat încălcarea legilor moștenirii, precum și dorințele răposatului său tată. Însă Eduard era condus de dorința de a proteja noua credință, fiind în plus presat și de ducele de Northumberland, care urmărea interesele familiei sale. La sfârșitul lui mai, a semnat un „Testament” pentru succesiune, lăsând coroana lui lady Jane Grey, nepoata surorii lui Henric al VIII-lea, Maria, iar din 21 mai nora lui Northumberland.

După aceea starea tânărului rege s-a înrăutățit considerabil. John Banister, un student la medicină în vârstă de douăzeci de ani, a șterpelit de la tatăl său, un funcționar mărunț al reședinței regale, rapoarte despre boala lui Eduard. Banister i le-a încredințat lui Jean Scheyfve, ambasadorul imperial, care fără îndoială l-a recompensat pentru aceasta. „Nu doarme decât când e îndopat cu medicamente, pe care medicii le numesc opiacee”, spunea Scheyfve. „Primește ceva, apoi altceva... Sputa pe care o elimină e lividă, neagră, fetidă și plină de cărbune; miroase peste măsură

de urât; dacă e pusă într-un vas cu apă, se scufundă. Picioarele lui sunt umflate peste tot. Pentru medici, aceste lucruri prevestesc moartea, și asta în cel mult trei luni”. Un alt raport afirma că Eduard își pierduse părul aproape în întregime, chiar și unghiile, și că degetele lui începeau să se cangreneze. Nereușind să asimileze mâncarea și chinuit de dureri constante, regele i-a șoptit preceptorului său Cheke: „Mă bucur că voi muri”⁵¹.

La sfârșitul lui iunie, ambasadorul imperial raporta: „Se crede cu tărie că va muri mâine, căci nu are putere nici să se clinească și abia poate respira. Trupul nu își mai îndeplinește funcțiile, unghiile și părul îi cad și are o înfățișare de scabios”⁵². O atmosferă de panică abia stăpânită s-a instaurat în oraș în timp ce supușii lui Eduard așteptau zilnic vestea morții sale. Au început să circule zvonuri despre otrăvirea lui. Pentru a-i liniști, pe 1 iulie, Eduard s-a târât din patul lui de suferință și s-a arătat la fereastră. Dar la vederea trupului său slăbit și a tenului său groaznic de palid, mulțimea adunată jos a fost îngrozită. Deși a fost promisă încă o apariție, ea nu s-a materializat niciodată.

Cinci zile mai târziu, între orele 8 și 9 seara, Eduard se pregătea să moară. Având lângă el pe cei doi gentilomi principali ai camerei private, sir Thomas Wroth și sir Henry Sidney, pe valetul toaletei Christopher Salmon și pe medicii săi, dr. Owen și dr. Wendy, a șoptit: „Dumnezeule, izbăvește-mă de această viață mizeră și ticăloasă și ia-mă între cei aleși... O, Dumnezeule, mântuiește poporul ales al Angliei! O, Doamne, apără acest pământ de papistași și păstrează adevărata religie”. Devenind brusc conștient de prezența servitorilor săi, s-a întors către ei și a spus: „Așa de aproape sunteți? Credeam că sunteți mai departe”. Sidney a înaintat și l-a cuprins în brațe pe stăpânul său. „Sunt sleit”, a șoptit Eduard. „Doamne, ai milă de mine și primește-mi sufletul.” Acestea au fost ultimele sale cuvinte⁵³.

Pe 10 iulie, lady Jane Grey a fost proclamată regină și a intrat în Turnul Londrei cu mare fast – și șovăială. În vârstă de numai șaisprezece ani și cu o statură deloc impunătoare, Jane nu avea prezență regească și nici dorința de a prelua tronul. Era doar o marionetă a ambițiosului ei socru. Fără îndoială învățate de duce, doamnele din suită au încercat să-i compenseze lipsurile printr-o suplimentare inteligentă a garderobei. În ziua în care a fost proclamată regină a fost nevoită să poarte o pereche de „chopine” în stil italian, niște pantofi cu platformă, pentru a fi mai înaltă – și, astfel, să-și consolideze statutul regal. A fost îmbrăcată într-o rochie de catifea verde cu mâneci lungi brodate cu fir de aur. Soțul ei, Guildford Dudley, a fost îmbrăcat în alb și aur. Împreună reprezentau o apariție în culorile Tudorilor, legitimând pretenția la tron a lui Jane și întărind continuitatea dinastică.

Oricât de puternică era, pentru Tudori, vestimentația ca instrument politic, nu a fost îndeajuns pentru a convinge poporul englez că Jane este regina lor de drept – și a rezistat pe tron doar

nouă zile. În ciuda tuturor defectelor ei, sora vitregă mai mare a lui Eduard, Maria, era o adevărată prințesă Tudor și nu a pregetat să adune mii de supuși dedicați cauzei sale. Imediat, Consiliul Privat a întors foaia și s-a declarat în favoarea ei. Pe 19 iulie, în urale puternice, Maria a fost proclamată regină.

Capitolul 11

„Cred că sunt însărcinată”

Maria Tudor a fost prima regină a Angliei după aproape 400 de ani. Precedenta, împărăteasa Matilda, fusese cunoscută doar ca „Doamna Englezilor” și a deținut puterea doar câteva luni. Nu prea era un bun exemplu de suveranitate femeiască. Într-o epocă în care femeile erau în general considerate inferioare bărbaților în toate privințele, nu era de așteptat ca Maria să fie văzută mai bine. Lăsând la o parte îndoielile privind abilitățile de guvernare ale noii regine, supușii săi au sărbătorit urcarea sa pe tron cu banchete și focuri în aer liber. Cel puțin era o prințesă Tudor veritabilă și o alungase pe uzurpatoare, pe lady Jane Grey.

Pe 29 iulie 1553, Maria a mers călare în triumf pe străzile Londrei. Deși era hotărâtă să își impresioneze noii supuși cu autoritatea sa regală, era retrasă și îi lipsea carisma tatălui ei. Răspunzând cu stângăcie la urale, a trecut prin mulțime părând distantă și incomodată. Când un grup de copii sărmani au cântat în cinstea ei, s-a observat, cu reproș, că „nu le-a zis nimic”¹.

Regina părea mult mai în vârstă decât cei 37 de ani pe care îi avea. Tulburările din tinerețe, când a văzut cum iubita ei mamă a fost alungată de „Marea Prostituată”, Anne Boleyn, și a trecut prin lungi perioade de boală, au îmbătrânit-o înainte de vreme, iar expresia sobră, cu buzele strânse, îi accentua liniile feței. În plus, chipul ei era dezavantajat și de faptul că pe la douăzeci și ceva de ani își pierduse aproape toți dinții. Mică de statură, nu beneficia de prezența impunătoare a tatălui ei. Printre trăsăturile sale cele mai evidente erau ochii – atât de pătrunzători, încât „inspirau nu doar respect, ci și teamă celor asupra cărora și-i fixează”. De fapt, tendința Mariei de a-i privi țintă pe oameni se datora miopiei sale severe. Vocea ei răgușită, „aspră și puternică, ca a unui bărbat”, nu o făcea mai atrăgătoare².

Acum, că era regină, Maria era hotărâtă să își întărească statutul îmbrăcându-se într-un stil cât se poate de bogat. Pentru intrarea triumfală în Londra a ales o „rochie din catifea purpurie [după] moda franceză, cu mâneci la fel, jachetă din satin purpuriu gros cu o lucrătură de aurar și perle mari, cu mâneci ornamentale din același material și cu pietre prețioase, cu o cingătoare din aur, la gât având o perlă și nestemate, iar la parură, o podoabă scumpă cu nestemate și o perlă mare”³.

Ca toți copiii lui Henric al VIII-lea, Maria fusese îmbrăcată încă din primele zile în cele mai bune haine. Pentru primul ei

Crăciun primise 10 yarzi de brocart alb-auriu și 10 de brocart alb-argintiu, 12 yarzi de satin alb și 11 yarzi de damasc alb pentru patru rochii, dintre care trei erau îmblănite cu hermină⁴. A continuat să primească materiale și haine scumpe de la tatăl ei în timpul domniei lui, chiar și când a fost exilată de la curte în timpul influenței Annei Boleyn. La botezul fratelui ei Eduard, în 1537, purtase o rochie din țesătură cu fir de argint, iar la scurt timp după aceea a pus să i se facă o rochie somptuoasă pentru înmormântarea mamei sale. Prețioasele haine care-i umpleau garderoba erau în grija păzitorului, sir Edward Waldegrave, care făcea parte din personalul Mariei din 1547 și fusese întemnițat pentru o vreme în timpul domniei fratelui ei vitreg pentru că refuzase să respecte dispoziția Consiliului Privat ca Maria să nu mai meargă la liturghie. Ca și bunicul ei, Henric al VII-lea, noua regină a ales un om cu încrederea dovedită pentru a servi în această funcție de cea mai mare importanță.

Dar, în ciuda splendorii veșmintelor, Mariei îi lipsea eleganța. Se îmbrăca cu haine bogat decorate în culori deschise care mai degrabă nu se potriveau cu părul ei roșu. Hotărâtă să afișeze unitatea surorilor, a încercat să o determine pe Elisabeta să adopte aceeași îmbrăcăminte. Preceptorul acesteia, Roger Aylmer, își amintea: „Niciodată nu și-a pus aur sau nestemate pe cap, până când sora ei [Maria] a obligat-o să renunțe la simplitate și să-i țină companie întru veselia ei scilipitoare”⁵.

Deși Elisabeta, vrând să nu își supere sora, a acceptat asemenea podoabe, s-a asigurat ca restul ținutei să fie cât mai simplu cu putință. Simplitatea ei elegantă și stilul natural ofereau un contrast puternic cu strălucirea exagerată a rochiilor surorii sale, iar Maria ieșea în pierdere în această comparație. Chiar și marele aliat al Mariei, ambasadorul spaniol, a fost nevoit să recunoască că, dacă s-ar fi îmbrăcat mai cu stil, „nu ar mai fi arătat atât de bătrână și de grasă”⁶. De fapt, noua regină nu era deloc supraponderală: chinuită încă de la pubertate de probleme cu stomacul, mânca puțin. Dar își ascundea trupul emaciat în rochii grele și cu guler înalt.

E posibil și ca Maria să fi evitat să își etaleze sexualitatea pentru că se temea că i-ar fi știrbit autoritatea ca suverană într-o lume dominată de bărbați. Pentru majoritatea supușilor ei (femei și bărbați), ideea de a fi conduși de o femeie era nu doar dezgustătoare, dar și nefirească. „Să susții o femeie să exercite autoritate, superioritate, dominație sau putere asupra unui ținut, unei națiuni sau unui oraș este incompatibil cu natura și o insultă pentru Dumnezeu, un lucru ce contravine în cea mai mare măsură dorinței lui revelate și hotărârilor lui recunoscute și, în cele din urmă, este subminarea ordinii firești, a egalității și dreptății”, profera pastorul protestant John Knox în tratatul său împotriva a ceea ce el numea „Liota monstruoasă a femeilor”. Dând-o pe Maria ca exemplu, el afirma că femeile sunt „slabe, fragile,

nerăbdătoare, nevolnice și necugetate: iar experiența a dovedit că sunt instabile, schimbătoare, crude și le lipsește spiritul de negociator și organizator”⁷.

Chiar dacă Maria descindea dintr-o lungă linie de femei puternice, în special extraordinara sa bunică, Isabela de Castilia, și mama ei cu principii puternice, Caterina de Aragón, în atitudinea privind locul femeii în societate era la fel de conservatoare ca și curtenii săi bărbați. Prin urmare, oricât de dedicată era sarcinilor ei ca regină, îi lipsea ingredientul vital al încrederii politice, convinsă că sexul ei era un obstacol fatal în calea guvernării eficiente. Așa încât era hotărâtă să se mărite cât mai repede, pentru a avea măcar un soț care să o îndrume.

Urcarea pe tron a unei regine prezenta atât probleme practice, cât și politice. Sarcina stabilirii guvernului și a personalului reședinței a fost complicată din cauza sexului Mariei. În mod tradițional, atât funcționarii din Camera Privată a regelui, cât și cei din consiliul său avuseseră aceeași importanță, iar în unele cazuri aceștia chiar erau schimbați între ei. Dar o regină trebuia slujită de femei, așa că acest aranjament bine pus la punct nu mai putea continua. Dintr-odată, acest lucru a lipsit Camera Privată de puterea sa politică, deoarece toate posturile-cheie erau acum ocupate de femei. Chiar dacă unele dintre doamnele de onoare ale Mariei au profitat de poziția lor pentru a câștiga influență, nu aveau aceeași putere evidentă de care se bucuraseră predecesorii lor bărbați.

Mai mult, Maria a dat tonul vieții de la curte numind doamne cu un caracter ireproșabil, cum ar fi Cecily Barnes, Frideswide Strelley, Susan Clarencieux și Jane Dormer, care și-au dedicat viața slujirii reginei și nu nutreau ambiția de a se amesteca în problemele guvernării. Toate doamnele reginei erau catolice devotate, ceea ce, împreună cu morala lor ireproșabilă, a transformat camera privată dintr-un cuib al intrigii și scandalului într-un refugiu sobru și pios. În ciuda tuturor calităților admirabile, doamnele din suita Mariei cu greu ar fi putut oferi fundalul decorativ care se aștepta din partea anturajului unei regine. „Regina este bine slujită de... multe doamne, dintre care unele sunt atât de puțin frumoase, încât sunt de-a dreptul urâte”, se plângea un curtean, „deși nu știu de ce ar trebui să fie așa, căci în afara palatului am văzut destule femei frumoase cu chipuri drăguțe”⁸.

Dacă doamnele Mariei se ocupau de camera ei privată, responsabilitatea accesului la ea era încredințată bărbaților. Aproape toți fuseseră aduși de la reședința de care Maria se folosisese ca prințesă. Printre ei se numărau intendentul ei, sir Robert Rochester, viceșambelanul și căpitanul gărzilor, sir Henry Jerningham și șeful grajdurilor, sir Edward Hastings. Pe lângă faptul că reglementau accesul în camera privată, acești bărbați se

ocupau și de paza reginei, fiind așadar niște membri foarte importanți ai curții.

În ciuda faptului că era renumită (la fel și doamnele sale) pentru cumpătarea și evlavlia sa, noua regină nu era complet lipsită de umor. Unul dintre interlocutorii ei preferați de la curte era bufonul ei femeie, Jane Cooper, cunoscută și ca „Jane Nebuna”. Jane fusese bufonul Katherinei Parr și e posibil să o fi slujit și pe a doua soție a lui Henric al VIII-lea, Anne Boleyn. Se crede că apare în portretul familiei lui Henric al VIII-lea care a fost terminat în 1545. În această compoziție apare o femeie dincolo de ușa boltită din stânga, opusă bufonului lui Henric, Will Somer, care este înfățișat în dreapta.

Maria o angajase pe Jane ca bufon înainte să devină regină. Prima referință la ea din registrele pungii private a Mariei datează din 1537, când s-a înregistrat o plată către un valet pentru îngrijirea calului lui Jane – ceea ce sugerează că Jane era deja în serviciul Mariei și e posibil ca, dacă făcuse parte și din personalul Annei Boleyn, Mariei să i se fi făcut milă de ea după căderea Annei și să o fi angajat.

Ca și ceilalți „nebuni” din vremea aceea, e posibil ca Jane să fi avut dificultăți de învățare. S-a conformat practicii bufonilor bărbați și s-a ras în cap. Mariei îi plăcea foarte mult de ea și i-a dăruit multe haine bune, precum și un număr neobișnuit de încălțări. Jane a răsplătit-o cu devotament și a slujit-o pe regină pe durata domniei.

Deși Jane era bufonul preferat al Mariei, regina îl folosea și pe măscăriciul tatălui ei, Will Somer. S-a insinuat că Jane și Somer ar fi fost căsătoriți, deși acest lucru se bazează mai mult pe simetria tabloului din 1545 decât pe vreo dovadă concretă. Ca și Jane, Will era întreținut bine de către stăpâna sa, care îi asigura atât haine obișnuite, cât și de ceremonie. Maria părea să se preocupe de starea lui de sănătate, iar registrele ei includ o plată pentru o rezervă de „batiste din Olanda” pentru Will, fie pentru o boală, fie pentru o problemă naturală. Primul biograf al lui Somer a susținut că era predispus să adoarmă brusc în locuri neașteptate, ceea ce poate indica faptul că suferea de o boală progresivă. S-a spus că, în afară de dramaturgul John Heywood, Will era singurul bărbat care o putea face pe noua regină să râdă. Ca și Jane, a slujit-o pentru tot restul domniei.

Un alt măscărici aflat în slujba reginei era o femeie cunoscută ca „Lucreția Acrobată”. Era jumătate bufon, jumătate acrobat. Deși registrele reședinței atestă că ea și Jane primeau uneori haine identice și lucrau împreună, Lucreția era o animatoare experimentată cu abilități impresionante (probabil acrobatic).

În afară de faptul că o distra pe regină, Jane Nebuna mai și cosea pentru stăpâna ei. Registrele includ o comandă de „fir verde [și] ace pentru Jane”. Maria apela și la serviciile unei broderese pe

nume Bessie Cressy, care era plătită regulat pentru „lucrarea lucrurilor maiestății sale”⁹. Regina însăși împărtășea pasiunea mamei sale pentru lucrul de mână, iar în tinerețe lucrase câteva piese frumoase pentru diferiți membri ai familiei. După cum era tradițional pentru femeile din cadrul familiei regale, petrecea o bună parte a timpului liber îndeletnicindu-se cu această activitate nobilă.

În plus, Maria era și o parioară avidă, plăcându-i să joace cărți și jocuri de masă. Era o preocupare pe care și-o dezvoltase în copilărie și care, la maturitate, rămăsese una dintre principalele surse de plăcere și relaxare. Mai avea și câteva animale de companie, printre care un papagal și un spaniel, care îi fuseseră dăruți de către membri ai curții. Ca și tatălui ei, îi plăceau carnavalurile și piesele de teatru, iar dragostea stăruitoare pentru muzică îi oferea o relaxare de care avea mare nevoie după grijile apăsătoare ale statului.

De asemenea, noii regine îi plăcea să ofere curții spectacole și ospete. Un vizitator spaniol afirma în 1554 că cheltuia mai bine de 300.000 de ducati în fiecare an pentru mese, „căci cei treisprezece sfetnici mâncau la palat, la fel și funcționarii reședinței, șeful grajdurilor, intendentul... iar pe deasupra și soțiile tuturor acestor gentilomi. Și doamnele reginei mâncau la palat, la fel și slujitorii lor, precum și sfetnicii, guvernatorii și funcționarii reședinței. Și mai sunt apoi și cei 200 de oameni ai gărzii...”. Hrănirea unui număr atât de mare de curteni și funcționari supunea bucătăriile regale unui efort enorm, după cum nota același observator: „În mod normal sunt optsprezece bucătării care lucrează din plin și par adevărate iaduri, atât de mari sunt înghesuiala și zarva din ele”. Deși mânca mult mai cumpătat decât tatăl ei, ca și lui, Mariei îi plăcea o alimentație bogată în carne, făcută să alunece cu multă bere. „Consumul zilnic obișnuit este de 80-100 de oi – iar aici oile sunt foarte mari și grase –, o duzină de vaci grase, o duzină și jumătate de viței, fără a mai pomeni păsărețul, vânatul, cerbii, mistreții și un mare număr de iepuri. Aici se găsește bere din belșug și se bea mai mult decât ar putea să umple râul Valladolid. Vara, doamnele și domnii pun zahăr în vin, ceea ce face să se întâmple multe la palat.”¹⁰

Chiar dacă îi plăceau banchetele și spectacolele, Maria găsea cea mai mare mângâiere în multele ore pe care le petrecea departe de strălucirea de la curte, în devoțiune religioasă. Participa la nu mai puțin de patru slujbe pe zi și petrecea mult mai multe rugându-se în intimitate. Începea fiecare zi cu aceeași rugăciune: „O, Doamne, făcătorul și mântuitorul meu, îți mulțumesc cu smerenie pentru bunătatea cu care m-ai ocrotit și în noaptea aceasta”¹¹. Devotată și evlavioasă încă din copilărie, reformele religioase din timpul domniilor tatălui și fratelui ei au împins-o spre o hotărâre și mai feroce de a restabili tradiționala credință romano-catolică. Era credința răposatei sale mame și a Spaniei

native a acesteia, țara față de care Maria simțise întotdeauna o apropiere pasională. Acum, că era regină, devotamentul ei față de „vechea religie” se adâncea într-o obsesie periculoasă.

Imediat după încoronare, Maria a precizat că prioritatea ei era găsirea unui soț. Ambasadorul spaniol, Simon Renard, a observat perspicace că noua regină își dorea grozav de mult să se debaraseze de „acele sarcini care nu constituiau domeniul doamnelor”¹². Deși sfetnicii săi au presupus că îi va consulta într-o problemă atât de serioasă ca mariajul, Maria se hotărâse deja. Ca și credința ei, alegerea era inspirată de țara natală a mamei sale. Pe când era copilă, Maria fusese logodită cu vărul ei, Carol al V-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman și rege al Spaniei. În cele din urmă, el se căsătorise cu altă verișoară, Isabela a Portugaliei, dar acum avea un fiu aflat la vârsta căsătoriei.

Când Maria a urcat pe tron, Filip al Spaniei avea 26 de ani, cu unsprezece mai puțin decât ea. Predispusă deja să îl placă datorită sângelui său spaniol, Maria s-a îndrăgostit nebunește de el din clipa în care i-a văzut prima dată portretul, pictat de renumitul artist italian Tițian și care i-a fost trimis reginei Angliei în septembrie 1553. Moștenitorul vastului imperiu al lui Carol al V-lea apare destul de chipeș în tablou. Părul său șaten-deschis și barba atent aranjată încadrează o față palidă, oarecum gravă. Din fericire, moștenise trăsăturile frumoase ale mamei sale, și nu renumita bărbie proeminentă a Habsburgilor, dar avea buze mari, ca și tatăl său.

Ambasadorul venețian Paolo Fagolo l-a descris pe Filip ca „având o statură zveltă și o față rotundă, cu ochi albastru-deschis, buze oarecum proeminente și pielea rozalie, dar înfățișarea generală este foarte atrăgătoare”. A continuat spunând că Filip „se îmbracă cu mult gust și în tot ce face este curtenitor și plin de grație”. Totuși prințul era mai curând rece și distant, iar unul dintre miniștrii săi spunea: „Avea un zâmbet tăios ca o sabie”¹³.

Chiar dacă Maria cunoștea asemenea relatări, nu le băga în seamă. Existaseră discuții privind căsătoria ei încă de când era copil, dar niciodată finalizate. Pe lângă faptul că-și dorea un soț, avea și un puternic instinct matern, pe care îl manifestase toată viața, în special în relațiile sale cu fratele și sora mai mici. Chiar dacă avea toate motivele să o urască pe sora ei vitregă, Elisabeta, i se făcuse repede milă de copila fără mamă și o răsfățase cu mici cadouri bine gândite. De exemplu, în 1538 îi dăruise prințesei copile o cutie brodată cu fir de argint. În anul următor îl însărcinase pe William Ibgrave, broderul tatălui ei, să facă pentru sora ei de șase ani „o haină din satin roșu brodată cu fir de aur și cu perle și mâneci de brocart și patru găitane de aur”¹⁴.

Maria își dorea cu disperare un copil al ei, însă conștientiza cu durere că timpul trecea repede. Filip avea deja un fiu sănătos dintr-o căsătorie anterioară, așa că fertilitatea lui era dovedită.

Acest lucru alimenta obsesia Mariei. A refuzat să dea ascultare opoziției vehemente a consiliului ei, care se temea că Anglia ar deveni doar un satelit al puternicului imperiu spaniol. Și nici nu a ținut cont de sentimentele puternice ale supușilor ei xenofobi, care erau destul de sceptici să accepte o femeie drept suveran, darămite una căsătorită cu un spaniol. „Englezii... sunt foarte ostili față de străini prin natura lor”, remarca ambasadorul venețian¹⁵.

Însă Maria s-a încăpățânat să își urmeze drumul, iar aranjamentul căsătoriei a fost aprobat în ianuarie 1554. Ca un compliment în favoarea viitorului soț, ea și curtenii săi au început să adopte modelele Spaniei lui native. Acestea ofereau un contrast puternic – și sobru – față de culorile vesele preferate la curte de la începutul domniei tatălui ei. Importurile din Lumea Nouă permiteau producerea unei vopsele mult mai negre decât cea obținută prin metode englezești, iar liniile mai simple, asemenea celor impuse de tunicile spaniole, erau acum predominante.

Veștile despre căsătoria spaniolă au stârnit revolte în Kent, Hereford, Devon și Leicestershire, conduse de Thomas Wyatt și de o serie de nobili importanți, printre care și Henry Grey, duce de Suffolk, tatăl lui lady Jane Grey. Atmosfera de la curte era tensionată, zilnic existând temeri privind noi comploturi împotriva reginei. În februarie, la presiunea consiliului, Maria a poruncit, fără tragere de inimă, executarea lui lady Jane Grey și a soțului ei, Guilford Dudley. De asemenea, a închis-o în Turn pe sora ei vitregă Elisabeta.

Chiar dacă Wyatt se răsculase în numele Elisabetei, e aproape sigur că aceasta nu era vinovată de implicare. Însă Maria nu voia să riște cu sora ei mai mică, care devenea rapid imaginea conducătorului oricărei opoziții la regimul ei. Când a auzit despre arestul ei iminent, Elisabeta se afla la Ashridge cu un mic număr de doamne de cea mai mare încredere, inclusiv doica din copilărie, Blanche Parry, și vechea ei guvernantă, Kat Astley. Chiar dacă pentru cei din afară prințesa de douăzeci de ani părea să fie imaginea însăși a vioiciunii și sănătății tinerești, în particular Elisabeta suferea deseori atacuri de boală în momentele de tensiune extremă. Aflată acum, fără îndoială, în fața celei mai mari crize din viața ei de până atunci, s-a prăbușit de epuizare nervoasă.

Înnebunită de grijă, Kat Astley a rămas lângă patul Elisabetei pe durata bolii, așteptând să audă în fiecare clipă bătaia în ușă a gărzilor reginei. Au sosit cum nu se putea mai rău. Târziu în noaptea de 10 februarie, Elisabeta și doamnele ei de onoare au fost trezite de o delegație de funcționari ai curții care fuseseră însărcinați să o aducă la Londra pentru interogatoriu. Legenda spune că au nesocotit eticheta obișnuită și au năvălit în dormitor, împingând-o la o parte pe doamna Astley, care i-a implorat să aibă milă pentru tână bolnavă. Nu au luat-o în seamă și, fără nicio formalitate, au scos-o afară pe Elisabeta, care era slăbită, și, fără a-i asculta protestele, s-au îndreptat spre Londra.

La sosirea în capitală, Elisabeta a fost instalată la palatul Whitehall. În ciuda poziției sale, nu i s-a oferit nici confort, nici intimitate, fiind cazată în apartamentele înghesuite de sub principalul etaj al palatului. Îneebunită de frică și slăbită de călătorie, a îndurat zile în șir în camerele ei așteptând să fie dusă în Turn. Chinul ei a fost agravat de larma și mirosurile care veneau din camera de deasupra. Aceasta îi aparținea verișoarei sale Margaret Douglas, contesă de Lennox, femeia despre care se zvonea că Maria avea să o numească moștenitoare. Fiind arogantă din fire, Margaret nu o plăcea pe Elisabeta și s-a folosit de această ocazie pentru a-și evidenția superioritatea. Când a auzit că verișoara ei urma să fie cazată în camerele de dedesubt, a poruncit ca apartamentul ei să fie transformat în bucătărie, pentru ca Elisabeta să fie deranjată regulat de pregătirea meselor sale. Era un act josnic de triumf, unul pe care contesa avea să îl regrete¹⁶.

Frustrată de lungile ore de așteptare, Elisabeta a hotărât să acționeze. Singura șansă era să o convingă pe sora ei să se liniștească – dar, pentru că i s-a refuzat accesul, a recurs la o scrisoare lungă și febrilă. Plângându-se că era destinată „unui loc potrivit mai degrabă unui trădător fals decât unui supus adevărat”, Elisabeta a mărturisit că se temea că „presupunerile rele [ar putea] asmuți o soră împotriva celeilalte”. Și-a exprimat, de asemenea, sentimentul de vulnerabilitate resimțit în momentul când îi fusese refuzat accesul la regină, spunându-i Mariei: „Am auzit, în timpul vieții mele, despre mulți care au fost îndepărtați din cauza dorinței de a fi în prezența prințului lor”. Insistând că nu are nicio legătură cu revolta lui Wyatt, a asigurat-o pe Maria de deplina sa loialitate. Însă cum nu avea încredere, evident, că această scrisoare particulară avea să fie trimisă intactă, a trasat linii pe spațiul gol de la sfârșitul paginii, pentru ca nimeni să nu adauge vreun post-scriptum incriminant¹⁷.

Cererea elocventă nu a primit răspuns, iar la scurt timp după aceea funcționarii au venit pentru a o escorta pe Elisabeta în cumplita fortăreață în care mama ei își găsisese sfârșitul cu optsprezece ani înainte. A ajuns cu barca, la fel ca majoritatea prizonierilor, trecând pe sub Turnul St Thomas. Urcând scările, chipul Elisabetei, celebră pentru stăpânirea sa de sine, a lăsat să se vadă temerile ei ascunse. Prăbușindu-se pe treptele reci și ude, a exclamat: „O, Doamne! Nu m-am gândit niciodată că voi veni aici ca prizonier; și vă rog pe toți, buni prieteni și tovarăși, să îmi fiți martori că nu vin ca trădător, ci ca femeie credincioasă maiestății sale regina, ca oricare alta”¹⁸.

Deși a fost găzduită confortabil în apartamentele regale, nu exista nicio îndoială că Elisabeta era prizonieră. Neavând nicio formă de intimitate, fiecare mișcare și vorbă îi erau înregistrate de cei însărcinați să o supravegheze. Adunându-și curajul, Elisabeta s-a apărat cu stoicism când anchetatorii regali au supus-o unui interogatoriu intens. Dar îndată ce a fost lăsată în compania

doamnelor ei (dintre care multe fuseseră lăsate acolo de Maria), a cedat temerilor lăuntrice. Dureros de conștientă de soarta mamei sale când fusese prizonieră în Turn, Elisabeta era atât de convinsă că urma să moară, încât s-a gândit să ceară să fie executată cu sabia, nu cu securea, deoarece auzise că e o moarte mai rapidă.

La câteva zile după sosirea în Turn, se părea că cele mai rele temeri ale Elisabetei aveau să se împlinească. Locotenentul, Master Bridges, primise mandat pentru execuția ei. Din fericire, a avut prezența de spirit să-i solicite reginei confirmarea validității lui. Îngrozită, Maria a negat cu fermitate că l-ar fi emis ea și s-a înfuriat când a aflat că fusese opera lordului cancelar, Stephen Gardiner, și a partidului său. Șocată de cât de aproape de execuție fusese sora ei, atitudinea față de Elisabeta s-a înmuiat imediat. A început să se refere din nou la ea în public ca la „sora mea” și a poruncit ca portretul ei să fie reșezat în locul pe care îl ocupase în galeria regală. Elisabeta a fost eliberată fără alte acuzații pe 19 mai, ziua în care fusese executată mama ei.

Filip a ajuns în Anglia în luna iulie. Părăsind soarele cald al Spaniei, a fost îngrozit să își găsească noul regat în chinurile vremii urâte de vară. Luptând cu ploaia torențială, și-a croit drum spre Winchester pentru a-și întâlni logodnica pe 23 iulie. Un martor englez a spus că prințul spaniol a intrat în oraș la 6 seara, pe un „frumos cal alb, într-o haină scumpă brodată cu aur... cu o pană albă la pălăria foarte frumoasă”. Prințul a fost descris ca fiind „arătos”, cu „un chip bărbătesc... natura nu a putut urzi o alcătuire mai perfectă”¹⁹. După ce a participat la o slujbă în catedrală, a luat o cină târzie la Dean’s House, unde era cazat (și unde se născuse prințul Arthur în 1486).

Prima întâlnire a lui Filip cu mireasa ce-i fusese hărăzită urma să aibă loc într-o intimitate relativă. De la Dean’s House, „pe un drum secret”, a fost escortat la castelul Wolvesey, fostul palat al episcopului de Winchester, unde Maria îl aștepta. Trebuie să fi fost aproape miezul nopții, însă Maria era nerăbdătoare să își întâlnească alesul. La vederea lui, „maiestatea sa l-a primit cu multă iubire, într-adevăr, și cu cea mai mare bucurie”²⁰. Au vorbit, oarecum șovăitori, o jumătate de oră. Filip nu știa engleză, așa că au fost nevoiți să vorbească într-un amestec de spaniolă, franceză și latină. Ceea ce nu prea putea ajuta la închegarea unei conversații pline de înțeles, însă Mariei nu prea îi păsa de lucrul ăsta. Deja profund îndrăgostită de el atunci când s-au întâlnit, era încântată de viitorul ei soț în carne și oase așa cum fusese și de portretul lui.

În schimb Filip era mult mai puțin îndrăgostit. I-a mărturisit unui însoțitor că Maria era mai bătrână decât fusese lăsat să creadă. În mod cert trecerea vremii nu fusese blândă cu ea. Afectată mare parte din viață de o sănătate șubredă, suferea încă de o serie de tulburări. Ambasadorul venețian, Giovanni Michiel, a observat că regina era atrasă „spre o stare foarte profundă de

melancolie, mult mai mare decât cea la care este predispusă prin natura ei, din cauza retenției menstruale și a sufocării uterului la care, de-a lungul multor ani, a fost deseori supusă”²¹. Pentru a încerca să-i aline simptomele, medicii îi luau regulat sânge „din picior sau din altă parte”. Acest lucru nu făcea decât să o slăbească și mai tare, iar Michiel nota că era „întotdeauna palidă și emaciată”²². Maria trecea și prin episoade de anorexie, suferea de anormalități dentare și în fiecare iarnă se plângea de dureri cauzate de vremea rece și umedă.

Lipsa de eleganță a reginei a fost și ea observată cu dispreț de un bărbat din anturajul lui Filip, care a descris-o ca fiind „o sfântă desăvârșită care se îmbracă prost”²³. Cel mai de încredere însoțitor al lui Filip, Ruy Gómez de Silva, a concluzionat: „Să-ți spun sincer, va fi nevoie de un mare Dumnezeu ca să bea cupa aceasta [dar]... regele știe că mariajul a fost încheiat nu pe motive trupești, ci pentru a remedia tulburările acestui regat și pentru a păstra Țările de Jos”²⁴.

Chiar dacă Maria nu îi trezea nicio pasiune lui Filip, acesta era destul de bine-crescut ca să-și ascundă dezamăgirea. În plus, ideea adăugării acestui regat puternic la posesiunile considerabile ale tatălui său compensa defectele fizice ale miresei sale. Afișând înfățișarea prințului galant, la plecare Filip a rugat-o pe Maria să îl învețe cum să își ia rămas-bun de la demnitarii adunați. I-a spus că ar trebui să spună „Noapte bună, domnilor!”, iar același martor menționează că „a spus întocmai cum l-a învățat regina”²⁵.

Maria și Filip s-au întâlnit din nou a doua zi. De data aceasta, prințul spaniol s-a plimbat pe străzi pentru ca viitorii supuși să îl vadă în toată splendoarea, îmbrăcat într-o pelerină din țesătură neagră brodată cu argint și o pereche de frumoși colanți albi. Caracterul public al întâlnirii a continuat când Filip a intrat în marea sală a episcopului, unde Maria stătea pe o platformă montată pentru această ocazie. Când l-a văzut pe Filip, a coborât treptele și „l-a primit călduros, l-a sărutat în prezența tuturor. Apoi, luându-l de brațul drept, s-au dus împreună în Camera de Prezență, unde, de față cu toți lorzii și toate doamnele, au stat de vorbă preț de un sfert de ceas, sub cortul de ceremonie, fiecare zâmbind vesel către celălalt”²⁶.

Dimineața următoare, pe 25 iulie, la ora 10, Filip și suita sa au ajuns la catedrala Winchester pentru cununie. Maria a ajuns mai târziu cu jumătate de oră. Atât ea, cât și mirele erau îmbrăcați în veșminte somptuoase croite din țesătură cu fir de aur „bătute cu atât de multe pietre scumpe, că niciun om nu le putea estima valoarea”. Însă regina insistase ca „inelul ei să fie din aur, simplu, fără nicio piatră... pentru că așa se căsătoreau fecioarele în vremurile străvechi”²⁷. Era un gest emoționant prin simplitatea lui, la un eveniment de altfel luxos și măreț.

Miniștrii Mariei s-au asigurat ca superioritatea ei asupra soțului să fie subliniată în timpul ceremoniei de nuntă. În contrast cu aranjarea tradițională pentru cununiile regale, Maria a stat tot timpul în dreapta lui Filip. Cu toate acestea, imediat după ceremonie, regina a arătat limpede că intenționa să-i acorde soțului ei mult mai multă autoritate decât stipula aranjamentul. I-a spus lordului păstrător al micului sigiliu „să se supună în toate poruncilor lui [ale lui Filip]”²⁸. Pentru a confirma ceea ce ea considera a fi domnie comună, a poruncit apoi să se bată o nouă monedă în cinstea căsătoriei lor. Aceasta înfățișa cuplul față în față, iar deasupra capetelor lor era o coroană, dispusă în mod egal între ei. Totuși, ori de câte ori apăreau în public, Maria stătea întotdeauna în dreapta. De asemenea, în palatele ei stătea în apartamentele regelui, în vreme ce apartamentele reginei erau atribuite soțului.

Masa de nuntă a avut loc la castelul Wolvesey. Chiar dacă erau 140 de oaspeți, pentru mireasă și mire a fost o ocazie intimă, deoarece au preferat să stea singuri la masă, separat de mulțime. După masă s-a dansat, iar apoi cuplul regal s-a retras. În timp ce se îndreptau spre patul matrimonial, Maria trebuie să fi fost cuprinsă de anticipație nervoasă, dar veselă față de ce va urma. E posibil ca Filip să se fi resemnat cu gândul că își face datoria. Patul a fost binecuvântat de Stephen Gardiner, care, ca episcop de Winchester, oficiase și ceremonia.

„Ce s-a întâmplat în noaptea aceea, doar ei știu”, a spus un membru al suitei lui Filip. Mirele s-a trezit a doua zi la 7 dimineața și a participat la slujbă, ca de obicei. Actul consumării a fost în mod limpede pe măsura așteptărilor lui slabe. Lui Gómez i-a mărturisit că noua lui soție „nu e bună din punctul de vedere al senzualității trupului”. Dar s-a consolât cu gândul că partida nu fusese încheiată „pentru trup, ci pentru restaurarea acestui regat”²⁹.

În următoarele două zile Maria a rămas în intimitatea camerelor sale. Chiar dacă fusese folosită ca pion pe piața internațională a căsătoriilor vreme de aproape treizeci de ani, avea o naivitate fatală în ceea ce privește sexul opus. Faptul că soțul ei nu era atras deloc de ea era evident pentru toată lumea, cu excepția Mariei. Chiar și cardinalul Pole, fiul îndrăgitei foste guvernante a reginei, a mărturisit cu tact: „Filip este soțul Mariei, dar se poartă cu ea ca și când i-ar fi fiu”³⁰.

La o lună după nuntă, Maria i-a scris lui Carol al V-lea, laudându-i foarte mult fiul. Numindu-l pe Filip, cu mândrie, „Regele, stăpânul și soțul meu” (omitând faptul că nu fusese încoronat), s-a entuziasmat: „Această căsătorie și alianță mă face mai fericită decât pot spune, căci zilnic descopăr în rege, soțul meu și fiul vostru, atâtea virtuți și perfecțiuni că mă rog întruna Domnului să îmi dea har să îi fac pe plac și să mă comport cum se cuvine cuiva care este atât de legată de el”³¹.

Între timp, obiectul afecțiunii sale încerca din răspuțeri să joace rolul unui soț îndrăgostit. De Silva remarcă: „Regina se bucură mult de rege și regele de ea; și se străduiește să îi dea toate dovezile posibile și să nu omită nicio parte a datoriei sale... O face atât de fericită încât ieri, când au fost singuri, ea aproape că i-a spus vorbe dulci, iar el i-a răspuns în același spirit”. Iar într-o altă scrisoare a mai spus, cu abilitate: „Înălțimea sa este atât de plin de tact și de atent cu ea încât sunt sigur că vor fi foarte fericiți”³².

Dar pentru Filip trebuie să fi fost mai mult decât interpretarea unui rol. Dinastia Habsburg trebuia ferm stabilită în Anglia, așa că producerea de urmași era vitală. Prin urmare, prințul spaniol trebuia să își îndeplinească datoria conjugală cât de des posibil, oricât de respingătoare găsea această sarcină. La câteva săptămâni după nuntă se părea că eforturile îi fuseseră răsplătite. Menstruația Maria a încetat, avea grețuri dimineața și a început să se îngrășe rapid. În noiembrie 1554, Parlamentul a adus mulțumiri lui Dumnezeu pentru „copilul reginei care începe să miște” și a fost compusă degrabă o baladă care-l anticipa pe „Prințul nostru care va veni”³³.

Oricât de dornică era Maria să atribuie simptomele sale unei sarcini, acestea erau îngrijorător de similare cu cele suferite regulat de la pubertate. Medicii ei concluzionaseră demult că suferea de „strangulare a uterului”, o afecțiune care ducea la menstruații neregulate sau absente, umflături abdominale și perioade frecvente de greață și depresie. E posibil ca în trecut să fi fost supusă unuia din tratamentele prescrise pentru boala ei, care includeau inhalarea de fumigații toxice pentru a împinge sângele în jos. Sau putea fi introdus în vagin un tub prin care era trecut aburul de la un lichid în fierbere pentru a „afuma” uterul. Chiar mai grav, puteau fi introduse și lipitori pe gâtul uterului. Încă din adolescență, Maria își adaptase dieta pentru a încerca să liniștească simptomele problemei sale menstruale. În martie 1535 se spusese că „lady Maria... dorea foarte mult să mănânce carnea imediat după ce era gata dimineața, altfel era în pericol să-i revină acea infirmitate supărătoare”³⁴. Totuși, la sfatul medicilor, s-a abținut ulterior să mănânce până la 9 sau 10 dimineața.

Experții moderni au avansat o serie de teorii pentru a explica afecțiunea Mariei. Una este că avea o tumoră ovariană, care ar explica lipsa menstruației, abdomenul umflat și durerile frecvente de stomac. John Foxe a bănuț chiar că „a fost înșelată de o Tympanie [tumoră] sau altă boală asemănătoare și a crezut că poartă un copil”³⁵. Simptomele ei se regăsesc și în cazul prolactinomului, o tumoră benignă a glandei pituitare. Afecțiunea duce deseori la infertilitate și schimbări în menstruație, iar unele femei nu mai au ciclu deloc. E posibil ca femeile care nu sunt însărcinate sau nu alăptează să înceapă să producă lapte³⁶.

Și totuși, Maria era atât de încrezătoare în starea ei, încât în decembrie 1554 i-a scris bucuroasă socrului ei, Carol al V-lea, asigurându-l: „Cât despre ceea ce port în pânțe, afirm că este în viață și cu mare smerenie îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru marea sa bunătate pe care mi-a arătat-o și îl rog să îndrume rodul pântecelui meu să contribuie la gloria și cinstea lui și să îl facă fericit pe rege, domnul meu și fiul vostru”³⁷. Faptul că a considerat necesar să confirme că purta un făt sănătos sugerează că până și în această fază timpurie existaseră zvonuri că sarcina nu era adevărată. Problemele menstruale ale Mariei erau cunoscute la curte, iar vârsta ei înaintată era o altă cauză a îndoielii că ar fi rămas grea atât de ușor. Cu siguranță, îndoiala privind starea ei convenea partidei antispaniole de la curte, așa încât au început să răspândească zvonul că totul nu era decât un complot spaniol de a da un alt copil ca fiind al reginei.

Însă Maria și susținătorii ei au continuat să insiste că sarcina era reală. Un trimis spaniol a afirmat că medicul reginei „mi-a dat asigurări pozitive” că existau și alte semne, pe lângă grețurile ei. Încă mai existau îndoieli câteva luni mai târziu, dar Renard afirma: „Nimeni nu se poate îndoi că este însărcinată. Un semn sigur al acestui lucru este starea sânilor, iar copilul se mișcă. Apoi este creșterea taliei, întărirea sânilor și faptul că produc lapte”³⁸.

Deși toate doamnele de onoare ale Mariei au asigurat-o că puteau simți copilul mișcându-se în burtă, Frideswide Strelley îndrăznise să își exprime îndoiala. „Nu simți cum se mișcă pruncul?”, a întrebat-o Maria cu înfocare. „Norocul meu nu este atât de mare”, a răspuns Strelley³⁹. Cu o hotărâre aproape feroce, Maria le-a poruncit doamnelor să se pregătească pentru naștere. Au fost comandate leagăne și hăinuțe somptuoase și au fost numite doici și legănătoare. Palatul Hampton Court a fost ales ca loc al nașterii, așa încât Maria s-a dus acolo la începutul lunii aprilie 1555, cu o lună înainte de soroc. De acum avea burta atât de umflată, încât până și cei mai sceptici curteni presupuneau că copilul se putea naște în orice zi.

Printre doamnele alese să o servească pe Maria în timpul nașterii era și sora ei vitregă, Elisabeta. Acum în vârstă de 21 de ani, prințesa devenise o tânără impresionantă, cu păr lung roșcat, piele albă și aceiași fermecători ochi negri ca ai mamei sale. Chiar dacă surorile fuseseră cândva apropiate, diferențele religioase erau o sursă tot mai mare de neînțelegeri, iar Elisabeta devenea subiectul unei intense suspiciuni de fiecare dată când izbucnea un complot împotriva regimului Mariei.

Într-o seară târziu, la vreo trei săptămâni după sosirea la palat, Elisabeta a fost escortată cu torțe spre dormitorul reginei. Știind că sora ei o suspectează de complot pentru a-i lua tronul, prințesa și-a susținut cu umilință nevinovăția și loialitatea. Maria a criticat-o pentru refuzul de a-și recunoaște vina, dar după un timp i-a aruncat în silă „câteva cuvinte de consolare” înainte de a o

expedia brusc înapoi în apartamentele ei. Conform relatării evenimentului de către John Foxe, soțul Mariei fusese ascuns în tot acest timp după o perdea, dornic să spioneze acest schimb între soția lui îmbătrânită și fermecătoarea ei soră vitregă⁴⁰. Deși nu există alte relatări care să confirme acest lucru, de atunci Filip a arătat un interes deosebit pentru Elisabeta.

Pe măsură ce sarcina Mariei înainta și se apropia sorocul de 9 mai, exista un sentiment de anticipare, atât la curte, cât și pe cuprinsul regatului. Orice informație era prinsă din zbor, iar zvonurile deveneau repede certitudini. La sfârșitul lui aprilie, diaristul Henry Machyn scria: „Regina a născut un prinț, așa că a fost mare agitație în toată Londra”. Însă a doua zi afirma: „A fost altfel, din voia lui Dumnezeu!”⁴¹. Însă vestea se răspândise deja și mari serbări se ținuseră în capitală pentru a celebra evenimentul. Numeroși clerici au înălțat rugăciuni de mulțumire, iar parohul de la St Anna din Aldersgate, „după procesiune și *Te Deum*, a început să descrie dimensiunile copilului, cât de bun, cât de frumos și ce prinț mare este, ca unul cum nu se mai văzuse”⁴².

Vestea despre nașterea fericită a Mariei s-a întins repede pe continent. Negustorii englezi de pe Canal au tras salve de tun de pe corăbiile lor ca semn de bucurie, în Țările de Jos Spaniole s-au tras clopotele pentru a sărbători⁴³. Regenta de acolo, Maria a Ungariei, le-a dăruit marinarilor englezi 100 de „pistoli” sau coroane italiene. În toată această nebunie a celebrării, un „om simplu” care locuia aproape de Berwick, la sud de granița dintre Anglia și Scoția, a cutezat să își exprime îndoiala că relatările ar fi fost adevărate. „Iată un triumf plin de bucurie”, remarcă el, „dar în cele din urmă se va dovedi că totul nu e decât o mizerie de ciorbă”⁴⁴.

Ziua în care ar fi trebuit să se nască copilul a venit și a trecut. „A existat mult timp convingerea în Anglia, și cu mari așteptări, timp de un an sau mai bine, că regina era însărcinată”, povestea John Foxe, care scria la doar șapte-opt ani după aceea și își amintea controversa⁴⁵. Medicii reginei „și alți apropiați de la curte” au fost nevoiți să repete verdictul că regina era într-adevăr însărcinată, „sărântocii erau pedepsiți dacă spuneau altceva și au fost date porunci ca în toate bisericile să se înalțe implorări și rugăciuni pentru nașterea reginei”⁴⁶.

La sfârșitul lunii mai, Maria a fost văzută plimbându-se în grădina privată de la Hampton Court. Gómez a remarcat perspicace: „Pășește atât de bine, încât mi se pare că nu există speranță nici luna asta”⁴⁷. Dar ea a rămas încrezătoare: prima sarcină întârzia de multe ori. Peste ceva mai mult de trei săptămâni, pe 1 iunie, a avut dureri și doamnele de onoare s-au adunat repede, presupunând că începuse travaliul. „Se credea că e aproape sorocul ca acest tânăr stăpân să vină pe lume”, a scris John Foxe, care nota și că o armată de „moașe, legănătoare și

doici erau pregătite”⁴⁸. Ca atare, au fost pregătite scrisori anunțând nașterea unui prinț, pentru a fi trimise papei, lui Carol al V-lea, Henric al II-lea și tuturor potențailor Europei⁴⁹. Însă durerile s-au potolit și Maria și servitoarele și-au reluat așteptarea.

În tot acest timp, Filip locuia la Hampton Court. Cum săptămânile treceau și nu exista încă vreo veste că soția lui născuse, căuta să se distreze cu cumnata lui. „Când regina era însărcinată, lady Elisabeta, atunci când a fost chemată la curte, a reușit să intre în grațiile tuturor spaniolilor, în special în grațiile regelui, și de atunci niciunul nu a preferat-o mai mult decât el”, observa ambasadorul venețian⁵⁰. Nu după mult timp s-a zvonit că soțul reginei era atât de captivat de frumusețea juvenilă a surorii ei, care constituia un contrast atrăgător față de trăsăturile șterse ale soției sale, încât s-a hotărât să o aibă pentru el.

De fapt, Elisabeta fusese sugerată ca mireasă pentru Filip când aceasta avea doar treisprezece ani, când Henric al VIII-lea plănuia să formeze o alianță imperială. Acest lucru nu se concretizase, dar acum Filip, care începea să bănuiască că starea soției sale se datora unor cauze mai grave decât o sarcină, probabil se gândise să reînvie acest plan. Motivele erau aproape sigur politice. Anglia juca un rol important în lupta continuă pentru putere între imperiul tatălui său și Franța și nu ar fi vrut să renunțe la ea. Mai mult, celălalt pretendent la tronul Angliei era Maria, regina scoțienilor, care fusese crescută în Franța și era logodită cu delfinul. Totuși, Elisabeta însăși a susținut mai târziu că interesul lui Filip pentru ea fusese mult mai personal. Îi plăcea să se laude că relația lor începuse din dragoste, cel puțin din partea lui Filip.

În timp ce soțul Mariei se delecta cu sora ei vitregă, cei care aveau un motiv întemeiat să creadă că sarcina era adevărată au presupus că medicii regali pur și simplu au calculat greșit data. „Se pare că medicii și doamnele au greșit calculele cu două luni”, i-a raportat Renard lui Carol al V-lea pe 24 iunie, „și se pare acum că va naște peste 8 sau 10 zile”. Nu s-a putut abține să nu adauge, cu o notă de anxietate: „Totul în acest regat depinde de nașterea reginei”⁵¹. Cei care se opuneau regimului, totuși, au început să răspândească zvonul că sarcina și nașterea nu au fost decât o înșelăciune bine pusă la punct. Pentru a explica burta umflată a reginei, ambasadorul francez raporta că i se „scosese un nev sau o bucată de carne și era în mare pericol de moarte”⁵².

Pe măsură ce vara lăsa locul toamnei și încă nu exista niciun semn al nașterii copilului, Maria a fost nevoită să accepte înfrângerea. Chemând-o pe servitoarea care își exprimase îndoiala, a plâns: „Ah, Strelley, Strelley, văd că toți sunt doar lingușitori și niciunul nu e sincer cu mine în afară de tine”. Umilită și cu inima frântă, Maria a plecat în august la Whitehall. „Nu mai există nicio speranță ca ea să fie însărcinată”, i-a scris Carol al V-lea ambasadorului său în Portugalia luna următoare⁵³.

Imediat ce s-a aflat că nu va mai fi o naștere regală, zvonurile au reînceput să apară, devenind și mai bizare, pentru că regina nu a lăsat să se afle ce s-a întâmplat cu adevărat. În timp ce unii speculau că întreaga poveste fusese inventată „din motive politice”, alții afirmau că Maria „a avortat din întâmplare”. Unii au susținut chiar că fusese „vrăjită”. Câțiva ani mai târziu, John Foxe a relatat o poveste care îi fusese spusă de o femeie pe nume Isabel Malt, care locuia pe strada Aldersgate din orașul vechi al Londrei. Născuse un băiat pe 11 iunie 1555 și fusese surprinsă să primească la scurt timp după aceea o vizită din partea lordului North și a altui membru al Consiliului Privat al reginei. I-au cerut să le dea copilul și i-au promis că va fi bine îngrijit, făcând „multe oferte frumoase dacă avea să renunțe la copil”. Când Isabel a refuzat, bărbații au plecat, dar curând după ei au venit unele doamne din suita reginei, inclusiv una care fusese numită legănătoare a copilului inexistent. Cu toate acestea, doamna Malt a rămas neclintită și „nu a renunțat în ruptul capului la fiul ei”⁵⁴. Foxe a recunoscut că i se spusese această întâmplare la 13 ani după eveniment și nu garanta pentru veridicitatea ei. Oricât de nesigure puteau fi aceste zvonuri, ele atestă extinderea scandalului public provocat de tragedia personală a Mariei.

De acum, Filip se săturase să păstreze aparența afecțiunii față de soția lui îmbătrânită prematur și nepotrivită din punct de vedere sexual. Farsa jenantă a sarcinii sale false l-a făcut să-și dorească tot mai mult să scape de ea – și de țara ei neprimitoare. Spre ușurarea lui, când devenise limpede că nu exista niciun copil, tatăl lui l-a chemat să ajute la rezolvarea unor probleme imperiale în Țările de Jos. Nu se știe dacă acest lucru a fost rezultatul unei solicitări particulare din partea lui Filip. Când Maria a auzit de lucrul ăsta, a fost foarte tulburată. Îndurerată și umilită, singura ei consolare era să îl aibă alături pe soțul iubit. I-a scris de îndată lui Carol, implorându-l să își retragă convocarea: „Vă asigur, sire, că nu este nimic în lumea asta în care să îmi pun mai mare nădejde ca în prezența regelui”. Apelul ei nu a fost însă luat în seamă și Filip a început să se pregătească pentru imbarcarea spre posesiunile tatălui său.

Spre indignarea Mariei, soțul ei a cerut ca Elisabeta să facă parte din suita care călătorea la Greenwich pentru a-l conduce și a-și lua rămas-bun în timp ce se imbarca pentru Țările de Jos. Acest lucru era un blestem pentru Maria, care avea deja suspiciuni legate de sentimentele lui pentru sora ei vitregă. Emisarul lui Filip a raportat ulterior că unul dintre principalele motive în privința resentimentelor Mariei față de Elisabeta era „teamă ei că, dacă ar fi murit, maiestatea voastră s-ar însura cu ea”. Nereușind pur și simplu să facă un copil și dureros de conștientă de anii înaintați, Maria era chinată de gândul că sora ei vitregă, care „are mai mari șanse să aibă copii, datorită vârstei și temperamentului”, i-ar naște lui Filip mulți fii dacă s-ar căsători⁵⁵. În cele din urmă, a fost de

acord cu cererea soțului ei, numai cu condiția ca Elisabeta să fie transportată la Greenwich în mod discret cu barca, nu pe străzile Londrei, unde putea fi aclamată de mulțimi. Ea însăși se ferea să fie văzută de oameni, conștientă că, în urmă cu doar cinci luni, își făcuse drum triumfătoare în retragerea la Hampton Court.

Însă o încercare și mai mare a așteptat-o pe Maria când a fost nevoită să își ia rămas-bun de la soțul ei. Pentru a înrăutăți lucrurile, cuvintele de despărțire ale lui Filip au inclus și o laudă la adresa lui lady Elisabeta, pe care a repetat-o într-o scrisoare adresată reginei la scurt timp după sosirea lui la Bruxelles. Privind corabia care pleca din Greenwich, a căzut într-o melancolie profundă care avea să dureze multe luni. „Sincer să fiu, regina s-a tras mult la față de când am văzut-o ultima dată”, observa ambasadorul venețian Michiel. „Nevoia extremă pe care o simte față de prezența consortului ei nu îi dă pace, mi-a spus, iar în ultimele zile și-a pierdut somnul.”⁵⁶ Amărăciunea de a fi despărțită de iubitul ei soț era exacerbată de zvonurile că în curând avea să se bucure de diverse legături cu femei de la curtea flamandă.

Însă în 1556 Maria a ținut la curte festivitățile tradiționale de Crăciun și cele de Anul Nou. În ciuda tuturor metehnelor ei, a fost generoasă cu cei care o serveau, după cum relevă cele aproximativ 300 de cadouri pe care le-a făcut membrilor curții și ai reședinței⁵⁷. Nu a uitat pe nimeni: de la cei mari, cum ar fi cardinalul Pole, la cei mai umili, cum ar fi spălătoreasa, Beatrice ap Rice, care fusese în serviciul ei de când Maria avea trei ani. A făcut cadouri și doicii fratelui ei decedat, Sybil Penn, negustorului de pește, celui de fructe, tricoterului și supraveghetorului patiseriei. Acesta din urmă a răsplătit bunătatea reginei cu o plăcintă de gutui. Sora ei i-a dăruit Mariei o jachetă și o pereche de mâneci „din țesătură cu fir de argint, cu broderii bogate”⁵⁸. Era un dar bine ales. Elisabeta știa că Maria era pe cale să-și înnoiască garderoba, sperând că soțul ei va reveni curând alături de ea.

Dar pe măsură ce lunile treceau și Filip nu dădea niciun semn că intenționa să se întoarcă, Maria a scris să îl roage pe tatăl lui să îi înapoieze „bucuria și alinarea de căpătâi”, asigurându-l că fără fiul lui regatul lor era într-o „stare mizerabilă”. Însă Carol al V-lea nu părea dispus să-i accepte cererea. Cu o stare de sănătate tot mai proastă, el ceda treptat responsabilitatea pentru părți importante ale vastului său imperiu, iar în ianuarie 1556 a renunțat la coroana spaniolă în favoarea fiului său. Având acum noi îndatoriri atât de presante, Filip avea cu adevărat o scuză să nu se întoarcă la soția sa respingătoare, așa încât abia în martie 1557 a plecat spre Anglia. Cuprinsă de bucurie, Maria s-a grăbit la Greenwich pentru a-l primi acasă.

Filip nu era atât de bucuros să se întoarcă. O descriere a Mariei din vremea reîntoarcerii soțului ei sugerează că fusese afectată de trecerea anilor. Deși avea doar 41 de ani, chipul îi era

acoperit cu riduri „provocate mai mult de amărăciune decât de ani, care o făceau să arate mai bătrână decât era în realitate”, remarcă ambasadorul venețian Giovanni Michiel. Traumele ultimilor ani îi conferiseră „o expresie gravă și liniștită”, iar Michiel nota că părea „slabă și fragilă, total diferită de tatăl ei, care era înalt și puternic, sau de mama ei care, deși nu era înaltă, era voinică”. Vederea Mariei se deteriorase și ea, iar acum „nu mai putea să citească sau să facă orice altceva fără să își apropie ochii de acel obiect”. Totuși, Michiel a insistat că, deși regina nu mai putea fi descrisă ca „mai mult decât o frumusețe moderată”, ca în zilele tinereții, nici „nu se putea vorbi de rău de ea din cauza lipsei suficiente de frumusețe”⁵⁹.

Abia a avut timp Maria să se obișnuiască cu prezența soțului ei, când în iulie 1557, după doar patru luni de ședere în Anglia, Filip a plecat din nou. De-a dreptul distrusă, fiind abandonată a doua oară, Maria s-a retras în camera privată, luând singură toate mesele acolo și refuzând să apară în public. Disperată să fie consolată, s-a convins că de data aceasta era însărcinată. Și iarăși au existat unele simptome. Curtenii au observat „umflarea sfârcurilor și emisia de lapte”, precum și abdomenul ei în creștere⁶⁰. A scris de îndată soțului ei, dându-i vestea fericită că copilul lor se va naște în luna martie a anului următor. Atât de încrezătoare era, în ciuda experienței anterioare, încât a pregătit și un testament – „cred că sunt însărcinată în cadrul unei căsătorii legitime... [și] prevăd pericolul mare care din rânduiala lui Dumnezeu le paște pe toate femeile în travaliul nașterii”⁶¹. În taină, soțul ei era sceptic. Dar a scris, cum se cuvenea, că vestea dată îi provocase „o mai mare bucurie” decât poate exprima, „căci este singurul lucru din lume pe care l-am dorit cel mai mult și care este de cea mai mare importanță pentru cauza religiei și a prosperității regatului nostru”.

De data aceasta, puțini oameni au crezut că regina e însărcinată cu adevărat. Nu s-au făcut pregătiri pentru naștere și chiar Maria a amânat anunțul formal. Conștientă de scepticismul tot mai răspândit, a devenit tot mai agitată. „Se chinuie tot mai mult, văzând în fiecare zi că nimeni nu crede în posibilitatea de a fi însărcinată”, observa un curtean, „așa că de la o zi la alta își vede diminuate autoritatea și respectul ce vine odată cu aceasta”⁶². Anticarul din secolul al XVI-lea William Camden a spus-o mai direct: „Ei [supușii săi] aveau puțină speranță pentru un urmaș de la regină, care avea 40 de ani, era uscată și bolnăvicioasă”⁶³.

Sfidându-i pe toți, regina s-a încapățânat să meargă înainte cu planurile pentru naștere. Nevrând să se întoarcă la locul umilirii de dinainte, de data aceasta a ales palatul Richmond. În februarie 1558, sora ei vitregă Elisabeta a vizitat-o acolo, aparent pentru a-i ura toate cele bune în vederea unei nașteri în siguranță, dar în realitate să vadă cu ochii ei dacă Maria era într-adevăr însărcinată. Chiar dacă și-a dat seama repede că nu exista vreun temei în plus

față de cum fusese cu doi înainte, a continuat șarada, dăruindu-i surorii sale mai mari niște haine de bebeluș făcute de ea. A stat la Richmond doar o săptămână, timp suficient pentru a vedea că această sarcină, ca și prima, era rodul imaginației reginei.

La scurt timp după plecarea Elisabetei, regina s-a pregătit de naștere. De data aceasta însă, cu un slab sentiment al anticipării. Doar o mână de lorzi și doamne au venit la Richmond pentru a aștepta nașterea, iar cei care o serveau s-au resemnat cu plictiseala de a aștepta până avea să accepte că nu exista niciun copil. Pe măsură ce treceau săptămânile, devenea tot mai deznădăjduită, deprimată nu doar de amărăciune, ci probabil și de o durere constantă, sâcâitoare. E posibil ca umflătura din stomacul ei să fi fost o excrescență canceroasă – asemenea celei care o omorâse pe mama ei.

La sfârșitul lunii martie 1558, Maria a acceptat faptul că nu exista niciun copil. Medicii și servitorii și-au reluat îndatoririle obișnuite, iar problema a fost tacit dată uitării. Zadarnic își implora regina soțul să se întoarcă – acesta oferea doar niște scuze jenante. În aprilie, Maria se întremase suficient de mult pentru a-și vizita sora mai tânără la Hatfield, unde a fost distrată cu cântece, lupte cu urși și ospete. Adevăratul scop al acestei aparente armonii între surori era de a semnala lumii că, în lipsa unui copil din sângele ei, Elisabeta va fi moștenitoare.

În august, în timpul unei călătorii la St James, regina a fost doborâtă de febră și a fost nevoită să se retragă în intimitatea camerelor ei de îndată ce a ajuns la palat. Thomas Wriothesley scrisese că Londra fusese afectată de „diverse boli noi și ciudate” în vara aceea, inclusiv de o formă de gripă – căreia Maria, deja slăbită, îi căzuse pradă.

Cum starea i se înrăutățea, ambasadorul spaniol de la curte l-a chemat pe Filip în Anglia pentru a fi alături de soția lui. Dar era clar că Filip nu avea nicio intenție să facă acest lucru. În timp ce Maria îi jelise absența în lunile anterioare și trimisese scrisori frecvente și daruri, inclusiv câteva „plăcinte cu carne de vânat” despre care știa că-i plac, Filip nu a putut să facă o ultimă vizită soției sale, chiar dacă știa că e pe moarte. În schimb, a trimis un mesaj consiliului privat, spunând: „Suntem nevoiți să trimitem o persoană în Anglia pentru anumite afaceri, să o viziteze [pe regină] și să scuze absența noastră”. Se crede că nepăsarea lui a grăbit sfârșitul Mariei, iar unii l-au acuzat chiar pentru întreaga ei suferință. În delirul ei tot mai mare, le-a spus doamnelor adunate în jurul patului ei că visele îi sunt pline de copilași „ca niște îngeri, care cântă dinaintea ei melodii frumoase”⁶⁴.

Pe 28 octombrie Maria a fost suficient de conștientă pentru a adăuga testamentului un codicil, recunoscând, în sfârșit, că nu exista niciun „rod al trupului ei” și confirmând că Elisabeta va moșteni coroana. O îndurera să o recunoască urmașă pe sora ei vitregă și eretică, după cum reiese din faptul că nu a numit-o în

mod specific, ci s-a referit simplu la „următorul urmaș după lege”. La scurt timp după aceea, Maria a trimis-o pe servitoarea și confidenta în care avea cea mai mare încredere, Jane Dormer, să îi transmită Elisabetei ultimele ei dorințe: de a susține credința romano-catolică „cum a restaurat-o regina”, să fie bună cu supușii ei și să își îndeplinească sarcinile⁶⁵. Răspunsul Elisabetei a fost neutru: știa că acum coroana îi era la îndemână.

Soțul adorat al Mariei nu a lipsit deloc din gândurile ei, testamentul său incluzând o moștenire emoționantă pentru „domnul ei cel mai drag”. L-a rugat să „păstreze în amintirea mea o bijuterie, adică un diamant plat”, care îi fusese dăruit ei de tatăl lui Filip, Carol al V-lea, precum și un alt diamant plat și „colierul de aur cu nouă diamante pe care maiestatea sa mi l-a dăruit în Boboteaza de după nunta noastră, de asemenea rubinul montat acum într-un inel de aur pe care înălțimea sa mi l-a trimis”. Maria făcuse aceste precizări înainte de adăugarea codicilului, deoarece a stipulat că soțul ei putea să folosească aceste bijuterii „după plac” și, dacă dorea, le putea lăsa „urmașului nostru”⁶⁶. Trebuie să fi știut, la vremea când aceste lucruri au fost scrise, că nu mai exista un posibil copil, dar nu putea să renunțe la această dorință a ei, cea mai dragă.

Pe 14 noiembrie, ducele de Feria, unul dintre sfătuitoarii din Anglia ai lui Filip, a raportat că „nu mai este speranță pentru viața [maiestății sale], ci dimpotrivă, în fiecare oră mă aștept să vină să mă informeze despre moartea sa, atât de repede se deteriorează starea ei de la o zi la alta”⁶⁷. Trei zile mai târziu, între orele 4 și 5 dimineata, după ce a ascultat ultima liturghie, Maria a părăsit viața care-i fusese atât de marcată de tragedie și durere. Moartea ei a fost atât de liniștită, încât cei din jur nu și-au dat seama imediat că se petrecuse. La auzul veștii morții soției sale înnebunite după el, Filip a spus doar că simte „un regret cuvenit”. Era o recompensă slabă pentru devotamentul ei mărinimos.

Printre bunurile personale lăsate de Maria era și o carte de rugăciuni, cu o pagină cu rugăciuni pentru mamele însărcinate. Era pătată cu lacrimi.

Capitolul 12

„Lăudăm cu tărie o viață de celibat”

Atrăgătoare, carismatică și vivace, Elisabeta câștigase deja dragostea poporului ei până să ajungă pe tron. După brutalitatea domniei surorii sale vitrege, care văzuse sute de protestanți pierind în flăcări, se bucurau de o regină cunoscută pentru moderația și toleranța sa. Se bucurau și să scape de influența arogantă a Spaniei, care amenințase întotdeauna să absoarbă mica Anglie în vastul său imperiu.

Dar chiar dacă exista un motiv întemeiat pentru petreceri, focuri, dangăte de clopote și bucuria generală care a cuprins regatul în noiembrie 1558, exista și un sentiment de neliniște profundă generat de faptul că, din nou, poporul Angliei era supus domniei unei femei. Maria nu fusese un exemplu bun de regină și, chiar dacă Elisabeta reprezenta o alternativă mai atrăgătoare și mai carismatică, era încă dezavantajată de faptul că era femeie. Thomas Becon, un cleric din Norfolk, s-a plâns vehement lui Dumnezeu: „Ai așezat să domnească peste noi o femeie, pe care natura a alcătuit-o să fie supusă bărbatului”. Nu putea decât să tragă concluzia că „acesta este un semn limpede al mâniei tale față de englezi”¹.

Departate de a tuna împotriva unui asemenea misoginism ostentativ, se părea că Elisabeta îl accepta. Se plângea întruna că se născuse „femeie slabă și neînsemnată” și de câte ori avea ocazia se referea la ea însăși ca la un „prinț” sau folosind alți termeni masculini, încercând parcă să își găsească locul într-o lume dominată de bărbați. Însă toate acestea erau doar o mască. Deși noua regină nu era o apărătoare a sexului feminin în general, se considera o excepție sclipitoare și, în contrast izbitor cu sora ei, nu avea intenția să fie condusă de un bărbat.

Pe lângă faptul că își deplângea sexul, Elisabeta îl și etala. Moștenind cochetăria naturală a mamei sale, îi încânta, frustra, ispitea și înrobea pe rând pe bărbații de la curte care se îngrămădeau să îi aducă omagii. Cu toate acestea, regina fecioară era seducătoare și provocatoare din punct de vedere sexual pe cât de naivă și frigidă fusese sora ei, Maria, soția regală. La încoronarea din ianuarie 1559 a purtat aceleași rochii din țesătură cu fir de aur pe care le purtase Maria. Dar în timp ce sora ei defunctă purtase rochia și jacheta largi, Elisabeta reajustase corsajul pentru a se potrivi strâns pe trupul ei.

Chiar de la începutul domniei, Elisabeta și-a declarat intenția de a nu se căsători niciodată. „Iar la sfârșit va fi suficient pentru mine ca o piatră de marmură să declare că o regină, domnind atâta vreme, a trăit și a murit fecioară”, a spus ea adresându-se primului parlament al domniei sale în februarie 1559². Declarația ei a fost primită cu un amuzament indulgent. Puțini dintre miniștrii ei erau de părere că ea chiar credea asta: era, cu siguranță, un plan intenționat pentru a-și crește valoarea ca potențială mireasă. Ea, ca și mama ei, trebuie să fi înțeles nevoia de a le permite bărbaților să experimenteze emoția vânătorii.

Era de neconceput ca noua regină să nu vrea să se căsătorească. Nu putea spera să conducă eficient fără îndrumarea fermă a unui soț. La scurt timp după urcarea pe tron, soțul văduv al surorii sale, Filip al II-lea, îi spusese Elisabetei că ar trebui să se căsătorească cu el pentru „a o ușura de acele treburi care sunt potrivite numai bărbaților”³. Bineînțeles, căsătoria era esențială și pentru împlinirea rolului ei principal în viață, acela de a naște copii. Exista chiar și mai multă justificare de a presupune acest lucru în cazul Elisabetei. În ciuda popularității sale, poziția ei ca regină era periculos de instabilă. În ochii Europei catolice, era o eretică și o uzurpatoare, moștenitorul de drept al tronului fiind verișoara ei Maria, regina scoțienilor. Era, prin urmare, vital să asigure noul regim prin căsătorie și nașterea unui urmaș. Deși o căsătorie avantajoasă din punct de vedere politic era de maximă importanță, contemporanii Elisabetei au recunoscut și că, pentru ca regina să rămână însărcinată, trebuie să se căsătorească cu un bărbat de care să fie atrasă din punct de vedere sexual. Teoriile medicale contemporane încă făceau o legătură puternică între plăcerea femeilor și concepție. Conte de Sussex i-a mărturisit lui William Cecil că stăpâna lor ar trebui să se căsătorească în conformitate cu sentimentele sale, „ceea ce va fi calea cea mai la îndemână, cu ajutorul lui Dumnezeu, să ne aducă un prinț binecuvântat”⁴.

Convențiile sociale ale timpului spuneau că mariajul era starea de dorit pentru toate femeile, nu doar pentru regine. Cele care rămâneau celibatate erau considerate ciudățenii ale naturii, iar un cântec contemporan afirma că femeile care mureau fecioare „în iad conduc maimuțe”⁵. Pe lângă faptul că avea nevoie de un soț pentru îndrumare practică și spirituală, dacă o femeie nu găsea un dețut pentru nevoile sale sexuale, se credea că acestea vor dăuna stării ei de sănătate. O autoritate susținea că femeile care nu fac sex sunt chinuite de „mişcări necontrolate de poftă care gâdilă” și aveau, de asemenea, un aspect jalnic și minți instabile din cauza unui „abur stricător” la creier.

Elisabeta însăși recunoștea: „Există în lume ideea înrădăcinată că o femeie nu poate trăi dacă nu e căsătorită sau, în orice caz, că dacă se abține de la căsătorie o face dintr-un motiv necurat”. Și totuși, ea însăși nu a dovedit niciodată vreo înclinație

de a accepta convenția. În timpul domniei surorii sale, când era discutată problema căsătoriei, i-a spus unuia dintre curtenii Mariei, în cuvinte fără echivoc, că dorea „să rămân în starea în care sunt acum, care îmi place cel mai mult. Sunt de aceeași părere și intenționez să continui, cu bunăvoința maiestății sale. Nimic nu se compară cu viața pe care o am”⁶.

De fapt, Elisabeta avea mai multe motive politice întemeiate să nu se căsătorească. Tudorii se așteptau ca o femeie să se supună soțului în toate privințele, chiar dacă era regină. Deși tratatul căsătoriei surorii ei vitrege definise strict puterile noului ei soț, realitatea fusese diferită, iar Maria îi cedase conștient lui Filip o mare parte din autoritate. Dar Elisabeta învățase din acel exemplu și, în plus, avea un caracter mult mai independent. Când i-a spus lui sir James Melville că era hotărâtă să nu se căsătorească niciodată, acesta i-a răspuns perspicace: „Maiestatea voastră crede că dacă ați fi căsătorită nu ați fi decât regina Angliei; pe când acum sunteți și rege, și regină. Știu că spiritul vostru nu poate suporta un comandant”. Într-un spirit similar, Hieronimo Lippomano, ambasadorul venețian în Franța, observa dezaprobat „amibiția pe care o are regina de la natură de a guverna absolut fără niciun partener”. Ca pentru a confirma acest lucru, când a fost provocată de presiunea tot mai mare a consiliului să se căsătorească, Elisabeta a răspuns furioasă: „Aici va fi doar o singură stăpână, și niciun stăpân!”⁷.

Prin urmare, Elisabeta nu a făcut niciun secret din motivele sale privind dorința de a rămâne singură. Dar e posibil ca decizia ei să se fi datorat la fel de mult temerilor puternice pe care le avea în taină față de căsătorie. Ocazional, acestea își găseau o expresie exterioară, ca atunci când i-a destăinuit ambasadorului Franței că s-ar fi lăsat complet vulnerabilă dacă își lua un soț, pentru că acesta putea „să înfăptuiască vreo dorință rea, dacă avea vreuna”. Mai târziu a izbucnit față de un emisar german, spunând că „mai degrabă s-ar duce la mănăstire sau chiar să moară” decât să se căsătorească⁸. Câțiva ani mai târziu, regina și-a abandonat obișnuitul sânge-rece și a declarat feroce că ura ideea căsătoriei „tot mai mult de la o zi la alta, din motive pe care nu le putea divulga unui suflet-pereche, dacă ar fi avut vreunul, cu atât mai puțin unei făpturi în viață”⁹.

Vehemența refuzului Elisabetei de a se căsători e posibil să fi avut rădăcini în traumele copilăriei sale. Avea aproape trei ani când mama ei fusese executată din porunca tatălui său. Cinci ani mai târziu, mama ei vitregă, Katherine Howard, o urmăsea pe Anne la butuc. Destul de mare încât să înțeleagă oroarea deplină a ceea ce se întâmplase, Elisabeta, pe atunci în vârstă de opt ani, se destăinuise tovarășului ei apropiat, Robert Dudley, că nu se va căsători niciodată. În primii ani de domnie a recunoscut față de un trimis scoțian că anumite evenimente din tinerețea ei au făcut-o să se teamă de căsătorie. Părerea ei se schimbase puțin câțiva ani mai

târziu, când a declarat: „Atât de mulți se îndoiesc de căsătorie, încât și eu am oarece rezerve, temându-mă de controversă”¹⁰.

Oricât de tentant ar fi să aplicăm psihologia modernă traumelor suferite de Elisabeta în copilărie (care cu siguranță ar fi mai mult decât suficiente pentru a declanșa o frică profundă de căsătorie), acest lucru este amăgitor. Tudorii trăiau într-o societate mult mai brutală decât cea în care trăim noi astăzi. Moartea violentă era ceva obișnuit, chiar și – sau mai ales – la curte, unde mizele erau cele mai mari, iar cei care căutau să avanseze plăteau de multe ori cu capul. Chiar și delictele minore erau pedepsite sever: dacă furai o pâine, puteai fi legat de un stâlp și biciuit public, însemnat cu fierul roșu sau se putea să ți se taie mâna. Pedepsele pentru infracțiuni mai grave puteau fi îngrozitor de brutale. Tentativa de omucidere putea fi pedepsită cu fierberea de viu, iar dacă o femeie era găsită vinovată de mici acte de trădare (trădarea unui superior de către un subaltern), putea fi arsă de vie. Era o epocă în care oamenii asistau la execuții publice pentru distracție, iar sporturile violente, cum ar fi luptele de cocoși sau luptele cu urși, erau și ele populare. Elisabeta însăși avea o predilecție pentru acestea din urmă.

La acestea se adăuga și faptul că, aproape toată perioada copilăriei Elisabetei, mama ei fusese distantă, vizitându-și fiica doar ocazional. Avusese și mai puțin contact cu a treia mamă vitregă, Katherine Howard. Probabil că ar fi avut un impact mai mare asupra viziunii și dezvoltării sale dacă una dintre doicile sau guvernantele sale ar fi fost luată brusc de lângă ea. Cu toate acestea, universul brutal al curții regale o învățase pe Elisabeta o lecție importantă, pe care avea să o pună în practică atunci când va ajunge regină: dragostea și politica puteau fi o combinație mortală. I-a inspirat, de asemenea, un cinism considerabil asupra romantismului. „Sentimentele sunt false”, avea să spună ea mai târziu¹¹.

Istoria maritală dezastruoasă a femeilor din copilăria Elisabetei a avut și ea un impact important asupra sa. O făcuse să se teamă de sarcină și de naștere – și pe bună dreptate. Mama ei Anne își pierduse viața din cauză că nu reușise să-i dăruiască lui Henric al VIII-lea un fiu și suferise trei avorturi în această încercare. Două dintre mamele vitrege ale Elisabetei muriseră din cauza unor complicații la naștere și asistase îndeaproape la durerea și umilința sarcinilor false ale surorii ei vitrege Maria. În ciuda numeroaselor sale căsătorii și amante, tatăl ei reușise să procreeze doar doi fii care au supraviețuit prunciei, în condițiile unui șir de nașteri de prunci morți și avorturi. Prin urmare, istoria obstetrică a înaintașilor ei Tudori nu a reușit să-i inspire Elisabetei încredere cu privire la propria fertilitate. Nu e de mirare că nu voia să riște tronul mizând pe căsătorie, cu toate incertitudinile și pericolele aferente.

Dar dacă Elisabeta nu era dispusă să se căsătorească, nu era pregătită nici să își înfrâneze complet dorințele sexuale. Nu a făcut nicio încercare de a-și masca fascinația pentru sex și era limpede că era o femeie pasională. „Regina pescuia sufletele bărbaților și avea o momeală atât de dulce, că niciunul nu putea să scape din năvod”, a observat un curtean preferat, sir Christopher Hatton¹². Elisabeta se bucura să fie în centrul jocului de amor curtenesc pe care ea însăși îl crease și îi plăcea să se afișeze curtenilor și demnitarilor străini atât ca regină, cât și ca femeie. Chiar a personalizat relațiile cu sfetnicii săi dându-le nume de alint: Cecil era „Sir Spirit”, iar Hatton era „Pleoapele” pentru „Ochii” lui Dudley (scris *ōō*).

Uneori, comportamentul ei față de bărbații de la curte era atât de excesiv de sugestiv, încât mulți credeau că trebuie să fi avut relații nepermise cu ei. Relația sa cu tovarășul cel mai longeviv alături de ea, Robert Dudley („scumpul și frumosul meu Robin”), a stârnit de departe cele mai multe speculații. Îl cunoscuse pe frumosul curtean încă din copilărie și cei doi deveniseră apropiați în anii pentru ea nesiguri ai domniei Mariei Tudor, când Dudley riscase foarte mult pentru a-i rămâne devotat. Petreceau multe ore împreună și aveau aceeași pasiune pentru vânătoare, dans și conversație animată.

Când Elisabeta a devenit regină, a dat limpede de înțeles că nu avea de gând să renunțe la preferatul ei. Dimpotrivă, a găsit metode de a petrece și mai mult timp cu el. Acum, că era centrul atenției tuturor de la curte, acest lucru se putea obține doar cu multe subterfugii. La un an de la urcarea ei pe tron, a pus să se mute dormitorul lui Dudley alături de camerele ei private pentru a le ușura întâlnirile de taină. Dudley o copleșea pe stăpâna lui cu o mulțime de daruri foarte personale, printre care un colier cu diamante amestecate cu noduri ale iubirii și o pereche de ace de păr din aur bătute cu diamante și rubine.

Chiar dacă aveau grijă să păstreze limitele decenței în fața curții vigilente, atracția fizică dintre ei era evidentă pentru toți. Când i-a conferit lui Dudley Ordinul Sf. Gheorghe la ceremonia prin care era admis în rândurile Cavalerilor Jartierei în aprilie 1559, regina nu s-a putut abține să îl gâdile pe gât, spre uimirea demnitarilor adunați. Cu altă ocazie, după ce a jucat tenis cu ducele de Norfolk, Dudley i-a înșfăcat Elisabetei batista din mână și și-a șters sudoarea de pe frunte. Îndrăzneala lui i-a șocat pe cei de față, însă regina nu a fost deloc ofensată. Era un semn al intimității lor firești, aproape de neînchipuit.

Toate acestea erau destul de scandaloase, dar, pentru a face lucrurile și mai rele, favoritul reginei era deja căsătorit. Ea știa foarte bine lucrul ăsta, dar evident a preferat să nu se gândească la el. Faptul că Dudley își ținea soția, pe Amy Robsart, în siguranță, departe, în casa lor din Oxfordshire, făcea totul prea ușor. Însă nu după mult timp relația lui cu regina provoca un scandal nu doar în

Anglia, ci și la curțile Europei. În încercarea disperată de a-i salva reputația stăpânei sale, bătrâna guvernanta a Elisabetei, Kat Astley (care se pare că își învățase lecția din scandalul Seymour), și-a înfruntat stăpâna în august 1559. Aruncându-se la picioarele Elisabetei, a implorat-o plină de patos să pună capăt „vorbilor rele” care curgeau din belșug despre relația ei cu Dudley.

Răspunsul Elisabetei a fost la început măsurat. I-a mulțumit guvernantei pentru grija sa și a asigurat-o că se va gândi în mod serios la măritiș pentru a descuraja zvonurile și a-și liniști supușii. Dar nu a putut să nu adauge că mariajul era o problemă serioasă și că, deocamdată, nu avea „nicio dorință să își schimbe starea”. Pe deplin conștientă de nesinceritatea stăpânei sale, Kat a insistat până când Elisabeta a fost provocată să renunțe la prefăcătorie. A strigat că suferise „atât de multă durere și atâtea necazuri și avusese atât de puține bucurii” în lume, încât nu se va priva de această fericire. Cu încăpățânarea-i caracteristică, a adăugat că, dacă dorea să ducă o viață imorală, „nu știa cine i-o putea interzice”¹³.

În mod ironic, moartea subită a soției lui Dudley în septembrie 1560 a înlăturat orice speranță pe care Elisabeta ar fi putut să o nutrească în secret de a se căsători cu el. Amy Robsart a fost găsită moartă în josul unui șir de trepte din casa ei, Cumnor Place. Circumstanțele erau dubioase. Avea gâtul rupt și două mici răni la cap. În ziua morții sale insistase ca toți servitorii să meargă la târgul ținut în ziua aceea în Abingdon „și era atât de dornică să-i vadă pe toți plecați la târg, încât era foarte furioasă pe cei care căutau motiv să rămână acasă”¹⁴. La întoarcere au găsit-o moartă pe stăpâna lor. Nu s-a stabilit niciodată cu certitudine dacă a fost accident, sinucidere sau crimă. Suspectul era Dudley, despre care dușmanii săi spuneau că nu ar fi ezitat să-și ucidă soția pentru a-și împlini ambiția de a se căsători cu regina. Nici Elisabeta nu era scutită de acuzații: chiar și cei mai loiali supuși se temeau că pasiunea pentru Dudley o determinase să scape de soția acestuia pentru a fi cu el în sfârșit.

De fapt, este foarte puțin probabil ca Dudley sau Elisabeta să fi fost implicați în moartea lui Amy. Nu și-ar fi asumat asemenea riscuri, mai ales că știau că le-ar fi afectat orice plan pe care l-ar fi avut de a se căsători într-o zi. Scandalul a răsunat nu doar în regat, ci și la curțile Europei, așa încât Elisabeta a fost nevoită să se distanțeze de Dudley pentru a evita să fie și mai mult implicată. Acest lucru l-a ajutat pe principalul rival al lui Dudley, William Cecil, care e posibil să fi fost implicat în moartea lui Amy. O altă teorie este că suferea de cancer la sân, care se răspândise la coloană și-i slăbise oasele atât de mult, încât chiar și o cădere ușoară i-ar fi putut rupe gâtul. Există și dovezi că Amy suferea de depresie, așa încât s-a avansat ideea că și-ar fi luat singură viața.

Oricare ar fi fost cauza morții lui Amy Robsart, ea a pus capăt – pentru moment – oricărei speranțe pe care Elisabeta ar fi

avut-o de a se căsători cu Dudley. În taină însă, regina a refuzat să renunțe la favoritul ei. Acum, că vigilența curții era și mai intensă, era nevoită să facă eforturi și mai mari pentru a-și ascunde întâlnirile. De exemplu, în noiembrie 1561, s-a deghizat în domnișoara de onoare a Katherinei Howard (mai târziu contesă de Nottingham) pentru a se bucura de plăcerea secretă de a-l vedea pe Dudley trăgând cu arma la Windsor¹⁵. O altă încercare de tănuire a fost mai puțin încununată de succes. Când prietena apropiată și slujitoarea ei lady Fiennes de Clinton a ajutat-o pe Elisabeta să scape deghizată de la curte pentru a se întâlni cu Dudley la casa lui pentru a lua masa împreună, emisarul lui Filip al II-lea a auzit despre acest lucru și i-a raportat imediat stăpânului său¹⁶.

Elisabeta se bucura de intimitatea și mai mare pe care o împărțea acum cu preferatul ei. Le plăcea să vorbească despre căsătorie și, deși nu se va angaja niciodată, Elisabeta îl asigura pe Dudley că, dacă ar fi fost să se căsătorească cu un englez, el ar fi fost alesul. Dudley o copleșea pe regină cu daruri personale, cum ar fi un „inel de aur cu o agată ca doi ochi cu sclipiri de rubine”¹⁷. Acest lucru amintea de porecla „Ochi” pe care o primise de la ea. Cu cât deveneau mai dragăstoși, cu atât mai insistente erau zvonurile că erau amanți și că Dudley „o lăsase însărcinată pe regină”¹⁸.

Ce făcea exact cuplul când erau închiși în apartamentele private ale reginei a constituit o sursă de speculații nesfârșite încă de atunci. Problema dacă Elisabeta era într-adevăr Regina Fecioară e la fel de aprig dezbătută acum ca și în secolul al XVI-lea. Adevărul este că, dacă nu ies la lumină mărturii noi, nu vom ști niciodată. Dar chiar dacă Elisabeta s-ar fi bucurat de o anumită intimitate fizică cu favoritul ei, probabilitatea ca ea să fi riscat un act sexual complet este slabă. Elisabeta luptase prea mult pentru tron pentru a fi lipsită de el din cauza descoperirii unei legături nepermise sau, mai rău, a unei sarcini nedorite. Autoritatea ei nu și-ar fi revenit niciodată după un asemenea scandal, mai ales că deja se lupta cu stigmatul ilegitimității. Dacă exista vreo probă sigură că nu era fecioară, ar fi devenit fără valoare pe piața internațională a căsătoriilor. Chiar dacă Elisabeta nu avea nicio intenție să se căsătorească, aprecia necesitatea politică de a menține în joc diverși pețitori străini.

Pe lângă motivele politice și personale întemeiate pentru care Elisabeta nu risca o aventură mai erau și cele practice. După cum ea însăși s-a străduit să sublinieze: „Nu trăiesc într-un colț. O mie de ochi văd tot ce fac”. A reluat acest mesaj către un alt diplomat: „Viața mea este la vedere și am atâtea martori, încât nu pot să înțeleg cum de s-a format o părere atât de proastă despre mine”¹⁹. Ca regină era mereu înconjurată de doamnele și servitorii ei, chiar și când dormea. Prin urmare, era practic imposibil să aibă o aventură secretă. Și chiar dacă doar una sau două dintre doamnele

cele mai de încredere ar fi fost făcute părtașe tainei vreunui păcat sexual, adevărul ar fi ieșit aproape sigur la iveală. Existau puține secrete, dacă exista vreunul, la curtea Tudorilor.

Poate cea mai convingătoare este, totuși, propria mărturie a Elisabetei. În octombrie 1562, ea și anturajul ei locuiau la Hampton Court. În noaptea de 10, regina s-a plâns că nu se simțea bine. A făcut febră mare și, pe măsură ce starea ei continua să se înrăutățească, medicii au confirmat temerile cele mai negre ale tuturor: avea variolă. Era una dintre cele mai periculoase boli ale secolului al XVI-lea și nu se cunoștea vreun leac. Medicina din vremea aceea era neputincioasă împotriva ei, supraviețuirea depinzând doar de noroc. Consiliul a fost atât de sigur că va muri, încât a ținut o întâlnire de urgență pentru a-i stabili succesorul. Regina însăși credea că sfârșitul ei era aproape și a simțit nevoia să-și mărturisească păcatele. Dar în cursul acestei acțiuni, a insistat că nu se întâmplase nimic nepotrivit între ea și Dudley. În această epocă a fricii de Dumnezeu, când oamenii își petreceau viața luptând să își asigure un loc în rai, e puțin probabil ca Elisabeta să își fi riscat mântuirea veșnică spunând o minciună.

Chiar dacă e aproape sigur că Elisabeta a fost o regină virgină, faptul că petrecea atât de mult timp cu Dudley în intimitate a făcut ca zvonurile despre relația lor să nu dispară niciodată. Vrând cu disperare să își împiedice stăpâna să-și distrugă reputația și orice posibilitate de căsătorie, Kat Astley și-a depășit atribuțiile încercând să inițieze negocieri cu regele Eric al XIV-lea al Suediei, unul dintre numeroșii pețitori străini ai Elisabetei. I-a trimis regelui un mesaj printr-un agent al lui William Cecil, asigurându-l solemn că „ea credea că regina nu era legată de niciun om în viață și că nu l-ar vrea pe lordul Robert”²⁰. Când negocierile au început încet-încet să se miște, Kat i-a scris în taină cancelarului suedez, rugându-l să își convingă stăpânul să vină în Anglia, unde va avea succesul asigurat. A susținut că ea „înțelegea mai mult decât se raportează în mod obișnuit”²¹. Scrisoarea a fost interceptată de Cecil, care a ordonat o anchetă imediată și Kat a fost pusă sub arest la domiciliu. Însă Elisabeta știa în sinea ei că bătrâna sa guvernanta acționase în interesul ei și a emis un ordin de grațiere, repunând-o pe Kat în vechea funcție.

Căsătoria propusă cu Eric al Suediei nu s-a concretizat. Refuzul Elisabetei a fost plin de grație, dar grabnic. Pe 25 februarie 1560 a scris o scrisoare plină de regrete, pretinzând că nu-i poate împărtăși sentimentele. Referindu-se la un bilet pe care el i-l trimisese recent, și-a cerut scuze: „Deși ne dăm seama că zelul și dragostea minții voastre pentru noi nu sunt micșorate, suntem în parte îndurerată că nu putem recompensa pe înălțimea voastră serenă cu același fel de afecțiune”. Elisabeta s-a folosit de această scrisoare și pentru a ajuta la potolirea zvonurilor care circulau încă despre o posibilă implicare a ei în moartea soției lui Dudley. „Nu am conceput încă un asemenea sentiment de

afecțiune pentru nimeni”, l-a asigurat ea pe Eric, adăugând: „Nu concepem în inima noastră să luăm un soț”²². Scrisoarea continua în aceeași manieră politicoasă, dar fermă; și deși lăsa puțină îndoială cu privire la sinceritatea refuzului Elisabetei față de regele suedez, a adăugat un post-scriptum pentru a se asigura că el înțelege mesajul. Auzind că plănuise să-i facă o vizită, regina l-a rugat să renunțe, pentru că „de nimic altceva decât de speranțe va avea parte serena voastră înălțime în această privință”²³.

A fost cea mai sinceră, dar și cea mai grabnică respingere a unui pețitor de către Elisabeta. În anii care au urmat a înțeles că e mai bine să îi țină în cursă răspunzând flirturilor și trimițând mesaje romantice, chiar dacă erau pline de „răspunsuri la care nu se putea răspunde”. Dar ideea exprimată față de Eric, că „nu concepem în inima noastră să luăm un soț, ci lăudăm cu tărie o viață de celibat”, era încă la fel de adevărată la sfârșitul domniei ca și la începutul ei.

Între timp, totuși, refuzul deschis al reginei față de regele Eric nu a făcut decât să alimenteze zvonurile despre relația ei cu Robert Dudley. Poate nu a fost decât o încercare de a dovedi că nu are nicio intenție să se căsătorească cu favoritul său faptul că, în 1564, i-a surprins pe toți propunându-l ca pretendent al celei mai mari rivale a ei, Maria, regina scoțienilor.

Maria Stuart era rivala Elisabetei în tot ce era important. Nepoată a Margaretei Tudor, sora lui Henric al VIII-lea, avea o puternică îndreptățire de sânge la tronul Angliei²⁴. Era și catolică, ceea ce întărea și mai mult legitimitatea ei în ochii supușilor – și ai dușmanilor Elisabetei. Cu nouă ani mai tânără decât regina, se presupune că era și mult mai frumoasă. Impetuoasă, pasională și fatal de naivă, domnise întotdeauna cu inima, nu cu capul. Contrastul cu Elisabeta nu putea fi mai mare.

Maria își petrecuse cea mai mare parte a tinereții la curtea Franței, după logodna ei cu delfinul, Francisc. După moartea lui prematură în 1560, s-a reîntors în Scoția pentru a-și începe domnia. Dintr-odată, Elisabeta avea o rivală pentru poziția de cea mai râvnită femeie din Europa. Mai mult, spre deosebire de verișoara sa engleză, Maria nu avea nicio intenție de a rămâne necăsătorită și de a conduce singură țara.

Regina scoțiană era pe deplin conștientă de zvonurile care circulasera despre Elisabeta și Robert Dudley. Când vestea morții lui Amy Robsart a ajuns la urechile Mariei la scurt timp după întoarcerea ei în Scoția, a glumit sarcastic spunând că regina Angliei era gata să se căsătorească cu „grăjdarul ei”, care își omorâse soția pentru a-i face ei loc²⁵.

Probabil în parte pentru a se răzbuna pentru această remarcă, în martie 1564, Elisabeta a propus ca Maria să se gândească la Robert Dudley, acum conte de Leicester, ca posibil soț. A mers și mai departe, sugerând ca toți trei să trăiască împreună la curtea Angliei, în ceea ce un istoric a descris ca un „efectiv *ménage à*

trois”²⁶. Era aceasta o încercare a Elisabetei de a se bucura de plăcerile patului lui Dudley prin intermediul Mariei? E mai probabil să fi fost o insultă studiată. Nu numai că Dudley îi era inferior; în pofida recente sale ridicări la rangul de conte de Leicester, încă nu avea statutul necesar pentru a fi consortul reginei Scoției. Însă a insistat și, recomandându-l pe Dudley ca pretendent al Mariei, s-a referit la el ca la bărbatul „cu care s-ar fi căsătorit ea însăși dacă s-ar fi gândit vreodată să își ia un soț. Dar fiind hotărâtă să își trăiască viața în feciorie, dorea ca regina sora ei să se căsătorească cu el”²⁷.

La început manevra părea că funcționează. Maria i-a răspuns caustic că Elisabeta ar trebui să se ocupe mai întâi de propria căsătorie, având în vedere vârsta ei înaintată. A afirmat că „în ceea ce o privește, amintirea soțului ei răposat [delfinul] era încă prea proaspătă, încât nu se poate gândi la altul” – și a adăugat: „Anii ei nu sunt mulți, însă poate aștepta”²⁸. A început să-i facă jocul Elisabetei, prefăcându-se că îi surâde ideea de a-l lua pe Dudley de soț, mărturisind că „îl place atât de mult” încât era pregătită să îl accepte de soț.

Când Elisabeta a auzit acest lucru, a intrat în panică. Făcuse multe sacrificii pentru a deveni o mare regină, dar ideea ca Dudley să se însoare într-adevăr cu verișoara ei era prea greu de suportat. Dar nu putea recunoaște că întregul plan fusese o farsă – pe care, atunci când ambasadorul Mariei, sir James Melville, a sosit la curte, a continuat-o.

Într-o noapte, „târziu după cină”, Elisabeta l-a invitat pe Melville în dormitorul ei. Pe deplin conștient că doar celor mai intimi curteni și servitori ai reginei li se permitea accesul în acest sanctuar interior, uimit, ambasadorul a acceptat degrabă. Au părăsit împreună încăperile publice ale curții și Melville a urmat-o pe regină în „camerele ei secrete”.

Odată ajunși în dormitorul slab luminat, Elisabeta a deschis un mic birou „unde se găseau diverse mici portrete învelite în hârtie, pe care erau scrise numele cu mâna ei”. Printre ele se găsea portretul lui Dudley. Văzând acest lucru, ambasadorul scoțian, simulând candoarea, a întrebat dacă îl poate împrumuta pentru a-l arăta stăpânei sale, Maria, regina scoțienilor. Renunțând la orice pretenție de diplomatie, Elisabeta a refuzat imediat, „susținând că nu are decât un singur portret al lui”. Observându-l într-un colț al dormitorului pe Dudley, care discuta în șoaptă cu William Cecil, Melville a remarcat viclean că nu ar trebui să se agațe atât de tare de portret, de vreme ce „avea originalul”²⁹.

Redobândindu-și calmul, Elisabeta a căutat printre celelalte obiecte, iar într-un târziu „a luat portretul reginei [Maria] și l-a sărutat”. După aceea i-a arătat lui Melville „un frumos rubin, mare cât o minge de tenis”. Pentru a-i proba sinceritatea, vicleanul ambasador i-a sugerat că „ar trebui să îl trimită pe acesta sau portretul lordului de Leicester, ca semn pentru regină”. Într-o

clipă, Elisabeta i-a răspuns: „Dacă regina i-ar urma sfatul, cu timpul le va dobândi pe amândouă și tot ce avea”. Până atunci însă, a decis că Maria ar trebui să se mulțumească, drept semn, cu un diamant mai mic. După care a încheiat audiența privată și i-a poruncit lui Melville să vină a doua zi la opt dimineața pentru plimbarea ei obișnuită în grădină³⁰.

Faptul că Elisabeta i-a permis, chiar l-a încurajat pe sir James Melville să intre în sanctuarul ei interior era o manevră intenționată. Era ca și când ar fi sperat să îl ademenească încât să cadă în mrejele ei și să își abandoneze stăpâna. În timpul vizitei lui s-a preocupat și mai mult de înfățișarea ei, iar flirturile sale au devenit și mai insistente. „Regina Angliei a spus că are haine de toate felurile”, raporta ambasadorul, „pe care le-a schimbat în fiecare zi cât am stat acolo. Într-o zi a avut haine englezești, în altă zi franțuzești, în altă zi italiene și așa mai departe. M-a întrebat care i se potrivesc cel mai bine. Am spus că cele italiene, ceea ce a bucurat-o”³¹.

Lăsând la o parte chestiunile politice pentru care sir James fusese trimis să discute, Elisabeta l-a chestionat cu privire la fiecare aspect al înfățișării și abilităților Mariei. „A vrut să știe de la mine ce culoare a părului avea o mai bună reputație și care dintre ele două e mai frumoasă”, își amintea. La care Melville a răspuns diplomatic: „Ea era cea mai frumoasă regină din Anglia, iar a mea cea mai frumoasă regină din Scoția”. Nemulțumită, Elisabeta a întrebat care este mai înaltă, convinsă că va fi în avantaj. Când ambasadorul asediat a spus că regina Scoției este mai înaltă, Elisabeta a izbucnit: „Atunci... este prea înaltă, căci eu însumi nu sunt nici prea înaltă, nici prea scundă”.

Hotărâtă să găsească ceva la care să fie mai bună decât verișoara ei, regina s-a orientat asupra abilităților Mariei, despre care era sigură că erau inferioare alor ei. Ea însăși o vânătoare desăvârșită, a vrut să știe ce exerciții fizice făcea regina Scoției. Melville a răspuns că, atunci când el plecase, ea tocmai se întorsese de la o vânătoare în Highlands. Iritată, Elisabeta a încercat o altă cale.

Când a aflat că Maria cânta ocazional la lăută și la virginal, a aranjat ca sir James să se nimerescă acolo, „întâmplător”, exact când ea cânta la virginal „extrem de bine” în camera ei privată. Simulând surpriza la vederea lui, i-a dat o palmă jucăușă și l-a dojenit pentru că i-a invadat intimitatea, „pretextând că nu era obișnuită să cânte în prezența bărbaților”. Apoi, ca și când chiar atunci îi trecuse prin cap, a întrebat indiferent dacă ea sau Maria cânta mai bine. „M-am găsit obligat să îi acord ei lauda”, își amintea Melville, care acum intrase cu totul în joc, recunoscând: „Am auzit o melodie fermecătoare, care m-a atras în cameră, nu știu cum... și eram acum dispus să suport orice pedeapsă pe care maiestatea sa ar fi dorit să mi-o dea pentru ofensa adusă”. Bucuroasă, Elisabeta l-a recompensat ca pe unul dintre câinii ei de

companie. „S-a așezat pe o pernă și eu în genunchi lângă ea; însă ea mi-a dat o pernă chiar cu mâna ei, să o pun sub genunchi; pe care la început am refuzat-o, dar m-a obligat să o iau”. Aparent dându-și doar acum seama că erau singuri, ceea ce era de neconceput pentru un monarh, cu atât mai mult pentru o regină necăsătorită, „a chemat-o pe lady Stafford (o doamnă a dormitorului), care aștepta – și asculta – în camera alăturată”.

Melville s-a săturat curând de această șaradă complicată și a cerut să fie lăsat să se întoarcă în Scoția. Arătându-se jignită, Elisabeta l-a certat pentru că „se plictisise de tovărășia ei mai repede decât ea [de a lui]” și l-a rugat să mai stea două zile pentru a o putea vedea dansând la o reuniune de la curte. Imediat după sfârșitul reprezentației, l-a întrebat dacă „ea sau regina mea dansa mai bine”. Sir James a fost nevoit să recunoască că Maria era mai prejos și în această privință. Mulțumită, Elisabeta l-a lăsat în drumul lui cu promisiunea că o va întâlni pe verișoara ei Maria de îndată ce va fi găsit un loc adecvat. Melville a răspuns că el ar fi bucuros să o „aducă în taină în Scoția cu poștalionul, îmbrăcată ca un paj, deghizată”. Elisabetei păru să-i surâdă ideea, dar a răspuns cu un oftat: „Vai, dacă aș putea!”³².

În anul următor Maria a renunțat la prefăcătoria că s-ar gândi încă la Dudley ca la un posibil soț și s-a măritat cu vărul ei, Henric Stuart, Lord Darnley. A rămas însărcinată curând după aceea și nu a pregetat să se fălească cu fertilitatea ei: în aprilie 1556 i-a trimis o scrisoare Elisabetei, cerându-și scuze pentru scrisul de mână, care pretindea că se datorează sarcinii ei „în luna a șaptea”³³. În realitate, scrisul de mână al Mariei fusese întotdeauna neîngrijit, așa că folosirea sarcinii ca scuză urmărea aproape sigur să provoace gelozia verișoarei sale.

Cât de mare a fost mândria Mariei când a născut un urmaș de sex masculin! Își îndeplinise datoria ca femeie și ca regină. În ochii multor contemporani, Elisabeta eșuase pe ambele planuri. „Regina scoțienilor este mama unui fiu frumos, în timp ce ea era doar o tulpină stearpă”, se spune că s-a plâns Elisabeta la aflarea veștii. Această relatare a lui Melville nu este confirmată de nicio altă sursă. Într-adevăr, trimisul lui Filip al II-lea a raportat că „regina părea foarte bucuroasă pentru nașterea copilului”³⁴.

Însă Elisabeta nu putea simți altceva decât un profund resentiment – atât personal, cât și politic – la aflarea veștii că cea mai mare rivală a ei a dat naștere unui fiu. În vârstă de 33 de ani și fără nicio perspectivă de căsătorie sau de a zămisli un urmaș, Elisabeta era tot mai geloasă pe verișoara ei mai tânără și mai frumoasă, care era deja la al doilea soț și își dovedise fertilitatea rămânând însărcinată aproape imediat după căsătorie. Maria cedase dorințelor ei și fusese răsplătită pentru asta. În schimb, Elisabeta își sacrificase dragostea față de Robert Dudley în interesul coroanei sale și fusese răsplătită cu ostilitate neîntreruptă atât în interiorul, cât și în afara regatului, precum și cu

amenințarea permanentă a unei invazii din partea unui potentat catolic.

Neabătut, Robert Dudley își întea campania de convingere a stăpânei sale regale să se căsătorească cu el. În Ziua de Sânziene a anului 1565 dăduse o petrecere pe Tamisa în cinstea reginei și se asigurase că împărțeau o barjă. Discuția s-a oprit repede la căsătorie și, observând un episcop pe o barcă apropiată, a sugerat într-o doară ca acesta să îi căsătorească pe loc, chiar în clipa aceea.

Cu toate acestea, în același timp Dudley începuse să flirteze cu una dintre doamnele apropiate ale Elisabetei. Descrisă ca fiind una dintre cele mai frumoase femei de la curte, Lettice Knollys avea părul roșcat, pielea albă și fină și buze pronunțate. Era rudă cu Elisabeta (care era cu zece ani mai în vârstă decât ea), fiind strănepoata mamei acesteia, Anne Boleyn, și profita de acest fapt pentru a nu arăta stăpânei respectul cuvenit. Ceea ce a stârnit disprețul Elisabetei, care a considerat-o rivală pe Lettice încă din primele zile după ce s-au cunoscut.

În ciuda faptului că era deja căsătorită cu Walter Devereux, conte de Essex, Lettice era atrasă de favoritul reginei și îi încuraja atențiile. Nu a încercat să-i ascundă acest lucru stăpânei sale: într-adevăr, având în vedere caracterul ei, e posibil să se fi lăudat cu el. Elisabeta a fost cuprinsă de un atac de furie și l-a muștrat pe Dudley pentru lipsa de loialitate. Ca atare, acesta s-a distanțat de Lettice – pentru moment, cel puțin. Câțiva ani mai târziu, totuși, a început o relație nepermisă cu o altă doamnă a reginei, Douglas Sheffield, o frumoasă tânără văduvă. Aceasta s-a îndrăgostit nebunește de el și l-a implorat să o ia de soție. Însă Dudley a refuzat și i-a spus lui Douglas, în termeni fără echivoc, că, „dacă mă însor, sunt sigur că nu voi mai avea bunăvoința [reginei]”.

Deși Dudley refuza să renunțe la speranța că într-o zi o va convinge pe regină să se căsătorească cu el, consilierii și supușii acesteia începeau să își dea seama că, în ciuda tuturor vorbelor ei frumoase, regina nu intenționa să își ia vreun soț. Într-o epocă în care căsătoria era ambiția primară – chiar singura – a unei femei, acest lucru a fost de-a dreptul consternant pentru contemporanii ei. Nu după mult timp au început să speculeze că reticența Elisabetei avea la bază o cauză fizică.

Sănătatea sexuală a Elisabetei fusese o problemă de interes diplomatic încă din primele zile ale prunciei. Copil fiind, fusese înfățișată „foarte neîmbrăcată” ambasadurilor franceze pentru a dovedi că nu există niciun impediment pentru logodna ei cu al treilea fiu al lui Francisc I, Charles, duce d'Angoulême. Acum, că era regină, chestiunea fertilității sale a devenit o problemă și mai importantă, căci siguranța regatului se baza pe capacitatea ei de a produce un urmaș pentru perpetuarea dinastiei Tudor. De aceea, inamicii ei au profitat de zvonurile că ar exista un impediment fizic ce ar împiedica-o să rămână însărcinată. Atât de răspândite

erau acestea, încât toți pretendenții Elisabetei au efectuat anchete atente și discrete asupra sănătății sale ginecologice. Nu după mult timp, funcțiile cele mai intime ale corpului reginei deveniseră o chestiune de intense dezbateri publice.

Unul dintre primii diplomați care s-au îndoit de capacitatea reginei de a rămâne însărcinată a fost sir James Melville. Imediat după urcarea pe tron a Elisabetei, i s-a cerut să ducă o propunere de căsătorie din partea ducelui de Casimir, fiul electorului palatin. Însă a refuzat însărcinarea, spunând: „Am motiv să presupun că nu se va căsători niciodată, din cauza unei povești pe care mi-a spus-o una dintre doamnele ei de onoare... știind că nu poate avea copii, nu se va supune niciodată unui bărbat”³⁵.

Emisarul lui Filip al II-lea, De Feria, s-a grăbit să confirme acest lucru. În aprilie 1559 afirma: „Dacă spionii mei nu mă mint, și cred că nu o fac, dintr-un anumit motiv pe care mi l-au dezvăluit recent, cred că nu va rămâne însărcinată”³⁶. Succesorul său, De Quadra, a reluat subiectul doi ani mai târziu, susținând: „Părerea des întâlnită, confirmată de unii medici, este că această femeie nu e sănătoasă și se crede că nu va avea copii”³⁷. E posibil ca acest lucru să fi avut la bază opinia dr. Huick, despre care se spunea că a sfătuit-o pe regină să evite căsătoria și nașterea din cauza „infirmității sale femeiești”. Această afirmație este relatată de primul biograf al Elisabetei, William Camden, care a adăugat că existau niște „cauze ascunse, de multe ori fixate în mintea ei, care o speriau îngrozitor de măritiș”³⁸. Dar această relatare e scrisă după aproape o jumătate de secol, Camden fiind doar un copil atunci când era discutată problema fertilității reginei.

Orice semn al oricărei probleme fizice era acaparat de zvonurile de la curte. În iunie 1559, un agent venețian relatea: „Maiestății sale i s-a luat sânge dintr-un picior și dintr-o mână, dar nu se știe care este afecțiunea ei”, adăugând criptic: „Mulți spun lucruri pe care nu ar trebui să îndrăznesc să le scriu, dar spun că la sosirea la Greenwich era cât se poate de veselă”³⁹. Speculația era că reginei i se luase sânge pentru a corecta dezechilibrul din trupul ei cauzat de lipsa menstruațiilor. Ca și sora ei vitregă Maria, Elisabeta a suferit de cicluri neregulate sau absente aproape toată viața ei. Contemporanii s-au grăbit să atribuie acest lucru virginității sale. Medicii erau de părere că sexul viguros era leacul cel mai eficient pentru toate problemele menstruale.

Ciclurile menstruale ale reginei au devenit repede un subiect aprig dezbătut de trimișii străini. „Nu a avut niciodată purgarea corespunzătoare tuturor femeilor”, observa nunțul papal din Franța⁴⁰. În goana după informații, cei mai apropiați servitori intimi ai Elisabetei au devenit ținta unor presiuni intense și chiar a mitelor. Filip al II-lea a poruncit unuia dintre emisarii săi să o plătească pe spălătoreasa Elisabetei în schimbul unor detalii despre ciclul ei menstrual, considerând că, îndeplinind sarcina de

a spăla hainele intime și cearșafurile reginei, era cea mai în măsură să știe lucrul ăsta.

De fapt, se știe foarte puțin despre cum făceau față femeile menstruației în epoca Tudorilor. Probabil deloc surprinzător, nu a fost considerat un subiect pentru conversație deschisă sau pentru o dezbatere liberă. Cu toate acestea, unele referiri sugerează că femeile purtau bucăți de pânză fixate cu o curea și că foloseau chiar și o formă de tampon. Manualele medicale din secolul al XVII-lea pomenesc „pesare” din lână, pânză de in sau mătase. Femeile erau instruite să se asigure că un fir era atașat de un capăt al pesarului pe care îl foloseau pentru a putea fi scos cu ușurință. Totuși, asemenea instrumente nu erau folosite de o fecioară din cauza riscului de a rupe himenul, ceea ce ar fi pus la îndoială castitatea femeii. Registrele reginei Elisabeta enumeră duzini de „cârpe lungi sau scurte... de cea mai bună olandă”. Avea, de asemenea, „centuri de mătase neagră... prevăzută cu cataramă, agrafe și ochiuri îmbrăcate în mătase”, probabil centura pentru fixarea bucăților de pânză⁴¹.

Spălătoreasa era una dintre cele mai de încredere servitoare de la curte – și odată ce o femeie se dovedise vrednică, era păstrată cât se putea de mult. De aceea a avut Elisabeta doar două spălătorese pe parcursul îndelungatei sale domnii: Elizabeth Smith (sau Smithson), de la încoronare până în 1576, și după aceea Anne Twiste. Ambele femei au fost recompensate cu daruri din partea reginei pentru serviciul lor devotat⁴². De asemenea, li s-au dat bani pentru a acoperi costul unui cal și al unei căruțe ca să poată rămâne aproape de stăpâna lor și să o însoțească oriunde mergea.

Având în vedere că Filip s-a gândit serios la Elisabeta ca posibilă mireasă doar în primii ani ai domniei sale, e aproape sigur că spălătoreasa pe care a abordat-o a fost Elizabeth Smith. Totuși, ea nu a divulgat niciun detaliu, afirmând doar că stăpâna ei funcționa normal ca femeie – și asta probabil cu aprobarea reginei. Aparent, regele spaniol a fost mulțumit, căci pentru o vreme a continuat să o considere pe Elisabeta drept posibilă soție. Doar când a devenit clar că era numai unul dintre mai mulți pioni în jocul ei legat de căsătorie s-a transformat din pețitor în inamic.

Și celelalte mari puteri ale Europei se interesau îndeaproape de sănătatea reproductivă a reginei. În 1566, ambasadorul francez, de la Forêt, l-a chestionat pe unul dintre medicii Elisabetei pentru a stabili dacă stăpâna lui ar fi o soție potrivită pentru tânărul rege francez Carol al IX-lea. Răspunsul medicului a fost fără echivoc: „Regele vostru are 17 ani, iar regina doar 32... Dacă regele se căsătorește cu ea, voi susține că va avea zece copii, căci nimeni nu-i știe temperamentul mai bine decât mine”⁴³.

Scriind după moartea reginei, poetul și dramaturgul Ben Jonson afirma că Elisabeta „avea asupra ei o membrană care o făcea incapabilă să fie cu un bărbat”; și susținea că „La venirea lui Monsieur [ducele de Anjou] era un chirurg francez care a luat-o în

mână pentru a o tăia, însă a fost cuprinsă de frică”⁴⁴. Chiar dacă nu există vreo mărturie contemporană care să confirme acest lucru, zvonul este și astăzi perpetuat, în timp ce unii istorici susțin că Elisabeta fie avea un himen anormal de gros, fie suferea de vaginism, o afecțiune care face penetrarea sexuală foarte dureroasă.

Împinși de dorința de a-i găsi un soț străin reginei lor, miniștrii săi se străduiau să sublinieze că regina avea „statura cea mai mare și potrivită pentru femeile bine alcătuite... și una căreia, pentru toți bărbații care o văd, natura nu îi poate modifica forma în niciun fel pentru a o face mai potrivită conceperii și purtării de prunci fără pericole”. Oricât de ostilă era ideii de căsătorie, Elisabeta nu suferea nicio aluzie cum că nu ar fi un exemplar perfect al feminității și declara făloasă: „Am un corp fără pereche”⁴⁵.

Una dintre cele mai fantastice teorii care vor să explice de ce Elisabeta nu s-a căsătorit niciodată este aceea că de fapt era bărbat. Povestea spune că în 1542 viitoarea Elisabeta I (pe atunci în vârstă de nouă ani) a fost trimisă la Overcourt House, în pitorescul sat Cotswold din Bisley, din cauza ciumei care făcea ravagii în Londra. În timp ce era acolo, s-a îmbolnăvit grav și a murit. Știind că Henric al VIII-lea era pe drum să își viziteze fiica, se spune că guvernanta cuprinsă de panică (probabil Kat Astley) a căutat zadarnic în tot satul o fată care să semene suficient de mult cu Elisabeta pentru a-l păcăli pe rege. Singurul copil cu vârsta și tenul potrivit a fost un băiat, așa că, disperată, Kat l-a îmbrăcat cu hainele prințesei și înșelăciunea a fost desăvârșită.

Teoria puțin probabilă a fost emisă prima dată de Thomas Keble, vicar în Bisley în perioada 1827-1873. Keble a menționat că în timpul renovărilor de la Overcourt descoperise un vechi coșciug de piatră ce conținea scheletul unei fete de aproximativ nouă ani, îmbrăcată cu haine din vremea Tudorilor. Povestea a ajuns să facă parte din folclorul local, dar a devenit larg cunoscută în 1910, când a fost inserată de Bram Stoker, creatorul lui Dracula, în cartea sa *Famous Impostors*. Adepții teoriilor conspiraționiste au profitat de ea pentru a explica de ce așa-numita Regină Fecioară a refuzat să se căsătorească și să aibă copii. O remarcă a fiului lui William Cecil, Robert, că Elisabeta era „mai mult bărbat și, ce-i drept, uneori mai puțin femeie” a fost scoasă din context pentru a da greutate afirmației⁴⁶.

Totuși, pentru fiecare relatare despre infertilitatea sau defectele fizice ale Elisabetei există altele care afirmă că se culca regulat cu bărbații de la curte și că avea câțiva bastarzi cu ei. Printre zvonurile despre păcatele sexuale ale reginei era unul răspândit de o văduvă pe nume Dionisia Deryck, care susținea că regina „a avut deja la fel de mulți copii ca și mine” – deși a recunoscut că doar doi dintre ei au apucat vârsta adultă. Chiar și Ben Jonson, care susținea că Elisabeta „nu era capabilă să fie cu

un bărbat”, a adăugat că „încercase mulți”. Sir James Melville, care o știa bine pe Elisabeta, nu era mai puțin contradictoriu. Stârnind zvonuri despre infertilitatea reginei Angliei la începutul domniei acesteia, s-a lăudat că încercase să o sperie în privința nașterii povestindu-i cât de dureros fusese travaliul Mariei, regina scoțienilor. Dacă credea cu adevărat că e stearpă, nu ar fi avut nevoie să facă acest lucru.

E interesant de renunțat la zvonuri și contrazvonuri și de examinat dovezile existente despre starea ginecologică a Elisabetei. Examinările medicale întreprinse ca parte a diferitelor negocieri de căsătorie au confirmat aproape toate că regina era perfect sănătoasă și nimic nu o împiedica să rămână însărcinată. Mărturia spălătoresei sale confirmă acest lucru. Totuși, este de asemenea sigur că Elisabeta prezenta câteva simptome care sugerează că ar fi putut avea dificultăți în a concepe sau a naște. Unul dintre ele era neregularitatea ciclului, prezentă și la sora ei vitregă Maria, la a cărei dezastruoasă istorie obstetrică fusese martor direct. Se poate ca amenoreea Elisabetei să se fi datorat faptului că mânca puțin și deseori era descrisă ca fiind „foarte slabă”. De asemenea, era neobișnuit de palidă – „culoarea unui cadavru”, conform unei relatări –, ceea ce sugerează că ar fi putut fi anemică. Deși Elisabetei îi plăcea să se mândrească cu vigoarea ei fizică, suferea regulat de crize de stomac. „Maiestatea sa [a avut] dintr-odată durere la stomac”, relatează William Cecil într-o asemenea ocazie, „și la fel de brusc s-a liniștit cu o vărsătură”⁴⁷.

Comentatori recenți au speculat că e posibil ca regina să fi suferit de sindrom de insensibilitate la androgeni⁴⁸. Victimele acestei afecțiuni se nasc cu cromozomi XY masculini, dar se dezvoltă la exterior ca femei, din pricina neputinței corpului de a produce hormoni sexuali bărbătești. În funcție de severitatea simptomelor, organele reproducătoare feminine pot fi afectate sau absente în întregime, făcând actul sexual dificil sau imposibil. Femeile cu asemenea afecțiuni, ca amanta și soția ulterioară a lui Eduard al VIII-lea, Wallis Simpson, au tendința să fie înalte și vioaie cu „personalități stridente”, din cauza predominării testosteronului în corpurile lor.

Cu siguranță Elisabeta se conforma acestei descrieri exterioare: era neobișnuit de înaltă pentru o femeie și era foarte slabă și cu sânii mici. De asemenea, avea un comportament mai direct și mai multă energie și vigoare decât se găseau de obicei la o femeie. O călăreață neobosită, putea șoiări ore întregi, mult după retragerea servitoarelor ei, epuizate. Spre deosebire de multe femei care urmăreau vânatul, ea trăgea cu arcul și călărea și nu se dădea în lături să taie gâtul vreunei căprioare sau vreunui cerb încolțit. Ambasadorul francez relatează în 1575 că regina omorâse „șase ciute” cu arbaleta ei.

Chiar și la vârste înaintate, Elisabeta se bucura încă de plimbări vioaie în grădinile palatelor, în timp ce majoritatea

însoțitoarelor sale mai tinere se străduiau să țină pasul. Se spunea că preferă pașii masculini ai galiardei, un dans popular din vremea aceea, deoarece includeau și sărituri atletice. Era deseori gălăgioasă și când era amuzată râdea la fel de zgomotos ca un bărbat, iar alteori trecea vijelios prin apartamente, pălmuind și lovind doamnele din suită⁴⁹.

Cunoștințele medicale ale secolului al XVI-lea susțineau că „asemenea [femei] care sunt robuste și de o constituție masculină” e foarte probabil să fie sterile⁵⁰. Și totuși, în afară de mărturia dubioasă a lui Ben Jonson nu există vreo dovadă că Elisabeta suferea de vreunul din simptomele interne ale sindromului de insensibilitate la androgeni. E drept, chiar și cele exterioare puteau fi mai degrabă rezultatul geneticii decât al sindromului. Tatăl ei fusese foarte înalt, iar mama ei avusese o constituție slabă și sâni mici. Henric avea și aceeași energie neobosită și atât el, cât și Anne Boleyn erau remarcabili prin personalitățile lor extrem de stridente. Oricât de interesantă este teoria, poate fi cel mult considerată speculativă.

Dacă, în calitate de cel mai cunoscut suveran necăsătorit al lumii, Elisabeta nu putea eluda zvonurile despre viața sa intimă, avea întotdeauna grijă să definească parametrii relațiilor ei cu bărbații care o înconjurau la curte. Edward Dyer l-a avertizat pe unul dintre cei mai mari admiratori ai ei, sir Christopher Hatton: „Înainte de toate trebuie să te gândești cu cine ai de-a face și ce suntem noi pentru ea, căci, deși ea se preocupă foarte mult de sexul ei ca femeie, să nu uităm totuși locul ei și caracterul acestuia ca suverană a noastră”⁵¹. Acest lucru era exact ce intenționase Elisabeta: putea flirta cu curtenii ei cât de mult voia, dar ei nu trebuiau niciodată să ia acest lucru ca un pretext de a-i nesocoti supremația ca regină.

Flirturile Elisabetei probabil nu au fost decât niște roluri, dar cu toate acestea ea cerea fidelitate absolută, atât emoțională, cât și politică, de la curtenii ei bărbați și nu accepta niciun concurent pentru sentimentele lor. După cum a observat un comentator recent: „Nu putea exista decât o singură matcă în stup”⁵². Favoritul ei, Robert Dudley, avea să afle acest lucru pe pielea lui.

Capitolul 13

„Rareori consumă în fața străinilor”

Curtea Elisabetei prezenta un contrast dramatic cu cea a surorii sale. „Duce o viață de splendoare și petrecere cum cu greu se poate închipui”, relata trimisul venețian cu dezaprobare evidentă, „și își ocupă o mare parte a timpului cu baluri, ospete, vânătoare și alte asemenea distracții cu cel mai mare fast posibil”¹. Un alt vizitator străin confirma: „Sunt porniți să se distreze și să danseze până după miezul nopții”².

Ca și tatăl ei, Henric al VIII-lea, Elisabeta avea un dar natural pentru relațiile publice și cunoștea foarte bine importanța politică de a aranja o etalare evidentă a bogăției și splendorii la curtea ei. Și în timp ce comentatorii ostili defăimau „frivolitățile” și „desfrâul”, realitatea era că toată această etalare a unei curți aparent decadente era atent controlată de Elisabeta. A stabilit repede o etichetă și un ritual de ceremonie stricte, de la care niciun curtean nu avea voie să se abată. Mereu atentă cu reputația de tânără regină necăsătorită, era hotărâtă să se asigure că veselie nu se transforma în beție, iar flirturile în păcate sexuale. „Curtea reginei Elisabeta era veselă, cuviincioasă și minunată”, remarcă un observator ager³.

Când Elisabeta a ajuns pe tron, Tudorii aveau deja o structură bine stabilită pentru fiecare dintre palatele lor. Aranjamentul camerelor se făcea în funcție de persoanele lor publice sau private, iar noua regină a avut grijă să păstreze acest lucru. Dincolo de principalele camere publice, și anume galeria, sala mare și marea cameră, se afla suita de camere private ale reginei. Cu cât reușea un curtean să pătrundă mai departe în ele, cu atât era mai important.

Prima era Camera de Prezență, care era plină de supuși ambițioși care sperau să câștige o audiență la regină. Pentru a ajunge acolo, timp de luni de zile scriau scrisori, trimiteau daruri sau ofereau mită, dar nici așa nu aveau garanția unei audiențe. Apoi era Camera Privată, unde regina lua masa și își petrecea orele libere. Doar membrii cu cele mai înalte ranguri de la curte erau acceptați. Printre aceștia se numărau consilierii privați, ambasadorii sau cei față de care avea o „bunăvoință extraordinară”. Spre sfârșitul domniei, favoritul decăzut, contele de Essex, se plângea că, deși primise „acces” în Camera de Prezență, îi fusese refuzat „accesul apropiat” – cu alte cuvinte, în Camera Privată⁴. Mai exista totuși un sanctuar și mai exclusivist,

dormitorul reginei, de la care porneau alte câteva camere private. Era extrem de rar ca un bărbat de la curte să fie primit, pentru că aici se refugia Elisabeta de agitația și zarva de la curte.

O relatare a lui André Hurault, Sieur de Maisse, ambasadorul lui Henric al IV-lea, despre vizita sa la curtea Elisabetei include o descriere atrăgătoare a înaintării lui din Camera de Prezență prin galeria privată și, în cele din urmă, în camera privată.

Lordul șambelan, care se ocupa de reședința reginei... a venit să mă caute unde eram așezat. M-a condus, de-a lungul unui pasaj întunecat, într-o încăpere pe care ei o numesc cameră privată, în capul căreia se afla regina așezată pe un scaun jos, singură și retrasă din mijlocul lorzilor și doamnelor care erau acolo, ei într-o parte și ea în altă parte. După ce am făcut reverența la intrarea în cameră, s-a ridicat și a făcut cinci sau șase pași spre mine, aproape de mijlocul camerei... S-a scuzat că o găsisem în ținuta de noapte și a început să-i critice pe cei din consiliul ei care erau de față, spunând: „Ce vor zice acești domni – vorbind despre cei care mă însoțeau – să mă vadă îmbrăcată în hainele astea? Sunt foarte deranjată că mă văd în starea aceasta”⁵.

Relatarea lui De Maisse surprinde corespunzător natura formală, dar intimă a audiențelor pe care Elisabeta le ținea în camera privată. A fost unul dintre puținii privilegiați căruia i s-a permis să intre în acest sanctuar interior. Majoritatea vizitatorilor la curte puteau spera doar să o privească pe regină în Camera de Prezență. Unul dintre aceștia a fost un turist elvețian pe nume Thomas Platter, un turist din Germania care primise o audiență la regină la Nonsuch mai târziu în timpul domniei sale și care a fost peste măsură de copleșit de experiență.

Am fost duși în Camera de Prezență, unde am fost așezați mult în față, pentru a o vedea mai bine pe regină. Acest apartament, ca și cele care duceau la el, era decorat cu tapiserii fine, iar pe podea fuseseră presărate paie sau fân; doar când regina se pregătea să vină și să se așeze pe scaunul ei au fost puse covoare din țesătură turcească. După ce am așteptat ceva timp aici, cândva între 12 și 1, niște bărbați cu toiege albe au intrat dintr-o cameră interioară, iar după ei o serie de lorzi de rang înalt urmați de regină, singură, fără escortă, foarte dreaptă încă, și s-a așezat în Camera de Prezență pe un scaun acoperit cu damasc roșu și perne brodate cu fir de aur, și atât de jos era scaunul că pernele aproape stăteau pe jos și deasupra era un baldachin, fixat de tavan cu numeroase ornamente⁶.

Deși Elisabeta semăna în multe privințe cu tatăl ei, nu avea pasiunea lui de a construi. Mai mult folosea și înfrumuseța peste măsură palatele pe care le moștenise. Palatul ei preferat era Richmond, unde își petrecea majoritatea verilor. Datorită sistemului complex de încălzire, îi plăcea să se retragă acolo și iarna, iar când vorbea despre el îi spunea cu afecțiune „cutia mea

caldă”. Palatul avea și o „baie cu aburi” moștenită de la tatăl Elisabetei, precum și prototipul unui closet cu apă. Acesta din urmă era invenția finului ei, sir John Harington: ducea deșeurile departe, în loc să le lase să cadă într-o groapă dedesubt, așa că era mai igienic și mai puțin mirositor decât tradiționalul scaun de toaletă. Aveau să treacă mulți ani până când și restul curții avea să se bucure de acest lux. La Richmond, regina a dat frâu liber gustului ei pentru decorații fantastice și somptuoase. Printre multele elemente decorative, a comandat un pat în formă de corabie cu „perdele ca apa verde a mării” și cuverturi și un baldachin de nuanță crem⁷.

Mai departe în amonte se afla Hampton Court, „cel mai splendid și magnific palat regal din câte se găsesc în Anglia – sau, mai bine, în orice alt regal”, spunea un vizitator străin⁸. Apartamentul în care îi plăcea Elisabetei să stea cu mare pompă era decorat cu tapiserii ornamentate cu fir de aur, perle și pietre prețioase, în timp ce tronul era bătut cu „foarte mari diamante, rubine, safire și altele asemănătoare, care strălucesc printre alte pietre prețioase și perle ca soarele între stele”⁹. Nu e de mirare că a ajuns să fie cunoscut sub numele de „Camera Paradisului”.

La Hampton Court Elisabeta păstra un mare număr de piese de mobilier din vremea tatălui ei, inclusiv patul lui de călătorie, „un pat foarte costisitor pe care l-au lucrat chiar mama reginei și doamnele ei”, „un pat în care s-a născut fratele reginei”¹⁰. Biblioteca particulară a reginei era bine aprovizionată cu cărți despre diferite subiecte, precum și cu un număr de diverse bunuri personale, printre care un toiag de mers făcut din corn de narval, un recipient în formă de om pentru piepteni și o cupă din corn despre care se spunea că se sparge în contact cu o otrăvă.

Grădina privată, în care Elisabeta cobora pe o scară ce pornea din galeria privată, era decorată cu coloane acoperite de fiare heraldice pictate în culori strălucitoare și nu mai puțin de douăzeci de cadrane solare. Reginei îi plăcea foarte mult grădina și l-a însărcinat pe francezul John Markye să facă niște îmbunătățiri, înlocuind numeroasele compartimente cu diviziuni mai mari în care emblemele ei erau desenate din pietriș colorat. De asemenea, a poruncit ca ferestrele ce dădeau spre zona iazurilor din sudul palatului să fie acoperite ca să se poată „plimba în taină la orice oră și oricând fără să se uite nimeni la ea”¹¹.

În majoritatea celorlalte palate, regina avea o grădină particulară pentru uzul personal, la care se putea ajunge din apartamentele private. Construcția tipică era o grădină închisă de ziduri de cărămidă și de formă dreptunghiulară, împărțită în răzoare înălțate înconjurate cu garduri vopsite în culorile Tudorilor, verde și alb. Fiecare răzor era plin cu ierburi și mirodenii frumos mirositoare, iar între ele erau „frumoase poteci ce apar din iarbă... înconjurate de plante în formă de scaune”. În grădină erau răspândite coloane înalte „sculptate cu diverse picturi

frumoase; și diferite animale sculptate în lemn, cu coarne aurite... așezate în vârful coloanelor, alături de steaguri purtând blazoanele reginei”¹².

În ciuda desfătărilor oferite la Hampton Court și a faptului că fusese palatul preferat al tatălui ei, Elisabetei nu îi plăcea în mod deosebit și nu a prea stat acolo în timpul lungii ei domnii. Probabil nu l-a iertat niciodată pentru că a fost locul unde era să moară la începutul domniei. În plus, prefera intimitatea mai ușor de găsit la Richmond sau, mai spre vest, la Windsor. Acesta din urmă dispunea de un splendid dormitor regal plin de comori, cum ar fi o pasăre a paradisului colorată „parțial în galben” și „o frumoasă pernă brodată făcută de Elisabeta însăși din mătase roșie și albă”¹³. Există un mare apartament plin de paturi regale deținute de predecesorii ei, care erau încă păstrate *in situ* la sfârșitul domniei sale. Dacă Elisabeta a păstrat aceste paturi din motive sentimentale sau din cumpănă nu se știe.

Sala de baie de la Windsor a reginei avea apă curentă, iar pereții și tavanele erau acoperite cu oglinzi. Deși oglinzile fuseseră mult timp un lux neprețuit, au fost importate în număr mult mai mare în timpul domniei Elisabetei. Ca și oglinzile complexe care ornau dormitorul reginei și cele ale doamnelor de rang înalt, moda oglinzilor de buzunar sau a celor atașate de centură sau de cingătoare permitea chiar și celor mai vanitoase doamne de la curte să își verifice chipul ori de câte ori doreau.

Greenwich era un alt palat pe care Elisabeta îl moștenise de la predecesorii ei, deși nu a petrecut aici o perioadă considerabilă. Totuși, puținele referiri la palat din timpul domniei sale sugerează aceeași somptuozitate care predomina și la celelalte palate. Inventarul camerei private de luat masa de la palat cuprinde și o față de masă făcută din pene de păsări cusute laolaltă.

La Whitehall, reședința de bază din inima Londrei, regina avea echivalentul din epoca Tudorilor al unei saune, încălzită de o sobă din teracotă. Mai exista și o sală de baie decorată splendid, orientată spre sud, spre livadă, și care era încălzită în perioadele lungi cu soare. În afară de o cadă mare, conținea și o compoziție elaborată la care „apa curgea din cochilii de scoici și diferite tipuri de roci”. Procesul de îngrijire era cât se poate de luxos și antrenant la Whitehall. Lângă sala de baie era o cameră cu o orgă „la care doi oameni puteau cânta duete, precum și un cufăr mare acoperit cu mătase și un ceas care anunță ora prin bătăi de clopot”¹⁴.

Învecinată cu această cameră era biblioteca personală a reginei. Luxul continua în dormitorul ei, care avea vedere spre Tamisa și era somptuos decorat cu un tavan de aur și cu draperii scumpe. Patul era „alcătuit în mod ingenios din lemne de diferite culori cu cuverturi din mătase, catifea și broderii din aur și argint”. Odată cu trecerea timpului, paturile Elisabetei au devenit și mai somptuoase. În 1581 i-a fost dăruit un cadru de pat din lemn de nuc frumos sculptat. Decorat cu țesătură din fir de argint și catifea

tivită cu aur venețian, argint și mătase, căpătâiul patului era realizat din satin roșu țesut la Bruges și împodobit cu șase pene de struț ce străluceau datorită paietelor de aur.

De asemenea, în dormitorul Elisabetei de la Whitehall era „o masă acoperită cu argint și un scaun realizat în întregime din perne”¹⁵. Chiar și curtenii de rang înalt stăteau de obicei pe perne așezate pe podelele palatelor regale. De Maisse a descris o vizită la curte, când a fost escortat în Camera de Prezență, „unde era o pernă pregătită pentru mine”, și a fost nevoit să șadă pe ea ceva timp cât a așteptat sosirea reginei¹⁶. Un tablou al Elisabetei primind o delegație de emisari olandezi le înfățișează pe doamnele ei de onoare sprijinite de perne. Singura piesă de mobilier din încăperea era tronul regal, așa încât ceilalți prezenți în încăperea stăteau în picioare. Asemenea camere mobilate sumar sunt tipice pentru epoca Tudorilor, înainte ca revoluția industrială să asigure mobilă în producție de masă și, prin urmare, ieftină.

Camera privată de la Whitehall era dominată de un tablou enorm al lui Holbein cu dinastia Tudor, dominat de persoana tatălui Elisabetei. Pe lângă dragostea ei pentru artele decorative, voia ca persoanele care intrau în sanctuarul interior să fie întâmpinate cu un element care să le amintească de descendența sa. Galeria privată, care făcea legătura dintre suita apartamentelor private ale Elisabetei și Camera de Prezență, se făcea cu un tavan „lucrat minunat în piatră cu aur” și pereți casetați pictați cu „o mie de chipuri frumoase”¹⁷. Dacă ar fi vrut (și dacă ar fi fost cu putință), ar fi putut petrece zile în șir în suita de camere și grădini private de la Whitehall, cu distracții din plin, fără să se mai aventureze în curtea publică.

Mai târziu în timpul domniei, Elisabeta a cumpărat palatul Nonsuch, construit de tatăl ei în ultimul deceniu al domniei sale și vândut ulterior unui proprietar particular. Acest palat de basm, cu turnuri octogonale, horoscopuri aurite și fântâni de marmură albă, era mediul perfect pentru gusturile ei tot mai extravagante. A împodobit luxos camerele private cu draperii din „damasc roșu cu broderii de aur”, covoare „lucrate cu nod turcesc” și grămezi de perne de mătase și catifea gata să cadă. Mai era și o masă „lucrată în piatră” în care erau încastrate patru recipiente din care curgeau vin alb și roșu, bere și apă când regina locuia acolo. Grădinile sale private de la Nonsuch erau considerate „cele mai frumoase din toată Anglia”. Ele îi ofereau Elisabetei un tărâm tainic de basm cu arbuști în formă de animale, pelicani de marmură, nimfe și zeițe albe ca zăpada și o grotă sub pământ. Ca un semn al anilor înaintați ai reginei, exista și o platformă de pe care, „fie șezând, fie stând în picioare, regina trage cu arma după cerbi”¹⁸.

Toate palatele regale din Londra erau construite în apropiere de Tamisa, deplasarea pe apă fiind mult mai convenabilă decât cea terestră. Dezavantajul îl constituiau „mirosurile otrăvitoare” ale fluviului, care puteau deveni foarte înțepătoare, mai ales vara.

Elisabeta era deosebit de sensibilă la mirosurile neplăcute – odată l-a întâmpinat pe un gentilom care s-a prezentat la curte cu cuvintele: „Ptiu, omule, îți put cizmele!”¹⁹. De aceea a poruncit să se ardă uleiuri parfumate în barja regală pentru a face mai plăcute călătoriile frecvente de-a lungul apei. Mulțumită eforturilor unor aventurieri ca sir Walter Raleigh, curtea era aprovizionată în mod regulat cu mirodenii exotice, ceea ce însemna că uleiul de trandafir nu mai era principala aromă. Amestecuri amelițitoare de mosc, zibetă și ambră cenușie pluteau prin camerele reginei și dincolo de ele, în galeriile publice. Și pe podelele camerelor ei și ale curtenilor de rang înalt se presărau ierburi frumos mirositoare. Crețușca era preferată în mod deosebit de Elisabeta, iar John Gerard, un botanist din vremea aceea, era de acord că „frunzele întrec cu mult celelalte ierburi ce se presară pentru pavoizarea caselor, prin camere și săli de banchet în timpul verii, căci mirosul acestora bucură și înveselește inima”²⁰. Despre alte ierburi se știa că alungă insectele, cum ar fi calapărul, ruta și pelinul. Cunoscând pasiunea stăpânei sale pentru arome, curteanul preferat al Elisabetei, Robert Dudley, a cheltuit odată frumoasa sumă de 1 liră, 7 șilingi și 9 penny pe ierburi pentru a le presăra în camera ei privată²¹.

Pentru a fi înconjurată de mirosuri plăcute oriunde mergeau, Elisabeta și doamnele ei de onoare preferau să folosească pomandere. Ierburi, mirodenii și uneori uleiuri esențiale erau amestecate într-o bilă de ceară sau rășină, care era pusă într-o cutie perforată legată cu un cordon și suspendată de cingătoarele lor. În timp ce se plimbau, pomanderul se lovea de fustele lor, emanând valuri proaspete de parfum. Dacă dădeau de un miros urât, puteau ridica pomanderul la nas pentru a-l face să dispară.

În ciuda eforturilor, nu se putea face mare lucru pentru a acoperi mirosurile neplăcute din interiorul palatelor, care deveneau tot mai insuportabile cu cât stătea curtea mai mult acolo. Salubritatea era precară, iar majoritatea curtenilor nu aveau acces la băi sau toalete cu apă. Acestea din urmă constau într-o bancă de lemn cu o gaură tăiată în ea. Excrementele cădeau într-o groapă dedesubt, iar „vidanșorul” (cu siguranță una dintre cele mai urâte munci din istorie) trebuia să scoată regulat mizeria cu lopata la lumina unei lumânări. La o curte cu sute de oameni, intimitatea era un lux de care se bucurau doar câțiva aleși. Problema curtenilor care urinau pe zidurile palatelor a devenit atât de gravă, încât s-au instalat în curțile interioare pisoare din piatră sau plumb. Pe ziduri au fost pictate cruci roșii pentru a-i descuraja pe cei care erau încă tentați să se ușureze acolo, cu gândul că nimeni nu dorea să spurce semnul sfânt.

Nu e de mirare că după câteva săptămâni de locuire în palat mirosul devenea „dăunător și infecțios”²². Prin urmare, Elisabeta și curtea ei erau nevoiți să facă „transferuri” regulate, pentru ca palatele să fie curățate în amănunt și toate deșeurile umane

înlăturate. Acest lucru le permitea și fermierilor locali să-și reîntregească stocurile de animale și alimente pentru aprovizionarea bucătăriilor regale cu ocazia viitoarelor vizite.

Aceeași grijă pentru intimitatea reginei în camerele ei de la curte se manifesta și în timpul deplasărilor regulate de la un palat la altul. Exista o flotilă de barje regale pentru transportarea reginei și a anturajului ei la noua reședință. Barja Elisabetei era flancată de „bărci private”, care-i transportau probabil pe servitorii ei cei mai apropiați și câteva dintre bunurile personale²³. La sosirea la reședința aleasă, regina cobora din barjă și era transportată direct în apartamentele private, fără să mai treacă prin camerele publice ale palatului. În acest scop, la Richmond, Greenwich și Whitehall au fost construite „poduri private” și pontoane speciale. La Hampton Court, pontonul era situat mult mai departe de locuințele regale decât la celelalte reședințe mari. Pentru a oferi escortei regale intimitatea de care avea nevoie, fusese construită o galerie lungă care lega fluviul cu o scară privată care ducea direct în apartamentele private.

Deși Elisabeta păstra rutina stabilită de predecesorii săi de a ține întâlniri regulate cu consiliul ei, adevăratele probleme de stat se desfășurau în camera ei privată, care a devenit inima curții. Regina îl ținea deseori pe prim-ministru, lordul Burghley, „până târziu în noapte, discutând singuri și chemând un altul la plecarea lui”²⁴. Walsingham era un alt ministru de încredere cu care Elisabetei îi plăcea să se sfătuiască în particular, mult timp după retragerea curții. Elisabeta era o persoană foarte secreteasă. Sir John Harington a remarcat cu agerime: „Cei mai înțelepți și mai buni sfetnici ai săi erau deseori foarte încurcați, nereușind să afle dorința ei în problemele de stat: atât de mult își ascundea gândurile”; și că „îndemânarea și firea ei făceau dificilă aflarea în orice clipă a stării sale de spirit”. Așadar regina „făcea pe oricine să-și dezvăluie în fața ei chiar și cel mai ascuns gând”, după care „cugeta în particular la cele întâmplate” înainte de a ajunge la o decizie²⁵.

Aceeași dorință de intimitate se extindea și în alte zone ale vieții de la curte a reginei. Oricât de mult îi plăceau ospetele și spectacolele publice oferite în mod regulat, Elisabeta prefera să ia mesele în apartamentele private, unde putea fi servită de un grup select de doamne „cu solemnitate aparte... și numai foarte rar este primit atunci cineva, străin sau localnic, și doar prin mijlocirea cuiva cu mare putere”²⁶. Din ce în ce mai mult, se adâncea o prăpastie între lumea publică a curții și lumea intimă a reginei. Splendoarea suveranității sale se reflecta în ceremonialul elaborat care avea loc în Camera de Prezență și în alte camere publice, însă adevăratul centru de putere era acolo unde locuia și regina: în camerele ascunse.

Acest lucru este demonstrat de experiența lui Thomas Platter. El a descris ceremonia inerentă pregătirii și servirii „prânzului”

reginei la Nonsuch. Stând în Camera de Prezență, unde Elisabeta acordase o audiență, a urmărit-o cum se întorcea în camera ei. Oamenii din gardă, „purtând livrele, roșii, dacă îmi amintesc bine, cu blazonul regal brodat cu aur pe spate”, au adus două mese și le-au pus unde șezuse regina. A urmat apoi o procesiune de alte gărzi, gentilomi și „o fermecătoare nobilă sau doamnă de onoare, care s-a înclinat cu multă grație... de trei ori către masa goală”. Apoi au intrat nu mai puțin de 40 de gărzi ale reginei, „bărbați înalți, frumoși, puternici” cu „o armă la ei”, fiecare ducând o singură farfurie acoperită. Unul câte unul, un gentilom lua capacul de pe fiecare farfurie, în timp ce doamna de onoare tăia o bucată mare și i-o dădea gărzii să guste, pentru a vedea dacă nu este otrăvită. Vinul și berea erau și ele gustate. În cele din urmă, după ce masa lungă a fost umplută cu mâncare „și s-au adus onoruri ca și când regina însăși se afla acolo, orice feluri de mâncare se aflau acolo erau oferite reginei, în apartamentele sale, pentru a alege”. Platter nota: „Acestea îi erau trimise, iar ea mânca ce poftea, însă în particular, căci rareori consumă în fața străinilor”. Același spectacol a fost repetat pentru toate cele trei feluri. Muzicienii reginei au oferit un mic recital pentru a marca sfârșitul spectacolului și toată lumea s-a retras. După ce a urmărit succesiunea preparatelor care îi lăsau gura apă și le-a simțit aromele delicioase, Platter s-a grăbit de îndată să găsească și el ceva de prânzit²⁷.

În timpul domniei Elisabetei, micul dejun a devenit mai popular și era luat de cei mai mulți dintre oamenii de la curte la scurt timp după trezire, deși unii curteni încă îl refuzau, considerându-l necesar doar muncitorilor și călătorilor. Era o masă ușoară în comparație cu alte mese ale zilei și consta în pâine cu pește sau carne. Principala masă a zilei se servea de obicei la amiază, urmată de cină în jurul orei 17.

Deși era interesată să facă la fel de mult spectacol ca și predecesorii ei când venea vorba de ceremoniile legate de pregătirea și servirea meselor la curte, Elisabeta era mai puțin interesată de mâncare și nu avea obiceiuri fixe de alimentație. „Nu avea ore exacte de mâncare”, remarcă un curtean, „deoarece mânca doar atunci când avea poftă”²⁸. Însă, chiar dacă mânca puțin și mai ales în particular, nu se zgârcea în privința fastului și luxului implicate. În timpul domniei sale, paharele din sticlă au început să înlocuiască vasele cositorite. Toate felurile de sticlă erau scumpe, dar cea venețiană era cea mai scumpă, costând și de cinci ori mai mult. Prin urmare, era un simbol al statutului și stătea la loc de cinste pe masa reginei. Mici furculițe au fost introduse pentru a mânca fructele zaharisite care deveneau populare în rândul elitei rafinate. Acestea erau servite la feluri separate de banchet, nu la masă. Un banchet în epoca Tudorilor nu era un ospăț, ci un fel suplimentar de dulciuri, nuci, fructe și

brânză care erau consumate în altă parte a curții, departe de principala zonă de luat masa, în timpul plimbării.

Un articol de garnitură de masă făcut pentru regină la începutul domniei constituie o dovadă rară de devotament față de mama ei răposată. Faptul că vorbea rareori despre Anne Boleyn a fost considerat un indiciu că împărtășea aceeași aversiune pentru regina căzută ca și tatăl ei. Dar bunurile personale ale Elisabetei sugerează altceva. Printre acestea se găsea un frumos șervet de damasc, făcut pentru ea în orașul flamand Kortrijk. Avea brodate două busturi ale Elisabetei, deasupra cărora erau șoimii emblemei Annei, alături de blazonul ei. Fiicei sale îi plăcea în mod deosebit emblema cu șoim, pe care o folosea pe copertele cărților. Nu ar fi fost înțelept din punct de vedere politic să depășească astfel de mijloace subtile pentru a-și exprima devotamentul, vorbind în apărarea femeii care, chiar și decedată, era prilej de scandal în Europa sau îngropând rămășițele Annei cu mare pompă și ceremonie. Elisabeta era dureros de conștientă că acest lucru ar fi adus în discuție legitimitatea ei și așa fragilă ca regină, având în vedere că anularea căsătoriei părinților săi făcuse din ea un bastard. Așadar, de-a lungul domniei a găsit mijloace mai discrete de a-și demonstra afecțiunea durabilă față de mama pe care o pierduse când era copilă.

Multe dintre delicatesele de care se bucura Elisabeta la masă erau pregătite și gătite de doamnele ei. La fiecare masă i se oferea o gamă largă de preparate pentru a alege. Primul fel putea conține carne de vită, berbec, vițel, lebădă, găscă sau clapon, în timp ce al doilea includea de asemenea o gamă de alte cărnuri, cum ar fi miel, bătlan, fazan, pui, porumbel și ciocârlie. Cu trecerea anilor de domnie, multe alimente exotice erau importate din Lumea Nouă, printre care condimente scumpe ca scorțișoara și ghimbirul, precum și ananas, ardei iute, cartofi, roșii și ciocolată.

Elisabeta urma învățăturile umaniste asupra alimentației și sănătății. Urma sfaturile cunoscutelor centre umaniste de studii medicale, cum ar fi Bologna, Padova și Paris, care recomandau evitarea tuturor exceselor pentru a preveni „dezechilibrele umorilor”. Erau indicate o alimentație frugală cu ingrediente simple bine gătite, vin îndoit cu apă, exerciții ușoare, căldură pe timpul nopții și evitarea dezmățului. De aceea Elisabeta mânca și bea „cu măsură”. Faptul că întotdeauna avusese o siluetă zveltă sugerează că probabil doar gusta din selecția uimitoare de feluri de mâncare care îi erau aduse la fiecare masă. Avea probabil o copie a cunoscutului tratat al lui sir Thomas Elyot *Castel of Helth* (care avea deja cinci ediții până în 1560) și aproape sigur o copie a *Salerno Regimen*, cel mai important tratat medieval despre sănătate și igienă, care fusese tradus de finul ei, sir John Harington²⁹.

Curtenii reginei nu-i urmau exemplul în privința mâncării. Alimentația lor era la fel de bogată în carne ca și pe vremea lui

Henric al VIII-lea. O relatare din epocă cu privire la cantitatea de carne gătită în bucătăriile regale într-un singur an al domniei Elisabetei menționează 8.200 de oi, 2.330 de cerbi, 1.870 de porci, 1.240 de boi, 760 de viței și 53 de mistreți³⁰.

În ciuda cumpătării, Elisabeta avea o slăbiciune pentru deserturi. Pentru a-i satisface faimosul apetit de dulce, bucătarii privați și doamnele pregăteau dulciuri tot mai complicate și mai fanteziste. Pentru un ospăț a fost sculptată în zahăr o întreagă menajerie, printre care cămile, lei, broaște, șerpi și delfini, alături de figuri mitice ca sirene și unicorni³¹. O carte de rețete chiar oferea instrucțiuni pentru confecționarea din zahăr a farfuriilor, cupelor și paharelor „și a altor asemenea lucruri, ca să le poți folosi pentru mâncare [și] când ai terminat, să le mănânci și pe acestea”³². Piftia era un alt ingredient principal al bucătăriei elisabetane. Făcută din picioare de vițel sau din așchii de corn de cerb fierte ore întregi și limpezită sau dintr-un soi de gelatină ce se găsea în pește, era apoi aromată cu zahăr, mirodenii sau vin și colorată cu vopsele din plante, cum ar fi floarea-soarelui, care dădea o nuanță de violet sau roșu-închis.

Zahărul folosit pentru asemenea rețete era importat din Persia (Iranul de astăzi) prin Anvers, unde era rafinat și transformat, din sirop lipicios, în conuri solide numite căpățâni de zahăr. Acestea erau sparte de bucătarii din bucătăriile Elisabetei și măcinate cu un pistil și mojar pentru a obține granule de diferite mărimi.

Cunoscând slăbiciunea Elisabetei pentru dulciuri, curtenii îi dăruiau regulat bomboane (semințe, mirodenii sau fructe acoperite cu zahăr) ambalate în frumoase cutii de aur sau emailate. Chiar și salatele pregătite pentru regină erau încărcate de zahăr. O rețetă populară includea migdale, stafide, coacăze, măsline, capere, spanac și salvie roșie, amestecate toate cu o „doză mare de zahăr”³³. Ingredientele erau amestecate apoi cu oțet, ulei și iarăși zahăr, iar deasupra se punea un strat de felii de portocale și lămâi. Peste acestea se punea un strat de frunze de conopidă roșie, măsline și castravete murat, apoi un strat de varză tocată, iar la urmă un strat de felii de portocale și lămâi.

O alternativă (sau completare) mai sănătoasă la asemenea delicatese era gama largă de fructe de sezon servite la fiecare masă. Diversitatea crescuse odată cu trecerea secolului al XVI-lea, așa că regina și curtea ei se bucurau de mai multe fructe decât predecesorii lor. Caisele, piersicile și prunele erau deosebit de populare și existau mai multe soiuri de măr ca niciodată până atunci. Fructele de vară tradiționale, căpșunile, erau consumate încă în mari cantități și se credea că au mai multe beneficii pentru sănătate, în special „să răcorească ficatul, să potolească setea, să provoace urinarea și apetitul”³⁴. Nu erau însă recomandate celor ce sufereau de paralizie sau aveau un stomac slab. Celor din epoca elisabetană le plăcea să înmoaie căpșunile în vin și, bineînțeles, în zahăr înainte de a le mânca.

De băut, Elisabeta și curtea ei foloseau la fiecare masă vin îndulcit sau bere slabă, însă pocalul reginei conținea trei părți de apă la una de alcool. Chiar și micul dejun era însoțit de bere, care era fabricată din malț și apă, adăugându-se uneori arome, precum nucșoară sau salvie. Cu trecerea anilor, berea (dreasă cu hamei) devenea tot mai populară, dar avea tendința să fie „tare și să amețească”³⁵. Vinul era în general importat, deși unele vinuri fructate erau produse în Anglia. Se producea și o formă de cidru numită „vin de mere”, alături de mied, o băutură alcoolică îndulcită cu miere. Hypocras, o băutură condimentată obținută prin amestecarea vinului cu zahăr și mirodenii, precum scorțișoară, ghimbir, cuișoare și nucșoară, era considerat un excelent digestiv și se servea de obicei la sfârșitul mesei.

Cu autocontrolul ei tipic, Elisabeta era la fel de cumpătată în consumul de băuturi ca și la mâncare și niciodată nu făcea excese – spre deosebire de majoritatea curtenilor ei. Chiar și în relativa intimitate a „încăperilor ei secrete”, prefera să aibă capul limpede – conștientă, probabil, că tot timpul era văzută.

Elisabetei îi plăcea să facă exerciții fizice atât pentru beneficiile lor asupra sănătății, cât și pentru propria ei plăcere. Ca și Henric al VIII-lea, era un vânător pasionat și o călăreață desăvârșită. Doamnele ei se străduiau din greu să țină pasul cu ea în timpul curselor periculoase de repezi prin pădurile și grădinile din jurul palatelor ei. Orele libere mai liniștite erau petrecute cu diferite activități. Una dintre cele mai mari plăceri personale ale ei era să citească. Deseori citea singură, dar alteori le porunea doamnelor ei de onoare să citească cu voce tare (în mai multe limbi) pentru a se distra. Îi plăcea, de asemenea, să joace cărți și să bârfească cu doamnele ei despre ultimele scandaluri și evenimente de la curte.

Elisabeta și suita ei petreceau multe ore cu îndeletnicirea tradițională a femeilor regale: broderia. Pe când ajunsese regină, Elisabeta dobândise o mare îndemânare la mănuierea acului. La doar cinci ani îi oferise fratelui ei mai mic Eduard „o cămașă... lucrată chiar de ea”³⁶. După aceea a realizat coperte extraordinare de frumos brodate pentru trei manuscrise pe care le-a oferit în dar de Anul Nou tatălui ei și celei de-a șasea lui soții, Katherine Parr.

Un alt rezultat al bune sale educații era faptul că Elisabetei îi plăcea foarte mult muzica și putea cânta la mai multe instrumente. O miniatură de Nicholas Hilliard, unul dintre artiștii ei preferați, o înfățișează cântând la lăută, instrument la care excela. Chiar dacă uneori își etala talentul în fața întregii curți, prefera să cânte la lăută în camera privată, în prezența doar a câtorva slujitori apropiați. Îi plăcea, de asemenea, să cânte și „când era singură, pentru a-și alunga melancolia”³⁷.

Elisabeta era o dansatoare desăvârșită și îi plăcea să își arate îndemânarea executând secvențe energice ca galiarda sau volta. Aceasta din urmă presupunea ca femeia să fie aruncată în sus de

către partener, la câteva picioare distanță de sol, așa că nu trebuia încercată decât după multe exerciții. Deși Elisabeta se mișca cu multă ușurință, cu o grație naturală, acesta era rezultatul multor ore petrecute repetând în apartamentele private. Acolo, cu doamnele care jucau rolul bărbaților, repeta neîncetat pașii complicați până ajungea la perfecțiune. Când se desfășurau dansurile, le urmărea pe doamne ca un șoim, strigându-le câte un reproș dacă puneau greșit piciorul. „Se bucură atât de mult de ea [de muzică] că, atunci când doamnele ei dansează, ea urmărește cadența dând din mână, din cap și din picior. Le ceartă dacă nu dansează pe placul ei și fără îndoială este o maestră a acestei arte”, remarcă Monsieur de Maisse, care a vizitat curtea Elisabetei în anii 1590³⁸.

Plăcerea reginei de a dansa era împărtășită de cei mai mulți dintre supușii ei. Dansul fusese întotdeauna o distracție populară în Anglia Tudorilor, dar în vremea Elisabetei a devenit atât de răspândit, încât a început să atragă critici din partea unora dintre moralistii de frunte ai epocii. Printre aceștia se număra și Stephen Gosson, care în 1579 a publicat un tratat satiric în care afirma: „Londra este atât de plină de fluierari și scripcari păguboși, că nu intri bine într-o tavernă și imediat doi sau trei dintre ei se atârnă de picioarele tale, să îți cânte un dans înainte să pleci”³⁹.

Cu trecerea timpului au început să apară noi credințe puritane, iar dansul a devenit subiectul unei critici tot mai puternice, fiind considerat una dintre cauzele stricăciunilor sociale. Însă la curte dansul era scutit de asemenea atacuri, rămânând una dintre cele mai acceptabile și plăcute distracții. Același lucru era valabil și pentru jocul de noroc, care era înfierat ca „rău” (deși unul „necesar”) „din cauza numărului foarte mare de oameni care îl practică”⁴⁰. Dar nimeni nu îndrăznea să o critice pe regină, căreia, ca și tatălui și surorii ei înainte, îi plăcea să petreacă zilele ploioase sau nopțile de iarnă cu jocuri cum ar fi tablele, șahul sau jocul de cărți. Palatul ei de la Greenwich avea un „foarte scump” set de table care îi fusese dăruit de electorul de Saxonia. Pe piese erau înfățișate în relief și acoperite cu cristal pur portrete colorate ale unor mari lorzi și regine. Marginea tablei era încrustată cu abanos și fildeș și bătută cu nestemate de preț. La palat se mai găseau și un „joc de șah din argint curat și un joc al lupului, cu un lup și mai multe oi”⁴¹. Aceste jocuri deveneau mult mai antrenante pentru Elisabeta și curtenii ei când se juca pe bani.

Chiar dacă bufonul tatălui ei, Will Somer, fusese prezent la încoronarea Elisabetei în ianuarie 1559, nu pare să o fi slujit în mod oficial. Poate nu a fost în stare din cauza sănătății precare, deoarece a murit în luna iunie a aceluși an. Elisabeta a angajat apoi un nou bufon, pe William Shenton, care apare în registrele reședinței din 1574 și 1575, când a primit o pălărie de tafta special făcută (și cam de prost gust), decorată cu dantelă colorată țipător și cu o pană cu paiete din aur⁴². Un alt bufon al reginei era un

italian pe nume „Monarcho”. O poezie din vremea aceea face referire la „minte lui profund discursivă” și afirmă că avea „o înfățișare gravă”, dar „o judecată sprintenă”⁴³. Shakespeare a fost atât de încântat de el atunci când l-a cunoscut, încât îl menționează în piesa sa *Zadarnicele chinuri ale dragostei*. Regina avea și o pitică tânără pe nume Ippolyta Tartaryan în iunie 1564 și o alta pe nume Thomasine Pitica, îmbrăcată în haine făcute chiar din rochiile reginei⁴⁴. Elisabeta o îndrăgea pe Thomasine și i-a făcut multe cadouri personale în cei 25 de ani cât a fost în slujba ei. Printre acestea s-au numărat două inele aurite, șase perechi de mănuși spaniole, mai mulți piepteni din fildeș și o oglindă. Iar Ippolyta a primit „un bebeluș [păpușă] de cositor” – nu e clar dacă era o jucărie sau un element de recuzită⁴⁵.

Marele preferat al Elisabetei, Robert Dudley, ținea și el un bufon. L-a însoțit pe stăpân la Windsor în 1565, când Dudley fusese însărcinat să escorteze doi ambasadori în jurul parcului. Atunci, sosind la apartamentele reginei, „măscăriciul lui Leicester a făcut un așa mare tărahoi chemând-o, că a venit la fereastră neîmbrăcată”⁴⁶. E tentant să speculăm că fusese încurajat să facă așa de către stăpânul său.

O altă formă populară de distracție pentru regină și curtea ei era teatrul. Până atunci, acesta fusese o formă de spectacol itinerantă, trupele de actori călătorind prin țară la fel ca muzicienii. Însă în vremea Elisabetei s-a înființat primul teatru permanent din Londra. Cu un nume oarecum lipsit de imaginație, Teatrul a fost înființat la Shoreditch în 1576, de actorul-manager James Burbage. A avut prima reprezentație în toamna aceea, ținută de Leicester’s Men (Oamenii lui Leicester), o trupă de actori patronată de Robert Dudley. A avut un succes atât de mare, încât în anul următor s-a construit în apropiere încă o sală de spectacole, Curtain (Cortina). În 1597, acesta a devenit locul preferat al faimosului dramaturg William Shakespeare și al companiei lui, Lord Chamberlain’s Men (Oamenii Lordului Șambelan), înainte să-și construiască propriul teatru, Globe, pe malul sudic al Londrei, față în față cu catedrala St Paul.

Nu există dovezi că Elisabeta ar fi mers vreodată la aceste teatre publice, însă i-a invitat pe Shakespeare și pe actorii lui să joace pentru ea la curte. A fost atât de încântată de rezultat, încât a insistat de mai multe ori să revină. Una dintre primele reprezentații consemnate a fost de Crăciunul anului 1594, la scurt timp după înființarea companiei Lord Chamberlain’s Men, când Shakespeare a jucat două comedii pentru regină la Greenwich. Trei ani mai târziu, el și trupa lui au fost din nou atracția principală a serbărilor de Crăciun, când au jucat *Zadarnicele chinuri ale dragostei* la palatul Whitehall.

Decorurile vopsite strident alcătuiau un simplu fundal pentru costumele izbitoare, care deveneau tot mai spectaculoase cu fiecare reprezentație. Elisabeta și curtea ei aveau pretenții mari în

privința îmbrăcăminții actorilor, ca și miile de oameni obișnuiți care se înghesuiau în teatrele tot mai numeroase ale Londrei. Dacă publicul era pregătit să își folosească imaginația pentru a evoca o scenă stradală în Veneția sau o pădure fermecată în miez de vară, se așteptau ca actorul care-l juca pe rege să fie îmbrăcat corespunzător, cu haine cu fir de aur și argint, mătăsuri și catifele viu colorate și gulere complexe. Așa încât nu e de mirare că veșmintele purtate de actorii de la Rose Theatre erau evaluate la prețul clădirii. Nu erau ușor de găsit asemenea haine, dar era bine să ai un protector la curte. Acolo, modele se schimbau atât de repede, încât membrii de frunte ai curții renunțau la articole vestimentare după ce le purtasera doar de câteva ori. O parte din patronajul lui Robert Dudley asupra trupei sale de actori consta în a le furniza articolele de îmbrăcăminte de care nu mai avea nevoie. Un aspect într-adevăr important, având în vedere că era bărbatul cel mai bine îmbrăcat de la curte. Dudley plătise odată pentru un costum mai mult decât plătise Shakespeare pentru o casă în Stratford-upon-Avon⁴⁷. Expunerea garderobei în acest fel contribuia și la promovarea reputației lui în rândurile celor mai de jos pe scara socială, care se grăbeau să îi vadă pe Oamenii lui Leicester jucând în teatrele publice și să se holbeze la costumele lor somptuoase.

Pentru o regină ca Elisabeta, care iubea cuvintele atât de mult, piesele lui Shakespeare erau o desfătare stimulatoare. Dramaturgul a creat mii de cuvinte noi, din care 1.700 se folosesc și acum. Printre ele: *bedroom* („dormitor”), *moonbeam* („rază de lună”), *hobnob* („prieten la cataramă”), *lacklustre* („tern”) și *submerge* („a cufunda”). Iscusița lui de a crea sintagme pline de miez – precum *all of a sudden* („dintr-odată”), *a foregone conclusion* („hotărâre inevitabilă”) sau *dead as a doornail* („mort de-a binelea”) – a îmbogățit limbajul nu doar la curte, ci la toate nivelurile societății. Repetarea cuvintelor și expresiilor auzite la ultima comedie sau tragedie a lui Shakespeare a început ca o glumă între cei care asistaseră, dar a intrat repede în vorbirea obișnuită.

O parte semnificativă a orelor libere ale reginei era dedicată ocupației mai puțin frivole a evlaviei personale. Ca și înaintașii ei, avea o cameră personală pentru rugăciune, dar participa regulat la slujbele din capelele publice ale palatului. Deși era o reformistă devotată, învățase din exemplul surorii sale și nu voia să mai creeze tulburări impunându-le supușilor credințele ei personale. A declarat: „Nu vreau să deschid ferestre în sufletele oamenilor”, iar acordul religios moderat din 1559 a înfăptuit acest lucru.

În timpul domniei sale, rugăciunile învățate pe de rost impuse de Eduard și Maria au fost abandonate în favoarea unor rugăciuni mai personale. Învățăturile protestante promovau o apropiere mai directă de Dumnezeu, dând la o parte intervențiile

inutile ale preoților și imnurilor și încurajându-i pe oameni să-și folosească propriile cuvinte.

În ciuda convingerilor sale reformiste, religia personală a Elisabetei încorporează elemente ale „vechii credințe”. Unii dintre cei mai apropiați tovarăși ai săi erau catolici și se spunea că, atunci când dorea, nu se jena să participe la liturghie în particular. Dar când vicarul de la St Paul a făcut aluzie la ambivalența religioasă a stăpânei sale cu un dar de Anul Nou (1561), l-a certat furioasă. Un vizitator străin îi dăduse vicarului mai multe gravuri în lemn și imagini înfățișând viețile mai multor sfinți și martiri. Gândindu-se că ar fi darul ideal pentru regină, le-a pus într-o „legătură scumpă” împreună cu o carte de rugăciuni și a așezat darul pe perna de îngenunchere pregătită pentru Elisabeta. Dar la vederea cărții ea „s-a încruntat și s-a înroșit” și, închizând-o cu putere „(lucru observat de mai multe persoane), l-a chemat pe paracliser și l-a pus să-i aducă vechea ei carte, din care citea de obicei”⁴⁸.

Imediat după terminarea slujbei, regina a chemat trăsură și s-a dus direct la epitropie, unde l-a muștrat furioasă pe nefericitul vicar. Cum acesta stăruia că dorise să fie un dar de Anul Nou, Elisabeta i-a răspuns: „Nu puteai să îmi faci altul mai nepotrivit”. Și a continuat: „Știi că am aversiune față de idolatrie, față de imagini și tablouri de felul acesta... Ai uitat proclamația mea împotriva... relicvelor Romei din biserici?”. Doar când vicarul a recunoscut că făcuse greșeala din ignoranță, nu din convingere, regina s-a mai înmuiat. Dar nu s-a putut abține să nu adauge: „Dumnezeu să îți dea duhul său și mai multă înțelepciune în viitor”⁴⁹. Mesajul era clar: chiar dacă Elisabeta depășea limitele între credința protestantă și cea catolică în devoțiunile particulare, în public trebuia păstrată puritatea celei dintâi.

Oricât de mult își puna regina încrederea în Dumnezeu, ea cultiva totuși un interes pentru astrologie. Astrologul ei personal, John Dee, a devenit unul dintre cei mai apropiați sfetnici ai săi și îl consulta regulat în legătură cu cel mai oportun moment pentru desfășurarea unor evenimente importante, cum ar fi încoronarea ei. Astrolog, astronom, matematician și filosof, Dee era unul dintre cei mai învățați oameni ai epocii. Apropiat de vârsta Elisabetei, o slujise și pe sora ei, Maria, dar fusese arestat în 1555, fiind bănuț de farmece și vrăjitorie.

Dee i-a fost prezentat Elisabetei de favoritul ei, Robert Dudley, la scurt timp după ce a devenit regină și nu a trecut mult până să devină unul dintre cei mai intimi confidenți ai ei. Pe lângă faptul că o sfătuia pe regină, acorda și asistență tehnică aventurierilor ei care plănuiau călătorii în vederea unor descoperiri. Regina și întâiul său sfetnic, William Cecil, s-au folosit și de talentele lui Dee ca spion. Astrologul raporta despre intrigile din străinătate folosind coduri complexe și își semna scrisorile cu cifrele „007”.

Regina a devenit atât de fascinată de arta lui Dee încât a studiat-o în detaliu și a comandat mai mulți astrolabi pentru uz personal⁵⁰. Mereu nesigură de tronul ei, s-a interesat îndeaproape de horoscop ca mijloc de a o ajuta să îndepărteze amenințările și inamicii potențiali. Dee a prezis într-o împrejurare că Elisabeta nu se va căsători niciodată și e interesant de speculat dacă nu cumva aceasta a devenit o profeție care se autoîmplinește. Devotat stăpânei sale și preocupat de sănătatea ei, Dee o sfătuia și în privința ierburilor, medicinei și alimentației. Astrologia și sănătatea erau strâns interconectate și se credea că planetele au o influență directă asupra umorilor din corp. Astfel, de exemplu, cei născuți când Saturn era ascendent ar fi înclinați spre melancolie, ten închis și boli de piele mutilatoare. Fiecare semn zodiacal guverna o anumită parte a corpului: Berbecul – capul, Taurul – grumazul și gâtul, Scorpionul – organele genitale și așa mai departe. Prin urmare, pentru a ajunge la diagnosticul corect, specialistul trebuia să consulte horoscoapele care indicau poziția astrilor la data nașterii pacientului, precum și de fiecare dată când acesta era bolnav.

În taină, Elisabeta și Dee aveau aceeași pasiune pentru alchimie: arta transformării metalelor de rând în aur prin descoperirea unui elixir universal cunoscut ca „piatra filosofală”. Elisabeta a devenit atât de obsedată de această artă, încât o serie de camere private de la palatul Hampton Court erau pline cu echipament și poțiuni alchimice. Când s-a apropiat de patruzeci de ani s-a zvonit că angajase un alt alchimist, din Țările de Jos, pentru a descoperi elixirul tinereții.

Căutarea tinereții veșnice lua și alte forme pentru regină, după cum știau prea bine doamnele harnice ale camerei sale private.

Capitolul 14

„O mie de ochi văd tot ce fac”

Elisabeta I nu era niciodată singură. Ea însăși a recunoscut că era „permanent înconjurată de doamnele dormitorului și de doamne de onoare”¹. Era important ca această regină necăsătorită să fie însoțită de doamnele ei în permanență pentru a evita orice mângîire a reputației sale.

Regina avea două grupuri de servitori: unul să o servească în public și celălalt să aibă grijă de ea în timpul orelor particulare. Primul includea doamnele Camerei de Prezență, care trebuiau să vină doar „când maiestatea sa regina le chema”, ceea ce de obicei se întâmpla când acorda audiențe ambasadorilor și altor oaspeți de seamă². Doamnele de onoare erau prezente cu alte ocazii, de pildă atunci când regina mergea cu fast la capelă, și, de asemenea, îndeplineau diferite misiuni pentru stăpâna lor.

Personalul camerei private și al dormitorului era alcătuit aproape în exclusivitate din femei. Singurii bărbați prezenți erau gentilomul și valeții. Primul era un post onorific, care presupunea slujirea reginei în timpul sarcinilor de la curte. În prima parte a domniei a fost ocupat de John Astley, soțul îndrăgitei Kat. Un ocupant ulterior a fost sir Christopher Hatton, care a ajuns unul dintre preferații cei mai apropiați ai reginei. Valeții ajutau la păstrarea ordinii și curățeniei camerelor reginei, iar un gentilom ușier verifica oaspeții și eticheta. Cu toții, erau doar câțiva servitori bărbați.

În rândurile femeilor care alcătuiau personalul camerei private existau trei niveluri de funcții: doamnele camerei de culcare, doamnele de onoare ale camerei private și cameristele. În total, aproximativ 16 femei. Această structură pare să fi urmat modelul reședinței mamei sale vitrege favorite, Katherine Parr, care a influențat multe dintre concepțiile Elisabetei. Aceste doamne primeau salarii, camere, cai și veșminte ca parte a remunerației, precum și daruri din partea stăpânei lor.

Noua regină folosea și un grup de femei neplătite și o listă de rezervă „în așteptare”, ceea ce însemna că numărul celor care o slujeau în sanctuarul interior era mai mare decât cel din timpul domniei surorii sale Maria³. Chiar și așa, era mult mai modest decât fusese în vremea lui Henric al VIII-lea. Iar faptul că personalul respectiv era alcătuit din femei însemna că, cel puțin teoretic, era ferit în mare parte de politica și disidențele care dominaseră sanctuarul interior al tatălui ei. Semăna mai mult cu

camera privată a bunicului ei, care funcționase ca o piedică în calea unor asemenea interese.

Au existat puține schimbări în ceea ce privește personalul camerei private a Elisabetei. Majoritatea femeilor și-au păstrat posturile timp de decenii și chiar au murit în funcție, în loc să renunțe sau să fie concediate. De-a lungul celei mai longevive domnii a unui suveran Tudor, doar 28 de femei au ocupat funcții plătite în camera privată. Recrutarea se limita, în principiu, la familiile celor care ocupau deja posturile – în special Carey, Howard, Knollys și Radcliffe –, ficele moștenind funcțiile de la mame. Acest lucru a făcut din camera privată a Elisabetei un fel de „societate exclusivistă” pentru vânătorii de funcții de la curte⁴.

Femeile care o slujeau pe regină în sanctuarul interior vedeau chipul intim pe care și-l ascundea în camerele publice. O spălau, îi făceau machiajul și coafura, o îmbrăcau, îi serveau mâncarea și băutura și îndeplineau sarcinile pe care ea le cerea. Cele mai de jos servitoare erau cameristele, care curățau apartamentele reginei, îi goleau vasele în care se spăla și îi aranjau patul. Deși Elisabeta a decis să nu numească un valet al toaletei, Kat Astley, ca întâia doamnă de onoare, era supraveghetoarea scaunelor de toaletă ale reginei și o ajuta când folosea noile toalete cu apă.

Fiecare dintre doamnele reginei avea sarcini precise, precum și unele generale asociate cu poziția lor. De exemplu, doica sa din copilărie, Blanche Parry, era bibliotecară, Jane Brussels se ocupa de gulerele reginei, Mary Radcliffe și Katherine Carey erau răspunzătoare de bijuterii, iar lady Carew se ocupa de bonetele franțuzești ale reginei⁵. Iar Mary Scudamore avea în grijă registrul zilnic în care erau trecute darurile constând în veșminte oferite și primite de regină.

Cel puțin una dintre doamnele Elisabetei dormea în aceeași cameră cu ea, de obicei într-un pat scund pe rotile aflat la capătul patului reginei. Asta însemna că, pe lângă faptul că puteau îndeplini sarcini urgente, aceste doamne ajutau și la paza reginei. Elisabeta se afla în permanență sub amenințarea asasinatului, mai ales după 1570, când papa Pius al V-lea a emis o bulă de excomunicare și i-a încurajat pe supușii ei catolici să se revolte împotriva sa. Deși gărzile erau bărbați, femeile îndeplineau un rol important prin permanenta lor prezență și vigilență. În afară de inspectarea apartamentelor ei în timpul nopții, gustau fiecare preparat înainte de a-i fi servit reginei, pentru a se asigura că nu e otrăvit, și testau orice parfum care îi era trimis în dar.

Când a urcat pe tron, Elisabeta era deja obișnuită să fie servită de un anturaj de doamne și slujnice și devenise o stăpână pretențioasă, deseori capricioasă. Se aștepta ca toate femeile din subordinea ei să-i fie tot timpul în preajmă și să pună nevoile ei mai presus de orice probleme personale. Boala, dacă nu era foarte severă sau contagioasă, nu era o scuză pentru absență. Nici împrejurările domestice nu constituiau o scuză. Dacă vreuna

dintre doamnele ei rămânea însărcinată, trebuia să se întoarcă la curte cât mai repede după naștere, lăsându-și copilul în grija doicilor și guvernantelor.

Deși Elisabeta însăși a recunoscut: „Nu sunt o femeie matinală” și le permitea doar celor mai intime dintre servitoare să o vadă înainte să-și fi pus hainele și podoabele regale, îi plăcea să facă plimbări de dimineață în grădinile palatelor sale îmbrăcată în hainele de noapte⁶. Accesul în timpul acestor deplasări era permis doar unei coterii formate din cele mai de încredere doamne.

Imediat ce regina se întorcea din plimbările private în izolarea și mai mare a dormitorului ei, începea ceremonia îmbrăcării. După ce era spălată și uscată, dura cel puțin o oră până ce Elisabeta era fie îmbrăcată în hainele alese de ea sau de doamne pentru ziua respectivă. Poate părea un lux inutil să fii îmbrăcată de o liotă de servitoare, dar natura hainelor din vremea Tudorilor făcea ca Elisabeta să nu se poată îmbrăca singură chiar dacă ar fi vrut. Fiecare strat de îmbrăcăminte trebuia atent fixat cu ace și șnururi. Puteau fi folosite și până la 1.000 de ace pentru a fixa la locul ei fiecare piesă complexă a vestimentației, existând și un furnizor pentru acele respective. Un bărbat pe nume Robert Carles a fost angajat la începutul domniei și a asigurat o rezervă de 24.000 de ace de diferite tipuri și mărimi în 1559, inclusiv „ace mari pentru catifea”, „ace mijlocii pentru crinolină” și „ace mici de păr”⁷. Mulți ani după aceea livra cantități similare la fiecare șase luni.

De multe ori rochiile reginei trebuiau cusute în fiecare zi, iar la retragere, seara, cusăturile trebuiau desfăcute cu mare grijă. Elementele decorative, cum ar fi colierele, gulerele și manșetele, erau prinse în acest fel de hainele reginei și scoase în fiecare seară pentru a fi spălate și apretate separat. Puținele haine care au supraviețuit din acea perioadă indică faptul că pentru cusut se folosea fir de mătase sau de in, care mai înainte era trecut prin ceară de albine pentru a-l întări și a preveni uzura.

În afară de coaserea hainelor reginei, doamnele Elisabetei mai foloseau șnururi, butoni, cârlige, ace, funde și găitane. Pentru a completa efectul somptuos, uneori se adăugau elemente de fixare din aur sau înflorate. De la începutul domniei, Elisabeta a renunțat la rochiile sobre care defineau imaginea evlavioasă în timpul domniei fratelui și a surorii sale, preferând materialele somptuoase și culorile strălucitoare. Acestea fiind spuse, negrul și albul au fost declarate „culorile mele” (cum i-a spus ambasadorului spaniol) încă de la începutul domniei⁸. Alegerea era intenționată: albul reprezenta puritatea, iar negrul statornicia. Cu trecerea timpului s-a dezvoltat și paleta ei de culori. Curtenii ei înțelegeau semnificația fiecărei nuanțe. Roșul reprezenta sângele și puterea, galbenul – soarele și rodnicia, verdele indica tinerețea și speranța, în timp ce albastrul reprezenta prietenia⁹.

Podoabele adăugate rochiilor reginei erau și ele încărcate de simbolism. Includeau ochi și urechi brodate (ca în „Portretul curcubeu”) pentru a reprezenta faptul că vedea și auzea tot ce se întâmpla la curte, precum și un șarpe cu pietre prețioase, care simboliza înțelepciunea. Alte elemente preferate de Elisabeta erau pelicanul (care reprezenta pietatea), spirale (indicând direcția raiului) și curcubeie (reprezentând spațiul celest). Purta și un șal brodat cu un păianjen atât de realist, încât a speriat pe unul dintre ambasadori. „Peste piept, care era gol, purta un șal lung filigranat de dantelă, pe care stătea un hidos păianjen mare și negru ce părea să fie natural și viu”, a relatat acesta îngrozit, după care a adăugat: „Mulți pot fi înșelați de el”¹⁰.

Pe măsură ce rochiile Elisabetei deveneau tot mai ostentative, sarcina îmbrăcării devenea tot mai complicată și lua din ce în ce mai mult timp. Doar cei care făceau parte din cele mai înalte eșaloane ale societății își puteau permite timpul și accesoriile presupuse de îmbrăcarea acestor ținute elaborate. Complexitatea unei vestimentații era un simbol al statutului celui care o purta la fel de puternic ca și materialele și podoabele din care era realizată.

Hainele reginei erau livrate în camera ei împăturite și învelite în cea mai bună pânză. Registrele reședinței pentru anul 1583 menționează că Anne Twiste, spălătoreasa reginei, a primit „12 coți de olandă pentru a împături și transporta hainele noastre în și din marea noastră garderobă”¹¹. Supraveghetor al garderobei Elisabetei era sir John Fortescue, care a fost numit în această funcție distinsă în anul de după urcarea ei pe tron și a slujit-o pe toată durata domniei¹².

Înainte ca rochiile și accesoriile alese să ajungă la regină, erau verificate atent pentru a nu conține otrăvuri. Acest lucru era considerat o amenințare foarte reală încă de la începutul domniei, dat fiind că Elisabeta era considerată o uzurpatoare eretică de către cea mai mare parte a Europei catolice, devenind și mai reală după ce a fost excomunicată. Prim-ministrul, William Cecil, a dat instrucțiuni scrise detaliate pentru a o feri pe regină să ingereze sau să absoarbă otrăvuri de pe hainele ei, susținând că „noi credem că ar fi foarte bine ca ținuta maiestății voastre și toate lucrurile care ating direct orice parte a corpului maiestății voastre să fie cercetate cu băgare de seamă; și ca nicio persoană să nu se apropie de acestea, ci doar cele cărora le sunt încredințate și se ocupă de ele”. La fel, niciun parfum, fie el pentru „ținută sau mâneci, mănuși sau altele asemănătoare... nu va fi... oferit de niciun străin”¹³. Probabil cădea în sarcina slujitorului garderobei, Ralph Hope, să caute de otravă fiecare piesă de îmbrăcăminte¹⁴.

Ca orice femeie, Elisabeta purta un combinezon din pânză de in pe sub celelalte rânduri de haine. Aceasta era lenjeria ei: nici ea și nici contemporanele ei nu purtau chiloți. Era o lenjerie ce-i asigura decență și, pentru că venea direct pe piele, igienă. Pânza de in este o țesătură răcoroasă, care era o binecuvântare în timpul

verii, dar inconfortabilă într-o încăpere în care trăgea curentul sau în diminețile reci de iarnă. Prin urmare, doamnele încălzeau combinezonul la foc până când regina era pregătită să și-l pună.

Corsetul cu balene era pus peste combinezon, urmat de crinolină (un jupon cu cercuri) și o cămașă de noapte (o rochie intimă) pentru a o apăra de frig cât se desfășura restul procesului. Una dintre cămășile de noapte preferate ale Elisabetei era făcută din „satin roșiatic” și bogat decorată – un cadou de la secretarul de stat, sir Francis Walsingham. După aceea doamnele trăgeau ușor pe picioarele reginei un fel de izmene din pânză și ciorapi de mătase tricotati. Acești ciorapi (sau colanți) erau mai scurți decât cei purtați de bărbați și erau legați chiar sub genunchi. Cele care o îmbrăcau îi așezau apoi încălțările în picioare și le legau cu un „puternic nod dublu”.

După aceea, doamnele Elisabetei își îndreptau atenția spre părul ei. Pe măsura trecerii secolului al XVI-lea, regulile privind coafurile femeilor s-au relaxat treptat, astfel încât la urcarea pe tron a Elisabetei nu mai era dezaprobată purtarea de către femei a părului neacoperit. Regina a exploatat la maximum acest lucru și a început să experimenteze coafuri tot mai complicate. Părul arămiu al reginei, tipic Tudorilor, era considerat culmea modei, astfel încât și alte doamne de la curte și din toată țara încercau să imite culoarea cu ajutorul vopselelor de păr. Diferite amestecuri erau folosite pentru a obține nuanța dorită, inclusiv șofran și pudră de sulf – ultimul ingredient fiind extrem de costisitor și foarte toxic.

Elisabeta era foarte mândră de părul ei lung castaniu-auriu și întotdeauna îl etala cu efect maxim, cârlionțat, prins cu ace și împodobit cu perle scumpe și alte bijuterii. „Era încântată să își arate părul arămiu, purtând o plasă pentru păr și bonetă, ca în Italia”, relatea ambasadorul scoțian sir James Melville, adăugând: „Părul ei era mai mult roșiatic decât blond, cârlionțat de la natură”¹⁵. Tudorii nu își spălau foarte des părul, dar îl clăteau din când în când cu apă rece, cu parfum de ierburi. Parte din rutina zilnică a Elisabetei, doamnele puneau o bucată de material pe umerii ei și îi frecau ușor părul cu o pânză încălzită pentru a înlătura grăsimea și mătreața. Apoi foloseau un pieptene, nu o perie, pentru a-i da formă. Pieptenii erau folosiți de toată lumea – bărbați și femei, curteni și oameni de rând – și de multe ori erau expediați din străinătate. Într-un singur an, 1567-1568, Londra a importat un uluitor număr de 90.000 de piepteni. Pe lângă faptul că netezea și descâlcea părul, pieptenele era folositor și pentru scoaterea păduchilor.

Pe măsura trecerii timpului, Elisabeta a preferat perucile în locul părului ei natural. Au existat controverse dacă făcea acest lucru pentru a fi în ton cu moda sau pentru a-și ascunde părul care se rărea și se albea. Ipoteza că deja la vârsta de treizeci de ani era de fapt cheală pornește de la o referință a unui biograf de la începutul secolului XX, care spunea că începând din anul 1564

Elisabeta a purtat peruci tot timpul. Acest lucru l-a făcut pe un istoric contemporan să afirme: „La treizeci de ani era cheală ca un ou”¹⁶.

Nu există nicio dovadă credibilă pentru a confirma acest lucru. Într-un portret al Elisabetei de pe frontispiciul unei cărți de rugăciuni din 1569, părul ei nu e în mod sigur o perucă: este întins în spate de la tâmpile și strâns într-o plasă. Un studiu atent al altor portrete din anii 1560 și 1570 s-a dovedit mai puțin concludent în acest sens. Chiar dacă purta perucă, e posibil doar să se fi conformat unei mode care devenise populară în rândul elitelor.

După ce coafura era terminată, doamnele spălau fața și mâinile reginei. Uneori se folosea o pastă de migdale care „curăța mai bine”, iar pielea era ștersă apoi cu o bucată de pânză de in. La urcarea pe tron a Elisabetei, moda printre doamnele de la curte era aceea a unui chip curat, cu machiaj sumar sau chiar inexistent. Ambasadorul venețian a remarcat cu melancolie tenul „proaspăt” și lipsa de vopsele, care alcătuiau un contrast bine-venit cu doamnele orașului său de baștină, ale căror fețe erau pline de creme, tincturi, vopsele și „chiar amestecuri pentru colorarea dinților și a pleoapelor”¹⁷.

Gâtul și peruca reginei erau apoi împodobite cu pietre prețioase. Doar la urmă venea rochia, care era despachetată cu grijă din pânza în care fusese învelită și ținută deschisă la picioarele reginei, pentru a putea pași în ea. Pentru aranjarea rochiei și a gulerelor se foloseau ace mici. Apoi se aplicau ultimele retușuri, care și ele puteau dura foarte mult. Fixarea unui guler apretat și prinderea volanului cu ace în jurul crinolinei puteau dura și o oră¹⁸. Urmau apoi accesoriile: tășcuță, batistă, mănuși sau manșon, evantai, cingătoare de care atârna o cutiuță ce putea conține un cuțit pentru deschiderea scrisorilor, un sigiliu și alte lucruri mărunte și diverse.

De-a lungul domniei Elisabetei modele deveneau tot mai complexe și mai de efect. Regina a dat tonul modei siluetei izbitoare cu o talie lungă și subțire, mâneci tari, căptușite și o pulpană a rochiei largă și susținută de crinolină. Și gulerile purtate în jurul gâtului erau la mare căutare, atât pentru bărbați, cât și pentru femei, și au devenit și mai sofisticate în ultimii ani de domnie. Erau realizate din pânză fină de in, apretată cu amidon în așa fel încât pliurile erau rigide și stăteau fixe. Începând aproximativ cu anul 1570, folosirea unor mici piese metalice încălzite (făcute de lăcătușul reședinței regale) a contribuit la obținerea unei forme mai eficiente și a unor dimensiuni mai mari ale gulerelor.

Este interesant faptul că acum, puterea fiind deținută de o regină, ținutele femeilor deveniseră mai elaborate (și mai extravagante) decât ale bărbaților. Opusul fusese constatat în timpul domniei tatălui ei, cu siluetele masculine impozante realizate cu ajutorul numeroaselor rânduri de haine complexe. În

vreame Elisabetei veșmintele femeilor au început să includă elemente care până atunci fuseseră doar apanajul bărbaților. Corsajele doamnelor înstărite nu mai erau strânse cu șnururi, ci cu nasturi și au început să poarte pălării de fetru în locul glugilor și vălurilor. Acest lucru i-a scandalizat pe membrii mai conservatori ai societății, care s-au plâns de dificultatea tot mai mare de a diferenția cele două sexe.

În același timp, bărbații adoptau o postură mai elegantă. În contrast cu atitudinea agresiv masculină preferată de tatăl Elisabetei, acum era la modă poziționarea unui picior în față, cu vârful îndreptat spre exterior, celălalt picior fiind ușor îndoit. În loc să stea drept și orientat spre înainte, bustul trebuia răsucit, cu o mână în șold. Rezultatul consta într-o imagine a eleganței și rafinamentului nonșalant. În schimb femeile erau nevoite să aibă un mers mai liniștit și să își țină mâinile în față, nu în lateral, din cauza rochiilor tot mai elaborate. De nevoie, mișcările lor erau foarte greoaie, încete și demne, iar postura lor era dreaptă și rigidă.

Atât confortul, cât și moda influențau hainele purtate de Elisabeta și de curtea sa. Epoca Tudorilor a fost martora unei perioade prelungite de climă rece, cunoscută sub numele de Mica eră glaciară. În medie, față de vremurile actuale, temperaturile erau mai mici cu două grade Celsius și existau perioade când scădeau brusc timp de câteva săptămâni. În iunie 1529, legatul papal la curtea tatălui Elisabetei se plângea: „Aici purtăm încă haine de iarnă și folosim focul de parcă am fi în ianuarie”¹⁹. Un alt interval cu vreme rece a fost în anii 1570, când temperaturile înregistrate în timpul verii au fost mult sub medie.

Pentru a se feri de răcoarea permanentă, oamenii purtau mai multe straturi de haine. Pentru membrii familiei regale și curtenii lor, hainele făcute din lână erau ascunse sub materiale mai scumpe. De exemplu, bărbații purtau veste matlasate pe sub pieptare, iar femeile purtau jupoane din flanelă de lână călduroasă. Acestea erau de multe ori vopsite în culori țipătoare, despre care se credea că au proprietatea de a „încălzi”. Se credea că în special flanela stacojie era eficientă în ținerea la distanță atât a frigului, cât și a bolilor. Când Elisabeta s-a îmbolnăvit de scarlatină, doamnele au învelit-o în flanelă stacojie, încercând disperate să salveze viața stăpânei lor. Fără îndoială că faptul că a supraviețuit a întărit credința în eficiența acestei practici.

Încălțările purtate de Elisabeta și de curtenii ei erau inspirate mai mult de confort și de caracterul practic decât de modă. De obicei erau plate și legate cu funde și decorate prin decupare – ceea ce făcea și ca pielea să fie mai flexibilă și, prin urmare, mai confortabilă. De pe la mijlocul anilor 1560 s-au adăugat mici tocuri făcute din plută la unii pantofi și se purtau „papuci” peste pantofi pentru a-i proteja de noroi și praf. „Botinele” sau cizmele

de călărie erau preferate și ele de regină și aveau un toc discret, dar numai în scopul fixării în scara șeii.

Pasiunea pentru călărie a reginei a avut un impact important asupra modelor de la curte. Un observator scria în 1575 că englezii, „când ies la călărit... se îmbracă cu cele mai bune haine, contrar obiceiului altor neamuri”²⁰. Regularitatea cu care Elisabeta ieșea să călărească, preferând acest mijloc de transport în locul trăsurii, presupunea că ea și doamnele ei aveau o îmbrăcăminte specială pentru asemenea ocazii, care îmbina moda cu simțul practic. Aceasta includea glugi speciale pentru călărit, care le ținea părul în loc, precum și o apărătoare: o fustă de călărit care se strângea în talie și acoperea picioarele, legată probabil cu sfoară de scara șeii. Aceste sfori împiedicau fustele să se ridice, păstrând astfel decența doamnelor, și, în plus, apărau hainele de dedesubt de noroi. Dar erau periculoase, pentru că, în cazul unei căderi, fiind legată în felul acesta de scara șeii, călăreața era târâtă pe jos.

Elisabetei îi plăceau hainele la fel de mult ca și tatălui ei, iar de-a lungul domniei a emis o serie de proclamații care reflectau modele schimbătoare. Nu mai puțin de nouă Legi ale vestimentației au fost adoptate în timpul domniei sale. Deloc surprinzător, una dintre ele (din 1574) făcea ca, pentru prima dată, legile somptuare să se aplice atât femeilor, cât și bărbaților. În plus, avea grijă ca nicio femeie de la curte să nu poată rivaliza cu înfățișarea reginei. Legislația ei s-a ocupat și de moda bărbaților de la curte, în special Legea somptuară din 1562, care își exprima grija pentru „dimensiunea monstruoasă și cumplită” a colanților bărbaților. Noua modă a gulerelor duble a fost și ea considerată nepotrivită pentru oricine din afara curții²¹.

În primele luni ale domniei sale, Elisabeta se mulțumise să-l păstreze pe John Bridges, croitorul care îl servise pe tatăl, fratele și sora ei, dar acesta a fost concediat în 1559. De asemenea, broderul Guillam Brallot a depus o muncă asiduă pentru încoronare, dar după aceea nu mai apare în registre. Colegii lui, William Middleton și David Smith, lucraseră și ei la hainele de încoronare ale noii regine, dar e clar că erau mai pe placul ei, căci i-a păstrat până în anii 1580 – Middleton brodând decorațiile, iar Smith hainele și accesoriiile. E posibil ca preferința pentru negru a Elisabetei să fi avut de-a face cu potrivirea acestei culori ca fundal pentru ornamentații, care puteau fi cusute și descusute de nenumărate ori fără să se vadă vreo urmă pe material. În mod inteligent, acest lucru dădea impresia unei garderobe foarte bogate.

Walter Fyshe a fost angajat ca nou croitor regal. Deși era foarte îndemânatic în croirea hainelor în stilul tradițional englez, pe care Elisabeta îl folosisese până și-a consolidat autoritatea în primii ani de domnie, pe măsură ce devenea tot mai sigură pe poziția ei dorea să își satisfacă apetența pentru modele franceze și

italiene. În 1566 l-a instruit în secret pe prim-ministrul William Cecil să îi scrie lui sir Henry Norris, ambasadorul ei la Paris, că „Maiestatea sa regina s-ar bucura să aibă un croitor care se pricepe să îi facă veșmintele după moda italiană și franceză”²². E posibil ca discreția să fi fost necesară pentru a nu-l ofensa pe Fyshe, dar e mai probabil că regina era prea jenată să recunoască faptul că croitorii englezi erau inferiori celor de pe continent. Se pare însă că Norris nu a reușit să găsească un asemenea croitor și s-a ajuns la un compromis. De atunci încolo Fyshe făcea „tiparele” (modele simple) pe măsura Elisabetei, apoi acestea erau expediate peste Canal pentru a fi croite în stil francez. Acest proces a inspirat concepția și a altor haine din garderoba reginei. Ideile pentru rochiile la modă îi erau transmise pentru aprobare ca tipare simple din vatră (țesătură de în apretată) cu mostre de materiale și broderii.

Pe lângă confecționarea rochiilor după dorințele reginei, Fyshe și colegii lui primeau comenzi particulare de a face haine și accesorii de la curteni ambițioși care sperau să câștige bunăvoința reginei oferindu-i-le în dar. Era un mijloc mai sigur de a obține mărimea necesară, pentru că doar personalul garderobei personale al Elisabetei cunoștea măsurile și croiul exact. Un asemenea dar a fost făcut în iulie 1602 de către sir Thomas Egerton, judecător al curții, care le-a plătit negustorilor de textile regali o sumă uriașă pentru a obține mătăsuri pentru o rochie care să fie făcută de croitorul, broderul și „mătăsarul” reginei. E posibil ca aceasta să fie rochia pe care Elisabeta a purtat-o pentru celebrul „Portret curcubeu” pictat de Marcus Gheeraerts cel Tânăr mai târziu în acel an²³.

Elisabeta primea daruri vestimentare și din străinătate – de pildă, în anii 1580 Ivan cel Groaznic al Rusiei i-a trimis patru baloți de piei de zibelină, linx și hermină. Acestea valorau o avere, iar regina s-a bucurat nespus la sosirea lor. Pielarul ei s-a apucat să pregătească pieile pentru croitorul regal, pentru ca acesta să le încorporeze în hainele și accesorii ei²⁴.

Walter Fyshe a colaborat îndeaproape cu broderul reginei, David Smith, în perioada în care s-a aflat în slujba Marii Garderobe. Deși mergeau regulat la curte pentru ajustări, majoritatea timpului îl petreceau în Marea Garderobă, care le oferea spațiul de care aveau nevoie pentru realizarea rochiilor tot mai bogate și mai ostentative ale Elisabetei, în care intrau metri întregi de mătăsuri și alte materiale scumpe. Xilogravuri contemporane cu atelierul unui croitor înfățișează o suprafață mare, cu riglă de măsurat, cretă, pergament pentru notarea măsurătorilor, foarfeci, ace cu gămălie, ace de cusut, ață și un degetar. Croitorii stăteau de obicei cu picioarele încrucișate pe podea să coasă, probabil din motive practice, dar nu putea fi o poziție foarte confortabilă, în special după câteva ore de lucru. Lucrând cot la cot timp de aproape treizeci de ani în acest fel,

Fyshe și Smith au devenit foarte apropiați. În testamentul său, întocmit în 1585, Fyshe a lăsat inele „de aur în valoare de 40 de șilingi bucata” lui „Davye Smith, broder”²⁵.

Perechea care i-a înlocuit pe Fyshe și Smith a avut un parteneriat la fel de apropiat. William Jones (croitor) și John Parr (broder) au intrat în Marea Garderobă a Elisabetei la începutul anilor 1580 și au avut un succes atât de mare, încât au rămas în funcție pentru tot restul domniei sale și în cea următoare. Acest lucru sugerează că în cadrul Marii Garderobe exista o comunitate bine încheată, cu bărbați și femei care își dovedeau valoarea muncind acolo întreaga carieră și care legau în acest timp prietenii strânse și de durată.

Natura izolată a vieții din departamentele de la curte era intensificată de faptul că majoritatea meșteșugarilor își instruiau copiii pentru a le putea moșteni afacerile când se vor fi retras sau după moartea lor. Astfel, în 1594, Adam Bland, pielarul reginei, i-a lăsat afacerea fiului său Peter. Adam însuși a moștenit funcția de la maestrul lui, William Jurden, căruia îi fusese ucenic²⁶. În același fel, Garret Johnson fusese pantofarul Elisabetei de când era prințesă și a rămas în funcție până în anii 1590, când a fost urmat de fiul său Peter²⁷.

Din păcate, cu excepția câtorva, toate hainele purtate de Elisabeta s-au pierdut. Dar putem întrezări somptuozitatea garderobei sale prin ochii celor care au văzut-o. Printre aceștia se numără Paul Hentzner, un german care a vizitat Anglia în 1598 și care a primit acces special în garderoba din Turnul Londrei. El descrie cum i-au fost arătate „o sută de tapiserii... lucrute cu aur, argint și mătase... și o cantitate imensă de piese de mobilier de pat... unele bogat ornamentate cu perle; și unele rochii regale atât de magnifice, încât trezeau admirația oricui la sumele care trebuie să fi costat”²⁸. Printre numeroasele rochii din garderobă se afla și roba de încoronare a reginei care, pentru că fusese atât de bine păstrată, era la fel de sclipitoare ca în urmă cu 40 de ani.

Data fiind imaginea izbitoare și ostentativă pe care Elisabeta o proiecta prin intermediul veșmintelor ei, zvonurile despre dimensiunea garderobei sale erau exagerate. Secretarul venețian în Anglia susținea că regina are 6.000 de rochii²⁹. Deși dispunea de cea mai bogată colecție de rochii din toată Europa, numărul total era în jur de 1.900, inclusiv piesele separate³⁰. Se îmbrăca într-un stil la fel de somptuos ca tatăl ei, dar era la fel de cumpătată ca bunicul. Acest lucru se datora atât necesității, cât și preferinței: Henric al VIII-lea fusese atât de risipitor, încât tezaurul regal era practic gol.

„Descurcați-vă cu ce aveți”, aceasta ar fi putut fi deviza Elisabetei. Registrele arată că hainele au fost de multe ori modificate și că majoritatea decorațiilor, cum ar fi broderiile și bijuteriile, erau schimbate regulat de la o ținută la alta³¹. În șase

luni, din septembrie 1587 până în martie 1588, William Jones, croitorul ei, a modificat nu mai puțin de 40 de rochii³². Doamnele de onoare ale reginei erau obligate să petreacă multe ore reparând orice defect, în loc să dea pur și simplu deoparte rochia cu probleme sau să o dea altcuiva. Ele erau ajutate de o mătăsară devotată, care făcea parte din personalul permanent al reședinței Elisabetei. Alice Smith fusese mătăsara surorii reginei, Maria, iar Elisabeta a păstrat-o în funcție³³. Registrele menționează că Alice furniza „toate felurile de dantelă, pânză, nasturi și podoabe și mătase” pentru rochiile reginei. În 1561 i-a oferit stăpânei sale prima ei pereche de ciorapi tricotați de mătase³⁴. Ca și alte mătăsare, Alice ajuta și la spălarea și apretarea mânecilor și gulerelor, la care era nevoie de abilități speciale.

Pe lângă repararea și modificarea regulată a rochiilor ei, Elisabeta folosea și materiale și bijuterii moștenite de la predecesorii săi, printre care se număra și un set de butoni de mătase albă și argint care aparținuse tatălui ei, folosit la împodobirea rochiei somptuoase pe care a purtat-o în portretul „Ditchley” din 1592. Portretul înfățișează și „rubinul Prințului Negru” în părul ei. Nestemata (care era de fapt un spinel, nu un rubin veritabil) era de mărimea unui ou mic de găină și era extrem de valoros. Legenda spune că această piatră sângerie îi fusese dăruită fiului mai mare al lui Eduard al III-lea, Eduard Prințul Negru, de către Pedro cel Crud, regele Spaniei, pentru a-i mulțumi pentru ajutorul acordat în recăpătarea puterii în 1367. Piatra rămăsese în familia regală și fusese montată în coroana purtată de Henric al V-lea la Agincourt în 1415. Probabil în speranța că îi va aduce același noroc, se spune că Richard al III-lea a purtat-o în coroana lui la bătălia de la Bosworth. Povestea spune că această coroană a căzut de pe capul regelui ghinionist când a fost copleșit de armata bunicului Elisabetei, Henric al VII-lea, și a fost găsită ulterior sub un tufiș de păducel – rubinul fiind încă intact³⁵.

O femeie olandeză pe nume Gwillam Boone era angajată pentru a apreta pânzele Elisabetei. Ceilalți meseriași și celelalte femei implicate în realizarea garderobei regale apar într-un act din 1586, după cum urmează: „Blande pielar, Siphthorpe care face crinoline, Herne tricoter, Garret pantofar, Grene care lucrează sipete, Polson lăcătuș... Margaret Skettes la glugi”³⁶. În timp ce croitorul, broderul și cel care făcea cufere primeau un spațiu alocat în Marea Garderobă, artizanii articolelor mai mici și ai accesoriilor, cum ar fi pălăriile și pantofii reginei, e posibil să își fi folosit propriile ateliere și serveau și alți clienți³⁷.

Când o rochie nu își mai îndeplinea scopul, era desfăcută și recroită pentru doamnele sau cunoștințele reginei. Sau își putea schimba scopul, devenind pernă, față de scaun, tapiserie sau, ca în exemplul notabil ce urmează, acoperământ de altar. Prin urmare, chiar dacă doar una sau două din piesele vestimentare ale Elisabetei mai supraviețuiesc în forma originală, e foarte posibil

ca locuințe impunătoare de pe tot cuprinsul țării să fie pline de piese realizate din fostele ei rochii splendide.

Ceea ce ar putea fi un vestigiu rar din garderoba Elisabetei a fost descoperit de curând într-o biserică a unui sat izolat din Herefordshire. Bacton a fost locul nașterii celei mai credincioase slujitoare a Elisabetei, Blanche Parry, care o slujise încă din primele zile. Într-o casetă de sticlă dintr-un perete interior al Bisericii St Faith din Bacton era expus un minunat acoperământ de altar brodat realizat din mătase albă striată cu beteală suplimentară din fir de argint. Calitatea materialului atestă că e un articol deosebit. Este brodat măiestrit cu flori, bărci cu vâsle, fluturi, câini, cerbi, broaște, veverițe și creaturi fantastice. Faptul că odinioară făcea parte dintr-o rochie este relevat de o pensă mică în material. Stilul datează din anii 1590 sau de la începutul secolului al XVII-lea, iar modelul este aproape identic cu corsajul rochiei purtate de regină în celebrul „Portret curcubeu” din jurul anului 1600. Când a fost pictat, Blanche era moartă de mai bine de un deceniu, dar s-a presupus că rochia a fost dăruită bisericii din satul natal Bacton după moartea Elisabetei în 1603³⁸.

În 1593, sir John Fortescue, intendent al Marii Garderobe, descria hainele reginei ca fiind „regale și princiare cum se cade chemării ei, dar nu somptuoase sau excesive”³⁹. Acest lucru este susținut de registrele reședinței. În ultimii patru ani de domnie, Elisabeta a cheltuit 9.535 de lire pe garderobă (aproape un milion de lire în banii de astăzi), ceea ce echivala cu un sfert din suma cheltuită în fiecare an de domnie din primii cinci de către succesorul ei⁴⁰.

Sigur că Elisabeta nu era nevoită să își cumpere toate veșmintele. A primit multe daruri constând în haine de-a lungul domniei și curtenii și-au dat repede seama că acestea erau mai apreciate decât cele tradiționale, în bani și vase din aur sau argint. Când Bess de Hardwick și al patrulea ei soț, contele de Shrewsbury, i-au trimis stăpânei regale un dar constând într-o pelerină și o apărătoare pentru călărie, au fost atât de bine primite încât, „dacă domnul și doamna mea ar fi dat 500 de lire, părerea mea e că nu ar fi fost acceptate cu atâta bucurie”⁴¹.

Faptul că regina nu lua niciodată de bună garderoba ei luxoasă și că o păzea cu strășnicie poate avea legătură cu o amintire dureroasă din copilărie. După execuția mamei sale în 1536, șirul regulat de rochii pe măsură și bonete pe care Anne le trimitea fiicei sale la Hatfield a avut un sfârșit brusc. După câteva săptămâni, prințesei copile nu îi mai veneau rochiile și lenjeria de corp, așa că guvernanta ei, lady Margaret Bryan, a fost nevoită să îi scrie lui Thomas Cromwell. „Vă rog, fiți bun cu ea și cu ale ei, să aibă straie”, implora lady Bryan, „căci nu are nici rochie, nici jachetă, nici jupon, nici pânză de in pentru combinezon, nici basma, mâneci, pijamale [cămăși de noapte], țeșături pentru corp [corsete], șervete, fulare, nici scufii [capișoane de noapte]”. A

insistat că „am tras de ele cât am putut de mult, dar, pe legea mea, nu mă mai pot descurca”⁴². În mod evident, acest episod umilitor a avut un impact profund asupra tinerei Elisabeta.

Cu trecerea timpului, Elisabeta apărea la curte împodobită cu o varietate tot mai sclipitoare de giuvaerice. Un observator scria că intra în cameră „cu totul sclipitoare, plină de bijuterii”⁴³. Elisabetei îi plăceau în mod deosebit perlele deoarece reprezentau puritatea, iar pentru ele era gata să renunțe la cumpătarea sa obișnuită. Într-o perioadă de numai trei ani, din iulie 1566 până în aprilie 1569, a comandat 520 de perle doar pentru a-și orna coleretele și gulerele⁴⁴.

Dar unul dintre cele mai de preț bunuri ale Elisabetei era un inel relativ simplu, confecționat din sidef și împodobit cu mici rubine și diamante. Se deschidea pentru a da la iveală două portrete: unul al reginei înseși, din profil; celălalt al mamei sale. Faptul că Elisabeta prețuia un asemenea suvenir ce-i amintea de mama ei constituie probabil unul dintre cele mai grăitoare indicii ale sentimentelor sale. Un suvenir pe care îl purta des și alteori îl ținea aproape era simbolic pentru afecțiunea tainică pe care o nutrise pentru Anne de-a lungul vieții.

Doamnele Elisabetei se ocupau și catalogau minuțios toate hainele și bijuteriile din colecția reginei. Se asigurau că hainele rămâneau cât mai frumos mirositoare posibil, în ciuda faptului că nu se puteau spăla hainele de exterior. În 1562 s-a făcut o plată către Adam Bland, pielarul reginei, care a asigurat „o duzină de saci de mătase roșie și opt livre de pudră dulce, pentru a parfuma rochiile și ținutele din garderoba rochiilor noastre, precum și cele din Turnul Londrei”. Elisabeta era și mai pretențioasă decât predecesorii ei în privința păstrării curățeniei hainelor și folosea un membru al personalului în plus pentru această sarcină. În 1583, Robert Pamplin a fost recrutat drept „cel care periază straiile noastre”. În plus, pielarul reginei trebuia să scuture regulat blănurile pentru a înlătura praful și dăunătorii. Iar slujitorul garderobei continua să îndeplinească misiunea de a aerisi hainele la intervale regulate. De exemplu, registrele pentru aprilie 1569 includ o plată pentru cărbunele trimis la Garderoba din Turn pentru „a aerisi straiile și ținutele noastre din acest Turn”⁴⁵.

În ciuda eforturilor, uneori paraziții își făceau cuib în hainele reginei. În astfel de situații se impuneau măsuri mai drastice. În 1590, opt bărbați au fost angajați timp de o zi întreagă să scuture blănurile de la castelul Windsor, în timp ce în 1598 șase bărbați au petrecut patru zile întregi scuturând și aerisind robele de la palatul Whitehall și din Turnul Londrei⁴⁶.

Cum fusese cazul și în domniile precedente, rochiile și accesoriile Elisabetei erau depozitate în sipete și cufere solide, lucrate de fiii celui care lucrase cuferele tatălui ei, William Green. În mod evident, cu trecerea timpului deveneau tot mai elaborate. O comandă din 1565 solicită un cufăr de călătorie cu „spațiu

deasupra pentru a ne pune pălăriile, acoperit cu piele, căptușit cu bumbac, ferecat cu fier la încuietori, balamale și mânere”⁴⁷. Cei care făceau cufere confecționau și balene (piese înguste de lemn pentru a da formă corsetului) pentru rochiile reginei.

Statutul și valoarea rochiilor regale impuneau o securitate strictă. Unul dintre cei mai importanți și de încredere membri ai personalului ei era lăcătușul, care își avea sediul la Marea Garderobă. Doar doi oameni au ocupat această funcție în timpul lungii domnii a Elisabetei: William Hood și succesorul Richard Jeffrey. În 1575, Hood a realizat „un lacăt mare încastrat în lemn pentru ușile rochiilor noastre de la Hampton Court, cu două chei”. În 1572 a furnizat și „două noi lacăte cu chei... pentru dulapurile din biroul rochiilor noastre din Turn”⁴⁸.

Cădea în sarcina doamnelor Elisabetei să păstreze liste cu hainele de care stăpâna lor avea nevoie la fiecare palat. Cu o asemenea gamă uluitoare de haine și cu atâtea deplasări regulate, aceasta era și așa o misiune destul de complexă, dar era îngreunată de tendința Elisabetei de a se răzgândi în legătură cu ceea ce voia să poarte. Un martor notează că pregătirile pentru o mutare de la Windsor la Hampton Court fuseseră „destul de nefericite” deoarece căruțașul trebuise să se întoarcă la Windsor nu mai puțin de trei ori „pentru a lăsa... unele lucruri din garderoba maiestății sale”. La a treia întoarcere la Windsor, slujitorul a strigat exasperat: „Văd acum... că maiestatea sa e femeie, la fel ca nevastă-mea”. Cuvinte care au fost auzite de maiestatea sa, care stătea lângă fereastră și care a zis: „Cine este ticălosul?”⁴⁹.

Pe lângă grija hainelor și bijuteriilor Elisabetei, doamnele de onoare se ocupau și de toate cadourile primite de stăpână. Unele dintre ele dădeau multă bătaie de cap, pentru că, pe lângă diferite bijuterii și podoabe pe care regina le primea în mod obișnuit, a primit și un câine, o maimuță și un papagal într-o colivie aurită.

Doamnele Elisabetei se îngrijeau și de alte aspecte ale înfățișării stăpânei lor. Probabil datorită pasiunii pentru zahăr, Elisabeta avea o grijă deosebită pentru dinții ei și îi plăcea să aibă respirația cât mai frumos mirositoare. Primul lucru pe care îl făcea dimineața era să-și clătească gura cu apă proaspătă aromată cu scorțișoară sau smirnă și mesteca ierburi la intervale regulate de-a lungul zilei. Folosea și o scobitoare pentru a îndepărta resturile de mâncare după fiecare masă. Preferatul de durată al reginei, Robert Dudley, cheltuia o sumă considerabilă pe scobitori de unică folosință, știind că folosirea cuțitului sau a degetelor pentru înlăturarea resturilor de mâncare era considerată un gest de prost gust. Dacă, în ciuda acestor măsuri, respirația urâtă persista, respectivul era sfătuit să doarmă cu gura deschisă și să poarte un capișon cu o gaură în el „prin care să iasă vaporii”⁵⁰.

Era sarcina doamnelor din camera privată să curețe dinții reginei, având la dispoziție o gamă largă de produse. Oricât ar părea de improbabil, funinginea era foarte eficientă la îndepărtarea

petelor și avea și proprietăți deodorante. Uneori era combinată cu sare, care era la fel de abrazivă. Doamnele foloseau și un amestec de vin alb și oțet fierț cu miere cu care frecau dinții folosind bucăți de țesătură fină. Probabil mierea îndulcea respirația Elisabetei, însă accelera degradarea dinților.

Cărțile de bucate elisabetane recomandau cuișoare pentru curățarea dinților, deoarece nu numai că înlăturau mirosul, dar și alinau durerile. E foarte posibil ca regina să fi urmat această recomandare, dat fiind că suferea regulat de dureri serioase de dinți din cauza tendinței sale de a consuma multe dulciuri. Probabil că medicii tratau episoadele regulate de dureri de dinți cu pătrunjel, măghiran și laptele-câinelui. Acesta din urmă conținea o sevă deosebit de toxică, astfel încât, atunci când era aplicată pe dinte, ardea terminațiile nervoase, amorțind durerea permanent.

Într-o împrejurare, totuși, în 1575, Elisabeta a avut o durere de dinți atât de groaznică și de prelungită, încât medicii i-au spus că singurul remediu era scoaterea dintelui cu probleme. Înfricoșată de ideea operației (de înțeles, date fiind instrumentele folosite), Elisabeta a refuzat categoric. Dar durerea era atât de puternică, încât trebuia făcut ceva. În cele din urmă, soluția salvatoare a venit de la Thomas Aylmer, episcop al Londrei. Acesta a asigurat-o că durerea scoaterii unui dinte era mai mică decât credea ea. Și pentru a-i dovedi acest lucru s-a oferit voluntar să i se scoată unul dintre puținii dinți pe care îi mai avea, sub privirile reginei. Aceasta a fost de acord și a fost atât de încurajată de exemplul său, încât „a făcut și ea întocmai” – spre ușurarea curtenilor, care îi suportaseră proasta dispoziție vreme de mai multe săptămâni⁵¹.

Elisabeta nu era un pacient facil. Ca și tatăl ei, considera boala un semn de slăbiciune și tuna împotriva doamnelor și medicilor dacă încercau să o îngrijească, insistând că nu are nimic. La un moment dat a poruncit să i se aducă apă din Buxton, oraș din Derbyshire, celebru pentru izvoarele lui dătătoare de sănătate, pentru a putea să facă baie în ea și, astfel, să scape de o durere persistentă de la picior. Dar, când a ajuns apa, a cuprins-o furia și a trimis-o înapoi deoarece începuse deja să circule zvonul că era bolnavă⁵². Uneori însă, regina era atât de bolnavă, încât era nevoită să se retragă în camerele private și să se lase pradă simptomelor. Într-o asemenea ocazie, nu s-a arătat timp de trei zile și se spunea că „e foarte greu să te înțelegi cu ea... fiind tulburată de o răceală extremă și o lăcrimare a ochilor, încât nu poate citi nimic”⁵³.

Deși, în general, Elisabeta s-a bucurat de o sănătate mai bună decât restul monarhilor Tudor, suferea periodic de indispoziții pe care și le ascundea de restul curții. Cele mai multe, cum ar fi dureri de cap, de stomac, de membre, lipsa suflului și insomnie, izbucneau în perioade stresante. Nu reușea întotdeauna să le țină ascunse. La începutul domniei, ambasadorul spaniol prevestea că

„e puțin probabil să aibă viață lungă”, deși probabil că mai degrabă asta și-ar fi dorit⁵⁴.

Regina era neobișnuit de delicată în privința igienei personale și se îmbăia mai des decât majoritatea oamenilor: de obicei o dată pe lună, „fie că era nevoie, fie că nu”⁵⁵. Avea o „cadă de șezut” (suficient de mare pentru a șede, dar nu pentru a se întinde) special făcută, pe care o purta cu ea de la un palat la altul. În alte ocazii era spălată de doamnele ei cu pânze înmuiate în apă în vase de cositor. Îi plăcea, de asemenea, să se tamponeze cu ulei parfumat de trandafir și mosc, care fusese și preferatul tatălui ei. În plus, uneori se dădea cu un parfum creație proprie, pe care îl făcea fierbând apă cu zahăr, în care adăuga măghiran dulce și pudră de benzoe. Un contemporan l-a descris ca fiind „foarte dulce”⁵⁶.

Când, în sfârșit, se retrăgea în intimitatea dormitorului la sfârșitul fiecărei zile, era servită de doamne. Depart de ochii curioși ai curtenilor, acestea o dezbrăcau cu grijă, îi dădeau jos machiajul și acele din păr. Oricât de târziu era sau cât de obosite erau ele ori stăpâna lor, fiecare sarcină era îndeplinită cu atenție și dura cel puțin la fel de mult ca ceremonia îmbrăcării, așa că era foarte târziu în noapte când Elisabeta pune în sfârșit capul pe pernă. Separarea persoanei publice de cea privată era la fel de esențială pentru autoritatea ei de regină și pentru vanitatea ei de femeie – și doar celor mai de încredere doamne le era permis să le vadă pe amândouă.

Capitolul 15

„Sunt moale și făcută din zăpadă ce se topește”

În vara anului 1575, Robert Dudley a făcut o ultimă încercare de a o convinge pe Elisabeta să se căsătorească cu el. A plănuit o serie de spectacole extraordinar de luxoase în onoarea ei la casa lui din Warwickshire, castelul Kenilworth. Acestea au însemnat mai multe săptămâni de ospete, carnavali, petreceri care aproape l-au falimentat. Oricât a fost de încântată, la sfârșitul spectacolelor Elisabeta a refuzat.

Totuși, e posibil ca, în perioada în care încercase să o curteze pe Elisabeta, Dudley să fi avut relații tainice și cu Lettice Knollys, pe care o invitase la serbări. Se vedea încă, în secret, cu Douglas Sheffield, care i-a născut un fiu, pe Robert, cu un an înainte.

O vreme, Elisabeta nu a știut că favoritul ei o trăda și era fericită. Când acesta s-a dus să stea cu contele și contesa de Shrewsbury la Chatsworth House în vara anului 1577, ea a scris o scrisoare voioasă, cerându-le să-i limiteze dieta bogată de care aflase că se bucura. „Asigurați-i pe zi două uncii de carne, căreia să-i stabiliți voi calitatea, doar să nu depășiți cantitatea, iar de băut să-i dați a douăzecea parte dintr-o halbă de vin pentru a-i bucura pânțele”, a prescris ea. „În zile de sărbătoare, cum se cade unui bărbat de statutul lui, putem fi mulțumiți să îi creșteți dieta, permițându-i la prânz o pulpă de pitulice, iar la cină un picior din aceeași pasăre, pe lângă cantitățile obișnuite”¹. Faptul că regina găsea timp să scrie o scrisoare așa de frivolă când avea atâtea probleme statale presante de care să se ocupe sugerează că îi ducea dorul vechiului ei tovarăș și că absența lui îi sporea nostalgia.

Dudley vedea altfel separarea de Elisabeta. Deși îi lipsea faptul că nu mai era aproape de centrul puterii, acest lucru îi permitea să întrețină mai ușor legătura cu Lettice. Întâlnirile lor au devenit în mod clar mai frecvente și e posibil ca Lettice să fi rămas însărcinată. În mod sigur, în 1578 problema mariajului s-a pus cu oarecare presiune. Nefiind o persoană care să fie dată la o parte (cum fusese Douglas, la scurt timp după nașterea fiului ei), Lettice a pretins ca Dudley să legitimeze legătura lor. Temându-se de represaliile inevitabile din partea stăpânei sale regale, dar conștient de nevoia de a avea urmași, Dudley a fost de acord cu o ceremonie secretă la casa lui de la țară, din Wanstead (Essex). Se spune că mireasa a purtat o „rochie largă”, probabil o referire voalată la sarcina ei².

Nu a durat mult și secretul s-a aflat la curte. Rezultatul a fost unul exploziv. Când Elisabeta a auzit că verișoara ei disprețuită i-l furase pe singurul bărbat pe care îl iubise cu adevărat, a fost cuprinsă de furie și, plesnind-o peste cap pe Lettice, i-a strigat că „așa cum doar un singur soare luminează pământul, nu va fi decât o singură regină în Anglia”³. A alungat-o apoi pe această „târfă demnă de dispreț” din fața ei, jurând să nu o mai învrednicească vreodată cu o privire. Deși l-a iertat ulterior pe Dudley, a trecut mult timp până când relațiile lor și-au redobândit intimitatea care le caracterizase atâția ani.

Suferind după trădarea lui Dudley, Elisabeta era tot mai tentată să-l privească cu ochi buni pe ultimul ei pețitor, François, duce de Alençon și de Anjou, care fusese propus pentru prima oară ca soț al reginei Angliei în același an în care favoritul ei se căsătorise cu Lettice Knollys. Elisabeta avea atunci 45 de ani, iar pretendentul ei doar 23. În ciuda considerabilei diferențe de vârstă, cei doi s-au apropiat destul de mult – iar acesta se datora și faptului că ducele era singurul dintre mulții pețitori ai reginei care a curtat-o personal. În plus, Elisabeta conștientiza probabil faptul că ducele de Anjou reprezenta ultima ei șansă realistă la căsătorie și la nașterea unui moștenitor.

Această curte a ridicat vechea problemă a fertilității Elisabetei. Un tratat anonim din arhivele statale venețiene afirma: „Nu e posibilă speranța posterității din partea unei femei de vârstă reginei și cu o constituție atât de firavă și afectată ca a ei”⁴. Cum speculațiile privind posibilitatea ca Elisabeta să aibă copii cu ducele francez deveneau tot mai intense, prim-ministrul William Cecil, care sperase demult la o alianță cu Franța, a luat asupra lui sarcina investigării problemei. A pus medici să o examineze pe stăpâna lui pentru a stabili dacă este capabilă să ducă la termen o sarcină și, de asemenea, a interogat spălătoresele și doamnele de onoare ale reginei. Și și-a notat cele aflate într-un memorandum privat. „Date fiind proporțiile trupului ei, neavând nicio piedică constând în micimea staturii sau a mărimii corpului, ori în boli sau în lipsa acelor funcții naturale ale lucrurilor ce țin de procreare, ci dimpotrivă, după analiza medicilor care cunosc starea ei în ce privește acele lucruri și după spusele femeilor care cunosc bine trupul maiestății sale”, a conchis că există mari speranțe „în ce privește capacitatea ei de a avea copii”⁵.

Fostul favorit al Elisabetei, Robert Dudley, care se opunea vehement partidei Anjou, a avertizat-o că, la vârsta ei, nașterea era plină de pericole. Dată fiind trădarea lui recentă, regina nu s-a ostenit să acorde vreo atenție vorbelor sale, iar când François a venit în Anglia în 1579 a părut imediat captivată. L-a copleșit pe tânărul duce cu afecțiune, numindu-l „broșcoiul” ei, iar Anjou dădea toate semnele că îi împărtășește dragostea. Ca dovadă a „dragostei și bunăvoinței” lui, i-a dăruit „un frumos și prețios diamant, în valoare de 5.000 de coroane”. În schimb „regina, din

partea ei, poruncind doamnei sale de onoare să îi aducă o mică archebuză de foarte mare preț împodobită cu bijuterii, i-a făcut-o cadou domnului”⁶.

Perechea a fost practic inseparabilă în timpul vizitei ducelui de Anjou, iar Elisabeta și-a copleșit pețitorul cu tot luxul imaginabil. La palatul Richmond, i-a oferit magnificul pat care fusese folosit pentru nașterea ei în 1533. Regina a supravegheat personal decorarea camerelor sale și i-a spus aluziv că s-ar putea să recunoască patul. Se referea la faptul că făcuse parte dintr-o răscumpărare pentru un fost duce de Alençon, dar remarca ei a fost interpretată ca dovadă că ea și tânărul pretendent se culcaseră împreună la o întâlnire anterioară.

După întoarcerea lui în Franța, ducele de Anjou și regina au schimbat numeroase cadouri și scrisori. În ianuarie 1580, Elisabeta i-a scris „dragului” ei duce, asigurându-l de afecțiunea sa neclintită și rugându-l să nu ia seama la „puhoiul de guri rele” de la curte. Într-o referire ușor voalată la Dudley, s-a plâns de „cei care îi fac pe oameni să creadă că ești atât de arogant și atât de schimbător, încât ne pot face cu ușurință să ne retragem bunăvoința de la dragul nostru atunci când ne au de partea lor”⁷. Într-o altă epistolă, mai jucăușă, Elisabeta a glumit că ar da un milion de lire să îl vadă pe „broșciul” ei înotând din nou în Tamisa. În 1581, când perspectiva căsătoriei lor părea îndepărtată, din cauza opoziției sfetnicilor Elisabetei care se temeau de repercusiuni din partea Spaniei, regina a scris o poezie mișcătoare, „La plecarea lui Monsieur”:

Jelesc și nu
îndrăznesc să îmi arăt
mâhnirea;
Iubesc și totuși sunt
nevoită să arăt că
urăsc;
Spun, deși nu
îndrăznesc să spun ce
vreau să spun;
Par absolut mută, dar
lăuntric flecăresc...
O pasiune mai
duioasă mi se
strecoară în minte,
Căci sunt moale și
făcută din zăpadă ce
se topește...
Ori să trăiesc mă lasă,
cu mai multă dulce
fericire,

Ori să mor, să uit ce-a
însemnat demult
iubirea.

Această lamentație amară rezumă încurcătura Elisabetei ca regină: pentru a guverna eficient, trebuie să își mascheze întotdeauna dorințele private în spatele feței publice a monarhiei.

Oricât de tânără ar fi făcut-o să se simtă acest joc al seducției, Elisabeta conștientiza cu durere că vârsta își spunea cuvântul. Într-o scrisoare, recunoștea că dormise prost, tulburată de vise rele, „cum e obișnuit la femeile bătrâne”. De asemenea, se plânga de „dureri puternice și neîntrerupte în gât în ultimele două săptămâni”, care o făcuseră să se simtă slabă și vulnerabilă⁸. De fapt, Elisabeta va mai trăi aproape douăzeci de ani după moartea pretendentului ei. În 1583 l-a însărcinat în taină pe John Dee să prevadă viitorul ducelui. Astrologul i-a prezis macabru că se va sinucide. Predicția nu i s-a împlinit, însă moartea lui Anjou a fost într-adevăr subită: a murit în anul următor, din cauza unei febre. Chiar dacă pe atunci abandonase orice idee de a se căsători cu el, moartea ducelui a îndurerat-o totuși pe Elisabeta. În interiorul cărțiței de rugăciuni (de doi pe trei inchi) pe care o alcătuisese pentru devoțiunile particulare erau două miniaturi de Hilliard: una cu regina și cealaltă cu ducele de Anjou. Elisabeta purta cartea la brâu, atașată de o cingătoare împodobită cu nestemate. A rămas până la moarte unul dintre bunurile ei cele mai prețuite.

La începutul anilor 1580 nu mai exista nicio speranță ca Elisabeta să nască un copil care să continue dinastia Tudorilor. În același timp au reapărut brusc vechile zvonuri că avea o problemă fizică din cauza căreia nu putea întreține relații sexuale. Maria, regina scoțienilor, a răspândit zvonul că rivala ei din Anglia „nu era ca alte femei” și că, chiar dacă s-ar fi căsătorit, mariajul nu s-ar fi putut consuma. Pentru a da substanță spuselor sale, Maria a adăugat că un ulcer de la piciorul reginei se uscaseră exact atunci când îi încetaseră ciclurile⁹.

Chiar dacă susținuse că Elisabeta era incapabilă din punct de vedere fizic să întrețină relații sexuale, Maria a ridiculizat și ideea că ar fi Regina Fecioară. Într-o conversație scandalosă cu Bess de Hardwick, Maria afirmase că regina era atât de nesățioasă, încât sedusese o armată de bărbați. Deloc surprinzător, a spus că vizitatorul cel mai frecvent în patul Elisabetei fusese Robert Dudley. Dar a înfățișat-o pe regină și ca pe un prădător sexual, susținând că îl forțase pe sir Christopher Hatton să facă sex cu ea, că încercase să îl atragă pe ducele de Alençon în pat având pe ea doar o cămașă și că îl sărutase pe trimisul lui, Simier, luându-și „libertăți foarte indecente față de el”¹⁰.

Preferând să ignore asemenea zvonuri fanteziste, Elisabeta s-a hotărât să facă o virtute din condiția ei de femeie nemăritată. A făcut chiar comparații între ea și Fecioara Maria pentru a-și crea,

ca Regină Fecioară, o imagine semidivină și iconică. De la începutul domniei, discursurile ei fuseseră împănate cu referințe la ea ca la „mireasa” Angliei și „mama” poporului ei. În 1559 a răspuns petiției Camerei Comunelor de a se căsători spunând: „... mai mult să nu îmi reproșați... că nu am copii: căci fiecare dintre voi și toți care sunt englezi sunt copiii mei”. Valorificând și mai mult tema preferată, a declarat cu altă ocazie: „Vă asigur că, chiar dacă după moartea mea veți avea multe mame vitrege, nu veți avea nicio mamă mai adevărată decât cum vreau să fiu eu pentru voi toți”¹¹.

Două evenimente au concurat pentru a întări încrederea Elisabetei ca femeie monarh. Primul a fost triumful asupra celui mai vechi și mai înverșunat rival al ei. Victoria Mariei, regina scoțienilor, care i-a născut un fiu lordului Darnley, a fost de scurtă durată. Al doilea ei soț s-a dovedit curând a fi inefficient, crud și periculos de instabil. Împreună cu acoliții lui, l-a ucis cu brutalitate pe secretarul și confidentul italian al Mariei, David Rizzio, sub ochii soției sale însărcinate. La scurt timp după nașterea fiului ei, soțul Mariei a fost omorât. Într-o succesiune uluitoare de evenimente, Maria a fugit pe ascuns cu principalul suspect în cazul crimei, James Hepburn, al patrulea conte de Bothwell. O lovitură de stat a lorzilor scoțieni a îndepărtat-o de la putere și a fugit spre sud, în Anglia, lăsându-se la mila verișoarei sale Elisabeta. A fost una dintre multele greșeli de judecată ale Mariei. Elisabeta a luat-o imediat prizonieră pe regina decăzută a scoțienilor și așa a rămas vreme de aproape douăzeci de ani.

Rivalitatea dintre Elisabeta și Maria a căpătat o nouă dimensiune acum că regina scoțiană era pe pământ englez. Deși aveau toate motivele să se dușmănească politic, rivalitatea lor era mai degrabă de natură personală. Elisabeta era geloasă pe verișoara ei mai tânără și mai frumoasă, care avea un grup impresionant de admiratori și care își satisfăcuse pasiunile, pe când Elisabeta și le înfrânase. Totuși, a avut întotdeauna grijă să își ascundă sentimentele personale sub o mască de afecțiune exagerată. Deși Maria o rugase pe verișoara ei să se întâlnească, Elisabeta se ferise de fiecare dată, temându-se, probabil, că gelozia ei se va dovedi justificată.

Elisabeta nu a pierdut nicio ocazie pentru a-și reafirma superioritatea. La sosirea sa în Anglia în 1568, Maria îi scrisese verișoarei sale, rugătoare: „Nu am nimic pe lume decât ce aveam asupra mea când am scăpat”¹². De aceea, a rugat să i se trimită niște haine potrivite statutului ei. Triumfătoare, Elisabeta a ales unele dintre cele mai ponosite haine din garderoba ei. Când sir Francis Knollys, jenat, a ajuns cu hainele la Carlisle, s-a scuzat că fuseseră alese pentru „ușurința transportului”. Maria nu s-a lăsat păcălită și a păstrat o tăcere de gheață. Iar pentru că nu i-a trimis verișoarei sale o scrisoare de mulțumire, aceasta a avut îndrăzneala să o certe că a fost ingrată și a cerut să știe cum au

fost primite darurile ei. Knollys a recunoscut cu tristețe: „Tăcerea ei pare mai mult o acceptare plină de dispreț decât recunoștință”¹³.

Elisabeta s-a bucurat și de un alt triumf, foarte personal, asupra Mariei. Tensiunea îndelungatei sale captivități în Anglia, în timpul căreia numeroase tentative de a o elibera au eșuat, a început să își pună amprenta asupra reginei decăzute a scoțienilor. Suferea de reumatism și de o durere cronică într-o parte, părul îi încărunțise de timpuriu și luase mult în greutate. Deși cheltuia sume exorbitante pe haine și bijuterii somptuoase, dorind să profite la maxim de aspectul ei ofilit, nu mai semăna decât foarte puțin cu frumoasa prințesă care cu câțiva ani înainte fusese cea mai dorită mireasă din Europa.

Cu toate că nu era supusă acelorași greutăți ca rivala ei, și Elisabeta începea să-și piardă din vigoarea tinereții. În 1581, William Whittell, unul dintre croitorii ei, a fost însărcinat să lucreze la „modificarea, lărgirea, croirea și căptușirea a treizeci de perechi de pieptare și mâneci”, deoarece regina se îngrășase. În deceniul acela croitorii ei au fost foarte ocupați cu multe modificări. Între septembrie 1587 și aprilie 1589, William Jones a modificat și lărgit nu mai puțin de 102 din rochiile reginei. Chiar dacă unele dintre aceste transformări reflectau schimbări în modă, trecându-se la crinoline mai largi și mâneci bogat căptușite, referințele la „elemente mai lungi și mai late pentru lenjeria de corp” indică și faptul că formele Elisabetei se modificau. Nici chiar dieta frugală și exercițiile regulate nu puteau evita îngrășarea specifică vârstei a doua. În noiembrie 1596, când avea 63 de ani, un observator venețian a descris-o ca având „o constituție foarte robustă”¹⁴.

Eforturile făcute de Elisabeta pentru a-și ascunde talia îngroșată și alte semne ale îmbătrânirii se datorau mai mult decât vanității: orice semn exterior de slăbiciune din partea unui suveran îi submina statutul nemuritor, aproape divin, care era esențial pentru păstrarea puterii. Elisabeta mai avea un motiv pentru a-și păstra cât mai mult aspectul tineresc – acela de a fi considerată un trofeu pe piața internațională a căsătoriilor. Un contemporan a descris-o ca fiind „împodobită regește, atât ea, cât și alaiul ei, știind foarte bine că ceremoniile pompoase constituie un secret al guvernării, căci oamenii sunt prinși și ținuți în mrejele spectacolului exterior”¹⁵.

În noiembrie 1582, după aproape paisprezece ani de la fuga ei în Anglia, Maria i-a trimis verișoarei sale o scrisoare lungă și amară, înșirând tot ce a trebuit să îndure și cerând „compensație înainte să mor, pentru ca, toate diferendele dintre noi fiind rezolvate, sufletul meu să nu fie obligat să își spună ofurile în fața lui Dumnezeu”. Maria își spunea păsurile oricui o asculta, plângându-se ambasadorului spaniol de „răzbunarea implacabilă cu care această regină o trata”¹⁶.

Avea să se întâmple ceva și mai rău. Elisabeta se străduise să câștige bunăvoința fiului rivalei sale, Iacob, în timp ce mama lui era în captivitate. Era de bun-simț diplomatic să facă acest lucru, dar era mai mult decât atât. Profund amărâtă de nașterea lui, Elisabeta a profitat de ocazie pentru a crea o prăpastie între el și mama lui. În ajutorul ei venea faptul că Maria fusese o străină pentru fiul ei încă din fragedă pruncie, el fiind crescut de bărbați ostili ei. Departe de a nutri vreo afecțiune pentru mama sa atunci când, în 1583, aceasta a deschis negocierile pentru o suveranitate comună alături de fiul ei, Iacob i-a luat partea Elisabetei și a refuzat planul. Regina Angliei trebuie să fi avut o mare satisfacție știind că acest băiat, la a cărui naștere fusese atât de invidioasă, îi arătase mai mult devotament decât propriei lui mame. „Dacă jumătate din bunăvoința care îmi închipui că zace în el ar fi fost și în mama lui, nu ar fi ajuns atât de repede orfan de tată”, nu s-a putut abține ea să declare¹⁷. În iulie 1586 Iacob își dovedise această „bunăvoință” încheind cu regina Angliei o alianță care i-a adus o pensie anuală de 4.000 de lire și tăierea definitivă a legăturilor cu mama sa.

Probabil că această lovitură teribilă a instigat-o pe Maria să sprijine o altă rebeliune care se pregătea în numele ei. În vara anului 1586, un gentilom catolic pe nume Anthony Babington a plănuit un complot pentru asasinarea Elisabetei și aducerea pe tron a Mariei, cu sprijinul forțelor spaniole. Șeful spionilor reginei, Francis Walsingham, a aflat repede de acest plan și a hotărât să-i întindă o cursă reginei scoțiene. Nu a trebuit să aștepte prea mult. Pe 17 iulie, Maria i-a scris lui Babington, aprobând sugestia lui ca regina Angliei să fie „asasinată” de un grup de nobili. „Pune-i pe cei șase gentilomi la treabă”, l-a îndemnat ea. Scrisoarea a fost interceptată de spionii lui Walsingham. Când a primit-o, șeful lor a desenat pe foaie un laț de spânzurătoare: Maria își semnase condamnarea la moarte.

Regina scoțiană a fost judecată la castelul Fotheringay în luna octombrie a acelui an și a fost găsită vinovată de trădare. Totuși, verișoara ei a evitat să autorizeze singura pedeapsă potrivită pentru această crimă. Maria nu era un trădător oarecare: era o regină unsă și prin venele ei curgea sângele Tudorilor. Condamnarea la moarte ar fi reprezentat un precedent șocant și periculos și, în plus, i-ar fi încărcat conștiința Elisabetei mai mult decât orice făcuse până atunci. „Ce vor spune acum dacă, pentru siguranța vieții ei, o regină fecioară nu ezită să verse până și sângele unei femei din neamul său?”, se plângea ea¹⁸.

Dilema foarte publică a sorții Mariei o făcea pe verișoara ei să se frământa. Elisabeta își amintea încă groaza resimțită la execuția mamei sale și a mamei vitrege și evita să își condamne ruda la aceeași soartă îngrozitoare. Era cea mai mare criză a domniei ei până în acel moment, iar Elisabeta, care se mândrise întotdeauna cu sângele ei rece, aproape a cedat nervos. Disperată,

s-a retras la Richmond, palatul unde întotdeauna găsisese consolare, însoțită doar de câteva doamne de încredere. E un semn al vulnerabilității ei faptul că l-a invitat pe fostul ei favorit, Robert Dudley, să o însoțească acolo. Acest lucru a dus la o înnoire a intimității de care nu se mai bucuraseră de mulți ani.

Însă consilierii reginei au venit din urmă, asaltând-o cu cereri de a aplica pedeapsa meritată de verișoara ei. Enervată de această întrerupere a intimității după care tânjea atât de mult, Elisabeta s-a repezit la ei. „Vă asigur că dacă problema era doar între mine și ea”, a spus ea delegației uimite, „dacă ar fi voit Dumnezeu să ne facă pe amândouă lăptărese cu găleți în mâini, astfel încât chestiunea să fi rămas doar între noi două, și dacă aș fi știut ce a făcut și încă ar fi căutat să mă piardă, tot nu aș fi putut consimți la moartea ei”¹⁹. Delegația a fost dată afară, iar regina s-a retras în intimitatea camerelor sale.

Dar nu exista scăpare. La scurt timp după aceea a sosit o scrisoare chiar de la Maria. Misiva lungă și pătimasă a forțat-o pe Elisabeta să înfrunte realitatea teribilă de a-și executa verișoara. „Când dușmanii mei își vor fi potolit neagra lor sete de sângele meu nevinovat, îngăduie-le sârmanilor mei servitori să îmi ia trupul, să îl îngroape în pământ sfânt, cu celelalte regine ale Franței, înaintașele mele, mai ales lângă regina răposată, mama mea”, scria Maria. I-a reamintit Elisabetei și de rudenie lor, referindu-se la Henric al VII-lea – „bunicul tău și al meu” –, și a rugat-o să îi permită să trimită „o bijuterie și un ultim rămas-bun fiului meu”²⁰. Diplomatie sau nu, această scrisoare a avut efectul dorit. Robert Dudley a relatat că-i „storsese lacrimi” stăpânei, care insistă că „șovăiala sexului și a naturii” ei făcea ca dilema cu care se confrunta să fie și mai chinuitoare²¹.

Scrisoarea Mariei nu a primit răspuns și a mai trecut o lună. Dar odată cu venirea noului an Elisabeta s-a hotărât în sfârșit să treacă la acțiune și a recunoscut fără tragere de inimă că moartea era singura opțiune pentru verișoara ei. Totuși, nu putea să suporte gândul semnării mandatului și executării Mariei în public. De aceea, l-a instruit pe gardianul ei, Amias Paulet, să „o ușureze de această povară” și să o omoare în taină pe Maria, cu otravă sau apelând la orice alt mijloc. Paulet a fost îngrozit de sugestie și a refuzat să facă acest lucru. Neavând aparent o altă opțiune, Elisabeta a semnat în cele din urmă, pe 1 februarie, sentința de condamnare la moarte a verișoarei sale.

Consilierii ei nu au ezitat. După doar o săptămână, în dimineața zilei de 8 februarie 1587, Maria, regina scoțienilor, a urcat pe eșafodul din marea sală a castelului Fotheringay. „Cu umerii împliniți, fața grasă și mare, cu bărbie dublă și ochi căprui [și cu] păr de împrumut”, abia o puteai recunoaște pe femeia frumoasă care subjugase lumea atâția ani²². Însă Maria era hotărâtă să fie triumfătoare și în moarte. Când doamnele i-au scos mantia, a ieșit la iveală o rochie stacojie, culoarea martirilor.

Maria și-a proclamat apoi statutul de regină unsă și s-a referit pentru ultima dată la verișoara ei ca suverană apropiată, femeie și „soră”. Iertându-și călăul, s-a întors spre doamne și le-a spus să înceteze cu „oftatul și plânsul”.

Dar în ceea ce a urmat nu a existat nici urmă de demnitate. Când Maria și-a pus capul pe butuc și a dat semnalul că era gata să moară, călăul „a lovit înspre gâtul ei” cu securea, dar a ratat, spintecându-i partea laterală a feței. „Doamne Isuse, primește-mi sufletul”, a strigat Maria, după care călăul i-a lovit din nou gâtul și din nou nu a reușit să-l taie; abia la a treia lovitură capul Mariei a căzut, în cele din urmă, pe eșafod. Când călăul s-a aplecat să-l ridice, i-a scăpat din mână, rămânându-i doar peruca. Atunci cățelul ei, care era ascuns sub fustele ei, a fugit și „s-a întins pe jos între cap și corp, și fiind murdar de sânge a fost spălat, ca și alte lucruri pe care era vreo urmă de sânge”²³.

Elisabeta a reacționat cu neîncredere la vestea executării Mariei. William Camden a afirmat că era „oarecum uimită”²⁴. Totuși, în dimineața următoare a fost cuprinsă de o furie atât de mare, cum nici măcar curtenii ei, care se obișnuiseră cu frecvențele ei izbucniri, nu mai văzuseră. Un martor relatează că era atât de „înflăcărată și pătimașă”, încât striga împotriva execuției, considerând-o „un lucru pe care nu l-am poruncit și nu l-am vrut niciodată”. A început apoi să „pună povara în general asupra lor”²⁵.

Dar Elisabeta a afișat și o tristețe extremă după moartea verișoarei sale. Camden nota: „S-a dedat jelirii, îmbrăcându-se în haine de doliu și vărsând lacrimi din belșug”. Se retrăgea în intimitatea apartamentelor sale mai mult decât de obicei. Un ambasador la curte a observat că „a căzut la pat din cauza mării mâhniri suferite din pricina acestui eveniment dificil”²⁶. Fără îndoială, acest lucru era destinat parțial aparențelor. Regina era nerăbdătoare să se depărteze de hotărârea de a o executa pe Maria pentru a evita represalii din partea Europei catolice. I-a scris de îndată fiului Mariei, Iacob al VI-lea al Scoției, susținând că era „copleșită” de o „durere extremă” din pricina „acelui accident nefericit care (împotriva voinței mele) s-a întâmplat... Insist că, așa cum știu Dumnezeu și mulți alții, sunt nevinovată în această privință: așa să mă crezi”²⁷. Nevrând să riște deloc, a trimis și un curtean de încredere pentru a-i pleda cauza lui Iacob în persoană.

Artificiul unor asemenea asigurări subțiri era evident pentru toți. Dar în reacția de groază a Elisabetei era mai mult decât diplomație. În taină, era cu adevărat înspăimântată la gândul că decapitase o regină, mai ales când a aflat cât de prost decursese execuția Mariei. Imaginea detaliilor înfiorătoare i-a dat mulți ani coșmaruri, care au chinuit-o chiar și pe patul morții, când se spune că a șoptit numele Mariei.

Totuși, chiar dacă Elisabeta avea într-adevăr remușcări pentru moartea verișoarei sale, acest lucru nu a făcut-o să organizeze

funeralii demne de rangul și statutul ei. La cinci luni după execuție, cadavrul Mariei putrezea încă în castelul Fotheringay. Căldura verii făcuse deja insuportabil „mirosul otrăvitor”, așa că nimeni nu dorea să intre în camera unde era ținut. În cele din urmă, la sfârșitul lui iulie, Elisabeta a poruncit ca trupul verișoarei sale să fie îngropat la catedrala Peterborough, care adăpostea deja rămășițele unei alte regine hărțuite, Caterina de Aragón. Deși decretase ca Mariei să-i fie acordate onoruri regale complete, femeia pe care a ales să o reprezinte ca jelitoare de frunte nu era nici măcar membrul de cel mai înalt rang din anturajul ei.

Nu după mult timp, dușmanii Elisabetei au început să pregătească răzbunarea morții reginei scoțienilor. Cel mai implicat dintre ei a fost Filip al II-lea, care nu se lăsase păcălit de parada regretului Elisabetei, declarând: „Este foarte convenabil pentru regina Angliei să spună acum că s-a făcut împotriva voinței sale, fiind atât de evident că opusul e adevărat”²⁸. A început o campanie de defăimare a Elisabetei, hotărât să o discrediteze pe eretica regină a Angliei, inspirat fiind de sosirea unui vizitator neobișnuit în vara anului 1587. Un tânăr care își spunea Arthur Dudley naufragiase pe coasta Spaniei și fusese trimis la curtea lui Filip al II-lea. Pretindea că este fiul illegitim al reginei Angliei și al favoritului ei, Robert Dudley. Având în vedere vârsta lui, fusese conceput în 1561, perioada în care Elisabeta căzuse la pat din cauza unei boli misterioase care făcuse să i se umfle trupul. Prin urmare, povestea avea un aer de veridicitate, întărită de faptul că Arthur a pomenit un servitor care îl răpise de la Hampton Court imediat după naștere și îl crescuse ca pe fiul lui, spunându-i adevărul doar pe patul de moarte, în 1583. Nu există nicio dovadă clară care să confirme această poveste, dar se potrivea intereselor lui Filip de a o discredita pe Elisabeta, el renunțând la orice speranță de a se căsători cu ea. Așa încât a avut grijă să răspândească respectiva poveste în lung și în lat, motiv pentru care i s-a dat mai multă crezare decât ar merita.

Însă campania lui Filip împotriva Elisabetei s-a desfășurat și prin alte mijloace. În mai 1588 a lansat o mare Armada împotriva Angliei. Deși a făcut acest lucru în numele Mariei, de mult timp se gândise să recupereze regatul pe care îl considera de drept al lui. Era cea mai mare amenințare cu care se confruntase Elisabeta în timpul domniei sale și cu care avusese de-a face Anglia de la invazia normandă din urmă cu mai bine de 500 de ani. Elisabeta s-a retras din nou la palatul Richmond, doar cu câteva doamne de încredere. Dar când mesagerii au adus vestea că flota spaniolă fusese văzută în Canal și se pregătea să se întâlnească cu forțele ducelui de Parma în largul coastei Țărilor de Jos, a trecut la o acțiune mai decisivă. Pe 9 august s-a dus la Tilbury, unde se strânseseră forțele terestre pentru a respinge invazia iminentă. Mereu conștientă de puterea imaginii, le-a poruncit doamnelor să o îmbrace într-o ținută de inspirație marțială, cu un coif împodobit

cu pene și platoșă din oțel peste o rochie de catifea albă. Pentru a fi sigură că se distinge și mai mult în mulțimea trupelor sale, a călărit un cal alb și a ținut ridicat un baston din aur și argint cât timp le-a vorbit. Discursul ei a intrat în istorie ca fiind cel mai reușit dintre cuvântările ei publice. Dureros de conștientă că îi lipsea experiența războiului, și-a asigurat oștile că, deși avea „trupul slab și nevolnic al unei femei”, avea „inima și curajul unui rege, și încă un rege al Angliei”, și a jurat să lupte alături de ele dacă trupele lui Parma ajungeau pe țarm.

În cursul evenimentelor, Armada nu a reușit să facă joncțiunea cu ducele de Parma, iar tactica flotei engleze s-a dovedit a fi superioară – în plus, și vremea a jucat un rol în înfrângerea spaniolilor. Aceasta a fost clipa de glorie a Elisabetei. Dintr-o lovitură, a devenit legendara „Gloriana”, imortalizată în portrete și proză care îi laudau înțelepciunea, virtutea și frumusețea. În sfârșit, fecioria ei era acum omagiată: îi întârea statutul divin ca Fecioară Maria pe pământ. Nici sexul ei nu mai era o sursă de regrete, iar Elisabeta a căpătat încrederea de a-și etala feminitatea, atât în vestimentație, cât și în discursuri. Chiar dacă ajunsese acum la cincizeci și ceva de ani, rochiile îi erau mai scurte și talia și mai strânsă, în timp ce trăsăturile îi erau accentuate cu straturi tot mai groase de machiaj. Dramaturgii și artiștii s-au grăbit să preia tema. Elisabeta le-a inspirat pe „Gloriana”, „o regină și împărăteasă cât se poate de mărită”, lui Edmund Spenser, precum și pe „Diana”, „Cynthia”, „Astraea” și „Belphoebe”, „o doamnă nespus de virtuoasă și frumoasă”. Portretele ei au devenit și mai fantastice, subliniind natura ei eterică, zeiță veșnic tânără ce domnește peste supușii ei care o preamăresc.

Tot mai mult, se pare, Elisabeta din intimitate se contopea cu imaginea sa publică.

Capitolul 16

„Hoitul șubred”

Înfrângerea Armadei s-a dovedit un moment esențial în dezvoltarea așa-numitului „cult al Elisabetei”, propulsând-o pe regină la un statut iconic încă din timpul vieții. Dar anul 1588 a fost și unul de durere personală pentru Elisabeta. La câteva săptămâni după victoria asupra flotei lui Filip al II-lea, favoritul ei cel mai apropiat, Robert Dudley, conte de Leicester, a murit. O slujise cu devotament până la sfârșit. Deși grav bolnav în timpul pregătirilor pentru confruntarea cu Armada, nu ezitase să accepte postul de „Locotenent și Căpitan-general al Armatelor și Companiilor Reginei” și stătuse cu capul descoperit lângă calul Elisabetei când stăpâna lui ținuse celebrul discurs de la Tilbury.

Elisabeta a fost îndurerată de pierderea singurului bărbat pe care îl iubise cu adevărat. Dragostea lor supraviețuise multor încercări, astfel încât, după aproape cincizeci de ani de la întâlnirea lor, erau la fel de afectuoși unul față de celălalt ca la început. În 1585, Dudley îi dăruise stăpânei sale un cadou intenționat intim – o cămașă de noapte din catifea roșiatică, cu căptușeală de catifea roșie¹. Dacă el nu putea să îi țină de cald în dormitor, atunci aceasta cu siguranță îi ținea locul.

Una dintre ultimele scrisori ce s-au păstrat pe care Elisabeta le-a scris „Scumpului Robin”, datată iulie 1586, relevă intimitatea relației lor. Renunțând la formalitățile obișnuite ale corespondenței sale, ea începe: „Rob, mă tem că, din cauza scrierilor mele tulburi, vei presupune că luna de la mijlocul verii mi-a furat o mare parte a minții, dar trebuie să iei lucrurile așa cum îmi vin în minte, chiar dacă le-am pierdut ordinea”. Dudley era atunci în Țările de Jos, comandând trupele pe care stăpâna lui le trimisese să îi ajute pe olandezi în lupta lor împotriva autorității spaniole. Că Elisabeta îi ducea cu disperare dorul este evident din încheiere: „Voi sfârși acum ca și cum încă vorbesc cu tine și de aceea fără tragere de inimă îmi iau rămas-bun, ȳȳ, deși mereu mă rog lui Dumnezeu să te ferească de tot răul și să te apere de toți dușmanii, cu milioanele și legiunile mele de mulțumiri pentru toate eforturile și grijile tale”. A semnat scrisoarea: „După cum știi, mereu aceeași. E.R.”. „Mereu aceeași” sau *semper eadem* era mottoul Elisabetei, dar ea și Dudley știau că în cadrul relației lor însemna mult mai mult. Deși erau amândoi trecuți bine de cincizeci de ani, sentimentele le rămăseseră neschimbate.

Dudley rămăsese cu regina imediat după Armada, vrând să se asigure că pericolul trecuse. Avusese un rol și în sărbătorirea victoriei. Una dintre ultimele dăți când perechea a fost văzută împreună a fost la o fereastră a palatului, urmărind parada organizată de fiul său vitreg, contele de Essex. Cu sănătatea șubrezită, Dudley își luase rămas-bun de la Elisabeta. Măcar el știa că era pentru ultima dată.

Câteva zile mai târziu, Dudley i-a scris Elisabetei din Rycote, casa lui sir Henry Norris și a soției lui, unde el și stăpâna lui petrecuseră vremuri fericite la începutul domniei. Referindu-se la el însuși ca la „vechiul și sărmanul tău servitor”, a lăsat deoparte propriul disconfort și a întrebat-o „ce alinare a ultimei sale dureri găsește, acesta fiind cel mai important lucru din lume pentru care mă rog, ca ea să aibă sănătate și viață lungă”. I-a mulțumit apoi pentru leacurile pe care i le trimisese, asigurând-o că „liniștesc mai bine decât orice alt lucru care mi-a fost dat”. Concizia misivei indică nu lipsa interesului, ci cât de mult suferea contele. Se încheie: „Îți sărut umil piciorul. Din vechea ta odaie de la Rycote, această dimineață de joi... servitorul cel mai credincios și supus al maiestății tale”².

Au fost probabil ultimele cuvinte scrise de Robert Dudley. Cinci zile mai târziu, pe 4 septembrie 1588, și-a dat ultima suflare. Elisabeta a fost de-a dreptul de nemângâiat. În zilele ce au urmat morții lui a rămas în camerele private, nefiind în stare să dea ochii cu curtea sau cu consiliul. Se spune că lordul Burghley a spart în cele din urmă ușa dormitorului pentru că se temea că stăpâna sa nu va mai ieși niciodată. Scurta notiță trimisă de Dudley de la Rycote devenise bunul ei cel mai de preț. A scris pe ea „Ultima lui scrisoare” și a ținut-o închisă într-o cutie, lângă patul ei, tot restul domniei. Printre bunurile pe care le prețuia enorm se numărau și smaraldele, diamantele și perlele pe care el i le lăsase prin testament. Elisabeta le-a purtat în multe portrete oficiale, inclusiv în celebrul portret „Armada”. Mulți ani de atunci încolo, dacă cineva pomenea numele lui Dudley, ochii ei se umpleau de lacrimi.

În ultimii ani de domnie ai Elisabetei pierderile au devenit o temă constantă. În martie 1589 a jelit moartea unei servitoare prețuite. Deși este discutabil dacă Tudorii puteau avea prieteni în adevăratul sens al cuvântului, lady Elizabeth Fiennes de Clinton s-a bucurat în cea mai mare măsură de această onoare acordată de Elisabeta. Născută Elizabeth Fitzgerald, era ea însăși de viță regală, fiind strănepoata reginei consoarte a lui Eduard al IV-lea, Elizabeth Woodville. Moștenise frumusețea legendară a acestei surprinzătoare regine și era cunoscută ca „Preafrumoasa Geraldine”. Fusese tovarășa Elisabetei încă din copilărie, prietenia lor reînnoindu-se când Elizabeth Fitzgerald, acum lady Fiennes de Clinton, a intrat în suita reginei la Hatfield în 1558. De atunci a slujit-o cu devotament.

Regina i se confesa deseori lui lady Clinton, „în care se încredea mai mult decât în celelalte”³. Teoretic, serviciul său era limitat la camera privată, dar influența ei se întindea de fapt mult mai mult. Viclean manipulator politic, lady Clinton a fost folosită de regină într-o serie de misiuni diplomatice. Pe durata serviciului ei, lady Clinton a fost asaltată de petiții de la ambițioși care căutau să ajungă în funcții sau de la cei căzuți în dizgrație⁴.

Intimitatea dintre cele două femei s-a adâncit de-a lungul domniei. Poate Elisabeta simțea că ascendența regală a lui lady Clinton îi permitea să o trateze ca prietenă, nu doar ca slujitoare. Dar Elisabeta se bucura cu adevărat de compania lui lady Clinton, amândouă fiind femei inteligente și cu simțul umorului. Pe lângă faptul că petreceau împreună multe ore în camera privată, regina participa și la dineuri private alături de ea, departe de curte.

Când lady Clinton a murit, în vârstă de aproape 60 de ani, stăpâna ei a fost devastată. „Prefrumoasa Geraldine” o slujise cu credință mai bine de treizeci de ani și pierderea tovarășiei sale a lăsat un gol în viața intimă a Elisabetei, gol care nu va fi umplut niciodată. Regina a dispus organizarea unor funeralii impresionante la Windsor, unde trupul verișoarei sale a fost înhumat în capela regală, alături de al doilea ei soț.

La mai puțin de un an după aceea, Elisabeta a pierdut-o pe cea mai veche și mai de încredere servitoare, Blanche Parry, care o slujise pe regină de-a lungul celor 57 de ani ai săi. Blanche fusese numită să slujească la nou-înființata reședință a Elisabetei, care avea doar trei luni, la Hatfield și a rămas de atunci împreună cu ea. Spre deosebire de alte doamne ale reginei, Blanche rămăsese ferm credincioasă stăpânei sale, sacrificând totul pentru interesele ei și refuzând să profite de ceea ce devenise o poziție de mare încredere și influență. În timp ce majoritatea femeilor din camera privată a Elisabetei au părăsit serviciul – temporar sau permanent – pentru a se căsători și a avea copii, Blanche a rămas celibatară pe toată durata îndelungatei sale vieți. Devotamentul ei a rămas un etalon prin prisma căruia erau judecați toți slujitorii privați ai Elisabetei.

Blanche era un model al serviciului pe care Elisabeta îl aștepta de la slujitoarele sale și, în plus, poziția demonstrează estomparea limitelor dintre responsabilitățile servitorilor publici și cele ale slujitorilor privați ai Elisabetei. Deși principala sa îndatorire era să se îngrijească de persoana reginei, a devenit secretara neoficială a acesteia, redactând și prelucrând corespondența personală a Elisabetei. De asemenea, primea și citea multe dintre scrisorile și documentele oficiale care soseau pentru stăpâna ei. Curtenii șireți au început să i le adreseze direct lui Blanche, pentru că știau că de multe ori adăuga propriile comentarii în favoarea expeditorului înainte de a le prezenta reginei⁵.

Constanța și devoțiunea lui Blanche au constituit o importantă influență stabilizatoare pentru Elisabeta. În ultimii ani ai domniei, Blanche era singura persoană din viața Elisabetei care și-o mai amintea pe mama acesteia, Anne Boleyn, și cu care regina putea rememora amintiri din copilărie. Când sănătatea lui Blanche a început să se deterioreze, Elisabeta i-a poruncit spițerului ei personal să aibă grijă de ea – și se spune că ea însăși a fost alături de Blanche în ultimele ei ore. A murit pe 12 februarie 1590. Regina a fost foarte nefericită, iar un vizitator la curte a descris „marea sa mâhnire” la pierderea celui mai credincios slujitor al ei.

Blanche Parry și Elizabeth Fiennes de Clinton sunt două exemple rare de femei care au pus interesele reginei mai presus de propriile lor interese. Cei mai mulți servitori privați s-au grăbit să profite de pozițiile lor în folosul propriu. Sir Walter Raleigh, care căzuse pradă intrigilor lor, le-a comparat pe doamnele reginei cu niște „vrăjitoare”, pentru că „erau în stare să facă mult rău, fără să facă niciun bine”⁶. Elisabeta stabilise de la începutul domniei că doamnele ei nu trebuie să se amestece în probleme politice, încercând astfel să depolitizeze camera privată și să facă din ea căminul intim și domestic care fusese în timpul bunicului ei. Dar, spre deosebire de Henric al VII-lea, acțiunile ei s-au dovedit a fi complet diferite de vorbele sale.

Curtea Tudorilor era o lume bine organizată în care aproape toți ocupanții erau uniți prin legături de sânge, căsătorie sau prietenie. Elisabeta a început repede să aprecieze avantajele: putea controla curtea prin rețelele doamnelor din suita ei. Acestea erau atât de extinse, încât doamnele reginei o puteau informa despre probleme pe care cei mai importanți demnitari ai săi i le ascundeau intenționat. Puteau să asculte conversații și bârfe de la curtea publică și să-i raporteze Elisabetei în camera privată tot ce auzeau. La scurt timp, se considera că doamnele ei aveau o influență atât de mare, încât și cei mai puternici oameni de la curte apelau la intervenția lor. După cum a notat un curtean: „În vremea reginei nu veneram sfinți, ci ne rugam la doamnele ei”⁷.

De departe cea mai influentă dintre însoțitoarele private ale Elisabetei era lady Anne Dudley, contesă de Warwick. Anne fusese una dintre doamnele de onoare preferate ale Elisabetei chiar și înainte de căsătoria sa cu fratele lui Robert Dudley, Ambrose, conte de Warwick, în 1565. Acum că Anne era contesă, Elisabeta a fost nevoită să o promoveze la rangul de doamnă de onoare a camerei private. Dar Anne a văzut poziția aceasta ca fiind mai mult decât o sinecură și s-a dovedit extraordinar de responsabilă în privința sarcinilor sale. Soțul ei i s-a plâns la un moment dat lui sir Francis Walsingham că ea „petrecuse cei mai mulți dintre anii săi chinându-se, credincioasă și de ajutor” în slujba reginei în camera privată, adăugând puțin indignat că nu primise „niciun fel de plată”⁸. Dar Elisabeta o recompensa pe lady

Anne în alte feluri, încredințându-i cu trecerea anilor probleme tot mai importante, ceea ce îi conferea o influență enormă la curte. Nepoata contesei va susține mai târziu că mătușa ei „era mai iubită și mai bine plăcută de regină decât oricare altă femeie din regat”⁹.

Un indiciu al influenței Annei Dudley este faptul că primea mai multe cereri de ajutor decât oricare altă doamnă a camerei private. Se spunea că „îi ajuta pe mulți petiționari și pe mulți alții cu probleme”, iar acest lucru e susținut de mărturii contemporane¹⁰. Rețelele lui lady Anne se extindeau dincolo de curte și chiar de regat. Având relații apropiate cu ambasadori și emisari englezi, era informată cu regularitate atât asupra unor probleme internaționale, cât și a unor probleme interne. Ambasadorii străini erau și ei conștienți de influența sa, iar când s-a îmbolnăvit, la sfârșitul anilor 1590, s-a aflat până și la Veneția¹¹.

O altă membră a familiei Dudley care făcea parte din anturajul personal al Elisabetei era Katherine Hastings, sora cea mai mică a favoritului reginei și soția lordului Huntingdon. Elisabeta o cunoștea încă din primii ani ai domniei, însă abia în anii 1590 Katherine a devenit o prezență regulată în camera privată a Elisabetei, deși nu e clar dacă într-o poziție oficială. Ca de obicei, influența ei tot mai mare este semnalată de numărul de prieteni și rude care au început să caute funcții prin intervenția ei la regină.

La sfârșitul anului 1595 Elisabeta devenise atât de atașată de Katherine, încât a protejat-o personal de vestea tulburătoare că soțul ei, care era conte președinte al Consiliului Nordului, se îmbolnăvise grav în York. Când Elisabeta a aflat, la scurt timp după aceea, de moartea contelui, a provocat un scandal scurtând o vizită departe de Londra pentru a-i da ea însăși vestea văduvei. Katherine a devenit aproape isterică atunci când stăpâna a înștiințat-o, iar aceasta a fost atât de îngrijorată, încât în ziua următoare i-a făcut o vizită „foarte intimă”, ceea ce a „liniștit-o foarte mult”¹² pe Katherine.

Văduvă și fără copii, relația Katherinei cu Elisabeta a devenit și mai apropiată. Oricât de rău îi părea pentru pierderea lui lady Huntingdon, Elisabeta probabil se bucura în taină că nu mai exista nimeni altcineva care să îi răpească atenția. La scurt timp Katherine a devenit foarte importantă la curte. Cei care o slujeau pe regină au observat că o ținea lângă ea o mare parte din zi. În februarie 1598 se spunea că „lady Huntingdon este la curte și foarte intimă cu maiestatea sa de două ori pe zi”¹³.

Spre cinstea ei, Katherine s-a ferit să își folosească influența asupra reginei pentru a pleda cauza vreunui prieten sau a vreunei rude. Permanent asaltată de petiții de la doamnele ei, pentru Elisabeta trebuie să fi fost o schimbare plăcută faptul că lady Huntingdon se bucura să petreacă timpul cu ea din devotament sau din plăcere și nu pentru vreun câștig material.

Crescuse atât de mult în ochii Elisabetei, încât în vara anului 1600 Whyte afirma: „O conduce pe regină, petrec multe ore în taină împreună”¹⁴.

Și celelalte femei cu care Elisabeta prefera să își petreacă orele private în ultimii ani de domnie dovedeau o loialitate dezinteresată asemănătoare cu a lui lady Huntingdon. Cea mai în vârstă era Katherine Howard, contesă de Nottingham, care o știa pe stăpâna ei dinainte ca aceasta să devină regină și fusese promovată ca primă doamnă a dormitorului în 1572. Sarcinile ei cereau să petreacă mult timp cu Elisabeta și rolul ei principal era să supravegheze bogata garderobă a reginei. În plus, făcea parte dintr-un grup select de doamne cărora le fuseseră încredințate bijuteriile regale, inclusiv pietrele prețioase, colierele, brățările și alte obiecte pe care regina le primea regulat în dar. Contesa îi oferea ea însăși cadouri cu multă generozitate. Cunoscând pasiunea Elisabetei pentru animale, i-a dăruit „o bijuterie de aur înfățișând o pisică și un șoricel jucându-se, garnisită cu mici diamante și perle”, precum și un ogar din aur cu o zgardă bătută cu diamante și un delfin din aur și rubine¹⁵.

Prietenii dintre Elisabeta și cele mai apropiate doamne ale ei relevă o latură mai tandră și mai înduioșătoare a caracterului ei, spre deosebire de înfricoșătoarele sale izbucniri publice de autoritate sau temperament. O altă veche prietenă era lady Margery Norris, soția unuia dintre curtenii ei preferați, sir Henry Norris. Când a aflat că doi dintre copiii lor au murit în campania din Irlanda din 1597, Elisabeta a trimis o sinceră scrisoare de condoleanțe către „Corbul meu”, îndemnând-o: „Nu te chinui din pricina ajutorului fără rost, ci fii un bun exemplu pentru a-l mângâia pe suferindul tău tovarăș de viață [soț]”. De asemenea, a asigurat-o pe lady Norris: „Natura nu a stârnit mai multă durere ca mamă pentru fiul ei iubit în tine, decât mulțumire în amintirea serviciilor sale în noi, suveranul său”¹⁶.

O altă favorită a Elisabetei era Helena Gorges (născută Snakenborg), o doamnă suedeză care vizitase Anglia în 1564, când făcea parte din suita prințesei Cecilia, sora regelui Eric al Suediei, unul dintre numeroșii pretendenți ai Elisabetei. Helena avea atunci șaisprezece ani și, cu părul ei roșcat și tenul palid, părea o versiune mai tânără a reginei Angliei. A fost absolut fermecată de Elisabeta și a încercat să o copieze în vestimentație și maniere. I-a copiat până și semnătura, subliniind „H”-ul cu aceeași înfloritură elaborată folosită de Elisabeta pentru „E”. Încântată, regina a insistat ca tânăra fată să rămână cu ea atunci când stăpâna ei s-a întors în Suedia. Din clipa aceea, Helena avea să o slujească cu devotament pe Elisabeta.

Apropiindu-se de bătrânețe, regina evita tot mai mult strălucirea vieții de la curte, preferând prezența reconfortantă a acestui mic grup de femei devotate. Când a împlinit 60 de ani, s-a deschis o prăpastie între slujitoarele ei private și de încredere și

noua generație de doamne de onoare, a căror exuberanță tinerească era o sursă de iritare pentru Elisabeta și membrii mai în vârstă ai curții. Bătrânul viceșambelan, sir Francis Knollys, se plângea de năzbâtiile tinerelor doamne din suita sa, care deseori „săreau și se zbenguiau în camera alăturată, spre marea lui tulburare în timpul nopții”¹⁷. Elisabeta însăși a devenit tot mai intolerantă față de greșelile lor și deseori „le certa pe aceste fetișcane nerecunoscătoare și disprețuitoare”, făcându-le să „plângă și să hohotească de mai mare mila”¹⁸. Mânia ei era alimentată și de faptul că, treptat, pierdea controlul asupra slujitoarelor camerei private, pe lângă conștientizarea dureroasă a faptului că nu mai era cea mai dorită femeie de la curte.

Dar regina încă nu voia să renunțe la bățalia pentru supremația sexuală. Apărea la curte împodobită în veșminte tot mai bogat și strălucitor colorate, iar doamnelor ei le porunceă să nu poarte decât negru sau alb. Însă nu toate erau dispuse să se supună. Lady Mary Howard era cea mai îndrăzneță și mai lipsită de respect din anturajul reginei. Într-o zi a apărut la curte îmbrăcată cu o rochie ostentativă croită din catifea scumpă și „presărată cu aur și perle”. Un asociat al lui sir John Harington își amintea privirile pline de invidie aruncate în direcția ei, mai ales din partea reginei, care își dăduse seama că „era mai frumoasă decât a ei”. Vrând să se răzbune, câteva zile mai târziu regina a poruncit unui servitor să fure rochia din camera lui lady Maria și să i-o aducă. Elisabeta era mult mai înaltă decât lady Mary, așa încât rochia era mult prea scurtă pentru ea. Ferm hotărâtă, a îmbrăcat-o și a făcut paradă cu ea prin fața doamnelor, vrând să știe „Cum găseau noua ei rochie?”. Cum nu a răspuns nimeni, regina i-a adresat întrebarea lui lady Mary, care a ripostat iritată că era „prea scurtă și nepotrivită”. „Atunci”, a răspuns Elisabeta, „dacă nu mi se potrivește mie, fiind prea scurtă, mă gândesc că nici ție nu ți se potrivește, fiind prea bună; așa că nu i se potrivește niciuneia”¹⁹.

Rochia a fost împachetată rapid și lady Mary nu a mai îndrăznit să o poarte în prezența reginei. Dar i-a displicut profund această dojană umilitoare și a devenit și mai insolentă față de stăpâna ei, refuzând să îi aducă la timp mantia pentru plimbarea obișnuită de dimineață sau să ducă „cupa de grație” când regina mânca singură²⁰. De asemenea, lipsea frecvent de la masă și de la rugăciuni. Când Elisabeta a certat-o pentru neîndeplinirea îndatoririlor, lady Mary „a dat un răspuns atât de nepotrivit, încât a stârnit mult mânia stăpânei sale”²¹. Faptul că o doamnă îndrăznește să dea dovadă de o asemenea lipsă de respect față de regina ei arată cât de mult se schimbaseră lucrurile. Însă Mary nu era singura doamnă din suita Elisabetei care-i nesocotea autoritatea. Se spunea că de multe ori slujitoarele râdeau de ea pe la spate „pentru că încerca să joace rolul unei femei încă tinere”²².

Rolul lor în această amăgire era unul esențial. În ultimii ani ai domniei sale, doamnele de onoare ale Elisabetei erau nevoite să petreacă tot mai mult timp aplicându-i machiajul și alte podoabe pentru a ascunde semnele vârstei. Deși inițial regina purtase peruci potrivite culorii părului, acestea ascundeau acum un scalp cu păr puțin și alb. Există mărturii care sugerează că e posibil ca părul ei să fi început să încărunțească încă din tinerețe. O șuviță de păr roșu spre cenușiu păstrată la Wilton House se spune că i-a fost oferită de Elisabeta lui Philip Sidney în 1572, când avea 39 de ani, deși o altă sursă datează darul în 1582. În mod sigur în 1596, când Elisabeta avea cincizeci și ceva de ani, faimoasele ei plete roșcate încărunțiseră. În acel an, episcopul de la St David din Wales provocase mare supărare în predica lui referindu-se la faptul că „timpul își arătase trecerea asupra părului ei”.

Începând din anii 1580, perucile reginei aveau bucle elaborate, realizate cu ajutorul unor bare de fier pentru ondulat special făcute de lăcătușul ei personal. Acestea erau încălzite în foc înainte să fie aplicate pe perucă. Perucile Elisabetei deveniseră și mai elaborate în ultimii ani de domnie. Noile peruci fanteziste erau confecționate de „mătăsara” ei, Dorothy Spekarde, care în 1602 plătiase pentru „șase capete de păr, doisprezece yarzi de păr ondulat și o sută de piese din păr”²³. La sfârșitul domniei, Elisabeta avea mai mult de 80 de peruci.

În același timp, tot mai multe straturi de machiaj erau aplicate pentru a păstra așa-numita „mască a tinereții”, dar și pentru a ține pasul cu moda italiană. Educată ca prințesă umanistă, Elisabeta îmbrățișase tot timpul idealurile și influențele italiene și nu a durat mult până ce chipul ei proaspăt, care caracterizase prima parte a domniei, a fost înlocuit de obrazul vopsit preferat de doamnele italiene. Ca întotdeauna, modele de la curte au fost repede imitate de cei aflați mai jos pe scara socială. „Era lucru rar să vezi o față nevopsită”, potrivit unei satire din perioada aceea care se amuza pe seama eforturilor făcute de femeile Londrei în căutarea frumuseții eterne:

Are apă, ca să îi
strălucească fața,
Pastile, de asemenea,
să își purifice pielea;
Alifii de buze și haine
cu scumpă vopsea
roșie...
Uleiuri cu care își dă
pe chip
Și poleiește grația
muribundă a
frumuseții sale...

Storax și nard aprinde
în camerele ei,
Și se împroașcă cu
zibetă, mosc și
ambră²⁴.

Regina încerca să își păstreze fruntea fără riduri aplicând regulat o pastă de cheag luat din *posset*, o băutură cremoasă făcută din lapte amestecat cu zahăr, vin sau bere. Folosea și o loțiune de curățare obținută din două ouă proaspete, cu tot cu coajă, alaun ars, zahăr pudră, borax și semințe de mac amestecate cu apă. Se credea că această loțiune albește, netezește și înmoaie pielea.

Odată curățată și tratată pielea Elisabetei, fața, gâtul și mâinile erau vopsite cu ceruză (un amestec de plumb alb și oțet) pentru a obține un ten cât mai alb. Acesta era idealul doamnelor de origine nobilă, pentru că dovedea că duceau o viață de plăceri mondene, spre deosebire de femeile cu pielea arsă de soare în timpul numeroaselor ore de muncă. Pentru a crea un contrast dramatic cu pielea ei albă, buzele și obrajii Elisabetei erau colorați cu o pastă roșie făcută din ceară de albine, cârmâz și vopsea de plante, iar ochii îi erau conturați cu kohl.

Deși ajutau la ascunderea semnelor trecerii timpului, unele dintre aceste amestecuri erau atât de toxice, încât făceau mai mult rău decât simplul proces de îmbătrânire. Ceruza era deosebit de corozivă și putea provoca intoxicare cu plumb, ceea ce nu numai că usca pielea, dar putea duce și la pierderea părului. Un contemporan observa cu oarecare dezgust: „Acele femei care o folosesc pe față se usucă și încărunțesc repede, pentru că aceasta usucă foarte tare umezeala naturală a cărnii lor”²⁵. Mercurul și antimoniul erau și ele folosite în cosmetică. Amândouă sunt metale extrem de dăunătoare, cu efecte secundare ce pornesc de la iritabilitate, variații de dispoziție, dureri de cap și insomnii și până la probleme respiratorii grave și leziuni ale organelor. Ar fi interesant de speculat dacă nu cumva celebrul temperament aprins (sau „mercurial”) al Elisabetei se datora machiajului ei.

Cu toate acestea, Elisabeta era atât de disperată să își păstreze chipul fără vârstă, încât a continuat să aplice pe față aceste substanțe toxice, în straturi tot mai groase de la o zi la alta, permițându-le doar celor mai apropiate slujitoare să vadă ce se află dedesubt. De asemenea, e posibil ca atacul de vărsat de care suferise în 1562 să-i fi lăsat pielea ciupită, iar straturile groase de machiaj să fi fost destinate acoperirii acestora la fel de mult ca și păstrării iluziei tinereții. Doamnele de la curte s-au grăbit să o fleteze imitând-o, așa încât folosirea machiajului și a perucilor s-a intensificat în ultimii ani de domnie.

Când Elisabeta se retrăgea în intimitatea dormitorului ei în fiecare seară, doamnele îi scoteau peruca de un roșu-închis, bijuteriile și alte accesorii și îi ștergeau ușor machiajul gros care îi

acoperea fața, pieptul și mâinile. Pentru aceasta, foloseau probabil săpunul foarte parfumat care devenise popular în rândul elitei mondene din Londra ultimilor ani ai secolului al XVI-lea. Lipsită de podoabele regale, Elisabeta redevenea femeie.

Regina se delectase întotdeauna cu lingușirile curtenilor ei, dar, deși în trecut acestea îi erau oferite ușor, acum era nevoită să le caute. Nevrând să fie eclipsată de doamnele ei, l-a întrebat pe un nobil francez aflat în vizită ce credea despre ele. Acesta s-a apărut imediat spunând că nu putea să „judece stelele în prezența soarelui”²⁶. Elisabeta a fost deplin mulțumită, căci oaspetele, plin de tact, definise cu precizie rolul pe care ea îl stabilise pentru femeile de la curte. Dar chiar și atunci când era îmbrăcată și împodobită în culmea splendorii, regina nu mai putea eclipsa frumusețea tinerească a doamnelor ei de onoare.

Nu putea nici să le mai controleze purtarea. Mâna fermă asupra afacerilor de la curte începea să slăbească, iar în anii 1590 standardele morale stricte au început să decadă. Doamne de la curte din generația mai tânără erau frustrate de atitudinile considerate de modă veche ale reginei și nu doreau să facă sacrificiile colegelor mai în vârstă pentru a o sluji cu devotament. Incidentele cu scandaluri, fugi pe ascuns cu iubiți și sarcini tănuite au devenit tot mai frecvente pe măsura trecerii anilor. „Peste tot în Londra se vorbește despre fetele reginei”, scria un vizitator la curte, care relatează că deși Elizabeth Southwell lipsise din camera privată din cauza unei „slăbiciuni în picior”, motivul adevărat era că rămăsese grea cu un anume „domn Vavisor”²⁷.

Elizabeth („Bess”) Throckmorton provocase un scandal și mai mare în anii 1590. Bess intrase în serviciul reginei ca doamnă de onoare a camerei private în 1584, la vârsta de 19 ani. Inteligentă, spirituală și sinceră, Bess era o mare frumusețe și avea un deosebit simț al eleganței. Printre numeroșii săi admiratori era și vestitul aventurier sir Walter Raleigh, care-și câștigase un nume prin expedițiile Lumea Nouă. Era și un mare favorit al reginei. Deși cu 21 de ani mai tânăr decât Elisabeta, o copleșea cu poezii și scrisori romantice care-i laudau frumusețea. Regina era încântată de afecțiunea lui și le răspundea pe măsură, scandalizând curtea. În decembrie 1584, un vizitator a fost uimit să vadă intimitatea evidentă care exista între cei doi și a descris cum Elisabeta a arătat „cu degetul ei spre fața lui [a lui Raleigh], că avea o pată pe ea și voia să o șteargă cu batista sa; însă înainte să apuce, a șters-o chiar el”²⁸.

Dar în ceea ce îl privea pe Raleigh toate acestea erau de fațadă. În taină, flirta cu doamnele reginei și se culcase cu câteva dintre ele. Poziția lui de căpitan al gentilomilor în vârstă îi oferea ocazia ideală, pentru că datoria lui era să le apere și avea o cheie de la camerele lor. Avea întotdeauna grijă să țină ascunsă de regină orice legătură, pentru a păstra amăgirea că ea era singurul obiect al devoțiunii lui. Dar când a văzut-o pe Bess Throckmorton s-a

îndrăgostit atât de tare, încât a renunțat la discreția obișnuită – cu rezultate catastrofale.

Întâlnirile lor tainice în colțuri ascunse ale palatelor regale s-au încheiat brusc în iulie 1591, când Bess și-a dat seama că era însărcinată. Panicată, a fugit la amantul ei și l-a implorat să o ia de soție. Temându-se de urmări, Raleigh s-a conformat și au fost căsătoriți într-o ceremonie secretă. Noua soție a favoritului reginei și-a continuat sarcinile în camera privată, ascunzându-și cât putea de bine burta ce creștea tot mai mult. La sfârșitul lunii februarie 1592, când avea opt luni de sarcină, a cerut concediu și s-a dus la casa fratelui ei, Arthur, care angajase o moașă. Pe 29 martie a născut un băiețel. Patru săptămâni mai târziu Bess s-a întors în serviciul Elisabetei ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Însă la curte nimic nu putea fi ținut secret prea mult timp. Așa încât scandalul a izbucnit în vara aceea. Descoperind trădarea lui Bess, furia Elisabetei nu a avut margini. „Dacă ai vreo treabă cu sir Walter Raleigh sau vrei să faci dragoste cu doamna Throckmorton”, menționa curteanul sir Edward Stafford, „îi poți găsi mâine la Turn”²⁹. Închizându-i pe favoritul ei și pe soția lui tănuită în acea fortăreață de groază, regina aștepta, agitată, să le decidă soarta.

Raleigh a încercat disperat să reintre în grații trimițându-i reginei – „nimfa” și „zeița” lui – mesaje urgente prin care o asigura de iubirea lui nemuritoare și jeluindu-se amarnic că fusese „lăsat singur departe de ea într-o temniță întunecată”, unde nu mai putea privi „părul ei frumos” și „obraji ei neprihăniți”³⁰. Pe de altă parte, Bess nu manifesta niciun regret, părând în schimb să savureze faptul că mariajul ei cu cel mai dorit burlac de la curte nu mai era un secret. Își semna toate scrisorile pe care le-a scris în Turn „Elizabeth Raleigh”, lucru care o înfură și mai tare pe stăpâna ei.

Deși regina l-a iertat repede pe favoritul ei, era prea înverșunată împotriva lui Bess, care fusese una dintre cele mai apropiate servitoare, pentru a o lăsa liberă. Nici când pruncul lui Bess a murit în octombrie 1592 Elisabeta nu a arătat niciun pic de milă, eliberând-o abia două luni mai târziu. Dar a stabilit că Bess nu va fi niciodată reprimită în camera privată, așa că aceasta a fost nevoită să se retragă la domeniul din Wiltshire al soțului ei.

Oricât de șocantă era, greșeala lui Bess Throckmorton nu a fost deloc un incident izolat. De-a lungul anilor 1590, scandalurile sexuale de la curte s-au ținut lanț. În 1598, o altă doamnă din suita reginei, Elizabeth Vernon, a rămas însărcinată cu contele de Southampton, unul dintre cei mai renumiți crai de la curte. Deși a încercat să își ascundă cât mai mult „starea ei gravă”, talia ei în creștere a pus limbile în mișcare. Sir John Chamberlain, un bârfitor vestit, a remarcat cu viclenie: „Unii spun că a primit o împunsătură [lovitură, în termeni de scrimă] sub cingătoare și din pricina asta se umflă”, adăugând: „totuși nu se plânge de jocuri

murdare, ci spune că va fi recunoscut de contele de Southampton”³¹. Când vestea sarcinii amantei sale a ajuns la urechile contelui, acesta a acceptat, fără tragere de inimă, să se căsătorească cu ea. Nu după mult timp a aflat și regina. A fost atât de infuriată că fusese înșelată încă o dată, încât a refuzat să meargă la capelă (ceea ce a provocat un nou scandal), rămânând în intimitatea camerelor sale, „peste măsură de ofensată”³². Curând după aceea, Elisabeta i-a închis pe conte și pe noua lui soție în închisoarea Fleet. Deși i-a eliberat în cele din urmă, le-a fost interzis să se mai afle vreodată în prezența ei.

Trădarea lui Elizabeth Vernon a făcut ca regina să le antipatizeze mai mult ca oricând pe doamnele din suita ei care îndrăzneau să aibă aventuri sau să se căsătorească în secret. Pedepsele ei, chiar și pentru delikte minore, au devenit tot mai severe în ultimii ani de domnie. Harington a observat că „nu se mai poartă cu același calm ca de obicei; ci... pare mai repezită decât era înainte cu femeile ei”³³. Fiul ilegitim al lui Robert Dudley a fost exilat de la curte pentru că a sărutat o doamnă din suită, iar alte două dintre doamnele reginei au suportat „cuvinte și lovituri de mânie” pentru că pur și simplu s-au uitat la contele de Essex în timp ce practica diverse sporturi³⁴. La scurt timp după aceea, când regina a suspectat-o pe lady Mary Howard că are o aventură cu contele, a izbucnit plină de furie în fața tuturor doamnelor, făcându-le să plângă. „Se uită cu ochi răi la toate doamnele”, remarca sir John Harington³⁵.

De acum contele de Essex îl înlocuise pe Raleigh ca favorit al reginei. Fiu al rivalei disprețuite a Elisabetei, Lettice Knollys, cu primul ei soț, Walter Devereux, era cu treizeci de ani mai tânăr decât stăpâna lui, dar părea îndrăgostit nebunește de ea. Elisabeta a fost sedusă de înfățișarea lui plăcută și misterioasă și de încrederea în sine arogantă, care-l făcea să-și ia mai multe libertăți față de ea decât oricine altcineva. Dureros de conștientă că vârsta îi afectase înfățișarea plăcută, Elisabeta îi capta întreaga atenție. Însă Essex se dovedise deja la fel de fals ca și alți favoriți ai Elisabetei. În 1590 atrăsese asupra lui mânia reginei căsătorindu-se în secret cu Frances Walsingham, fiica secretarului de stat. Ca de obicei, Elisabeta l-a iertat mai ușor pe el decât pe noua lui soție și a rămas vigilentă, geloasă pe orice altă femeie de la curte care îi acorda lui vreo atenție.

Când contele, căruia îi plăcea să se considere un aventurier, se pregătea să se imbarce pentru o expediție la Cádiz, în mai 1596, stăpâna i-a trimis un mesaj privat urându-i succes. Grija pentru favorit era evidentă. Se ruga lui Dumnezeu să îl protejeze „cu mâna Lui binefăcătoare [și] El te va călăuzi în așa fel încât tot răul să treacă pe lângă tine”. Deși nu ridicase încă ancora, ea deja aștepta întoarcerea lui, care, spunea ea, „te va face pe tine mai bine, iar pe mine mai bucuroasă” – și încheia cu dorința tânguitoare de a fi cu el³⁶.

În timp ce contele de Essex continua cu dibăcie șarada iubirii curtenești când era cu regina, în restul timpului râdea de ea spunând că era „o femeie bătrână... cu mintea nu mai puțin șubredă decât hoitul”, spre amuzamentul tinerelor doamne ale reginei, „pe care le păcălise în chestiuni amoroase”³⁷. Lady Mary Howard a devenit și mai cochetă, știind că acest lucru o înnebunea pe stăpâna ei. Avea mare grijă de înfățișarea ei, despre care un curtean a observat cu agerime că „făcuse mult mai multe pentru a-l câștiga pe conte decât bunăvoința stăpânei sale”. Contele încuraja interesul lui Mary, arătându-i „multă bunăvoință și semne de dragoste”³⁸.

Chiar și cei care îi rămăseseră devotați reginei au recunoscut că începuse să se neglijeze. Sir John Harington scria că nașa lui era „foarte respingătoare și neîngrijită” și că trăia cu cea mai simplă mâncare, cum ar fi pâine și supă de cicoare, neputând digera felurile mai bogate. Pierduse cele câteva kilograme pe care le adăugase în perioada vârstei a doua, iar acum era atât de slabă, încât finul ei era îndurerat să o vadă cum se duce. „Vezi că trupul meu nu mi se mai potrivește”, i-a spus ea întristată. „De ieri-noapte n-am mâncat decât o turtă cu gust rău.”³⁹

Alții erau mai puțin amabili. Deteriorarea înfățișării Elisabetei a fost menționată de toți ambasadorii în vizită, așa că nu după mult timp a ajuns de râsul Europei. Giovanni Carlo Scaramelli, răutăciosul emisar venețian, a scris batjocoritor că femeia care fusese cândva un model al modei era acum întristător de depărtată de realitate: „Fustele ei erau mai pline și începeau mai de jos decât e moda în Franța”, spunea el, adăugând: „părul ei e de o culoare deschisă niciodată creată de natură”⁴⁰. Vorbind despre vizita sa la curte din 1597, în timpul căreia fusese primit în camera privată a reginei, ambasadorul francez De Maisse a chicotit că regina Angliei era „îmbrăcată ciudat”, într-o rochie decorată elaborat, tăiată atât de jos, că „i se putea vedea tot pieptul”, despre care a adăugat că era „oarecum ridat”. Mai rău, Elisabeta „își defăcea des această rochie și se putea vedea toată burta ei, chiar până la buric”. Căci Elisabeta continuase să adopte moda italiană, care promova decolteurile joase și chiar piepturile goale. Un manual din vremea aceea le recomanda femeilor: „Hainele să le purtați tot timpul în așa fel încât sânii voștri albi să fie la vedere”⁴¹. Însă e o altă problemă dacă acest sfat era valabil și pentru doamnele de vârsta Elisabetei.

De Maisse a mai spus că părul Elisabetei era acoperit de o „mare perucă roșiatică, cu un mare număr de paiete din aur și argint, iar pe frunte îi atârnavu câteva perle, dar nu de mare valoare”. Totodată, chipul ei „pare foarte îmbătrânit... iar dinții sunt galbeni și inegali, față de cum erau odinioară, iar pe partea stângă mai puțin decât pe partea dreaptă. Mulți dintre ei lipsesc, așa încât nimeni nu o poate înțelege prea bine atunci când vorbește repede”⁴².

Disperată, Elisabeta a încercat să păstreze iluzia că era cea mai dorită femeie din Europa. „Vorbește despre frumusețea ei de câte ori poate”, remarca John Chapman, un fost servitor al lordului Burghley. Dar a văzut dincolo de încercarea reginei de a-și „impresiona” supușii cu hainele tot mai scandalos de ostentative, astfel încât „datorită acelor ornamente întâmplătoare [aceștia] să nu vadă cu ușurință semnele vârstei și decăderea frumuseții naturale”. A orchestrat un spectacol asemănător și pentru De Maise. „Din întâmplare apropiindu-ne de o ușă și vroid să ridice tapiseria ce atârna în fața acesteia, mi-a spus râzând că e mare cât o ușă, adică înaltă”, a zis el. De asemenea, a făcut un spectacol și din scoaterea unei mănuși pentru ca el să îi poată vedea mâna, „care este foarte lungă și mai mare decât a mea cu mai bine de trei degete”, observa De Maise. Însă planul a dat greș, deoarece a adăugat: „A fost foarte frumoasă, dar acum e foarte slabă”. Lorenzo Priuli, ambasadorul venețian în Franța, a fost mai brutal, descriind-o pe Elisabeta ca fiind de „vârstă înaintată și cu un fizic respingător”⁴³.

Dar dacă artificii reginei nu a reușit să îi păcălească pe distinșii vizitatori ai curții, cei cu un statut mai umil erau mai ușor de orbit cu măreția ținutei sale și cu splendoarea ambientului. Așa s-a întâmplat cu turistul elvețian Thomas Platter. Reflectând asupra vizitei sale din 1599 la Nonsuch, el a descris-o astfel pe regina Angliei: „Îmbrăcată somptuos într-o rochie de satin alb pur, cu broderii de aur, cu o întreagă pasăre a paradisului drept pană, orientată către partea din față a capului, bătută cu nestemate de preț, purta la gât un șirag de perle rotunde uriașe și mănuși elegante peste care erau trase inele scumpe. Pe scurt, era îmbrăcată cât mai splendid și, chiar dacă avea 74 de ani, era încă foarte tânără la înfățișare, nepărând să aibă mai mult de douăzeci de ani. Avea o purtare aleasă și regală”⁴⁴.

Era în schimb avantajată de faptul că își păstrase sănătatea, în ciuda îmbolnăvirilor ocazionale – ca în timpul vizitei lui De Maise din 1597, când a susținut că era „foarte bolnavă, cu o coptură pe partea dreaptă a feței”. L-a asigurat pe ambasador că „nu își amintește să fi fost vreodată mai bolnavă de atât”. El a bănuț totuși că era doar o scuză pentru faptul că nu îl primise mai repede și a notat: „Nu m-aș fi gândit niciodată la așa ceva văzându-i ochii și fața”⁴⁵.

De Maise avea dreptate să fie suspicios. Chiar și acum, la o vârstă considerată înaintată, Elisabeta era agilă din punct de vedere fizic și încă mai avea ceva din energia neliniștită ce o caracterizase în tinerețe. Un ambasador din Württemberg venit în vizită în martie 1595 a fost uluit de faptul că, în timpul unei audiențe la regină, „a stat mai mult de o oră întreagă discutând cu mine, ceea ce e uimitor pentru o regină de așa mare importanță și de o vârstă atât de înaintată”⁴⁶. În 1599, pe la șaiszeci și ceva de ani, Elisabeta l-a surprins pe ambasadorul spaniol cu ușurința cu

care dansa. „Capul Bisericii Angliei și Irlandei putea fi văzut, la vârsta sa înaintată, dansând trei sau patru galiarde”, scria el⁴⁷. Galiarda era un dans deosebit de sprintar, cu multe salturi, sărituri și țopăieli, prin urmare era impresionant că Elisabeta îl executa cu atâta aplomb. Îl dansa încă în 1602, la aproape 70 de ani, când i-a acordat ducelui de Nevers cinstea de a-l dansa de două ori cu el. În același an, un alt vizitator străin a văzut-o pe regină plimbându-se în grădinile ei de la Oatlands și a rămas surprins de agilitatea ei. „Maiestatea sa a trecut de noi de câteva ori”, își amintește acesta, „plimbându-se la fel de lejer ca și când ar fi avut doar optsprezece ani”⁴⁸.

În ciuda agilității fizice, sunt semne că Elisabeta începuse să își piardă formidabilele capacități mintale. Ca și tatăl ei, a devenit tot mai paranoică pe măsură ce vârsta și infirmitățile o copleșeau. Deși fusese înfrântă ușor de forțele regale, rebeliunea contelui de Essex din 1601 o destabilizase grav și, mai mult ca oricând, căuta refugiu în apartamentele private. „Aceste probleme o consumă mult”, menționa sir John Harington. „Orice nou mesaj din oraș o tulbură... numeroasele comploturi și planuri au copleșit cu totul buna dispoziție a maiestății sale.” Deși slăbită de tensiune și de lipsa de hrană, mai avea încă energia neobosită pe care o manifestase de-a lungul întregii vieți. Harington descrie cum „se plimba agitată încoace și încolo” când perora furioasă împotriva contelui de Essex: „Se plimbă mult în camera ei privată și bate din picior la veștile proaste, iar uneori, la mânie, își împunge spada ruginită în tapiserii... pericolul a trecut, însă mereu ține o sabie lângă masă”⁴⁹. O altă relatare (probabil mai credibilă) o descrie pe suverana îmbătrânită ca fiind „foarte plăpândă și clătinându-se din cauza bolii”, dar autorul recunoaște că, cu toate acestea, era „îmbrăcată și împodobită cât se poate de regește”⁵⁰.

„Curtea era în mare măsură neglijată și în realitate oamenii se săturaseră de guvernarea unei femei bătrâne”, relatează un alt curtean⁵¹. În număr tot mai mare, supușii se îndreptau spre nord, spre Iacob al VI-lea, regele Scoției, dornici să intre în grațiile celui mai probabil succesor al Elisabetei. După cum scria Camden: „Îl adorau ca pe soarele ce răsare și o neglijau pe ea, care era gata să apună”⁵². Elisabeta era pe deplin conștientă de acest lucru și era chinată de faptul că „problema succesiunii le răsuna zilnic în urechi”⁵³.

Pierderea dragostei supușilor ei a grăbit declinul Elisabetei. Jelindu-se că nu mai era decât o „femeie bătrână și nevolnică”, într-o zi, pe când se afla în camera privată, a cerut o oglindă pentru prima dată în douăzeci de ani. Văzându-și fața „sfrijită și plină de riduri”, a început „să strige împotriva celor care o lăudaseră atât de mult și a fost atât de jignitoare, că unii dintre cei care o măguliseră înainte nu mai îndrăzneau să i se arate”. Apoi

regina a fost „extrem de obidită” și a căzut într-o adâncă melancolie⁵⁴.

Intimitatea fusese dintotdeauna consolarea Elisabetei, dar acum s-a retras cu totul de la curte, închizându-se în camera privată însoțită doar de câteva doamne favorite. „S-a retras dintr-odată în ea însăși”, nota Scaramelli, „ea care era obișnuită să trăiască atât de vesel, mai ales în acești ultimi ani ai vieții sale”. Și a adăugat: „Zilele ei sunt multe într-adevăr, dar acum lasă durerea să îi slăbească vloga”⁵⁵.

La sfârșitul anului 1602, sir John Harington a făcut o vizită la curte și a fost întristat să vadă că nașa lui devenise „o doamnă retrasă într-o cameră, evitându-i pe supuși și majoritatea servitorilor, văzută rar, doar la zile de sărbătoare”. A fost șocat de „starea ei mizerabilă” și s-a destăinuit soției lui: „Nașa mea regală și mama naturală a acestui stat poartă acum semnele infirmității umane, prea repede pentru acel rău pe care îl vom primi prin moartea ei și prea încet pentru binele pe care ea îl va primi prin eliberarea de dureri și suferință”⁵⁶.

Harington a încercat să o înveselească pe stăpână stând cu ea în camera privată și citindu-i niște versuri pe care le scrisese în cinstea ei. Deși a ascultat politicos, de îndată ce a terminat i-a spus: „Când simți că vremuri groaznice bat la ușa ta, prostiile astea te satisfac mai puțin; am trecut de gustul pentru asemenea chestiuni”⁵⁷. Nici vărul ei preferat, sir Robert Carey, nu a putut să o înveselească. Sesizând că în timpul conversației lor „suspinașe adânc de nu mai puțin de patruzeci sau cincizeci de ori... am folosit cele mai bune cuvinte cu putință pentru a o scoate din această stare melancolică; dar am aflat de la ea că era prea adânc înrădăcinată în sufletul ei și că nu putea fi înlăturată”⁵⁸.

În ianuarie 1603, regina a părăsit curtea de la Whitehall la sfatul vechiului astrolog de încredere John Dee și s-a mutat în palatul favorit de la Richmond, căruia putea „cel mai bine să îi încredințeze anii înaintați și bolnavi”⁵⁹. Era însoțită doar de un grup mic de doamne. Printre acestea se găsea și contesa de Warwick, care o slujise deja pe Elisabeta mai bine de patruzeci de ani și reprezenta o legătură prețioasă cu trecutul ei ca „Gloriana”, Regina Fecioară mereu tânără. Probabil din acest motiv a căutat regina tovărășia ei mai mult decât a celorlalte în timpul suferinței finale. Nepoata contesei, lady Anne Clifford, își amintea cum o însoțea pe mătușa ei la palat, dar era nevoită să aștepte ore întregi lângă camera privată a reginei în timp ce contesa o îngrijea pe stăpână, rămânând de multe ori până „foarte târziu”⁶⁰.

Elisabeta, ca și bunicul ei, se retrăgea deseori la Richmond când avea nevoie de intimitate și liniște și întotdeauna se revigora. De data aceasta însă, femeile care o însoțeau au înțeles că nu va mai pleca niciodată. Asemenea lui Henric al VII-lea, primul rege

Tudor, Elisabeta, ultimul monarh al acestei case, alesese acest palat intim și confortabil ca ultim loc de odihnă.

Odată cu trecerea zilelor, declinul se accentua. Mereu stăpână pe soarta ei, timp de trei zile și trei nopți regina a refuzat să se întindă în pat și să mănânce, în schimb „ținându-și degetul în gură aproape tot timpul, cu ochii deschiși și ațintiți în jos, stând pe perne fără să se ridice sau să se odihnească, a fost slăbită mult de veghe și de post”. A refuzat furioasă leacurile medicilor, iar cei din jur au început a bănuși că se hotărâse pur și simplu să moară. „Regina a decăzut mai mult, pentru că așa dorea, nimeni din jurul ei nefiind în stare să o convingă să meargă în pat”, își amintea exasperat sir Robert Carey. „Se pare că ar fi putut trăi dacă ar fi folosit mijloacele pentru asta”, confirma un alt vizitator, „dar nu voia să fie convinsă – și prinții nu trebuie forțați”⁶¹.

Din cauza stării slăbite, Elisabeta a căzut pradă chinurilor minții. Vechile sentimente de vină în privința Mariei, regina scoțienilor, au reapărut la suprafață și a fost văzută „vărsând multe lacrimi și oftând, proclamându-și nevinovăția fiindcă niciodată nu și-a dat consimțământul pentru moartea acelei regine”⁶². Asta a dus la un nou atac de paranoia, care a împins-o pe Elisabeta într-o izolare și mai mare. Un curtean a menționat că „nu se odihnește bine noaptea, refuză să se bucure de aerul de peste zi și se abține mai mult decât de obicei de la carne, refuză medicamentele și-i suspectează pe unii din jurul ei că nu-i sunt loiali”⁶³.

Când, la sfârșitul lunii februarie, regina a aflat că vechea ei slujitoare, Katherine Howard, contesă de Nottingham, murise, vestea i-a amintit dureros de apropiata sa moarte. „Regina o iubea tare pe contesă și a plâns mult moartea ei, rămânând de atunci cu gândul melancolic că va muri și ea, și s-a plâns de numeroase infirmități care o copleșeau deodată”, observa Anthony Rivers. În mahnirea ei, Elisabeta căuta și mai multă intimitate: „Regina nu și-a părăsit camera multe zile... se spune că motivul durerii sale este moartea contesei”, scria Scaramelli⁶⁴.

Distrusă de durere și slăbită de lipsa hranei și a somnului, regina oferea o priveliște deplorabilă puținilor curteni cărora le era permis să o viziteze. Printre aceștia se afla și văduvul contesei de Nottingham, Charles Howard, lordul mare amiral. Probabil înmuiată de milă, Elisabeta a dat ascultare rugămintilor lui de a se retrage în pat. De îndată ce a făcut asta, viața i s-a scurs rapid. Coridoarele palatelor răsunau de „mare plângere și jeluire” pe măsură ce doamnele reginei „treceau încolo și înapoi și realizau că nu mai este nicio speranță pentru izbăvirea maiestății sale”⁶⁵.

La puțin timp după ce s-a băgat în pat, Elisabeta a început să sufere de „o inflamație în gât” care a făcut-o să nu mai poată vorbi și să fie „asemenea unui om mort”. Glandele gâtului s-au umflat și respirația i-a devenit greoaie. Analize medicale moderne sugerează că suferea de bronhopneumonie, care, la persoanele

slăbite sau în vârstă, este urmată de pneumonie și de multe ori se dovedește a fi fatală⁶⁶.

Patru zile mai târziu, Scaramelli raporta: „Starea maiestății sale este absolut disperată, dacă nu cumva a murit deja”⁶⁷. Totuși, pe 23 martie, Elisabeta și-a revenit brusc. Cu lacrimile curgându-i pe obraji, i-a îndemnat pe miniștri să aibă grijă de pacea regatului. Când lordul mare amiral a întrebat-o dacă regele scoțienilor ar trebui să-i urmeze la tron, și-a ridicat mâna deasupra capului și a desenat încet un cerc în jurul lui, indicând o coroană⁶⁸.

În seara aceea a plecat toată lumea, în afară de doamnele reginei. Au vegheat-o în timp ce oscila între veghe și somn. Între orele 2 și 3 din dimineața următoare, stăpâna lor și-a dat ultima suflare, ieșind din această viață „ușor, cum cade un măr copt din copac”⁶⁹.

În graba lor de a-i aduce omagiu noului rege, foștii supuși ai Elisabetei păreau să fi uitat complet de ea. Zile întregi după moartea ei, trupul i-a rămas la Richmond, înfășurat în grabă într-un giulgiu în mod „foarte necorespunzător”⁷⁰. Regina lăsase instrucțiuni doamnelor ca trupul să i se bucure după moarte de aceeași intimitate de care se bucurase și în timpul vieții. Scaramelli raporta: „Trupul reginei decedate, din ordinele ei, nu a fost nici deschis, nici nu a fost văzut de cineva, în afară de trei dintre doamnele ei”⁷¹.

Aceste doamne, printre care se aflau contesa de Warwick și Helena Snakenborg, au privit cum trupul Elisabetei era așezat cu grijă într-un coșciug din plumb și dus, la adăpostul întunericului, de la Richmond la palatul Whitehall cu barja, într-o procesiune sobră, la lumina torțelor. La sosire a fost transportat într-o cameră retrasă și așezat pe un pat de ceremonie, „îngrijit în permanență de anumite doamne”⁷².

Cele mai de încredere doamne ale Elisabetei au continuat să-i vegheze corpul zi și noapte timp de câteva săptămâni, succesorul ei neavând nicio grabă să organizeze funeraliile. În timp ce restul curții striga să își vadă noul rege, aceste doamne nu s-au clintit de la datoria lor. Nu au permis nimănui să intre în acea încăpere întunecată, hotărâte să păstreze până la sfârșit intimitatea stăpânei lor⁷³.

Epilog

„O asemenea lipsă de rânduială”

Moartea Elisabetei I a reprezentat mai mult decât simplul sfârșit al dinastiei Tudorilor. Era sfârșitul unei vieți curtenești cu care Anglia se obișnuise, cu delimitarea clară – chiar dacă întrepătrunsă – între viața publică și viața privată a monarhului.

Urcarea pe tron a noului rege Stuart a fost așteptată cu nerăbdare de supușii lui englezi după aproape o jumătate de secol sub autoritatea unor regine. Însă Iacob s-a dovedit curând a fi o dezamăgire. Ambasadorul venețian nu era singurul care spunea, plin de dispreț, că „după îmbrăcăminte [regele] putea fi luat drept cel mai umil curtean”. Alții au recunoscut că, spre deosebire de regina răposată, lui Iacob îi lipseau „maiestatea” și „solemnitatea”¹.

Soția lui nu reușise să impresioneze mai mult. În iulie 1603, secretarul venețian în Anglia îi raporta dogelui că regina Anne, căreia îi lipsea eleganța Elisabetei, jefuise garderoba fostei regine. Deși „declarase că nu va purta niciodată haine de aruncat, s-a văzut că arta nu putea concepe ceva mai scump și mai splendid, așa încât croitorii curții trudesă să modifice vechile rochii, căci nimic nou nu le-ar putea întrece”².

Cu toate că Iacob era regele îndelung așteptat, cu greu putea impune o figură masculină. Avea o piele remarcabil de albă și fină și o barbă „rară”. Slab din punct de vedere fizic și fără coordonare, „avea un mers dezarticulat” și avea obiceiul deconcertant de „a-și aranja prohabul”. La sosirea la curtea londoneză Iacob avea deja o mână bandajată, din cauza unei căzături de pe cal. În plus, se plângea că fusese „foarte bolnav”, o răceală care-l necăjise încă de la venirea în Anglia. Un martor nota cu oarecare dezgust că limba părea să-i fie prea mare, ceea ce făcea ca accentul lui pronunțat scoțian să fie și mai greu de înțeles. De asemenea, „bea foarte neplăcut, ca și când și-ar mânca băutura, care-i curgea din cupă de-o parte și de alta a gurii”³.

Natura „nebărbătească” a lui Iacob se extindea și în „viața privată”, lucru pe care, oricât de șocant, nu se preocupa să îl ascundă de curteni. Deși era tatăl a cinci copii cu Anne de Danemarca, căsătoria lor a fost una politică, nu din pasiune. Duceau vieți separate la curte și s-a observat că nu „conversau” unul cu altul. În schimb, Iacob s-a înconjurat de o serie de bărbați tineri și frumoși, fiecare fiind repede promovat în poziții înalte la curte, dar la fel de repede înlăturat la venirea altuia mai tânăr și

mai atrăgător. Faptul că o regină care fusese cinstită pentru fecioria ei era urmată de un bărbat cu un comportament sexual deviant a fost mult prea mult pentru unii dintre noii supuși ai lui Iacob.

Curtea lui Iacob prezenta un contrast izbitor și cu strălucirea, cultura și rafinamentul care fuseseră trăsătura Tudorilor. La începutul noii domnii, sir John Harington descria dezaprobator „plăcerile animalice” cu care noul rege și curtenii lui se „desfătau”. „Distracția și spectacolul mergeau înainte, iar majoritatea celor prezenți mergeau înapoi sau cădeau; atât de mult le ocupa vinul mansarda”, scria el. O actriță era atât de beată, încât nu își mai putea aminti replicile; un altul „a părăsit curtea într-o stare incredibilă” și a fost găsit „vărsând în sala de jos”⁴.

În vara anului 1607, regele Christian al IV-lea al Danemarcei, fratele noii regine, a făcut o vizită în Anglia și a pornit împreună cu Iacob „într-o aventură bahică și orgiastică” pe la o serie de mari case și palate din apropierea Londrei. Când au ajuns la Theobalds House din Hertfordshire, excesele lor ajunseseră la paroxism. O seară deosebit de plină de alcool s-a încheiat cu regele danez mănjit de jeleu și cremă înainte de a cădea în amorțeală și de a fi apoi cărat în pat⁵.

Vinul a dat repede frâu liber unui climat de exces și imoralitate generale. Flirturile și aventurile nepermise fuseseră de mult timp o trăsătură a vieții la curte, dar acum au ieșit – cu nerușinare – din umbră. Deodată curtea s-a umplut de un număr uluitor de prostituate, pești și furnizoare. Printre acestea se aflau cunoscuta „Damă a plăcerilor”, lady Grisby, frumoasa și foarte scumpa curtezană Venetia Stanley și „tânăra mignonă a lui sir Pexall Brockas... cu care se distrase și de care abuzase de când avea doisprezece ani”⁶. Până și angajații oficiali ai curții, cum ar fi spălătoresele, își suplimentau veniturile vânzând favoruri sexuale.

Departe de a exercita influența strictă a Elisabetei I și a predecesorilor ei Tudori, Iacob îmbrățișa toate excesele și desfrâul oferite de curtea sa. Cei care cunoșteau curtea Elisabetei au fost îngroziți de contrast. Lady Anne Clifford spunea că „toate femeile de la curte căpătaseră un renume atât de rău, încât devenise un loc scandalos”. De asemenea, ea observa că noua modă a decolteurilor adânci „arde sufletele bărbaților în fierbinți dorințe senzuale”⁷. Sir John Harington confirma: „M-am minunat îndelung de aceste spectacole ciudate și îmi trezesc amintiri despre ce se întâmpla în această privință în vremurile reginei noastre... Niciodată nu am văzut o asemenea lipsă de rânduială, discreție și sobrietate ca acum”⁸.

Nici camera privată nu mai era refugiul intim care fusese pe vremea Tudorilor. Iacob a lipsit personalul acesteia de îndatoririle tradiționale de a sluji persoana regelui și de a-i servi masa, ceea ce a făcut ca slujirea acolo să fie mai puțin prestigioasă decât fusese în vremea predecesorilor săi. În schimb, noul rege a făcut

din dormitor sanctuarul său interior. Structura și personalul acestuia oglindeau camera privată a Tudorilor, cu valet al toaletei, gentilomi, paji și așa mai departe. Apartamentele erau și ele foarte asemănătoare cu vechea cameră privată și erau alcătuite din dormitor, o cameră de izolare, galerii și odăi private, o bibliotecă, o toaletă privată și o sală de baie.

Iacob și-a umplut dormitorul cu un grup de „răsfățați” favoriți: ca Robert Carr, de care Iacob se îndrăgostise la începutul domniei și pe care îl numise imediat gentilom al dormitorului său. În scurt timp, personalul camerei sale private era compus aproape în întregime din favoriți tineri și chipeși, care aveau influență și în camerele publice. Dintr-o singură mișcare, acest lucru a redus considerabil influența consiliului privat. De asemenea, a subțiat granița dintre universul privat și cel public al regelui, ceea ce era tipic pentru abordarea lui Iacob în timpul domniei lui. În loc să se dedea exceselor bahice și desfrâului sexual în spatele ușilor închise, făcea acest lucru în văzul întregii curți și își încuraja servitorii apropiați să facă la fel. Caracterul și obiceiurile lui, cu toate defectele, erau la fel de vizibile pentru ambasadori ca și pentru cei mai intimi slujitori.

Timpul trecea, iar noul rege a început să dea semne că era nerăbdător să fie cât mai departe de curte. Adormea în timpul pieselor de teatru și al altor spectacole, disprețuia activitățile artiștilor și exploratorilor, nu manifesta niciun interes față de preocupările rafinate la care predecesorii săi excelsaseră și în general se purta necuviincios și sălbatic. Plictisit de ceremonialul din palate, noul rege petrecea cât mai mult timp în cabanele simple de vânătoare departe de Londra. „În ciuda tuturor virtuților eroice atribuite lui când a părăsit Scoția și însuflate de el în cărțile sale, regele pare că s-a afundat într-o letargie a plăcerilor și nu se preocupă de problemele statului”, observa trimisul venețian Scaramelli. „Deleagă totul consiliului și își petrece timpul singur în casă sau la vânătoare la țară.”⁹

Nu peste mult timp, nemulțumirea față de noua dinastie Stuart s-a răspândit în rândul tuturor, cu excepția favoriților și sicofanților care pierdeau timpul în jurul curții. Faptul că Iacob își trăia viața tot mai răsfățată pe o scenă publică a înlăturat aura mistică a monarhiei care fusese trăsătura Tudorilor. Acest lucru se va dovedi dezastruos pentru regimul Stuart, care, la vremea morții lui Iacob, părea deja periculos de instabil. Acum devenea clar că viața privată a Tudorilor, precum și afișările publice ale maiestății fuseseră cheia succesului lor.

Mulțumiri

Am beneficiat din nou de sprijinul echipei de la Hodder & Stoughton, în special al editorului meu, Maddy Price, ale cărui sfaturi și entuziasm au fost de-a dreptul neprețuite. Le sunt îndatorată, de asemenea, lui Rupert Lancaster, Rebecca Mundy, Caitriona Horne și Juliet Brightmore, cu care a fost o bucurie să colaborez. Agentul meu, Julian Alexander, mi-a oferit, ca întotdeauna, atât inspirație, cât și sfaturi înțelepte.

Sunt îndatorată și Historic Royal Palaces, în special lui Michael Day, John Barnes, Lucy Worsley, Wendy Hitchmough și Sebastian Edwards, care mi-au permis să fac acolo unele cercetări. Eleri Lynn, custode al colecției vestimentare, a fost extrem de generoasă și mi-a împărtășit din cercetările ei pentru următoarea sa carte, *Tudor Fashion: Dress at Court 1485-1603*. Îi sunt foarte recunoscătoare lui Marc Meltonville, expert în istoria alimentației și membru al echipei Bucătăriilor Istorice de la palatul Hampton Court, pentru că mi-a împărtășit vastele sale cunoștințe în acest domeniu. De asemenea, aș vrea să le mulțumesc colegilor mei de la Universitatea Bishop Grosseteste din Lincoln și Heritage Education Trust pentru sprijinul lor permanent.

Am avut norocul să primesc sfaturi de la numeroși alți experți în această perioadă, printre care Alison Weir, Nicola Tallis și Josephine Watkinson. Le sunt îndatorată dr. Tim Cutler, custode onorific al grădinii de la Worshipful Company of Barbers, care mi-a împărtășit secretele cabinetului medical al lui Henric al VIII-lea, și dr. Julian Nash pentru opinia unui medic modern cu privire la ulcerarea piciorului regelui și la problemele de sănătate corespunzătoare.

Îi sunt îndatorată și lui John Walkley, care m-a susținut energic în satul meu natal și a organizat un minunat eveniment Tudor anul trecut.

Aceasta fiind prima dintre cărțile mele care constituie și subiectul unui serial de televiziune, m-am bucurat foarte mult să lucrez cu echipa de producție de la Like A Shot, în special cu Danny O'Brien, Bruce Burgess, Henry Scott, Steve Gillham, Sam Brolan, Matt Green și Frankie Darvell-White. Îi mulțumesc și Ellei Sullivan pentru că a lucrat la ore imposibile și temperaturi scăzute pentru facilitarea filmărilor.

Sprijinul continuu al familiei și prietenilor mei a însemnat foarte mult pentru mine. Încurajarea, entuziasmul și ajutorul lor m-au susținut cel puțin la fel de mult, dacă nu mai mult, ca exageratele cantități de cafea și prăjituri pe care le-am consumat în timpul scrierii cărții. Prietenii mei Stephen Kuhrt, Cheryl Floyd, Honor Gay și Maura și Howard Davies au fost uimitori în sprijinul și entuziasmul lor nemăsurat. Aș vrea, de asemenea, să aduc mulțumiri speciale părinților mei, Joan și John Borman, surorii mele Jayne, socrilor mei Joy și John Ashworth, fiicei mele Eleanor și fiicelor mele vitrege Lucy și Lottie, precum și soțului meu Tom. Cercetând și scriind despre viețile Tudorilor în spatele ușilor închise, m-am izolat și eu într-o oarecare măsură, așa încât le mulțumesc din suflet pentru că au avut răbdare cu mine în tot acest timp.

Nota autoarei

Titlurile departamentelor curții (Camera Privată, Marea Garderobă etc.) sunt trecute cu majuscule, dar camerele și funcționarii care slujeau în ele sunt scrise cu litere mici.

Abrevieri

BL MS British Library Manuscript

CSPD Calendar of State Papers, Domestic Series

CSPF Calendar of State Papers, Foreign Series

CSPS Calendar of State Papers, Spanish

CSPV Calendar of State Papers, Venetian

Hall, *Chronicle* Edward Hall, *Chronicle; containing the History of England, during the reign of Henry the fourth and the succeeding monarchs, to the end of the reign of Henry VIII*

HMC Historical Manuscripts Commission

LP Henry VIII Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII, 1509-47

TNA The National Archives

Note

Prefață

- [1.](#) C. Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels in England, 1599* (Londra, 1937), p. 192.
- [2.](#) W. Camden, *The Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth, late Queene of England* (Londra, 1630), p. 172.

Introducere

„Identitatea publică și cea privată”

- [1.](#) F. Pryor, *Elizabeth I: Her Life in Letters* (Los Angeles, 2003).

Capitolul 1

„Nemărginită suspiciune”

- [1.](#) T. Penn, *Winter King: The Dawn of Tudor England* (Londra, 2011), p. 11.
- [2.](#) F. Bacon, *The Historie of the Raigne of King Henry The Seventh* (1622).
- [3.](#) C.H. Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V: 1485-1558 (Londra, 1967), p. 387.
- [4.](#) Penn, *Winter King*, p. 7.
- [5.](#) Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V, p. 387.
- [6.](#) B. Castiglione, *The Book of the Courtier*, trad. G. Bull (Harmondsworth, 1976), p. 63.
- [7.](#) C. Falkus (ed.), *The Private Lives of the Tudor Monarchs* (Londra, 1974), pp. 14-17.
- [8.](#) N. Williams, *Henry VIII and His Court* (Londra, 1971), p. 16.
- [9.](#) Registrele reședinței pentru decembrie 1487, de exemplu, înregistrează că fiecare dintre cei patru lachei ai regelui a primit câte o robă purpurie căptușită cu blană neagră, un pieptar din catifea neagră, o jachetă din catifea purpurie și o bonetă roșie. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [10.](#) A.R. Myers (ed.), *The Household of Edward IV: The Black Book and the Ordinance of 1478* (Manchester, 1959), p. 117.
- [11.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [12.](#) J. Fortescue, *The Governance of England*, ed. C. Plummer (Oxford, 1885), p. 125.
- [13.](#) M. Letts (ed.), „The Travels of Leo of Rozmital”, *Hakluyt Society*, 2nd series, vol. CVIII (1957), p. 45.
- [14.](#) A.H. Thomas și I.D. Thornley, *The Great Chronicle of London* (Londra, 1938), p. 215; Fortescue, *Governance of England*, pp. 352-353.
- [15.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [16.](#) C.A. Sneyd (ed.), *A Relation, or Rather a True Account of the Island of England... about the year 1500* (Camden Society, 1847), p. 46.

- [17.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [18.](#) Cheltuielile medii ale lui Henric al VII-lea de-a lungul domniei sale erau de aproximativ 1.899 de lire la fiecare doi ani – aproape 1 milion de lire în banii de astăzi. *Ibidem*.
- [19.](#) *Ibidem*.
- [20.](#) *Ibidem*.
- [21.](#) Clădirea și conținutul său au fost distruse în Marele Incendiu al Londrei din 1666, iar funcțiile sale au fost preluate de diferite alte departamente ale reședinței regale.
- [22.](#) *Calendar of the Patent Rolls 1485-94* (HMSO, Londra, 1914), p. 26. Vezi și S. McSheffrey, *A Remarrying Widow: Law and Legal Records in Late Medieval London* (Concordia University, 2011). Curteys a deținut slujba până în 1493, când a fost urmat de sir Robert Lytton. La moartea acestuia din urmă, în 1505, funcția a fost moștenită de Andrew Windsor.
- [23.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 298.
- [24.](#) T. More, *A Rueful Lamentation* (1503).
- [25.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, pp. 141-159.
- [26.](#) D. Hays (ed. și trad.), *The Anglica historia of Polydore Vergil, A.D. 1485-1537* (Londra, 1950), p. 559.
- [27.](#) A. Weir, *Elizabeth of York: The First Tudor Queen* (Londra, 2013), p. 167.
- [28.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 158.
- [29.](#) Weir, *Elizabeth of York*, p. 178.
- [30.](#) Dispensa papală a fost acordată în martie, iar papa Inocențiu al VIII-lea a validat oficial autorizația legatului său în iulie.
- [31.](#) A. Licence, *In Bed with the Tudors: The Sex Lives of a Dynasty from Elizabeth of York to Elizabeth I* (Stroud, 2013), p. 103.
- [32.](#) Cu toate acestea, caisele nu ar fi putut fi servite la ospățul de nuntă al lui Henric al VII-lea, pentru că au ajuns în Anglia abia în anii 1520.
- [33.](#) Hall, *Chronicle*, p. 425.
- [34.](#) D. Souden, *The Royal Palaces of London* (Londra, 2008), p. 27.
- [35.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 202.
- [36.](#) Găsirea patului lui Henric și al Elisabetei este una dintre cele mai importante descoperiri ale timpurilor moderne. În 2010, un expert în paturi istorice și restaurator a văzut patul bogat ornat pe website-ul unei case de licitații. Fusese descoperit în Chester, unde zăcea dezmembrat în afara unui hotel care era în renovare. Cercetările istoricilor, susținute de analize ADN, au dus la concluzia că fusese comandat de tatăl vitreg al lui Henric, Thomas Stanley, primul conte de Derby, cu ocazia unei vizite a cuplului regal la locuința sa Lathom House din Cheshire și la cabana de vânătoare din Knowsley.
- [37.](#) Weir, *Elizabeth of York*, p. 186.
- [38.](#) Penn, *Winter King*, p. 21.
- [39.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 158.
- [40.](#) Bacon, *Historie of the Raigne of King Henry The Seventh*.
- [41.](#) N. Culpeper, *The Compleat Midwives Practice* (Londra, 1658), p. 67; L. Riverius, *The Practice of Physick* (Londra, 1655), p. 503. Vezi și P. Crawford, *Blood, Bodies and Families in Early Modern England* (Harlow, 2004), p. 59.
- [42.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 166.
- [43.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.

- [44.](#) *A Collection of Ordinances and Regulations for the Government of the Royal Household* (Londra, 1790), pp. 125-126.
- [45.](#) A. Weir, *Henry VIII: King and Court* (Londra, 2001), p. 137; *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 125-126.
- [46.](#) *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 125-126.
- [47.](#) Hall, *Chronicle*.
- [48.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 103.
- [49.](#) Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V, p. 1046.

Capitolul 2

„Neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”

- [1.](#) Unii istorici plasează plasează evenimentul chiar mai devreme în 1487 sau 1488, în timp ce alții susțin că a avut loc între 1499 și 1502.
- [2.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 138.
- [3.](#) Vezi N.H. Nicolas (ed.), *Privy Purse Expenses of Elizabeth of York; Wardrobe Accounts of Edward the Fourth: With a Memoir of Elizabeth of York, and Noted* (Londra, 1830).
- [4.](#) Weir, *Elizabeth of York*, pp. 213, 267.
- [5.](#) Penn, *Winter King*, p. 101.
- [6.](#) *Ibidem*, p. 98.
- [7.](#) CSPS, vol. I, nr. 205; M.K. Jones și M.G. Underwood, *The King's Mother: Lady Margaret Beaufort, Countess of Richmond and Derby* (Cambridge, 1992), pp. 67-70, 73-74.
- [8.](#) Penn, *Winter King*, p. 101.
- [9.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 16.
- [10.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [11.](#) D. Starkey, „Intimacy and Innovation: The Rise of the Privy Chamber, 1485-1547”, în D. Starkey et al. (ed), *The English Court from the Wars of the Roses to the Civil War* (Londra, 1987), p. 76.
- [12.](#) Weir, *Henry VIII*, pp. 40-41.
- [13.](#) D. Starkey, „Representation through Intimacy. A study in the symbolism of monarchy and court office in early modern England”, în I. Lewis (ed.), *Symbols and Sentiments, Cross-Cultural Studies in Symbolism* (Londra, 1977), p. 203.
- [14.](#) D. Starkey, „Intimacy and Innovation: The Rise of the Privy Chamber, 1485-1547”, în Starkey et al. (ed), *English Court*, p. 74.
- [15.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 204.
- [16.](#) J.W. Hales și F.J. Furnival, *Bishop Percy's Folio Manuscript: Ballads and Romances* (Londra, 1868), p. 179.
- [17.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 212.
- [18.](#) CSPV, vol. I, 1202-1509, pp. 263-264.
- [19.](#) CSPS, vol. I, nr. 210.
- [20.](#) A.S.G. Edwards, *Skelton: The Critical Heritage* (1981), p. 44.
- [21.](#) J. Skelton, *Speculum Principis*, reproduc în F.M. Salter (ed.), *Speculum*, vol. IX, nr. 1 (ianuarie 1934), pp. 25-37.
- [22.](#) Penn, *Winter King*, p. 109.

- [23.](#) *Ibidem*, p. 110.
- [24.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 11-12.
- [25.](#) C. Brewer, *The Death of Kings: A Medical History of the Kings and Queens of England* (Londra, 2004).
- [26.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 11-12.
- [27.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 52.
- [28.](#) *Ibidem*.
- [29.](#) S. Thurley, *The Royal Palaces of Tudor England* (New Haven și Londra, 1993), p. 140.
- [30.](#) Hall, p. 494.
- [31.](#) Weir, *Elizabeth of York*, p. 374.
- [32.](#) Penn, *Winter King*, p. 64.
- [33.](#) *LP Henry VIII*, vol. IV, partea iii, nr. 5773.
- [34.](#) Penn, *Winter King*, p. 64.
- [35.](#) *Ibidem*, pp. 66-67.
- [36.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 54.
- [37.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 12-13.

Capitolul 3 „Ascuns ca o fată”

- [1.](#) Penn, *Winter King*, p. 96.
- [2.](#) T. More, *A Rueful Lamentation* (Londra, 1503).
- [3.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 19.
- [4.](#) Penn, *Winter King*, p. 141.
- [5.](#) *The Union of the Red Rose and the White By a Marriage Between King Henry VII and a Daughter of King Edward IV* (Huntingdon Library, University of California).
- [6.](#) Penn, *Winter King*, p. 113.
- [7.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 306.
- [8.](#) Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V, p. 387.
- [9.](#) Discuțiile asupra zestre erau încă în desfășurare în iulie 1506, când Henric I-a instruit pe ambasadorul său în Spania să ceară plata tranșelor care erau încă datorate sau „va trimite prințesa acasă”. *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 324.
- [10.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, p. 303.
- [11.](#) T. Becket și P.A. De Hondt, *Instructions Given by King Henry the Seventh, to His Embassadors, When He intended to Marry the Young Queen of Naples: Together with the Answers of the Embassadors* (Londra, 1761).
- [12.](#) *CSPV*, vol. I, 1202-1509, pp. 303, 309.
- [13.](#) Brewer, *The Death of Kings*, p. 110.
- [14.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 65.
- [15.](#) Penn, *Winter King*, pp. 178-179.
- [16.](#) *Ibidem*, p. 179.
- [17.](#) *CSPS*, vol. I, nr. 398.
- [18.](#) *Ibidem*, nr. 552.
- [19.](#) Penn, *Winter King*, p. 321.
- [20.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 98.
- [21.](#) Penn, *Winter King*, p. 309.

- [22.](#) CSPS, vol. I, nr. 551, 553; CSPS, supliment la vol. I și II, nr. 23.
- [23.](#) Penn, *Winter King*, pp. 311, 317.
- [24.](#) *Ibidem*, p. 298.
- [25.](#) *Ibidem*, p. 319.
- [26.](#) *Ibidem*, p. 317
- [27.](#) *Ibidem*, pp. 349-350.
- [28.](#) E. Norton, *The Anne Boleyn Papers* (Stroud, 2013), pp. 105-106.
- [29.](#) Brewer, *The Death of Kings*, p. 111.
- [30.](#) CSPS, supliment la vol. I și II, nr. 4.
- [31.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 202.
- [32.](#) Penn, *Winter King*, p. 342.

Capitolul 4

„Datoria lor constă în multe taine”

- [1.](#) Weir, *Henry VIII*, pp. 1-2, 19.
- [2.](#) Aceste măsuri au fost luate după armura lui Henric din 1515, care se găsește în colecția Armurăriei Regale. Talia era de fapt de 88 de centimetri, însă cam 10 centimetri ar trebui scăzuți pentru a permite introducerea straturilor de căptușeală și de haine între metal și piele. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [3.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 2; Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V, pp. 388-391.
- [4.](#) Williams (ed.), *English Historical Documents*, vol. V, p. 389; Weir, *Henry VIII*, p. 3.
- [5.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 20.
- [6.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 76.
- [7.](#) Trebuie să fi fost o satisfacție pentru Compton atunci când, în 1521, a primit ordin să-l aresteze pe ducele de Buckingham. Deși, în afară de zvonuri, nu există nicio dovadă că cei doi, Compton și Anne, ar fi fost vinovați de adulter, în 1523, valetul lui Henric a făcut pasul neobișnuit de a-i încredința acesteia pământ prin testament. De asemenea, i-a instruit pe executori să o includă și pe Anne în rugăciunile pentru neamul său.
- [8.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 76.
- [9.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 140.
- [10.](#) W. Vaughan, *Natural and Artificial Directions for Health* (Londra, 1600), p. 47; Licence, *In Bed with the Tudors*, pp. 111-112.
- [11.](#) T. Vicary, *A Profitable Treatise of the Anatomie of Mans Bodie* (Londra, 1577).
- [12.](#) A. Reynolds, *In Fine Style: The Art of Tudor and Stuart Fashion* (Royal Collection Trust, 2013), p. 123.
- [13.](#) *LP Henry VIII*, vol. II, nr. 4568.
- [14.](#) Chiar dacă nu mai era amanta lui, regele s-a asigurat ca Bessie să trăiască confortabil pentru tot restul zilelor sale. S-a aprobat un statut care îi acorda pe viață o proprietate din pământurile soțului ei care îi aducea un venit anual de 200 de lire. Chiar și în 1523 regele i-a oferit drept cadou de Anul Nou o cupă aurită cu capac cântărind mai bine de 35 de uncii. Bessie și Gilbert au avut o căsnicie aparent liniștită. I-a dăruit trei copii, Elizabeth, George și Robert. După moartea lui Gilbert, în 1530, Bessie s-a căsătorit cu Edward, al nouălea baron Clinton, căruia i-a dăruit de asemenea trei

copii. S-a întors pentru puțin timp la curte în perioada scurtei căsnicii a lui Henric cu Anne de Cleves, dar a murit mai târziu în acel an.

- [15.](#) Souden, *Royal Palaces of London*, p. 139.
- [16.](#) Williams, *Henry VIII and His Court*, p. 20.
- [17.](#) M. Hayward și P. Ward (ed.), *The Inventory of King Henry VIII: Textiles and Dress*, vol. II (Londra, 2012), p. 4.
- [18.](#) O analiză detaliată a colecției de tapiserii a lui Henric e oferită de Thomas Campbell în Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, pp. 9-65.
- [19.](#) *Ibidem*, p. 341.
- [20.](#) S. Thurley, *Whitehall Palace: An Architectural History of the Royal Apartments, 1240-1698* (New Haven și Londra, 1999), p. 65.
- [21.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 51.
- [22.](#) *LP Henry VIII*, vol. I, partea i, nr. 474, 734.
- [23.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 212.
- [24.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 96.
- [25.](#) *Ibidem*, p. 97.
- [26.](#) *Ibidem*.
- [27.](#) *Ibidem*, pp. 99-100.
- [28.](#) *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 154-159.
- [29.](#) *Ibidem*.

Capitolul 5

„Să pună mâinile pe persoana sa regală”

- [1.](#) *LP Henry VIII*, vol. III, partea i, p. 350.
- [2.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 107.
- [3.](#) *Ibidem*, p. 54.
- [4.](#) „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, p. 156.
- [5.](#) J. Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd* (Leeds, 1988), p. 22.
- [6.](#) „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 155-156.
- [7.](#) *CSPV*, vol. II, 1509-1519, pp. 556-565; Castiglione, *Book of the Courtier*, p. 125. Vezi și Lynn, *Tudor Fashion*.
- [8.](#) Lynn, *Tudor Fashion*. Deși Henric s-a grăbit să-l înlocuiască pe croitorul tatălui său, s-a mulțumit să îl păstreze pe broder, William More, care a rămas în funcție până în 1518, când a fost urmat de încă doi William: Mortimes și Ibgrave. Hilton, pe de altă parte, e evident că l-a impresionat pe stăpânul regal pentru că a rămas în slujbă până la moartea sa, la sfârșitul anilor 1520. A fost urmat de John Malte, care a slujit și el toată viața, până în 1545, când a murit, apoi de John Bridges, care l-a îmbrăcat pe rege în ultimii doi ani ai domniei sale și a fost croitorul următorilor trei succesori.
- [9.](#) Vezi, de exemplu: J. De Alcega, *Libro de Geometria practica y traca* (*Carte de geometrie, practică și modele*) (1580).
- [10.](#) M. Hayward, *Dress at the Court of Henry VIII* (Leeds, 2007), p. 345.
- [11.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 81.
- [12.](#) *CSPV*, vol. II, 1509-1519, pp. 556-565; Castiglione, *Book of the Courtier*, p. 125. Vezi și Lynn, *Tudor Fashion*.

13. Pălăria a fost achiziționată de Historic Royal Palaces mulțumită viziunii și asiduității custodelui Colecției Regale de Haine de Ceremonie, Eleri Lynn. Îi sunt profund îndatorată lui Eleri pentru acordarea permisiunii de a include povestea ei în această carte. O face și ea – mult mai detaliat – în propria carte *Tudor Fashion: Dress at Court 1485-1603*.
14. „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 157-158.
15. Lynn, *Tudor Fashion*.
16. L. Johnson, „All the King’s Fools: Mirth & Medicine” (studiu nepublicat pentru Historic Royal Palaces, septembrie 2011).
17. Acest lucru a mărit statutul și prestigiul profesiei de chirurg și a încurajat progresul, permițând o mai strânsă colaborare între membrii companiei.
18. Îi sunt îndatorată dr. Tim Cutler, custode onorific al Grădinii de Plante Medicinale de la Worshipful Company of Barbers, pentru generozitatea cu care mi-a împărtășit cunoștințele sale în privința remediilor din plante folosite de Tudori.
19. A. Borde, *The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge* (1542).
20. Îi sunt îndatorată lui Marc Meltonville, expert în istoria gastronomiei și membru al Historic Kitchens Team de la palatul Hampton Court, pentru faptul că mi-a împărtășit cunoștințele sale asupra subiectului.
21. Furculițele au fost introduse din Italia în timpul domniei lui Henric, dar până în timpul domniei Elisabetei au fost folosite mai mult pentru servit mâncarea decât pentru mâncat.
22. Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 205.
23. *Ibidem*, p. 204.
24. Lynn, *Tudor Fashion*.
25. A. Sim, *Food & Feast in Tudor England* (Stroud, 2005), p. 32; Weir, *Henry VIII*, p. 60.
26. Un important motiv pentru care bărbații predominau în bucătăriile regale este acela că angajarea lor costa mai mult, ceea ce sporea statutul reședinței regale. La fel se întâmpla în toate marile reședințe din regat.
27. „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, p. 158; P. Brears, *All the King’s Cooks: The Tudor Kitchens of King Henry VIII at Hampton Court Palace* (Londra, 1999), p. 142.
28. Sim, *Food & Feast in Tudor England*.
29. Ciorba deasă era ceva între terci și tocană. Era făcută din legume și, ocazional, carne, cu ovăz sau orz pentru a o îngroșa. Chiar dacă această ciorbă era mâncarea de bază a claselor inferioare, era servită și la curte și putea fi îmbunătățită cu migdale, mirodenii și vin.
30. Deși acest program era destul de bine stabilit la curte, unde încăperile erau bine luminate (și cu cheltuieli mari), pentru oamenii de rând ora cinei varia în funcție de anotimp, pentru a putea mânca pe lumină. În august era doar o pauză scurtă la începutul serii, pentru a nu întrerupe muncile câmpului.
31. T.E. Hurren, „Cultures of the Body, Medical Regimen, and Physic at the Tudor Court”, în T. Betteridge și S. Lipscomb (eds.), *Henry VIII and the Court: Art, Politics and Performance* (Farnham, 2013), p. 67.
32. Sim, *Food & Feast in Tudor England*, pp. 121-122.

- [33.](#) G. Markham, *The English Housewife* (Londra, 1615). Citat în Sim, *Food & Feast in Tudor England*, p. 12.
- [34.](#) *Ibidem*, p. 37.
- [35.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 68.
- [36.](#) Atât de solid au fost construite aceste bazine colectoare, încât rezistă și astăzi, în apropiere de ceea ce astăzi este New Malden, în Surrey.
- [37.](#) Borde, *The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*.
- [38.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 55.
- [39.](#) *Ibidem*.
- [40.](#) A. Barclay, *The Ship of Fools* (1509).
- [41.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 297.
- [42.](#) *Ibidem*, p. 103.
- [43.](#) T. Moulton, *This is the Myrrour or Glasse of Helth* (Londra, cca 1539).
- [44.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [45.](#) Classen, Howes și Synnott, *Aroma*, p. 71.
- [46.](#) W. Shakespeare, *The Merry Wives of Windsor*, actul III, scena V. [trad. rom.: *Nevestele vesele din Windsor*, trad. de Adriana și George Volceacov, în W. Shakespeare, *Opere*, ed. a II-a, Editura Tracus Arte, București, 2016, vol. III, p. 432 – n.tr.]
- [47.](#) J. Taylor, *In Praise of Cleane Linen* (1624).
- [48.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [49.](#) *Ibidem*.
- [50.](#) *Ibidem*.
- [51.](#) „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, p. 215; Lynn, *Tudor Fashion*. Anne a fost bine răsplătită pentru serviciile sale, iar în 1546 a primit Vine Garden și Mill Bank de la Westminster.
- [52.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [53.](#) *Ibidem*.
- [54.](#) Îi sunt îndatorată lui Ruth Goodman pentru cercetarea atentă asupra subiectului, care a inclus și testarea acestei metode de curățare – cu rezultate surprinzător de pozitive. *How To Be a Tudor* (Londra, 2015), pp. 17-27.
- [55.](#) T. Elyot, *The Castel of Helth* (Londra, 1534).
- [56.](#) *Collection of Ordinances and Regulations*, p. 156.
- [57.](#) *Ibidem*, pp. 121-122. Decretele de la Eltham au schimbat puțin acest ritual, eliminând stropirea cu apă sfințită.
- [58.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 84.

Capitolul 6

„Excela în toate acestea”

- [1.](#) F. Watson, (ed.), *Vives and the Renaissance Education of Women* (New York, 1912), p. 133.
- [2.](#) L. Porter, *Mary Tudor: The First Queen* (Londra, 2007), p. 29.
- [3.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVII, nr. 1153.
- [4.](#) Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 197.
- [5.](#) T. Elyot, *The Boke named the Governour* (Londra, 1531).

6. Lynn, *Tudor Fashion*; Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 141.
7. Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 205.
8. *LP Henry VIII*, vol. I, partea iii, pp. xxxvii-xxxviii.
9. J. Southworth, *Fools and Jesters at the English Court* (Stroud, 2003), p. 83. „Goose” („Gâscă”) era probabil porecla dată de Henric bufonului său.
10. „S”-ul a fost adăugat prima dată la sfârșitul prenumelui său de către Thomas Nashe, pentru a crea un joc de cuvinte în piesa lui *Summer's Last Will and Testament* (1592).
11. S. Lipscomb, „All the King's Fools”, în *History Today*, vol. 61, nr. 8 (august 2011).
12. Southworth, *Fools and Jesters*, p. 9.
13. Biograful din secolul al XVII-lea al Elisabetei I, William Camden, afirma că Anne se născuse în 1507, ca și alte izvoare ale timpului. Însă asta însemna că nu avea mai mult de șase ani când a intrat în slujba Margaretei de Austria, în 1513 – o vârstă mult prea fragedă.
14. D.M. Ashdown, *Ladies-in-Waiting* (Londra, 1976), pp. 23-24.
15. A. Strickland, *Lives of the Queens of England* (Londra, 1851), vol. II, p. 572.
16. *CSPV*, vol. IV, p. 365.
17. Lynn, *Tudor Fashion*.
18. În realitate, nu era vorba decât de o a doua unghie care creștea în lateralul unuia dintre degetele ei. Anne era atât de conștientă de acest lucru, încât a început să poarte mâneci lungi care atârnavă, obicei preluat imediat de doamnele de la curte.
19. G. Wyatt, „Extracts from the Life of the Virtuous, Christian and Renowned Queen Anne Boleyn”, în S.W. Singer (ed.), *The Life of Cardinal Wolsey* by George Cavendish (Londra, 1827), p. 424.
20. Wyatt, *Extracts*, p. 441.
21. La vremea demisiei sale, Compton devenise un potentat atât de mare mulțumită funcțiilor acordate de rege, astfel încât se putea mulțumi să renunțe la postul de valet.
22. *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 154-159.
23. Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 213.
24. „Ordinances for the Household made at Eltham in the XVII year of King Henry VIII in 1526”, în *Collection of Ordinances and Regulations*, pp. 154, 157.
25. *Ibidem*, p. 154.
26. *LP Henry VIII*, vol. IV, nr. 3218; Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 21-33.
27. *Letters and Papers of Henry VIII*, vol. IV, partea II i, p. 1468; Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 21-33.
28. N.H. Nicolas (ed.), *The Privy Purse Expenses of Henry VIII* (Londra, 1827), p. 223.
29. E posibil ca bărbia dublă a Annei să se fi datorat, de fapt, glandelor inflamate. Istoricii au speculat că suferea de o afecțiune glandulară, ceea ce ar putea explica problemele medicale de mai târziu.
30. G. Cavendish, *The Life of Cardinal Wolsey*, vol. I (Londra, 1825), p. 67.
31. Lynn, *Tudor Fashion*.
32. E.W. Ives, *Anne Boleyn* (Oxford, 1986), pp. 173-175.
33. *Levitic* 20.21.
34. Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 194.
35. *CSPV*, vol. IV, p. 287.
36. Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 178.
37. Unul dintre acestea a fost descoperit recent de arheologi la palatul Hampton Court și va constitui subiectul unor cercetări de amploare.
38. Weir, *Henry VIII*, p. 307.

- [39.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 207.
- [40.](#) *Ibidem*, p. 206.
- [41.](#) *LP Henry VIII*, vol. VI, nr. 923.
- [42.](#) *Ibidem*, vol. IV, nr. 4005.
- [43.](#) *Ibidem*, vol. V, nr. 1377, pp. 589-599.
- [44.](#) *Ibidem*, vol. VI, nr. 351.
- [45.](#) Noii supuși ai Annei s-au grăbit să o urmeze. Pregătindu-se pentru o vizită a cuplului regal la scurtă vreme după încoronarea reginei, proprietarii casei Kimberley din Norfolk au comandat un baldachin luxos din mătase albă cu catifea neagră aplicată, tăiată în diverse modele, cum ar fi caprifoiul și ghinda și caracterele întrepătrunse „HA” care se găseau peste tot în palatele regale. Baldachinul este un vestigiu rar al epocii Tudorilor, iar acum face parte din Colecția Burrell.
- [46.](#) După căderea Annei, Henric a poruncit ca toate urmele ei să fie înlăturate de la curte – inclusiv aceste inițiale de la Hampton Court. În graba lor, tâmplarii au ratat una dintre ele, care poate fi văzută și astăzi în Marea Sală.
- [47.](#) *LP Henry VIII*, vol. VI, partea ii, nr. 1018, 1054.
- [48.](#) *Ibidem*.
- [49.](#) *Ibidem*, nr. 1089.
- [50.](#) BL Harley MS 283, f. 75. Scrisoare a lui Chapuys către împăratul Carol al V-lea.
- [51.](#) W. Latymer, *Chronickille of Anne Bulleyne*. Latymer a fost primul biograf al Annei.
- [52.](#) A. Strickland, *The Life of Queen Elizabeth* (Londra, 1910), vol. II, p. 651.
- [53.](#) A. Weir, *The Six Wives of Henry VIII* (Londra, 1991), p. 258.

Capitolul 7

„O mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică”

- [1.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 148.
- [2.](#) *Ibidem*, p. 149.
- [3.](#) *LP Henry VIII*, vol. IX, nr. 568.
- [4.](#) *Ibidem*, vol. X, nr. 901.
- [5.](#) *Ibidem*, vol. VII, partea ii, nr. 1257.
- [6.](#) D. Starkey, *Six Wives: The Queens of Henry VIII* (Londra, 2004), p. 584.
- [7.](#) Weir, *Six Wives of Henry VIII*, p. 345; *LP Henry VIII*, vol. X, nr. 1069.
- [8.](#) *LP Henry VIII*, vol. XI, nr. 29.
- [9.](#) Norton, *Anne Boleyn Papers*, p. 297.
- [10.](#) Weir, *Six Wives of Henry VIII*, p. 293.
- [11.](#) *LP Henry VIII*, vol. X, p. 51.
- [12.](#) *Ibidem*, p. 102.
- [13.](#) *Ibidem*, vol. XII, partea i, nr. 1068.
- [14.](#) *CSPS*, vol. V, partea ii, nr. 1536-1538, p. 84.
- [15.](#) Alison Weir oferă o analiză convingătoare și detaliată a cazului împotriva Annei în *The Lady in the Tower* (Londra, 2009), dovedind că majoritatea acuzațiile trebuie să fi fost false.
- [16.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 34.
- [17.](#) *LP Henry VIII*, vol. X, nr. 876.
- [18.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [19.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 143.

- [20.](#) *LP Henry VIII*, vol. XII, partea ii, nr. 77.
- [21.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, pp. 160-161.
- [22.](#) *LP Henry VIII*, vol. XI, nr. 203.
- [23.](#) Osul acesta de balenă nu este chiar un os, ci cartilajul din gura unei specii de balenă. Poate fi despicat vertical în fâșii tari, dar pliabile și are avantajul de a se mula pe forma corpului pe măsură ce se încălzește de la căldura trupului. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [24.](#) M. St Clare Byrne (ed.), *The Lisle Letters: An Abridgement* (Chicago, 1981), p. 206.
- [25.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 212.
- [26.](#) *LP Henry VIII*, vol. XIII, partea i, nr. 1313.
- [27.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 202.
- [28.](#) M.A.S. Hume (ed. și trad.), *Chronicle of King Henry VIII of England: being a contemporary record of some of the principal events of the reigns of Henry VIII and Edward VI written in Spanish by an unknown hand* (Londra, 1889), p. 73.
- [29.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 165.
- [30.](#) R.B. Merriman (ed.), *Life and Letters of Thomas Cromwell*, vol. II (Oxford, 1902), p. 96.
- [31.](#) *LP Henry VIII*, vol. XII, partea ii, nr. 972.
- [32.](#) *Ibidem*, vol. XIII, partea i, nr. 647.
- [33.](#) *Ibidem*, vol. XII, partea ii, nr. 1023.
- [34.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 166.
- [35.](#) *LP Henry VIII*, vol. XII, partea ii, nr. 1004.
- [36.](#) Hayward, *Dress at the Court of Henry VIII*, p. 210.
- [37.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 141.
- [38.](#) C. Skidmore, *Edward VI: The Lost King of England* (Londra, 2007), p. 24.
- [39.](#) *Ibidem*, pp. 37-38.
- [40.](#) *Edward's Chronicle*, reprodusă în Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 53-74.
- [41.](#) Mai târziu, Sybil Penn a slujit-o pe sora lui Eduard, Elisabeta, și a rămas în slujba ei după urcarea pe tron în 1558. Patru ani mai târziu a îngrijit-o pe regină de vărsat de vânt la Hampton Court, dar a luat ea însăși boala și a murit la scurt timp. Se spune că și astăzi mai bântuie prin palat – de câteva ori a fost văzută o „doamnă cenușie” umblând prin apartamentele regale.
- [42.](#) M.A.E. Wood, *Letters of Royal and Illustrious Ladies of Great Britain*, vol. III (Londra, 1846), p. 112.
- [43.](#) *LP Henry VIII*, vol. XIV, partea ii, nr. 12.
- [44.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 92.

Capitolul 8

„Copulare cu adevărat carnală”

- [1.](#) *LP Henry VIII*, vol. XIII, partea i, nr. 995.
- [2.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 400.
- [3.](#) C.R. Chalmers și E.J. Chaloner, „500 Years Later: Henry VIII, Leg Ulcers and the Course of History”, *Journal of the Society of Medicine*, vol. 102 (2009), pp. 513-517.
- [4.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 77.
- [5.](#) Lynn, *Tudor Fashion*; M. St Clare Byrne (ed.), *The Lisle Letters*, ed., p. 252; *LP Henry VIII*, vol. XV, nr. 23, pp. 1-19.

- [6.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 178.
- [7.](#) Hume (ed. și trad.), *Chronicle of King Henry VIII of England*, pp. 91-92.
- [8.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 457.
- [9.](#) Hurren, „Cultures of the Body”, p. 67.
- [10.](#) Hume (ed. și trad.), *Chronicle of King Henry VIII of England*, p. 108.
- [11.](#) *LP Henry VIII*, vol. XIV, partea ii, nr. 153.
- [12.](#) Merriman (ed.), *Life and Letters of Thomas Cromwell*, vol. II, pp. 270-271.
- [13.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 41.
- [14.](#) *Ibidem*.
- [15.](#) *Ibidem*, p. 42.
- [16.](#) *Ibidem*, pp. 45-46.
- [17.](#) Merriman (ed.), *Life and Letters of Thomas Cromwell*, vol. II, p. 271; J. Strype, *Ecclesiastical Memorials, Relating Chiefly to Religion, and the Reformation of it... under King Henry VIII, King Edward VI and Queen Mary I* (Oxford, 1822), pp. 555-556.
- [18.](#) D. Starkey, *The Reign of Henry VIII: Personalities and Politics* (Londra, 2002), pp. 101-102.
- [19.](#) Strype, *Ecclesiastical Memorials*, vol. I, partea ii, p. 462.
- [20.](#) BL Cotton MS Titus B i.
- [21.](#) Starkey, *The Reign of Henry VIII*, pp. 98-99.
- [22.](#) *LP Henry VIII*, vol. XV, nr. 825.
- [23.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, pp. 184-185.
- [24.](#) *Ibidem*, p. 186.
- [25.](#) Lynn, *Tudor Fashion*; Weir, *Six Wives of Henry VIII*, p. 413.
- [26.](#) Wood, *Letters of Royal and Illustrious Ladies*, vol. III, p. 161.
- [27.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVI, partea i, nr. 12.
- [28.](#) D. Starkey, *Six Wives: The Queens of Henry VIII* (Londra, 2004), p. 651.
- [29.](#) Hume (ed. și trad.), *Chronicle of King Henry VIII of England*, p. 77.
- [30.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 297.
- [31.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVI, pp. 282-289.
- [32.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 449.
- [33.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVI, nr. 325.
- [34.](#) Johnson, „All the King’s Fools”.
- [35.](#) HMC, *Bath*, vol. II (Londra, 1907), p. 10.
- [36.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 452; J. Glasheen, *The Secret People of the Palaces: The Royal Household from the Plantagenets to Queen Victoria* (Londra, 1998), p. 23.
- [37.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 452.
- [38.](#) *Ibidem*, p. 453.
- [39.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVI, nr. 1325. Heneage a fost promovat în postul de valet al toaletei după căderea spectaculoasă din grațiile stăpânului a superiorului său, Henry Norris, în 1536.
- [40.](#) G.A. Bergenroth et al., *State Papers of King Henry the Eighth* (Londra, 1830-1852), vol. I, p. 695.
- [41.](#) Starkey, *Six Wives*, p. 683.
- [42.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [43.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVI, nr. 1489; vol. XVIII, partea i, nr. 224; Lynn, *Tudor Fashion*.
- [44.](#) *LP Henry VIII*, vol. XVIII, partea i, nr. 904.

Capitolul 9

„Regi și împărați, toți sunt simpli muritori”

- [1.](#) De fapt, numărul crescuse constant în ultimele decenii, așa că în anul 1539 personalul camerei private aproape că se dublase, ajungând la 28 de persoane.
- [2.](#) Turnul Bayne mai există și astăzi, însă nu este accesibil vizitatorilor.
- [3.](#) Weir, *Henry VIII*, pp. 445-446.
- [4.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 27.
- [5.](#) Elyot, *The Boke named the Governour*.
- [6.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 196.
- [7.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 457.
- [8.](#) *Ibidem*.
- [9.](#) Weir, *Six Wives of Henry VIII*, p. 493.
- [10.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 196.
- [11.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 80.
- [12.](#) Cinci dintre aceste pălării s-au numărat printre bunurile trimise la Turnul Garderobei de la casa Katherinei, castelul Sudeley, în aprilie 1550, cam la optsprezece luni după decesul ei. Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 95.
- [13.](#) *Ibidem*, pp. 95-96.
- [14.](#) A. Martienssen, *Queen Katherine Parr* (Londra, 1975), p. 190.
- [15.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [16.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 341.
- [17.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 46.
- [18.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 468.
- [19.](#) *Ibidem*, p. 470.
- [20.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [21.](#) *LP Henry VIII*, vol. XXI, partea i, nr. 136.
- [22.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [23.](#) *LP Henry VIII*, vol. XIX, partea i, nr. 864.
- [24.](#) A. Pollnitz, „Humanism and Court Culture in the Education of Tudor Royal Children”, în T. Betteridge și A. Riehl, *Tudor Court Culture* (New Jersey, 2010), p. 47.
- [25.](#) Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 108.
- [26.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 22.
- [27.](#) *Ibidem*, pp. 33-34.
- [28.](#) M. Perry, *The Word of a Prince* (Londra, 1990), pp. 30-31. Originalul scrisorii se află la British Library: Cotton MS C X, f. 235.
- [29.](#) O excelentă analiză a celor două afecțiuni și a legăturii lor cu Henric al VIII-lea este oferită de P. Stride, P. și K. Lopes Floro, „Henry VIII, McLeod Syndrome and Jacquetta’s Curse”, Royal College of Physicians (Edinburgh, 2013).
- [30.](#) Dimensiunea taliei lui Henric era de fapt de 137 de centimetri, dar 10 centimetri trebuiau rezervați pentru hainele purtate pe sub armură.
- [31.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 493.
- [32.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 105.
- [33.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 207.
- [34.](#) *LP Henry VIII*, addenda, vol. I, partea ii, nr. 1794.
- [35.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 84.
- [36.](#) *LP Henry VIII*, vol. XXI, partea i, nr. 1383 (item 96), pp. 663-697.

- [37.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 497.
- [38.](#) *LP Henry VIII*, vol. XXI, partea ii, nr. 605.
- [39.](#) Weir, *Henry VIII*, pp. 500-501.
- [40.](#) *Ibidem*, p. 502.
- [41.](#) J.G. Russell, *The Field of the Cloth of Gold: Men and Manners in 1520* (Londra, 1969), p. 218.

Capitolul 10

„Deși nu-i decât un copil”

- [1.](#) Starkey, „Representation through Intimacy”, p. 205.
- [2.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 173.
- [3.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [4.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 96.
- [5.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [6.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, pp. 96-97.
- [7.](#) Classen, Howes și Synnott, *Aroma*, p. 65.
- [8.](#) J.G. Nichols (ed.), *Literary Remains of King Edward the Sixth* (1857), vol. I, pp. xlv-xlv.
- [9.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 197.
- [10.](#) M. Perry, *The Word of a Prince* (Londra, 1990), p. 45; A. Haynes, *Collection of State Papers Relating to Affairs in the Reigns of King Henry VIII, King Edward VI, Queen Mary and Queen Elizabeth, From the Year 1542 to 1570... Left by William Cecil, Lord Burghley... at Hatfield House* (Londra, 1740), p. 61.
- [11.](#) Weir, *Six Wives of Henry VIII*, p. 544; Martienssen, *Queen Katherine Parr*, p. 233.
- [12.](#) Seymour cumpărase tutela pentru 2.000 de lire, deși nu a plătit niciodată decât 500.
- [13.](#) Haynes, *Collection of State Papers*, p. 99.
- [14.](#) *Ibidem*.
- [15.](#) L.S. Marcus, J. Mueller și M.B. Rose, *Elizabeth I: Collected Works* (Chicago și Londra, 2002), p. 30.
- [16.](#) *CSPD, Edward VI*, p. 92.
- [17.](#) Haynes, p. 96.
- [18.](#) *Ibidem*.
- [19.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, pp. 199-200.
- [20.](#) TNA SP 10/2 nr. 25.
- [21.](#) F. Chamberlain, *The Private Character of Queen Elizabeth* (Londra, 1921), p. 9; BM Cotton MS Otho C X, f. 236v.
- [22.](#) *CSPD, Edward VI*, p. 49.
- [23.](#) Haynes, pp. 103-104.
- [24.](#) *CSPD, Edward VI*, p. 91.
- [25.](#) *Ibidem*; Haynes, p. 100.
- [26.](#) Haynes, pp. 70, 98; Marcus, Mueller și Rose, *Elizabeth I*, pp. 23-24.
- [27.](#) Haynes, pp. 96-97.
- [28.](#) *CSPD, Edward VI*, p. 92.
- [29.](#) Haynes, pp. 99-101.
- [30.](#) *Ibidem*, p. 102.

- [31.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 97. În mitologia greacă, Hipolita era o femeie virtuoasă, dar puternică, în timp ce Fedra a declanșat o catastrofă îndrăgostindu-se de un bărbat care nu era soțul ei.
- [32.](#) *Ibidem*, p. 76.
- [33.](#) *CSPS, 1550-1552*, p. 63.
- [34.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 57.
- [35.](#) *Ibidem*, p. 54.
- [36.](#) *Ibidem*, p. 92.
- [37.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 227.
- [38.](#) J. Murphy, „The Illusion of Decline: The Privy Chamber, 1547-1558”, în Starkey *et al.* (ed.), *English Court*, p. 129.
- [39.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 228.
- [40.](#) *CSPV, 1534-1554*, pp. 535-536.
- [41.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 240.
- [42.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 57.
- [43.](#) Skidmore, *Edward VI*, pp. 196-197.
- [44.](#) J. Aylmer, *A Harbour for Faithful Subjects* (1559); citat în Lynn, *Tudor Fashion*.
- [45.](#) Hayward, *Dress at the Court of Henry VIII*, p. 213.
- [46.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 63.
- [47.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 241.
- [48.](#) *Ibidem*.
- [49.](#) *CSPS, 1553*, p. 3.
- [50.](#) Skidmore, *Edward VI*, p. 247.
- [51.](#) *Ibidem*, pp. 250, 254.
- [52.](#) *Ibidem*, p. 255.
- [53.](#) *Ibidem*, p. 260.

Capitolul 11

„Cred că sunt însărcinată”

- [1.](#) A. Somerset, *Elizabeth I* (Londra, 1991), p. 71.
- [2.](#) *CSPV, 1556-1557*, vol. VI, partea ii, p. 1054.
- [3.](#) C. Wriothesley, *A Chronicle of England During the Reigns of the Tudors, From A.D. 1485 to 1559*, ed. W.D. Hamilton, Camden Society, 2nd series, vol. II (Londra, 1877), p. 93.
- [4.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [5.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 76.
- [6.](#) *CSPS*, vol. XIII, *Mary 1554-1558*, p. 6.
- [7.](#) J. Knox, *First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women*, prima ediție 1558 (New York, 1972), pp. 9-10.
- [8.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 61.
- [9.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 155, 179, și *Dress at the Court of Henry VIII*, vol. II (Londra, 2012), p. 179.
- [10.](#) *CSPS*, vol. XIII, p. 31.
- [11.](#) Porter, *Mary Tudor*, p. 350.
- [12.](#) A. Plowden, *Tudor Women: Queens and Commoners* (Sutton, 2002), p. 138.

- [13.](#) J.C. Davis, *Pursuit of Power: Venetian Ambassadors' Reports on Spain, Turkey, and France in the Age of Philip II 1560-1600* (New York, 1970), pp. 81-82.
- [14.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 155.
- [15.](#) *CSPV*, vol. VII, p. 601.
- [16.](#) Ca regină, Elisabeta a fost permanent suspicioasă față de verișoara ei ambițioasă și complotistă, închizând-o de două ori în Turn.
- [17.](#) *CSPD, Mary*, pp. 53-54.
- [18.](#) J.G. Nichols (ed.), *The Chronicle of Queen Jane and of Two Years of Queen Mary*, Camden Society, vol. 48 (Londra, 1850), pp. 70-71.
- [19.](#) John Elder's letter describing the arrival and marriage of King Philip, his triumphal entry into London, the legation of Cardinal Pole, & C.
- [20.](#) John Elder's letter.
- [21.](#) *CSPV*, vol. VI, partea ii, p. 1055.
- [22.](#) *Ibidem*.
- [23.](#) Porter, *Mary Tudor*, p. 319.
- [24.](#) *CSPS*, vol. XIII, p. 2.
- [25.](#) John Elder's letter describing the arrival and marriage of King Philip, his triumphal entry into London, the legation of Cardinal Pole, & C.
- [26.](#) John Elder's letter.
- [27.](#) *Ibidem*. Vezi și Wriothlesley, *A Chronicle*, p. 120.
- [28.](#) BM Cotton MS Vespasian Fiii, f. 23.
- [29.](#) Porter, *Mary Tudor*, p. 325; *CSPS, Elizabeth 1554-1558*, vol. XIII, pp. 2-3.
- [30.](#) Porter, *Mary Tudor*, p. 307.
- [31.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 28.
- [32.](#) *CSPS, Elizabeth 1554-1558*, vol. XIII, pp. 2-3, 6, 13.
- [33.](#) Licence, *In Bed with the Tudors*, p. 215.
- [34.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 160.
- [35.](#) Foxe, *Book of Martyrs*, citat în Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 83.
- [36.](#) O excelentă sinteză a diferitelor teorii ca explică simptomele Mariei este oferită de C.V. Medvei, „The illness and death of Mary Tudor”, *Journal of the Royal Society of Medicine*, vol. 80, nr. 12 (decembrie 1987). Vezi și: C. Erickson, *Bloody Mary* (Londra, 2001), pp. 127-128; Brewer, *The Death of Kings*.
- [37.](#) J.G. Nichols (ed.), *The Diary of Henry Machyn: Citizen and Merchant-Taylor of London, from AD 1550 to AD 1563* (Londra, 1848), p. 76; *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 124.
- [38.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, pp. 51, 226.
- [39.](#) HMC, *Rutland*, vol. I, pp. 310-311.
- [40.](#) Foxe, *Acts and Monuments*, vol. VIII, pp. 619-621.
- [41.](#) Nichols (ed.), *Diary of Henry Machyn*, pp. 79-90.
- [42.](#) Foxe, *Book of Martyrs*, citat în Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 83.
- [43.](#) *CSPF, Mary I*, pp. 165-166.
- [44.](#) Foxe, *Book of Martyrs*, citat în Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 83.
- [45.](#) *Ibidem*, p. 81.
- [46.](#) *Ibidem*.
- [47.](#) *CSPS*, vol. XIII, p. 176.
- [48.](#) Foxe, *Book of Martyrs*, citat în Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 81.
- [49.](#) *CSPF, Mary I*, p. 172.
- [50.](#) *CSPV*, vol. VI, partea ii, p. 1059.

- [51.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 224.
- [52.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, p. 174.
- [53.](#) *HMC, Rutland*, vol. I, pp. 310-311; *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 250.
- [54.](#) Foxe, *Book of Martyrs*, citat în Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 83-84.
- [55.](#) *CSPS, Elizabeth 1558-1567*, vol. I, p. 9.
- [56.](#) *CSPV*, vol. VI, partea i, p. 558.
- [57.](#) O listă utilă a personalului Mariei de-a lungul vieții se găsește în D. Loades, *Mary Tudor: A Life* (Oxford, 1989), Anexa 1.
- [58.](#) Porter, *Mary Tudor*, p. 387.
- [59.](#) *CSPV, 1556-1557*, vol. VI, partea ii, p. 1054.
- [60.](#) *CSPV*, vol. VI, partea ii, p. 1060.
- [61.](#) Loades, *Mary Tudor*, p. 189.
- [62.](#) *CSPV*, vol. VI, partea ii, p. 1060.
- [63.](#) Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 8.
Camden s-a înșelat în privința vârstei Mariei: avea 41 de ani.
- [64.](#) *CSPV*, vol. VI, partea i, p. 201; *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 416; *CSPS, Elizabeth 1558-1567*, vol. I, p. 34; Erickson, *Bloody Mary*, p. 481.
- [65.](#) *CSPS, Mary I 1554-1558*, vol. XIII, p. 438.
- [66.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 84-85.
- [67.](#) S. Adams și M.J. Rodríguez-Salgado, „The Count of Feria's Dispatch to Philip II of 14 November 1558”, *Camden Miscellany*, vol. XXVIII (Londra, 1984), p. 328.

Capitolul 12

„Lăudăm cu tărie o viață de celibat”

- [1.](#) C. Hibbert, *Elizabeth I: A Personal History of the Virgin Queen* (Londra, 1992), p. 67.
- [2.](#) C. Haigh (ed.), *Elizabeth I* (Londra și New York, 1988), p. 20.
- [3.](#) Pryor, *Elizabeth I*, p. 31; *HMC, Salisbury*, vol. I, p. 158.
- [4.](#) Crawford, *Blood, Bodies and Families*, p. 59.
- [5.](#) C. Erickson, *The First Elizabeth* (Londra, 1999), p. 71.
- [6.](#) Somerset, *Elizabeth I*, p. 90; Plowden, *Tudor Women*, p. 154; *CSPD, Mary I*, nr. 753.
- [7.](#) A. Francis Steuart (ed.), *Sir James Melville: Memoirs of His Own Life, 1549-93* (Londra, 1929), p. 94; *CSPV*, vol. VII, p. 594; C. Levin, *The Heart and Stomach of a King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power* (Philadelphia, 1994), p. 172.
- [8.](#) A. Weir, *The Life of Elizabeth* (New York, 1998), p. 46.
- [9.](#) *Calendar of Letters and State Papers relating to English Affairs preserved principally in the Archives of Simancas*, vol. III, p. 252; Somerset, *Elizabeth I*, p. 96.
- [10.](#) Weir, *Life of Elizabeth*, p. 47.
- [11.](#) A. Collins (ed.), *Letters and Memorials of State, in the reigns of Queen Mary, Queen Elizabeth, etc... Written and collected by Sir Henry Sidney, etc.*, vol. II (Londra, 1746), pp. 200-203.
- [12.](#) Harington, *Nugae Antiquae*, pp. 123-124.
- [13.](#) V. von Klarwill (ed.), *Queen Elizabeth and Some Foreigners* (Londra, 1928), pp. 113-115.
- [14.](#) C. Skidmore, *Death and the Virgin: Elizabeth, Dudley and the Mysterious Fate of Amy Robsart* (Londra, 2010), pp. 381-382.

- [15.](#) V.A. Wilson, *Queen Elizabeth's Maids of Honour and Ladies of the Privy Chamber* (Londra, 1922), p. 25.
- [16.](#) CSPF, *Elizabeth 1560-1561*, p. 10.
- [17.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [18.](#) S. Watkins, *In Public and Private: Elizabeth I and her World* (Londra, 1998), p. 162.
- [19.](#) Weir, *Life of Elizabeth*, p. 51; L. Cowen Orlin, *Locating Privacy in Tudor London* (Oxford, 2007), p. 231.
- [20.](#) CSPF, *Elizabeth 1562*, pp. 217-224.
- [21.](#) CSPF, *Elizabeth 1560-1561*, p. 173.
- [22.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 98.
- [23.](#) *Ibidem*, pp. 99-100.
- [24.](#) Henric al VIII-lea îi exclusese de la succesiune pe descendenții surorii sale mai mari, însă acest lucru nu era luat în seamă de susținătorii Mariei.
- [25.](#) Robert Dudley era șeful grajdurilor Elisabetei.
- [26.](#) S. Gristwood, *Elizabeth and Leicester* (Londra, 2007), p. 158.
- [27.](#) Francis Steuart (ed.), *Sir James Melville*, p. 91.
- [28.](#) CSP, *Scotland 1563-1569*, vol. II, p. 49.
- [29.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 103.
- [30.](#) *Ibidem*, pp. 102-103.
- [31.](#) *Ibidem*, p. 104.
- [32.](#) Francis Steuart (ed.), *Sir James Melville*, pp. 95-97.
- [33.](#) CSPF, *Elizabeth 1566-1568*, p. 45.
- [34.](#) CSPS, *Elizabeth 1558-1567*, vol. I, p. 562.
- [35.](#) E. Jenkins, *Elizabeth the Great* (Londra, 1965), pp. 76-77.
- [36.](#) CSPS, *Elizabeth 1558-1567*, vol. I, p. 63.
- [37.](#) Weir, *Life of Elizabeth*, p. 47; Jenkins, *Elizabeth the Great*, p. 77.
- [38.](#) Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 9.
- [39.](#) CSPV, *Elizabeth 1558-1580*, vol. VII, p. 105.
- [40.](#) Gristwood, *Elizabeth & Leicester*, pp. 132-133.
- [41.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [42.](#) *Ibidem*.
- [43.](#) Jenkins, *Elizabeth the Great*, p. 123.
- [44.](#) Erickson, *The First Elizabeth*, p. 262; Somerset, *Elizabeth I*, p. 101; P. Johnson, *Elizabeth I: A Study in Power and Intellect* (Londra, 1974), p. 115; Weir, *Life of Elizabeth*, pp. 48-49; D. Laing (ed.), *Notes of Ben Jonson's Conversations with William Drummond of Hawthornden*, vol. I (Londra, 1842), p. 23.
- [45.](#) Marcus, Mueller și Rose, *Elizabeth I*, p. 157; Weir, *Life of Elizabeth*, p. 48; HMC, *Salisbury*, vol. II, p. 245.
- [46.](#) Haigh (ed.), *Elizabeth I*, p. 22.
- [47.](#) Jenkins, *Elizabeth the Great*, pp. 141-142.
- [48.](#) Alison Weir oferă o excelentă analiză a acestei teorii, propusă de Michael Bloch, în *Elizabeth the Queen*, p. 49.
- [49.](#) L.J. Smither, „Elizabeth I: A Psychological Profile”, *Sixteenth Century Journal*, vol. XV (Londra, 1984), pp. 71-72.
- [50.](#) A. Eccles, *Obstetrics and Gynaecology in Tudor and Stuart England* (Londra, 1982), pp. 26-27.
- [51.](#) S. Frye, *Elizabeth I: The Competition for Representation* (New York și Oxford, 1993), p. 12.

[52.](#) D.M. Loades, *The Tudor Court* (Oxford, 2003), p. 119.

Capitolul 13

„Rareori consumă în fața străinilor”

- [1.](#) CSPV, vol. VII, p. 659.
- [2.](#) Somerset, *Elizabeth I*, p. 65; Nichols (ed.), *Diary of Henry Machyn*, p. 263.
- [3.](#) J. Boyle (ed.), *Memoirs of the Life of Robert Carey... Written by Himself* (Londra, 1759), p. 73 n.
- [4.](#) T. Birch, *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth from the year 1581 till her Death*, vol. II (Londra, 1754), pp. 120-121.
- [5.](#) G.B. Harrison și R.A. Jones, *Andre Hurault de Maisse, A Journal of all that was accomplished by Monsieur de Maisse, ambassador in England from King Henri IV to Queen Elizabeth, 1597* (Londra, 1931), pp. 23-24.
- [6.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 192.
- [7.](#) Watkins, *In Public and Private*, p. 59.
- [8.](#) W.B. Rye (ed.), *England as seen by Foreigners in the days of Elizabeth and James the First* (Londra, 1865), vol. II, p. 18.
- [9.](#) *Ibidem*.
- [10.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 202.
- [11.](#) D. Souden și L. Worsley, *The Story of Hampton Court Palace* (Londra, 2015), p. 57.
- [12.](#) Watkins, *In Public and Private*, p. 59.
- [13.](#) *Ibidem*, p. 67.
- [14.](#) V. Smith, *Clean: A History of Personal Hygiene and Purity* (Oxford, 2007), p. 190.
- [15.](#) Watkins, *In Public and Private*, pp. 58-59.
- [16.](#) Harrison și Jones, *Andre Hurault de Maisse*, pp. 23-24.
- [17.](#) Watkins, *In Public and Private*, p. 58.
- [18.](#) *Ibidem*, pp. 72-73.
- [19.](#) *Ibidem*, pp. 57-58.
- [20.](#) Classen, Howes și Synnott, *Aroma*, p. 65.
- [21.](#) Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 30.
- [22.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 173.
- [23.](#) *Ibidem*, p. 75.
- [24.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 124.
- [25.](#) *Ibidem*, p. 125.
- [26.](#) Rye (ed.), *England as seen by Foreigners*, vol. III, p. 107.
- [27.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 192.
- [28.](#) Watkins, *In Public and Private*, p. 51.
- [29.](#) Smith, *Clean*, p. 190.
- [30.](#) Thurley, *Royal Palaces of Tudor England*, p. 160.
- [31.](#) Watkins, *In Public and Private*, p. 182.
- [32.](#) Sim, *Food & Feast in Tudor England*, p. 155.
- [33.](#) *Ibidem*, p. 13.
- [34.](#) H. Buttes, *Diets Drie Dinner* (1599).
- [35.](#) Rye (ed.), *England as seen by Foreigners*, vol. II, p. 109.
- [36.](#) Hayward și Ward (eds.), *The Inventory of King Henry VIII*, vol. II, p. 179.
- [37.](#) Watkins, *In Public and in Private*, p. 50.

- [38.](#) Harrison și Jones, *Andre Hurault de Maisse*, p. 95.
- [39.](#) S. Gosson, *Schoole of Abuse, containing a pleasant invective against Poets, Pipers, Plaiers, Jesters and such like Caterpillars of the Commonwealth* (Londra, 1579).
- [40.](#) G. Cardano, *Liber De Ludo Aleae* (1564). Titlul se traduce prin *Carte despre jocurile de noroc*.
- [41.](#) Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 202.
- [42.](#) Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 105; Lynn, *Tudor Fashion*.
- [43.](#) Southworth, *Fools and Jesters*, p. 145.
- [44.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [45.](#) S. Doran, *Elizabeth: The Exhibition at the National Maritime Museum* (Londra, 2003).
- [46.](#) CSPS, vol. I, p. 465.
- [47.](#) Contemporanul său, Arthur Throckmorton, și-a finanțat vizita la curte, în 1583, vânzând pământ și împrumutând moștenirea fratelui său. Plătea încă dobândă mulți ani după aceea. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [48.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 100.
- [49.](#) *Ibidem*, pp. 100-101.
- [50.](#) Astrolabul este un instrument astronomic antic pentru rezolvarea problemelor ce țin de măsurarea timpului și de poziția soarelui și a stelelor pe cer.

Capitolul 14

„O mie de ochi văd tot ce fac”

- [1.](#) Weir, *Elizabeth*, p. 51.
- [2.](#) TNA LC 2/4 (3) ff. 104-105.
- [3.](#) P. Wright, „A Change in Direction: The Ramifications of a Female Household, 1558-1603”, în Starkey *et al.* (ed.), *English Court*, p. 151.
- [4.](#) *Ibidem*, p. 158.
- [5.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [6.](#) C. Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth: Ladies, Gentlewomen and Maids of the Privy Chamber, 1553-1603” (teză de doctorat, Cambridge, 1992), p. 64.
- [7.](#) Numărul mare de ace descoperite în timpul săpăturilor arheologice de la Hampton Court atestă cantitățile de ace livrate, purtate și pierdute de obicei la palat. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [8.](#) CSPS, 1558-1567, vol. I, p. 368.
- [9.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [10.](#) Klarwill (ed.), *Queen Elizabeth and Some Foreigners*, p. 394.
- [11.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [12.](#) Din 1589, Fortescue a fost, pentru Elisabeta, și cancelar al Trezoreriei.
- [13.](#) S. Haynes, *A Collection of State Papers... from 1542 to 1570, Transcribed from original Letters and other authentic memorials left by William Cecill, Lord Burghley* (Londra, 1740), vol. I, p. 368; Lynn, *Tudor Fashion*.
- [14.](#) *Calendar of Patent Rolls 1560-63* (HMSO, Londra, 1948), p. 3.
- [15.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 104.
- [16.](#) Chamberlain, *The Private Character of Queen Elizabeth*, p. 54; H. Belloc, *History of England* (1931), p. 3.

- [17.](#) Smith, *Clean*, p. 191.
- [18.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [19.](#) *LP Henry VIII*, vol. IV, partea iii, nr. 5636.
- [20.](#) Rye (ed.), *England as seen by Foreigners*, vol. II, p. 71.
- [21.](#) Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 55.
- [22.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [23.](#) *Ibidem*.
- [24.](#) *Ibidem*.
- [25.](#) *Ibidem*.
- [26.](#) *Ibidem*.
- [27.](#) Peter Johnson a continuat să facă pantofi și în timpul domniei lui Iacob I. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [28.](#) P. Hentzner, *A Journey into England in the Year MDXCVIII* (Londra, 1757; retipărit 1807), p. 20.
- [29.](#) *CSPV, 1603-1607*, vol. X (Londra, 1900), nr. 91, pp. 58-72.
- [30.](#) Lynn, *Tudor Fashion*; Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 174.
- [31.](#) Lynn, *Tudor Fashion*; Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. xiv.
- [32.](#) Act din 3 aprilie 1588, BL, Egerton 2806, f. 227.
- [33.](#) Alice s-a măritat la începutul anilor 1560 și și-a schimbat numele în Montague. La începutul anilor 1580, un Roger Montague apare în registre, ceea ce putea să însemne că soțul sau fiul ei a intrat în branșă. Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 219.
- [34.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [35.](#) Piatra a continuat să împodobească coroanele regilor și reginelor Angliei în timpul dinastiilor Tudor și Stuart și a fost salvat de distrugerile lui Oliver Cromwell (care a topit restul bijuteriilor coroanei) de către un simpatizant secret al cauzei regale, care l-a cumpărat pentru neînsemnata sumă de 4 lire înainte de aruncarea în foc a coroanei. L-a păstrat cu grijă până la restaurația lui Carol al II-lea din 1660, când a fost repus la locul lui, în partea din față a noii coroane de ceremonie a regelui. Și astăzi face parte din însemnele regale, fiind montată în Coroana Imperială de Ceremonie.
- [36.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [37.](#) Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 179.
- [38.](#) Eleri Lynn oferă o analiză detaliată a modului în care veșmintele regale ale Tudorilor erau refolosite, și mulțumită eforturilor sale a fost identificată pânza de altar din Bacton. Ea spune povestea fascinantă a acestuia în noua sa carte *Tudor Fashion: Dress at Court 1485-1603* (Yale University Press, în curs de publicare în 2017). De asemenea, Eleri a aranjat împrumutarea pânzei de altar de către Historic Royal Palaces, unde va fi conservată și expusă în cadrul Colecției Regale de Haine de Ceremonie.
- [39.](#) S. D'Ewes, *The Journals of all the Parliaments during the Reign of Queen Elizabeth both of the House of Lords and House of Commons Collected by Sir Simonds D'Ewes of Stow-Hall in the County of Suffolk* (Shannon, 1682), p. 473.
- [40.](#) Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 1.
- [41.](#) Citat în Lynn, *Tudor Fashion*.
- [42.](#) *LP Henry VIII*, vol. XI, p. 190.
- [43.](#) Jenkins, *Elizabeth the Great*, p. 317.
- [44.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.

- [45.](#) *Ibidem*; Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 234; BL Egerton 2806, f. 15.
- [46.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [47.](#) TNA LC5/33, f. 150.
- [48.](#) În aceste dulapuri special făcute hainele se păstrau împăturite. Lynn, *Tudor Fashion*.
- [49.](#) Birch, *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth*, vol. I, p. 155.
- [50.](#) Weir, *Henry VIII*, p. 56.
- [51.](#) E. Burton, *The Elizabethans at Home* (Londra, 1970), pp. 164-165.
- [52.](#) HMC, *Salisbury*, vol. II, p. 159.
- [53.](#) BM Cotton MS Galba C IX, f. 128.
- [54.](#) Hibbert, *Elizabeth I*, p. 109.
- [55.](#) Classen, Howes și Synnott, *Aroma*, p. 71.
- [56.](#) N. Williams, *Powder and Paint: A History of the Englishwoman's Toilet, Elizabeth I – Elizabeth II* (Londra, 1957), pp. 27-28.

Capitolul 15

„Sunt moale și făcută din zăpadă ce se topește”

- [1.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 108-109.
- [2.](#) HMC, *Bath*, vol. V, p. 206. Dacă Lettice era însărcinată la momentul căsătoriei, atunci fie a avortat, fie copilul nu a supraviețuit, pentru că în izvoare nu se spune nimic despre el. Singurul lor copil despre care există mărturii, Denbigh, s-a născut în 1581, dar a murit trei ani mai târziu.
- [3.](#) *CSPD, Elizabeth 1580-1625*, Addenda, p. 137.
- [4.](#) *CSPV, Elizabeth 1558-1580*, vol. VII, p. 601.
- [5.](#) Marcus, Mueller și Rose, *Elizabeth I*, p. 157.
- [6.](#) *CSPV, Elizabeth 1558-1580*, vol. VII, p. 611.
- [7.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 109-110.
- [8.](#) *Ibidem*, p. 109.
- [9.](#) W. Murdin, *A Collection of State Papers Relating to Affairs in the Reign of Queen Elizabeth, 1571-96... Left by William Cecil Lord Burghley... at Hatfield House* (Londra, 1759), p. 558; *CSP, Scotland 1584-1585*, vol. VII, p. 5.
- [10.](#) Murdin, *A Collection of State Papers*, p. 559; *CSP, Scotland 1584-1585*, vol. VII, p. 5.
- [11.](#) Marcus, Mueller și Rose, *Elizabeth I*, p. 168; A. Heisch, „Elizabeth I and the Persistence of Patriarchy”, *Feminist Review*, partea IV (Londra, 1980), p. 50.
- [12.](#) Pryor, *Elizabeth I*, p. 51.
- [13.](#) *CSP, Scotland 1563-1569*, vol. II, p. 430.
- [14.](#) Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, pp. 1-2; *CSPV*, vol. IX, p. 239.
- [15.](#) Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, p. 106.
- [16.](#) N. Williams, *Elizabeth I, Queen of England* (Londra, 1967), p. 256; *CSPF, Elizabeth 1581-1582*, p. 589; *CSPS, Elizabeth 1580-1586*, vol. III, p. 495.
- [17.](#) HMC, *Salisbury*, vol. XIII, pp. 254-255, 309.
- [18.](#) M. Perry, *The Word of a Prince* (Londra, 1990), p. 273.
- [19.](#) Marcus, Mueller și Rose, *Elizabeth I*, pp. 186-188, 199-202; Chamberlain, *Sayings*, pp. 240-243.
- [20.](#) Strickland, *Life of Queen Elizabeth*, p. 476.

- [21.](#) *Ibidem*, p. 477.
- [22.](#) G. Ballard, *Memoirs of Several Ladies of Great Britain who have been celebrated for their writings or skill in the learned languages, arts and sciences* (Detroit, 1985), p. 175.
- [23.](#) E. Longford (ed.), *The Oxford Book of Royal Anecdotes* (Oxford, 1989), p. 244.
Câinele a murit la scurt timp după aceea, probabil de dorul stăpânei.
- [24.](#) Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 115.
- [25.](#) BM Lansdowne MS 1236, f. 32.
- [26.](#) Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 115;
CSPV, vol. VIII, p. 256.
- [27.](#) Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 115-116.
- [28.](#) Weir, *Life of Elizabeth*, p. 381.

Capitolul 16

„Hoitul şubred”

- [1.](#) Lynn, *Tudor Fashion*.
- [2.](#) Deasupra cuvântului „sărman”, Dudley a adăugat simbolul pe care regina îl folosea pentru porecla lui, „Ochi” – „ōō”. Ultima scrisoare a lui Dudley se păstrează la Arhivele Naționale. SP 12/215, f. 65.
- [3.](#) A. Somerset, *Ladies-in-Waiting: From the Tudors to the present day* (Londra, 1984), p. 71.
- [4.](#) Vezi, de exemplu, BM Anexa MS 12.506, ff. 47, 72; 12.507, f. 131.
- [5.](#) Vezi, de exemplu, R.E. Richardson, *Mistress Blanche: Queen Elizabeth I's Confidante* (Herefordshire, 2007), p. 78.
- [6.](#) Ashdown, *Ladies-in-Waiting*, p. 60.
- [7.](#) Weir, *Life of Elizabeth*, p. 260.
- [8.](#) Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, pp. 54-55.
- [9.](#) C. Williamson, *Lady Anne Clifford, Countess of Dorset, Pembroke and Montgomery 1590-1676* (Wakefield, 1967), p. 37.
- [10.](#) Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, pp. 168, 171, 180, 194, 197; SP 46/125, f. 236. Pentru alte exemple ale influenței lui lady Warwick la curte, vezi: BM Anexa MS 27.401, f. 21; 12.406, ff. 41, 80; Lansdowne MS 128, f. 12; HMC, *Salisbury*, vol. IV, p. 199; vol. V, pp. 53, 444, 481; vol. VI, p. 402; vol. IX, p. 21; vol. X, pp. 86, 319; vol. XIV, pp. 16-17.
- [11.](#) Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, pp. 165, 168.
- [12.](#) HMC, *De L'Isle and Dudley*, vol. II, pp. 203-205.
- [13.](#) *Ibidem*, p. 314.
- [14.](#) *Ibidem*, p. 472.
- [15.](#) Wilson, *Queen Elizabeth's Maids of Honour*, p. 133.
- [16.](#) G.B. Harrison, *The Letters of Queen Elizabeth* (Londra, 1935), p. 268; S. Pasmore, *The Life and Times of Queen Elizabeth I at Richmond Palace* (Richmond Local History Society, 2003), p. 56.
- [17.](#) W.J. Thoms (ed.), *Anecdotes and Traditions, Illustrative of Early English History and Literature*, Camden Society (Londra, 1850), pp. 70-71.
- [18.](#) Haigh (ed.), *Elizabeth I*, p. 98.
- [19.](#) Harington, *Nugae Antiquae*, p. 125.

20. „Cupa de grație” sau „Cupa iubirii” era un bol sau un urcior din argint cu două toarte care, în mod tradițional, după ce se spunea rugăciunea, era trecut pe la toți cei aflați la masă.
21. Harington, *Nugae Antiquae*, p. 125.
22. Hibbert, *Elizabeth I*, p. 253.
23. Jenkins, *Elizabeth the Great*, p. 296.
24. Smith, *Clean*, p. 192.
25. C. Camden, *The Elizabethan Woman* (New York, 1975), p. 178.
26. Wilson, *Queen Elizabeth's Maids of Honour*, p. 3.
27. HMC, *Salisbury*, vol. IV, p. 153. Elizabeth Southwell era nepoata prietenei Elisabetei, contesa de Nottingham.
28. Klarwill (ed.), *Queen Elizabeth and Some Foreigners*, p. 336.
29. Birch, *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth*, vol. I, p. 79.
30. Murdin, *A Collection of State Papers*, p. 657.
31. Chamberlain, *Letters*, p. 44.
32. CSPD, *Elizabeth 1598-1601*, p. 97.
33. Somerset, *Elizabeth I*, pp. 552-553.
34. HMC, *De L'Isle and Dudley*, vol. II, p. 265.
35. Harington, *Nugae Antiquae*, p. 90.
36. Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 117.
37. Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 172.
38. Falkus (ed.), *Private Lives*, pp. 119-120.
39. *Ibidem*, pp. 122-123.
40. Harington, *Nugae Antiquae*, p. 90; M. Perry, *The Word of a Prince* (Londra, 1990), p. 316; CSPV, vol. IX, pp. 531-532.
41. Smith, *Clean*, p. 192.
42. Harrison și Jones, *Andre Hurault de Maisse*, pp. 25-26, 36-39, 55.
43. Rye (ed.), *England as seen by Foreigners*, vol. III, pp. 104-105; Pasmore, *The Life and Times of Queen Elizabeth I*, p. 9; CSPV, vol. VII, p. 628; Harrison și Jones, *Andre Hurault de Maisse*, pp. 55-56.
44. Williams (ed. și trad.), *Thomas Platter's Travels*, p. 192.
45. Harrison și Jones, *Andre Hurault de Maisse*, pp. 23-24.
46. Klarwill (ed.), *Queen Elizabeth and Some Foreigners*, p. 394.
47. Goodman, *How To Be a Tudor*, p. 205.
48. Arnold, *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*, p. 12.
49. Harington, *Nugae Antiquae*, p. 90; Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 124.
50. Watkins, *In Public and Private*, p. 75.
51. Weir, *Life of Elizabeth*, p. 470.
52. Camden, *Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth*, p. 222.
53. CSPD, *Elizabeth 1580-1625*, Addenda, p. 407.
54. Nichols, *Progresses*, vol. III, p. 612; Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, p. 90.
55. CSPD, *Elizabeth 1601-1603*, p. 301; S. Gristwood, *Arbella* (Londra, 2003), p. 188; CSPV, vol. VII, p. 554.
56. Falkus (ed.), *Private Lives*, p. 122.
57. Weir, *Life of Elizabeth*, p. 480; Haigh (ed.), *Elizabeth I*, p. 166; Harington, *Nugae Antiquae*, p. 96.

- [58.](#) Harington, *Nugae Antiquae*, p. 96; Boyle (ed.), *Memoirs of the Life of Robert Carey*, pp. 137-138.
- [59.](#) S. Bassnett, *Elizabeth I: A Feminist Perspective* (Oxford și New York, 1988), p. 258.
- [60.](#) *Ibidem*, p. 149.
- [61.](#) Merton, „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth”, p. 90; Birch, *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth*, vol. II, pp. 506-507; Boyle (ed.), *Memoirs of the Life of Robert Carey*, p. 140; Pasmore, *The Life and Times of Queen Elizabeth I*, p. 65.
- [62.](#) Boyle (ed.), *Memoirs of the Life of Robert Carey*, p. 137.
- [63.](#) CSPD, *Elizabeth 1601-1603*, pp. 298, 301; CSPV, vol. IX, p. 554; HMC, *Salisbury*, vol. XII, p. 670.
- [64.](#) CSPD, *Elizabeth 1601-1603*, pp. 298, 301; CSPV, vol. IX, p. 554. Vezi și HMC, *Salisbury*, vol. XII, p. 670.
- [65.](#) CSPD, *Elizabeth 1601-1603*, p. 303.
- [66.](#) Brewer, *The Death of Kings*, p. 151.
- [67.](#) CSPD, *Elizabeth 1601-1603*, p. 302.
- [68.](#) C. Read și E. Plummer (ed.), *Elizabeth of England: Certain observations concerning the life and reign of Queen Elizabeth by John Chapman* (Philadelphia, 1951), p. 99; R.W. Kenny, *Elizabeth's Admiral: The Political Career of Charles Howard, Earl of Nottingham, 1536-1624* (Baltimore și Londra, 1990), p. 257.
- [69.](#) J. Bruce (ed.), *The Diary of John Manningham*, Camden Society (Londra, 1868), 23 martie 1603.
- [70.](#) Somerset, *Elizabeth I*, p. 569; Bruce (ed.), *Diary of John Manningham*, p. 159.
- [71.](#) Johnson, *Elizabeth I*, p. 438.
- [72.](#) D.J.H. Clifford (ed.), *The Diaries of Lady Anne Clifford* (Stroud, 1992), p. 21.
- [73.](#) *Ibidem*.

Epilog

„O asemenea lipsă de rânduială”

- [1.](#) A. Stewart, *The Cradle King: A Life of James VI & I* (Londra, 2003), pp. 171-172.
- [2.](#) CSPV, vol. X, *1603-1607* (Londra, 1900), pp. 58-72.
- [3.](#) Sir A. Weldon, *The Court and Character of King James* (Londra, 1650), p. 178.
- [4.](#) Harington, *Nugae Antiquae*, vol. I (Londra, 1804), pp. 348-351.
- [5.](#) S. Thurley, *Hampton Court: A Social and Architectural History* (New Haven și Londra, 2003), p. 109.
- [6.](#) G.P.V. Akrigg, *Jacobean Pageant: Or, the Court of King James I* (Londra, 1962), p. 241.
- [7.](#) *Ibidem*, p. 242.
- [8.](#) Harington, *Nugae Antiquae*, vol. I, pp. 351-352.
- [9.](#) Stewart, *Cradle King*, p. 175.

Bibliografie

Izvoare primare

- A Collection of Ordinances and Regulations for the Government of the Royal Household, Made in Divers Reigns: From King Edward III to King William and Queen Mary* (Londra, 1790).
- Adams, S. și Rodríguez-Salgado, M.J., „The Count of Feria’s Dispatch to Philip II of 14 November 1558”, *Camden Miscellany*, XXVIII (Londra, 1984).
- Akrigg, G.P.V., *Jacobean Pageant: Or, the Court of King James I* (Londra, 1962).
- Arber, E. (ed.), *John Knox, First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women* (Londra, 1878).
- Bacon, F., *The Historie of the Raigne of King Henry the Seventh* (Londra, 1622).
- Bain, J., Mackie, J.D. et al. (ed.), *Calendar of the State Papers Relating to Scotland and Mary, Queen of Scots, 1547-1603*, vol. I-XIII, partea II (Edinburgh, 1898-1969).
- Becket, T. și De Hondt, P.A., *Instructions Given by King Henry the Seventh, to His Embassadors, When He intended to Marry the Young Queen of Naples: Together with the Answers of the Embassadors* (Londra, 1761).
- Bell, J., *Queen Elizabeth and a Swedish Princess: Being an Account of the Visit of Princess Cecilia of Sweden to England in 1565* (Londra, 1926).
- Bergenroth, G.A. et al., *State Papers of King Henry the Eighth* (Londra, 1830-1852).
- Birch, T., *Memoirs of the Reign of Queen Elizabeth from the year 1581 till her Death*, 2 vol. (Londra, 1754).
- Borde, A., *The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge* (Londra, 1542).
- Bourdeille, P. de, Seigneur de Brantôme, *The Lives of Gallant Ladies* (Londra, 1965).
- Boyle, J. (ed.), *Memoirs of the Life of Robert Carey... Written by Himself* (Londra, 1759).
- Brewer, J.S. și Bullen, W. (eds.), *Calendar of the Carew Manuscripts, preserved in the Archiepiscopal Library at Lambeth, 1515-1603*, 4 vol. (Londra, 1867-1870).
- Brewer, J.S. et al. (ed.), *Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII, 1509-1547*, 21 vol. și 2 vol. addenda (Londra, 1862-1932).
- Brown, R. (ed. și trad.), *Four years at the court of Henry VIII: Selection of despatches written by the Venetian Ambassador, Sebastian Giustinian, and addressed to the Signory of Venice, January 12th 1515, to July 12th 1519*, 2 vol. (Londra, 1854).
- Brown, R. et al. (ed.), *Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs, Existing in the Archives and Collections of Venice*, vol. IV-IX (Londra, 1871-1897).
- Bruce, J. și Hayward, J. (eds.), *Annals of the First Four Years of the Reign of Queen Elizabeth*, Camden Society, Old Series, VII (Londra, 1840).
- Butts, H., *Diets Drye Dinner* (1599).

- Camden, W., *The Historie of the Most Renowned and Victorious Princesse Elizabeth, late Queene of England* (Londra, 1630).
- Cavendish, G., *The Life of Cardinal Wolsey*, 2 vol. (Londra, 1825).
- Cerovski, J.S. (ed.), *Sir Robert Naunton, Fragmentia Regalia or Observations on Queen Elizabeth Her Times and Favourites* (Londra și Toronto, 1985).
- Clifford, D.J.H. (ed.), *The Diaries of Lady Anne Clifford* (Stroud, 1992).
- Clifford, H., *The Life of Jane Dormer, Duchess of Feria* (Londra, 1887).
- Collins, A. (ed.), *Letters and Memorials of State, in the reigns of Queen Mary, Queen Elizabeth, etc... Written and collected by Sir Henry Sidney, etc., 2 vol.* (Londra, 1746).
- Collins, A.J. (ed.), *Jewels and Plate of Queen Elizabeth I: The Inventory of 1574* (Londra, 1955).
- Craik, G.L., *The Romance of the Peerage, or Curiosities of Family History*, vol. I-IV (Londra, 1849).
- Edward, E., *The Life of Sir Walter Raleigh. Based on Contemporary Documents... Together with his Letters*, 2 vol. (Londra, 1868).
- Ellis, H. (ed.), *Original Letters Illustrative of English History, Including Numerous Royal Letters*, 3rd series, vol. II-IV (Londra, 1846).
- Elyot, T., *The Boke named the Governour* (Londra, 1531).
- Elyot, T., *The Castel of Helth* (Londra, 1534).
- Falkus, C. (ed.), *The Private Lives of the Tudor Monarchs* (Londra, 1974).
- Feuillerat, A. (ed.), *Documents relating to the revels at court in the time of King Edward VI and Queen Mary* (Londra, 1914).
- Feuillerat, A. (ed.), *Documents relating to the revels at court in the time of Queen Elizabeth* (Londra, 1914).
- Fitzherbert, J., *The Book of Husbandry* (Londra, 1533).
- Fortescue, J., *The Governance of England*, ed. C. Plummer (Oxford, 1885).
- Foxe, J., *The Acts and Monuments of John Foxe*, 3 vol. (Londra, 1853-1855).
- Francis Steuart, A. (ed.), *Sir James Melville: Memoirs of His Own Life, 1549-1593* (Londra, 1929).
- Froude, J.A. (ed.), *The Pilgrim: A Dialogue of the Life and Actions of King Henry VIII, by William Thomas, Clerk of the Council to Edward VI* (Londra, 1861).
- Guillemeau, J., *The Happie Deliverie of Women* (Londra, 1612).
- Hall, E., *Chronicle; containing the History of England, during the reign of Henry the fourth and the succeeding monarchs, to the end of the reign of Henry VIII, in which are particularly described the manners and customs of those periods* (Londra, 1809).
- Halliwell, J.O. (ed.), *The Private Diary of John Dee*, Camden Society, vol. XIX (Londra, 1842).
- Harington, Sir J., *Nugae Antiquae: Being a Miscellaneous Collection of Original Papers in Prose and Verse: Written in the Reigns of Henry VIII, Queen Mary, Elizabeth, King James, etc.* (Londra, 1779).
- Harrison, G.B., *The Letters of Queen Elizabeth* (Londra, 1935).
- Harrison, G.B. și Jones, R.A., *André Hurault de Maisse, A Journal of all that was accomplished by Monsieur de Maisse, ambassador in England from King Henri IV to Queen Elizabeth, 1597* (Londra, 1931).
- Haynes, A., *Collection of State Papers Relating to Affairs in the Reigns of King Henry VIII, King Edward VI, Queen Mary and Queen Elizabeth, From the Year 1542 to 1570... Left by William Cecil, Lord Burghley... at Hatfield House* (Londra, 1740).

- Hays, D. (ed. și trad.), *The Anglica historia of Polydore Vergil, A.D. 1485-1537* (Londra, 1950).
- Hearne, T., *Syllogue Epistolarum* (Londra, 1716).
- Heath, J.B., „An Account of Materials Furnished for the use of Queen Anne Boleyn, and the Princess Elizabeth, by William Loke, The King's Mercer, between the 20th January 1535 and the 27th April, 1536”, *Miscellanies of the Philobiblon Society*, vol. VII (Londra, 1862-3).
- Hentzner, P., *Travels in England during the Reign of Queen Elizabeth* (Londra, 1889).
- Historical Manuscripts Commission, *Calendar of the Manuscripts of the Most Honourable the Marquess of Bath, preserved at Longleat, Wiltshire, 1533-1659*, vol. V (Londra, 1980).
- Historical Manuscripts Commission, *Report on the Manuscripts of Lord De L'Isle & Dudley, preserved at Penshurst Place*, vol. I și II (Londra, 1925).
- Historical Manuscripts Commission, *The Manuscripts of His Grace the Duke of Rutland, preserved at Belvoir Castle*, vol. I (Londra, 1888).
- Historical Manuscripts Commission, *Calendar of the Manuscripts of the Marquis of Salisbury, preserved at Hatfield House, Herts*, vol. I-XV (Londra, 1883-1930).
- Hoby, Sir T., *The Book of the Courtier, From the Italian of Count Baldessare Castiglione, 1561* (Londra, 1900).
- Holinshed, R., *Chronicles of England, Scotland and Ireland*, vol. VI (Londra, 1587).
- Hume, M.A.S. (ed.), *Calendar of Letters and State Papers relating to English Affairs, preserved principally in the Archives of Simancas, Elizabeth I*, 4 vol. (Londra, 1892-1899).
- Hume, M.A.S. (ed. și trad.), *Chronicle of King Henry VIII of England... written in Spanish by an unknown hand* (Londra, 1889).
- Hume, M.A.S., Tyler, R. et al. (ed.), *Calendar of Letters, Despatches, and State Papers, relating to the Negotiations between England and Spain, preserved in the Archives at Simancas and Elsewhere, 1547-1558* (Londra, 1912-1954).
- James, H. (ed.), *Facsimiles of National Manuscripts from William the Conqueror to Queen Anne*, 2 vol. (Southampton, 1865).
- Jones, M.K. și Underwood, M.G., *The King's Mother: Lady Margaret Beaufort, Countess of Richmond and Derby* (Cambridge, 1992).
- Jordan, W.K. (ed.), *The Chronicle and Political Papers of King Edward VI*, 2 vol. (Londra, 1966).
- Kempe, W., *The Education of Children in Learning* (Londra, 1583).
- Klarwill, V von (ed.), *Queen Elizabeth and some Foreigners* (Londra, 1928).
- Lababnoff, A. (ed.), *Lettres, Instructions et Memoires de Marie Stuart, Reine d'Ecosse*, 7 vol. (Londra, 1844).
- Laing, D. (ed.), *Notes of Ben Jonson's Conversations with William Drummond of Hawthornden*, vol. I (Londra, 1842).
- Leed, D., „Ye Shall Have It Cleane: Textile Cleaning Techniques in Renaissance Europe”, în R. Netherton și G. Owen-Crocker, *Medieval Clothing and Textiles*, vol. II (Woodbridge, 2006).
- Lerer, S., *Courtly Letters in the Age of Henry VIII: Literary Culture and the Arts of Deceit* (Cambridge University Press, 1997).
- Letts, M. (ed.), „The Travels of Leo of Rozmital”, *Hakluyt Society*, 2nd series, vol. CVIII (Londra, 1957).

- Loades, D.M. (ed.), *Elizabeth I: The Golden Reign of Gloriana – English Monarchs: Treasures from the Archives* (Richmond, 2003).
- Manning, C.R., „State Papers Relating to the Custody of the Princess Elizabeth at Woodstock”, *Norfolk Archaeology*, IV (Norwich, 1855).
- Marcus, L.S., Mueller, J. și Rose, M.B., *Elizabeth I: Collected Works* (Chicago și Londra, 2002).
- McClure, N.E., *The Letters and Epigrams of Sir John Harington* (Londra, 1930).
- Merriman, R.B. (ed.), *Life and letters of Thomas Cromwell*, 2 vol. (Oxford, 1902).
- Moulton, T., *This is the Myrroure or Glasse of Helth* (Londra, cca 1539).
- Murdin, W., *A Collection of State Papers Relating to Affairs in the Reign of Queen Elizabeth, 1571-96... Left by William Cecil Lord Burghley... at Hatfield House* (Londra, 1759).
- Myers, A.R., *The Household of Edward IV: The Black Book and the Ordinance of 1478* (Manchester, 1959).
- Noailles, A. de, *Ambassades de Monsieur de Noailles en Angleterre* (Leyden, 1763).
- Nichols, J., *The Progresses and Public Processions of Queen Elizabeth*, 3 vol. (Londra, 1823).
- Nichols, J.G. (ed.), *The Diary of Henry Machyn: Citizen and Merchant-Taylor of London, from AD 1550 to AD 1563* (Londra, 1848).
- Nichols, J.G. (ed.), *The Chronicle of Queen Jane and of Two Years of Queen Mary*, Camden Society, vol. 48 (Londra, 1850).
- Nichols, J.G. (ed.), *Literary remains of King Edward the Sixth*, 2 vol. (Londra, 1857).
- Nicolas, N.H. (ed.), *The Privy Purse Expenses of Henry VIII* (Londra, 1827).
- Nicolas, N.H. (ed.), *Privy Purse Expenses of Elizabeth of York: Wardrobe Accounts of Edward the Fourth* (Londra, 1830).
- Norton, E., *The Anne Boleyn Papers* (Stroud, 2013).
- Penn, T., *Winter King: The Dawn of Tudor England* (Londra, 2011).
- Perry, M., *The Word of a Prince* (Londra, 1990).
- Prescott, A.L. (ed.), *The Early Modern Englishwoman: A Facsimile Library of Essential Works, Series I, Printed Writings, 1500-1640, Part 2, Vol. 5, Elizabeth and Mary Tudor* (Aldershot, 2001).
- Pryor, F., *Elizabeth I: Her Life in Letters* (California, 2003).
- Read, C. și Plummer, E. (eds.), *Elizabeth of England: Certain Observations concerning the Life and Reign of Queen Elizabeth by John Chapman* (Philadelphia, 1951).
- Record Commission, *State Papers of the Reign of Henry VIII*, 11 vol. (Londra, 1830-1852).
- Rigg, J.M. (ed.), *Calendar of State Papers, Relating to English Affairs, Preserved Principally at Rome, in the Vatican Archives and Library, 1558-71 and 1572-78*, 2 vol. (Londra, 1916 și 1926).
- Rhodes, H., *The Book of Nurture* (Londra, 1577).
- Rye, W.B. (ed.), *England as seen by Foreigners in the days of Elizabeth and James the First* (Londra, 1865).
- Sawyer, E. (ed.), *Memorials of Affairs of State in the Reigns of Queen Elizabeth and King James I, Collected (chiefly) from the Original Papers of the Right Honourable Sir Ralph Winwood*, vol. I (Londra, 1725).
- Seaton, E., *Queen Elizabeth and a Swedish Princess, Being an Account of the visit of Princess Cecilia of Sweden to England in 1565 From the original Manuscript of James Bell* (Londra, 1926).

- Skelton, J., *Magnificence* (Londra, cca 1532).
- Sneyd, C.A. (ed.), *A Relation, or Rather a True Account of the Island of England... about the year 1500* (Camden Society, 1847).
- St Clare Byrne, M., *The Lisle Letters*, 6 vol. (Chicago și Londra, 1981).
- Stevenson, J. (ed.), *The Life of Jane Dormer, Duchess of Feria, by Henry Clifford: Transcribed from the Ancient Manuscript in the possession of the Lord Dormer* (Londra, 1887).
- Stevenson, J. et al. (ed.), *Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Elizabeth I, 1558-1591* (Londra, 1863-1969).
- Stow, J., *A Survey of London written in the year 1598*, ed. H. Morley (Stroud, 1994).
- Strangford, Viscount, „Household Expenses of the Princess Elizabeth during her Residence at Hatfield, October 1, 1551 to September 30, 1552”, *Camden Miscellany*, vol. II (Londra, 1853).
- Strype, J., *Ecclesiastical Memorials, Relating chiefly to Religion, and the Reformation of it... under King Henry VIII, King Edward VI and Queen Mary I*, 3 vol. (Oxford, 1822).
- Stubbes, P., *The Anatomie of Abuses* (Londra, 1583).
- Taylor, J., *In Praise of Cleane Linen* (Londra, 1624).
- The Union of the Red Rose and the White By a Marriage Between King Henry VII and a Daughter of King Edward IV* (Huntingdon Library, University of California).
- Thoms, W.J. (ed.), *Anecdotes and Traditions, Illustrative of Early English History and Literature*, Camden Society (Londra, 1850).
- Traherne, J.M. (ed.), *Stradling Correspondence: A Series of Letters Written in the Reign of Queen Elizabeth* (Londra, 1840).
- Turnbull, W.B., *Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Edward VI* (Londra, 1861).
- Tytler, P.F., *England under the Reigns of Edward VI and Mary, Illustrated in a Series of Original Letters*, 2 vol. (Londra, 1839).
- Vaughan, W., *Natural and Artificial Directions for Health* (Londra, 1600).
- Weldon, Sir A., *The Court and Character of King James* (Londra, 1650).
- Wernham, R.B., *List and Analysis of State Papers Foreign Series, Elizabeth I, Preserved in the Public Record Office, June 1591 – December 1596* (Londra, 1980-2000).
- Williams, C.H. (ed.), *English Historical Documents*, vol. V și V(A) (Londra, 1967, 2011).
- Wood, M.A.E., *Letters of Royal and Illustrious Ladies of Great Britain*, 3 vol. (Londra, 1846).
- Wright, T., *Queen Elizabeth and her Times, A Series of Original Letters, Selected from the Inedited Private Correspondence of the Lord Treasurer Burghley, the Earl of Leicester, the Secretaries Walsingham and Smith, Sir Christopher Hatton, etc.*, 2 vol. (Londra, 1838).
- Wriothesley, C., *A Chronicle of England During the Reigns of the Tudors, From A.D. 1485 to 1559*, ed. W.D. Hamilton, 2 vol., Camden Society, 2nd series (Londra, 1875-1877).
- Wyatt, G., „Extracts from the Life of the Virtuous, Christian and Renowned Queen Anne Boleyn”, în S.W. Singer (ed.), G. Cavendish, *The Life of Cardinal Wolsey* (Londra, 1827).
- Yorke, P. (ed.), *Miscellaneous State Papers: From 1501 to 1726*, vol. I (Londra, 1778).

Izvoare secundare

- Adams, S., „Eliza Enthroned? The Court and its Politics”, în C. Haigh (ed.), *The Reign of Elizabeth I* (Londra, 1984).
- Anglo, S., *Spectacle and Pageantry and Early Tudor Policy* (Oxford, 1997).
- Arnold, J., „Lost from Her Majesties back”: items of clothing and jewels lost or given away by Queen Elizabeth I between 1561-1585, entered in one of the day books kept for the records of the Wardrobes of Robes (Costume Society, 1980).
- Arnold, J., *Patterns of Fashion: The Cut and Construction of Clothes for Men and Women c. 1560-1620* (Londra, 1985).
- Arnold, J., *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd* (Leeds, 1988).
- Ashdown, D.M., *Ladies-in-Waiting* (Londra, 1976).
- Baldwin Smith, L., *A Tudor Tragedy: The Life and Times of Catherine Howard* (Londra, 1961).
- Baldwin Smith, L., *Henry VIII: The Mask of Royalty* (Londra, 1971).
- Ballard, G., *Memoirs of Several Ladies of Great Britain who have been celebrated for their writings or skill in the learned languages, arts and sciences* (Detroit, 1985).
- Bassnett, S., *Elizabeth I: A Feminist Perspective* (Oxford și New York, 1988).
- Beer, A., *Bess: The Life of Lady Raleigh, Wife to Sir Walter* (Londra, 2005).
- Betteridge, T. și Riehl, A. (eds.), *Tudor Court Culture* (New Jersey, 2010).
- Bolland, C. și Cooper, T., *The Real Tudors: Kings and Queens Rediscovered* (Londra, 2014).
- Bradford, C.A., *Blanche Parry, Queen Elizabeth's Gentlewoman* (Londra, 1935).
- Bradford, C.A., *Helena, Marchioness of Northampton* (Londra, 1936).
- Bradford, G., *Elizabethan Women* (New York, 1969).
- Brayshay, M., *Land, Travel and Communications in Tudor and Stuart England: Achieving a Joined-up Realm* (Liverpool, 2014).
- Brears, P., *All the King's Cooks: The Tudor Kitchens of King Henry VIII at Hampton Court Palace* (Londra, 1999).
- Brears, P., Black, M., Corbishley, G., Renfrew, J. și Stead, J., *A Taste of History: 10,000 Years of Food in Britain* (Londra, 1993).
- Brewer, C., *The Death of Kings: A Medical History of the Kings and Queens of England* (Londra, 2004).
- Brooke, X. și Crombie, D., *Henry VIII Revealed: Holbein's Portrait and its Legacy* (Londra, 2003).
- Bruce, M.L., *Anne Boleyn* (Londra, 1972).
- Burton, E., *The Elizabethans at Home* (Londra, 1970).
- Burton, E., *The Early Tudors at Home* (Londra, 1976).
- Camden, C., *The Elizabethan Woman* (New York, 1975).
- Carleton Williams, C., *Bess of Hardwick* (Bath, 1959).
- Cawthorne, N., *Sex Lives of the Kings and Queens of England* (Londra, 2012).
- Chalmers, C.R. și Chaloner, E.J., „500 Years Later: Henry VIII, Leg Ulcers and the Course of History”, *Journal of the Society of Medicine*, vol. 102 (2009), pp. 513-517.
- Chamberlain, F., *The Private Character of Queen Elizabeth* (Londra, 1921).
- Chapman, H.W., *Two Tudor Portraits: Henry Howard, Earl of Surrey and Lady Katherine Grey* (Londra, 1960).
- Chapman, H.W., *Anne Boleyn* (Londra, 1974).

- Cooper, T., *Elizabeth I and Her People* (Londra, 2013).
- Classen, C., Howes, D. și Synnott, A., *Aroma: The Cultural History of Smell* (Londra și New York, 1994).
- Cockayne, G.E. (ed.), *The Complete Peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom*, 12 vol. (Londra, 1910-1959).
- Cowen Orlin, L., *Locating Privacy in Tudor London* (Oxford, 2007).
- Crawford, P., *Blood, Bodies and Families in Early Modern England* (Harlow, 2004).
- Cressy, D., *Birth, Marriage and Death: Ritual, Religion, and the Life-Cycle in Tudor and Stuart England* (Oxford, 1997).
- Cruikshanks, E. (ed.), *The Stuart Courts* (Stroud, 2000).
- Davey, R., *The Sisters of Lady Jane Grey and their Wicked Grandfather* (Londra, 1911).
- Delaney, J., Lupton, M.J. și Toth, E., *The Curse: A Cultural History of Menstruation* (Illinois, 1988).
- Denny, J., *Katherine Howard: A Tudor Conspiracy* (Londra, 2005).
- Doran, S., *Elizabeth: The Exhibition at the National Maritime Museum* (Londra, 2003).
- Doran, S., *The Tudor Chronicles* (Londra, 2008).
- Dovey, Z., *An Elizabethan Progress: The Queen's Journey into East Anglia, 1578* (Sutton, 1999).
- Duby, G. (ed.), *A History of Private Life – Volume II: Revelations of the Medieval World* (Harvard, 1988).
- Dunlop, I., *Palaces and Progresses of Elizabeth I* (Londra, 1962).
- Dunn, J., *Elizabeth and Mary: Cousins, Rivals, Queens* (New York, 2004).
- Dutton, R., *English Court Life: From Henry VII to George II* (Londra, 1963).
- Eccles, A., *Obstetrics and Gynaecology in Tudor and Stuart England* (Londra, 1982).
- Elias, N., *The History of Manners* (Oxford, 1983).
- Erickson, C., *Great Harry* (Londra, 1980).
- Erickson, C., *Mistress Anne* (New York, 1984).
- Erickson, C., *The First Elizabeth* (Londra, 1999).
- Erickson, C., *Bloody Mary* (Londra, 2001).
- Fraser, A., *Mary, Queen of Scots* (Londra, 1994).
- Fraser, A., *The Six Wives of Henry VIII* (Londra, 1996).
- Friedmann, P., *Anne Boleyn: A Chapter of English History*, 2 vol. (Londra, 1884).
- Frye, S., *Elizabeth I: The Competition for Representation* (New York și Oxford University Press, 1993).
- Frye, S., *Maids and Mistresses, Cousins and Queens: Women's Alliances in Early Modern England* (New York și Oxford University Press, 1999).
- Gairdner, J., „Mary and Anne Boleyn”, *English Historical Review*, vol. 8 (Londra, 1893).
- Gent, L. și Llewellyn, N. (eds.), *Renaissance Bodies: The Human Figure in English Culture c. 1540-1660* (Londra, 1990).
- Glasheen, J., *The Secret People of the Palaces: The Royal Household from the Plantagenets to Queen Victoria* (Londra, 1998).
- Goodman, R., *How to be a Tudor: A Dawn-to-Dusk Guide to Everyday Life* (Londra, 2015).
- Graves, J., *A Brief Memoir of the Lady Elizabeth Fitzgerald, Known as the Fair Geraldine* (Dublin, 1874).
- Gristwood, S., *Arbella* (Londra, 2003).
- Gristwood, S., *Elizabeth & Leicester* (Londra, 2007).

- Groom, S., *At the King's Table: Royal Dining Through the Ages* (Londra, 2013).
- Groom, S., Dolman, B., Fitch, R. și Meltonville, M., *The Taste of the Fire: The Story of the Tudor Kitchens at Hampton Court Palace* (Historic Royal Palaces, 2007).
- Gross, P.M., *Jane the Quene, Third Consort of King Henry VIII* (Lewiston, Queenston și Lampeter, 1999).
- Guy, J., „My Heart is My Own”: *The Life of Mary, Queen of Scots* (Londra, 2004).
- Guy, J.A., *Tudor England* (Oxford, 1988).
- Haigh, C. (ed.), *Elizabeth I* (Londra și New York, 1988).
- Haynes, A., *Sex in Elizabethan England* (Stroud, 1997).
- Hayward, M., *Dress at the Court of Henry VIII* (Leeds, 2007).
- Hayward, M. și Ward, P. (eds.), *The Inventory of King Henry VIII: Textiles and Dress*, vol. II (Londra, 2012).
- Heisch, A., „Elizabeth I and the Persistence of Patriarchy”, *Feminist Review*, partea IV (Londra, 1980).
- Herman, E., *Sex with Kings* (New York, 2004).
- Hibbert, C., *Elizabeth I: A Personal History of the Virgin Queen* (Londra, 1992).
- Holles, G., *Memorials of the Holles Family, 1493-1656*, Camden Society, 3rd series, vol. IV (Londra, 1937).
- Hopkins, L., *Queen Elizabeth I and her Court* (Londra și New York, 1990).
- Howe, B., *A Galaxy of Governesses* (Londra, 1954).
- Hume, M., *The Courtships of Queen Elizabeth: A History of the Various Negotiations for her Marriage* (Londra, 1904).
- Hume, M., *Two English Queens and Philip* (Londra, 1908).
- Hurren, T.E., „Cultures of the Body, Medical Regimen, and Physic at the Tudor Court”, în T. Betteridge și S. Lipscomb (eds.), *Henry VIII and the Court: Art, Politics and Performance* (Farnham, 2013), pp. 65-89.
- Hurren, E., „King Henry VIII's Medical World” (articol nepublicat pentru Historic Royal Palaces, 2009).
- Hurstfield, J., *The Queen's Wards: Wardship and Marriage under Elizabeth I* (Londra, 1958).
- Hutchinson, R., *Young Henry: The Rise of Henry VIII* (Londra, 2011).
- Ives, E., *Anne Boleyn* (Oxford, 1986).
- Ives, E., *The Life and Death of Anne Boleyn: „The Most Happy”* (Oxford, 2004).
- Ives, E., *Lady Jane Grey: A Tudor Mystery* (Chichester, 2009).
- James, S.E., *Catherine Parr: Henry VIII's Last Love* (Stroud, 2008).
- Jenkins, E., *Elizabeth the Great* (Londra, 1965).
- Johnson, L., „All the King's Fools: Mirth & Medicine” (studiu nepublicat pentru Historic Royal Palaces, septembrie 2011).
- Johnson, P., *Elizabeth I: A Study in Power and Intellect* (Londra, 1974).
- Kenny, R.W., *Elizabeth's Admiral: The Political Career of Charles Howard, Earl of Nottingham, 1536-1624* (Baltimore și Londra, 1990).
- Lever, T., *The Herberts of Wilton* (Londra, 1967).
- Levin, C., *The Heart and Stomach of a King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power* (Philadelphia, 1994).
- Levin, C. și Watson, J., *Ambiguous Realities: Women in the Middle Ages and Renaissance* (Detroit, 1987).
- Levine, M., *The Early Elizabethan Succession Question* (California, 1966).

- Licence, A., *In Bed with the Tudors: The Sex Lives of a Dynasty from Elizabeth of York to Elizabeth I* (Stroud, 2013).
- Licence, A., *The Six Wives and Many Mistresses of Henry VIII: The Women's Stories* (Stroud, 2015).
- Lipscomb, S., „All the King's Fools”, în *History Today*, vol. 61, nr. 8 (august 2011).
- Lloyd, N. Williams, *Tudor London Visited* (Londra, 1991).
- Loades, D., *The Tudor Court* (Londra, 1986).
- Loades, D., *Mary Tudor: A Life* (Oxford, 1989).
- Loades, D., *Henry VIII and His Queens* (Sutton, 2000).
- Loades, D., *Intrigue and Treason: The Tudor Court 1547-1558* (Harlow, 2004).
- Loades, D., *Henry VIII* (Stroud, 2011).
- Longford, E. (ed.), *The Oxford Book of Royal Anecdotes* (Oxford, 1989).
- Lovell, M.S., *Bess of Hardwick: First Lady of Chatsworth, 1527-1608* (Londra, 2005).
- Lynn, E., *Tudor Fashion: Dress at Court 1485-1603* (Yale University Press, în curs de apariție).
- Mackay, L., *Inside the Tudor Court: Henry VIII and his Six Wives through the Eyes of the Spanish Ambassador* (Stroud, 2014).
- Mackie, J.D., *The Later Tudors* (Londra, 1952).
- Madden, F., *Privy Purse Expenses of the Princess Mary* (Londra, 1831).
- Marshall, R.K., *Queen Mary's Women: Female Relatives, Servants, Friends and Enemies of Mary, Queen of Scots* (Edinburgh, 2006).
- Martienssen, A., *Queen Katherine Parr* (Londra, 1975).
- McCaffrey, W.T., *Elizabeth I* (Londra, 1993).
- Medvei, V.C., „The Illness and Death of Mary Tudor”, *Journal of the Royal Society of Medicine*, vol. 80, nr. 12 (decembrie 1987).
- Merton, C., „The Women who Served Queen Mary and Queen Elizabeth: Ladies, Gentlewomen and Maids of the Privy Chamber, 1553-1603” (Cambridge, teză de doctorat, 1992).
- Meyer, G.J., *The Tudors: The Complete Story of England's Most Notorious Dynasty* (New York, 2010).
- Montagu, W., *Court and Society from Elizabeth to Anne*, 2 vol. (Londra, 1864).
- Mortimer, I., *The Time Traveller's Guide to Elizabethan England* (Londra, 2012).
- Murphy, J., „The Illusion of Decline: The Privy Chamber, 1547-1558”, în D. Starkey (ed.), *The English Court: From the Wars of the Roses to the Civil War* (Longman, 1987).
- Neale, J.E., „The Sayings of Queen Elizabeth”, *History*, vol. X (octombrie 1925).
- Neale, J.E., *Queen Elizabeth I* (Londra, 1998).
- Norton, E., *Anne of Cleves: Henry VIII's Discarded Bride* (Stroud, 2009).
- Norton, E., *Jane Seymour: Henry VIII's True Love* (Stroud, 2009).
- Notestein, W., „The English Woman, 1580-1650”, în J.H. Plumb (ed.), *Studies in Social History: A Tribute to G.M. Trevelyan* (Londra, 1958).
- Pasmore, S., *The Life and Times of Queen Elizabeth I at Richmond Palace* (Richmond Local History Society, 2003).
- Pelling, M., „Appearance and Reality: Barber-Surgeons, the Body, and Disease in Early Modern London”, în L. Beier și R. Finlay (eds.), *London 1500-1700: The Making of the Metropolis* (Londra și New York, 1986), pp. 82-112.
- Percival, R. și A., *The Court of Elizabeth the First* (Londra, 1976).
- Plowden, A., *Marriage with My Kingdom: The Courtships of Elizabeth I* (Londra, 1977).

- Plowden, A., *Two Queens in One Isle: The Deadly Relationship between Elizabeth I and Mary, Queen of Scots* (Sutton, 1999).
- Plowden, A., *Tudor Women: Queens and Commoners* (Sutton, 2002).
- Porter, L., *Mary Tudor: The First Queen* (Londra, 2007).
- Prescott, H.F.M., *Mary Tudor* (Londra, 1952).
- Redworth, G., „Matters Impertinent to Women: Male and Female Monarchy under Philip and Mary”, *English Historical Review*, vol. 40, nr. 4 (decembrie 1997).
- Rex, R.A.W., *The Tudors* (Stroud, 2002).
- Reynolds, A., *In Fine Style: The Art of Tudor and Stuart Fashion* (Royal Collection Trust, 2013).
- Richards, J.M., „«To Promote a Woman to Beare Rule»: Talking of Queens in Mid-Tudor England”, *Sixteenth Century Journal*, vol. 28, nr. 1 (1997).
- Richards, J.M., „Love and a Female Monarch: The Case of Elizabeth Tudor”, *Journal of British Studies*, vol. 38 (aprilie 1999).
- Richardson, A., *Famous Ladies of the English Court* (Londra, 1899).
- Richardson, R.E., *Mistress Blanche: Queen Elizabeth I's Confidante* (Herefordshire, 2007).
- Ridley, J., *Elizabeth I: The Shrewdness of Virtue* (New York, 1987).
- Ridley, J.G., *Henry VIII* (Londra, 1984).
- Rowse, A.L., „The Coronation of Queen Elizabeth I”, *History Today*, vol. 3 (mai 1953).
- Rowse, A.L., *The England of Elizabeth* (MacMillan, 1953).
- Russell, J.G., *The Field of the Cloth of Gold: Men and Manners in 1520* (Londra, 1969).
- Scarisbrick, J.J., *Henry VIII* (Londra, 1968).
- Seymour, W., *Ordeal by Ambition: An English Family in the Shadow of the Tudors* (Londra, 1972).
- Sim, A., *Food & Feast in Tudor England* (Stroud, 2005).
- Sim, A., *Pleasures & Pastimes in Tudor England* (Stroud, 2009).
- Sitwell, E., *The Queens and the Hive* (Londra, 1991).
- Skidmore, C., *Edward VI: The Lost King of England* (Londra, 2007).
- Skidmore, C., *Death and the Virgin: Elizabeth, Dudley and the Mysterious Fate of Amy Robsart* (Londra, 2010).
- Skidmore, C., *The Rise of the Tudors: The Family That Changed English History* (New York, 2013).
- Smith, V., *Clean: A History of Personal Hygiene and Purity* (Oxford, 2007).
- Smither, L.J., „Elizabeth I: A Psychological Profile”, *Sixteenth Century Journal*, vol. XV (Londra, 1984).
- Somersset, A., *Ladies-in-Waiting: From the Tudors to the Present Day* (Londra, 1984).
- Somersset, A., *Elizabeth I* (Londra, 1991).
- Souden, D., *The Royal Palaces of London* (Londra, 2008).
- Souden, D. și Worsley, L., *The Story of Hampton Court Palace* (Londra, 2015).
- Southworth, J., *Fools and Jesters at the English Court* (Stroud, 2003).
- Starkey, D., „Representation through Intimacy: A Study in the Symbolism of Monarchy and Court Office in Early Modern England”, în I. Lewis (ed.), *Symbols and Sentiments, Cross-Cultural Studies in Symbolism* (Londra, 1977), pp. 187-224.
- Starkey, D., „Intimacy and Innovation: The Rise of the Privy Chamber, 1485-1547”, în D. Starkey et al. (eds.), *The English Court from the Wars of the Roses to the Civil War* (Londra, 1987).
- Starkey, D., *Elizabeth: Apprenticeship* (Londra, 2001).

- Starkey, D., *The Reign of Henry VIII: Personalities and Politics* (Londra, 2002).
- Starkey, D., *Six Wives: The Queens of Henry VIII* (Londra, 2003).
- Starkey, D. et al. (ed), *The English Court: From the Wars of the Roses to the Civil War* (Londra și New York, 1987).
- Stewart, A., *The Cradle King: A Life of James VI & I* (Londra, 2003).
- Stone, L., *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (Londra, 1977).
- Strickland, A., *Lives of the Queens of England*, vol. II și III (Londra, 1851).
- Strickland, A., *The Life of Queen Elizabeth* (Londra, 1910).
- Stride, P. și Lopes Floro, K., „Henry VIII, McLeod Syndrome and Jacquetta’s Curse”, Royal College of Physicians (Edinburgh, 2013).
- Strong, R., *Tudor and Jacobean Portraits*, 2 vol. (Londra, 1969).
- Strong, R., *The Cult of Elizabeth: Elizabethan Portraiture and Pageantry* (Londra, 1977).
- Strong, R., *Gloriana: The Portraits of Queen Elizabeth I* (Londra, 1987).
- Thirsk, J., *Food in Early Modern England* (Londra, 2007).
- Thurley, S., *The Royal Palaces of Tudor England: Architecture and Court Life 1460-1547* (New Haven și Londra, 1993).
- Thurley, S., *Whitehall Palace: An Architectural History of the Royal Apartments, 1240-1698* (New Haven și Londra, 1999).
- Thurley, S., *Hampton Court: A Social and Architectural History* (New Haven și Londra, 2003).
- Tremlett, G., *Catherine of Aragon: Henry’s Spanish Queen* (Londra, 2010).
- Warnicke, R.M., *The Rise and Fall of Anne Boleyn* (Cambridge University Press, 1991).
- Warnicke, R.M., *The Marrying of Anne of Cleves: Royal Protocol in Early Modern England* (Cambridge University Press, 2000).
- Watkins, S., *In Public and Private: Elizabeth I and her World* (Londra, 1998).
- Watkinson, J.F., „The Painted Lips of Queen Elizabeth I”, teză de masterat nepublicată, University of Bristol (septembrie 2015).
- Waugh, M.A., „Venereal Disease in Sixteenth Century England”, *Medical History*, vol. 17 (Cambridge, 1973).
- Weir, A., *The Six Wives of Henry VIII* (Londra, 1991).
- Weir, A., *Children of England: The Heirs of King Henry VIII, 1547-1558* (Londra, 1996).
- Weir, A., *The Life of Elizabeth* (New York, 1998).
- Weir, A., *Henry VIII: King and Court* (Londra, 2001).
- Weir, A., *Mary, Queen of Scots and the Murder of Lord Darnley* (Londra, 2003).
- Weir, A., *Mary Boleyn: „The Great and Infamous Whore”* (Londra, 2011).
- Weir, A., *Elizabeth of York: The First Tudor Queen* (Londra, 2013).
- Wiesener, L., *The Youth of Queen Elizabeth, 1533-1558*, 2 vol. (Londra, 1879).
- Wilkinson, J., *The Early Loves of Anne Boleyn* (Stroud, 2009).
- Williams, C. (ed. și trad.), *Thomas Platter’s Travels in England, 1599* (Londra, 1937).
- Williams, N., *Powder and Paint: A History of the Englishwoman’s Toilet, Elizabeth I – Elizabeth II* (Londra, 1957).
- Williams, N., *Henry VIII and his Court* (Londra, 1971).
- Williams, N., *Elizabeth, Queen of England* (Londra, 1984).
- Williams, P.I., *The Later Tudors: England 1547-1603* (Oxford, 1995).
- Williamson, G.C., *Lady Anne Clifford, Countess of Dorset, Pembroke & Montgomery, 1590-1676: Her Life, Letters and Work* (Wakefield, 1967).

Wilson, D., *Sweet Robin: A Biography of Robert Dudley, Earl of Leicester, 1533-1588* (Londra, 1981).

Wilson, D., *In the Lion's Court: Power, Ambition and Sudden Death in the Reign of Henry VIII* (Londra, 2002).

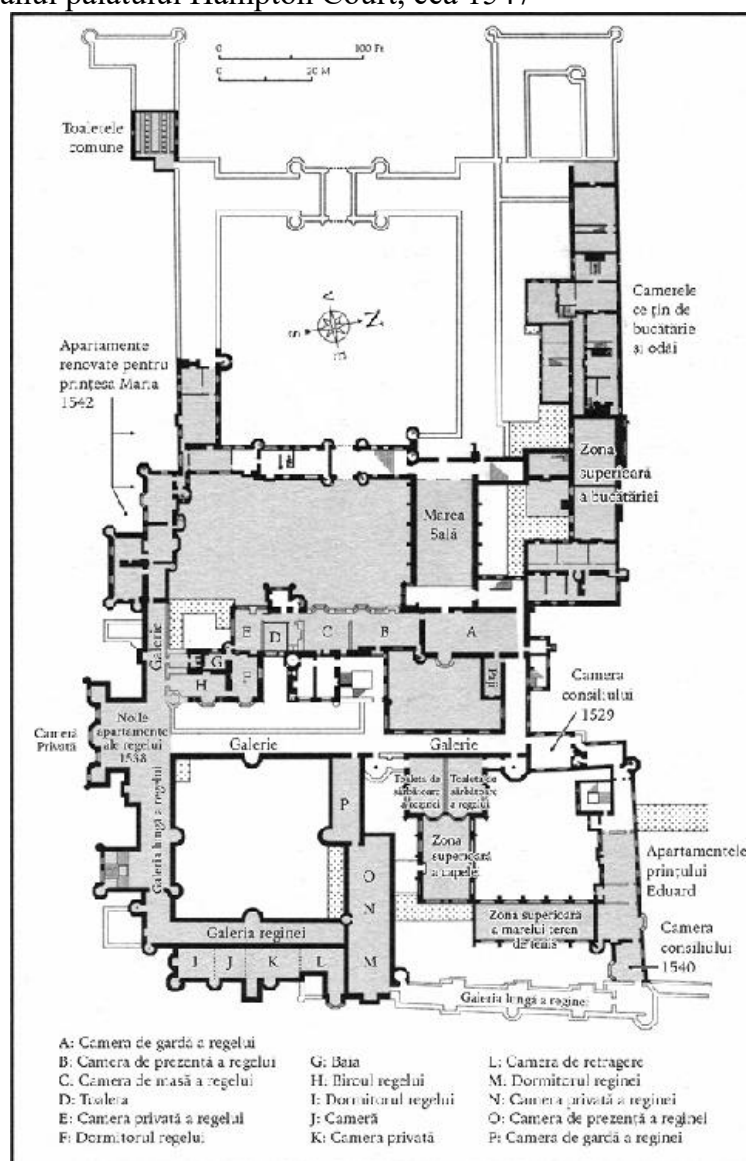
Wilson, V.A., *Queen Elizabeth's Maids of Honour and Ladies of the Privy Chamber* (Londra, 1922).

Wilson, V.A., *Society Women of Shakespeare's Time* (Londra, 1924).

Wright, L., *Clean and Decent: The History of the Bath and Loo, and of Sundry Habits, Fashions and Accessories of the Toilet principally in Great Britain, France and America* (Londra, 1980).

Wright, P., „A Change in Direction: The Ramifications of a Female Household, 1558-1603”, în D. Starkey (ed.), *The English Court: From the Wars of the Roses to the Civil War* (Longman, 1987).

Planul palatului Hampton Court, cca 1547

Index*

A

- Addington, Thomas 208
- Alcaraz, Dr. 63
- Aldrich, Robert 172-173
- Amadas, Elisabeta 87, 152
- Amadas, Robert (bijutier regal) 87
- Anne de Cleves (1515-1557)
 - anularea căsătoriei 187-188
 - comentariu asupra lipsei de copii a Katherinei Parr 204-205
 - descriere 180
 - încercările de a-l mulțumi pe Henric 185
 - lipsa realizărilor 186
 - logodna și căsătoria cu Henric 178-183
 - noaptea dezastruoasă a nunții 184
 - răsplătită pentru acordul ei 188
 - speranța de a reînsufleți legătura cu Henric 202
- Anne de Danemarca 360
- Anne de York 39, 59
- Armada 336, 338-399
- Arthur, rege 38
- Arthur Plantagenet 51, 71
- Arthur Tudor (1486-1502)
 - caracterul și descrierea 48, 50
 - căsătoria cu Caterina de Aragón 61-65, 77
 - educația 44
 - moartea 65
 - nașterea 42-43
 - primește propria gospodărie 43-44
- Ascham, Roger 232
- Ashridge 248
- Astley, John 230
- Astley, Katherine „Kat” Champernowne (c. 1502-1565)
 - implicarea în căsătoria propusă Elisabetei de către regele Suediei 273
 - implicarea în legătura dintre Seymour și Elisabeta 226-227, 229-232
 - închisă în Turn 231-232
 - îngrijorată de relația Elisabetei cu Dudley 271
 - numită păstrătoare a scaunelor închise ale reginei 307
 - protestează la tratamentul gărzilor reginei față de Elisabeta 248-249
- astrologie, astrologi 114, 156, 237, 304, 328
- Audley, Thomas, Lord Cancelar 176

Ayala, Pedro de 57
Aylmer, Thomas, episcop al Londrei 323

B

Babington, Anthony 332
Bacon, Francis 35-36
Bacton, Herefordshire 319
Badoer, Andrea (ambasador venețian) 73, 84
Ball (câine) 109
Banister, John 239
Barbour, Piers 70
Barclay, Alexander 124
Barnes, Cecily 244
Bassano, familia 186
Baynard's Castle 19, 26, 62-63, 67
bărbieri și coafori 21, 104, 111, 219, 311
bărbieri-chirurgi vezi medici, spițeri și bărbieri-chirurgi
Beaufort, lady Margaret (1433-1509)
 binefăcător al Universității Cambridge 59
 caracterul și descrierea 17, 48-49
 căsătoria fiicei cele mari cu Henric al VII-lea 27
 compilează Cartea Gospodăriei Regale 38-39
 crede că fiul ei e pe moarte 77
 Elisabeta de York în gospodăria ei 28-29
 haine, bijuterii și pânze de masă 24-25
 moartea ei 82
 moartea fiului ei, Henric 80-82
 participă la retragerile Elisabetei 49, 68
 plânge la încoronarea fiului ei 15
Beaulieu, Abbey 56
Becon, Thomas 265
Biblioteca Națională a Țării Galilor 69
biblioteci 126
bijuterii 237
 ale Annei Boleyn 149, 153-154
 ale Annei de Cleves 183, 186, 188
 ale Caterinei de Aragón 62, 90, 153
 ale coroanei 98, 221
 ale Elisabetei I 232-233, 301, 309, 311, 318, 320, 322, 327, 344
 ale Katherinei Howard 189, 194
 ale Katherinei Parr 203, 205, 215
 ale lui Eduard al VI-lea 221-222
 ale lui Henric al VIII-lea 57, 111, 178, 183
 ale Mariei Tudor 263
 dăruite ducelui de Anjou 327
 depozitarea 20, 109, 198
 disponibilitatea pentru portrețiști 106

răspunderea pentru 55, 67, 307, 317, 320, 344
 refolosirea 166, 221
 rubinul Prințului Negru 318
 sume cheltuite 25
 Bland, Adam (pielar) 317, 320
 Bland, Peter (pielar) 317
 Blande (pielar) 318
 Bletchingley Manor, Surrey 188
 Blount, Elisabeta „Bessie” 91, 96-97
 Blount, William, al patrulea baron Mountjoy 53
 Bodmin Moor 56
 Boleyn, Anne (c. 1504-1536)
 arestarea și procesul 165
 caracterul și descrierea 143-145, 149, 151, 285
 căsătoria cu Henric 154
 dovezi împotriva ei 164
 execuția 165, 268
 implicată în înțărarea Elisabetei 160-161
 influența la curte 150-151
 joacă într-o piesă ca „Perseverența” 136
 legătura turbulentă cu Henric 14, 147-151, 153
 nașterea și educația 143-144
 numele interzis la curte 210-211
 numește o femeie bufon 244
 numită în gospodăria Mariei, sora lui Henric 135, 144
 oprită să o alăpteze pe Elisabeta 159
 primește bunuri de preț de la Henric 148-149, 153
 sarcini, avorturi și naștere 154-163
 vizita în triumf la Calais 153
 Boleyn, Elisabeta, contesă de Wiltshire 85, 103, 135
 Boleyn, George 135, 164
 Boleyn, Maria 135-136, 145
 Boleyn, sir Thomas, primul conte de Wiltshire 102-103, 135, 143, 145
 Book of Nurture (c. 1452) 54
 Book of the Excellent Fortunes of Henry Duke of York and his Parents’ (1500) 68
 Boone, Gwilliam 318
 Borde, Andrew („Andrew cel vesel”) 115, 123, 204, 212
 Bosworth, bătălia de la (1495) 15-16, 24, 27
 Boulogne, asediul de la (1544) 111
 Bowge of Court (Skelton) 60
 Brallot, Guillam (broder) 315
 Brandon, Charles, duce de Suffolk 75-76, 138, 208, 236
 Brandon, Henry 208, 236
 Brantôme, Pierre de 144
 Bray, sir Reynolds 48
 Braybroke, James 70
 Brellont, Guillaume 211
 Brereton, William 152, 164

Bridges, John (croitor) 315
 Bridges, Master (Locotenent al Turnului) 250
 Bristowe, Nicholas 111, 195
 Browne, Anne 75
 Brussels, Jane 307
 Bryan, Francis 102
 Bryan, lady Margaret 95, 160, 168, 175-176, 200, 320
 bucătărie privată 117, 121-124
 Bucer, Martin 236
 Buckingham, Eduard Stafford, al treilea duce de 87, 102
 Bulmer, Joan 192
 Burbage, James 301
 Butts, sir William 171-172, 184, 195
 Buxton, Derbyshire 323

C

Calais 153, 165
 Camden, William 262, 281
 amera de naștere 39-40, 157-158, 171
 Camera Privată 191

- creșterea prestigiului 170
- evoluția și ascensiunea în 287-289
- funcții transferate de la camera de prezență și camera consiliului 197
- întâlnirile consiliului ținute în 294
- la Whitehall 291-292
- numirile Mariei Tudor 243-244
- paji și valeți 103-104, 219
- parte din „odăile secrete” 198
- păstrători ai mării garderobe 20-21, 242
- punerea regelui la culcare 132-134
- reformele lui Wolsey 146-147
- ritualurile zilnice 105-107
- sarcinile de pază 132
- sarcinile gentilomilor 101-102, 197, 216
- schimbările aduse de Iacob VI și I 361
- schimbările aduse de Northumberland 234-236
- schimbările inițiate de Eduard Seymour 219
- schimbările lui Eduard al VI-lea 234-235
- scutieri ai trupului 102-103, 219
- servitoarele Elisabetei I 306-312, 340-344, 348-351
- servitori personali sau privați 56-57, 100-104, 198
- structura modelată după curtea franceză 53-54
- valetul toaletei 54-56, 71, 87, 100-101, 147, 152, 170, 182, 185, 194, 219-220, 306
- vezi și servitori

 Campeggio, cardinal Lorenzo 150
 Canterbury, catedrală 86

Capel, Giles 75
 Cardanus, Hieronymus 237-238
 Carew, Elizabeth Norwich, lady 307
 Carey, Catherine 135, 307
 Carey, familia 307
 Carey, Henry, primul baron Hunsdon 136
 Carey, sir Robert 356
 Carey, William 135
 Carles, Lancelot de 144
 Carles, Robert 308
 Carol al V-lea 150, 154, 163, 247, 253, 259, 264
 Carol al IX-lea, regele Franței 282
 Carol, Duc d'Angoulême 280
 Carroz, Luis 86
 carte de rugăciuni (1549 și 1552) 233, 303
 Cartea Curtezanului (Castiglione) 107
 Casimir, duce de 280
 Castel of Helth (Elyot) 297
 Castiglione, Baldassare 107
 Castillon, Louis Perreau, sieur de 177
 Caterina de Aragón (1485-1536) 243
 alungarea de la curte 151
 anularea căsătoriei 150-152, 154
 căsătoria cu Arthur 62-65
 cheltuieli pe garderobă 149
 continuă să țeară cămășile lui Henric 151
 exersează pașii de dans 141
 gospodăria 85
 ignoră aventurile lui Henric 136
 logodna și căsătoria cu Henric 73, 76-77, 84-85
 mireasă potențială pentru socrul ei 72
 moartea 162
 moartea lui Arthur 65
 pietatea 88, 125, 149
 refuză să predea Annei bijuteriile ei 153
 sarcini și naștere 85-91, 94-96, 141, 150
 sănătatea 74
 Caterina de Valois 16
 Câmpia Cortului de Aur 121, 135, 217
 Cecil, Richard 106
 Cecil, Robert 283
 Cecil, William, lord Burleigh (1520-1598)
 câștigă importanță 107
 folosește pe John Dee ca spion în străinătate 304
 implicare posibilă în moartea lui Amy Robsart 272
 implicat în negocierile de căsătorie ale Elisabetei 274
 instrucțiuni pentru a preveni pe Elisabeta să ingereze sau să absoarbă
 otravă prin haine 310

i se cere să găsească un croitor iscusit 315
 în dormitorul Elisabetei cu Dudley 276
 poruncește spargerea ușii dormitorului Elisabetei 339
 se asigură că Elisabeta mai poate avea copii 326
 supranumit „Domnul Spirit” 270
 Cecilia, prințesa 344
 Cecily de York 39
 Chamberlain, sir John 350
 Chapman, John 353
 Chapuys, Eustace 125, 153-154, 156, 160-161, 163, 166-167, 204
 Cheke, sir John 208, 236
 Chelsea, conac, Londra 223-225, 228, 232
 Chenie, conac, Buckinghamshire 191
 Chertsey, mănăstire, Surrey 80
 Cheshunt, Herefordshire 228
 Cheyney, sir Thomas 214
 Christian al IV-lea, regele Danemarcei 360
 Clarence, George Plantagenet, primul duce 95
 Clarencieux, Susan 244
 Claude a Franței 135, 144
 Clifford, lady Anne 356, 361
 coafori vezi bărbieri și coafori
 Cobbe, Marjory 41
 Coldharbour, conac 28
 Colegiul Regal al Medicilor 113
 Compania Bărbierilor și Chirurgilor 113
 Compton, Edmund 100
 Compton, sir William 67, 87, 100-101, 146
 Consiliul Privat 170, 191, 197-198, 218, 235, 263, 288
 Conway, sir Hugh 71
 Coombe Hill 123, 198
 Cooper, Jane („Jane Nebuna”) 244
 Cornwallis, Mrs (bucătăreasă) 117
 Cox, Richard 208
 Cranmer, Thomas, arhiepiscop de Canterbury 151, 172, 193, 217
 Cristina, ducesă de Milano 178
 Cromwell, Thomas (1485-1540) 150-151, 153
 află de obiceiurile alimentare ale Elisabetei 168
 află de progresele lui Eduard 176
 implicarea în căsătoria cu Anne de Cleves 179-180, 182, 184
 i se cer haine pentru Elisabeta 320
 strânge dovezi împotriva Annei 164
 Culpeper, Nicholas 36
 Culpeper, Thomas 191-196
 Cumnor Place, Oxfordshire 271
 curățenie vezi igienizare, spălare și curățenie
 Curteys, Peter 27
 Cutte (spaniel) 109

D

- Darnley, Henry Stuart, lord 278, 329
- De institutione feminae christianae (Vives) 136
- Dean's House 251
- Decretele Eltham (1526) 146-147
- Dee, John 304-305, 328, 356
- Delft, François van der 215
- Denny, sir Anthony 185-186, 214, 216-217, 219, 228
- Denton, Elisabeta 51, 67, 95
- Denys, Hugh 54, 70, 80
- Dereham, Francis 186-187, 192, 194
- Deryck, Dionisia 284
- Despre buna creștere a copiilor (Erasmus) 201
- Devereux, Robert, al doilea conte de Essex (1565-1601)
- favorit al reginei 351
 - înfrângerea rebeliunii sale 354
 - nu are voie să intre în camera privată 228
 - o vede pe Elisabeta în apartamentele private 11, 352
 - paradă orchestrată de 339
 - râde de Elisabeta pe la spatele ei 352
 - se căsătorește în secret cu Frances Walsingham 351
- Devereux, Walter, primul conte de Essex 279, 351
- Domus Magnificence (gospodăria de deasupra scărilor) 20-21
- Domus Providencie (gospodăria de sub scări) 20-21
- Dormer, Jane 228, 244
- Douglas, Margaret, contesă of Lennox 249
- Dudley, Ambrose, conte de Warwick 342
- Dudley, Anne, contesă de Warwick 342, 356, 361
- Dudley, Arthur 335-336
- Dudley, Edmund 76, 84
- Dudley, Guildford 240, 248
- Dudley, John, duce de Northumberland 234, 239
- Dudley, Robert, conte de Leicester (1532-1588)
- aventura cu Douglas Sheffield 280, 325
 - fiul nelegitim exilat de la curte 351
 - în dormitorul Elisabetei cu Cecil 276
 - legătura cu Lettice Knollys 279, 325-326
 - martor la reacția Elisabetei la scrisoarea Mariei Stuart 334
 - moartea 338-340
 - moartea soției, Amy Robsart 271-272
 - orchestrează o serie de spectacole bogate 325
 - patronaj asupra unei trupe de actori 301-302
 - posibil soț pentru Maria Stuart 275-278
 - prietenia cu Eduard al VI-lea 208, 235
 - relația cu Elisabeta I 208, 235, 268, 270-273, 276, 279-280, 325, 327, 333
 - ține un bufon 301

E

Edmund Tudor (1499-1500) 58, 70

Eduard al III-lea 16, 19, 28

Eduard al IV-lea 15, 18, 22-23, 27, 29, 44, 60

Eduard al V-lea 27

Eduard al VI-lea (1537-1553)

- bunurile din copilărie 210

- caracterul și descrierea 209-210, 233-234

- copilăria și educația 173-176, 200, 207, 209, 220, 235-236

- credințele religioase și reformele 220-221, 233-234

- interesat de astronomie și astrologie 237

- iubește hainele și bunurile de preț 207, 221-222

- încearcă să asigure o linie a succesiunii 238-239

- încoronarea 218, 221

- învață reguli și comportamente sociale 200-201

- mărimea și cheltuielile gospodăriei 175-176, 207-210, 234-235

- moartea 14, 240

- nașterea și botezul 171-172

- nu dorește să se căsătorească 237

- onorează memoria mamei sale 210

- pasionat de muzică și sporturi 222-223, 235-236

- reacția față de căsătoria Katherinei cu Seymour 224

- reacția la boala și moartea prietenilor 236

- relația cu surorile vitregi 175, 234,

- sănătatea 195, 237-240

- ține un jurnal 236

Eduard Confesorul 33

Eduard, Prințul Negru 318

Egerton, sir Thomas 316

Elisabeta de Valois 236

Elisabeta de York (1466-1503)

- ascendența 27-28

- caracterul și descrierea 27-28

- căsătoria cu Henric al VII-lea 28-31

- căsătoria lui Arthur cu Caterina 62

- ceremonia de culcare 31-34, 36

- ceremonia de îmbisericire 43, 50

- face îmbunătățiri la palatul Greenwich 85

- face și oferă cadouri lui Henric 46

- influența asupra educației lui Arthur 44, 60

- încoronarea 45

- moartea copiilor 55, 58, 66

- moartea și îngroparea 68-69

- primește cadouri de la Henric 28, 34, 38, 46-47

- primește propriile camere 36

- pusă în gospodăria soacrei sale 28-29

- sarcini și nașteri 34-43, 45-47, 49-51, 58-59, 66-68

- servitoarele și gospodăria 47-48, 51

Elisabeta I (1533-1603)

acceptă, fără tragere de inimă, execuția Mariei Stuart 332-335
afecțiunea ascunsă față de mama ei 296-297
antipatia Mariei Tudor 256-257, 259-260
asistă la botezul lui Eduard 172
aspectul neîngrijit observat și relatat de mulți 351-353
campania lui Filip de defăimare 335-336
ca posibilă soție pentru Filip de Spania 257, 282
caracterul și descrierea 11, 265-266, 285, 331, 347, 352-355
ceremonia de îmbrăcare 308-310
considerată bastard 165
credințe religioase 302-304
curtea 287-289
cusătoreasă îndemânatică 299
declinul și paranoia la bătrânețe 355-358
discursul de la Tillbury 336
dorește intimitate 13, 272, 288, 295-296, 357
educația 207-208, 225
excomunicată de Papă 308
face o virtute din starea ei celibatară 329
fascinată de astrologie și alchimie 305
flirtul cu Thomas Seymour 224-232
flirtul lui Filip de Spania 257-260
gelozia pe Maria Stuart 277-279
igiena personală 324, 347-348
insolența servitoarelor față de ea 346
îi plac exercițiile fizice, cititul, jocul de cărți și broderia 299
încearcă să-l păcălească pe sir James Melville 276-278
închisă în Turn 249-250
învață reguli și comportamente sociale 201-202
își schimbă aspectul 232-233
jelește pierderea servitoarelor apropiate 340-341
lovită de durere la moartea lui Dudley 338-340
mâncarea și băutura 295-299
moartea 358-359
nașterea și copilăria 157-158, 168, 174-175
natura cochetă 266, 353
nu îl iartă pe Robert Devereux pentru intrarea sa inoportună 11
nu vrea să se căsătorească 266-269, 275
obiceiurile alimentare 297-299, 352
o închide și o umilește pe Maria Stuart 330
pasiunea pentru dans, muzică și teatru 299-302, 354
pedepsește femeile care calcă strâmb 349-351
planul lui Gardiner de a o executa 250
poartă pandantivul mamei sale în portretul de familie 210-211
poartă peruci 311-312, 346
portrete 232, 244, 309, 315, 318, 340
probleme stomatologice 322

recunoscută ca urmașa Mariei la tron 263
 redusă la rangul de „Doamnă” 168
 relația cu fratele vitreg, Eduard 234
 relația cu Iacob, fiul Mariei Stuart 332
 relația cu Katherine Parr 207, 211-212, 225
 relația cu Robert Dudley 270-273, 276, 279-280
 resident și decorator al palatelor 289-295
 respinge mai mulți pretendenți 266, 273-274, 325-328
 sănătatea 249, 273, 285, 313, 323, 353
 sănătatea sexuală și fecioria 14, 272-273, 280-285, 327-328
 sărbătorită ca „Gloriana” 337
 scrisoare conciliantă către Maria 249-250
 sensibilă la mirosuri neplăcute 292-295
 servitoarele 306-312, 340-346, 348-351
 straturi groase de machiaj 346-348
 succesul împotriva Armadei spaniole 336-337
 suferă de îngrășare specifică vârstei a doua 331
 sugerează ca Robert Dudley să se căsătorească cu Maria, regina scoțienilor 274-278
 supărată din cauza servitoarelor tinere 345
 vinovăție la moartea Mariei Stuart 357
 zvonuri că este bărbat 283
 zvonurile despre copii nelegitimi 228, 284
 Elisabeta Tudor (1492-1495) 51, 70
 Elisabeta, Tilney, contesă de Surrey 192
 Elogiul nebuniei (Erasmus) 142
 Eltham, palat 18, 51, 58-60, 67, 71, 87
 Elyot, sir Thomas 131, 139, 297
 Empson, sir Richard 74, 76, 84
 Erasmus, Desiderius 52-60, 69, 84, 117, 142, 200, 209
 Eric al XIV-lea, regele Suediei 273-274, 344
 Esher 170
 Exeter 56

F

Fagolo, Paolo 247
 Familia lui Henric al VIII-lea (tablou) 210
 Famous Impostors (Stoker) 283
 Ferdinand de Aragón 33, 72, 78, 85
 Feria, Gómez Suárez de Figueroa y Córdoba, primul duce de 264, 280
 Fetherstone, Dr. Richard 137
 Fiennes de Clinton, lady Elisabeta („Preafrumoasa Geraldine”) 272, 340-341
 Filip al II-lea, regele Spaniei (1527-1598) 279-280
 campanie de defăimare la adresa Elisabetei 335-336
 căsătoria cu Maria Tudor 248, 252-253
 descrierea 247
 Elisabeta ca posibilă mireasă 258, 281-282

eșecul Armadei sale 336
 întoarcerea pe continent 259-261
 portretul 247
 primele întâlniri cu Maria 251-254
 refuză să revină la patul de moarte al Mariei 263-264
 se distrează cu Elisabeta 257-258
 sosirea în Anglia 250-251
 Filip al IV-lea cel Frumos, regele Franței 71
 Filip cel Frumos, regele Castiliei 69
 Fisher, episcop John 48, 77
 Fisher, John 217
 Fitzpatrick, Barnaby 208, 234
 FitzRoy, Henry, duce de Richmond și Somerset 97, 138, 168
 Fitzwalter, Elizabeth Stafford, contesă de Sussex 87
 Fitzwilliam, William 103
 Flodden Field, bătălia de la (1513) 89
 Fortescue, sir John 22, 310, 313
 Fotheringay, castel, Northamptonshire 332, 334-335
 Fox, Nicholas 73
 Fox, Richard, episcop de Winchester 80
 Foxe, John 255-257, 259
 Francisc I, regele Franței 110, 135-136, 153, 173, 280
 François, duce de Alençon și Anjou 283, 326-328
 Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge (Borde) 115, 212
 Fyshe, Walter (croitor) 315-316

G

Gage, sir John 140
 Gardiner, Stephen 215, 250, 253
 Garret (pantofar) 317-318
 Gates, sir John 235
 George, lord Tailboys de Kyme (Lincolnshire) 97
 Gesner, Conrad 222
 Gheeraerts cel Tânăr, Marcus 316
 Ginzam, Alexander 236
 Giovanni de' Gigli 35
 Giustinian, Sebastian 125
 Glasebury, Henry 47
 Glastonbury, Somerset 56
 Globe, teatru 302
 Glover, William 156
 Gómez de Fuensalida, don Gutierre 78
 Gómez de Silva, Ruy 252-253, 257
 Goose, John (bufon al curții) 141
 Gorges, Helena Snakenborg 344
 Gosson, Stephen 300
 Green, William (lucrător de cufere) 321

Greenwich, palat vezi Placentia, palat
Grene (lucrător de cufere) 318
Grenier, Pasquier 25-26
Grey, Henry, primul duce de Suffolk 225
Grey, lady Jane 225, 229, 236, 239-240, 248
Grimaldi, bancă 78
Grindal, William 225
Grisby, lady („Damă a Plăcerilor”) 360
Guildford, Henry 58, 69, 103
Guildford, sir Richard 58

H

haine 138

accesorii 129-130, 312, 315
bijuterii 25, 55, 57, 62, 67, 318
blănuri 99, 129, 214-215, 320
ca semn al statutului 22-24, 153
croitori și broderi 24, 99, 108-110, 129-130, 167, 205, 315-317
date Mariei Stuart 330
de doliu 77
depozitarea 26-27
efectul asupra posturii și mișcărilor 313
garderoba Annei de Cleves 186
garderoba Elisabetei I 207, 232-233, 242-243, 277, 308-322, 331, 352-353, 359
garderoba Katherinei Howard 189, 194
garderoba Katherinei Parr 205, 207, 215
garderoba lui Eduard al VI-lea 207, 221-222
garderoba lui Henric al VII-lea 24-25
garderoba lui Henric al VIII-lea 107-111, 178, 214, 218-219
garderoba lui Jane Seymour 167
garderoba Mariei Tudor 207, 242-243, 248, 260
garderoba reginei 26
hainele Ordinului Jartierei 84, 195
importanța 165
inventare 99-100, 106, 111, 167, 169, 176, 195-196, 205, 219, 321-322
în tablouri 106, 145, 169, 181, 221, 232, 309, 316, 318
în timpul sarcinii 169-170
la modă 62, 107, 144, 167, 180, 248, 352
legislație 107-108, 222, 314
lenjerie 25, 32, 106, 108, 319
nunți 62, 183-184, 252-253
oferite în dar 28, 38, 46, 111, 117, 142, 166, 187, 189, 242, 315-316, 319
pantofi 206, 314, 317
pălării 111
pentru bebeluși și copii 95-96, 174
peruci 311-312, 346

producerea 24-25, 46, 109-111, 317-319
 protecție și curățenie 25, 106, 128-131, 186, 320-321
 purtate de Anne Boleyn la execuție 165-166
 purtate de Katherine Howard la execuție 195-196
 reciclarea 318-319
 servitori care se ocupau de 106-107
 sume cheltuite 23-24, 319
 verificate de otravă 310
 vestimentația lui lady Jane Grey 240
 vestimentația lui Thomas Cromwell 195
 vezi și textile
 Hall, Eduard 63, 182, 213, 216
 Hampton Court 166, 190, 194, 204, 231, 257, 273
 alimentarea cu apă proaspătă 123
 apartamentele private ale Katherinei Parr 206
 apartamentele private ale lui Eduard al VI-lea 174
 băi 174, 198
 băi cu abur 126
 biblioteci 289-290
 bucătăriile 121-124, 174
 bunurile Elisabetei 289
 Camera Paradisului 289
 camere cu echipament alchimic 305
 capela 171
 Casa Bijuteriilor 139, 198
 cămări 123
 Chapel Court 174
 dormitorul lui Henric 174
 grădina privată 298
 infrastructură sportivă 138, 152
 Marea Cameră de Gardă 123
 Marea Sală 123, 152
 planul 199
 ponton 294
 renovat și mărit 98, 169, 173-174, 197-198
 scaunul brodat al lui Henric 211
 toalete și Marea Casă a Retiradei 131-132
 Turnul Bayne (apartamente secrete) 197-198, 213
 Harcourt, doamna 67
 Hardwick, Bess de 329
 Harington, sir John 289, 294, 297, 345, 351-352, 354-355, 360-361
 Harris, Anne (spălătoreasă) 130
 Harris, Richard (furnizor regal de fructe) 120
 Hastings, Anne 87
 Hastings, George, primul conte de Huntingdon 87
 Hastings, Henry, al treilea conte de Huntingdon 343
 Hastings, lady Katherine, contesă de Huntingdon 343
 Hatfield House, Hertfordshire 232, 262, 340-341

Hatton, sir Christopher 269-270, 329
 Havering, palat, Havering-atte-Bower (Greater London) 175
 Hawes, Stephen 78
 Heneage, Thomas 153, 194
 Henri al IV-lea, regele Franței 288
 Henric al III-lea 33
 Henric al IV-lea 18
 Henric al V-lea 16, 19, 318
 Henric al VI-lea 15, 18, 22
 Henric al VII-lea (1457-1509)
 asigură mireasă pentru Arthur 61-62
 bilanțurile gospodăriei 17
 caracterul și descrierea 16-18, 35, 57, 72-73
 căsătoria cu Elisabeta 27-31
 câștigă tronul 15-16
 ceremonia de culcare 31-36
 corespondența cu mama sa 61
 dobândește o serie de palate 18-20
 legitimitatea asupra tronului 29
 moartea și înmormântarea 80-82
 moartea și înmormântarea Elisabetei 69, 71
 nașterea și exilul 16
 nesiguranță și paranoia 52, 56, 75, 78, 81
 oferă daruri Elisabetei 28, 35, 38, 46-47
 pasiunea pentru tapiserii 26
 plânge la moartea lui Arthur 13
 posibile mirese 14, 72-73
 rutina zilnică 20
 sănătatea 70, 73, 77-81
 spectacol și ceremonie 20-21
 structura și membrii gospodăriei 20-23, 52-56, 78
 supraveghează îndeaproape pe fiul lui, Henric 75-76, 79
 vedere slabă 61
 vestimentația 23-27
 Henric al VIII-lea (1491-1547)
 accidentul la turnir 163, 166, 177-178, 181
 află de infidelitățile Katherinei Howard 193-195
 anularea căsătoriei cu Caterina de Aragón 150-151
 aventuri și infidelități 14, 87, 90-92, 94, 96-97, 135-136, 150, 155, 185
 bărbierit de către bărbierul său 111-112
 caracterul și descrierea 51, 75, 79, 83-84, 108, 181-182, 191, 203-204, 287
 comandă apartamente secrete în palatele sale 197-200
 comandă noi tapiserii 193-194
 comandă o serie de apartamente pentru Katherine Parr la Hampton Court 206-207
 comandă palate noi 97-98
 comandă un portret al familiei sale 210
 copii nelegitimi 97, 136-138

curtea și căsătoria cu Katherine Parr 202, 204-205, 215
 dezgustul față de Anne Boleyn 162
 durere la moartea fiului său Henric 89
 durere la moartea mamei 69
 evlavia 125-126
 examinat de medici 112-115, 204
 extravagantele 98-100, 317
 instalat Prinț de Wales 74
 introduce serii de apartamente secrete 197-200
 îmbăierea, igiena personală și toaleta 126-129, 131-132, 182
 închis și restricționat de tatăl lui 74-75, 79
 îndrăgostit de Jane Seymour 161-164
 logodna și căsătoria cu Anne de Cleves 178-181, 183
 logodna și căsătoria cu Caterina de Aragón 73, 76-77, 84-85
 mesele de peste zi 115-121
 moartea și înmormântarea 216-218
 nașterea, copilăria și educația 50-51, 58-61
 onorează memoria lui Jane Seymour 173
 organizează supravegherea și educația fiului său 173-176
 participă la nunta fratelui său cu Caterina 62, 64
 pasiunea pentru haine și bijuterii 107-111, 178, 205, 214-215
 pasiunea pentru sport, distracție, băutură și femei 76, 105, 125, 132, 138-143, 181
 potența sexuală 166, 184-185, 189-190
 profund dezamăgit de Anne de Cleves 180-181, 184
 relația furtunoasă cu Anne Boleyn 14, 147-151, 153
 renovează Hampton Court 169-170
 rutina de pregătire a patului 132-134
 sănătatea 90, 164, 177-178, 181-183, 185, 191-192, 204, 212-215
 se căsătorește cu Anne Boleyn 153
 se căsătorește cu Katherine Howard 189-190
 structura și membrii gospodăriei 101-107, 170
 Henric Tudor (1511) 88-89
 Hentzner, Paul 317
 Hepburn, James, al patrulea conte de Bothwell 329
 Herne (tricoter) 318
 Hever, castel 103, 188
 Heywood, John 245
 Hildegard von Bingen 93
 Hill, Richard (supraveghetor al pivniței) 140
 Hilliard, Nicholas 299, 328
 Hilton, William 110
 Historia Animalum (Gesner) 222
 Hoby, lady Elisabeth 206
 Holbein, Hans 106, 145, 148, 169, 200, 292
 Hood, William (lăcătuș) 321
 Hope, Ralph 310
 Horenbout, Lucas 100

Howard, Agnes Tilney, ducesă văduvă de Norfolk 186-187, 192-193
 Howard, Charles 189, 357
 Howard, Elisabeta vezi Boleyn, Elisabeta, contesă de Wiltshire
 Howard, familia 307
 Howard, Katherine (1523-1542)
 caracterul și descrierea 188-189
 căsătoria cu Henric 188
 curtată de Henric 186-187
 experiența sexuală și aventurile 186-187, 191-194
 întemnițarea și execuția 195-196
 posibilă sarcină și avort 190-191
 primește daruri de la Henric 187, 189
 Howard, Katherine, contesă de Nottingham 272, 344, 357
 Howard, lady Maria 345, 351-352
 Howard, Thomas, al doilea duce de Norfolk 59, 103, 135
 Howard, Thomas, al treilea duce de Norfolk 59, 153, 163, 167, 187, 216, 270
 Huick, Dr. 281
 Humphrey, duce de Gloucester 18
 Hunsdon House (Hertfordshire) 18
 Hurault, André, sieur de Maisse 288
 Hussey, William 75

I

Iacob al IV-lea al Scoției 52, 90
 Iacob al VI-lea și I 278, 329, 331-332, 335, 355, 359-362
 Ibgrave, William 247
 igienă personală vezi igienizare, spălare și curățenie
 igienizare, spălare și curățenie
 bucătăriile 123-124
 haine și accesorii 106, 128-131
 igiena personală 127-128, 324
 îmbăierea 126-127, 289, 292
 parfumuri 127, 129
 săpunul 127, 312, 348
 toaletele 132, 289, 293-294
 In Praise of Cleane Linen (poezie din secolul al XVII-lea) 128
 Ioana, regina Neapolelui 72
 Ippolyta Tartaryana (pitic) 301
 Isabela de Castilia 33, 72, 243
 Isabela de Portugalia 247
 Ivan al IV-lea cel Groaznic 316

J

Jane Nebuna vezi Cooper, Jane
 Jane, lady (verișoara Katherinei Parr) 206
 Jane, lady Lisle 206

Jasper, conte de Pembroke 16
Jasper, Stephen 24, 110
Jeffrey, Richard (lăcătuș) 321
Joan (doamnă de onoare a Elisabetei de York) 58
jocuri de noroc 17-18, 68, 140, 186, 223, 245
John de Gaunt 16
Johnson, Garret (pantofar) 317
Jones, William (croitor) 316-317, 331
Jonson, Ben 282, 284-285
Jurden, William (pielar) 317

K

Katherine Tudor (1503) 68-69
Keble, Thomas 283
Kimbolton, castel 163
Kingston, sir William 138
Knollys, familia 307
Knollys, Lettice 279, 325-326, 351
Knollys, sir Francis 330, 345
Knox, John 243
Kyvet, Thomas 75

L

Langton, Elizabeth (mătăsară) 24
Langton, Thomas 24
Langues, Jehan 178
Lascelles, Maria 193
le Doux, Piero 117
lege somptuară (1562) 314
Legea promulgării regale prin împuternicire (1542) 195
Leland, John 214
lenjerie spălată, spălătorese 95, 106, 128-130, 260, 281, 284, 327
Lewis, Master 58
licori vezi medicamente și licori
Linacre, Thomas 137
Lippomano, Hieronimo 267
Longueville, duce de 91
Lorena, François I, duce de 187
Lovekyn, George 23-24
Lovell, Thomas 29
Lucreția Acrobata (bufon la curte) 245
Ludlow, castel 65, 137
Ludovic al XII-lea 91, 135
Luxembourg, François de 49

M

- Machyn, Henry 256
- Maisse, sieur de vezi Hurault, André, sieur de Maisse
- Malt, Isabel 259
- Mama Jack (doica lui Eduard) 175
- Marea Garderobă 26-27
- Margareta de Anjou 18
- Margareta de Austria 143-144
- Margareta de Burgundia 52
- Margareta de Savoia 73
- Margareta Tudor (1489-1541)
 - copilăria 50, 58
 - durere la moartea mamei ei 69
 - nașterea 49
 - participă la festivitățile de nuntă ale fratelui ei 64
 - protestează împotriva alianței dintre Scoția și Franța 89
- Maria Stuart, regina scoțienilor (1542-1587) 236, 258
 - caracterul și descrierea 275
 - execuția și înmormântarea 333-335
 - gelozia Elisabetei pe ea 277-279
 - întemnițată de Elisabeta 330-332
 - primește haine de la Elisabeta 330
 - răspândește zvonuri privind impedimentele sexuale ale Elisabetei 328-329
 - Robert Dudley propus ca soț al ei 275-278
 - sarcina și nașterea 278-279
 - sănătatea 330
 - se căsătorește cu Lordul Darnley 278
- Maria Tudor (1496-1533)
 - atitudinea în dans 141
 - copilăria 58
 - durerea la moartea mamei 69
 - nașterea 52
 - se căsătorește cu Charles Brandon 138
 - soție a lui Ludovic al XII-lea 91, 135
- Maria Tudor (regină) (1516-1558)
 - antipatia față de Elisabeta 256, 258-260
 - caracterul și descrierea 241-243, 251-252, 261
 - căsătoria cu Filip al Spaniei 247-248, 250-253
 - confirmă transmiterea coroanei către Elisabeta 263-264
 - devotament față de „vechea religie” 246
 - dragostea de banchete și petreceri 244-246
 - educația 136-137
 - gospodăria 95-96, 244
 - îngrozită de complotul de a o executa pe Elisabeta 250
 - lipsa stilului 242-243, 252
 - moartea 263-264
 - nașterea și copilăria 95, 102
 - o închide pe sora vitregă, Elisabeta, în Turn 248-250

- participă la botezul lui Eduard 172
- poruncește execuția lui lady Jane Grey și a soțului ei 248
- probleme în accedere 243-244
- proclamată regină 240
- rănită de căsătoria Katherinei Parr cu Thomas Seymour 224
- relația cu Jane Seymour 168
- relația cu Katherine Parr 203, 224
- sarcini fantomă 13, 254-259, 261-262
- sănătatea 251, 254-255, 262
- tovarăși preferați 244
- tulburată de plecările lui Filip pe continent 259-261
- vizitator regulat al fratelui vitreg, Eduard 174
- Marillac, Charles de 181, 190, 213
- Markye, John 290
- Marney, sir Henry 67, 74
- Marzen, Francis
- Massy, Alice 68
- Matsys, Cornelius 214
- Maximilian I 73, 79
- mâncare și băutură
 - bere și vin 32, 119-120, 122, 298-299
 - brânză 120, 296
 - carne 117-119, 297
 - considerente umaniste 297
 - cost și cantități 246
 - dulciuri și bomboane 117, 298-299
 - epoca Elisabetei 294-299
 - gustări 118
 - infecție cu listeria 91
 - în timpul sarcinii 36-37, 86-87
 - mesele de peste zi 115-121, 124, 296
 - ospete și banchete 30-31, 137
 - păstrarea, pregătirea și gătirea 118, 121-124
 - pentru copii 160-161, 168
 - pește 121
 - proprietăți ce dau sănătate 119
 - salate, fructe și legume 120, 296, 298
 - ustensile 296
- medicamente și licori
 - abordare holistică 115,
 - antidot pentru mirosuri neplăcute 293
 - ierburi 114-116, 126-127, 293
 - igiena personală 207
 - împotriva ciumei 113
 - în cosmetice 347-349
 - în timpul sarcinii 36-37, 40-41, 46
 - luare de sânge 115-116
 - pentru angină și amigdalită acută 70

pentru boala transpirației 79
pentru constipație 182
pentru contracepție 187
pentru igiena dentară 322-323
pentru impotență 189-190
pentru ochi 61
răni și ulcere 114, 212
medici, spițeri și bărbieri-chirurgi 112-115, 167, 182, 239, 258
Melville, sir James 267, 276-280, 284, 311
Memo, Dionysius 137
Michiel, Giovanni 251, 260-261
Middleton, William (broder) 315
minorii conventuali, Londra 49
moașe 41-42, 68, 157, 233
Monarcho (bufon la curte) 301
More, William 24
Moreton, William 24
mortalitate infantilă 51, 58
Mortimer, Margaret 76
Morton, Margaret 192
Morus, sir Thomas 60, 70, 83, 127
Moulton, Thomas 126

N

Najera, Juan Esteban, duce de 205
Nashe, Thomas 142
Nevers, Charles Gonzaga, duce de 354
Nevestele vesele din Windsor (Shakespeare) 128
Neville, Edward 102
Neville, John, al treilea baron Latimer 203
New Hall, Essex 225
Nonsuch, palat 98, 288, 292, 295, 353
Norfolk, ducesa de vezi Howard, familia
Norris, lady Margaret 344
Norris, sir Henry 146, 152-153, 164-165, 315, 339, 344
North, Edward, primul baron 235
Nunziata, Toto del 198

O

Oamenii Lordului Șambelan 302
Oamenii lui Leicester 302-303
Oatlands, palat, Surrey 215
Ormond, Thomas Butler, al șaptelea conte 60
Overcourt House, Cotswolds 283
Owen, Dr. 239

P

- Pace, Richard 105
- Pagula, William 93
- Pamplin, Robert 321
- Paris, John de 110
- Parma, Alexander Farnese, duce de 336
- Parr, Anne 206
- Parr, John (broder) 316
- Parr, Katherine (1512-1548)
 - află de vizitele lui Seymour la Elisabeta 226-227
 - caracterul și descrierea 202-204
 - curtea și căsătoria cu Henric 202, 204-205, 215
 - garderoba 205-206
 - la patul de moarte al lui Henric 216
 - moartea și înmormântarea 229
 - primește daruri de la Elisabeta 299
 - primește daruri de la Henric 205, 215
 - primește o serie de camere la Hampton Court 206-207
 - regentă în numele lui Henric 211-212
 - relația cu copiii vitregi 207, 210-212, 224-226, 306
 - sarcina și nașterea 226-227
 - se căsătorește cu Thomas Seymour 224
 - se retrage în conacul ei de la Chelsea 223-225
 - structura și membrii gospodăriei 206
- Parr, Maud Green 202
- Parron, William 68
- Parry, Blanche 307, 319, 340-341
- Parry, Thomas 230-232
- Patch vezi Sexton
- paturi și așternuturi 32-35, 132-134, 174, 188, 191, 213, 289-291, 327
- Paulet, Amias 333
- Pedro cel Crud, regele Spaniei 318
- Pendred, doamna (doică de lapte) 159
- Penn, Sybil 175
- Penny (bărbier) 111
- Percy, Henry, al șaselea conte de Northumberland 145
- Perrers, Alice 28
- Peterborough, catedrala 162
- Pius al V-lea, papă 308
- Placentia, palat (fost „Bella Court”), Greenwich 65, 259, 261
 - amenajări sportive la 152
 - bunuri personale și de preț păstrate la 198
 - camera de luat masa la 291
 - camera de toaletă la 131
 - Caterina de Aragón la 74, 96
 - distracții la 94
 - echipament de vânătoare și tenis depozitat la 109, 139
 - Henric al VII-lea la 79

îmbunătățiri 18, 85
 moartea lui Eduard la 239
 nunți la 85, 182-183
 podul privat 294
 retrageri și nașteri regale la 50, 86, 94, 96, 156, 160
 sărbătorirea Crăciunului și a Anului Nou la 45, 91, 216, 302
 setul de table de la 300-301
 turnire la 162, 164
 Platter, Thomas 288, 295, 353
 poduri private 294
 Pole, Katherine 95
 Pole, Margaret, contesă de Salisbury 95,
 Pole, Reginald, arhiepiscop de Canterbury 210, 253, 260
 Pole, sir Reginald 43
 Pole, sir Richard 65
 Polson (lăcătuș) 318
 Popincourt, Jane 91
 Povestea calului troian (tapiserii) 25
 Poyntz, Elisabeta 88-89
 Priuli, Lorenzo 353
 Protre Boke of New Cokerye (1545) 212
 Pudsey, Ralph 67
 Puebla, Rodrigo 47-48, 77

Q

Quadra, Álvaro de la 280
 Quirini, Vincenzo 72

R

Radcliffe, familia 307
 Radcliffe, Maria 307
 Raleigh, sir Walter 293, 349-350
 răul regelui (scrofuloză) 57, 126
 Războiul celor Două Roze (1455-1487) 15
 reforme religioase 233-234
 reguli și comportamente sociale 200-202
 Renard, Simon 247, 255, 258
 Rennes, catedrala 27
 Rice, Beatrice ap 260
 Richard al III-lea, duce de York 15-16, 23-24, 27, 29, 318
 Richard de Shrewsbury, duce de York (1473-c. 1483) 52
 Richard, conte de Kent 75
 Richard, duce de Gloucester 15
 Richmond, palat
 băi cu abur 126
 boala și moartea lui Henric al VII-lea la 77-78, 80-81

- construit de Henric al VII-lea 64
- copilăria lui Henric al VIII-lea 74
- dăruit Annei de Cleves 187-188
- dormitorul regal 174
- încălzire și igienă sofisticate 289
- podul privat la 294
- preferința Elisabetei pentru 290, 333, 356
- retragerea Caterinei de Aragón la 88
- retragerea Mariei Tudor la 262
- sărbătorirea Crăciunului la 68
- vizita ducelui de Anjou la 327

Rizzio, David 329

Robsart, Amy 270-272

Rochford, Jane Boleyn, contesă de 192

Rogers, Edward 219

Ros (sau Roos), familia 54

Rose, Margareta de la 236

Rose, teatru 302

Rufforth, James 214

Russell, John (autor) 54

Russell, John, primul conte de Bedford 191

Rutland, Eleanor Paston, contesă de 185

Rutland, Thomas Manners, primul conte 172, 185

Rycote Park, Oxfordshire 339

S

Sadler, Ralph 170

Salerno Regimen (trad. Harington) 297

Salmon, Christopher 239

sarcină

- dietă 37, 86-87
- medicamente și licori 36-37, 41, 46
- pofte 155, 168
- ritualuri și precauții 37
- semne 46

sărbători religioase (Paște, Crăciun, Stretenie) 18, 27, 45-46, 49, 68, 119, 125, 138, 159, 216, 242, 260, 302

Scaramelli, Giovanni Carlo 352, 357-358

Scheyfve, Jean 239

servitori

- pentru curățenia apei 123
- personal 191, 194
- personalul bucătăriei 121-122, 124
- relația cu familia regală 140
- siguranța postului 140-141
- spălătorese și cusătorese 129-131
- vezi și Camera Privată

sex, sexualitate

- abstinența în timpul sarcinii 36
- celibat vs. căsătorie 92
- ceremonia de culcare 31-32, 62-63
- contracepția 187
- după „binecuvântare”, nu înainte 86
- extramarital 92-94
- fecioria miresei 31
- influențarea sexului copilului 153-154
- menstruație 74, 251, 254, 281, 284
- organe sexuale 94
- plăcerea femeii, nevoie și exces 36, 74, 93, 266-267
- potența masculină 63, 164, 166, 189-190
- pre-marital 35
- sămânța bărbătească 93-94
- vârsta consumării 31

Sexton (sau Patch) (bufon la curte) 18, 143

Seymour Place, Londra

Seymour, Edward, duce de Somerset (1500-1552)

- crește în importanță 161
- execuția 236
- inițiază schimbări în personalul camerei private 219
- înlăturat de la putere 234
- jefuiește garderoba și tezaurul privat al lui Henric 218-219
- jignit de căsătoria Katherinei cu fratele lui, Thomas 224
- numit protector în timpul minoratului lui Eduard 218

Seymour, familia 161

Seymour, Jane (1509-1537)

- apare în portretul de familie 210
- caracterul și descrierea 161, 167
- curtată de Henric 163-164
- logodna și căsătoria cu Henric 166
- moartea și înmormântarea 172-173
- primește daruri de la Henric 166
- sarcina și nașterea 168, 171

Seymour, Maria

Seymour, sir John 161

Seymour, Thomas (1508-1549)

- arestarea și întemnițarea 231
- atențiile scandaloase către Elisabeta 225-230
- bucuros de sarcina Katherinei 228-229
- crește în importanță 161
- execuția 232
- mâhnire la moartea Katherinei 229
- se căsătorește cu Katherine Parr 223-224

Seyton, William 222

Sforza, Ludovico, duce de Milan 57

Shakespeare, William 128, 301-303

Sheen, conac 64
 Sheen, palat 19, 46, 51-52, 64
 Sheffield, Douglas 280, 325
 Sheffield, Robert 325
 Shelton, Maria 161
 Shelton, sir John 168
 Shenton, William (bufon de curte) 301
 Sidney, sir Henry 239-240
 Sidney, sir Philip 346
 Sidney, William 175
 Simier, Jean de 329
 Simnel, Lambert 15, 58
 sindrom androgen insensibil 284-285
 Siphthorpe (crinoline) 318
 Skelton, John 58-60
 Skettes, Margareta (glugi) 318
 Smeaton, Mark 164-165
 Smith (sau Smithson), Elisabeta 282
 Smith, Alice (mătăsară) 318
 Smith, David (broder) 315-316
 Smith, William 70
 Snape, castel, Yorkshire 203
 Somer, William „Will” (bufon de curte) 141-143, 222, 244-245, 301
 Somerset Place 26
 Somerset, Charles, lord Herbert 69, 80
 Soncino, Raimondo da 57
 Southwell, Elisabeta 349
 spălare vezi igienizare, spălare, curățenie
 spectacole 151, 160
 ale lui Iacob 360
 banchete 220
 bufoni de curte 18, 141-143, 222, 245, 301
 carnavaluri 136, 246
 dansuri 140-141, 150, 209, 300
 muzică 176, 206, 222, 246, 277-278, 299
 teatru 141, 223, 246, 301-302
 Speculum Principis 59
 Spekarde, Dorothy (mătăsară) 346
 Spenser, Edmund 337
 spițeri vezi medici, spițeri și bărbieri-chirurgi
 sporturi
 bowling 138, 152
 fotbal 139
 ridicări de greutate 139
 sporturi sângeroase 139, 223, 269
 șoimărit 101, 109, 118, 124, 137-139, 209, 223
 tenis 17, 101, 124, 139, 152, 223,
 trasul cu arcul 138

turnir 17, 101, 109, 124, 136, 138, 152, 163
 vânătoare 105, 118, 124, 132, 139, 150, 209, 223, 277
 St Albans, lupta de la (1455) 15
 St David, episcop de la 346
 St Faith, Bacton, biserică (Herefordshire) 319
 St James, Londra 98
 St Laurence, Blackmore, mănăstire (Essex)
 St Paul, catedrala 29, 62, 64
 St Paul, vicarul de la 303
 St Swithin, mănăstire, Winchester 38
 Stafford, sir Eduard 350
 Stanhope, sir Michael 219-220, 231
 Stanley, Thomas 25
 Stoke, lupta de la (1487) 15
 Stoker, Bram 283
 Strelley, Frideswide 244
 Stuart, Henry, vezi lord Darnley
 Sudeley, castel, Gloucestershire 228-230
 Summer's Last Will and Testament (Nashe) 142
 Swynford, Katherine 16
 Syon, abația, Middlesex 195

T

Tailboys, Gilbert 97
 Taunton, Somerset 56
 Taylor, Robert 58
 textile
 așternuturi 34, 47, 99-100, 291
 covoare 99, 155, 292
 echipament de vânătoare 108
 fețe de masă 25, 116, 118, 290
 perne 68, 79, 222, 289-290, 292
 tapiserii 26, 98-99, 156, 171, 193-194, 222, 289
 valtrapuri 109
 vezi și haine
 „The Comfort of Lovers” (Hawes) 78
 The Governance of England (Fortescue) 22
 Theobalds House, Hertfordshire 360
 This is the Myrrour or Glasse of Helth (Moulton) 126
 Thomas, William 67
 Thomasine pitica 301
 Throckmorton, Arthur 350
 Throckmorton, Elisabeta „Bess” 349-350
 Tilbury 336
 Tilney, Katherine 192
 Tițian 247
 Tratatul Păcii Eterne (1502) 89

Turnul Londrei

- apartamente regale 19
- apartamentele reginei 68
- capela St John 68
- capela St Peter ad Vincula 165, 196
- depozitarea bunurilor materiale 26, 321
- execuții 165, 196, 248
- garderoba din 317, 321
- întemnițări 56, 165, 194-195, 248, 250
- salve omagiale trase din 171
- Turnul Alb 19

Twiste, Anne 282, 310

U

Universitatea Cambridge 59, 113

Universitatea Oxford 59, 113, 152

V

Velville, Roland de 17

Vergil, Polydore 17

Vernon, Elisabeta 350-351

vestimentației, legi ale 107, 222, 314

Vicary, Thomas 94

Vittoria, Dr. 94

Vives, Jean Luis 136

W

Waldegrave, Edward 242

Wallis Simpson, ducesă de Windsor 285

Walsingham, Frances 351

Walsingham, Norfolk 89

Walsingham, sir Francis 311, 332

Warbeck, Perkin 52, 56, 58

Warham, William, arhiepiscop de Canterbury 85

Wendy, Dr. 239

Westminster Abbey 15, 52, 58, 70, 82, 89

Westminster, palat 27, 30, 45, 49, 67, 154

Weston, Francis 152

Weston, Richard 70

Whitehall, palat (fost York Place) 258

- anexe la 19
- apartamente transformate într-o bucătărie 249
- apartamentele private ale lui Henric 216
- băi cu abur 126

- biblioteca 291
- blănurile păstrate la 321
- camera privată, galeria și camera de prezență 219-292
- ca reședință a Arhiepiscopului de York 19
- casa bijuteriilor la 198
- cărți de stil 110
- căsătorii în 166
- complex sportiv la 152
- corpul Elisabetei I dus la 358
- depozitarea bunurilor 26, 198, 214
- dormitorul 291
- grădinile 292
- odaia reginei la 166
- piese de teatru jucate la 302
- podul privat 294
- ring de lupte între cocoși 139
- rufele la 131
- saună și sală de baie 291
- Whittell, William 331
- Whyte, Rowland 343
- Wilder, Philip van 223
- Wilhelm, duce de Cleves 178
- William al II-lea 32
- William Cuceritorul 19, 38
- William, lord Herbert 16
- Willoughby, Anthony 64
- Willoughby, Katherine, ducesă de Suffolk 206, 229
- Wilton House, Wiltshire 346
- Winchester 38, 165
- Winchester, catedrala 252
- Windsor, castel 19, 98, 218, 272, 290, 321-322
- Wolf Hall, Pădurea Savernake (Wiltshire) 161-162
- Wolsey, Thomas (1473-1530)
 - căderea din grație 149, 152
 - construiește Hampton Court 98
 - eșecul reformelor 145-147
 - îngrozit de starea hainelor celor din bucătărie 124
 - însărcinat cu retragerea lui Bessie Blount 96-97
 - stipulații privind ceremonia îmbrăcării 107
 - și Marea Problemă a regelui 150
- Wolvesey, castel, Winchester 251, 253
- Woodstock, Oxfordshire 57, 67
- Woodville, Elisabeta 15, 27, 49, 51
- Worsop, Lettice 110
- Wriothesley, Henry, conte de Southampton 350
- Wriothesley, Thomas 77, 203, 263
- Wroth, sir Thomas 223, 239
- Wyatt, George 145

Wyatt, Thomas 145, 248-249

Z

Zadarnicele chinuri ale dragostei (Shakespeare) 301-302

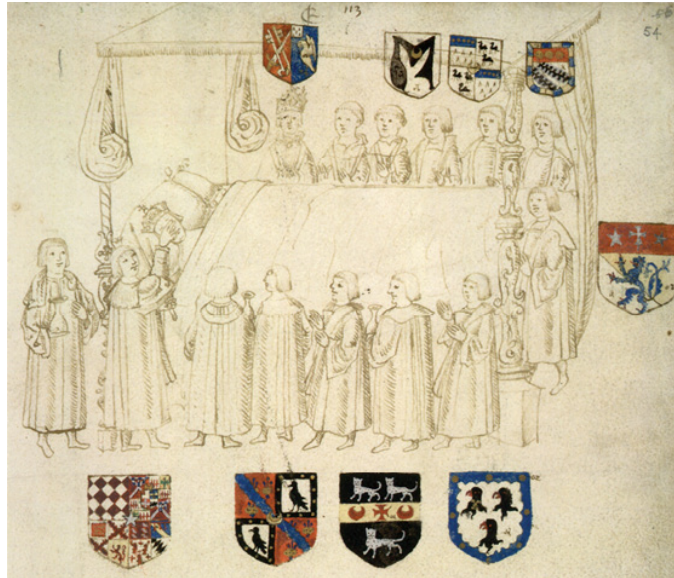
[*](#) Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.

Acest portret al lui Henric al VII-lea a fost comandat în 1505 pentru Margareta de Savoia, cu care spera să se căsătorească. Însă farmecele regelui îmbătrânit nu au reușit să o convingă.

Detaliu dintr-un manuscris cu anluminuri care îl înfățișează pe Henric al VII-lea împreună cu copiii săi, după moartea Elisabetei de York. Fiul său mai mic, Henric, este în colțul din stânga-sus, cu fața îngropată în palme.

Henric al VII-lea pe patul morții, 21 aprilie 1509. Hugh Denys, valetul toaletei, este al patrulea din dreapta regelui.

Acest desen al lui Hans Holbein o înfățișează pe Anne Boleyn în cămașă de noapte și având pe cap o bonetă din pânză de in. Are o pronunțată bărbie dublă și pare mai degrabă antipatică.

William Fitzwilliam, conte de Southampton, slujitor apropiat al lui Henric al VIII-lea, despre care se spunea că înțelege „fîrea și temperamentul regelui mai bine ca oricine altcineva în Anglia”.

Sir Henry Guildford a fost numit în slujba lui Henric al VIII-lea încă de când erau copii. Cei doi s-au împrietenit imediat, iar Guildford l-a slujit pe Henric tot restul vieții.

Acest bărbat anonim este ușor de recunoscut ca fiind un funcționar regal, după haina roșie împodobită cu un blazon „HR” (Henry Rex).

Henric al VIII-lea și bărbierii-chirurgi. Regele a manifestat întotdeauna un viu interes pentru practicile medicale, iar în 1540 a înființat oficial Compania Bărbierilor și Chirurgilor.

Eduard al VI-lea pe când era prinț. Ține în brațe un pui de maimuță care i-a aparținut probabil bufonului tatălui său, Will Somer.

Henry Brandon, al doilea conte de Surrey. Fiul tovarășului preferat al lui Henric al VIII-lea, Henry a intrat în slujba lui Eduard când prințul a împlinit șase ani.

Regina Elisabeta primind o delegație a ambasadorilor olandezi în camera sa de prezență.
Astfel de camere modest mobilate sunt specifice perioadei Tudorilor.

Regina Elisabeta cântând la lăută, instrument la care excela. Prefera să exerseze în
intimitatea camerelor sale, „pentru a-și alunga melancolia”.

„Portretul curcubeu” pictat de Marcus Gheeraerts cel Tânăr
(cca 1602).

François, duce de Alençon și de Anjou, a fost ultimul candidat serios la mâna Elisabetei I. Regina l-a îndrăgit foarte mult pe „broscoiul” său, care era mai tânăr decât ea cu mai bine de douăzeci de ani.

Vreme de aproape cincizeci de ani, Elisabeta a avut relații apropiate cu Robert Dudley, conte de Leicester, ceea ce a stârnit speculații cu privire la o posibilă poveste de iubire.

Cunoscută ca „Frumoasa Geraldine”, Elizabeth Fitzgerald, contesă de Lincoln, a însoțit-o pe regina Elisabeta încă din copilărie; se spune că era doamna „în care se încredea mai mult decât în celelalte”.

Lady Anne Dudley, contesă de Warwick. Cumnată a marelui favorit al reginei, Robert Dudley, Anna era cea mai influentă dintre doamnele de onoare ale Camerei Private a Elisabetei.

Elizabeth Vernon a fost una dintre „fetișcanele disprețuitoare” care au slujit-o pe regină în ultimii săi ani. Elisabeta s-a simțit „foarte jignită” când a aflat despre ea că rămăsese însărcinată cu contele de Southampton.

Table of Contents

[Prefață](#)

[Introducere. „Identitatea publică și cea privată”](#)

[Capitolul 1. „Nemărginită suspiciune”](#)

[Capitolul 2. „Neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”](#)

[Capitolul 3. „Ascuns ca o fată”](#)

[Capitolul 4. „Datoria lor constă în multe taine”](#)

[Capitolul 5. „Să pună mâinile pe persoana sa regală”](#)

[Capitolul 6. „Excela în toate acestea”](#)

[Capitolul 7. „O mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică”](#)

[Capitolul 8. „Copulare cu adevărat carnală”](#)

[Capitolul 9. „Regi și împărați, toți sunt simpli muritori”](#)

[Capitolul 10. „Deși nu-i decât un copil”](#)

[Capitolul 11. „Cred că sunt însărcinată”](#)

[Capitolul 12. „Lăudăm cu tărie o viață de celibat”](#)

[Capitolul 13. „Rareori consumă în fața străinilor”](#)

[Capitolul 14. „O mie de ochi văd tot ce fac”](#)

[Capitolul 15. „Sunt moale și făcută din zăpadă ce se topește”](#)

[Capitolul 16. „Hoitul subred”](#)

[Epilog. „O asemenea lipsă de rânduială”](#)

[Mulțumiri](#)

[Nota autoarei](#)

[Abrevieri](#)

[Note](#)

[Bibliografie](#)

[Index](#)

[Ilustrații](#)

Table of Contents

[Prefață](#)

[Introducere. „Identitatea publică și cea privată”](#)

[Capitolul 1. „Nemărginită suspiciune”](#)

[Capitolul 2. „Neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”](#)

[Capitolul 3. „Ascuns ca o fată”](#)

[Capitolul 4. „Datoria lor constă în multe taine”](#)

[Capitolul 5. „Să pună mâinile pe persoana sa regală”](#)

[Capitolul 6. „Excela în toate acestea”](#)

[Capitolul 7. „O mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică”](#)

[Capitolul 8. „Copulare cu adevărat carnală”](#)

[Capitolul 9. „Regi și împărați, toți sunt simpli muritori”](#)

[Capitolul 10. „Deși nu-i decât un copil”](#)

[Capitolul 11. „Cred că sunt însărcinată”](#)

[Capitolul 12. „Lăudăm cu tărie o viață de celibat”](#)

[Capitolul 13. „Rareori consumă în fața străinilor”](#)

[Capitolul 14. „O mie de ochi văd tot ce fac”](#)

[Capitolul 15. „Sunt moale și făcută din zăpadă ce se topește”](#)

[Capitolul 16. „Hoitul subred”](#)

[Epilog. „O asemenea lipsă de rânduială”](#)

[Mulțumiri](#)

[Nota autoarei](#)

[Abrevieri](#)

[Note](#)

[Bibliografie](#)

[Index](#)

[Ilustrații](#)

Table of Contents

Prefață	7
Introducere. „Identitatea publică și cea privată”	8
Capitolul 1. „Nemărginită suspiciune”	10
Capitolul 2. „Neadmițând nicio apropiere față de puterea ori secretele sale”	35
Capitolul 3. „Ascuns ca o fată”	54
Capitolul 4. „Datoria lor constă în multe taine”	67
Capitolul 5. „Să pună mâinile pe persoana sa regală”	85
Capitolul 6. „Excela în toate acestea”	110
Capitolul 7. „O mârtoagă slabă, bătrână și îndărătnică”	130
Capitolul 8. „Copulare cu adevărat carnală”	145
Capitolul 9. „Regi și împărați, toți sunt simpli muritori”	162
Capitolul 10. „Deși nu-i decât un copil”	179
Capitolul 11. „Cred că sunt însărcinată”	199
Capitolul 12. „Lăudăm cu tărie o viață de celibat”	219
Capitolul 13. „Rareori consumă în fața străinilor”	237
Capitolul 14. „O mie de ochi văd tot ce fac”	253
Capitolul 15. „Sunt moale și făcută din zăpadă ce se topește”	269
Capitolul 16. „Hoitul șubred”	280
Epilog. „O asemenea lipsă de rânduială”	298
Mulțumiri	301
Nota autoarei	302
Abrevieri	303
Note	304
Bibliografie	329
Index	341

